

**T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı**

**SAMED VURGUN, HAYATI-SANATI VE
ESERLERİ**

DOKTORA TEZİ

Taşkın İŞGÖREN

Danışman: Prof. Dr. Ali EROL

İZMİR-2016

**T. C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Türk Dünyası Edebiyatları Anabilim Dalı**

**SAMED VURGUN, HAYATI-SANATI VE
ESERLERİ**

DOKTORA TEZİ

Taşkın İŞGÖREN

JÜRİ ÜYELERİ

Prof. Dr. Ali EROL (Danışman)

Prof. Dr. Nurettin ÖZTÜRK

Doç Dr. Mehmet TEMİZKAN

Doç. Dr. Muvaffak DURANLI

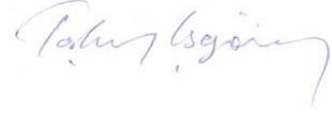
Yard. Doç. Dr. Soner SAĞLAM

İZMİR-2016

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü M¼d¼rl¼ğ¼ne sunduğum “**Samed Vurgun, Hayatı-Sanatı ve Eserleri**” adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Taşkın İŞGÖREN

İmza

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Taşkın İŞGÖREN
Numarası : 92110005569
Anabilim Dalı : Türk Dünyası Edebiyatları
Tez Başlığı (Türkçe) : Samed Vurgun Hayatı, Sanatı ve Eserleri
Tez Başlığı (İngilizce) : The Life, Art and Works of Samed Vurgun
Tez Savunma Tarihi : 01.07.2016
Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık: Samed Vurgun, Hayatı- Sanatı ve Eserleri
Samed Vurgun, His Life, Art And Works

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı : Prof. Dr. Ali EROL
Karar : ☒ Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Mehmet TEMİZKAN
Karar : ☒ Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi (Tez İzleme Komitesi Üyesi)

Unvan, Adı, Soyadı : Doç. Dr. Muvaffak DURANLI
Karar : ☒ Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Prof.Dr. Nurettin ÖZTÜRK (Pamukkale Üniversitesi)
Karar : ☒ Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza :

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı : Yard. Doç. Dr. Soner SAĞLAM (Pamukkale Üniversitesi)
Karar : ☒ Başarılı O Başarısız O Düzeltme
İmza :

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle ☒
Oy çokluğuyla ☐

Başarılıdır
☒

Düzeltilmelidir
☐

Başarısızdır
☐

- Bu tutanak üç (3) işgünü içerisinde jüri üyelerinin raporlarıyla beraber Anabilim Dalı Başkanlığı üst yazısıyla Enstitü Müdürlüğüne gönderilmelidir.

KISALTMALAR

age.	:Adı geçen eser
agm.	:Adı geçen makale
akt.	:Aktaran
bk.	:Bakınız
C.	:Cilt
ev.	:eviren
drl.	:Derleyen
ed.	:Editör
ET.	:Erişim Tarihi
Fr.	:Fransızca
haz.	:Hazırlayan
İng.	:İngilizce
Matb.	:Matbaası
Neşr.	:Neşriyat/ Neşriyyat
No.	:Numara
S.	:Sayı
s.	:Sayfa
Red.	:Redaktör
TDK	:Türk Dil Kurumu
vb.	:ve benzeri
vs.	:ve saire
Yay.	:Yayın / Yayınları/ Yayınevi
YKY	:Yapı Kredi Yayınları

SAMED VURGUN, HAYATI- SANATI VE ESERLERİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	VII
GİRİŞ	1
SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN EDEBİYATINA GENEL BAKIŞ	1

I. BÖLÜM

SAMED VURGUN'UN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ	14
1.1.HAYATI ve EDEBÎ KİŞİLİĞİ	14
1.1.1.Doğumu, Aile Çevresi	14
1.1.2.Çocukluğu ve Gençliği	18
1.1.3.Olgunluk Dönemi	31
1.1.4.Ölümü	69
1.2.ESERLERİ	73
1.2.1.Şiirleri	76
1.2.2.Poemaları	80
1.2.3.Tiyatro Eserleri	83
1.2.4.Kültür, Edebiyat ve Sanat Yazıları.....	89
1.2.5.Çevirileri	103
1.3.ÖDÜLLERİ	116

II.BÖLÜM

SAMED VURGUN'UN SANAT, EDEBİYAT ve DİL ANLAYIŞI.....	119
2.1. SANAT HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ	119
2.1.1. İlk Dönem Sanat Anlayışı	119
2.1.2. Sanatta Marksizm ve Sosyalist Realizm	126
2.1.3.Sanatta Gelenek.....	144

2.2. EDEBİYAT ANLAYIŞI	150
2.2.1. Edebî Türler	151
2.2.2. Edebî Akımlar	203
2.2.3. Edebî Eleştiri.....	208
2.2.4. Edebî Sanatlar	215
2.2.5. Çocuk Edebiyatı.....	220
2.2.6. Edebiyat Dünyası.....	227
2.3. DİL ANLAYIŞI.....	259

III. BÖLÜM

SAMED VURGUN’UN ŞİİRLERİNDE İZLEK, BİÇİM, DİL ve ÜSLUP

ÖZELLİKLERİ	268
3.1. KONULAR ve İZLEKSEL (TEMATİK) YAPI.....	268
3.1.1. Aşk.....	268
3.1.2.Doğa	272
3.1.3.Kadın	276
3.1.4.Aile	284
3.1.5.Yaşam	286
3.1.6.Ölüm.....	290
3.1.7.Ahlak	293
3.1.8.Kültür ve Medeniyet	300
3.1.9.Vatan ve Hürriyet.....	310
3.1.10.Savaş ve Barış.....	318
3.1.11.Hümanizm	322
3.1.12.Komünizm ve Faşizm.....	326
3.2.BİÇİM ÖZELLİKLERİ.....	329
3.2.1.Nazım Biçimleri	329
3.2.2.Nazım Birimleri.....	335
3.3. DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	337
3.3.1.Dil	337
3.3.2. Üslup	342

3.4.AHENK UNSURLARI	347
3.4.1.Ölçü ve Ritim	348
3.4.2. Uyak ve Redif	355
3.4.3.Armoni ve Tekrarlar	362
SONUÇ	369
KAYNAKLAR	375
ÖZGEÇMİŞ	392
ÖZET	398
ABSTRACT.....	400

ÖN SÖZ

Azerbaycan Sovyet Dönemi edebiyatının 1930'dan 50'lilerin ortalarına dek en etkili isimlerinden olan Samed Vurgun, Stalin'in baskı döneminde Azerbaycan Türkçesini ve Azerbaycan'ın kültürel değerlerini eserlerinde saf bir şekilde işleyebilmesi açısından çok değerlidir. Bununla birlikte Samed Vurgun, komünizme inanmış ve dönemin siyasi ideolojisiyle de uyumlu bir biçimde çalışmıştır. Bu yüzden şair hakkında Sovyetler Birliği zamanında yapılan çalışmalarla Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra yapılan çalışmalar arasında birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıkların başlıca nedeni, politik bakış açılarıdır.

Samed Vurgun'un en verimli olduğu yıllarda, Sovyetler Birliği'nde Stalin hüküm sürmüştür. Dolayısıyla Samed Vurgun'un şiirlerinde "Stalin" in adını pek çok yerde görmek mümkündür. Bu durumda, Samed Vurgun'un vefatından sonraki Sovyet yıllarında, hakkında yapılan çalışmalarda onun Marksist ve komünist yanları gizlenmemiş; fakat eserlerinde yer verdiği "Stalin" adı, pek çok baskıda çıkartılmıştır. Buna örnek olarak şairin 1957 yılında basılan "Lirika" kitabı örnek verilebilir. Bu kitaptaki "Ananın Öyüdü", "Azərbaycan" gibi şiirlerden "Stalin" adı çıkartılmıştır. Yine 1986 yılında "Azərənəşr" tarafından üç cilt halinde basılan "Səçilmiş Əsərləri"nde ve aynı yıl "Maarif" neşriyat tarafından basılan "Səçilmiş Əsərləri" kitabında da aynı ihtisar söz konusudur. Bununla beraber 1960-1972 yılları arasında basılan 6 ciltlik "Əsərləri"nde (şair sağken değiştirmedığı sürece) şiirlerde herhangi bir kısaltmaya gidilmemiştir.

Çalışmamızda çoğulcu yöntemi esas aldık. Bu bağlamda incelediğimiz eserlerin içeriklerini ve üslup özelliklerini aynı zamanda sosyolojik ve tarihî boyutları ile değerlendirmeyi uygun gördük. Zira Samed Vurgun her şeyden önce bir ideoloji şairi olmuştur ve ideolojik eserler aynı zamanda kurgusal bir niteliğe sahiptir.

Bir toplumda yaşanan sosyal ve siyasi gelişmelerin, edebî eserleri etkilediği kuşkusuzdur. Eserlerin sistemli olarak sosyolojik yönleriyle ele alınması, XIX. yüzyılın başlarında görülmüştür. Bu dönemde edebiyatta toplumsal boyutun bilincine varılmaya başlanmıştır. Madame de Staël'in "Toplumsal Kurumlarla İlişkisi

Açısından Edebiyat” adlı eseri, Fransa’da edebiyatla toplum kavramlarının sistemli bir incelemesini yapmak için ilk adım olmuştur.¹ Daha sonra Hippolyte Taine gibi isimlerle devam etmiştir.

Biz de çalışmamızda Samed Vurgun’u bir şair olarak edebiyat-toplum ilişkisi içerisinde incelendik. Bunun yanında şairin his unsurlarını da ele aldık. Belirtmek gerekir ki eserlerinde düşüncelerini ve duygularını iç içe işleyen Samed Vurgun, doğal olarak fikir unsurları ile his unsurlarını da bir arada işlemiştir.

Vurgun da bütün sanatçılar ve yazarlar gibi içinde yaşadığı dönemin, çevrenin ve iklimin şartları altında yaşamış ve şekillenmiştir. Fuat Köprülü edebiyat tarihçiliğinde Gustave Lanson’un yönteminden hareket etmiştir. Onun sosyolojik ve tarihî karakterli edebiyat tarihi çalışmaları, edebiyat tarihini medeniyet tarihinin bir şubesi olarak görmesine dayanır. Bununla birlikte yalnızca tarih ve toplum şartlarının tespit ve tahlili edebiyat eserinin anlaşılmasında yeterli değildir. Bu noktada Ali Nihat Tarlan’ın Fuzûlî Divanı şerhinde uyguladığı yöntem karşımıza çıkmaktadır. Tarlan, beyit beyit Divan’ı şerh ederken sosyal ve tarihî şartlara hiç değinmemiştir. O yalnızca beytin etrafında şekillendiği mazmunu anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Bu yöntem estetik değeri tespit ve tayinde Köprülü yöntemine göre daha başarılıdır. Ne var ki her iki yöntem de kendi dikkatini esas alırken öbürünün bakış açısını göz ardı etmektedir. İki yöntemin birleştirilmesi için Tanpınar’ı görmek gerekmektedir. Tanpınar 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi’nde hem sosyolojik ve tarihî çerçevenin hakkını verir hem de eserin estetik değerini birleşik sanatlar anlayışı ile tespit eder. Birleşik sanatlardan kastedilen resim, heykel ve mimarîden oluşan plastik sanatları sahne ve müzik sanatlarıyla ilişkili olarak edebiyat eserini tahlil ederken göz önünde bulundurmaktır. Esasen Vurgun’un eserinin ideolojik yönünü estetik değeri ile ilişki içinde ele almamak eseri meydana getiren unsurlardan bir kısmını ihmal etmek olurdu. Tüm bu değişkenler, yöntemimizi belirleme konusunda etkili olmuştur.

Çalışmamızın alan yazını konusundaki hareket noktasını, Samed Vurgun’un yazdıkları ve onun hakkında yazılanlar oluşturmaktadır. Şairin eserleri ve sonrasında yeniden yayımlanmış olan seçilmiş eserleri; Azerbaycan-Türk edebiyatı tarihleri,

¹ Robert Escarpit, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hüseyin Portakal (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s. 10

monografi ve biyografiler alan yazını konusunda yararlanılan kaynaklardır. Tüm bunlar ışığında ortaya koyduğumuz araştırma ve inceleme, hiçbir politik görüşe yakınlık duyulmadan gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. İncelemede pek çok yerde eleştirel bir üslup kullanılmış; fakat eleştiriler, belirli kaynaklara dayandırılarak yapılmıştır. Samed Vurgun’un Sovyet ideolojisi karşısında nasıl bir tavır takındığı, Vurgun’un Türk ve dünya edebiyatı ile ilişkileri, şairlik tarafları ve şiire ilişkin bakış açısı; ayrıca Vurgun’u etkileyen ve Vurgun’un etkilediği yazar ve şairler, Samed Vurgun’un hangi açılardan etkilediği ve etkilendiği, üzerinde durulan konulardan birkaçıdır.

Çalışmada metinler üzerinde herhangi bir değişikliğe ya da kısaltmaya gidilmemiştir. İddialar ve açıklamalar; alıntılar ve kaynaklarla ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla sağlanan bilgiler dâhilinde, şairin eserlerinin tarihî perspektifte yorumlanması gerektiği gerçeği, okurun kendi inisiyatifindedir.

Samed Vurgun hakkında yaptığımız çalışma “Samed Vurgun’un Hayatı, Edebî Kişiliği ve Eserleri”, “Samed Vurgun’un Sanat, Edebiyat ve Dil Anlayışı” ve “Samed Vurgun’un Şiirlerinde İzlek, Biçim, Dil ve Üslup Özellikleri” olmak üzere üç bölümden oluşmaktadır.

İlk bölümde, Şairin “Hayatı ve Edebî Kişiliği” başlığı altında çocukluk, gençlik, olgunluk dönemlerindeki sosyal çevresi, yetişme koşulları ve bunların sanat anlayışına yansımaları ele alınmıştır. “Eserleri” başlığı altında şairin şiirleri, poemaları, dramları, gazete ve dergilerde yayımladığı kültür edebiyat ve sanat yazıları ele alınmıştır. Öte yandan şairin çevirileri de incelenmiş; okurun karşılaştırma yapabilmesi açısından incelenen metinlerin özgün dilleri de verilmiştir. Bölümün “Ödülleri” başlığında ise şairin döneminde aldığı ve ölümünden sonra onun adına verilen ödüllerden söz edilmiştir.

İkinci bölümde Samed Vurgun’un sanat, edebiyat ve dil konusundaki görüşlerine yer verilmiştir. Şairin burada sanat hakkındaki görüşleri, yazdığı yazılardan ve şiirlerinden yola çıkılarak dönemin sosyo-politik durumuyla birlikte değerlendirilmiştir. Şairin edebiyata bakış açısı ise edebî türler, edebî akımlar, edebî tenkit, edebî sanatlar, çocuk edebiyatı ve başka edebiyatlarla olan ilişkiler

bağlamında ele alınmıştır. Aynı bölümde, Samed Vurgun'un dile ilişkin görüşlerine de yer verilmiştir.

Samed Vurgun; şiir, poema ve dram türlerindeki tüm eserlerini manzum olarak kaleme almıştır. Şairin mensur biçimde yazılmış bir edebî türü bulunmamaktadır. Peoma ve dramları, şiirlerinden kimi zaman anlatış tarzı ve hacim bakımından farklılıklar gösterse de sonuçta manzum biçimde yazılmıştır. Dolayısıyla incelememizin üçüncü bölümde, şairin eserlerindeki konu, izlek; biçimsel yapılar, dil-üslup özellikleri ve ahenk unsurları “şiirleri” başlığı altında ele alınmıştır. Bu bölümde şairin şiirlerinin incelenmesi yapılmıştır.

Sonuç bölümünde, Samed Vurgun hakkındaki bilgilerin hayat-fikir-eser sırası içinde incelenmesi sonucunda genel olarak edinilen tespitler ortaya konulmuştur. Samed Vurgun'un Azerbaycan edebiyatındaki yeri ve önemi belirlenmeye çalışılmıştır.

Yapılan tez çalışmasında yararlanılan kaynaklar, eserler ve yayınlar özgün biçimleriyle yazılmıştır. Özellikle Azerbaycan sahasından yararlanılan kaynaklarda, “ə”, “x”, “q” harfleri özgünlüğe bağlı kalınması açısından değiştirilmeden kullanılmıştır. Bu özgün biçimler mutlaka tırnak (“”) içinde kullanılmış; tırnak içinde kullanılmayan bize ait ifadelerde ise Türkiye Türkçesi esas alınmıştır.

Çalışmamızın genelinde Latin alfabesi esas alınmış; fakat bazı şiirlerin orijinalleriyle karşılaştırılabilmesi açısından Arap, Ermeni ve Kiril alfabeleri kısıtlı olarak kullanılmıştır. Bazı eser ve yer isimlerinde Latin alfabesi yanında, özgün biçimiyle görülmesi açısından Gürcü alfabesi de kullanılmıştır.

Tezde yapılan her türlü doğrudan alıntı italik ve tırnak içinde yazılmıştır. Yapılan alıntılardan yalnızca şiirler yine italik iken tırnak içine alınmamıştır. Açıklama sırasında bir kaynakta bulunan bir şiirden birden çok alıntı yapıldığında, ilkinde dipnot vermek suretiyle kaynak belirtildiğinden diğerlerinde aynı kaynağın gösterilmesine gerek görülmemiştir.

Çalışmada kullanılan dipnot dizgesinde, ilk kez kullanılan bir kaynağın açık künyesi yazılmıştır. Aynı kaynak daha sonraki kullanımlarında ise “yazarın soyadı; eserin yılı, sayfa numarası” formülüyle, örneğin “Vahabzadə; 1984, s. xx” biçiminde

gösterilmiştir. Yazarın aynı yıl içinde yazdığı birden fazla kaynak varsa, kaynağın her kullanılışında açık künyesi belirtilmiştir.

Bir kaynak art arda kullanıldıysa, yineleme yapılmaması açısından kaynak “Age, sayfa numarası.” formülüyle, örneğin “**Age**, s. xx” biçiminde gösterilmiştir. Çalışmanın “Kaynaklar” kısmında yer alan tüm kaynaklar, dipnotlarda en az bir kez kullanılmıştır. Bir başka deyişle, dipnotlarda açıkça kullanılmamış hiçbir kaynak, “Kaynaklar” kısmında yer almamıştır.

Tezimiz, kütüphane araştırmasına dayanan monografik bir çalışmadır. Bakü’ye gerçekleştirdiğimiz gezide Ahundov Kütüphanesi, Millî İlimler Akademisi gibi kurumlarda yanında, Samed Vurgun Ev Müzesi’nde araştırmalar yapılmıştır. Bununla birlikte, Samed Vurgun hakkında çalışmaları olan Prof. Dr. Nizami Caferov, Prof. Dr. Şirindil Alışanlı, Dr. Aslan Salmansoy, Prof. Dr. Qurban Bayramov gibi akademisyenler yanında Bahtiyar Vahabzade’nin doktora öğrencisi Doç. Dr. Etibar Talıblı’yla da görüşmeler yapılmış, kendilerinden çeşitli kaynaklar temin edilmiştir. Araştırmada elde edilen kaynaklardan yararlanılmıştır.

Doktora tez sürecimde bilimsel etik ve hassasiyetler konusunda kendisinden istifade ettiğim danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Ali Erol’a tüm desteği ve rehberliği için çok teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitimimden bu yana bilimsel disiplin ve rasyonel yaklaşımlarıyla bana örnek olan çok değerli hocam Prof. Dr. Nurettin Öztürk ve doktora sürecimde sağladığı akademik destek ve teşvikleriyle her zaman yanımda olan hocam Doç. Dr. Metin Arıkan’a tüm özverileri için çok teşekkür ederim.

Azerbaycan’daki araştırmalarımızda bize her türlü yardımı ve kolaylığı sağlayan Doç. Dr. Yusif Ali Afşar ve Dr. Reşad Mustafa’ya; Azerbaycan edebiyatına ilişkin sohbetleri ve Bakü’den zaman zaman kaynak temin edilmesindeki yardımları için Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni Hüseyin Ahmedov’a çok teşekkür ederim.

Doktora sürecimde aramızdan ayrılan sevgili babam Fehmi İşgören'e, tüm çalışma sürecimde maddi-manevi her zaman destek olan annem Vildan İşgören'e, ağabeyim Çağlar İşgören'e ve Sahne Tozu Tiyatrosu'nun yetenekli oyuncularına şükranlarımı sunarım.

Taşkın İŞGÖREN

İzmir, 2016

GİRİŞ

SOVYET DÖNEMİ AZERBAYCAN EDEBİYATINA GENEL BAKIŞ

XIX. ve XX. yüzyıl gerek Avrupa gerekse Avrupa dışı toplumlar için sosyal ve siyasi açıdan oldukça zor ve çalkantılı bir dönemdir. Bu yüzyılın başlarında Rusya, İran ve Türkiye’de meydana gelen bazı siyasi hareketlerin Azerbaycan’da da yankıları görülmüş; Azerbaycan edebiyatı, bu ülkelerde meydana gelen siyasi gelişmeler nedeniyle tarihinin en hareketli dönemini yaşamıştır.

Rusya’daki 1905 devriminden sonra Azerbaycan için önemli bir süreç başlamıştır. Bu dönem, Azerbaycanlı aydınların sanatsal çalışmalarında, fikir ve edebiyat yazılarında kendisini göstermiştir. Tadeusz Swietochowski, bu dönemdeki sansürün kırılmasını şöyle değerlendirir: “*Sansür sisteminin gevşemesi Azeri basınının altın çağının öncüsü olmuştur. 1905 ile 1917 yılları arasında 63 gazete ve dergi dolaşıma gitmişti, Azerbaycan nüfusunun büyük çoğunluğunun halen okuma yazma bilmediği düşünülürse, bunun dikkate değer bir sayı olduğu görülür.*”² Bu dönemde çıkan Füyûzat, Hayat, Taze Hayat, İrşad ve Şelale gibi gazete ve dergiler bilinenlerden birkaçıdır. Aynı zamanda bu yıllar, Hüseyinzade Ali Bey’in sloganlaştırdığı “Türkleşmek, İslamlaşmak ve Avrupalılaşmak” ve Türk dili, Azerbaycan dili tartışmalarının da yapıldığı bir dönemdir.

Gerek 1906-1911 yıllarında İran’da, gerek 1908’de Türkiye’de meydana gelen meşrutiyet hareketleri, Azerbaycan aydınlarının edebî faaliyetlerini etkilemiştir.

İran’da maddi sıkıntılardan ve baskılardan dolayı 1906 yılında Muzaffereddin Şah tarafından ilan edilen meşrutiyet, sanatçıların beklediği etkiyi göstermez. Muzaffereddin Şah’ın oğlu Mehmed Ali Şah, 1907’de yönetime geçer. Azerbaycan edebiyatında istenmeyen adam olarak işlenen Ali Şah, olumsuz bir tip olarak işlenir ve Molla Nasreddin dergisinde de çok eleştirilir. Eli Nazmi, Abbas Sehhet, Aligulu Gemgüsar, M. Ali Möcüz ve özellikle Sabir gibi isimlerce çok eleştirilir ve politikalarına ilişkin satirik şiirler yazılır. İran’da Şah’a karşı

² Tadeuzs Swietochowski, , **Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azerbaycanı 1905-1920**, Nuray Mert (Çev.), Bağlam Yayınları, Ankara, 1988, s. 85

Tebriz'deki isyanlara rehberlik eden Setter Han, Azerbaycan'da millî coşkunun ve heyecanın bir kahramanı olmuştur.³

Türkiye'deki meşrutiyetin etkileri, Abdülhamid'in istibdadının eleştirilmesi ve hedef gösterilmesi; özgürlük yanlısı olanların ise desteklenmesi biçiminde görülmüştür. Celil Memmedkuluzade, Mehemed Hadi, Abbas Sehhet, Eli Nazmi ve Mirza Elekber Sabir gibi isimler bu konuda yazan sanatçılar arasındadır.

Nizami Caferov, XIX. yy sonlarından özellikle 1930'lu yılların ortalarına kadarki süreyi, XX. yy. Azerbaycan edebiyat tarihinin dört döneminden birincisi ve en karışık dönemi olarak değerlendirir.⁴ XX. yüzyılın bu ilk çeyreğinde Azerbaycan, Türkiye'de gelişen Türkçülük ve İslamcılık akımlarının, İran kanalıyla gelen İslamcılığın ve daha sonra Rusya'daki sosyalist devrimle birlikte gelen ve Marksist felsefeye dayandırılan komünist sistemin etkisi altında kalacaktır.

İstanbul'dan Bakü'ye dönen Hüseyinzade Ali Bey, Ahmet Ağaoğlu'yla birlikte ve Zeynalabidin Tağıyev'in de maddi yardımlarıyla "Hayat" gazetesini çıkarmış; Azerbaycan Türkçesiyle yayımlanan gazete, Türkçülük düşüncesinin genişletilmesine de yardım etmiştir. Baskılar sonucunda 1906'da kapatılan "Hayat" gazetesinden sonra, Hüseyinzade Ali Bey'in başyazarı olduğu bilinen "Füyuzat" dergisi faaliyete başlamıştır. "Füyuzat" fikirde Türkçülük, edebî sahada ise romantizmden ibaret güçlü bir cereyandır.⁵ İstanbul Türkçesini esas alan dergi, otuz sayıyla 1907'de kapatılır. Dergide yazarlar arasında Mehmed Emin Resulzade, Mehemed Hadi, Hüseyin Cavid, M. E. Sabir, Hasan Bey Zerdabi, Abdulla Şaik, Abdulla Sur, Abbas Sehhet gibi Azerbaycanlı yazarlarla birlikte Abdullah Cevdet, Ahmet Kemal (Akunal) ve Rezaizade Mahmut Ekrem, Halit Ziya (Uşaklıgil), Abdülhak Hamit (Tarhan) gibi Türkiye'den isimler de görülür.⁶

1906'da yayımlanan bir başka önemli edebiyat dergisi ise Molla Nasreddin'dir. Celil Mehmetkuluzade ve Ömer Faik Numanzade tarafından Tiflis'te

³ Ali Erol; "İran İnkılâbı'nın (1906-1911) Azerbaycan Edebiyatındaki Yansımaları Üzerine Bir İnceleme", **Karadeniz Araştırmaları**, Yaz, 2012, S.34, s. 159.

⁴ Nizami Cəfərov; **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Elm, Bakı, 2007, s. 143

⁵ Aybeniz Aliyeva Kengerli; **Azerbaycan'da Romantik Türkçülük**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s. 22

⁶ Erdoğan Uygur; "Füyûzat ve Molla Nasreddin Dergilerinde Edebî Dil Tartışmaları", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.4, Aralık, Ankara, 2007.

basılmaya başlanan dergi, dil ve edebî temayül açısından daha farklı bir ekol oluşturmuştur. Yavuz Akpınar, Molla Nasreddin dergisinin yazarlarını, XX. yüzyılının ilk çeyreğinde meydana gelen olayların sentezini yaparak memleket için en doğru yolu seçmeye çalışanlar olarak değerlendirmiştir.⁷ Bu dergide yazarlar arasında M. E. Sabir başta olmak üzere, Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Eli Nazmi, Elikulu Gemküsar, Memmed Said Ordubadi, Üzeyir Hacıbeyov, Salman Mümtaz, Kurbaneli Şerifov, Eli Râzî, Bayrameli Abbaszade gibi pek çok isim görülür. Dergi, daha çok Azerbaycan Türkçesinin korunması ve sürdürülmesi taraftarı olmuştur.

Lenin 1905'te Novaya Zhizn gazetesinde parti örgütü ve edebiyatına ilişkin birtakım açıklamalar yapmıştır. Yaptığı açıklamada, parti ilkelerine göre belirlenen edebiyatın fikir, eleştiri ve edebî yaratıcılık özgürlüğünü yok ettiğine ilişkin eleştirilerin olabileceğini kabul etmişse de bunların tümünü burjuva aydın bireyciliğinin bir ifadesi olarak değerlendirmiştir.⁸ Buna paralel olarak Lenin'in yayın organlarının parti denetimi altında olması gerektiği fikirleri de 1920'lerden sonraki yıllarda, Sovyet Azerbaycan'ında hayat bulacaktır.

1920'de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet'i Sovyetler Birliği'ne dâhil edildikten sonra, Azerbaycan'ın yönetim biçimiyle birlikte, edebiyat anlayışı da yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Bu dönemlerde halk artık “devrimci” olarak kabul edilmiş ve yenileşme Sovyetler Birliği'nin penceresinden sağlanmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla ideal olan, yeni oluşmakta olan Sovyet doktrinlerine göre tanımlanmıştır. Fakat belirtmek gerekir ki 1920'li yıllarda yine de millî edebiyat anlayışı ve romantizm kısmen devam ederken genel Türk edebiyatına ilişkin kitaplar da basında kendini göstermiştir. Örneğin Hüseyinzade Ali Bey veya Hüseyin Cavid bu dönemde de saygıdeğer kişiler olarak görülmeye devam etmiştir.

Azerbaycan Sovyetler Birliği'ne dâhil edildikten sonra, basındaki çalışmalar sürdürülmüştür. Fakat bu çalışmalar, Lenin'in emriyle artık Sovyetleştirme adına yapılmaya ve öncekileri silmeye yönelik olmuştur. “Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı” gibi yayın kuruluşları bu dönemde açılmıştır. Azerbaycan'da “burjuva” ve

⁷ Yavuz Akpınar; **Azeri Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994. s. 71

⁸ Marks, Engels, Lenin; **Sanat ve Edebiyat**, 2. Baskı, Aziz Çalışlar (Çev.), Evrensel Basım Yayım, İstanbul, 2006, s. 197

“Müsavətçi” olarak görülen yayınlar kaldırılmış; yerine Sovyetler Birliğı resmi ideolojisini tebliğ eden ya da komünist öğretilerle çatışmayan yayınlar basılmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliğı’nin ilk yıllarında Azərbaycan’da “Kommunist”, “Bakinski Raboçi”, “Gənç İşçi”, “Yeni Yol”, “Kəndçi Qəzeti”, “Qızıl Əskər” gibi gazeteler ve “Kooperativ işi”, “Şərq Qadını”, “Maarif İşçisi” gibi dergiler basılmıştır. 1930’lardan 1940’lara kadar Sovyetler Birliğı’ndeki matbuat çalışmalarını 1940’lara kadar dəyərləndirən Mehdihan Vəkilov, durumu şöyle özetlemiştir:

*“Matbuat işləri irəliləməkdə idi. 1937-ci ildə respublikada 9 dildə 130 qəzet, 1938-ci ildə 650 000 tirajla 123 qəzet nəşr edildiyi halda, 1940-cı ildə 619 min tirajla 141 qəzet buraxıldı. Jurnallara gəldikdə, 1928-1940-cı illər arasında jurnal və bülletenlərin sayı 35-dən 44-ə, tirajı isə 497 mindən 722 minə qədər artmışdı.”*⁹

Elbette Sovyetlerdeki “Azərnəşr” veya “Partiya Nəşriyyatı” gibi yayınevleri ve basılan kitaplar vesilesiyle okuma oranı yükseltilmeye çalışılmış; fakat bu yayınların Maksizm ve Leninizm dünya görüşlerini tebliğ etmesi veya derinden öğretmesi zaruri kılınmıştır.¹⁰

Sovyetler Birliğı hâkimiyetiyle, Azərbaycan’da alfabe meselesi de gündeme alınmıştır. Gerçi alfabe meselesini, daha XIX. yüzyılda ilk olarak Mirza Fethali Ahundov gündeme getirmişti. Arap alfabesinin Türkçenin fonetiğine uymadığını düşünen Ahundov, Latin alfabesine geçilmesinin gerekli olduğunu iddia etmiş; fakat bu çabalarından bir sonuç alamamıştır. Yine Ahundov’dan sona M. Şahtatinski de XX. yüzyılın başlarında Arap Alfabesinin Türkçenin fonetiğine uymadığını ifade etmiştir. Birçok aydın tarafından benzer düşüncelerin ifade edilmesine karşın, Azərbaycan’da Latin alfabesine ilk olarak 1922’de Sovyetler Birliğı hâkimiyetinde geçilmiştir. Bu geçişi destekleyen Neriman Nerimanov, Yeni Türk Alfabesi Komitesinin Başkanı olarak Samed Ağa Ağamalioğlu’nu atamıştır.¹¹ 1940’ta Azərbaycan Kiril alfabesine geçmiş; 1958’de birtakım değişiklikler yapılsa da Sovyetler Birliğı dağılana kadar tamamen Kiril alfabesini kullanmaya devam etmiştir.

⁹ Mehdişan Vəkilov; **Azərbaycan’da Mədəni İnqilab, 1920-1940-cı illər**, Əbilov, Zeynalov və oğulları, Bakı, 2005, s. 74

¹⁰ **Age**, s. 75

¹¹ Ayça Ergun; “Azərbaycan’da Bir Ulusal Kimlik Meselesi Olarak Alfabe Değişiklikleri”, **Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, Bilig**, Ankara, Yaz-2010, S. 54. s. 142 - 139-160

Sovyetler Birliği’nde meydana gelen sosyal ve kültürel değişmeler bir şekilde Azerbaycan edebiyatına yansımış; şair ve nasirlerin eserlerinde yer almıştır. İlk dönemlerde nispeten daha ılımlı olmakla birlikte, 1930’larda bu değişiklikler karşı konulamaz bir emir olarak değerlendirilmiştir. Alfabe meselesi buna örnek gösterilebilir. Yine kadın erkek eşitliği konusu da Sovyetler Birliği’nin ele aldığı bir diğer önemli konudur.

1923 yılında çıkarılan “Şərq Qadını” dergisi, devrim öncesi kadınlarının sosyal hayatlarına ilişkin eleştiriler getirmiştir. Dergi, Azerbaycan kadınlarının “çağdaş yaşam” seviyesine ulaşabilmeleri için mücadele vermeleri gerektiğini bildiren yayınlar yapmıştır. Dergiyle birlikte, yine Komünist Parti’nin desteklediği kadın kulüpleri, kadın okulları kadınların kılık kıyafetlerine ilişkin talepler ortaya koymuşlardır. Fakat bu talepler, toplumda bazı kutuplaşmalara yol açmıştır. Derginin adı, 1938’de “Azərbaycan Qadını” olarak değiştirilmiştir.

Bu dönemde kadınların özgürlükleri, kızların erken yaşta evlendirilmesi, aile sorunları, çok eşlilik ve “namus” kavramı gibi konular Memmed Said Ordubadi, Yusif Vezir Çemenzeminli, Süleyman Sani; Hüseyin Cavid ve Cafer Cabbarlı gibi sanatçılar tarafından çeşitli açılardan işlenmiştir. Kadınların tahsillerine ve sosyal yaşamdaki aktivitelerine önem verilmiştir.

Azerbaycan’ın Sovyetler’e dâhil edilmeden önceki dönemlerinde edebî faaliyetler gösteren Cafer Cabbarlı, Abdurahim Bey Hakverdiyev ve Abdulla Şaik gibi sanatçılar değişen atmosfere ayak uydurmak durumunda kalmış; döneme paralel eserler vermişlerdir. Dönemin bu uygulamaları, Bolşevizmin argümanlarının uzantıları olarak değerlendirilebilir. Stalin’in “Büyük Temizlik” olarak adlandırdığı 1937 teröründe Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad gibi pek çok sanatçı da yok edilmiştir. Ziya Bünyadov’un arşiv dosyalarına dayalı olarak kaleme aldığı “Kırmızı Terör”¹² kitabı, okurların bu konudaki pek çok arşiv bilgisine ulaşmasını sağlamaktadır.

Bilindiği üzere 1930’lu yılların Sovyet edebiyatında, sosyalist-realizm tam olarak kendini göstermiştir. Bu yıllarda geçmişe dair neredeyse her şey, sert bir biçimde eleştirilmiş; eski-yeni çatışması yaşanmıştır. Bu çatışma, analitik eleştiriden

¹² Ziya Bünyadov; **Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör**, IQ Kültürsanat Yayıncılık, Sebahattin Şimşir (akt.), İstanbul, 2004.

ziyade, nefrete dayalı bir mücadele halini almıştır. Örneğin din adına gericilik ya da taassuba karşı yapıldığı ifade edilen mücadelelerin aşırıya kaçması, toplumdaki Bolşevik taraftarlarının bile bir kısmını rahatsız etmiştir. Örneğin Mehdihan Vekilov, dönemin değerlendirmesini yaparken Azerbaycan’da din aleyhine yapılan mücadelenin kimi zaman “vulgarcılığa” vardığını ifade etmiştir. Vekilov bunu, fikrî boyutta din ile mücadele edebilecek donanımda kadroların bulunmamasına bağlamış ve bu yüzden 1925’te din ile mücadele için “Allahsızlar Cemiyeti” (daha sonra “Mübariz Allahsızlar İttifakı” olur) kurulduğunu ifade etmiştir.¹³ Bu ortamda 1932’de “Molla Nasreddin” dergisi, “Allahsız” olarak değiştirilmiş ve editörlüğüne Veli Hulufli atanmıştır. Fakat Celil Mehmetkuluzade’nin yeni adıyla onaylamadığı dergi, 1935’te gazeteye dönüştürülmüş, sonra da halkın tepkileri sonucunda kapatılmıştır.¹⁴ Aynı şekilde, burjuva sınıfına olan nefret de benzer bir mücadelenin temelini oluşturmuştur. Bertrand Russell, Sovyetler Birliği’nin kuruluşundan hemen sonra kaleme aldığı “The Practice and Theory of Bolshevism” (1920) adlı kitabında, Bolşeviklerin bu durumuna ilişkin tespitlerde bulunmuştur:

“Bolşevizmin ilkelerinde, köhne olanı yok etme arzusu, yeni şeyler oluşturma arzusundan daha fazladır; bu yüzden tahribattaki bu başarı, inşadakinden çok daha büyük olmuştur. Bu yok etme arzusu, yapıcı olmayan bir nefretle beslenmektedir. Bolşevik zihniyetinin bu temel özelliğinden, Rusya’yı şimdiki acı ve işkencelere maruz bırakma gönüllülüğü doğmuştur. Daha mutlu bir dünyanın yaratılabilmesi ise tamamen farklı bir zihniyete dayanmaktadır.”¹⁵

Dolayısıyla Sovyet Dönemi Azerbaycan edebiyatında 1917 Ekim Devrimi, çatışmalarıyla ya da getirmeye çalıştığı yenilikleriyle, bir anlamda modernleşmenin başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Yavuz Akpınar’ın da ifade ettiği gibi, Sovyet Dönemi Azerbaycan edebiyatını, XX. yüzyılın başlarında doğan genç nesillerle başlatmak daha doğru olur.¹⁶

¹³ Vekilov; 2005, s. 91

¹⁴ Taleh Hacıyev; “Sovyet Rusyası’nın Azerbaycan’da Muharremlik Törenlerine Karşı Mücadelesi”, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.12, S.2. 2008, s. 476. SS.476-479

¹⁵ Bertrand Russell; **The Practice and Theory of Bolshevism**, George Allen & Unwin LTD. London, 1921. s. 176

¹⁶ Akpınar; 1994, s. 80

Bu dönemin en önde gelen şair ve nasirleri arasında şu isimler sayılabilir:

1. Osman Sarıvelli,
2. Mikayıl Rızakuluzade,
3. Resul Rıza,
4. Süleyman Rüstəm,
5. Mikayıl Müşfik,
6. Memmed Rahim,
7. Mehdi Hüseyn,
8. Mirza İbrahimov,
9. Mir Celal Paşayev
10. Samed Vurgun.

Olgunluk dönemleri Azərbaycan Sovyet edebiyatının şəkillənməyə başladığı yıllara denk gələn bu sənətkarlar gərək nəzım, gərək nəsir olaraq Azərbaycan Türkçəsini yaşatmışlardır.

Osman Sarıvelli şiirlerinde aşık edebiyatı gələneğindən bəslənmişdir. İlk dövnlərində yazdığı “Atamın Oğlu”, “Qara Yurdun Tarixi”, “Mənım Ömrüm”, “Bənövşə”, “Çobanın Məktubları” gibli əsərlər otobiyografik xarakterlər daşımaqtadır.¹⁷ Çocukluğunu köyde gəciren Sarıvelli, köyün mənəvi bir zənginliğı olduğına inanmışdır. Bu yüzden şiirlerinde bunun izləri görölür. Ötə yandan İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizmə qarşı “zafer” şiirleri yazan Osman Sarıvelli, Güney Azərbaycan’a da gitmiş və oradaki Azərbaycan Türklerine “Son Qar”, “Dəvə Karvanı” gibli şiirler yazmışdır. Şair, çevirmənlik və çeşitli gəzetelerde editörlük de yapmışdır.

Mikayıl Rızakuluzade, edebiyat dünyasında bir şair, yazar və çevirmən olaraq fəaliyyətlərdə bulunmuşdur. Edebî çalışmalarına 1923'te “Müəllim” şiiri ilə başlayan şairin, 1926'da “Maarif İşçisi” dergisinde “Çocuq Ədəbiyyatında Üsul Məsələsi” adıyla ilk makalesini yayımladığı bilinməktədir.¹⁸ İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mikayıl Rızakuluzade də faşizmə qarşı “Çağırış”; vatan savunmasına

¹⁷ Osman Sarıvelli; **Səçilmiş Əsərləri**, Azər Qurbanov (drl.), “Şərq-Qərb”, Bakı, 2004, s. 4.

¹⁸ Mikayıl Rzaquluzadə; **Səçilmiş Əsərləri**, Şərq-Qərb, Bakı, 2006, s. 4

ilişkin “Ana Öyüdü”, “And”, “Səadət və Zəfər” gibi şiirler yazmıştır. Sanatçı, çocuk edebiyatıyla da özellikle ilgilenmiştir.

Resul Rıza, Azərbaycan Sovyet Dönemi şairleri içinde önemli bir yere sahiptir. “Bolşevik Yazı” şiirinde görüldüğü gibi, ilk dönemlerinde yenilik uğrunda verdiği mücadeleyle dikkat çekmiştir.¹⁹ Bununla beraber ferdî şiirleri olsa da sanatın toplum için önemli olduğunu düşünmüştür. Güney Azerbaycanlılar için “Hilal” poemasını yazan şair, edebî faaliyetlerinin ikinci dönemini oluşturan İkinci Dünya Savaşı yıllarında (1941-1945) ise vatan konulu şiirler yazmıştır. Bu dönemde yazdığı “İntiqam”, “Ayrılık” gibi şiirlerde, faşizme karşı intikam ve savaşın getirdiği ayrılık acısı, görülen başlıca temalar arasındadır. 1960’lı yıllarda yaşamı ve insanı felsefi anlamda işlemiştir.

1923’te matbuattaki ilk çıkışını yapan **Süleyman Rüstəm**, 1926’da Elmas Yıldırım’la birlikte yazdığı “Dün-Bu Gün” kitabını, 1927’de ise “Ələmdən Nəşəyə” kitabını çıkarmıştır.²⁰ 1927’de çıkardığı bu kitap, şairin ilk dönemlerindeki şiir anlayışını açıkça ortaya koymaktadır. Şamil Salmanov’un “*O, poeziyanı qətiyyən zamandan, onun siyasi mübarizələrindən, ideoloji qənaətlərindən və hissələrindən ayırmırdı, çünki onun yaradıcılıq görüşlərinə görə poeziya zamanın səsidir, onun mənəvi-siyasi və fəlsəfi təfəkkürüdür.*”²¹ sözlerinden de anlaşılacağı gibi, Süleyman Rüstəm, sosyalist–realizm akımının en sadık şairlerinden biri olarak bilinmektedir. Öte yandan şiirlerinde hece ve aruz vezinlerini kullanan Süleyman Rüstəm, gazel nazım biçiminin geleneksel örneklerini de vermiştir. Bir “vatan” şairi olarak da bilinen Süleyman Rüstəm, İkinci Dünya Savaşı yıllarında faşizme karşı çıkmış; “Ana ve Poçtalyon”, “Gün O Gün Olsun Ki”, “Qafqaz Ordusu”, “And” gibi şiirler yazmıştır. Faaliyetlerinde Güney Azerbaycan konusu her zaman önemini korumuştur. Bu konuyu şiir kitabına da adını veren “Təbrizim” şiiriyle “Könlümə Təbriz Düşdü”, “İşıq”, “Yenə Araz Qırağında” gibi şiirlerinde de işlemiştir.

Sovyet Dönemi Azərbaycan edebiyatının 1930’lu yıllarının en üretken şairlerinden biri olan **Mikayıl Müşfik**, lirik (ve romantik) üslubuyla ferdî ve sosyal

¹⁹ Rəsul Rıza; **Seçilmiş Əsərləri**, C.I. Öndər Nəşriyyat, Anar (drl.) Bakı, 2005, s. 8

²⁰ Süleyman Rüstəm; **Seçilmiş Əsərləri**, C.I. Azad Rüstəmzadə (drl.), “Şərq-Qərb”, Bakı, 2005, s. 6

²¹ **Age**, s. 9

temalarda şiirler yazmıştır. Matbuatta ilk şiiri, 1926 yılında “Gənc İşçi” gazetesinde yayımlanmıştır. İlk kitabı “Küləklər”i 1930’da yayımlayan şair, 1935’e kadar on adet şiir kitabı yayımlanmıştır.²² Tercüme faaliyetleriyle de meşgul olan Mikayıl Müşfik, şiirlerinde insan sevgisini ve özgürlüğü sıklıkla işlemiştir. Hece ve aruz ölçüsüyle yazdığı şiirler yanında, serbest şiirler de kaleme almıştır. Edebî faaliyetleri çok kısa sürmesine karşın, şair Azərbaycan Sovyet Dönemi edebiyatının önemli isimleri arasında yer almaktadır. 1937’de siyasi suçlamalara maruz kalarak, selefleri Hüseyn Cavid, Ahmed Cevad, Büyükağa Talıblı gibi isimlerle yargılanmış; 1938’de idam edilmiştir.

Memmed Rahim ilk yayını 1926’da “Gənc Qızıl Qələmlər” dergisinde bir şiirle yapmış ve daha sonraki çalışmalarında da proleter edebiyatın aktif olarak içinde yer almıştır. 1930’da “Arzular” adlı ilk kitabını yayımlamıştır. Şiir ve poema türünde yazan şair, “Xakani” adında tarihî bir de dramı yazmıştır. Şair, İkinci Dünya Savaşı yıllarında “Aslanım partizandır”, “Vur, Ölən Faşistdir” gibi faşizme karşı şiirler yazmıştır. Bu dönemde savaş temalı şiirlerinin yer aldığı birkaç kitabı basılmıştır. Öte yandan “Arazın Şikayəti”, “Xalçaçı Qız”, “Mən Nə Gətirmişəm” gibi Güney Azərbaycan konusunu ele aldığı şiirler yazmıştır.²³ Şair, 1942 yılında Güney Azərbaycan’da bulunduğu sürede “Vətən Yolunda” gazetesinde şiirler yayımlamıştır. Rahim bu şiirlerde İran’daki Türklerin sıkıntılarından söz etmiştir. Şiirlerinde genel olarak Sovyetler Birliği halklarının dostluğunu ve “vatan” sevgisini ele almıştır.

Sovyet Dönemi Azərbaycan edebiyatının önemli nasirlerinden biri olan **Mehdi Hüseyn**, ilk kalem faaliyetlerine gazete yazılarıyla başlamıştır. Daha önce yazdığı hikâye ve eleştirileri olsa da, edebî faaliyetlerine 1930’da “Xavər” ve “Bahar Suları” hikâyeleriyle başlamıştır.²⁴ Çıkardığı ilk hikâye kitabı “Bahar Suları”, didaktik bir eser olarak yeni yaşamın mücadelesinden söz etmektedir. 1930’lu yıllarda roman ve hikâyeler yazmaya devam etmiştir. İşçi edebiyatıyla da çok ilgilenen Mehdi Hüseyn, eserlerinde sosyalist realizmin tüm öğretilerine uymaya

²² Ali Erol; **Mikayıl Müşfik – Azadlıq Dastanı; Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler**, Azərbaycan Kültür Dərnəgi Yayınları, İzmir, 2007, s. 17

²³ Cəlal Abdullayev; **Əsərləri**, Şəlalə Abdullayeva (drl.), C.IV. Əlm və Təhsil, Bakı, 2012, s. 35

²⁴ Mehdi Hüseyn; **Səçilmiş Əsərləri**, C.I, Avrasiya Press, Bakı, 2005, s. 4

çalışmıştır.²⁵ Şairin bu yıllarda yazdığı “Daşqın”, “Tərən” romanları buna örnek gösterilebilir. Aynı zamanda bir tarihçi olan Hüseyn, “Nizami” ve “Cavanşir” gibi tarihî dramlar da yazmıştır. Dönemin bir diğer önemli nasiri ise Mirza İbrahimov’dur.

Mirza İbrahimov’un ilk edebî verimleri 1930’larda yayımladığı şiir ve hikâyeleridir. İlk hikâyelerinde sosyal ve siyasi mücadele ile kadın özgürlüğü konularını işlemiştir.²⁶ Çeşitli gazetelerde editör olarak da çalışmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Kızıl Ordu’da görevler almış; İran’da “Vətən Yolunda” gazetesinde editörlük yapmıştır. Bu yıllarda “vatan” konulu şiirler yazan İbrahimov, arka cephedeki kadınları konu alan “Məhəbbət” piyesini kaleme almıştır. 1945’te Tebriz’de kurulan Azərbaycan Millî Hükümeti’nin de etkisiyle Azərbaycan’ın bütünlük mücadelesine ilişkin “Azad”, “İzdirabın Sonu” gibi eserler yazmıştır. Millî hükümetin daha sonra dağılması da Mirza İbrahimov üzerinde etkili olmuş ve bu konuda “Gələcək Gün” adlı siyasi-epik romanını kaleme almıştır. Roman, yirmi farklı dile çevrilerek Bakü’de Stalin ödülüne layık görülmüştür.²⁷

Mir Celal Paşayev, edebî faaliyetlerine 1928’de başlamıştır. Roman ve hikâye yazarı olan Mir Celal, eserlerinde sade bir dil kullanmıştır. Yazar, Sovyet Dönemi Azərbaycan edebiyatında hikâye türünün gelişmesinde önemli hizmetlerde bulunmuştur.²⁸ Aynı şekilde roman türünde de özgün ve başarılıdır. Örneğin “Dirilən Adam” romanı, bu açıdan bir örnek olarak değerlendirilmektedir.²⁹ Eserlerinde Azərbaycan kadını, işçilerini işleyen sanatçı, döneme uygun olarak yeni insan modeli üzerinde durmuştur. Mir Celal, İkinci Dünya Savaşı yıllarında “Yollar”, “Anaların üsyanı”, “Vətən Yaraları”, “Silah Qardaşları” gibi pek çok hikâye yazmıştır. Bu hikâyelerinde faşizme karşı olmak ve cephede mücadele etmek gibi konuları işlemiştir.

Yukarıda anılan isimler içinde gür sesli şairlerden biri olan Samed Vurgun, Azərbaycan klasik edebiyatının geleneklerinden de yararlanarak yalnızca

²⁵ Nurlana Yaliyeva; **Sovet Dövrü Azərbaycan Ədəbiyyatı** (1941-1991), Elm və Təhsil, Bakı. 2013, s. 251

²⁶ Mirzə İbrahimov; **Seçilmiş Əsərləri**, C.I. Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 4

²⁷ Yaliyeva; 2013, s. 76

²⁸ Mir Cəlal; **Seçilmiş Əsərləri**, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 6

²⁹ Yaliyeva; 2013, s. 91-94

Azerbaycan Türkçesiyle şiirler yazmış ve halkı tarafından çok sevilmiştir. Azerbaycan'ın ilk halk şairi unvanını alan şair, eserlerinde Azerbaycan Türkçesinin en yalın örneklerini vermiştir. Yaşadığı dönemde siyasi çalkantılar yüzünden pek çok sıkıntı yaşamıştır.

Görüldüğü üzere Sovyet Dönemi Azerbaycan sanatçılarının eserlerinde sosyal ve siyasi konulara odaklanmış bir sanat anlayışı hâkimdir. Bu konuda dönemin resmî ideolojisi etkili olmakla birlikte yukarıda söz edilen sanatçıların dönemin Azerbaycan dili ve edebiyatı açısından yeri doldurulamaz hizmetler gördüğü de belirtilmelidir. Hatta eserlerinin pek çoğu bugün bile edebî gücünü korumaktadır.

1941'de Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı'na girmesiyle edebiyatın da konusu değişmiştir. Savaşla birlikte zafere olan inanç, Rusya'da "Pravda"; Azerbaycan'da ise "Ədəbiyyat Qezəti" ve "Kommunist" gibi gazetelerde dile getirilmiş; faşizme karşı müthiş bir nefret oluşturulmuştur. Dolayısıyla edebiyat "vatan" (Sovyetler Birliği olarak), "kahramanlık", "galibiyet"; "faşizme karşı mücadele" gibi konular çevresinde yoğunlaşmıştır. Bununla beraber sanatçılardan Abdulla Faruk, Böyükağa Kasımzade, Zeynal Cabbarzade gibi isimler şiir yazmak yanında doğrudan cephede görev alırken, bazıları Kızıl Ordu'ya kalemliyle tam destek olmuşlar; zaman zaman cephelerde Sovyet askerlerini ziyaret etmişlerdir. Cephe gerisiyle de ilgilenen sanatçılar, asker aileleri için de eserler yazmışlardır.

Büyük Vatan Muharebesi olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı yıllarında Abdulla Şaik, Samed Vurgun, Resul Rıza, Nigar Refibeyli, Süleyman Rüstəm, Memmed Rahim, Aliğa Vahid gibi şairler; Mir Celal, Mehdi Hüseyn; Enver Memmedhanlı, Mirza İbrahimov, İlyas Efendiyev gibi nesir alanında başarılı örnekler veren nasirler dikkat çeker. Yine İlyas Efendiyev, Mehdi Hüseyn, Mehmedhüseyn Tehmasib ve Zeynal Helil gibi isimler dram türünde de eserler vermişlerdir.

Savaştan sonra yeniden toplumsal konular üzerinde durulmuştur. Stalin'in ölümüyle başa gelen Kruşçev, Sovyet halklarının özgürlükleri konusunda daha ılımlı bir politika izlemiştir. Fakat iç ve dış politikadaki başarısızlıkları dolayısıyla

muhallifleri tarafından oldukça eleştirilen Kruşçev, 1964'te istifa etmiştir. Yerine gelen Brejnev, edebî siyaset konusunda biraz daha liberal olmuştur.³⁰

1960'lı yıllar Azerbaycan edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir.³¹ Bu dönemde sanatçıların dünya edebiyatını daha rahat okuma ve inceleme şansları olmuştur. Aynı şekilde Mikayıl Müşvik, Hüseyin Cavid, Yusuf Vezir Çemenzeminli gibi represya kurbanları yeniden değerlendirilmiş ve kitapları basılmaya başlanmıştır. Bu dönemde ideolojik kalıplar yerine nispeten realist tasvirlerle daha çok ağırlık verilmiştir. İsmail Şıhlı, İsa Hüseyinov, Gülhüseyin Hüseyinov gibi isimler 1960'lı yılların ara nesli olmuştur. Bu yıllarda Moskova'dan eğitimden gelen, daha genç bir nesil olarak Ekrem Eylisli, Cengiz Hüseyinov, Yusuf Samedoğlu gibi sanatçılar faaliyet gösterir.

70 ve 80'li yıllarda olgunluk dönemi eserlerini verenler arasında Ekrem Eylisli, Yusuf Samedoğlu, Elçin, Anar dikkat çeker. 1980'lerin sonunda patlak veren Karabağ meselesine İlyas Efendiyev, İsmail Şıhlı, Nebi Hazri ve Bahtiyar Vahabzade gibi isimler duyarlı olmuşlar ve bu konularda nesir ve nazımla eserler vermişlerdir.

Genel olarak Sovyet edebiyatında ve bu edebiyata mensup toplumların edebiyatında Glasnost ve Perestroyka adı verilen ve 1991'de bu ülkelerde tek partili sistemin dağılmasıyla sonuçlanan süreç aynı zamanda üye ülkelerin bağımsızlığı yolunu da açmıştır. Böylece "Sovyet" dönemi sona ererek demokratikleşme sürecine girilmiştir.

Demirperde sınırlarını yıkarak dünyayla bütünleşmeye çalışan bu ülkelerde geçmişin baskı ve silme politikalarına karşı bir onarım ve açılım dönemi başlamış ve Sovyet döneminin muhasebesine bağlı olarak yeni değerlendirmelerle kültür tekrar yapılandırılmaya başlanmıştır.

İşte bu bağlamda Samed Vurgun da Sovyet edebiyatına hizmetleri ve Azerbaycan edebiyatındaki yeri açısından yeniden değerlendirmeye alınmıştır. Vurgun'un bu son dönemde de farklı bir bağlamda itibarı devam etmiştir. Sovyet

³⁰ Age, s. 290

³¹ Akpınar, 1994, s. 78

ideolojisi ile ilişkileri ve milliyetçiliğe ilişkin hizmetleri daha rahat bir biçimde ele alınmaya başlanmıştır.

Samed Vurgun'un Azerbaycan edebiyatındaki yeri ve değerin, hayatı, fikirleri ve eserleri esas alınarak devir-şahsiyet-eser bağlantısı içinde gerçek ve hak ettiği yere yerleştirilmesi bir ihtiyaç olarak görünmektedir.

I. BÖLÜM

SAMED VURGUN'UN HAYATI, EDEBİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1.1.HAYATI ve EDEBİ KİŞİLİĞİ

1.1.1.Doğumu, Aile Çevresi

Samed Vurgun, (Samed Yusuf oğlu Vekilov) 21 Mart 1906 yılında³² Azerbaycan'ın Kazak bölgesinin Yukarı Salahlı köyünde doğmuştur. Vurgun'un babasının adı Yusuf Ağa Vekilov, annesinin adı ise Mahbube'dir; tek kardeşi olan ağabeyinin adı Mehdihan Vekilov'dur. Hacımemmed ve Nabat adında çocukluk çağlarında vefat eden iki kardeşi vardır.

Küçük oğlu Samed Vurgun'u ninniler söyleyerek özenle büyötmeye çalışan Mahbube Hanım, Samed altı yaşındayken ölür. Bu ölüm Samed'i çok etkiler. Samed ve ağabeyi Mehdihan'a, babaları Yusuf Ağa Vekilov ve anneanneleri (Mahbube Hanımın annesi) Ayşe Hanım bakmak durumunda kalır. Bunun üzerine Yusuf Bey, Tükezban adında bir bayanla ikinci evliliğini yapar. Ayşe Hanım ise bu evlilikten çok rahatsız olur. Yusuf Bey, ikinci evliliğine sıcak bakmayan Ayşe Hanım'a, bu evliliği çocuklarının bakımsız kalmaması için yaptığını söyler. Yusuf Bey özellikle küçük oğlu Samed'in Tükezban Hanım'a alışamayabileceğinden oldukça kaygılıdır. Çünkü Samed, ağabeyi Mehdihan'ın aksine, inatçı bir yapıya sahiptir.

Tükenbaz Hanım Samed Vurgun'u çok sevmiş, ona kendi evladı gibi davranmıştır. O, Samed'in annesi Mahbube'yi de reddetmemiş ve bazı vesilelerle anmıştır. Bu durum, Samed'in onu sevip kabul etmesini sağlamıştır.

Yusuf Ağa Vekilov, Salahlı'da Ahmed Ağa Mustafayev gibi aydınlarla söyleşilerde bulunmuş³³; eğitime ve aydınlanmaya önem vermiştir. Çocuklarının

³²Samed Vurgun'un babası Yusuf Ağa Vekilov, onu Qori Séminariyası Azebaycan şubesine kaydettirdiğinde, doğum tarihini 10 Şubat 1906 olarak yazdırmıştır. Vurgun'un tüm kaynaklarda 21 Mart olarak geçen doğum tarihi ise, ilk defa 1949'da Nazim Ahundov tarafından, Samed Vurgun ile ilgili kaleme aldığı bibliyografyasında görülür.

³³Şamistan Nəzirli; **Beş Günlük Qonaq**, OKA Ofset, Bakı, 2013, s. 12

eğitimiyle de ilgilenen Yusuf Ağa Vekilov, büyük oğlu Mehdihan'ı 1915'te Tiflis'e Mirza Hüseyn Kayıbzade'nin yoksullar için açtığı okula bizzat yazdırmış, küçük oğlu Samed'i de okul çağı geldiğinde Salahlı'da Rus-Tatar ilkokuluna göndermiştir.

Yusuf Ağa Vekilov, eğitime olan düşkünlüğü yanında saza ve şiire olan ilgisiyle de tanınan biridir. Samed Vurgun, ilkokula başlamadan önce Molla Penah Vakıf ve Molla Veli Vidadi'nin dizelerini ilk defa babası Yusuf Bey'in saziyla söylediği şiirlerden dinlemiş ve ezberleyip okumuştur³⁴. Hatta ilk ezberlediği şiir, Vidadi'nin "Durnalar" adlı şiiri olmuştur³⁵. Mehdihan Vekilov, anılarında şöyle demektedir:

*"Atamız Yusif Ağanın cürə (balaca) sazda yanıqlı havayla
oxuduğu şe'rdən bir beyt yadımda qalıb:
'Biz zaman köydə, oynardım havada
Mədər öldü yetim qaldım yuvada.'
Balaca Səməd bu qəmli sözləri, kövrək havanı dinləyə-
dinləyə başını atasının dizi üstə qoyub yuxuya kədərdi."*³⁶

Bu tablo, Yusuf Ağa Vekilov'un sanatla ilgilendiğini ve Samed Vurgun'un çocukluk sürecinde etkili olduğunu göstermektedir.

Samed Vurgun'un yakın çocukluk arkadaşı Möhsün Poladov Yusuf Ağa Vekilov'u anılarında şöyle betimlemiştir: "Yusuf ağa, ortaboylu, saçı, saqqalı və bıqları ağarmış, mehriban bir kişi idi. Bıqlarının burnunun altında olan hissəsi papiros çəkmədən sapsarı saralmışdı, onun gülümsəməsi, səsinin ahəngi, mehriban xasiyyəti, çox vaxt kəskin və ağıllı sözlər danışması elə bil ki, Səməd'ə verilmiş idi."³⁷

Yusuf Ağa, 1922'de Dilican Hastanesi'nde vefat etmiştir. O vefat etmeden önce, Ayşe Hanım'ın kendisine ikinci evliliği yüzünden dargın olduğunu bildiği için helallik vermesini istemiş, onu Samed Vurgun aracılığıyla hastaneye çağırtmıştır. Ayşe Hanım ile vefat etmek üzere olan Yusuf Ağa Vekilov'un konuşmalarını Şemistan Nezirli, şöyle öykülemiştir:

³⁴ Himalay Enverolu; **Azərbaycan Şeirinin Poetikası**, Bakı, 2008, s. 239

³⁵ **Age**, s. 238.

³⁶ Mehdihan Vəkilov; **Ömür Dedikləri Bir Karvan Yolu**, Yazıcı, Bakı, 1986, s. 27

³⁷ Cavid Məmmədbəyov;; **Qalacaktır Dünyada, S. Vurğun Haqqında Xatirələr**, Kamal Talıbzadə (Red.), Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1973, s.183

“Aşa qarı: - əvvəli şirin dünyanın axırı zəhrimar imiş, ay Yusif ağa, - deyəndə kişi zorla başını tərətədi, kökünün titrəməsi daha da çoxaldı. Səməd əl uzadıb atasının başını bəriyə döndərdi. Yusif ağanın dəhşətlə açılmış gözləri yaş dumanına bürünmüşdü. O, nəşə demək istədi, amma nitqi çatmadı. Zorla seziləcək dərəcədə başını tərətədi. Onun iri gözlərində: - Ana, ana, mənibağışla, mənə halallıq ver, - kəlmələri oxunudu. Yusif ağa papirosdan saralmış biğlərinin ucunu taqətsiz halda yaladı və gözlərini əbədi olaraq yumdu... Aşa qarı əvvəli şirin, axırı zəhrimar dünyanı lənətləyə - lənətləyə ağı deyirdi...

*Dağlar başı qar imiş,
Qardan bir anbar imiş.
əzəli şirin dünyanın
Axırı zəhrimar imiş.”³⁸*

Ayşe Hanım'ın eşi, şair Mehdihan Ağa Kūhensal'dır. “Kūhensal” mahlasıyla şiirler yazan Mehdihan Ağa Vekilov, aynı zamanda Yusuf Ağa Vekilov'un amcasıdır. Ayşe Hanım yirmi yedi yaşındayken Mehdihan Ağa ölmüş, bu erken ölüm üzerine Yusuf Ağa Vekilov, amcasının adını büyük oğluna vermiştir. Mehdihan Kūhensal'ın şiirlerinin bazılarını Mehdihan ve Samed Vurgun çocukluklarında, neneleri Ayşe Hanım'dan dinlemişlerdir. Bu şiirleri, 1918'de Feridun Bey Köçerli, toplamaya çalışmış; ancak Köçerli'nin 1920'deki ölümü dolayısıyla topladığı şiirler yayımlanmamıştır.

Samed Vurgun'un yetişmesinde önemli rol oynayan Ayşe Hanım'ın hiç oğlu olmamıştır. Yalnızca iki kızı olan Ayşe Hanım, bu durumdan müteessir olmuştur. Eşi Mehdihan Ağa Kūhensal'ın erken ölümü ve Kızı Mahbube'nin de yirmi sekiz yaşında hayata veda etmesi, Ayşe Hanım'ı derinden etkilemiş; torunları Mehdihan ve Samed'e daha çok sarılmasına vesile olmuştur. O, özellikle küçük torunu Samed'i bağrına basmış, onunla çok yakından ilgilenmiştir.

Samed Vurgun, XVII. yüzyıla kadar giden geniş bir soy kütüğüne sahiptir³⁹. Vurgun, Azərbaycan'ın Kazak kazasında yaşamış “Vəkiloğulları” ailesine mensuptur. Vəkiloğulları ailesi ise köken bakımından daha önce Kazak-Borçalı bölgesinde yaşamış “Kosalı” ailesinin devamıdır. XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyılın başlarında yaşamış Mirzalı Ağa Kosalı, Vəkiloğulları'nın bilinen en eski

³⁸ Nəzirli; 2013, s. 20

³⁹ Bəxtiyar Vahabzadə; **Səməd Vurğun**, Gənclik Nəşriyyatı, Bakı, 1984, s. 9

atalarıdır.⁴⁰ İsmayıl Umudlu'nun bu konuda yapmış olduğu “Vəkiloğulları” adlı tarihî ve biyografik çalışması, Samed Vurgun'un geniş soy kütüğüne yer vermiştir. Bu araştırma, Vekilovların geleneksel olarak, şiire ve sanata eğilimi olduğunu göstermektedir. Nitekim Samed Vurgun'un mensup olduğu nesilden dedesi Mehdihan Ağa Kühensal, babası Yusuf Ağa Vekilov ve akrabalarından Şemsi Bey Şela, Mansur Ağaoğlu Vekilov, Kazım Ağa Salih Şıhlinski gibi pek çok şairin de yetiştiği bilinmektedir.

Toplumsal öğrenme kuramının önemli isimlerinden Albert Bandura'ya göre insanların sergilediği birçok davranış, diğer insanların yaptıkları davranışları gözlemlene ve onları modelleme yoluyla kazanılır⁴¹. Bu bağlamda, çocukların estetik zevk kazanmalarında, ailelerinin payı büyüktür. Üstelik bu zevk, bireyin ileriki dönemlerinde sanatın çeşitli alanlarında gelişmesine olanak sağlayabilmektedir. Örneğin 1958'de “Doktor Jivago” adlı romanıyla Nobel edebiyat ödülünü kazanan Boris Pasternak, 1901'de liseye başlayana kadar evde anne-babasından ve özel öğretmenlerden ders alarak yetişmiştir. Babası Leonid Pasternak, bir ressamdır. Annesi Rosa Kaufman ise bir piyanistidir. Yine o dönemlerde evlerine konuk olarak gelenler arasında Lev Tolstoy ve Aleksandr Nikolayeviç Skriabin vardır.

Babek Kurbanov, yeteneğin aile çevresinde oluşumunun önemine vurgu yapmaktadır:

“... Kültür tarihinde bu kategoriden yetenekli ve geniş dünya görüşüne sahip insanların sayısı hiç de az değildir. Onların bu üniversallık yönündeki geniş ilgi alanlarına olan eğilimlerinin nedenini, sadece eğitim-öğretim veya okul muhiti (ortamı) ile izah etmek mümkün değildir. Böyle bir ilginin çoğu zaman aileden, çocuğun yakınlarından, içerisinde bulunduğu sosyo-kültürel ortamdan kaynaklandığını söylemek mümkündür.”⁴²

⁴⁰ İsmayıl Umudlu; **Salahlı Eli**, Apostroff, Bakı, 2011, s. 709

⁴¹ Mustafa Bayrakçı; “Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 14, Sakarya, Ekim 2007, s. 203

⁴² Babek Kurbanov; “Sanat Eğitimi ve Problemleri Üzerine Düşünceler”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Erzurum, 2010, C.14, S.2, s. 3

Tüm bunlara paralel olarak, Samed Vurgun'un sazla ve şiirle ilgilenen ailesinin, onun genç yaşta şiirler söylemesinde etkili olduğu söylenebilir. Keza Bahtiyar Vahabzade de,

“Yaşadığı kəndin tabii gözəllikləri, atasının sazda çaldığı havalar, oxuduğu mahnılar, aşıklardan eşitdiyi düzlü qoşmalar həssas qəlbli Samed'in zövqünü hələ körpəlikdən el ruhunda tərbiyə etmişdir. Saz havaları... Uzun qış geçələri aşıkların söylədiyi nağıllar, dastanlar, uşaq qəlbində dərin izlər acır, onu gözle görülməz, əllə tutulmaz xəyal dünyasında qanadlandırdı.”⁴³

sözleriyle Samed Vurgun'un babası Yusuf Bey'den etkilendiği yönündeki düşüncelerini dile getirmiştir

1.1.2.Çocukluğu ve Gençliği

Çocukluk ve gençlik devreleri, yalnızca yaş temelli bir biyolojik tasnifle ele alındığında her bireyde aynı yaş aralıklarına tekabül etmeyebilir. Gelişim uzmanlarına göre bireysel farklılıklar da dikkate alınmak suretiyle, genellikle, son çocukluk evresi erkeklerde 6-13 yaşları arasına tekabül eder. Gençlik ise sadece biyolojik ve psikolojik açıdan değil, aynı zamanda sosyal açıdan da gelişme ve olgunlaşmanın yaşandığı, çocukluktan erişkinliğe geçiş dönemi olarak kabul edilir. Bu dönem genellikle 12 yaşlarında başlar ve büyümenin son bulduğu 20 - 21 yaşlarına kadar sürer. 21 – 25 yaş aralığı da uzamış gençlik çağı olarak kabul edilir.

Samed Vurgun'un çocukluk evresi, doğumundan hayatının ilk ve en etkili aşkı Dürre Mustafayeva'dan etkilendiği 1921-1922 yıllarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. 1921-1922 yıllarından, Dürre'den çektiği talihsiz aşk acılarından sıyrılıp hayatın sosyal ve siyasi anlamda mücadele ruhunu yakaladığı ve ciddi edebî faaliyetlerde bulunmaya başladığı 1927-1929 yıllarına kadar olan dönem ise gençlik dönemini oluşturur.

İlkokul çağlarında kısa boylu, cılız ve esmer bir çocuk olan Samed Vurgun, karakter olarak inatçı bir yapıya sahiptir. Güçlü hafızası olan Vurgun, ilkokul sıralarında oldukça başarılıdır. İlköğrenimini Abbas Ağa Nazir, Ferruh Ağa Qayıbov gibi Azerbaycan'ın önemli isimlerinin de okuduğu 5. sınıfa kadar eğitim veren

⁴³ Age, s. 9

Salahlı'daki “Zemskaya Şkola” adlı Rus-Tatar okulunda tamamlamıştır. O dönemlerde Ahmed Ağa Mustafayev yanında Ahmed Ağa Gülmammedov ve Hacı Yusuf Efendizade Samed Vurgun'un ilkokul öğretmenleri olmuşlardır.

Samed Vurgun'un ilkokul öğretmeni Ahmed Ağa Mustafayev, Kazak'ta yüzlerce öğrenci yetiştirmiştir. 1918'de “Qazax Ali İbtidai Mektebi”nin (Kazak İlkokulu) müdürlüğünü yapan Mustafayev, 1920'de Feridun Bey Köçerli'nin “Müsavatçılık” suçlamasıyla idam edilmesi üzerine Kazak Öğretmen Okulu'nun yöneticiliğine getirilmiş ve okulun yükünü sırtlananlardan biri olmuştur. Aynı okulda Mustafayev ile birlikte çalışan Ahmed Ağa Gülmammedov da Samed Vurgun, Osman Sarıvelli, Möhsün Poladov, Esger Hasmammedov ve Mescid Şerif gibi isimlerin öğretmeni olmuştur. Müsavat Fırkasına üye olduğu iddiaları nedeniyle hapse atıldığı 1927 yılına dek Kazak Öğretmen Okulu'nda öğretmenlik yapan Gülmammedov, 1928'de Rusya'nın Şadrinsk şehrine gönüllü olarak sürgüne gönderilir; 16 Ocak 1938'de de Sovyet karşıtı eylemlerde bulunduğu iddiasıyla idam edilir. Samed Vurgun'a Kuran-ı Kerim ve Doğu felsefesi dersleri okutan Hacı Yusuf Efendiyev ise 1904'ten sonra Tiflis'te Sünni Ruhani Medresesi'nde Doğu dilleri öğretmenliği yapmış, 1906'da Türk-Ermeni savaşında silahlı mücadeleye fiili olarak bizzat destek vermiştir.

Samed Vurgun, ninesinden ve babasından çocukluk döneminde sevgi ve yakın ilgi görmüştür. Bu durum, Samed Vurgun'un çocukluk yıllarında özgüven oluşumunu sağlamıştır. Pınar Girmen, çocuklarda özgüven oluşumuyla ilgili şöyle demektedir:

“Çocuğun özgüvenin gelişiminde ailenin çocuğa ilişkin sahip olduğu genel tutumu da son derece önemlidir. Çocuğun özgüven edinimini desteklemek amacıyla ailelerin çocuklarına karşı destekleyici ve güven verici bir tutum sergilemeleri gerekmektedir. Destekleyici tutum içinde olan anne-baba, çocuğuna sözleri ve dokunuşlarıyla sevgisini göstererek onunla yakından ilgilenir.”⁴⁴

Şemistan Nezirli'nin “Yaddaşlarda Yaşayan Vurğun” adlı eserindeki “Səməd bir iş görəndə, ya bir şey gətirəndə Aşa cici: ‘Şəlaləsi şəkər cicisine nöker, a qara

⁴⁴ Bahattin Acat; **Aile İçi Uyumlu Etkileşim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003, s. 131

balam' deyib, boyunu sevərdi, onu ruhlandırırđı."⁴⁵ sözleri, Samed Vurgun'un çocukluk döneminde ninesinin ona karşı olan destekleyici yaklaşımlarıyla ilgili fikir vermektedir. Yine, Yusuf Ağa Vekilov'un, oğlu Samed Vurgun'u ruhani havası çalarak oynattığı ve Ayşe Hanım'a, "*Ana, ay ana, buna bax gör, necə celd oynayır. Görərsən, bu qara baladan bir oğul olacaq ki!..*"⁴⁶ sözleri de, Samed Vurgun'un çocukluk döneminde öz güven oluşturmaabilmesi açısından olumlu yaklaşımlar olarak değerlendirilebilir.

1918 yılında Qazak merkeze göçen ailesi, Samed Vurgun'u "Qazax Müəllimlər Seminariyası"na (Kazak Öğretmen Okulu) yazdırmıştır⁴⁷. Kaynaklara göre Samed Vurgun'u okula ninesi Ayşe Hanım kaydettirmiştir. Vurgun'un okula kabul edilmesi, ilginç bir olay sonucunda gerçekleşir. Ayşe Hanım, kayıt için torunu Samed Vurgun'la okula gittiğinde okulun müdürü Feridun Bey Köçerli, önce, Samed Vurgun'u yaşı küçük olması nedeniyle okula kabul etmek istememiş; biraz daha büyüdükten sonra kayıt için sınava alabileceğini söylemiştir. Bunun üzerine Samed Vurgun, Feridun Bey'e "*Ah! A Firidun Bəy, bircə bilsəydin ki, burada, bu yürəkde nələr var...*"⁴⁸ şeklinde bir hitapta bulununca bundan etkilenen Feridun Bey, Samed Vurgun'un kaydını yapmıştır.

Eğitim – öğretim faaliyetlerinin önemsənerek ele alındığı Kazak Öğretmen Okulu, millî bir oluşum gerçekleştirmiş olması bakımından önemlidir. Okulda Kazak yanında Borçalı, Salyan, Karabağ ve Şeki gibi farklı yerlerden gelen öğrenciler de bulunmaktadır. Okudaki öğretmen ve işçi kadrolarının neredeyse tümünü Azerbaycanlılar oluşturmaktadır. Ayrıca, okulda Behri Muhiddin ve Nurulla Efendi

⁴⁵ Şəmistan Nəzirli; **Yaddaşlarda Yaşayan Vurğun**, Şərq-Qərb, Bakı, 1996, s. 18

⁴⁶ Nəzirli; 2013, s. 8

⁴⁷ 1876'da Rus Çarlığı tarafından, Gürcistan'ın Gori kentinde, Kafkas halklarının (Gürcü, Ermeni, Türk) ilkökul öğretmeni yetiştirmesi amacıyla Rusça eğitim veren "Qori Seminariyası" (Zaqafqaziya Müəllimlər Seminariyası) kurulmuştur. "Qazax Müəllimlər Seminariyası" ise bu okulun Kazak'a taşınan Tatar (Türk) şubəsinin adıdır. "Qori Seminaryası"nın "Tatar" şubəsi, 1918'de Gori'den Kazak'a Feridun Bey Köçerli tarafından taşınmıştır. Gerek siyasi, gerek ekonomik nedenlerle Kazak'a taşınması kolay olmayan okul, aynı yıl eğitim faaliyetlerine başlamış ve Samed Vurgun da o okulda okumuştur.

⁴⁸ Şəmistan Nəzirli; **Qoriden Gelen Qatar**, Şərq-Qərb Nəşriyyatı, Bakı- 2011, s. 212

gibi Halk Maarif Nazırlığı⁴⁹ tarafından 1919'da Türkiye'den davet edilmiş öğretmenler de yer almaktadır.⁵⁰ O yıllarda Samed Vurgun'un tahsil aldığı Kazak Öğretmen Okulu'nda, derslere Feridun Bey Köçerli, Alay Bey Şihlinski,⁵¹ İsfendiyar Bey Vekilov ve İbrahim Efendi Gayıbzade gibi hocalar girmektedir.

Kazak Öğretmen Okulu, Samed Vurgun'un hayatında önemli bir dönüm noktası olmuştur. Feridun Bey Köçerli gibi önemli bir ismin öğrencisi olan Vurgun, okulda Azerbaycan-Türk edebiyatı ve tarihi yanında matematik, coğrafya, Arapça gibi diğer alanlarda temel öğrenim görmüş, bu sırada Möhsün Poladov, Osman Sarıvelli, Seyfulla Şamilov gibi hayatı boyunca yanında olacak yeni arkadaşlarla tanışmış ve ilk dönem yaratıcılığında önemli rol oynayacak Dürre Mustafayeva'ya aşık olmuştur.

Feridun Bey Köçerli, Samed Vurgun'un yetişmesinde hususi bir öneme sahiptir. Çocukların gelişiminde edebiyatın çok önemli olduğunu düşünen ve çocuklar için ortaya konan eserlerde yalınlığın şart olduğunu altını çizen Köçerli, bu bağlamda zamanının genç yazarlarına da örnek olmuştur. Bunlardan biri, eğitimci kimliği olan Abdulla Şaik'tir. Şaik, Köçerli'nin yaşadığı sıkıntılı dönem içinde dahi, genç kuşaklar için karamsar olmadığını ve onların gelişiminde edebî eserlerin önemle ele alınması gerektiği düşüncesini şu sözlerle anlatır:

“Belə cansızıcı bir gələcəyə baxmayaraq, Firidun bəy Köçərli, gözəl, yaxşı bir gələcəyə inanar, o, zamanın gənç yazıcılarını fəaliyyət göstərməyə, xalqın gözünü açıb onu əsrlərin cəhalet qaranlığından xilas etmək üçün yazmağa çağırırdı. Biz də bundan həvəslənər, mümkün qədər daha yaxşı yazmağa səy edər və

⁴⁹ Halk Maarif Nazırlığı (Xalq Maarif Nazirliyi), 28 Mayıs 1918'de kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nde örgün eğitimi düzenlemek, ilk-orta ve yüksekokul sistemini oturtmak, mevcut okulları millileştirmek gibi amaçlarla 30 Haziran 1918'de oluşturulmuş millî eğitim bakanlığıdır. Bakanlık, 1919-1920 eğitim-öğretim yılında, eğitim faaliyetlerini millî bir zemin üzerinde yükseltmek için çağdaş ders programlarına ve deneyimli öğretmenlere ihtiyaç duyduğundan Azerbaycan'a Türkiye'den öğretmenler davet etmiştir. Bununla beraber Türkiye'den ders kitapları temin edilmesi amacıyla parlamento, bakanlığa bir milyon Manat bütçe ayırmıştır.

⁵⁰ Teymur Bünyadov, “Qazax Müəllimlər Seminariyasının Yaradılması”, Mədəniyyət, 21.08.2013, s. 12, 13; <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2013/avqust/322379.htm> E.T: 20.08.2014

⁵¹ Alay Bey Şihlinski, Kazak Öğretmen Okulu'nda, Feridun Bey Köçerli'ye pedagoji alanında yardımcı olmuş ve matematik derslerine girmiştir. Samed Vurgun'un da hocası olan Alay Bey Şihlinski, onun okuldaki başarılarıyla onurlanmış ve Vurgun, Kazak Öğretmen Okulu'ndan 1924 yılında mezun olurken, onun bitirme belgesini bizzat kendisi vermiştir. Alay Bey Şihlinski, 1931'de Sovyet hükümeti baskıları nedeniyle amcasının oğlu Qıyas Bey Şihlinski ile Türkiye'ye göç etmiş ve ömrünün sonuna kadar Iğdır'da yaşamıştır.

əsərlərimizi onların ilk tənqidçisi olan Firidun bəy Köçərliyə göndərərdik. Şəxsən mən 'Tülkü həccə gədir', 'Yaxşı arxa', 'Tıq-tıq xanım', 'Köç' və s. əsərlərimi ilk dəfə Firidun bəy Köçərliyə göndərmişəm. ... 1911-ci il 26 may tarixli yenə də Qoridən yazdığı başqa bir məktubda Firidun bəy Köçərli yetişməkdə olan nəslin inkişafında bədii ədəbiyyatın oynadığı çox mühüm roldan danışır, uşaqlar üçün mütləq sadə yazmağın lüzumundan dönə-dönə bəhs edir. Puşkin və Zakirin uşaqlar üçün yazdıqları əsərləri bir növ muqayisə edir və sadə yazmağı bu şairlərdən öyrənməyi tövsiyə edirdi."⁵²

Feridun Bey Köçərli, Azərbaycan edebiyatının önəmli təmsilçiləri və onların fikirləri haqqında öyrəncilərini sürekli bilgiləndirməyə çalışmışdır; bunun için elindən gələnı yapmış, öyrəncilərinə bu konularda çeşitli kaynaklar sağlamışdır. Bununla birlikte tiyatro faaliyyətlərinə də çox önəm verən Köçərli, okulda dram derneğı kurarak, edebiyat öyrətmeni Yusuf Kasımov'un da yardımlarıyla öyrəncilərinin təmsillərdə bulunmalarını sağlamışdır. Təmsillər sonunda öyrəncilərini təbrik etmiş və dəstəkləmişdir.

Feridun Bey Köçərli, Kazak Öyrətmen Okulun'da okuyan öyrənciləriylə tək tək ilgilənən bir öyrətməndir. Onun öyrəncilərinə biri olan Mehdihan Vekilov'un anılarına görə, Samed Vurgun da Köçərli'nin sevdiğı və özəlliklə üzərinə düştüğü öyrəncilərinə biridir. Hatta Samed Vurgun'un akademik başarisını fark ettikten sonra onu evinə çağırmağa və onunla çeşitli konularda sohbət etməyə başlayan Feridun Bey; Mehbub Caferov'un anılarına görə ona Nizâmî-yi Gencevî, Firdevsi, Molla Penah Vakıf, M. Elekber Sabir gibi isimlərin kitaplərini kendi kütüphanesinden təmin etmiş və bunların mütalaa edilmesini istemişdir.⁵³

Samed Vurgun'un Kazak Öyrətmen Okulu'nda yaşadığı bir diğər önəmli olay, Dürre Mustafayeva'ya aşık olmasıdır. Dürre, Esed Hozeyin'in iki kızından biridir. Samed Vurgun və ailesi, 1918'de Kazak'a taşınmışlar və Dürre'nin babası

⁵² Nəzirli; 2011, s. 484

⁵³ Bağır Bağirov; **Orta Məktəbdə Səməd Vurğun Həyat və Yaradıcılığının Tədrisi**, Maarif Nəşriyyatı, Bakı, 1970, s. 20.

Esed Hozeyn kendilerine kalmaları için bir daire vermiştir. O dönemlerde Dürre, Samed Vurgun'la bir arada, aynı muhitte büyümüştür.⁵⁴

Aynı okulda okuyan Dürre ile sıklıkla görüşmeye başlayan Samed Vurgun, 1922 yılından sonra ona derin bir aşk duymaya başlar. Fakat ilk zamanlar Samed Vurgun'a yakın davranan Dürre, daha sonra onun aşkına kayıtsız kalmıştır. Samed Vurgun'un kardeşi Mehdihan Vekilov, anılarını kaleme aldığı kitabında şöyle demektedir: *“Səməd Dürrəni dəlicəsinə sevməyə başlamışdı. Dürrə də bu sevgiyə biganə deyildi. O, bizim qızlara məxsus olan utangacılıq və həya pərdəsi altından Səməd'ə gülür, nazlanır və sanki onu sevgi alovlarında yandırmaq istəyirdi.”*⁵⁵

Dürre'nin ailesi, onun Samed Vurgun ile olan yakınlaşmalarını onaylamamıştır. Mehdihan Vekilov'un yazdığı “Mənim Qardaşım” adlı hatıra povestinden, Dürre'nin ailesinin bu konuda Ayşe Hanım'a çıkıştığı da öğrenilmektedir: *“Zavallı nənəmizi qızın velideynləri məzəmmət edir və ‘dəlinizin’ ipini çəkin, - deyə qoca qarını çıxılmaz vəziyyətə salırdılar.”*

Samed Vurgun'un karşılık alamadığı aşkı yanında, 1923'te ninesi Ayşe Hanım'ı da kaybetmesi, kendisini psikolojik anlamda bir çöküntü içinde hissetmesine neden olmuştur. Elinde var olan paralarını ve giysilerini yoksullara ve yaşlılara vermesi, dış görünümü itibarıyla bakımsız olması ve çok duygusallaşması, bir nevi “Mecnun” gibi olması, herkesin ona “Dəli Şair”, “Dəli Səməd” demesine neden olmuştur.⁵⁶

Dürre, 1927'de Heyder Zeynalov adında varlıklı biriyle evlenir. Samed Vurgun bunu Kuba'da öğrendiğinde, bu olaydan o kadar etkilenir ki intihar etmeyi bile düşünür. Samed Vurgun'un Kazak Öğretmen Okulu'ndan yakın arkadaşı olan Mirkasım Ömeroğlu Efendiyev, Samed Vurgun'u intihar etmek düşüncesiyle gittiği

⁵⁴ Esed Hozeyn'in amca kızı Nebat Hanım, Mehdihan Kūhensal'ın ilk eşidir. Nebat Hanım'ın erken vefatı nedeniyle Mehdihan Kūhensal, Ayşe Hanım'la ikinci evliliğini yapmıştır. Uzaktan akraba sayılan Mustafayevler ve Vekilovlar'ın birbirleriyle yakın ilişkileri olmuştur. Samed Vurgun'un ağabeyi Mehdihan Vekilov, anılarında şöyle demektedir: “Əsəd Xozeyin nəinki bizdən ev kirayəsi almırdı, hətta yeri düşdükcə bizə maddi yardım da göstərirdi.”

⁵⁵ Vəkilov;1986, s. 73

⁵⁶ Samed Vurgun, 1928'de geçmişte yaşadığı sıkıntılı günleri anımsayarak “Səməd Vəkil” adıyla “Dəli Şair” adlı bir şiir yazmaya başlamış; ancak eser tamamlanamamıştır.

Kudyalçayın sahilindeki dik kayalıklardan alıp geri getirdiklerini ifade etmiştir.⁵⁷ Yine M. Ö. Efendiyev'in ifadelerine göre, Kazak Öğretmen Okulu'ndaki dram ve edebiyat hocaları Mirza Mehdi Velizade, Samed Vurgun'un karasevdaya tutulduğunu görmüş ve onun dünyaya küsmüş bedbin haline bir şiir yazmıştır:

*Quş budağa gəlib qonu,
Alacadır onun donu.
Qərib elə düşüb yonu,
Ay ürəyi yara Səməd.*

*Gecə-gündüz yarı andın,
Kərəm kimi oda yandın.
Bivəfaya sən inandın,
Yox dərdinə çarə, Səməd.*

*Fələk verməz nüsrətini,
İtirmisən hörmətini.
Çək illərlə həsrətini,
Sən, ey bəxti qara Səməd⁵⁸*

Samed Vurgun'un Dürre ile ilgili yaşadığı bütün bu olumsuzlukların onda çok derin aşk acıları yarattığı görülür. Bu acılar, o dönemde kısmen işlediği toplumsal konular yanında, Vurgun'un yaratıcılığına kaynak oluşturan unsurlardan biri olmuştur. O, "Tərənəm", "Şikəstəyə Məktub", "Adsız Şeir", "Sızıltılarım", "Bəlkə", "Məni", "Bir Gün Məni Lap Boğurdu Hicran", "Bir Qəlb Ki Çalxanar, Hər Zaman Coşar", "Çəkil", "İllər, qərinələr keçirsə aləm", "Unut", "Səlyan Gözəli", "Şikayət", "Acı Gülüşlər" gibi şiirlerinde, yaşadığı aşk acılarından dem vurmuştur.

Bahtiyar Vahabzade, Dürre'nin Vurgun üzerindeki etkisiyle ilgili şöyle demektedir:

*"Şairin həyatından bildiyimiz kimi, o, hələ ilk gənclik illərində dəlicəsinə sevmiş, lakin sevgisi uğursuz olmuşdur. Buna görə də cavabsız qalan məhəbbətin ifadəsi olan parçalardakı kədər özü də təbii idi. Bu uğursuz məhəbbət yalnız o illərdə deyil, şairin yaradıcılığında dərin iz buraxmışdır. Hətta sonralar yazdığı bir çox əsərlərində bələ şair istər-istəməz ilk məhəbbətinin ürəkəğrısı ilə xatırlayır, taleyinə acıyır."*⁵⁹

⁵⁷ Nəzirli; 2013, s. 33

⁵⁸ Nəzirli; 2011, s. 409

⁵⁹ Vahabzadə; 1984, s. 33

1922 ile 1928 yılları arasında Samed Vurgun'un Dürre'ye duyduğu derin aşk, onda hayatının sonuna kadar unutamayacağı bir etki bırakmıştır. Samed Vurgun'un soyadı gibi kullandığı "Vurgun" takma adını alması, ilk aşkı Dürre'nin onun üzerinde ne derece etkili olduğunun önemli bir göstergesidir. Samed Vurgun'un yakın arkadaşı Möhsün Poladov, anılarında şöyle demektedir: *"Səməd ilk şe'rlərini yazarkən, özünə 'Vurğun' təxəllüsü qəbul etdi. Biz hamımız Səmədə zaraflarla: 'Kimin vurğunusan' deyəndə açıq-açığına 'Dürrənin' deyərdi."*⁶⁰

Yine Abdulla Şaik de Samed Vurgun'un "Vurgun" adını almasında Dürre'nin etkili olduğu görüşünü dile getirmiştir: *"Səməd hələ çox gənc ikən, Qazax Sənimariyasında oxuduğu zaman Dürrə adlı bir qıza vurulmuş, o münasibətlə 'Vurğun' təxəllüsünü qəbul etmişdi."*⁶¹

Osman Sarıvelli ise Şemistan Nezirli ile yaptığı bir röportajda, Samed Vurgun'un, 1922'de Dürre Bakü'ye okumaya gittiğinde "Vurgun" takma adını aldığını belirtmiştir.⁶² Öte yandan Samed Vurgun da yazılış tarihi belli olmayan şiirlerinden "Vurğunun" adlı şiirinde de *"Sən ucal, ey Dürrəm..."* şeklinde açıkça Dürre'ye seslenir ve kendisini onun vurgunu olarak addeder. Samed Vurgun, "Vurgun" takma adını alana dek "Səməd Məsrur", "Şahin", "El Vurğunu", "Düşkün Səməd", "Dəli Şair", "Vəkilzadə Səməd" gibi adlarını da kullanmıştır.

Samed Vurgun'un olgunluk dönemi, 1927-1929 yılları arasında yaşadığı geçiş sürecinden sonra başlar. 1927 yılında yazdığı "Çəkil" adlı şiirinde, artık kendisine eziyet eden sevgilisinden bıktığını,

*Çəkil, çəkil artıq yorulдум, bıqdım,
Yanarsan, çox yaxın durma, ahımdan.
Bu gün mən başqa bir dünyaya çıxdım
O əski, pək əski qərargahımdan.
Bax, bu seyr etdiyim işçinin yurdu
O bədbin qəlbimə çox ağır vurdu.
Şikayətçi idim bəlkə xilqətdən,
Bu gün qüvvət aldım mən təbiətdən,
Bəlalər tanrısı o məhəbbətdən,*

⁶⁰ Məmmədbəyov; 1973, s. 184

⁶¹ Abdulla Şaik; **Əsərləri**, C.5, Yazıçı, Bakı, 1978, s. 470

⁶² Nezirli; 2011, s. 222

*Çəkədim və döndüm qibləgahımdan...*⁶³

dizeleriylə ifadə edərkən, yinə 1928 yılında kaleme aldığı “Hayata Doğru” adlı şiirində de

*Yetər! Yetər artıq boş əyləncələr,
Can almaq vaxtıdır bu gün xilqətdən...
Günəşli gündüzlər, aylı gecələr,
Bir ağızla deyir: yaz təbiətdən!
Yetər telli sazlar, şikəstə"ney"lər,
Bu nalələr bizi dağıdar, eylər.
Yetər, zənn edirəm xəyali seylər,
Bir az da bəhs edək biz maddiyyatdan.*⁶⁴

dizeleriylə artıq şiirinin muhtəvasını dəyişərməyə qərar verdiğini ifadə edir gibidir. 1928 yılında kaleme aldığı “Ömrün Pərişan Günləri” adlı şiiri, aynı şəkildə, şairin bu geçiş sürecində sevgilisine olan sitemini dile getirdiği belirgin örnəklerden biridir:

*Nə rəvadır bir qızın fikriylə məhv olsun bəşər!
Qıyma boğsun Vurğunu ömrün pərişan günləri.*⁶⁵

Samed Vurgun’un ilk çalışmaları, Kazak Öğretmen Okulu’nda öğrenciyken koşma biçimiylə kaleme aldığı lirik şiirlerdir. Bunlar, “Tələbə Əfkəri” adlı duvar gazetesində sergilenmiştir. “Tələbə Əfkəri”, öğrencilerin beğenilen yazılarının okulda sergilenmesi için Feridun Bey Köçerli tərəfindən təsərlənən bir duvar gazetesidir. Bu duvar gazetesini, öğrencilerin yazma konusunda motive olmalarını ve birbirləriylə sosial anlamda kaynaşmalarını sağlayan bir uygulamadır. Nitekim Samed Vurgun’un Osman Sarıvəlli ilə tanışması da “Tələbə Əfkəri” vəsilesi ilə olmuştur.

Vurgun, Qazak Öğretmen Okulu’ndan 1924’te mezun olur. Mezun olmadan önceki şiirleri edebiyat dünyasında kesin tarihleriyle mevcut değildir. Çünkü bu şiirler, yazıldığı zaman yayımlanmamıştır. Şiirlerden bazıları, Samed Vurgun’un arkadaşlarına veya ağabeyi Mehdihan Vekilov’a yazdığı mektuplarda yer alan şiirlerdir; “Tələbə Əfkəri”ndaki şiirlerin tümü elde olmadığına göre, bazıları da orada sergilenen şiirler olmalıdır. Elde olan şiirleri, Mehdihan Vekilov tərəfindən

⁶³ Səməd Vurğun; **Əsərləri**, C.I, Şe’rlər 1924-1937, Osman Sarıvəlli (Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1960, s. 23

⁶⁴ Səməd Vurğun; **Səçilmiş Əsərləri**, C.I., Aybəniz Vurğunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 57

⁶⁵ **Age**, s. 64

korunmuş ve Samed Vurgun'un ölümünden bir yıl sonra "Azərbaycan" dergisinde basılmıştır. Söz konusu şiirler, Bahtiyar Vahabzade'ye göre, Samed Vurgun'un sanatsal yaratıcılığında çok önemli bir yere sahip değildir; fakat şairin tereddütlerini, iç çatışmalarını, aşk ıstıraplarını ve sosyalist realizme geçene dek geçirdiği evreleri göstermesi açısından dikkate değerdir.⁶⁶

Samed Vurgun 1924 yılında Qazax Müəllimlər Seminariyası'ndan mezun olduktan sonra aynı yıl Qazax'ın İkinci Şıhlı köyünde "Dəllər İlkokulu"nda öğretmenlik yapmaya başlar. Bahar aylarında okulda kalan Samed Vurgun, kışın Molla Məhəmməd adlı arkadaşının evinde kalır. Yaşam koşullarının güç olduğu köyde, Samed Vurgun'la birlikte Şemistan Hüseynov ve Bilal Ehmedov olmak üzere toplam üç öğretmen görev yapmaktadır.

Kaynaklara göre, Vurgun'un 1924 yılında Kazak 2. Şıhlı'da öğretmenlik yaparken yazdığı "Şikəstəyə Məktub" şiiri, ilk şiirlerinden biridir; hatta Vahabzade'ye göre bu, malum olan ilk şiiridir.⁶⁷ Aynı şiirin yazılış yılını 1926 olarak veren kaynaklar olmakla birlikte, bu yılın kesin olmadığını söyleyen kaynaklar da vardır.⁶⁸ Bununla beraber Samed Vurgun'un "Cavanlara Xitab" şiiri de 1924 yılında yazılmış, 1925'te ise Tiflis'te çıkan "Yeni Fikir" gazetesinde basılmıştır. Bu şiir, şairin basılan ilk şiiri olarak bilinmektedir. Bu erken denemelerden önce şairin 1923 yılında Qazax Müəllimlər Seminariyası'nda öğrenciyken ilk aşkı Dürre için yazdığı bir şiiri de bilinmektedir:

*Bilsin bütün aləm,
Ki, mən bir pərişan haləm.
Düşün ki, dilsizəm, laləm,
Kəsibsən dilimi dilbəra.*⁶⁹

Şıhlı Köyü'nde öğretmenlik yaptığı yılda Samed Vurgun, kendisinden dört yaş küçük Mehdi Efendiyev'in öğretmeni olmuştur. Vurgun'un, Mehdi Efendiyev'in ailesi ile de yakın münasebetleri olur. Mehdi Efendiyev, anılarında, Samed Vurgun'un zor koşullar altında çalışan bir öğretmen olarak yetimlere, öksüzlere; yoksul öğrencilere ve ailelere elinden geldiğince yardım etmeye çalıştığından söz

⁶⁶ Vahabzadə; 1984, s. 30

⁶⁷ Age, s. 30

⁶⁸ Vurğun; 2005, s. 22

⁶⁹ Nəzirli; 2011, s. 411

eder. Mehdi Efendiyev, Samed Vurgun'un o dövemde Şihli'da öğretmenlik yapan Şair Şikeste Şerif'e "Şikəstəyə Məktub" şiirini bizzat götürdüyünü ve şiiri götürürken yolda ezberlediğini; fakat şu dörtlüğün basılan "Şikəstəyə Məktub" şiirlerinin hiçbirinde yer almadığını belirtmektedir:

*Mən bilən siz dünyagörmüş adamsınız,
Məhəbbət əhlini yaxşı qanansız.
Qalmışam bən firqətül dərmansız,
Ey Şikəstə, mən bidərman olmuşam*⁷⁰

Samed Vurgun, Şihli'da öğretmenlik yaptığı yıllarda kendisine "Şikəstəyə Məktub" şiirini yazdığı Şikeste Şerif ile mektuplaşır. Şikeste Şerif, Samed Vurgun'un ilgilendiğı bir sanatçıdır. Şikeste'nin torunu Veli Hıramçaylı'nın ifadesine göre, Şikeste Şerif, Samed Vurgun'un o dövemde "üstadi" olmuştur.⁷¹ Şikeste Şerif, Firdevsi'nin Şehnamesi'ni Azərbaycan Türkçesine çevirmişdir. Fakat baskı döveminde bu elyazmaların tümü kuyuya atılmışdır. Şerif, 1937'de Müsavatçılık iddiasıyla idam edilmişdir.

Samed Vurgun 1925'te Köçesger köyüne atanır; orada okul müdürlüyü yapar. Daha sonra Eylül 1926'dan, Eylül 1928'e dek Kuba'da; Eylül 1928'den Mayıs 1929'a dek Gence'de öğretmenlik yapar. Bu dövemde yazdığı şiirleri "İştirak", "İşıqlı Yol", "Kəndli", "Yeni Fikir", "Gənc İşçi" gazetelerinde yayımlanır.⁷² Samed Vurgun'un 1928'e dek yazdığı şiirlerinde, ferdi duygular çok yoğunudur. O, romantik bir üslubun hâkim olduğı bu şiirlerinde vefasız sevgilisi yüzünden çektiğı aşk acısı yanında, doğa güzelliklerini de işlemişdir. Bunlardan bazıları "Dağlar", "Göy Göl", "Çiçək" gibi şiirlerdir.

Samed Vurgun, 1928'de Gence'de öğretmenlik yaparken "Qızıl Qələmlər İttifaqı"na katılır. Bu topluluğa katılması, Samed Vurgun'un sanat hayatında yeni bir dövem başladığının başka bir göstergesidir. Bu tarihten sonra Vurgun, ferdi hassasiyetlerden toplumsal hassasiyetlere geçmeye başlar. Her ne kadar onun üzerinde "eski hayat"ın etkisi olsa da ona bağılı kalmamaya ve sosyal hayata

⁷⁰ Nəzirli; 2013, s. 107

⁷¹ Vəli Xramçaylı; "Babam Stalinin məktəb yoldaşı idi" *Müsahibə*, 07.072013, Lent.az. <http://news.lent.az/kulis/news/5839> (E.T. 08.12.2015)

⁷² Teymur Əhmədov; **Səməd Vurğun**, İşık Nəşriyyatı, Bakı, 1986, s. 6

yönelmeye çalışmaktadır. Tüm bunlar, Vurgun'unun 9 Ocak 1928'de Süleyman Rüstəm'e yazdığı mektupta da görülmektedir:

"...Süleyman! Mən ümidvaram ki, sizin mənə qarşı olan baxışınız səmimidir!.. Məni hicran, eşq şairi adlandırıb da tə'rif edənlər qəti düşmənlərim olsa gərək. Onlara cavab olmaq üzrə 'andım' adlı parçamdan bir mürəbbə qeyd edirəm:

*Mən and içmişəm ki, bir də qələmim,
Gözəllərdən ilham almayacaktır.
Peymanını pozan xəyal həmdəmə,im,
Dərgahıma sayə salmayacaqdır.*

Bakıdan aldığım təssürat məni əski xəyata sövq etdisə, inan ki, mə'ruz qalmadım. Bir çox təsadüfimizdir, sonra mən əmin oldum ki, ən sadıq arxadaşım sənsən, əvət sənsən.

Süleyman! Bu günlərdə qurultay qurtarandan sonra qurultayın ümumi nəticələrindən az da olsa yazıb göndər.

İşim çox olduğundan gələ bilmədim. Mən əminəm ki, bir gün yenixəyat dəftərində bizim qalibiyyətimiz oxunacaq..."⁷³

Samed Vurgun'un Süleyman Rüstəm'e göndərdiği mektupta yazdığı dörtlüğün aynısını, 20 Şubat 1928'de ağabeyinə yazdığı mektuba da ekler. Vurgun, bu mektupta da ferdi temalardan vazgeçmek istediğini şu sözlerle aktarır:

"Əvət! Dünya siyasetinin vuruşduğu bir dövrdə mən qadın düşgünü qalmayacaqdım..."

Buna şahid 'Kommuna' adlı bir parçamdır. Xülasə mən yeniyəm və bununla iftixar etməliyəm. Fəqət bugünkü 'yekrənk' ədəbiyyatın amansız bir düşməniyəm..."⁷⁴

Samed Vurgun'un bu mektubunda önemli olan başka bir nokta, onun dönemin proletar edebiyatını "yekrənk" olarak nitelendirmesidir. Aslan Salmansoy bu durumu şu sözlerle değerlendirir: "*S. Vurgun özünün yənileşdiyini bəyan etməklə yanaşı, yeni erin yeni nümunələrindən olan (Ə. Fövzi'nün şeri 'Komsomol qız'a həsr olunmuşdur.) şerə, həm də təkcə bu şerə, yaxud ayrıca Ə. Fövzi'nün yazdıqlarına qarşı çıxmır, bütövlükdə o dövrün ədəbiyyatına, başqa sözlə yeni yaranan proletar ədəbiyyatına düşmən olduğunu bildirir ve onu 'yekrənk' adlandırır. Proletar diktaturasının 'bütün cəbhə boyu hücumu keçdiyi' bir dövrdə belə bəyanat vermək,*

⁷³ Süleyman Rüstəm bu mektubu, 14 Mart 1968'de "Ədəbiyyat və İncəsənət" gazetesinde bir ön sözle yayımlamıştır.

⁷⁴ Səməd Vurğun; *Əsərləri (məqalə, mə'ruzə, nitq, təbrik və oçerklər)*, C.VI, 1947-1959, Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s. 419

əlbəttə çox qorxulu idi."⁷⁵ Samed Vurgun'un ağabeyi isə 25 Şubat'ta ona yazdığı cavab mektubunda bu duruma diqqət çeker. "*Diqqətlə oxu*" sözüylə mektubuna başlayan Mehdihan Vekilov'un şu sözləri, kardeşinin yeni dönmə Sovyet şiirine geçişi aşamasında etkili olacaktır:

Sən hələdə hər şeyə laqəyd baxırsan... Sən gərək öylə fikirlər yürüdəsən ki, gələcəyinə bir matətiral ola. Mənim məktubuma tam cavab verməyibsən. Mən səndən istədiyimi yazmağa başladınmı? O mövzünü kəndinə mal edə bildinmi?

Məktubunda yazırsan ki 'bu günkü yekrənk ədəbiyyatın ən qatı düşməniyəm' - Bu fikrində səhvən vardır. Sən birdəfəlik anlamalısan ki, dünya inqilab və sinfimübarizə dövrü keçirir. Dünya məfkurə mübarizəsində çalxanır. Bugünkü ədəbiyyat da gərək 'mübarizə marşları' çalsın, başqa ölkələrin məzlum halqlarını mübarizəyə öyrətmək üçün şuralar proletariyatının qəheəmanlarını gərək dastan etsin. Bugünkü gəçid dövründə həç bir zaman zəhmətkeşləri... əski Şərqi ağlamaları ilə məst etmək, yatırmak olmaz. Sən istədiyin eşq, sevdə, nəş'ə, kef ədəbiyyatının əsri çoxdan gəçdi. Həç bir zövq inqilab müzəffəriyyətinin verdiyi dadı verə bilməz...

Sən yekrənk dəyə deyirsən? əvvəllər mənə yazmışdın ki, 'Mən sənətimdə sinfi bir qayəmi, yoxsa bəşəri bir məqsədimi tə'qib edirəm?' Sonralar özün qəbul etdin ki, bəşəriyyətdə xidmət ancaqsınfi, xüsusən zəhmətkeş sinfi görüşlə işə yanaşandan sonra olar. Fəqət bizim şəxsiməfkurə və anlayımız bizi zəhmətkeşlərə bağlamışdır. Biz onlara xidmət etməliyik, həm də doğruluqla. Sən yazırsan ki:

Mən and içmişəm ki, bir də qələmim,

Gözəllərdən ilham almayacaktır!

Sən bu fikrin üstündə bərk dur. İlhamını gözəllərdən alma, inqilabdan al! Sənətimdə iradə sahibə ol! Bu iradəni Lenindən öyrən, Plexanovdan dərs al! Sənə əvvəllər yazmışdım, Plexanov'un ədəbiyyat haqqında yazılarını oxu. Həm də diqqətlə qeydlər edə edə... Sənətimdə Lenin firqəsinin iradəsini, proletariyatın müzəffəriyyətini tərənnüm et... Tarix sükanı geriyyə dönməz! İrəli gedir. Sən də irəli addım at! Sən proletar şairi adını şərəflə al və şərəflə axıra çatdır!.."⁷⁶

Samed Vurgun gənçlik dönməndə, şiirdə üç önəmli koldan etkilenmişdir. Bunlardan birincisi, Azərbaycan sahası şiiridir. Fuzulî, Molla Veli Vidadi, Molla

⁷⁵ Aslan Salmansoy; "Mətn və Onun Tarixçəsi", Şirindil Alışanlı (drl.), **XX əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri, II**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, Əlm Nəşriyyatı, Bakı, 2008, s. 138

⁷⁶ Vəkilov; 1986, s. 11

Penah Vakıf, Kasım Bey Zakir, Mirza Elekber Sabir, Hüseyin Cavid gibi şairler Samed Vurgun'un etkilendiği şairlerdir. İkinci kol, Rus şiiiridir. Aleksandr Puşkin ve Mihail Lermontov, Viladimir Mayakovski gibi şairler Vurgun'un etkilendiği Rus şairlerdir. Üçüncü Kol Azerbaycan şiiiriyle ortak bir kültürel geleneğe sahip Türk şiiiridir.⁷⁷ Namık Kemal, Tevfik Fikret, Rıza Tevfik, Abdülhak Hamit ve Nazım Hikmet gibi isimler, Samed Vurgun'un gençlik yıllarında okuduğu Türk şairleridir.

1.1.3.Olgunluk Dönemi

Samed Vurgun 1929'un Eylül ayında Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin tarih bölümüne kaydolar. Çok kısa bir süre burada okuduktan sonra Moskova Devlet Üniversitesi'nin filoloji bölümüne girer. Bu sıralarda sıklıkla devlet matbuatında sosyal ve siyasi içerikli şiiirleri çıkar. 1930'da "Şairin Andı" adlı şiiir kitabını çıkartır.

Samed Vurgun 1931'de üniversiteyi de yarıda bırakmak suretiyle Moskova'dan ayrılır ve Bakü'ye gelir. Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nde sınavlara girerek enstitünün edebiyat bölümünde yüksek lisans öğrencisi (aspirant) olur.⁷⁸ Samed Vurgun, bu dönemde edebî ve akademik çalışmalarını Azerbaycan'da yürütmekte olan Prof. Dr. Bekir Sıdkı Çobanzade'nin⁷⁹ önerisi üzerine Kasım Bey Zakir'in şiiirleri hakkında bir çalışma yapar⁸⁰ ve bu çalışma, akademik çevrelerce başarılı bulunur. Fakat Vurgun, çalışmalarını akademik yönde değil, sanatsal anlamda sürdürmeyi tercih eder. O, 1933'e kadar eğitimini burada sürdürür. 13 Haziran 1934'te Bakü'de Azerbaycan Sovyet Yazarlar Birliğinin mesul kâtibi seçilir ve yüksek lisans öğrenciliğini tamamlamaz⁸¹ ve bu tarihten sonra hayatını tamamen şiiire ve sanata adar.⁸²

⁷⁷ Burada "Türk şiiiri" ile kastedilen Türkiye sahası şiiiridir.

⁷⁸ Vahabzade; 1984, s. 15

⁷⁹ Bekir Sıdkı Çobanzade, birleşik Türk - Tatar devleti kurma mücadelesine destek vermiş; sosyal ve siyasi anlamda faaliyetlerde bulunmuş bir aydındır. Dağıstan, Tataristan Başkurdistan'da tebliğler sunmuş; Moskova ve Leningrad'ın yüksekokullarında Türkoloji dersleri vermiş ve buradaki Türkologların da hazırlanmasında rol oynamıştır. Türkçü kimliği ve Sovyet karşıtı faaliyetleri ile dikkat çeken Çobanzade, 1924 yılında Samed Ağa Ağamalıoğlu tarafından Bakü'ye davet edilmiştir.

⁸⁰ Məmmədbəyov; 1973, s. 112

⁸¹ Əhmədov; 1986, s. 8

⁸² Girdiği üniversitelerden hiçbirini tamamlamayan Samed Vurgun, sanatı akademik çalışmalara tercih etmiştir. 1947'de SSCB Ali Sovyeti'nin milletvekilleri heyetinde İngiltere gezisine gönderileceği sırada kendisinden doldurulması istenen formdaki "tahsil" kısmına aklı takılan Samed Vurgun, okuduğu üniversiteleri tamamlamadığı için ne yazacağını bilemez. Bu yüzden arkadaşı Cafer Handan'ı sabaha karşı saat ikide arar ve ondan tavsiye ister. Handan gülerek sorar: "*Samed en başta,*

Samed Vurgun Bakü'də 1930'da çıkardığı 42 sayfalık “Şairin Andı” kitabından iki yıl sonra, 54 sayfalık “Fənar” adlı şiir kitabını çıkarır. Samed Vurgun'un ününü oldukça artıran bu kitaplar, isimlerinden de anlaşılacağı gibi onun fikrî anlamda yaşadığı değişiklikleri yansıtır. Onun 1931'de yazdığı “Ölən Şairlərim” adlı şiiri, fikirlerinin ne denli değiştiğinin somut bir göstergesidir. Karl Marks'ın “*Tərbiyəçi olmaq üçün, tərbiyə olunmaq lazımdır.*” sözünü ön deyiş (epigrafi) olarak verdiği şiirine Vurgun şöyle başlar:

*İncə bir bahar buludunu andıran
və gəncliyi
bir göl kimi dalgalandıran
mavi gözlərə
Yazdığım dastanlar
Bu gün məndən uzaqsınız.
Sizi mən
ölən
günlərin heçliyinə
öz əlimlə göndərdim.
Vərəmli
və sıtmalı gecələrimi
günəşli gündüzlərə döndərdim-
'Dürrənin səsi'
'Dilcan dərəsi',
'Gözəllərim',
'Qəzəllərim',
...lərim..., lərim...
və nələrim...
Artıq gözlərimdən uzaqlaşdınız;
Ölən bir cahanla siz
gülüşsüz qucaqlaşdınız...*

Samed Vurgun “Ölən Şairlərim”den önce, 1929'da Nazım Hikmet'e ithaf ettiği “Hərəkət” adlı şiirinde, ilk kez biçimsel kalıpların dışına çıkmış ve kişisel duyguların yerine daha çok toplumsal duygulara yer vermiştir.⁸³

Sanatsal faaliyetlerinin ilk dönemlerinde, ölçüde hece ve aruzu tercih eden Samed Vurgun, o dönemlerde Vladimir Mayakovski ve Nazım Hikmet'ten

adı-soyadı kısmının karşısına ne yazdın?”. Samed Vurgun yanıtlar: “Samed Vurgun”. Handan: “*Bu kâfidir. Öbür sorulara cevap vermesen de olur.*” der. (Bknz: Şəmistan Nəzirli; “Ellər Vurğun, Vurğun Ömrü Məktublarda”, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 119)

⁸³ Samed Vurgun “Hərəkət” adlı şiirden, ilk kez 10 Ocak 1929'da büyük kardeşi Mehdihan Vekilov'a “Bir də ‘Hərəkət’ adlı uzun bir parça vardır ki, sərbəst nəzm ilə yazıldı. Onu yazıram.” diyerek bir mektupta söz eder.

etkilənərək biçim və içerik açısından dəyişimə gitmişdir. Vurgun, olgunluk dönməsinə gəcərken Mayakovski'nin üzərindəki etkisini şöyle ifade eder:

“Öz keçdiyim yaradıcılıq yoluna nəzər salanda aydın görürəm ki bir şair kimi mənim inkişafımda, həç şübhəsiz, Mayakovski poeziyasının nəcib tə'siri olmuşdur.

Otuzuncu ildə yazdığım “Raport” və “Fanar” əsərləri bilavasitə Mayakovskinin təsiri ilə yaranmışdır. Bu şe'rlər həmin illərdəki yaradıcılığımnda bir dönüş idi. Bu əsərlərdə birinci dəfə Mayakovski yolu ilə gedərək, aydın və dürüst siyasi dildə öz fikrimi ifadə etmişəm.”⁸⁴.

Samed Vurgun, 1932'den sonra yeniden hece ölçsünə geri döner ve siyasi-sosyal mevzuları bu ölçüde kaleme alır.

13 Haziran 1934'te, Reşid Bey Efendiyev, Vladimir Vişnevski, Abdulla Şaik Talıbzade, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Mikayıl Refili, Cafer Cabbarlı, Qantəmır Efendiyev, Memmed Said Ordubadi, Ahmed Cavad gibi isimlerin katıldığı bir kurultayla Azərbaycan Yazarlar Birliğı kurulur. Bu teşkilat, Komünist Parti'nin ideolojik görüşleri doğrultusunda, “sosyalist realizm” ilkelerine uygun olarak oluşturulur. Bu kurultayda, Azərbaycan Yazarlar Birliğinin ilk başkanı, Memmed Kazım Elekberli; mesul kâtibi de Samed Vurgun seçilir.

1934 yılının 17 Ağustos ile 1 Eylül arasında Moskova'da I. Sovyet Yazarlar Birliğı Kongresi düzenlenir. Kongrede başkan Maksim Gorki olmak üzere, Boris Pasternak, Korney Çukovski, Aleksey N. Tolstoy, Yuri Oleşa, İlya Ehrenburg, Mihail Şolohov gibi isimler de bulunmaktadır. Kongreye Azərbaycanlı sanatçılardan Samed Vurgun, Eli Nazmi, Salman Mümtaz, Memmed Kazım Elekberli, Yusif Şirvan, Mikayıl Refili, Arşavir Darbni, Cafer Cabbarlı, Mehdi Hüseyn temsilci olarak katılır. Bu isimler arasından Memmed Kazım Elekberli, Eli Nazmi, Mikayıl Refili ve Cafer Cabbarlı konuşma yaparlar. Kongreye Türkiye'den Falih Rıfkı Atay ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu katılır. Yakup Kadri, Fransızca olarak Sovyet edebiyatı hakkında bir konuşma yapar.⁸⁵ Almanya, Amerika, Çin ve Japonya kongreye temsilci gönderen diğer ülkelerdir.

⁸⁴ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, C.V, Aybəniz Vurğunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 248

⁸⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu; “Moskova Edebiyat Kongrasında”, Cem Alpar (drl.), **Kadro - Aylık Fikir Məcmuəsi**, C.3, S.33, Eylül-1934; Ankara, 1980, s. 27

Sovyet Yazarlar Birliḡinin I. Kongresinde, Sovyet edebiyatının esas metodu ilan edilen “sosyalist realizm”in ilk yorumları ve tanımı yapılır.⁸⁶ Bu kongre, Samed Vurgun için önemli bir toplantı olur. O, burada Azərbaycan Sovyet Yazarlar Birliḡinin idare heyetine üye seçilir. Kongreye ilgili Samed Vurgun şöyle bir değerlendirme yapar:

“Klassik ədəbiyyatı dərindən öyrənmək, geniş xalq ədəbiyyatını yaşatmaq, sosialist quruluşunun müsbət insanlarını səvmək, onların bedii ifadəsini vermək, ədəbiyyatımızda qadın tipləri yaratmaq, sosialist realizmini yüksək formalara qaldırmaq, yəni və gənc istedadların tərbiyə işləri ilə məşğul olmaq, bədii tərcümə işlərini canlandırmaq, çocuk ədəbiyyatını yaratmaq qurultayın ən canlı və mübahisəli məsələlərindən idi.”⁸⁷

Samed Vurgun, 1934 yılında Abdulla Şaik’in baldızı Havar Hanım’la evlenir. Havar Hanım’ı ilk kez 1932’de, Abdulla Şaik’in evinde görür və Şaik’e gördüğü kızın kim olduğunu sorar. Şaik, onun evlatları gibi gördükleri baldızı olduğunu söyler. Samed Vurgun, o zamanlar 14 yaşında olan Havar Hanım’ı çeşitli vesilelerle görebilmek ve onunla konuşabilmek için Abdulla Şaik’e ricalarda bulunur. Abdulla Şaik ise Samed Vurgun’un bu ricalarını sıklıkla yerine getirir. Havar Hanım hatıralarında bu durumdan şöyle söz eder:

- “Yenə öz otağıma keçmək istəyirdim ki, Səmədin səsi gəldi:
- Şaiq əfəndi, bəs Xavər xanım bizimlə əyləşməyəcək?
Onda hiss etdim ki Şaiq əfəndinin Səmədə hörməti hədsiz olduğundan istəklərinə qarşı çıxa bilmir. Odur ki, bir söz demədən əlimdən tutub məni masa arxasında Səmədlə üzbəüz əyləşdirdi. Özümü necə aparacağımı bilmədiyimdən və utandığımdan qıpqırmızı qızarıb süfrənin saçaqlarını hörürdüm. Şairsə gözünü üzümdən çəkmirdi.”⁸⁸

Aile böyükleri, onların evliliklərinə razı olduktan sonra Samed Vurgun, Havar Hanım’a doğum günündə küçük bir nişan yüzüğü alır və nişanlanırlar. Samed Vurgun, iki yıl nişanlı kaldıktan sonra 1934 yılında Havar Hanım’la evlenir. Düğünlərinə şair və yazarlardan Mikayıl Müşfik, Hüseyn Cavid, Ahmed Cevad, Mirza İbrahimov, Sabit Rehman, Mehdi Hüseyn, Cafer Handan, Yusuf Vezir

⁸⁶ Leyla Tagızadə; “Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.4, Ankara, Aralık, 2006.

⁸⁷ Vurgun; 2005, C.V, s. 9

⁸⁸ Gülnaz Qəmbərlı; “Olmayan Xəyanət”, **El**, 13. Nəşr, Bakı, Dekabr, 2003.

Çemenzeminli ve Yazarlar Birliğı Başkanı Memmed Kazım Elekberli gibi isimler katılır.

Havar Hanım'a ilk şiiri, 1 Aralık 1931 yılında "Hörmətli baldızım Xavərə!" adıyla Abdulla Şaik yazar. Aslan Salmansoy, Şaik'in bu şiiri aslında tüm kadınların özgürlükleri bağlamında kaleme aldığını ifade eder:

" 'Hörmətli baldızım Xavərə!' adlı bu şeir Xavərə ünvanlansa da, qadın azadlığı mövzusunda. Adının bildirdiyi mənadan istifadə edən Şaiq, Xavərə bir ata, müəllim kimi əsrinin çağırışına səs verməyi, 'qaranlıq keçmişlər'dən uzaqlaşmış, sabaha nur saçmağı tövsiyyə edirdi:

*Parlayaraq yüksəlmək artıq haqqın, vəzifən!
Ey Günəşin adını daşıyan
Xavərim, sən,
Uzaqlaş, o qaranlıq keçmişlərdən,
uzaqlaş!
Yeni həyat yolunda qoş irəli,
haydı arş!"⁸⁹*

1932 yılının 17 Şubatında, Samed Vurgun, Havar Hanım'a "Xavər üçün" adlı bir şiir yazar. Bu şiir, onun Havar Hanım için yazdığı ilk şiirdir. Samed Vurgun, Havar Hanım'a hayatı boyunca pek çok şiir ve mektup yazar. "Sevgilim Xavərə!", "Sevgi", "Şairin Sevgilisinə!", "Ruhumda Ruhunun Parçası Vardır", "Anam Gəlini", "Dinlə, Xavər!" "Xavərə" gibi şiirler, onun Havar Hanım'a ithaf etdiyi şiirlərdir.

Samed Vurgun, "cananım" diye hitap etdiyi eşi Havar Hanım'a derin bir sevgi duyar. Havar Hanım'ın ifadələrinə görə, Samed Vurgun ailəsi için son dərəcə özverili bir eşidir:

"Səməd çox nəcib insan idi. Qadınlara isə xüsusi, hətta mən deyərdim, fransızsayacağı hörmətlə yanaşırdı. Onun mənə olan məhəbbəti şamın pərvanəyə olan eşqindən daha hərarətli idi. Səməd kitablarından aldığı qonorarı əyər-əskiyimizə xərcləyərkən çox vaxt özünü yaddan çıxarırdı. Əyin-başı yoxsul olduğundan çalışırdım ki, birinci ona nəşə alağ. Amma kimə deyirsən! Onun üçün kostyum və palto almağa girdiyimiz mağazadan əksər hallarda mənim üçün nəşə alıb çıxardıq."⁹⁰

⁸⁹ Aslan Salmansoy; "Xalq Şairi Səməd Vurğunun Ömür-Gün Yoldaşına Yazdığı Şeirlər Haqqında" 525-ci qəzet, Bakı, Mart, 2012, s. 8

⁹⁰ Gəmbərli, 2003.

Samed Vurgun Havar Hanım'la evlendikten üç ay sonra Havar Hanım ilk çocuklarına hamile kalır. Samed Vurgun bu duruma çok sevinir. Havar Hanım doğum sancısı geldiği sırada komşular aracılığıyla hastaneye götürülür, Samed Vurgun da haber alınca hastaneye gider. Sabaha kadar eşinin doğum yapmasını merdivenlerde gazete üzerinde oturarak bekleyen Vurgun'un, nihayet sabah saat 9'da bir oğlu olur.

Samed Vurgun oğlu olduğunu öğrendiği zaman, hemşireden oğlunun kendisine gösterilmesini rica eder. Hemşire, Samed Vurgun'a oğlunu gösterir. Havar Hanım'ın ifadelerine göre, Samad Vurgun, oğlunun adını şöyle koyar: *"Cananım, sən həm məni ata etdin, həm də mənə atamı bağışladın. Uşağın adını Yusif qoydum."* Samed Vurgun, ilk oğlunun adını Yusuf koyar.

Vurgun, 1934 yılında Bakü'de 92 sayfalık "Könül Dəftəri" adlı şiir kitabını bastırır. 1935'te 180 sayfalık "Şeirlər" adlı kitabını bastıran Samed Vurgun, bunun yanında "Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi"ne üye seçilir. O, şiir yazmak yanında sosyal-siyasi faaliyetlerde de bulunur. 1935'te yazdığı "26'lar" poeması da şairin sosyalist çizgide yazdığı önemli eserlerinden biridir.

1936 yılında halktan, kolhoz çalışanlarından ve aydın kesimden oluşan bir heyet, Azərbaycan'daki Sovyet hâkimiyetinin 15. yıldönümü dolayısıyla, Kremlin'de Komünist Parti ve Sovyet hükümeti rehberleri tarafından kabul edilir. Samed Vurgun da heyette yer alır. Vurgun, Stalin'in de bizzat bulunacağı Kremlin'deki toplantıya gitmeden bir gece önce oldukça heyecanlanır ve bu yüzden o gece uyuyamaz. Samed Vurgun o gece duygularını şu sözlerle aktarır:

"İnsan həyatında ələ dəmlər olur ki, ürək öz dediyindən başqa heç kəs qulaq asmır. Nə şüur, nə də iradə onu öz hakimiyyəti altına alabilmir! Niyə də alsın? Ürək də onların bir parçası deyilmi? O da varlığı həyat və səadət üçün duymurmu? O da gələcəyin əşqilə döyünürmü? O da azadlıq və səadət üçün yaranmışdır. Ürək öz işində idi. O böyük bir səadət duyğusu ilə döyünür, döyünürdü. O tez-tez mənə: Moskova... Kreml... Stalin!... deyirdi.

Demək, sabah yola düşürük! Bəs nəylə? Hanı mənim hədiyyəm? Şairin hədiyyəsi nə ola bilər? Şeir!

Bəlkə də məni yatmağa qoymayan ilhamdır! Şübhəsiz, odur!''⁹¹

Heyet, Kremlin'de sade ve ışıqlı bir salonda toplanır. Salon son derece sessizdir. Herkes Stalin ve arkadaşlarının içeri girmesini bekler. Samed Vurgun, içinde bulunduğu o anı bir şiirle şöyle tasvir eder:

*Krəmlin qapıları açıldı bizə
Sanki işıq gəldi gözlərimizə,
Sonra daxil olduq ağ salona:
Sadəydi, heyretlə çox baxtım ona.
Ordaca əyləşdik biz qatar-qatar.
Fəqət qəlbimizdə çarpdı duyğular.
Səadət! O gülür ürəkdən bizə,
Stalin gələcək görüşümüzə!
Ötür qəlbimizdə min sədəfli saz,
Rəhbərin yolunu gözlədik bir az,
Kimsə dinməyirdi durduğu yerdən:
Arxada, bir qapı açıldı birdən,
Göründü atamız bir səhər kimi,
Güldü ilk baxışda şəfəqlər kimi.
Bizə, bir nəfəslə ayağa qalxdıq.
Onun vüqarına baxdım nə baxdım!
Yanında ən yaxın silahdaşları,
Közündə Leninin böyük vüqarı,
O bizə əl çaldı, biz ona alqış,
Bir yeni can verdi salona alqış!⁹²*

Toplantı salonundan içeriye giren Stalin'in yanında Molotov, Orconikidze, Kaganoviç, Mikoyan, Voroşilov, Anreev ve Kalinin vardır. Açılış konuşmasını yapan Molotov, daha sonra diğer konuşmacılara söz verir. Katılımcılar önce Azərbaycan Türkçesi konuşur; konuşmaları ise ardından Rusçaya çevrilir. Samed Vurgun'un ifadelerine göre, Kolhoz işçisi Almas Aliyeva, Mühəndis Tahire Tahirova ve Pilot Sona Nuriyeva isimli konuşmacılar, özellikle bayan olmaları dolayısıyla Stalin ve arkadaşlarınca takdir alır. Bu vesileyle, Molotov, Sovyet hükümeti sayesinde Azərbaycan kadınının azat olduğuna ve çağdaş hayat çizgisine ulaştığına ilişkin bir yorum yapar.⁹³ Molotov, Samed Vurgun'a söz verirken ona konuşmalarını çevirmesi

⁹¹ Mirzə İbrahimov; **MOSKVA Moskovanın 800 İlliyinə Həsr Olunmuş Ədəbi Almanax**, Azərənəşr, Bakı, 1947, s. 87

⁹² **Age**, s. 91

⁹³ **Age**, s. 94

için çevirmen gerekip gerekmediğini sorar. Samed Vurgun, herhangi bir çevirmen gerekmediğini, kendisinin her iki dilde konuşabileceğini söyler.

Kremlin, 1936

Konuşmasını Rusça yapan Samed Vurgun, Stalin için yazdığı “Rəhbərə Salam” şiirini ise önce Azərbaycan Türkçesiyle sonra Rusça olarak okur. Şiirin ilk on bir dizesi şöyledir:

*Bakının sayrışan ulduzlarından,
Çadrasız, boyasız Türk qızlarından,
Uçan durnaların xoş avazından,
Bizim aşlıqların avazından,
Şərqi qapısında yanan bir şamdan,
Günəşli gündüzdən, aylı axşamdan,
Azad sənətimdən, azad dilimdən,
Mənə könül vərən öz sevgilimdən
Salam getirmişəm huzuruna mən,
Bu gündən, gələcək qərinələrdən!*⁹⁴

Vakıf Samedoğlu “Stalin’s Personality Cult, Three Times I Changed My Life” başlıklı yazısında, Samed Vurgun’un, şiirini okuduktan sonra Stalin’le olan sohbetini şöyle aktarır:

⁹⁴ Age, s. 96

“ ‘ – Samed, senin adın; Vurgun da soyadın, doğru mu?’ diye sordu.

‘ – Hayır, Yoldaş Stalin,’ diye cevapladı babam. ‘Vurgun benim lakabım.’

‘ – Ne anlama geliyor?’

‘ – Âşık kişi’ diye cevapladı babam.

‘ – Bir kadına mı?’ diye sormayı sürdürdü Stalin.

‘ – Hayır,’ dedi babam. ‘Anavatanına.’

Bu konuşmanın kayıtları hala Bakü’eki Vurgun Ev Müzesi’nde mevcuttur. Gerçek şu ki, babam bu lakabı, vurulduğu bir kızla olan ilişkisi sonra erdikten sonra edinmişti. Dolayısıyla babam Stalin’e düpedüz yalan söylemişti.”⁹⁵

Bu görüşmeyi Samed Vurgun ise “Unudulmaz Görüş” adlı anısında şöyle anlatır: “Yoldaş Stalin, üzündə oynayan bir təbəssümlə məndən soruşdu: ‘Səməd Vuğun?’, ‘Bəli Yoldaş Stalin!’, ‘Bəs familyanız nədir?’ - Dedim ki, Vəkilovdur. O ənə soruşdu: ‘Bəs Azərbaycanca?’ – Dedim ki ‘Vəkizadə’.”⁹⁶

Stalin sonraki gün Azərbaycan’ın ödəl alan şairlərinin listəsini yayımlar. Vurgun, “Qırmızı Əmək Bayrağı” nişanı almayı beklerken kendi adını listede bulamaz. Çünkü Stalin onu daha prestijli olan “Lenin Nişanı” ilə mükəffətləndirmişdir.

Samed Vurgun, 1936 ve 1937 yıllarında çeviriler yapar. O, A. Puşkin’in “Yevgeni Onegin” adlı eserini ilk defa Azərbaycan Türkçesine çevirir. Gerçi Samed Vurgun’dan önce bu eseri ilk kez Abbas Sehhet Rusçadan Azərbaycan Türkçesine çevirmişdir. Fakat eser bütün olarak çevrilmemiştir. Daha sonra, 1932 yılında M. Rahim’le Mikayıl Refili bu eserden küçük bir parça çevirirler. Aynı yıl, eserde Tatyana’nın Onegin’e yazdığı mektubu Mikayıl Müşfik ile Resul Rıza çevirirler.⁹⁷ Samed Vurgun ise, 1936’da bitirdiği çeviriyi, 1937’de tamamlayarak bastırır. Çeviri üzerinde çok titizlenerek çalıştığını belirten Vurgun, 1936’da Puşkin’e ithafen yazdığı “Böyük Şairin Şərəfinə” adlı beş bölümlük şiirinin ilk bölümünde, çevirisini şu dizelerle özetler:

⁹⁵ Vagif Samadoglu; “Stalin’s Personality Cult” **Azerbaijan International**, AI 7.3, Autumn 1999, Los Angeles, s. 27-29

⁹⁶ İbrahimov; 1947, s. 98

⁹⁷ Ture Yusifova; “Səməd Vurğun’un Bədii Tərcümə Yaradıcılığı”, Şirindil Alışanlı (Red.) **XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı Məsələləri, II Kitab (XX əsr Azərbaycan poeziyasının müasirdəki)**, 262-270, Əlm Nəşriyyatı, Bakı, 2008, s. 262

*Axıtdım alnımın inci tərini,
Yanmadım ömrümün iki ilinə.
Rusiya şeirinin şah əsərini
Çevirdim ilk dəfə Türkün dilinə.*⁹⁸

Vurgun bu çeviri üzərinə Umumittifak Puşkin komitesi tərəfindən “Puşkin Madalyası” ilə mükəfatlandırılır. Samed Vurgun eyni yıl (1937), Gürcü şairi Şota Rüstaveli’nin “Vephistkaosani” (Kaplan Postlu Kahraman) adlı əsərinin bir bölümünü Azərbaycan Türkçəsinə çevirir. O, Aralık 1937’de “Zarya Vostoka” gazetesində yayımlanan “Kaplan Postlu Kahraman” çevirisiylə ilgili demecində şöyle der:

“Mən çox xoşbəxtəm ki bugün xitabət kursusundan ürək sözlərimlə təkcə şair Səməd Vurğun kimi yox, Rustavelinin Azərbaycan dilinə tərcümə edənlərdən biri kimi danışiram...”

Tərcümə üzərində iş nəinki mə'nəvi qida vedi. Bu bədii əsərdə nə isə elə bir qüvvə var ki, onu həmin saat saat dərk etmək qeyri-mümkündür, onun üzərində uzun müddət düşünmək, çox işləməkləzumdur.

*Bu böyük əsər insanı valeh edir; mən onun tərcüməsi üzərində işlədiyim zaman bütün hisslərimi, bütün daxili qüvvəmi elə özümə cəlb etmişəm ki, işdən ayrılmaq mənə ağır gəlirdi.”*⁹⁹

Bu çeviri nədəniylə Vurgun, Gürcistan Merkezi İcraiyyə Komitəsinin “Fəhri Fərmanı” ilə ödəlləndirilir.

Mehdihan Vekilov’un anılarında belirttiğine görə Samed Vurgun’un Molla Penah Vəqif’in sənətçiliyinə olan hayranlığı 1926 yazına qədər gider. O, 1934’te Vəqif’in həyatıyla ilgili bir piyes yazmaya qərar verir. Dram əsərini yazmaya girişmədən öncə, Antik Yunan tiyatrosu ilə ilgilenir; Eşilos, Sofokles, Euripides, Aristofanes kimi eski Yunan oyun yazarlarının əsərlərindən yararlanır. Vekilov’un ifadələrinə görə, Samed Vurgun; Denis Diderot, Gotthold Ephraim Lessing, Viktor M. Hugo, Johann Wolfgang von Goethe, Vissarion Grigoryeviç Belinski, Aleksandr Sergeyeviç Puşkin, Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov, Maksim Gorki kimi

⁹⁸ Şiirde “Çevirdim ilk dəfə Türkün dilinə” sözü, daha sonra “Çevirdim ilk dəfə Vəqif’in şirin dilinə” biçimində dəyişdirilmişdir. Yuxarıda verilən, şiirin ilk varyantıdır. (Bkz. Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, Adiloğlu Nəşriyyatı, Bakı, 2004, s. 112)

⁹⁹ Əhmədov; 1986, s. 103

sanatçıların fikirlerini de araştırır.¹⁰⁰ Daha sonra Vurgun, 1937'nin ikinci yarısında ilk piyesi olan “Vakıf”ı kaleme alır. Molla Penah Vakıf'ın işlendiği piyes, 3-4 hafta kadar kısa bir sürede, aralık ayında tamamlanır. Vurgun, “Vakıf” piyesi için Sovyet hükümeti tarafından 1941'de Devlet Stalin Ödülü'ne layık görülür.

Sovyet baskısının olduğu dönemlerde, bilhassa 1937 yılında, sadece romantik Türkçüler “pantürkist”, “milliyetçi”, “müsavatchi”, “karşı devrimci”, “halk düşmanı” olarak itham edilmez; aynı zamanda sosyalist realist çizgide eserler veren ve komünist ideolojiyi destekleyen kimi Azerbaycanlı sanatçılar dahi çalışmalarında yorumlara yol açan bazı satır araları yüzünden benzer tabirlerle itham edilir. Nitekim olgunluk döneminden hayatının sonuna kadar Sovyet hükümeti tarafından yakından izlenen Samed Vurgun, 1937 yılında belki de hayatının en zor zamanlarını yaşar.

1937'de Samed Vurgun'un çektiği sıkıntılar, ağabeyi Mehdihan Vekilov'un, eşi Havar Hanım'ın ve bazı yakın arkadaşlarının anılarında açıkça görülmektedir. Vurgun'un bazı şiirleriyle ilgili gazetelerde çıkan suçlayıcı yazılar ve çevresindekilerin kendisine yönelik “milliyetçilik” ithamları, onun bazı zamanlar sorgulanmak üzere idareye çağırılmasına ve sabaha kadar sorgulanmasına neden olur.

Samed Vurgun'un ağabeyi Mehdihan Vekilov, anılarında, kardeşinin “şeytan balaları” olarak adlandırdığı kıskanç kişiler tarafından milliyetçilikle itham edildiğini söyler. Mehdihan Vekilov, kardeşinin 1937 yılının sonbaharında sorguya çağırıldığını, onu sabaha kadar bekleyip durumu kendisinden öğrendiğini şu sözlerle dile getirir:

“Mən yatmayıb səhərə qədər Səmədi gözlədim. Nəhayət, səhər çay vaxtı Səməd gəlib çıxdı, işin gedişini müfəssəl surətdə danışdı və əlavə etdi ki, ‘onlar’ mənim ‘Azərbaycan’ şeirimdən bərk yapışıblar. Başa düşə bilmirlər ki, bu şeir həyatımın və bütün yaradıcılığımın mənasıdır, rəmzidir. Yadında saxla! Mən kommunistəm, ona görə də özümü ən böyük internasionalist hesab edirəm. Mən bütün insanlara, bütün xalqlara və millətlərə səadət arzulayıram və bu yolda çalışıram.

¹⁰⁰ Vəkilov; 1986, s. 132

Lakin bununla bərabər, məndən ötrü ən müqəddəs torpaq Azərbaycandır, ən doğma xalq isə Azərbaycan xalqıdır, onun dili və şeiri mənim vicdan səsimdir, o, mənim doğma anamdır. Əgər buna görə məni millətçi etmək istəyirlərsə, qoy etsinlər. Bir gün gələr, tarix həqiqəti açar!”¹⁰¹

Samed Vurgun işte bu dönemlerden sonra “Vaqif” piyesini tamamlar. Fakat Vurgun, bu eserinin nasıl bir tepki alacağından emin değildir. O, “Vaqif” piyesinden dolayı her an yok edilebileceğinden kaygılıdır. Bu kaygısını ağabeyi Mehdihan Vekilov’a şu sözlerle dile getirir:

“ Bir dəfə dərdləşən zaman (bulvarda) mənə dedi: ‘əgər məni aparsalar, sən tez mənim əsərimi götür e’tibarlı bir yerdə gizlət. əsərin yerini Xavər bilir. İşdi, görsən ki, sən də şübhə altındasan, onda Ruqiyyəyə (Mənim həyat yoldaşımdır) tapşır ki, əsəri e’tibarlı bir yerdə gizlətsin.’ Sonra Səməd şair xəyallı gözlərini Xəzərin üfüqlərinə zilləyərək nə isə düşündü və mə’nalı bir tərzə əlavə etdi ki, ‘Mənim qlmimi Juskaya (oğlu Yusuf) veri kim bilir, mənim tamamlamadığım işi bəlkə o tamamladı.’”¹⁰²

Havar Hanım’ın bu dönemlerde ikinci çocuklarına hamile olması, Samed Vurgun’un kaygılarını daha da artırır. Vurgun, hapsedileceği ya da başına bir şey gelebileceği düşüncəsiyle Havar Hanım’ı ve oğlunu kayın validesinin evine götürür. Fakat ailesi burada da bir türlü rahat edemez. Çünkü bu sırada yazarlar birliğinin başkanı Seyfulla Şamilov da tutuklanmışdır və yazarlar birliğı başkanıının muavini de Samed Vurgun’dur.

9 Eylül 1937’de Samed Vurgun’un kızı Aybeniz doğar. Vurgun, o tarihte doğum evinde olan eşini almaya Mehdi Hüseyin’le gider. Fakat Samed Vurgun o dönemde ekonomik sıkıntı içinde olduğundan hemşireye ödeme yapamaz. Havar Hanım’ın annesi onlara ekonomik yardımda bulunur. Tüm bu sıkıntılar Samed Vurgun’un içine kapanmasına yol açar. Vurgun’un içinde bulunduğu dönemi, eşi Havar Hanım şöyle anlatır:

“Sonra həyatımızda dəyişikliklər başladı. Qucağımda körpə uşaq olmasına baxmayaraq, Səməd axşamlar məni tək-cə qoyar, evdən çıxıb bir də səhər açılanda gələr, harada olması haqda bir kəlmə də danışmaz, xəyala dalar, gözlərindən isə qəm-qüssə

¹⁰¹ Vəkilov; 1986, s. 135

¹⁰² Vəkilov; 1986, s. 136

yağardı. Bax onda məndə qısqanclıq hissləri baş qaldırmağa başladı. Bir həftəni bu minvalla yaşadıqdan sonra əşyalarımı toplayıb uşaqlarımla birlikdə valideynlərimin yanına getmək istəyirdim ki, Səməd qəfil içəri girdi. Bizi belə görəndə yaman ələyaya düşdü:

-Nə olub, Xavərim?

-Daha nə olacaq? İndiyədək gözəl rəyada yaşadığ. Sənə inandım. Amma ailəmə xəyanət etməyə başladın. Sənə görə imkanlı oğlanları rədd etdim, budur əvəzi? Mən xəyanəti bağışlaya bilmərəm!

Göz yaşlarımı görən yazıq Səməd az qala dəli oldu. Çəmodanlarımı əlimdən alıb yerə qoyaraq, uşaqları özünə tərəf çəkdi və dili-dodağı əsə-əsə dedi:

-Eh, ay Xavər. Mən nə haydayam, sən nə hayda. Heç yerə getməyəcəksən. Əgər məndən ayrımaq istəyirsənsə, bu öz işindir. Qoy anan gəlsin, sizinlə burada yaşasın. Səni güclə tapmışdım, itirəndən sonra da özümü öldürəcəm. Otaqlar da sənə qalacaq.

Onun sözlərindən elə kövrəlmişdim ki, daha ayrı söhbət yadıma düşmürdü. Sonra da gecələr yoxa çıxıb gündüzlər peyda olmasının səbəbini açıqladı:

-Ay qız, hər gecə mənə istintaqa aparıb gətirirlər. Atamı yandırır, sənsə gör nə fikirləşirsən. Dərdindən Məcnuna dönmüşəm, məşuqə nədir, sevgili nədir?"¹⁰³

Samed Vurgun, 25 Ekim 1937'de, SSCB Yazarlar Birliyi tərəfindən "halk düşmanları"yla ilgisi olduğu iddiasıyla Moskova'ya ifadəyə çağırıldığında gitmez. Bunun (ve başka konular) üzerine 16 Kasım'da, SSCB Yazarlar Birliyi, Vladimir Stavski imzasıyla Mir Cafer Bağirov'a göndərdiği bir telgrafta Samed Vurgun'un Moskova'ya ifadəyə gitmesi gerektiğini bildirir:

"... Bu il 25-də keçirilmi iclasımıza Səməd Vurğun'u dəvət etmişdik. Lakin o bizə cavab verməmiş və Moskova'ya gəlməmişdir. Ona görə də SSRİ Yİ İdarə Heyəti Səməd Vurğun'dan SSRİ Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin üzvü kimi tələb etmişlər ki, Azərbaycan ədəbiyyatındakı xalq düşmənləri ilə əlaqəsi barədə İdarə Heyətinə izahatını təqdim etsin və o, bu məqsədlə İdarə Heyətinin noyabr ayında keçiriləcək iclasında hesabat versin."¹⁰⁴

Samed Vurgun 25 Kasım 1937'de Mir Cafer Bağirov'la görüşükten sonra Moskova'ya ifadəyə gider. Moskova'da Samed Vurgun'un ifadəsini alan Yazarlar Birliyi İdarə Heyəti Katipləri Lahuti ve Arşaruni, Vurgun'a hakkındaki suçlamaları

¹⁰³ Gəmbərli; 2003.

¹⁰⁴ Teyyub Qurban; **Həqiqət Olduğu Kimi**, Adiloğlu, Bakı, 2011, s. 55

yöneltirler. Bu suçlamalardan biri, Samed Vurgun'un, 1936'da Sabir'e hitaben yazdığı "Sabirin Şərəfinə" adlı şiirinde söylediği

*Hər kiçik laylada 'dərdim var' deyir
Elin şirin dili, şirin söhbəti.*

dizelerinde "milliyetçilik" yaptığı düşüncesine dayanır. Ayna Sultanova'ya ait olan bu düşünce ise, Samed Vurgun'un şiirinde Azərbaycan dilini "şirin" bulduğu, dolayısıyla diğer dilleri bunun aksi bulduğu tezine dayanmaktadır. Suçlamalardan diğeri ise "Pravda", "Bakinskiy Raboçiy" ve "Kommunist" gazetelerinde Samed Vurgun hakkındaki eleştirilere dayanır. Samed Vurgun, sorgulamada tüm bu suçlamalara yanıt verir.

Samed Vurgun yalnızca 1937 yılında değil, şair olarak sesini duyurmaya başladığı 1920'li yılların sonlarından itibaren, yaşamının sonuna dek ithamlarla karşılaşmış ve bu yüzden temkinli davranmak durumunda kalmıştır. Onun, 1934'te kaleme aldığı

*Üzərimdə qara-qara,
İlan başlı buludlar var...
Gəril, sinəm, hücumlara!
Ayğır dalınca toz qopar.¹⁰⁵*

dörtlüğünde olduğu gibi, 5 Ocak 1935'te kaleme aldığı; fakat o dönem kitaplarında yer vermediği,

*Döyür pəncərəmi qışın ruzgarı,
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?!
Çəkilsin gecənin qaranlıqları...
Ömrə son sözümü dəməmişəm mən,
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?!¹⁰⁶*

dizelerinde de karamsar bir ruh haline sahip olduğu görülür. Şair'in bu ve buna benzer dizeleri yazma nedeni, Aslan Salmansoy'a göre öldürüleceği korkusudur.¹⁰⁷

Samed Vurgun, bu dönemlerde yazdığı eserlerinde pantürkizm, milliyetçilik gibi ideolojilerden tamamen uzak durur ve kalemiyle bu ideolojilere karşı savaş açar.

¹⁰⁵ Vurgun; 2005, C.I, s. 163

¹⁰⁶ Age, s. 186

¹⁰⁷ Salmansoy; 2008, s. 161

Hatta, sosyalist realizm çizgisinde eserler veren şairin, özellikle bu dönemlerde, daha önceleri sevdiği ya da saygı duyduğu kalem dostlarına karşı hakarete varan, tahkir edici şiirler yazdığı da bilinmektedir. Samed Vurgun'un bu şiirlerine ve onları kaleme alma nedenlerine daha sonra değinilecektir.

Samed Vurgun, 1937 yılının Kasım ayının sonunda Moskova'dan Bakü'ye döndüğünde, Mir Cafer Bağirov, ona Kuba'dan milletvekilliğine aday gösterileceğini bildirir. 12 Ocak 1938'de SSCB milletvekilliği adaylık oturumuna katılan Vurgun, 1939'da Kuba'dan SSCB milletvekili seçilir. O, bu dönemlerde de edebî faaliyetlerini sürdürmeye devam eder. 1938'de "Vaqif" piyesini tamamlar ve ilk defa 5 Ekim 1938'de sahneler. 1939'da Hanlar Hasanoğlu Seferaliyev'i¹⁰⁸ anlattığı ikinci piyesi "Xanlar"ı yazan Samed Vurgun, bu piyesi yazarken Azerbaycan'daki Ekim Devrimi ile ilgili yazılan eserleri okur, arşivlerden faydalanır ve tarihçilerle bu konu hakkında sohbet eder.¹⁰⁹ Piyes, 30 Aralık'ta sahnelenir ve seyircilerin beğenisini kazanır.

1923'te Latin alfabesinin devlet alfabesi olarak kabul edildiği Azerbaycan'da, yıllar sonra tekrar alfabe sorunu gündeme gelir. 1939'da Stalin tarafından Kiril alfabesine geçilmesi emri verilir. Oysa Azerbaycan'da 15 yıl önce Arap alfabesinden Latin'e geçilmiş olması ve bu alfabenin henüz oturmuş olması; öte yandan Kiril alfabesinin Azerbaycan Türkçesine çok uygun olmadığı düşüncesi nedeniyle Azerbaycan'daki aydın çevrelerin bu değişikliğe sıcak bakmadığı görülür.

¹⁰⁸ Hanlar Hasanoğlu Seferaliyev, 1885'te Fuzuli rayonunda doğar. İlkokulu doğduğu köy Koçahmetli'de okur. Köy mollasından Farsça öğrendikten sonra tahsiline devam etmek ister. Babası İran'da akrabaları gibi medrese eğitimi alıp din âlimi olmasını istese de Hanlar, Bakü'ye gitmeyi ve petrol işleriyle uğraşmayı tercih eder. Burada Musa Nağıyev'in madeninde işçi olarak çalışır. 1904'te Bolşeviklerin safına katılır ve işçi hareketlerinde oldukça faal olur. Hanlar, fabrika patronlarına karşı işçilerin hakları için mücadele eder. Aynı zamanda o, 1905'te Bolşeviklere ait olan "Hümme", "Tekamül", "Yoldaş" ve "Kudok" gazetelerinin yayılmasında etkili olur.

Hanlar ve arkadaşları, çalıştıkları madenin müdürü Abuzer Bey Rızayev'den işçilerin durumunun iyileştirilmesini talep ederler. Bu talebe olumlu yanıt alamayan işçiler Rızayev'in işten çıkarılmasını isterler. İşçilerin bu konudaki kararlı duruşları Rızayev'in işten çıkarılmasına neden olur. Hanlar'ın bu mücadelesinden rahatsız olan petrol sanayi kurucuları, Seferaliyev'in planıyla Hanlar'a suikast düzenler. Stalin'in de yakın arkadaşlarından biri olan Hanlar, 19 Eylül 1907'de öldürülür. (Bknz. M. Qızıyev; "Xanlar 1944", Kommunist, 31 Ekim 1985; <http://kulis.az/news/6996> (E.T. 18.09.2014.))

¹⁰⁹ Vəkilov; 1986, s. 140

1939 yılının Şubat ayında Memmed Arif ve Mirvarid Dilbazi ile gerçekleştirdikleri Moskova ziyaretinde Samed Vurgun, Azerbaycan'ın Kiril'e geçmesi yönünde öneriler'de bulunan bir üniversite akademisyeni ile yaptığı görüşmede, alfabe değişikliğinin daha çok siyasi bir zorunluluk olduğunu şu sözlerle dile getirir: *"Ben sizi anlıyorum, ne demek istediğinizi de biliyorum; ancak bu Stalin'in emri, artık karar verilmiştir. Bundan sonra elimizden hiçbir şey gelmez."*¹¹⁰

Samed Vurgun'un yakın dostu ve aynı zamanda Azerbaycan Sovyet Yazarlar Birliğinin o dönemki başkanı Resul Rıza da tıpkı Samed Vurgun gibi alfabe değişikliğine sıcak bakmayarak bunun siyasi bir zorlama olması nedeniyle derin üzüntü duyar. Bu, Resul Rıza'nın oğlu Anar'ın anılarında açıkça görülmektedir:

"Annem, şair Nigar Refibeyli, birgün babamın sevgili şair Samed Vurgun'la eve nasıl geldiklerini anlatırdı. Babam, annemden yiyecek ve içecek (yani votka) bir şeyler istemişti. Annem, bir şeylerin çok kötü gittiğinden şüphelenmişti. Haklıydı da. Komünist Parti Başkâtibi ve Stalin'in Azerbaycan'daki sağ kolu Mir Cafer Bağirov, onları çağırmış ve onların Latin'den Rus alfabesi Kiril'e geçiş konusunu ele almaları talimatını vermişti.

*Karşı çıkmak mümkün değildi. Direktif doğrudan Stalin'den geliyordu. Bu yüzden babam ve Vurgun, henüz on yıl önce adapte edilmiş Latin alfabesinin kaderine ve kendi geleceklerine akşam yemeği masasında içerek üzülmüyorlardı. Değişime karşı çıkmaya ve yürütmek zorunda oldukları talimatan nefret ettiklerini herhangi birine söylemeye cesaret edemiyorlardı. Söz konusu fikri tamamen kucaklamış gibi davranmak zorundalardı. Seçenekleri yoktu."*¹¹¹

Anar, Mir Cafer Bağirov'un kendisinin de Kiril'e geçiş kararından rahatsız olduğunu daha sonraki dönemlerde ailesinden öğrendiğini söyler.¹¹² Anar'ın ifadeleri de dönemin alfabe konusundaki siyasi baskılarını gözler önüne sermektedir. Fakat bu baskı politikasının gizlenmesi için Kiril'i Latin alfabesinin yeterizliği karşısında halkın bir talebiymiş gibi göstermek gerekmektedir. Alfabe, akademik ve bilimsel

¹¹⁰ Erdal Karaman; "Dünden Bugüne Azerbaycan'da Alfabe", **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 7

¹¹¹ Anar; "Personal Reflections on the History of Alphabet Reform in Azerbaijan". **Azerbaijan International**, Baku, Spring 2000, 8(1), p.54.

¹¹² O dönemde Resul Rıza'nın bir aile dostu olan Mir Teymur Yaqubov, Bağirov'un da arkadaşıdır. Anar'ın ifadelerine göre, Yaqubov 1939'da Kremlin'de Bağirovla çalışırken, Bağirov'u Stalin'in ofisinden titreyerek çıktığını ve elindeki kâğıtları yere düşürdüğünü görür. Bunun üzerine Yaqubov Bağirov'a ne olduğunu sorar. Bağirov da ona, Stalin'in Azerbaycan'da Kiril'e geçişi derhal başlatma emri verdiğini söyler.

çevrelerce de onaylanmalıdır.¹¹³ Bu yüzden 11 Temmuz 1939'da toplanan Azərbaycan SSC Ali Sovyeti'nin ikinci oturumunda konuşan aydınlar Kiril alfabesinin lehinde fikirler beyan ederler. Samed Vurgun da fikir beyan edenler arasındadır.

Vurgun, “Zengin və Medeni Elifba Yaradaq” başlıklı yazısında fikrini şöyle özetler: *“Yoldaş Latin əlifbası, biz səninlə dostuq, sən təzə ay kimi bizim əvə gəlmişən, lakin indi öz gur şüaları ilə evimizə günəş gəlmişdir. Ona görə də sən bizdən incinmə.”*¹¹⁴

Samed Vurgun, bu yazısında Kiril alfabesine geçmenin gerekli olduğunu söyler; fakat bunun yanında Kiril alfabesinin Azərbaycan dilinə tam anlamıyla uyğun olmadığını belirtir. Bu yüzden alfabeyi uyarlama aşamasında harflerde bazı değişiklikler yapılması gerektiğine dikkat çeker. Vurgun, daha da ileri giderek, Kiril alfabesinin bazı harflerinin Azərbaycan dilinə adaptasyonunda dili bozabileceği tehlikesinin olduğunu ileri sürer: *“Biz dilimizin musiqiliyini, onun ahəngliliyini qorumalıyıq. İş “ı” hərfinin əlifbaya daxil edilib-edilməməsində deyil, iş ondadır ki, Azərbaycan dilinin öz milli xüsusiyyəti vardır. Göstərilən hərflərin əlifbaya daxil edilməsi müəyyən dərəcədə dilimizin ahəngini poza bilər. Ona baxmayaraq ki, bu hərflər rus dilində xoş və gözəl səslənir.”*¹¹⁵

Azərbaycan SSC Ali Sovetinin ikinci oturumunda, makalesinde yer verdiği fikirlere uzunca yer veren Samed Vurgun, konuşmasını alkışlarla sonlandırır. Sonuç olarak, Azərbaycan yazısının Latin alfabesinden Rus alfabesine geçmesine ilişkin yasa, 11 Temmuz 1939'da oybirliği ile kabul edilir.

5 Temmuz 1939'da Samed Vurgun'un en küçük oğlu doğar. Oğluna, “Vaqif” adını verir. Vurgun'un oğluna bu adı vermesinde Molla Penah Vakıf'ın etkisi vardır. Samed Vurgun, eşi Havar Hanım'ın hastanede yattığı günlerde kendisine yazdığı bir mektupta duygularını şu dizelerle dile getirir:

¹¹³ Hatice Şirin User; **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yay. Ankara, 2006, s. 231

¹¹⁴ Vurgun; 1972, C.V, s. 96

¹¹⁵ Age, s. 97

*Demək oğlumuzun Vaqifdi adı!
O da olacaktır şe'rin üstadı.
Qoy olsun! Sevinsin yenə ülkəmiz.
Şe'r dünyasının adamıyıq biz.
Mənim də Xevərə bircə sözüüm var:
Var olsun Vaqifi doğan analar.¹¹⁶*

Vurgun, aynı yıl 270 sayfalık “Azad İlham” kitabını bastırır. 1940'ta ise 10 sayfalık “Talistan” kitabını bastırır. Nizâmî-yi Gencevî'nin “Leyla ile Mecnun” adlı mesnevisini Azərbaycan Türkçesine çevirmeye başlar ve bu çevirileri kısım kısım bastırır. 1941 yılında Devlet Stalin Ödülü'ne layık görülen “Vaqif” piyesi, Rusça olarak Moskova'da bastırılır. Samed Vurgun, aynı yıl “Fərhad və Şirin” piyesini yazar. Bu piyes nedeniyle ikinci kez Devlet Stalin Ödülü'ne layık görülür.

22 Haziran 1941'de Almanya'nın Rusya'ya girmesi üzerine Almanya-Rusya Savaşı başlar. Savaşın başlaması üzerine Komünist Parti, Sovyet halklarından destek vermesini ister ve bu istek; işçi, kolhoz işçisi, aydın olmak üzere geniş halk kitlelerini bir araya toplar. Dolayısıyla savaş hali, yoğun bir şekilde Azərbaycan edebiyatına da yansır. Gerçi savaş kaygısı, 1933'te Hitler'in yönetime gelmesiyle zaten Sovyetlerde hissedilmeye başlanmış ve bu durum, Azərbaycan'daki sanatçılarda da kendini göstermiştir. Mesela Samed Vurgun'un,

*Gözlərim sancılarkən bu bayrağın rənginə,
İçimdə dalğalardan gurultu qopdu yenə...
Bu bayraq ki, üfüqsüz dənizlərdən keçərək
Tutuldu güllələrə qızıl qanlar içərək;
Şaraapnellər ötürkən sağından və solundan,
Bir çox döyüşdən çıxdı, qayıtmadı yolundan.
O dolaşdı Berlinin sokaklarında bəzən,
Havasında bir ölüm, bir də ayrılıq gəzən
Gecələrin qoynunda dalğalandı bu bayraq.*

satırlarıyla başladığı “Rot-front” adlı şiiri, 1932'de dönemin Almanya'sına karşı yazmış olduğu ilk şiirlerden biri olarak bilinir. Almanya'nın Rusya'ya girdiği 22 Haziran 1941'e kadar pek çok “vatan şiiri” yazan Samed Vurgun, taarruzdan bir

¹¹⁶ Şəmistən Nəzirli; **Ellər Vurğunu, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 234

sonraki gün 23 Haziran'da "Kommunist" gazetesinde "Vətənin Keşiyində" adlı şiirini yayımlar. Şiir şöyle başlar:

*Bilsin ana torpaq, eşitsin vətən,
Müsəlləh əsgərəm mən də bu gündən.
Bu gün bir süngüdür əlimdə qələm,
Mənim bayrağıma göz dikir aləm.
Halal zəhmətimlə alın tərirlə,
Öz qanım ciyərim, öz hünərimlə
Qurduğum Vətənin 'Sovietdir' adı,
Stalin adlanır onun üstadı.
Stalin adlanır qəlbim, vicdanım,
Stalin yolunda halaldır qanım.¹¹⁷*

Samed Vurgun, takip eden günlerde "Şəfqət Bacısı", "Ananın Öyüdü" gibi cephəyə katılan askerləri vatan uğrunda savaşıma təşvik edən və bu yolda kahramanlığa cesətləndirən şiirlər yazar. Samed Vurgun yanında Memmed Rahim, Mirvarid Dilbazi, Süleyman Rüstəm və Resul Rıza gibi sanatçıların da yazdığı Kommunist gazetesinde, Stalin'e övgülər yapılır və ona verilən destek dile getirilir. O günlerde sürekli savaş manşeti verən Kommunist gazetesinde yazılan şiirlər, zafere kesinliklə inanan, kararlı və sert şiirlərdir. Sanatçıların şiirləri, çeşitli basın və yayın kanallarıyla halka ulaştırılır.

"Büyük Vatan Muharebesi" olaraq adlandırılan savaş yıllarında (1941 - 1945) Azərbaycan'da edebiyatın konusu tamamen dəyişir. Savaşın insanlar üzerindəki psixoloji yansımaları, halkta vatanseverlik duyğuları, Almaniya'ya qarşı mücadələ fikirləri edebiyatın başlıca konuları olur. "Büyük Vatan Muharebesi" yıllarında Samed Vurgun'un başkanı olduğu (1941-1944) Azərbaycan Yazarlar Birliyi də halkın bir anlamda sığınacağı olur və vatanpərvərlik duyğularının savaş boyu davam etməsini sağlar.¹¹⁸ Samed Vurgun'un bu dönəmə ilişkin yaklaşımları və fikirləri onun fikirlərinin ele alındığı bölümde ayrıntılı olaraq ele alınacaqdır.

1942 yılında Samed Vurgun, muharebə dönemiylə ilgili şiirlərini topladığı 100 sayfalıq "Səadət Uğrunda" adlı şiir kitabını bastırır. Aynı yıl Sovyetlər Birliyi'nin marş metninin yazılması meselesi gündəmə gəlir. Mir Cafer Bağırov'un

¹¹⁷ Vurgun; 1960. C. II, s. 66

¹¹⁸ Vaqif Yusufli; Sənət Məbədimiz (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi – 80), Ədalət, S.14, Bakı, 14.06.2014, <http://anl.az/download/meqale/adalet/2014/iyun/377385.htm>, (E.T: 01.05.2016)

tavsiyesi ile Samed Vurgun da bu sürece katılır.¹¹⁹ Süreçte diğer halklardan katılan şairler de vardır. 8 Haziran 1943'te Kliment Voroşilov ve Parti Sekreteri Aleksander Sergueyevich Şerbakov tarafından yirmi Sovyet şairine marşın nasıl olması gerektiği ile ilgili bilgiler verilir. Fakat Stalin, toplantıya katılmayan Yüzbaşı S. Mikhalkov ve El-Reghistan adıyla da bilinen Binbaşı Gabriel Uryeklyan'ı yazdıkları metin dolayısıyla 20 Eylül'de Kremlin'e çağırır. Stalin metin üzerinde bazı düzeltmeler yapar ve 4 Kasım'da Mikhalkov'la yaptığı telefon görüşmesinde yazdıkları marşın Aleksandr Aleksandrov'un bestesine uymasını ister.

Sonuç olarak A. Adalis tarafından Rusçaya çevrilmiş ve A. Aleksandrov'a zaten takdim edilmiş olan Samed Vurgun'un şiiri kabul edilmez. Samed Vurgun gibi Yazar Pavlo Tiçina, Müzisyen Aram Haçaturyan gibi elenen diğer üyeler, bu kez Sovyetlere bağlı olan ülkelerinin marşları için çalışırlar.¹²⁰

Savaş yıllarında Samed Vurgun, savaşa katılan Sovyet askerlerine ve Komünist Partililere şiirler yazmıştır. Bunlardan biri, 1941 yılında Moldova'da Almanlar'la çarpışırken 32 yaşında hayatını kaybeden Kemal Kasimov'dur. Samed Vurgun, Kasimov için "Kommunist" gazetesinde "Qəhrəmanın Hünəri" adlı şiiri yazmıştır. Vurgun, Pilot Mezahir Abbasov'a "İgid Şahin", İsrafil Memmedov'a "Azərbaycan Balası", Babaş Dadaşov'a "Partizan Babaş" ve Hüseyin Ejderov'a ise "Bayraqdar" adlı şiirleri yazmıştır.

Savaş kahramanı olarak sıfatlandırılan bu isimlerden İsrafil Memmedov, Samed Vurgun'un bizzat görüştüğü ve takdir ettiği kişiler arasındadır. Samed Vurgun, İsrafil Memmedov'un 1941 yılında Gence'de "Sovyet İttifakı Kahramanı" unvanını aldığı gün bir konuşma yapar. Memmedov'u halkın yetiştirdiği bir gurur kaynağı olarak değerlendiren Vurgun, yaptığı konuşmada İsrafil Memmedov'un annesine ve dolayısıyla Sovyetler safında savaşa katılan tüm askerlerin annelerine hitaben şu dörtlüğü okur:

¹¹⁹ Qurban; 2011, s. 64

¹²⁰ Samed Vurgun Azərbaycan Sovet Sosialist Cumhuriyeti'nin marşını, 1944 yılında Süleyman Rüstəm və Hüseyin Arif'in də katılımlarıyla yazmışdır. Bestecisi Üzeyir Hacıbəyov olan marş, 1978'de Stalin'in adı çıxartılarak yeniden düzenlenmiştir. Söz konusu marş, 1992'ye kadar kullanılmıştır.

*Ömrümüz daima laləzar olsun
Hər keçən gününüz bir bahar olsun.
Bizdən bu dünyada hünər qalacaq,
İgidlər anası bəxtiyar olsun.*¹²¹

Samed Vurgun cephedeki askerlerle ve Komünist Parti mensuplarıyla yakından ilgilenir. Onlarla mektuplaşır ve dertleşir. Mektuplaştığı kişilerden biri, daha önce kendisine şiir ithaf ettiği parti mensubu Babaş Dadaşov'dur. 1941'de kendisine yazdığı mektupta Vurgun, "...Babaş, atalar sözü var, öküz ölər gönü qalar, igid ölsə adı qalar. Sənə müvəffəqiyyət arzu edirəm..." diyerek onu korkusuz bir savaşçı olma yolunda cesaretlendirir. Samed Vurgun'un mektuplaştığı diğer bir kişi Ebülhesen Elekberzade'dir. Elekberzade, 1942'de Vurgun'a yazdığı mektupta, kalemini silaha çevirdiğini ve anavatanı düşmanlardan temizlemekle mukaddes vatandaşlık görevini yerine getirdiğini söyler. Mektubunda, Ordubadi, Rahim ve Eli Veliyev gibi sanatçılardan da destek istediğini bildirir. Yine 1943'te Çavuş Hebib Kasımoğlu, Vurgun'na yazdığı bir mektupta, onun şiirlerinin düşmana amansız olmayı öğrettiğini ve görevlerini şerefle ifa ettiklerini kaydeder.¹²² Sonuçta Samed Vurgun'un savaş yıllarında cephedeki askerlerle gerçekleştirdiği mektuplaşmaların çoğu, onlara zafer konusunda güven vermeye ve onları hırslandırmaya yöneliktir. Vurgun, mektuplaşmak yanında bizzat hastanelere¹²³ ve cephelere ziyaretlerde de bulunur.

Samed Vurgun'un, ziyarete gittiği cepheler içinde Kırım, Grozni, Mozdok ve Sovyet donanmasının Alman ordularına karşı direndiği Novorossisk¹²⁴ vardır. O, 1941'de Resul Rıza, Gezenfer Memedov, Heyder Hüseyinov, Mirze Memedov, Zeynal Helil, Sara Gedimova gibi isimlerin oluşturduğu bir grupla gittiği Novorossik'te askerlerle bir araya gelir. Askerlere Sovyet halkının zaferine olan inancını yansıtan coşkulu şiirler okur.

¹²¹ Əhmədov; 1986, s. 151

¹²² Vahabzadə; 1984, s. 169

¹²³ Samed Vurgun 1942'de cephede ağır yaralanan Zeynel Cabbazade'yi hastahannede ziyaret eder; onunla konuşur ve ona şiirlerinin hoşuna gittiğini bizzat söyler. Vurgun, Cabbazade'nin "Xatirat" şiirini, üzerinde bazı düzeltmeler ve kısaltmalar yaparak baskıya gönderir.

¹²⁴ Novorossisk, II. Dünya Savaşı'nda Alman ordularına karşı gösterdiği mukavemetten dolayı, 1973 yılında "Kahraman Şehir" unvanını alan şehirlerden biri olmuştur.

Samed Vurgun, Ekim 1941'de, Mozdok ziyareti sırasında cephede haberci olarak görev yapan amcasının oğlu Ahmet İskenderoğlu ile buluşur. Ahmet İskenderoğlu, cepheye katılmadan önce Azərbaycan Devlet Üniversitesi'nde matematik öğretmeni olarak çalışır. Samed Vurgun'un çok sevdiği ve cephede kendi çizimlerini verdiği kuzeni, savaş esnasında hayatını kaybeder. Bunun üzerine akrabaları Samed Vurgun'u onu cepheden aldırabilecek gücü olmasına karşın bunu yapmadığı gerekçesiyle suçlarlar. Bunun üzerine Vurgun, kendini "*Mən bütün xalqı Vətəni müdafiəyə çağırdığım halda, öz əmim oğlunu gizlədə bilməzdim, elə etsəydim, mən özüm Vətən qarşısında xəyanət etmiş olardım.*"¹²⁵ sözleriyle savunur. Daha sonra Ahmet İskenderoğlu'nun kız kardeşi Zekiyyə, Zeynal Helil ile evlenir ve bu durum, Samed Vurgun'da bir teselli yaratır.¹²⁶

Grozni ziyaretinde Almanlar tarafından yakılan şehri gören Vurgun, gördüğü bu manzarayı "Yanğın" şiirinde yansıtır. Şair bu şiirde intikam yemini eder:

*And olsun günəşə ey gözəl səhər!
And olsun sevdiyim o dilbər qıza!
Siz ey od içində yanan körpələr!
And olsun müqəddəs məzarınıza!
Yerə batısada sizin kamınız,
Yerdə qalmayacaq intiqamınız!*¹²⁷

Samed Vurgun savaş yıllarında, duyuşsal açıdan hassastır. O, cephelerde vuruşan askerler dışında cephe gerisindeki aileleri ve hastanelerde yaralı yatan askerleri de ziyaret eder. Özellikle savaşta hayatını kaybeden askerlere çok üzülür. O, "Adsız Qəhrəman" şiirini hayatını kaybeden isimsiz askerler için yazar. Yine hastanede yatan ağır yaralı bir askerin, ölmeden hemen önce Samed Vurgun'un şiirini söylemesi, Samed Vurgun'u oldukça duygulanır. Vurgun bunun üzerine "Mənə Belə Söyləyirlər"¹²⁸ şiirini yazar. Şiir şu dizelerle son bulur:

*Sən öldün ömrünün gənçlik yaşında,
Adın səadətlə yazıldı sirdaş.
İndi heykəlinin mərmər daşında*

¹²⁵ Vəkilov; 1986, s. 169

¹²⁶ Vəkilov; 1986, s. 170

¹²⁷ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, Aybeniz Vurgunqızı (Red.), Adiloğlu Neşriyyatı, Bakı, 2004, s. 162

¹²⁸ Samed Vurgun, aynı adı verdiği 12 sayfalık **Mənə Belə Söyləyirlər** kitabını 1943 yılında bastırır.

*Sənin son sözlərin yazılmış, qardaş:
'El bilir ki, sən mənimdən,
Yurdum, yuvam, məskənimdən,
Anam, doğma vətənimdən,
Ayrılarmı könül candan?
Azərbaycan! Azərbaycan!'*¹²⁹

Samed Vurgun 1943'te Voronej Cephəsi'ne de gider. Burada Mareşal İvan T. Peresyokin ile tanışır. Vurgun Peresyokin'e Səadət Uğrunda adlı kitabını hediye eder.¹³⁰ Voronej'den Oryol Cephəsi'ne de geçen Samed Vurgun oradaki Azərbaycanlı askerlerle de bir araya gelir. Samed Vurgun, Ukrayna Cephəsi'nde de bulunmuş ve orada General Sızranov ile tanışmıştır.

1942 ve 1943 yıllarında, Kazak ve Ağstafa bölgelerini ziyarete giden Samed Vurgun, buralarda tank ve uçak fonu için para toplama kampanyası başlatır. Aynı zamanda bu bölgelerdeki bazı asker ailelerini de ziyaret eder, onlara maddi yardımlarda bulunur.¹³¹ 1942'de Daşsalahlı köyüne gittiğinde, orada büyük bir izdihamla karşılaşır. Bunun üzerine Samed Vurgun, hemşehrilerine ithaf ettiği "Daşsalahlı Yoldaşlara" şiirini yazar.

Samed Vurgun, parti içindeki nüfuzunu, cehpedeki ve cephe gerisindeki halkına yardım etmek için de kullanır. Onun Daşsalahlı ziyaretinde, firar eden beş kadar askerin yakını, kendisinden bu askerlere kefil olmasını ve onların ceza almadan tekrar cepheye dönmelerini sağlamasını rica eder. Asker yakınlarının Samed Vurgun'a güvenerek ondan istedikleri bu yardım üzerine, Vurgun onlar için aracılık eder ve telefonla Bakü'deki parti rehberliği ile konuşarak buradan söz alır. Daha sonra askerler ceza almadan cepheye geri dönerler.

1944 yılında Samed Vurgun'un Rusçaya tercüme edilmiş bazı şiirleri "Bugün ve Sabah" adıyla Moskova'da kitap halinde bastırır. O, aynı yıl 28 Mayıs'ta

¹²⁹ Səməd Vurgun; *Əsərləri*, C.II, Şe'rlər 1938-1956, Osman Sarıvəlli (Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1960, s. 141

¹³⁰ Mareşal Peresyokin, daha sonra Azərbaycan Sovyet Sosialist Cumhuriyeti Merkezi Devlet Edebiyat ve İncəsənət Arşivi'ne gönderdiği bir mektupta Samed Vurgun'dan söz eder. Vurgun'un kendisine armağan ettiği kitabı gönderir ve kitabın Samed Vurgun'un ev müzesinde saklanması ister. Samed Vurgun'la yalnızca üç kez bir araya geldiklerini söylediği mektubunda Peresyokin, Samed Vurgun'a övgü dolu sözler yazar.

¹³¹ Vəkilov; 1986, s. 178

“Bakı’nın Dastanı” adlı eserinin bir kısmını yazar ve eser, “Kommunist” gazetesinde basılır. Eserini ne zaman tamamlayacağından emin olamayan Vurgun, “ *Güman edirəm ki 1945’ci ildə qurtarsın. Onun nə ilə və nəcə qurtaracağı haqqında hələ özüm də bilmirəm. İlham bir qartaldır. O uçduğu zaman heç bir hüddud köstərmək mümkün deyil.*”¹³² der. 1945’tə de tamamlanmayan eser, 1947’de 5. fasılda kalır.

10 Mayıs 1944’tə Samed Vurgun, Azərbaycan Sovyet Yazarlar Birliyi Genel Kurulunda bir konuşma yapar. Bu konuşma Mir Cafer Bağırov’un hoşuna gitmez ve Vurgun, Yazarlar Birliyi Başkanlığından çıkartılır. Vurgun’un bu konuşmasından cesaret alan “Yıldırım Teşkilatı”¹³³ mensuplarından İsmihan Rahimov ve Gülhüseyn Hüseynov, Samed Vurgun’a bir mektup yazarlar; mektubu İsmihan Rahimov, kendi el yazısıyla yazar. “*Hörmətli Səməd Vurğun! Bu məktub sizə Azərbaycanın azadlıq və istiqlaliyyətini, sərbəst inkişafını düşünən, arzulayan və öz həyatını bu yolda qurban verməyə hazır olan gənclərin adından yazılır.*” satırlarıyla başlayan mektup, Samed Vurgun’dan Azərbaycan’da bağımsızlık hareketi için destek istemeye yöneliktir. Bir grup üniversite gencinin yazdığı bu mektupta, söz konusu dönemde Azərbaycan halkına ikinci sınıf muamele edildiği; dile ve edebiyata baskı uygulandığı açıkça vurgulanır:

“(…)Bu sonsuz fəxr ilə yanaşı, bizim həm də böyük kədərimiz, həyəcanımız, təşvişimiz vardır: bütün dünya ədəbiyyatında özünə mühüm yerlərdən birini tuta biləcək Azərbaycan dahilərinin, yüksək sənət ustalarımızın əlimizdən alındığı yadımıza düşərkən biz həyəcanlanır və qorxuruq ki, sənətə və ədəbiyyata mane olan, onun çiçəklənməsinin qarşısına sədd çəkən indiki həyasız qanunlar sizin də qaynar istedadınızı çərçivə içərisinə ala bilər.

Biz qızıl qəfəs içində süni mahnılar oxuyan bülbülü yox, gözəl bahar bağında əlvan çiçəklər içində incə, zərif rübailər tərənnüm edən bülbülü dinləmək istəyirik.

(…) Əcnəbi balaların təhsil almağa hər cür imkanları olduğu halda, böyük zəkaya, zəhnə malik azərbaycanlı uşaqların səhərdən axşama kimi bir parça çörək üçün avara qalmalarına səbəb nədir?

Azərbaycanın institutlarında tədris edilən elmi kitabların dilimizə tərcümə edilməməyinə səbəb nədir?

¹³² Vahabzadə; 1984, s. 197

¹³³ “İldırım Təşkilatı” olaraq bilinen bu hareket, 1944’tə Gülhüseyn Hüseynov, İsmihan Rahimov, Hacı Zeynalov, Musa Abdullayev, Kamil Aliyev, Azer Elesgerov, Aydın Vahidov və Kamil Rzayev olmak üzere sekiz kişiden meydana gelir. Sovyet karşıtı olan bu təşkilat, Azərbaycan’ın SSCB’dən koparak bağımsızlığını kazanması ve Azərbaycan Türkçesinin saygınlığının artması amacıyla hareket eder. Bu bir fikir hareketidir. Kısa süren hareket 1948’de son bulur.

*Azərbaycanlıları daim ruslardan asılı etməkdirmi?
Cəbhədə ruslarla birlikdə çarpışan azərbaycanlıların milli dövlət
dilinə malik olmamağına səbəb nədir?"*

Gülhüseyn Hüseynov və İsmihan Rahimov'un o dövəmdə, özəlliklə Samed Vurgun'a mektup yazmış olmaları da təsadüf değıldir. Daha önceden de Samed Vurgun'a hayranlık besleyen Yıldırım grubu üyeleri, onun kendilerini anlayacaklarını düşünürler:

*"Bizim bu məktubu yazmağımıza əsas səbəb sizin son
çıxışınız oldu. Həmin çıxışınız bizə Nəmiq Kamalın bu sözlərini
xatırlatdı: 'Ədəbiyyatsız bir xalq dilsiz insana bənzər'. Dil kəsənlər
isə cəlladlardır.*

*Siz heç bir şeydən çəkinməyin. Bütün xalq sizinlədir! Biz gənclər
isə siz ziyalılardan dərə almaq istərdik. Əfsus ki, sizinlə danışmağı
ümumi 'dilimiz' yoxdur."*

Yıldırım grubu üyeleri, "Dönmezler" mahlasıyla yazdıkları mektubun sonunda, Samed Vurgun'dan mektuptaki düşüncələrlə həmfikir isə bunu belirtməsi için "Vatan Yıldızları" adlı bir şiir yazmasını istərlər. Samed Vurgun böyle bir şiir yazmaz. Bunun nedeni kesin olarak bilinmeməklə birlikdə təhmin edilebilir. Samed Vurgun'un yazılan mektuptaki içəriklə taməmə zıt fikirlərə sahip olduğuna kanaət getirmək, əsərləri və həyata bakiş açısı ələ alındığında oldukça zordur. Öyleyse burada, siyasi otorite, Samed Vurgun'un üzerinde etkilidir. Nitekim Vurgun'un o dövəmlərdə siyasi otorite tərəfindən sürekli takip edilmesi və onu "tuzağına düşürmək" məqsədiylə pek çok kişi tərəfindən bu tip oyunlar oynanabileceğı düşüncəsi Samed Vurgun'un bu şiiri yazmamasında və mektubu Mir Cafer Bağırov'a təslim etməsində ən güçlü olasılıktır. Bu olasılığı, İsmihan Rahimov'un yıllar sonra verdiğı bir röportajda "Ben de olsaydım yazmazdım." ifadəsi də dəstəklər niteliktedir.¹³⁴

¹³⁴ Samed Vurgun'un mektubu təslim etməsindən bir yıl sonra üniversitedeki öğrencilerin yazıları incelenir və İsmihan Rahimov təspit edilir. 26 Eylül 1948'də İsmihan Rahimov tutuklanır. 1949'da da yıldırım grubunun tüm elemanları tutuklanmış olur və Mart ayındaki Nevruz bayramında karar verilir. Verilen kararda Gülhüseyn Hüseynov, İsmihan Rahimov və Hacı Zeynalov ölümə mahkûm edilirler; fakat bu karar, daha sonra yirmi beş yıl hapis cezasına çevrilir. Diğerleri isə onar yıl hapis cezasına çarptırılır. Sibirya'ya hapis cezası için sürgüne gidenler arasında bulunan İsmihan Rahimov, 1955 Mayıs'ında cezası yənidən gözden geçirilerek serbest bırakılır. Rahimov, Bakü'ye döndüğünde bazı öğrencileri və tanıdıkları tərəfindən görmezden gelinir. Fakat Bahtiyar Vahabzade və İsmail Şihli gibi isimler, onu sayğı ve sevgiylə karşılar. Sibirya'dan gelenler için Bakü'də iş bulmak da oldukça zordur.

Samed Vurgun 1945'te "İnsan" piyesini tamamlar. Tarihî bir konuyu ele alan eser, 1945'in Eylül ayında Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda sahneye konur. Sahneye konduğu dönemde, eserdeki Şahbaz karakterinin birçok yerde söylediği "Qalib gelecekmi cahanda kamal!" sözü oldukça eleştirilir ve Vurgun, bu durumdan dolayı zor duruma düşer. O, eserindeki "kemalin galibiyeti" ile ne demek istediğine açıklık getirmeye çalışır. Eser, sonraki yıllarda da Eliheyder Elekberov ve Mehdi Memmedov tarafından birkaç defa yine sahnenir.

Samed Vurgun, 1945 yılında, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisine seçilen 15 üyeden biri olur. Üyeler içinde Üzeyir Hacıbeyov, Mirza İbrahimov gibi isimler de vardır. Aynı yılın ekim ayında Bakü'de İran'la çağdaş ilişkiler üzerine bir cemiyet kurulur. Samed Vurgun'un başkanlığını yaptığı "İranla Medeni Elaqler Üzre Sovet Cemiyeti" Azerbaycan – İran edebî ilişkilerinde önemli bir yere sahiptir. Samed Vurgun, bu cemiyetin amacını şu sözlerle açıklar:

*"Azərbaycanda yaradılan İranla Mədəni Əlaqələr
Cəmiyyətinin məqsədi Azərbaycan xalqının mədəniyyət sahəsindəki
nəiliyyətlərini İranda tanıtdırmaq, habelə, İranın elm, ədəbiyyat və*

İsmihan Rahimov, iş başvursu için yine o dönemlerde İlimler Akademisi'nin başkanı olan Samed Vurgun'a gider.

İsmihan Rahimov, içeri girdiğinde Samed Vurgun'u görür ve onu gördüğünde gururlandığını ve çok sevindiğini ifade eder. Önceden beri Vurgun'u gördüklerinde hep sevindiğini ifade eden Rahimov: "(...) Ben dedim ki 'Bilirsiniz, ben vaktiyle akademide çalışmışım. Sonra beni yargıladılar, şimdi döndüm; ama devlet affıyla döndüm, temiz kâğıdı almadık. Şimdi bana iş lazımdır. Hiç olmazsa bana bölümde ilmi işçi olarak iş verin." der. Bunu dediğinde Samed Vurgun, "O, 49'da giden talebelerden idiniz?" diye sorar. Rahimov, "Evet," dedikten sonra Rahimov'u tanıyan Samed Vurgun, "Ha! Sen onların başıydın!" der ve bu söz, İsmihan Rahimov'a ağır gelir. Rahimov, "Başı?" dedikten sonra, Samed Vurgun: "O grubun başında olan..." der. Rahimov, Vurgun'un kendisiyle başından geçenlere ilişkin konuşmasını, sohbet etmesini beklemektedir. Fakat Samed Vurgun, telefonu açarak katibe dışarıda kendisini bekleyenlerin hepsinin içeri girmesini söyler. Herkes içeri girer. İki üç kız vardır. Herbiri bir şeyler ister. Vurgun, herkesin dediğini yaptıktan sonra, kâtibin dışarıda bekleyen Gülhüseyn (Hüseynov)un da içeri gelemsini ister. O da içeri girer. Gülhüseyn'e de ne istediğini sorar. Gülhüseyn Vurgun'a "Ben İsmihan'la geldim." der. Bunun üzerine S. Vurgun'un ahvali değişir. Vurgun, onların kendisiyle hesaplaşmaya geldiğini sanar. Sonra "Bilirsiniz, o yoldan gidenler bir şey elde etmiyorlar." der. Rahimov, buna cevaben "Bu yoldan gidenler ne ediyorlar?" der. Vurgun, "Beni Mir Cafer takip ediyordu. Benim oğlanlarım Azerbaycan dilinde yazıyorlar, okuyorlar... Ben alfabenin değişmesinde de görev aldım..." gibi açıklamalarda bulunur. Rahimov, sohbetlerinin istediği gibi gitmediğini görür ve konuşma sonunda Gülhüseyn, Edebiyat gazetesinde hikâyesinin basılmasını ister. Vurgun, konuşacağını ve basmaları talimatını vereceğini söyleyerek Gülhüseyn'i gönderir. Rahimov'a da iki gün sonra yanına gelmesini, ona iş bulabileceğini söyler. Rahimov çıkar gider ve bir daha gitmez. Rahimov'a göre Samed Vurgun'un şubeye telefon açıp orada kendisi için bir pozisyon istememe nedenini, Vurgun'un buna cesaret edememesine bağlar.

*incəsənət sahəsindəki müvəffəqiyyətlərini Azərbaycanın geniş
zəhmətkeş kütlələrinin malı etməkdir.*”¹³⁵

Samed Vurgun 1946'da, edebî faaliyetləri və sosial hizmetləri dolayısıyla Kızıl Bayrak İşçi Nişanı ilə ödüllendirilir. Aynı yıl Sovyet Sosialist Cmhuriyetler Birliğı milletvekili seçilir. 1947 yılının Mart ayında, Konstantin M. Simonov, Aleksandr Fadeyev gibi isimlerden oluşan bir heyetle Londra'ya gider. Samed Vurgun, Londra gezisinde katıldığı bir resepsiyonla ilgili gözlemlerini “Ziyafət” şiirinde şu dizelerle aktarmaya başlar:

*Ortaəslərdən qalma bir saray...
Yan-yana düzülmüş böyük salonlar;
Ne sayım! Bir deyil beş deyil onlar,
Aynabənd qapılar açılmış tay-tay...*

*Mərmər döşəmələr üstə xalılar
Bəzisi Hinddəndir, bəzisi Çindən
Hər kiçik nəqşədə bir od rəngi var,
Elə bil od çıxır zülmət içindən...*¹³⁶

Şiirinde İngiltərə gezisini gerçəkləşirməkdən hiç hoşnut olmadığı açıqça görülen Samed Vurgun, kendilerine ev sahipliğı yapan İngilizləri “*Dodaqlarda qülüş, ürəklərdə kin*” sözleriyle betimler. İngiliz ev sahiplerinə içten içe bir kin güttüğünü

*Bu axşam o qədər qəzəbliyəm ki,
Qəlbimdə od tutup yanır intiqam.
Hirsimdən az qala sağ elimdəki
Qədəhi bir lordun başına çırpam.*

dizeleriyle ifade eder. Samed Vurgun, “katiller evinde meclis keçirmək” olarak dəğərləndirdiğı toplantıda, İngiliz Devlet Başkanı W. Churchill ile de bir araya gelir. Samed Vurgun, Bakü'den gelen Bolşevik bir təmsilci olaraq mecliste harəetli bir konuşma yapar.¹³⁷ Bu denli cüretli konuşması karşısında, “İblis” olarak nitələndirdiğı W. Churchill'in hayrete düştüğünü “Ziyafət” şiirinde ifade eder.

¹³⁵ Vahid Ömerov; “Azərbaycan-İran mədəni-mənəvi inteqrasiyası (XX əsrin 30-60-cı illərində)”, Səs Qəzəti, Bakı, 04.02.2014, <http://sesqazeti.az/az/news/analytics/391558> (E.T. 24.10.2014)

¹³⁶ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, Aybəniz Vurğunqızı (Rəđ.), II. Cild, Şərq-Qərb, Bakı – 2005, s. 172

¹³⁷ Vəkilov; 1986, s. 182

Samed Vurgun'un meclisteki konuşmasına tanık olan Konstantin Simonov, yazdığı “Arkadaşım Samed Vurgun’un Londra’da Öğle Yemeği Sırasındaki Nutku”¹³⁸ adlı şiirinde Samed Vurgun’a övgüler yağdırır. Simonov, şiirinde “Bakü’nün oğlu” dediği Samed Vurgun’un meclisteki duruşundan ve üslubundan etkilenir; onunla gurur duyar. Simonov’un şiirinde Samed Vurgun’un davette sert sözlerle gergin bir atmosfer yarattığı görülür. Simonov, “*Onlara birkaç söz söyle Samed, mahvet onların öğle yemeğini.*” dizeleriyle, bu durumdan memnun gibidir.

Londra gezisinde Karl Marks’ın kabrini ziyaret eden Samed Vurgun, kabrin başında “Marksın Qəbri Üstündə” şiirini yazar. O, bu şiirinde Marks’ın kabrini tasvir eder ve Marks’a övgü dolu sözler dile getirir. Burada çekildiği fotoğraflarla birlikte Marks’a hitaben yazdığı bu şiir, Samed Vurgun’un Marks’a duyduğu derin sevgi ve saygının somut bir tezahürüdür. Vurgun, şiirinde Marks’ın fikir adamlığı yanında, insani yönüne de dikkat çeker:

*Qoca Marks öz qızının qolundan tutub,
Dolaşarmış bu bağdaki göl qırağını,
Başındaki dünya boyda fikri unudub,
Seyr edərmiş Britaniyanın gurub çağını...*

Samed Vurgun, Londra gezisi sonrasında, Sovyetler Birliği milletvekili olarak Berlin’de de bulunmuştur. Vurgun’un “Vaqif” adlı tiyatro oyunu, burada sahneye konmuş ve böylelikle ona bir sürpriz gerçekleştirilmiştir. Alman yönetmenin, eserde Kaçar karakterinde Hitler’e ait özellikler verdiği bilinmektedir.

1948’in 25-28 Ağustos aralığında, Polonya’nın Wroclaw kentindeki Wroclaw Teknoloji Üniversitesi’nde, “The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace”¹³⁹ adıyla barışa destek için, Dünya Entellektüelleri Kongresi düzenlenir. II. Dünya Savaşı’nın ardından, özellikle Polonya ve Sovyet Komünistlerinin Amerikan emperyalizmini eleştirmek ve dünyaya barış mesajları vermek amacıyla düzenlediği kongreye pek çok ülkeden katılımlar olur. Katılanlar içinde Pablo Picasso, Bertolt Brecht, Georg Lukács, Alan J.P. Taylor, Irène Joliot-Curie, Fernand Léger, Louis Aragon, Julian Huxley, Aldous Huxley, John Boyd Orr, Julian Tuwim, Hugo

¹³⁸ Rusça yazılan şiirin adı: “Reçı Moyego Druga Samed Vurguna na Obede v Londone”

¹³⁹ 25-28 Ağustos 1948’de Polonya’da düzenlenen Kongrenin adı: Światowy Kongres Intelektualistów w Obronie Pokoju (İng.: The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace)

Steinhaus gibi pek çok ünlü isim yer alır. Kongreye 46 ayrı ülkeden yaklaşık altı yüz kişi katılır.

“The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace”e katılmak üzere 21 Ağustos’ta A. Aleksandroviç Fadeyev’in başkanlığında Wrocław kentine gelen Sovyetler Birliği delegeleri içinde Mikail Şolohov ve Samed Vurgun da yer alır. Wrocław kentine indiklerinde delegeler öncelikle Sovyet askerlerinin kabirlerini ziyaret ederler. Heyet mezarlara çelenkler bırakır. Ukraynalı edebiyat eleştirmeni Aleksandr Korneyçuk ve Rus yazar Leonov orada bir konuşma yaparlar.

Samed Vurgun kabristanı tek başlına dolaşır ve mezar taşlarında gördüğü Azerbaycanlı askerlerin adlarını elindeki deftere not alır. Onların adına ne kadar üzüldüğünü şu sözlerle ifade eder: “*Onların məzarı öz doğma torpağından, Xəzər sahillərindən, Kürdən, Arazdan, Şah Dağı ətəklərindən, Muğan, Mil və Şirvan düzlərindən çox uzak olduğu üçün ağ saçlı anaları, bacı-qardaşları və nişanlıları həç olmazsa, son dəqiqələrdə öz əzizlərilə görüşüb vidalaşa bilmədikləri üçün mən dərin bir kədər hissi bürüdü.*”¹⁴⁰ Kabristanda gezdiği ve gördüğü mezarlar karşısında çok duyulanan Samed Vurgun, Babek ve Koroğlu gibi, Sovyetler Birliği’nin komünizm ülküsünde çarpışarak ölen askerlerin de birer kahraman olduğunu düşünür. Bu yüzden o, ziyareti sırasında, savaşta hayatını kaybeden bu askerlerin çarpışmalarının henüz yazılmamış olmasından dolayı Azerbaycan yazarlarının mahcup olduğunu düşünür. Samed Vurgun, bu düşüncesini başka yazılarında da dile getirir.

Samed Vurgun, kabristanda Kazaklı dostu İslam Memmedov’un adını görür. Bu durumdan çok etkilenen Samed Vurgun, “İslam” şiirini yazar:

*Bir məzar taşına baş əyirəm mən,
Görürəm üstünə yazılmış “İslam”.
Qəmlər bulud-bulud keçir qəlbimdən,
Od tutub alışır sinmə ilham.*¹⁴¹

“The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace” soğuk savaşa son verebileceği ve barış konusunda ciddi bir müzakere ortamı yaratabileceği beklentisi ile oluşturulur. Katılımcılar içinde komünist olmayan ya da komünist ideolojye

¹⁴⁰ Vurgun; 1972, C.VI, s. 117

¹⁴¹ Vurgun; 1960, C.II, s. 269

sempati duyan pek çok isim de vardır. Fakat toplantı beklendiği gibi gitmez. Polonya dış işleri bakanı toplantının açılışını yaptıktan sonra, A. Fadeyev Amerika'ya karşı sert bir üspla konuşmaya başlar. Fadeyev; Eugene O'Neill, Andre Malraux ve Jean-Paul Sartre gibi Batılı yazarların çalışmalarına yüklenerek *"Eğer sırtlanlar yazabilselerdi, çakallar yazabilselerdi, böyle şeyler yazarlardı."*¹⁴² gibi ifadeler kullanır. Fadeyev'in bu kutuplaştırıcı konuşması gerçekleştiğinde, Julian Huxley, Alan J.P. Taylor, Fernand Léger gibi isimler toplantıyı terk ederek protesto ederler. Huxley topluluğa şu sözlerle hitap eder: *"Burada söyenenlerin pek çoğu, yıkıcı olmuştur. Ortak anlayışta buluşmak yerine, konuşmacının kendisinininki dışındaki diğer tüm sistemlere sıklıkla saldırısı söz konusu olmuştur. Böyle bir davranış, barışa götürmez; daha çok savaşa sürükler."*¹⁴³ Bunun yanında Fransız filozof Julian Benda, Sovyet delegelerinden birine Sartre ve O'Neill'e çakal demenin adil olup olmadığını sorar ve ekler: *"Neden Stalin'in adı her defasında telaffuz edildiğinde alkışlamak zorundayız? Ben tamamen iş birliği yapma taraftarıyım, ama benden istenen şey, ittifak yemini"*¹⁴⁴

"The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace"e Sovyet heyetinin bir üyesi olarak katılan Samed Vurgun, toplantıyı değerlendirdiği "Sulh Müdafie Edən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresi Haqqında" adlı makalesinde bu olaylardan pek söz etmez. Ona göre, kongrenin esas konuşmasının Sovetler Birliği üyelerinden biri tarafından yapılması, Sovyet demokrasisinin bütün dünyadaki aydınların gözünde son derece büyük bir etkiye sahip olduğunun bir göstergesidir. Samed Vurgun, makalesinde *"Fadeyev yoldaşın məruzəsini konqres nümayəndələri dəfələrcə alqışladılar."* derken, konuşmanın içeriğini şöyle özetler: *"Bütün xalqların qabaqcıl ziyalıları yeni müharibə qızıstırıcılarına qarşı, daha doğrusu bəşəriyyətə, mədəniyyət və elmin nailiyyətlərinə qorxu törədən Aməika və İngiltərə təcavüzkarlarına qarşı öz güc səsi ilə qəti surətdə e'tiraz etməlidirlər. Bələ bir vaxtda, yə'ni mədəniyyətin müqəddəratı həll edilən bir zamanda bitərəf qalan və ya*

¹⁴² Lawrence S. Wittner; **The Struggle Against The Bomb, Vol.I: One World Or None**, Stanford University Press, 1993, s. 175

¹⁴³ Age, s. 176

¹⁴⁴ Age, s. 176

*passivlik göstərən hər hansı bir mədəniyyət xadimi yalnız öz xalqına deyil, bütün bəşəriyyətə xəyanət edən bir şəxs hesab etməliyik.”*¹⁴⁵

Samed Vurgun katıldığı kongrede İngiliz və Amerikalı konuşmacıları samimi bulmaz. İngiliz və Amerikalı konuşmacılara salondaki dinleyicilerden kimsenin rəğbet etmediğini ifadə edən Samed Vurgun'u toplantıda iki konuşmacı çox etkiler. Bunlardan biri, İngiliz tarixçi Alan J.P. Taylor'a qarşı İngiltərə'nin sömürgeci siyasətini eleştiren Hindistan heyetindən Dr. Ermand; digər isə Amerika'da zencilərə qarşı yaşanan ayrımcılığı eleştiren bir zenci rəssamdır. Vurgun toplantı sonunda şu kənataə varır: *“İkinci dünya müharibəsindən sonra yalnız yenilməz Sovet silahı deyil, qüdrətli Sovet sözü, Sovet həqiqəti, Sovet demokratiyası da dünya xalqlarının nəzərində böyük nüfuz qazanmışdır.”*¹⁴⁶ Samed Vurgun kongreden sonra “Zəncinin Arzuarı” poemasını yazır. Bu poema aynı yıl Polonya'da basılır. Gezileriylə ilgili yazdığı şiirlerini də “Avropa Xatirələri”adıyla bastırmışdır.

Samed Vurgun 12 Mart 1950'də Azərbaycan'ın Kusa rayonu tərəfindən SSCB Yüxsə Sovyet'i III. Dönəm miltəvəkilə seçilir. Moskova'da düzənələn barış tərəftarlarının ikinci konfəransı münasəbeti ilə “Biz Sulhun Bayraqlarınıyıq” makaləsini yazır. Vurgun bu makaləsində, Sovyet halkının tüm dünya halklarıyla barış taləbində olduğunu söylərən Almaniya'nın siyasi tutumunu eleştirir. Yinə Amerika və İngiltərə'nin yoksulluk konusundaki çözümlərini eleştirirən şu sözləri söylər:

“Lakin öz namus və vicdanlarını Amərika bankirlərinə satış olan ‘alim’ donu keymiş bə’zi adamlar Asiya və Avropa ölkələrində hökm sürən açlığın səbəbini bununla izah edirlər ki, güya yər üzündəki insan nəsli həddindən artıq çoxalır, təbii ne’mətlərin gədəri isə sür’ətlə azalır. Buna görə də İngiltərənin filosofu Bertran Rassel təklif edir ki, ‘mədəni dünyanı’ Qərb ölkələri xaricində olan ‘artıq’ insanları qırıp qurtarmaq yolu ilə mühafizə etmək olar. Amərika professorlarından Pirson və Xarper özləri ‘dünya açlığı’ adlı əsərlərində təklif edirlər ki, yər üzündə yaşayan əhalinin sayı 900 milyona qədər ixtisar olunmalıdır.

¹⁴⁵ Vurgun; 1972, C.VI, s. 120

¹⁴⁶ Age, s. 133

Sovet oxucusu çox aydın başa düşür ki, bütün bu 'elmi' hiylələr və fırılداqlar müasir Amərika və İngiltərə imperialistlərinin apardığı rəsbkarlıq müharibələrinə bəraət qazandırmaq üçün uydurulmuşdur."¹⁴⁷

Samed Vurgun, Bertrand Russell'ın sözüne istinaden kaynak ve sayfa numarası vermez. Nitekim hayatı boyunca savaş karşıtlığı ve hümanist tutumlarıyla tanınmış İngiliz Filozof ve Matematikçi Bertrand Russell'ın, çağdaş dünyanın ancak Batı ülkeleri dışında fazla nüfus oluşturan insanların yok edilerek muhafaza edilebileceğini önermesi pek mümkün de değildir. Öte yandan, Frank. A. Pearson ve Floyd. A. Harper'ın "The World's Hunger" adlı eserinde sayfa numarası vermez. Sonuç olarak Vurgun'un konferans münasebeti ile kaleme aldığı yazı, daha çok Sovyetler birliği lehine romantik bir üsluba sahiptir.

1930 ve 40'lı yıllarda, yaklaşık yirmi yıl boyunca, Nazım Hikmet Ran'a kapalı olan (Sovyet denetimindeki) Azerbaycan basını, Türkiye ve Fransa'da başlatılan "Nazım'a özgürlük" kampanyasına ve Hikmet'in 1950 Nisan'ındaki açlık grevine sessiz kalmaz.¹⁴⁸ Dolayısıyla 26 Nisan 1950'de, Sovyet sanatçılarından yirmi ikisi, Nazım Hikmet'in özgürlüğü'ne kavuşturulması için bir bildiri yayımlar. Samed Vurgun da bu bildiriye imza atanlar arasında yer alır.¹⁴⁹ Bildiri şu tümcelerle son bulur: "(...) İlerici insanlık, büyük şairin helak olursa, şimdi Türkiye'de hâkimiyet başında duran hükümeti hiçbir zaman bağışlamayacaktır. Biz Sovyetler Birliği'nin şairleri, Günaltay hükümetinin Nazım Hikmet'i özgürleştirme konusunda hemen karar çıkarmasını istiyoruz."¹⁵⁰ Samed Vurgun, 1950'de kaleme aldığı "Leninin Kitabı" adlı poemasında Nazım Hikmet'in tutsaklığından dem vurarak

*Nazım də ucaltsın haqqın səsinə
Dəmir pəncərəli zindan içindən!
Qatsın nəfəsimə öz nəfəsini
Qavalas Roma'dan, Siyao Çindən
Dünya şairləri döyüşə gəlsin!*

¹⁴⁷ Age, s. 199

¹⁴⁸ Nazım Hikmet, 1938 yılında 20 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılmış ve 1950 yılına kadar (12 yıl) tutuklu kalmıştır.

¹⁴⁹ Aslan Kavlak; **Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam, Nazım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri (1921 – 1963)**, 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2009, s. 130

¹⁵⁰ Age, s. 132

*Hər söz də cəbhədə qəhrəman olsun,
Şairlər ordusu səf-səf düzəlsin,
Yoldaş Mayakovski komandan olsun.*¹⁵¹

dizeleriyle Emi Siao ve Gavalas'tan da söz eder; dünyanın ünlü kommünist şairlerinden mücadele desteği ister.

Samed Vurgun, 1951'de Sovyet – Bulgar dostluğu çərçevesində Bugaristan'a gider. Burada yazarlar, “Literaturniy Front” gazetesinin çalışanları ve digərleri ilə bir araya gelir ve konuşma yapar. Burada Sovyet medeniyetini yüceltir ve barış tebliğində bulunur. Plovdiv şəhərində bir kilisede, Zıştovi'de isə bir universitede konuşmalar yapar. Tırnova'da yaşayan Türklərlə bir araya gelir. “Literaturniy Front” gazetesinə yazı yazar. Sofya radyosuna konuk olur; burada Azərbaycan edebiyatı haqqında danışur və şiirlər oxur.

1950'li yıllarda, Samed Vurgun'un aleyhinə yönətilən birtakım iddialar və suçlamalar olur. O, bu yıllarda qaçmayı bilə düşünecek kadar sıkıntılar yaşar. Aybeniz Vekilova'nın yayımanmamış hatıralarından Samed Vurgun'un Mir Cafer Bağırov tərəfindən milliyətçiliklə suçlandığı bilinməkdir. Vekilova'nın ifadələrinə görə Bağırov, 1938'de “repressiya” döneminde idam edilən Dadaş Bünyazadə ilə Samed Vurgun'u mukayesə edərək aralarındakı tək fərkın göz rənkleri olduğunu söylər. Bağırov, Samed Vurgun'un milliyətçi olmasaydı hiç olmazsa çocuklarının birinə Rusça təğitim aldırabiləcəğini; amə bunu milliyətçi olduğu için yapmadığını iddia edər. Bu iddiaya istinadən Samed Vurgun, çocuklarının şiirlerini yəabancı bir dilde oxumasının kendisi için büyük bir faciə olacağını söylər. Samed Vurgun'u bu söz üzərində salondakilərlə birlikdə Bağırov'un da alkışlaması ilginçtir.¹⁵²

¹⁵¹ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri, Üç Cildə 2 Cild, Poəmalar**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954, s. 45

¹⁵² Teyyub Kurban'ın ifadələrinə görə Samed Vurgun, M. C. Bağırov tərəfindən korunmuş və kontrol altında tutulmuşdur. Samed Vurgun da bunun fərkındadır.: “*Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında işləri günün səviyyəsində qurduqdan sonra Səməd Vurğunun xarici ölkələrə səfərləri başladı. 1937-ci ildən şairi ‘kontrol’a götürmüş Mir Cəfər Bağırovun xeyir-duası ilə Səməd Vurğun Almaniya, Polşa, Bolqarıstan, Fransa və İngiltərədə oldu. Azərbaycanı qürbətdə ləyaqətlə təmsil etdi.1950-ci ildə böyük şair və ictimai xadim vaxtilə müəllimlik etdiyi bir rayonun qonşuluğundan - Qusardan üçüncü çağırış SSRİ Ali Sovetinə deputat seçildi. 1952-ci ildə isə Sovet Müdafiə Komitəsinin üzvü kimi də fəaliyyətini genişləndirdi. 1953-cü il M.C. Bağırovla Səməd Vurğunun əbədi ayrılığı ili oldu. Həmin il Mir Cəfər Bağırov vəzifəsindən çıxarıldı, Teymur Yaqubov onun yerini tutdu. Bir il sonra da Səməd Vurğun Yazıçılar İttifaqının rəhbərliyindən kənar düşdü, ‘kontrol’luğa son qoyuldu.*” (Bknz. Teyyub Kurban; **Düşmənlərindən Güclü Şəxsiyyət**, Birinci Kitab, Şirvanəşr, Bakı, 2006, s. 103.)

1952'de Samed Vurgun Sovyetler Birliğı Komünist Partisi'nin XIX. kurultayına katılır. Kurultayda yine Mir Cağfer Bağirov'un Samed Vurgun'a hitaben suçlayıcı ve küçük düşürücü bazı sözleri olur.¹⁵³ Daha sonra gazetede okuduğı bu sözleri “dayanılmaz” ve “aşağılayıcı” olarak nitelendiren Gılman İlkin, yaklaşık bir hafta sonra Samed Vurgun'un kendisiyle dertleşmeye geldiğinden söz eder. Sabahın erken saatlerinde kapısında perişan ve pejmürde bir şekilde Samed Vurgun'u gören Gılman İlkin şaşırır. Bu şaşkınlığı gören Vurgun, Gılman İlkin'in şaşkınlığını şu sözlerle giderir:

*“Bilirəm, təaccüblənirsən, belə erkən sənin yanına gəlmişəm. Dərdimi deməyə bir adam axtarırdım. Küçədən ötəndə dedim qoy, sənə dəyim. Bilirəm və eşitmişəm də, ağzı bütövsən. Yaşca məndən kiçik olsan da, qulaq as mənə. İstəyirəm ürəyimi boşaldam.”*¹⁵⁴

Gılman İlkin, kendisiyle dertleşen Samed Vurgun'un artık tahkiirlere dayanamadığını ve Azərbaycan'dan kaçmak istediğini belirtir. O, Vurgun'un “*Düzü, zara gəlmişəm. Daha dözə bilmirəm. Çamadanlarımı hazırlamışam, isteyirem ki, köç-külfətli bu respublikadan çıxıb gedəm. Dincliyim yoxdur.*”¹⁵⁵ sözlerini verirken, onun psikolojik olarak yıpranmış olduğunun altını çizer. Gılman İlkin'in Samed Vurgun'la geçirdiğı yarım saatlik sohbet ve Samed Vurgun'un ona anlattıkları, Vurgun'un bu dönemlerde sıkıntılı günler geçirdiğinin bir göstergesidir.

1952'de Moskova'da düzenlenen IV. Barış Taraftarları Ortak Dünya Konferansı'nda Samed Vurgun müdafa komitesine üye seçilir. Aynı yıl içinde Nazım Hikmet'le Moskova'da görüşürler ve Samed Vurgun, Hikmet'in Azərbaycan'da çıkan ikinci şiir kitabının redaktörlüğünü yapar. 1950-51 yıllarında “Aygün” poemasını yazan Vurgun, 1952'de “Zamanın Bayraqdarı” poemasını yazar.

Samed Vurgun “Aygün” poemasını yazdığı yıl poemayı kendisine okumak için Zeynel Halil'i bir telefon görüşmesiyle evine çağırır. Zeynel Halil'in beğediğı poema 1952'de “İnqilab və Mədəniyyət” dergisinde basılır. Fakat 13 Mart 1952 tarihinde “Kommunist” dergisinde Mirza Kuluzade'nin “Səməd Vurğun'un ‘Aygün’

¹⁵³ Şəmistən Nəzirli; **Yaddaşlarda Yaşayan Vurğun**, Şərq-Qərb, Bakı, 1996, s.90

¹⁵⁴ Nəzirli; 2013, s. 156

¹⁵⁵ **Age**, s. 156

Poeması Haqqında” başlıklı eleştiri yazısı çıkar. 15 Mart’ta ise aynı poemayla ilgili Memmed Cafer Caferov’un “Ədəbiyyat Qəzeti”ndə ayrı bir eleştiri yazısı çıkar.

Samed Vurgun’un “Aygün” poeması hakkında yazılan eleştirilerden Mirza Kuluzade’ninki oldukça ağırdır. Ağır eleştiri yazısına karşı Samed Vurgun’un o dönemdeki hiçbir arkadaşı (Zeynel Halil, Mehdi Hüseyn, Süleyman Rahimov, Ali Veliyev, Osman Sarıvelli gibi) bir makaleyle savunma yayımlatamaz. Çünkü eleştiri, Zeynel Halil’in ifadesine göre, Mirza Kuluzade tarafından Samed Vurgun’u lekelemek için yazılır ve Mir Cafer Bağirov ile onun yakın adamları Cafer Caferov, Vitali Samedov gibi kişilerce de desteklenir.¹⁵⁶ Söz konusu eleştiriyle ilgili Samed Vurgun “M. Quluzadənin ‘Ədəbi Səyahəti’” başlıklı bir savunma yazısı yazar; fakat bunu yayımlatmaz. Kısa bir süre sonra eleştirinin yazarı Kuluzade, poema hakkında haksız ve taraflı fikirler ileri sürdüğünü itiraf eder.¹⁵⁷

Samed Vurgun’un 1953’te yazdığı “Böyük Sənət Məsələləri” ve “Şairin Hüquqları” adlı makaleleri dönemin bazı sənəçilərinə eleştirilir. Sənəçilərin eleştiriləri, Samed Vurgun’un söz konusu makalelərində millî məsələlərdən söz edərkən sosialist realizmi tam olaraq bənımseyememiş olduğu iddiasında yoğunlaşır.¹⁵⁸ Samed Vurgun bu dönemde oldukça zor günler geçirir. 1953’te Stalin’in ölmesiyle Mir Cafer Bağirov da görevden alınır. Samed Vurgun Azərbaycan İlimlər Akademisi’nin başkan yardımcısı olur. Burada SSCB’nin en yüksək ordnləriylə təltif edilmiş şairin etkisi oldukça fazla olur. Buradan pek çok kişiye maddi-manevi yardımcı olmaya çalışır,

1954 yılında İkinci Soyet Yazarlar Birliğı Kongresi düzenlenir. Samed Vurgun burada “Sovyet Poezyası” hakkında konuşma yapar. Vurgun, Yazarlar Birliğı İdare Heyeti tərkibinə və yazarlar ittifağı Reyaset Heyetine seçilmişdir. Aynı yıl, 14 Mart’ta Samed Vurgun Kuba’dan SSCB IV. Dönem millətvekili seçilir. Azərbaycan komünistlərinin 17, 18 və 19. Kurultaylarında Komünist Parti Merkezi Komitesi üyeliğıne aday göstərilərkən 20 və 21. Kurultaylarda üye seçilir.

¹⁵⁶ Adilxan Bayramov; **Səməd Vurgun: Milli və Ümumbəşəri**, Səda Nəşriyyatı, Bakı, 2006, s. 128

¹⁵⁷ Nəzirli; 2013, s. 159

¹⁵⁸ Bayramov; 2006, s. 203

1955 yılının Ağustos ayında Samed Vurgun'un ailesi Şuşa'da dinlenirken Vurgun ise Bakü'de işleriyle meşgul olur. İstisu'da istirahət edən Samed Vurgun'un eski dostu Süleyman Rahimov, Samed Vurgun'u telefonla arar. Telefon konuşmasında Rahimov, Vurgun'a şöyle der:

*“Ay Səməd, dünyanın hər yerində olmusan, Azərbaycanı qarış-qarış gəzmisən. Ancaq təəssüf ki, Kəlbəcərdə olmamısan. Gəl, gör buralar necə füsunkar bir diyardır. Əgər gəlib buraları görsən deyərsən ki, dünyanın gözəllik tacı elə Kəlbəcərdir.”*¹⁵⁹

Bu konuşmadan sonra Samed Vurgun, Şuşa'dan ailesini də alır və ailecek Kelbecer- İstisu'ya giderlər. İstisu'daki ağacları, gezilecek yerləri və doğasını çox seven Samed Vurgun burada kendisini çox mutlu hisseder. Gezerken her evin kapısında asılı olan saclar onun dikkətini çeker. Evlərin yanında, saclarda böreklərin pişirilməsi çox hoşuna gider. Bunları pişirən kadınların yanına yanaşır və onlarla sohbet edərkən böreklərin tadına bakar. “*Şair bizim elə xoş gəlibdir!*” sözləriylə kızlar Samed Vurgun'un yanına toplanır.

Samed Vurgun İstisu'dayken, Kelbecer'dən bir həyli uzaq olan Kanlıgöl Yaylası'nda bulunan Aşık Şəmşir'i, o dönm Rayon Parti Komitesinin Birinci Katibi olan Sefer Veliyev aracılığıyla Kelbecer'e çağırır. Fakat Samed Vurgun, sürpriz yapmak amacıyla Aşık Şəmşir'in Kelbecer'e gələnə dek kendisinin orada olduğunu bilmesini istemez. Uzun bir yol boyunca niçin Kelbecer'e gittiğini bilmeyən Şəmşir, oraya vardığında mecliste Samed Vurgun'u görünce kucaklaşırlar. Sohbetləri sırasında Samed Vurgun, İstisu'ya gəldiğinde həmən kendisini anımsadığını söyler və Şəmşir'in 1938'de Aşıklar Kurultay'ında söylediği,

*Səni qarı gördüm, bağrım qan oldu,
Mənim saqqalımın çal vədəsində*¹⁶⁰

dizələriylə aklında kaldığını ekler. Aşık Şəmşir də Samed Vurgun'un gelişinə 11'li həce ölçüsü ilə bir koşma söyler:

*Elimin-günümün böyük şairi,
Gətirib dağlara səfa, xoş gəlib.
Həsrətin çəkirdik biz intizarla,*

¹⁵⁹ Aşık Şəmşir; **Səməd Vurgun və Aşık Şəmşir Dastanı**, (Redaktor: Füzuli Ramazanoğlu), Qrifli Nəşr, Bakı, 2014, s. 12

¹⁶⁰ **Age**, s. 20

*Eyləyib əhdinə vəfa, xoş gəlib.
Minnətdarlıq qabil söz ustadına,
Şan-şöhrət yaraşır onun adına,
Bizim Kəlbəcəri salıb yadına,
Bu yolda çəkibdi cəfa, xoş gəlib.
Alqışladığ mahal ilə, el ilə,
Qarşıladığ çiçək ilə, gül ilə.
Saz ilə, söz ilə, şirin dil ilə,
Şəmşir deyir bu sərrafa, xoş gəlib.*¹⁶¹

Bu karşılama şiiri Samed Vurgun'un hoşuna gider. Samed Vurgun da hemen bir şeyler yazmak ister. O an kâğıt bulamadığı için orada bulunan bir sigara kutusuna bir şeyler yazmaya başlar. Daha sonra Kelbecer halkına bir konuşma yapan Samed Vurgun sigara kutusuna yazdığı şeyi okur. Yazdığı şey, Aşık Şəmşir'e yanıt bir koşmadır.¹⁶²

Süleyman Rahimov 1955 yılın kışında aynı dağa gittiğinde Aşık Şəmşir'in Ağdaban'dan gelmiş olduğunu görür. Şəmşir, Rahimov'u gördüğünde Samed Vurgun'u sorar ve utana utana cebinden çıkardığı kırışmış kağıdı Rahimov'a verirken "*Səməd Vurğunun əlliilliyinə yazmışam!*"¹⁶³der. Kağıtta "Bir də Gəl" ve "Sən" adlı iki şiiri vardır.¹⁶⁴

¹⁶¹ Age, s. 22

¹⁶² Bu şiir Samed Vurgun'un "*Yada Sal Məni*" adlı şiiridir. Samed Vurgun bu şiiri okuduktan sonra oradaki halk, Aşık Şəmşir'in Samed Vurgun'a irticalen yanıt vermesini ister. Aşık Şəmşir de Samed Vurgun'a irticalen yanıt verir. Samed Vurgun, bu durum karşısında Aşık Şəmşir'e olan hayranlığını gizlememez ve bu durumu bir mucize olarak nitelendirir.

¹⁶³ Məmmədbəyov; 1973, s. 23

¹⁶⁴ Süleyman Rahimov daha sonra bu şiirleri "Azərbaycan Gənçləri" gazetesinde yayımlatacak ve Moskova'da hastanede yatan Samed Vurgun'a okutacaktır. Vurgun ise şiirleri okuduğunda duyulanacak ve bir de yanıt yazacaktır:

*Aldım məktubunu, ay Aşıq Şəmşir,
Darıxma, gələrəm imkanım olsa.
Namərd xəstəlik var, deyil ki, bu sirr,
Yaram sağalardı, dərmanım olsa.
Mən ki, söz vermişdim sənə doğrudan,
Həmin o ilqardı məni ağrıdan,
Düşüb qüssələrə olma bağırı qan,
Qartala dönərəm sağ canım olsa.
Oxudum sözünü, ürəkdən şadam,
Kür üstündə ceyran vuran səyyadam,
Külüng çalıb dağlar çapan Fərhadam,
Şirin tək sevdiyim cananım olsa.
Dost-dostu görəndə o gün alır kam,
Vurğun da istəyir iş tapsın əncam,
Biz deyib-danışib eyləyək bayram,*

Samed Vurgun 1955 Ekim'inde, David Guramişvili'nin 250. doğum yılı münasebetiylə Tiflis'e davet edilir. Vurgun burada Guramişvili'nin heykeli için temel atma mərasimində iştirak edir. Burada bir konuşma yapan Samed Vurgun, Guramişvili'nin memleketi olan Saguramo kentine gider. Aynı ayın içinde SSCB parlamenti heyətiylə Vietnam'a gider. Yolda xəstələnən Samed Vurgun, Ekim 28'də sefirini yarımdan buraxmaq şəraitində qalır və Pekin'də xəstəxanəyə yatırılır. On səkkiz gün xəstəxanədə yatar. Bu arada, Samed Vurgun 31 Ekim'də xəstəxanədən eşi Havar Hanım'a məktub yazır:

“Əzizim, Gözümün Işığı Xavər!

Oktyabrın 28-də təyyarə ilə Çinin paytaxtı Pekin şəhərinə gəldik. İqlimin kəskin sürətdə dəyişməsi nəticəsində mən bir az ağır nəfəs almağa başladım. Vyetnam isə daha cənubda və daha çox yağarlıq olduğundan, həkimlər ora getməyi mənə məsləhət görmedilər. Odur ki, mən noyabrın 10-a kimi Çində qalıb, sonra qatara (8 günlük yol) Moskova'ya qayıdacam. Bu gecə pis yuxu gördüm. Gördüm ki Aybəniz məni xəstə zənn edib bərk-bərk ağlayır, görünür ki, mənim həsrətimi çəkirsiniz.

Onu deyim ki, ömrümdə bu qədər sizi xatırlamamışdım... Ürəyinə başqa şey gəlməsin, kefim yaxşıdır. Böyük Çin torpağından zəngin xatirələrlə qayıdacağam, yəqin ki, yenə terlan tə'lim aşır-daşacaqdır. Buradan məktub və telegram göndərmək çox çətinidir.

Öpürəm səni, Mehrixanı, uşaqları. Məndən hamıya salam de.

Sənin Səməd Vurğunun

Aybəniz! Gələn kimi səni qucaqlayıp, bir saat öpəcəyəm. Vəqif incinməsin deyə onu da bir saat öpəcəyəm. Qurban olum sizə, ananızı incitməyin, dərslərə fikir verin.”¹⁶⁵

Səninlə görüşmək zamanım olsa.

(Bküz: Aşıq Şəmşir; **Səməd Vurğun və Aşıq Şəmşir Dastanı**, [Redaktor: Füzuli Ramazanoğlu], Qrifli Nəşr, Bakı, 2014, s. 90.)

¹⁶⁵ Şəmistan Nəzirli; **Ellər Vurğunun, Vurğun Ömrü Məktublarında**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 284

1.1.4.Ölümü

Samed Vurgun 1955'te, ekim ayının ortalarında yakın dostu Mirkasım Efendiyev'e Viyetnam'a gideceğini; fakat bedeninde ağrıları olduğundan gitmek konusunda gönülsüz olduğunu söyler. Arkadaşı Mirkasım Efendiyev'in ona gitmek zorunda olmadığını söylemesi üzerine, Samed Vurgun kendisini zorlayıp gideceğini, Doğu'yu görmek ve Doğu ile ilgili eser yazmak istediğini belirtir.¹⁶⁶

Samed Vurgun Vietnam seferinde yolda hastalanır ve Pekin'de yattığı hastahannede iyileşmeye çalışır. Vurgun, kasım ayında hastahanedeyken içinde bulunduğu duruma ilişkin kısa bir şiir yazar. Vurgun'un şiirinde ölüm teması hakimdir:

*Vaxtsız əcəl, get, o yanda dolan, dur,
Qürbət eldə can vermərəm ölümə!
Qılıncını məndən uzaq dolandır
Görürsən ki, qələm aldım əlimə,
Qürbət eldə can vermərəm ölümə!..*¹⁶⁷

Pekin'de yattığı hastahanedən Moskova'ya gelen Vurgun, daha sonra Sonra Bakü'ye gelir. Bir müddet evde kaldıktan sonra yine hastahaneye yatırılır. Samed Vurgun, hastahaneye yattığında, Abdulla Şaik'le aynı hastahannede karşılaşırlar. Samed Vurgun onu gördüğünde, “*Şaiq əfəndi, biz bacanaqlara nə oldu bələ, ikimiz də birdən xəstələndik.*” der. A. Şaik ise “*Ay, Səməd, mənə olur-olsun, eybi oxdur, çavansan, sənə bir şey olmasın.*”¹⁶⁸ Şeklinde yanıt verir. Kasım ayının sonunda Emin Efendiyev, Fuad Efendiyev, Mustafa Topçubaşov gibi profesörlerden oluşan bir heyet toplanır. Sonuçta Samed Vurgun'a karaciğer kanseri teşhisi konur. Fakat bu teşhis, Samed Vurgun'a söylenmez. Samed Vurgun'u muayene eden hekimlerden Emin Efendiyev, kanser haberinin Samed Vurgun'un moralini bozacağını ve yaratıcılığını olumsuz etkileyeceğinden kaygılanır. Onunla “hastalık” konusunda konuşmamayı tercih eder. Samed Vurgun'un ısrarı üzerine onun Moskova'ya tedaviye gitmesini tavsiye eder. Teşhisin ardından Samed Vurgun, yeniden

¹⁶⁶ Samed Vurgun'un buradaki ağrılarının ölümüne neden olan akciğer kanseriyle ilgili olduğuna dair bir kanıt mevcut değildir.

¹⁶⁷ Səməd Vurgun; **Seçilmiş Əsərləri**, (Red: Aybəniz Vurqunqızı), I. Cild, Şərq-Qərb, Bakı – 2005, s. 282

¹⁶⁸ Nəzirli; 2013, s. 319

Moskova'ya tedaviye gider ve orada bir operasyon geçirir. Kanserin yayıldığını gören hekimler, ümitlerini yitirirler. Bu arada Samed Vurgun tedavi gördüğü Moskova'daki Kremlin Hastanesi'nden 3 Şubat'ta eşi Havar Hanım'a mektup yazarak durumunu bildirir:

*“Xavər Xanım Vəkilovaya
Can Xavər!
Bu gün lap yaxşıyam. Öpürəm səni, yaman günün ömrü az olar.
Yusiflə sənə portağal göndərdim.
Vurğunun cananı ləzzətlə yesin,
Şairlər şahına çox sağ ol desin*

*Sənin qara Səmədin
Kreml Xəstxanası”*¹⁶⁹

Samed Vurgun, muayene olduğu Moskova'daki Kreml Hastahanesi'nden tekrar Bakü'ye döner. Emin Efendiyev'in ifadesinə görə, Bakü'de Samed Vurgun'a moralinin yüksek tutması için sahte bir hastalık dosyası hazırlanır. Bir müddət Bakü'de evinde dinlenen ve muayene olan Samed Vurgun mayıs ayında daha da ağırlaşır. Samed Vurgun'un yakın arkadaşı Mirkasım Efendiyev bir doktor getirtir. Samed Vurgun doktora bakarak şöyle der: *“Həkim, artıq demirəm, məni sağalt, üçcə il yaşayım. Özüm bilirəm nə eləyəcəm. Sənə söz verirəm ki, indiyədək yazıb-yaratdığımdan da çox əsər yazacağam. Sinəm doludu, həkim...”*¹⁷⁰

1956 Mart ayında Samed Vurgun 50. yaşını doldurur. Azərbaycan halkı, onun 50. yaşını kutlamaya hazırlanır. Martın 24'ünde Samed Vurgun “Lenin Nişanı” ile teltif edilir. Bunun yanında ona “Azərbaycan Halk Şairi” unvanı verilir. Bu unvan, Azərbaycanda ilk kez Samed Vurgun'a verilmiş olur.

12 Mayıs'ta¹⁷¹ “M.F.Axundov adına Opera və Balet Teatrı”nda Samed Vurgun'un 50. yılı şerefine kutlama yapılır. Samed Vurgun hastalığı nedeniyle kendisi için düzenlenen kutlamaya katılamaz; fakat tıklım tıklım dolan salondaki kutlamayı ve konuşmacıları evinde radyodan dinler. Buraya Gara Seyitliyev, Resul Hamzatov, Besti Bağirova, Gafur Gulam, Konstantin Simonov, Georgi Leonidze,

¹⁶⁹ Şəmistan Nəzirli; **Ellər Vurğun, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 285

¹⁷⁰ **Age**, s. 320

¹⁷¹ Samed Vurgun, aynı tarihte Rus Dram Tiyatrosu ekibine bir mekup yazarak onları “Vaqif” adlı eserini Rusça oynadıkları için tebrik etmiştir. Vurgun ağır hasta olduğundan yataktan kalkamadığını, fakat fikren onlarla aynı yerde olduğunu, sevinlerine ortak olduğunu belirtmiştir. O, mektubunu “Yaşasın büyük Rus halkı ve Azərbaycan hakının kardeşliği” diyerek bitirmiştir.

Pavel Antokolski gibi pek çok isim katılır. Yurt dışından katılanlar yanında Nazım Hikmet gibi katılamayan isimler de kutlama mesajları gönderir.

Samed Vurgun'un katılamadığı gecede, söyleyeceklerini kendisi adına ağabeyi Mehdihan Vekilov yazılı bir kâğıttan okur. Kâğıtta yazılanlar, Samed Vurgun'un bir kitleye hitaben dile getirdiği son sözler olacaktır.

“Əziz və hörmətli yoldaşlar!

Siz bu gün sadə bir sovet şairinin yaşının əlli illiyi münasibətilə böyük zəhmət çəkib, təntənəli iclas keçirirsiniz. Mənə göstərdiyiniz bu hörmət və lütfkarlığınıza qarşı mənim şair ürayimin ən dərin minnətdarlığını və salamlarını qəbul edin.

Mən bütün ömrüm boyu yeni bir dünya - al bayraqları günəş kimi insanlara həyat verən kommunizm dünyası quran böyük Kommunistlər Partiyasının sırası bir üzvü olmaqla fəxr etmişəm. Az-çox yazıb-yaratdığım əsərlərimlə mən kommunizmin müqəddəs və romantik ideallarına minnətdaram.

Hələ sovet ədəbiyyatı və mədəniyyəti ordusunun qarşısında böyük vəzifələr durur. Biz tarixin və zamanın fırtınaları qoynunda yaratdığımız sosialist mədəniyyətini müasir insan mədəniyyətinin ən yüksək zirvələrinə qaldırmalıyıq.

Mən ümidvaram və ürəkdən inanıram ki, Azərbaycan xalqının ədəbiyyat və mədəniyyət ordusu yuxarıda dediyim məqsəd uğrunda yeni-yeni üfüqlər fəth edəcək, gələcək nəsillərimizi sevindirəcəkdir.

Əziz oxucularım! Mən bugünkü məclisdə müvəqqəti bir səbəbə görə iştirak edə bilmirəm. Lakin:

Gözüm gözüünüzdən uzaq olsa da,

Könüldən könülə yollar görünür.

Sizdən xahiş edirəm ki, bugünkü məclisdə iştirak edən mənim əziz qələm dostlarıma, Moskva, Leningrad və başqa qardaş respublikalardan gəlmiş yazıcılara mənim ürək salamlarımı və təşəkkürümü yetirəsiniz.

Sağ olun! Hamınıza dünyanın ən şirin neməti olan cansağlığı arzu edirəm. Ümidvaram ki, yaxın gələcəkdə mübarizə meydanında yenə görüşərik.

Sizin Səməd Vurğun. ”¹⁷²

Samed Vurgun'un son zamanlarında arkadaşları Mirkasın Efendiyev, Osman Sarıvelli, ağabeyi Mehdihan Vekilov və eşi Havar Hanım sürekli onun yanında bulunurlar. Samed Vurgun'un kanserden yavaş yavaş eridiğini gören arkadaşları Mirkasın Efendiyev, bir gece önce de Samed Vurgun'un yanındadır. Vurgun, nefes

¹⁷² Əhmədov; 1986, s. 322

almakta zorlanır. Uykusundan uyanan Vurgun, Mirkasım Efendiyev'e "Ay həkim, lap boğuluram, elə bir dərman yoxdurmu verəsən, içəm, nəfəsim açıla." ¹⁷³ der. Mirkasım Efendiyev şaşar kalır. Durumu gören Samed Vurgun, espriyle Rusça olaraq "Bu da geçer." der.

27 Mayıs Pazar günü, Samed Vurgun'un son günüdür. Yanında eşi Havar Hanım vardır. Evin içinde telaşla gezen eşini yanına çağırən Samed Vurgun ona, "Cananım, qoy ayağa qalxım ayaqqabılarının dabanını qızıldan qayıtdıracam..." der ve ardından ekler, "Xavərim, mənə öz yatağına keçir, bəlkə orada rahat oldum.". Havar Hanım, Samed Vurgun'a yardım edip onu kendi yatağına yatırır. Samed Vurgun rahatladığını belli eden bir nefes alır. Eşine sarılıp ağlayan Havar Hanım onun ölümünü şöyle anlatır:

"Bir-birimizə sarılıb ağlaşdıq. Bilmirəm, bu vəziyyətdə nə qədər qalmışdıq. Lakin onun bədənini soyuduğunu hiss edib üzünə baxdım. Məhəbbət və sevgi aşiqi olan şairim qollarımın arasından sürüşüb yatağa düşdü. Necə hayqırdımsa, səsimə evdəki adamların hamısı gəldi. Onu necə qucaqladımsa, evdəkilər bizi bir-birmizdən ayıra bilmirdilər. Üstündən bir xeyli keçəndən sonra özümə gəlib qonağ otağına kecdim, şairin ölüm anını əbədləşdirmək üçün xəşbəxt günlərimizin şahidi olan kəfərlili saatı dayandırdım..." ¹⁷⁴

Samed Vurgun geçirilen 50. doğum yılı kutlamasından iki hafta sonra saat 19.30'da hayata gözlerini yumar. O günlerde Azərbaycan'da yas tutulur. Ayın 28'inden 30'una dek Samed Vurgun'un naaşı Azərbaycan Devlet Flarmonisi binasında bekletilir. Samed Vurgun'un 50. doğum yılı kutlamasına gelenler, bu kez ölümüne gelir. Onun adına şiirer ve yazılar yazılır. Arkadaşlarından biri olan Nazım Hikmet, Samed Vurgun'un ölümüne geleməz. Aynı gün "Samet Vurgun, kardeş Türk dillerimizin büyük halk şairi, dillerimiz yaşadıkça ölümsüz yaşayacak." sözleriyle Bakü'ye bir telgraf çeken Nazım Hikmet, bir yıl sonra Bakü'ye gittiğinde Samed Vurgun'un evine gider ve orada Samed Vurgun'a bir şiir yazar:

Nəhayət, şəhrinə gelebildim,
ama keç kaldım Samet,
Görüşümedik.

¹⁷³ Nəzirli; 2013, s. 320

¹⁷⁴ Qəmbərli; 2003.

*Bir ölüm boyu geç kaldım.
Teypdeki sesini
dinlemek istemedim, Samet!
Ölülerin büsbütün ölmeden,
resimlerine bakamam.
Ama gün gelecek,
Seni de senden büsbütün ayıracağım, Samet!
Saygılı hatıralar dünyasına gireceksin.
Kabrine çiçek de koyabileceğim
gözüm yaşarmadan.
Sonra, gün gelecek,
senin başından geçen iş
benim de başımdan geçecek, Samet!¹⁷⁵*

Samed Vurgun 30 Mayıs'ta "Fəxri xiyaban"a defnedilir. Samed Vurgun'un ölümünden sonra Azərbaycan'da heykelleri dikilmiş; tiyatrolara, sinemalara, parklara, meydanlara, sokaklara ve okullara adı verilmiştir. Yine Moskova'da bir sokağa, Ukrayna'da bir kütüphaneye, Tacikistan ve Bulgaristan'da bir okula adı verilir.

1.2.ESERLERİ

Samed Vurgun, hayatı boyunca nazım ve nesir olmak üzere çeşitli türlerde yazılar yazmıştır. Fakat onu tarihe mal eden ayırt edici özelliği şairaneliği ve manzum eserleri olmuştur. Bu bağlamda Samed Vurgun; fikir yazıları, çeviri ve mektupları dışında tamamen manzum eserler vermiştir. Bu manzum eserler; şiirleri, poemaları ve tiyatro eserleridir.

Elli yıllık yaşamının otuz yılını şiire adayan Samed Vurgun, yaşadığı dönem içinde ortaya koyduğu eserlerden dolayı, siyasi nedenlerle kimi zaman bazı bürokratlar ve sanatçılar tarafından suçlamaya varan eleştirilerle karşılaşmış, kimi zaman Sovyet Azərbaycan'ını Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde üst düzey kademelerde temsil etmiş ve nişanlarla teltif edilmiştir.¹⁷⁶

Samed Vurgun'un ölümünden bir yıl sonra Bakü'ye gelen Nazım Hikmet, 11 Kasım 1957 tarihli "Komünist" gazetesindeki "Halkın Malı Olan Sanat" başlıklı

¹⁷⁵ Anar; **Kərəm Kimi (Nazım Hikmətin həyatı və yaradıcılığı haqqında anılar, düşüncələr romanı)**, Elm Nəşriyyatı, Bakı, 2015, s. 963

¹⁷⁶ Samed Vurgun'un şiirlerinin bugün de Azərbaycan'da okunduğu ve bazı çağdaş Azərbaycan şairleri tarafından örnek alındığı görülmektedir. Bununla beraber, bazı şiirlerinin de politik açıdan eleştirildiği görülmektedir.

yazısında Samed Vurgun için şunları söylemiştir: “*Burada ben nereye gittimse Samet’le karşılaştım. Her şehirde, her köyde, her okulda, her klüpte, petrol kuyularının yanında, pamuk tarlalarında, her evde Samet’le yüz yüze geldim. Her sofrada kadehimi onun kadehi ile tokuşturdum. Her narı her üzüm salkımını Samet’le bölüştüm.*”¹⁷⁷ Hikmet, 12-13 Ekim 1957 tarihinde de Moskova-Bakü yolunda yazdığı “Otuz Yıl Sonra” adlı şiirinde, yine Samed Vurgun’u şu satırlarla anımsamıştır:

...
*Sumgayıt denen kıraç bir yer vardı.
Kupkuruydu toprak.
Amma zavotlu, bağlı, bahçeli
yüz bin nüfuslu Sumgayıt şehri yoktu.
Azerbaycan şiiri vardı yine,
amma Samed'inkiler yoktu.
Ay vardı yine,
amma tek başınaydı,
küçük kardeşi yoktu.*¹⁷⁸

Nazım Hikmet’in de kaleminden görüldüğü üzere, Samed Vurgun, yazdıklarıyla Azerbaycan’ın ayrılmaz bir değeri haline gelmiştir.

Sanat yaşamı boyunca çeşitli gazete ve dergilerde eserler vermiş olan Samed Vurgun’un kitap halinde basılan tespit edebildiğimiz eserleri şöyledir:

Samed Vurgun’un Sağlığında Basılmış Olanlar:

Şairin Andı (Şiirler), Azərənəşr., Bakı, 1930 (ss. 42)

Fanar (şiirler), Azərənəşr., Bakı, 1932 (ss.54)

Könül Dəftəri. Azərənəşr., Bakı, 1934 (ss.92)

Şerlər. Azərənəşr., Bakı, 1935 (ss.180)

Azad İlham. Azərənəşr., Bakı, 1939 (ss.270)

Stalin Uğrunda, Vətən Uğrunda., Azərənəşr, Bakı, 1941 (ss.69)

Səadət Uğrunda. Azərənəşr., Bakı, 1942 (ss.100)

¹⁷⁷ Anar; 2015, s. 275

¹⁷⁸ Nazım Hikmet; **Bütün Şiirleri**, 4. Baskı, YKY, İstanbul, 2008, s. 1623

Mənə Belə Söylədilər. Azərnəşr., Bakı, 1943 (ss. 12)

Talıstan. Azərnəşr., Bakı, 1944

Ayın Əfsanəsi (Aybəniz). Uşaqgənclənəşr., Bakı, 1945 (ss. 24)

İstiqbal Təranəsi. Azərnəşr., Bakı, 1947 (ss. 380)

Sülhü Müdafiə Edən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresi Haqqında. Azərbaycan SSR Siyasi və Elmi Bilikləri Yayan Cəmiyyət., Bakı, (ss.32)

Muğan. Azərnəşr., Bakı, 1949 (ss. 112)

Zəncinin Arzuları. (Arap alfabəsi ilə) Bakı, 1949

Mənim Andım. Uşaqgənclənəşr., Bakı, 1950 (ss. 128)

Dram Əsərləri. Azərnəşr., Bakı, 1950

Dünyanın Xəritəsi. Azərnəşr., Bakı, 1951 (ss. 143)

Zamanın Bayraqdarı. Uşaqgənclənəşr. Bakı, 1954 (ss.45)

Seçilmiş Əsərlər 3 cild. Azərnəşr. Bakı, 1954-1955 (I. Cild: Şeirler, Azərnəşr, 1954. ss. 306; II. Cild: Poəmalar, Azərnəşr, 1954. ss. 212; III.cild: Dramlar, Azərnəşr, 1955. ss. 404)

Dram Əsərləri. Azərnəşr., Bakı, 1955 (ss. 404)

Samed Vurgun'un vefatından sonra ulaşılabilenler:

Çiçək. Uşaqgənclənəşr., Bakı, 1957 (ss. 94)

Lirika. Azərnəşr., Bakı, 1957 (ss. 394)

Komsomol Poəması. Azərbaycan Uşaq və Gənclər Ədəbiyyatı Nəşriyyatı, Bakı, 1958

Səçilmiş Əsərləri. 6 cild. Azərbaycan SSR N.S.Dövlət Nəşriyyatı, Bakı., (I. ve II. Cilt, 1960; III. Cilt, 1961, IV. Cilt, 1962; V. ve VI. ciltler ise 1972)

Deyin. Gülün. Övladlarım. Gənclik., Bakı, 1974

Seçilmiş Əsərləri 2 Cild. Yazıçı. Bakı, 1976

Azərbaycan. Azərnəşr., Bakı, 1976

Ayın Əfsanəsi. Maarif., Bakı 1977

Ölüm Kürsüsü. (Azerbaycan Türkçesi - Rusça). Bakı., Gənclik. 1982

Azərbaycan. (Arap Alfabesi), Yazıçı., Bakı, 1984

Seçilmiş Əsərləri. 4/7 cild. Elm., Bakı, 1985-1986

Seçilmiş Əsərləri. Maarif., Bakı, 1986

Mən Tələsmirəm. Gənclik., Bakı, 1988

A Köhlən Atım. Gənclik., Bakı, 1989

Seçilmiş Əsərləri. 1/4 cild. Şərq-Qərb., Bakı, 1996

Yada Sal Məni. Gənclik., Bakı, 2003

Aygün. Bakı. Adiloğlu., Bakı, 2003

Xavərə. Bakı. Adiloğlu., Bakı, 2003

Seçilmiş Əsərləri. Adiloğlu. Bakı, 2004

Seçilmiş Əsərləri. 5 cild. Şərq-Qərb. Bakı, 2005

1.2.1.Şiirleri

Samed Vurgun sanat hayatına şiir yazarak başlar. Ailenin şiire olan düşkünlüğü, Samed Vurgun'a da yansır ve onun yaratıcılığında da etkili olur. Samed Vurgun'un ilk şiirleri, Kazak'ta okuduğu okulda Feridun Bey Köçerli'nin kurduğu Duvar Gazetesi'nde sergilenmiş ve okul çapında okunmaya başlanmışdır. Samed Vurgun, o yıllarda pek çok şiir yazmışdır. Bu şiirler genellikle lirik aşk şiirleridir.

Samed Vurgun'un sağlığında çeşitli yayın organlarında yayımlanmış olmasına rağmen, bastırdığı kitaplarının hiçbirinde yer almayan şiirleri de vardır. Örneğin onun 1930'a kadar yazdığı şiirlerinden ferdî temalı olanların çoğu "Şairin Andı" (1930) adlı ilk şiir kitabında da yer almaz. Öyle ki şairin bu şiirleri, hayatta olduğu dönemde de hiç basılmamıştır. Onun Ahmed Cevad'a ithaf ettiği "Köygöl" ve Hüseyin Cavid'e ithaf ettiği "Sızıltılarım" adlı şiirleri bunlardandır.

Samed Vurgun'un vefatından bir yıl sonra, "Çiçək" adlı kitapta gençlik şiirlerine yer verilmiş; fakat eserlerinin tamamına yakını, ölümünden sonra ilk kez,

Azərbaycan SSR Elmlər Akademisi tərəfindən derlənən “Əsərləri” adlı 6 ciltlik çalışmada yer almışdır. Yine Samed Vurgun’un sağlığında basılmış olan hiçbir kitabında önsöz kısmını yer almazken, bu derlemədə hem Mehdi Hüseyn’in hem de Mehdi Vekilov’un önsöz niteliğindəki kısa yazılarına yer verilmişdir.

1960’ta şiirlerinin yer aldığı ilk iki cildi basılan derlemenin 1961’de ise poemalarının yer aldığı üçüncü cildi basılır. 1962’de dramlarının yer aldığı IV. cildi ve son olarak fikir yazılarının, bildirilerinin ve mektuplarının yer aldığı V. ve VI. ciltleri basılır. 12 yılda tamamlanan derleme, Samed Vurgun hakkında yapılan çalışmaların en kapsamlısıdır.

2004 yılında Aybeniz Vurgunkızı’nın düzenlediği ve Adiloğlu Neşriyat tərəfindən basılan “Seçilmiş Əsərləri”ndə Samed Vurguna ait 172 şiir və 6 poemaya yer verilmişdir. Digər kapsamlı çalışma ise 2005 yılında basılan 5 ciltlik “Seçilmiş Əsərləri”dir. “Şərq-Qərb” tərəfindən basılan kitabın, ilk iki cildi şiirlərinə, IV. cildi poemalarına, V. cildi isə fikir yazılarına ayrılmışdır.

Samed Vurgun hakkında yapılan bu çalışmaların en dikkat çeken özelliği, kitapların basım yıllarına bağlı olarak, içindeki eserlerde birtakım kısaltmalara gidilmesi ve eserlerin döneme göre değiştirilmesidir. Bu farklılıklar kitapların önsözlerinde dahi açıkça görülmektedir. Örneğin Mehdi Hüseyn, Samed Vurgun’un 6 ciltlik “Əsərləri” (1960) için yazdığı önsözde “*Qızqın ədəbi münəqişələr dövrünü xatırlayanlar yaxşı bilirlər ki ədəbiyyatda müasirlik problemindən söhbət qədər, hüsusən Səməd Vurğun’un tarixi dramları yarandıqdan sonra onun ən çox keçmişdən yazdığı əsərlərdə müvəffəqiyyət qazandığını iddia edənlər az deyildir. Biz həmişəki kimi, imdi də bu iddanın həqiqətdən uzaq olduğunu söyləməyi özümüə borç bilirik.*”¹⁷⁹ derken, Yaşar Karayev isə 2002’de Samed Vurgun’un 5 ciltlik “Seçilmiş Əsərləri”ne önsöz olaraq yazdığı yazısında “*Kommunizmin ideologiyasının medhi altında öz ənənəvi–milli fəlsəfi kredosunu Vurğun alt qatda həmişə qoruyub saxlayırdı.*”¹⁸⁰ deməkdir. Kısacası Samed Vurgun, Mehdi Hüseyn’e görə eserlerinde yer verdiği tarihî şəhsiyyətlərlə geleneksel və millî unsurları yaşatmaq amacıyla

¹⁷⁹ Vurğun; 1960. C.I, s. X

¹⁸⁰ Vurğun; 2005, C.I, s. 13

değilken, Yaşar Karayev'e göre bilakis millî unsurları yaşatmaq amacıyla komünizm ideolojisini kullanmışdır. Bu meselenin tarafsız incelemeşini ileride yapacağız.

Samed Vurgun'un sonradan basılan kitaplarındaki şiirlerde, basıldıkları yıllara bağılı olarak ekleme ya da çıkarmalar görölmektedir. Sadece basılan kitaplarda değıl, şiirlerin yayımlandığı gazete ve dergilerde de bu farklılıklar görölmektedir. Bu değışikliklerin bazıları, siyasi bakış açılarıının sanatın üzerinde ne denli etkili olduğıunun açık göstergesidir.

Samed Vurgun, ilk şiirlerini ferdi temalarda yazar. O, bu şiirlerini hiç kitaplaştırmamış; sadece bazı dergi ve gazetelerde yayımlamıştır. Örneğın "Müəllimlik" adlı şiiri ilk defa "Ədəbiyyat və İncəsənət" gazetesinde, "Dilcan Dərəsi" adlı şiiri "İlk Addımlar" dergisinde yayımlanır.¹⁸¹ Ferdi temalardaki bu şiirleri, Samed Vurgun öldükten sonra, 1957'de "Çiçək" adlı kitapta basılır. Bazıları ise 1960 yılında derlenen "Əsərləri" adlı 6 ciltlik çalışmanın ilk cildinde yer alır. Yukarıda adı geçen "Köygöl" ve "Sızıltılarım" adlı şiirler, ilk kez burada basılacaktır.¹⁸²

Samed Vurgun'un "Şairin Andı" adlı ilk şiir kitabı, 1927-1930 arasında yazılan şiirlerden oluşur. Bu şiirler: "Hazır Olunuz" (1927), "İngilis" (1928), "Kür Çayı" (1929), "Uzaqlara Doğru" (1929), "Şairin Andı" (1929), "Şərqin Qapısı" (1929), "Yeni Dünya" (1929), "Əmək və Təbiət" (1929), "İnkılab Yurdu" (1929), "Çörək Dostu" (1929), "Aprel" (1930), "İki Körpə" (1930), "Səriyyənin Ölümü" (1930), "Məktub" (1930), "Konsert Axşamı" (1929), "Hərəkət" (1929), "Ölüm Məhkəməsi" (1929). Bu şiirler ilk kez "Gənç İşçi" gazetesı, "Maarif və Mədəniyyət", "İlk Addımlar", "İnkılab və Mədəniyyət" ve "Ədəbiyyat Cəbhəsində" dergilerinde yayımlanır; ilk kez "Şairin Andı" kitabında yayımlanan şiirler ise "İnkılab Yurdu" ve "Ölüm Məhkəməsi" adlı şiirleridir.¹⁸³ Samed Vurgun'un "Fənar" adlı ikinci kitabı için de aynı durum geçerlidir. Şiirlerin çoğı daha önce gazete ve dergilerde

¹⁸¹ Vurgun; 1960. C.I, s. 290

¹⁸² Age, s. 286

¹⁸³ Age, s. 300

yayımlanır; daha sonra kitaplaştırılır. “Yoldaş Komandan” (1932) gibi bazı şiirler ise ilk kez bu kitapta gün ışığına çıkar.¹⁸⁴

İlk şiir kitapları, geçiş dönemi şiirlerini içeren Samed Vurgun, bu şiirlerinde sosyalist-realist edebiyat akımını benimseyerek ferdi temalardan kopar ve sosyalist bir çizgiye girer. İlk şiir kitapları bunu açıkça gösterir.

Samed Vurgun’un 6 ciltlik “Əsərləri” adlı derlemesinde yazılma yılı bilinmeyen ve kısa olan (ya da yarım kalan) şiirlerine de yer verilmiştir. Sonraki şiir kitaplarının hiçbiri bu denli ayrıntılı bir çalışmayı içermez.

Samed Vurgun’un sağken olduğu gibi ölümünden sonra da farklı dillere çevrilmiş veya diğer Türk lehçelerine aktarılmış şiirlerinin yer aldığı bazı kitaplar da yayımlanmıştır. Bugün Samed Vurgun’un Rusça, Ukraynaca, Gürcüce, İngilizce, Fransızca, Arapça, Farsça; Özbek, Kırgız ve Türkiye Türkçeleri ile basılmış şiirleri de mevcuttur.

Samed Vurgun’un 1989 yılında Yücel Feyzioğlu tarafından 47 adet şiiri Türkiye Türkçesine akarılmıştır. “Samet Vurgun - Ah Azərbaycan” adıyla seçme şiirlerden oluşan kitapta, daha çok ferdi şiirlerin ağırlıklı olarak seçilmiş olduğu; siyasi içerikli şiirlerden kaçınılmış olduğu görülmektedir. Seçilen şiirlerde, birtakım kısaltmaların olduğu ve aktarmada bazı tutarsızlıklar görülmektedir. Örneğin “Azərbaycan” adlı şiirin son iki beşliği muhtemelen siyasi içerikli olduğu ve Stalin’in adı geçtiği için kesilmiştir. Yine aynı şiirde sözcüklerin bazıları Türkiye Türkçesi, bazıları Azerbaycan Türkçesi ile yazılmıştır. “Meskenimsen”, “vatanımsan” gibi ekfiil görevindeki “sen” eki aynen kalırken “beşiğisin güzellerin” söyleminde “sin” biçiminde aktarılması aktarmada bir sistem izlenmediğini göstermektedir.

¹⁸⁴ Age, s. 310

1.2.2. Poemaları

Samed Vurgun sanat hayatı boyunca yirmi yedi poema yazmıştır.¹⁸⁵ Bunlardan ilki, 1931 yılında yazmaya başladığı “Komsomol Poeması”dır. Eser çoğunlukla 1931-1935 arasında yazılmıştır. Vefat etmeden önce de bu eserin üzerine eklemeler yapan Samed Vurgun, eseri parçalar halinde çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlamıştır. Bu eserini “Leninist Genç Komünistler Birliği”¹⁸⁶ nin 15. yılına ithaf eden Samed Vurgun, uzun bir ara verdikten sonra, eseri 1955 yılında tekrar gözden geçirmiş ve esere eklemeler yapmıştır. Eser, Samed Vurgun vefat ettikten bir yıl sonra hem “Azərbaycan” dergisinde basılmış, hem de kitap olarak neşredilmiştir.

Eserin kısımları yayımlanma yıllarıyla birlikte şöyledir: “Qış gecəsi” (1932), “Atışma” (1932), “O bizdən Ayrılkən” (1932), “Sahildə”, “İlk təslim” (1932), “Humay” (1935), “Qapalı İclas” (1934), “İməcilik” (1933), “Qarovul” (1933), “Kənddə Teatr” (1933), “Gözəllik və Məhəbbət” (1933), “Dostlar” (1933), “Humay Yenə də Düşünür”, “İlk Görüş” (1938), “Novruz Bayramında” (1959), “Qanlı Çadır” (1935), “İntizar” (1936), “Acı xəbər” (1936), “Humayın Ölümü” (1936), “Sarı Şəmistan” (1932), “Son Mühasirə”. Bu alt başlıklardan bazıları, şairlerin yayımlandığı ilk başlıklar değildir. Mesela “Qanlı Çadır” ilk kez “Komsomol Poeması”ndan bir parça” başlığı ile yayımlanmıştır. Yine “Dostlar” kısmı, daha önce “Gözəllik və Məhəbbət” başlığı altında verilmiştir.¹⁸⁷

Vurgun’un sağlığında yayımlanmamış “Novruz Bayamında” kısmı, şairin el yazmalarından hareketle Osman Sarıvelli’nin düzenlemeleriyle ilk defa 21 Mart 1959’da, “Ədəbiyyat və İncəsənət” gazetesinde “Bahar Eşqi İlə” başlığı altında basılmıştır.¹⁸⁸ Yukarıdaki alt başlıklarla son halini alan “Komsomol Poeması”,

¹⁸⁵ Burada “Anamın Dərdi” ve “Bülbül və Bağban” eseri, birer poema olarak değerlendirilmezse poema sayısı 27; değerlendirilirse 29 olur. Dolayısıyla bu sayı, çeşitli kaynaklarda değişmektedir. Örneğin, Celal Abdullayev, “Səməd Vurğunun Sənət Dünyası” kitabında iki şiiri de birer poema olarak değerlendirirken (bkz, Abdullayev; 1986, s. 151); bu eserler, altı ciltlik “Əsərləri” (1960-1972) ve beş ciltlik “Səçilmiş Əsərləri” (2005) gibi kaynaklarda birer şiir olarak değerlendirilmiştir.

¹⁸⁶ Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 29 Ekim 1918’de kurulan gençlik konunun adı “Leninist Genç Komünistler Birliği” (Vsesoyuznyy Leninskiy Kommunističeskiy Soyuz Molodyoji)dir. “Komsomol”, bunun kısaltılmış biçimidir.

¹⁸⁷ Səməd Vurğun; **Əsərləri**, C.III, Poemalar, Osman Sarıvəlli (Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1961.

¹⁸⁸ Age, s. 562

Osman Sarıvelli'nin düzenlemeleriyle oluşturulmuş ve 6 ciltlik "Əsərləri" derlemesinde yer almıştır.

İki varyant şeklinde kaleme alınan "Macəra" poemanın yazılması 2 yıl sürer (1932-1933). Poema Samed Vurgun'un "Gönül Dəftəri" adlı kitabında yer alır. Bu poemaya daha sonra Samed Vurgun'un diğer kitaplarında da yer verilir. Poemanın bazı yerlerinde ilk ve sonraki basımları arasında farklılıklar görülmektedir.

1933'te kaleme alınan "Muradxan", "Xumar", "Lökbətan", "Kənd səhəri" poemaları aynı yıl "Gənc İşçi", "Şərq Qadını" ve "İnqilab və Mədəniyyət" gibi dergilerde yayımlandıktan sonra Samed Vurgun'un "Gönül Dəftəri" ile "Şe'rlər" kitabında basılmıştır.

1934'te kaleme alınan "Ölüm kürsüsü" poeması, ilk kez "Şairin Səsi" antolojisinde yayımlanmış ve Samed Vurgun'un "Şe'rlər" adlı kitabında basılmıştır.¹⁸⁹ Samed Vurgun bu poemaya çeşitli değişikliklerle daha sonra da pek çok kitabında yer vermiştir.

1935'te kaleme alınan "Acı "Xatirələr", "26-lar", "Qız qayası", "Aslan Qayası", "Bulaq Əfsanəsi", "Dar ağacı", "Ölən Məhəbbət" ve "Talistan" adlı poemalardan bazıları "Ədəbiyyat Qəzeti", "Kommunist" ve "Revolusiya və Kultura" gibi yayın organlarında yayımlandıktan sonra, bunların tümü "Azad İlham" kitabında basılmıştır. Şairin bu poemaların bazısına daha sonraki kitaplarında da yer verdiği görülmektedir.

1936'da kaleme alınan "Üsyan" adlı poeması, öncelikle "Azad İlham" kitabında yayımlanır. Daha sonra çeşitli isim değişikliklerine uğrayan poema "İstiqbal Təranəsi" ve "Seçilmiş Əsərlər" kitabında basılır.

Samed Vurgun'un 1937'de "Azərbaycan Epopeyası" başlıklı yazısında dile getirdiği *"Son zamanlar mən 'Azərbaycan' adlı böyük bir epopeya yazmışam. Burada mənim vətənimin iki min illik tarixinin əsas mərhələləri və ona azadlıq gətirən sovet illəri öz əksini tapmışdır. Bu poema bir-biri ilə bağlı olan otuz poemadan ibarəttir. Epopeya Azərbaycan xalqının azadlıq mübarizəsinə böyük partiyamızın göstərdiyi tarixi xidmətlərə həsr edilmiş 'Ordenli Qəhrəman' poeması*

¹⁸⁹ Age, s. 569

ilə qurtarır.”¹⁹⁰ sözleden “Azərbaycan” adlı otuz poemadan oluşan bir destan yazmak niyetinde olduğu görülmektedir. Fakat böyle bir destan oluşum aşamasında kalmış ve hiç tamamlanmamıştır. Öyle ki Samed Vurgun’un ömrünün sonuna kadar bile 30 poeması olmamıştır. Bununla beraber, destan Sovyetler Birliği’nin 15. kuruluş yıldönümü için hazırlandığına göre, bu destanı oluşturan parçaların 1935 yılında yazılmış olduğu söylenebilir. Samed Vurgun’un kendi kitaplığında bulunan kırmızı kaplı bir albümde, bu çalışmanın taslağı mevcuttur. “Azərbaycan (tarixi poema)” adlı bu albümde, destanda bulunması tasarlanan eserler yer almaktadır. Örneğin “Azərbaycan” adıyla bilinen şiirin, burada “Şairin Türküsü” adıyla giriş kısmında verilmesi tasarlanmıştır. Burada “Torpağın Tələbi”, “Sərgüzəşt”, “Zərdüşün Xülyaları”, “Ölən Məhəbbət”, “Bulaq Əfsanəsi”, “Qılınc və Quran”, “Dar Ağacı” (Samed Vurgun “Qılınc və Quran” ve “Dar Ağacı” poemalarını bastırırken “Dar Ağacı” adı altında birleştirmiştir.), “Füzulinin Dərdi”, “Qız Qayası”, “Şairin ölümü”, “Aslan və Mahniyar” (Aslan Qayası olarak bilinen eser), “Acı Xatirələr”, “Ölməz Qəhrəmanlar” (26-lar Poeması olarak bilinen eser), “Üsyan və Quran” (Üsyan poeması olarak bilinen eser) ve “Ordenli Qəhrəman” eserleri yer almaktadır.¹⁹¹

1937’de kaleme alınan “Bəsti” ve “Yazla Qışın Dəyişməsi” adlı poemalar “Ədəbiyyat Qəzeti” ve “Gənc İşçi” gibi yayın organlarında yayımlandıktan sonra “Azad İlham” kitabında basılır. Samed Vurgun’un diğer kitaplarında da yer verdiği eserlerin basımlarında birtakım değişiklikler yapılmıştır.

1941’de kaleme alınan “Aydın Əfsanəsi” (Aybəniz) adlı poema, aynı yıl “Kommunist” gazetesinde yayımlansa da ayrıca 1945’te kitap halinde basılır. Esere Samed Vurgun’un “İstiqbal Təranəsi” adlı kitabında da yer verilmiştir.

1943’te “Hürmüz və Əhriman” poeması kaleme alınmış ve aynı yıl içinde gazetede yayımlanmıştır. “Bakının Baharı”, “Bakı Gecələri”, “Kommunist Küçəsi”, “İçərişəhər” ve “Buruqlar Səltənəti” olmak üzere beş bölümden oluşan “Bakının Dastanı”, 1944-1945 yılları arasında pek çok gazete ve dergide yayımlanmıştır. Bu

¹⁹⁰ Vurgun; 1972. C.V, s. 73

¹⁹¹ Bayramov; 2006, s. 23

poemanın kitab olarak yalnızca beşinci bölümü 1954'te "Səçilmiş Əsərləri" 2. ciltte basılmışdır.

1948 yılında kaleme alınan "Zəncinin Arzuları" poeması, aynı yıl "Ədəbiyyat Qəzəti"ndə yayımlanmış ve Samed Vurgun'un "Sülhü Müdafiə Edən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresi Haqqında" adlı kitabında basılmışdır. Poemaya daha sonraki kitaplarda da birtakım dəyişikliklərlə yer verilmişdir.

1948 – 1949 arasında "Muğan" adlı poema kaleme alınmışdır. Poema "Muğan Gecələri", "Kür", "Muğan Qızı", "Kürün Bayramı", "Mingəçevir Qəhrəmanı", "Qəhrəmanın Zəfəri", "Qəhrəmanın Arzuları", "Qəhrəmanın Bayrağı", "Muğanın Sabahı", "Yeni Şəhər", "Bakı Mingəçevir" və "Muğan Meşələri" başlıklarından oluşur. Bu illər içərisində parça parça yayımlanan əsər, bir bütün olaraq ilk dəfə "Muğan" adlı kitaptə basılmışdır.

1949 yılında, Stalin'in doğumunun 70. yildönümü için "Köhnə Dostlar" poeması yazılmışdır. Poema, 1951'de "Dünyanın Xəritəsi" və 1954'te "Səçilmiş Əsərləri" 2. ciltte basılmışdır.

1950'de "Leninin Kitabı" poeması kaleme alınmış ve aynı yıl "Dünyanın Xəritəsi" adlı kitaptə basılmışdır. 1950 – 1951 illəri arasında kaleme alınan bir başkə poema "Aygün"dür. Əsər 1956'də "Aygün" adlı kitaptə basılmışdır.

1952'de "Zamanın Bayraqdarı" poeması kaleme alınmış, 1952 və 1953 illərində gazete və dergilərdə parçalar halində yayımlanmışdır. 1954'te "Zamanın Bayraqdarı" adlı kitaptə basan əsər, aynı yıl 1954'te "Səçilmiş Əsərləri" 2. ciltte basılmışdır.

1.2.3. Tiyatro Eserleri

Samed Vurgun'un tiyatro əsərlərində ən az iki ortaklık söz konusudur. Bunlardan ilki, tiyatro əsərləri manzumdur; ikincisi isə bu əsərlər sosialist-realist çizgidedir. Bu ortaklıklarda Samed Vurgun'un içində yaşadığı dönməin siyasi etkilərinin olup olmadığı ayrı bir tartışma konusudur. "Təatrlarımız Üçün Yeni və Zəngin Repertuar Yaradaq" adlı yazısında, Azərbaycan millî dramaturjisini yüksəltmək için Mirza Fəthəli Ahundov'dan Cafer Cabbarlı'ya kadar (və sonrakı) realist gələnlərin devamının sağlanması gerektiğini belirlən Vurgun, bunun için şu

koşulları öne sürmüştür: “*Bu mühüm işdə marksizmə yabancı və düşmən olan, milli zəminəni, milli insan və xüsusiyyətləri qiymətləndirməyən, hər şeyə mücərrəd bir gözlüklə baxan kosmopolitizmə qarşı amansız olmalıyıq.*”¹⁹² Tiyatro eserlerinde Azərbaycan’ın kültür ve değerlerini, yarattığı kahramanlar üzerinden işlemeye çalışan Vurgun, bunu yaparken sosyalist ideolojinin de benimsenmesi gerektiğini söz konusu makalesinde “*Dramaturgiyamız və bütün ədəbiyyatımız Sovət həqiqətini hərtərəfli əhatə etməlidir.*”¹⁹³ sözleriyle dile getirmiştir. Samed Vurgun’un bu bakış açısı, sanat ve edebiyat hakkındaki fikirlerinin ele alındığı bölümde ayrıntılı olarak incelenecektir. Dolayısıyla bu kısımda Samed Vurgun’un kaleme aldığı manzum tiyatrolarına kısaca değinilecektir.

Samed Vurgun sanat hayatı boyunca yedi¹⁹⁴ tiyatro eseri kaleme almıştır. Bunlardan ilki 1937’de yazılan “*Vaqif*” adlı eserdir. Beş perde ve on bir bölümden oluşan eser, ilk kez 5 Ekim 1938’de Azərbaycan Devlet Dram Tiyatrosu’nda sahnelenmiştir.¹⁹⁵ Eserin tümü “*Dram Eserləri (1955)*”, “*Səçilmiş Əsərləri, III. cild - Dramlar (1955)*” kitabında yer almıştır.

Samed Vurgun, “*Vaqif*” piyesini etkisinde kaldığı XVIII. yy. şairi Molla Penah Vakıf’tan esinlenerek yazmıştır. Piyes, içinde tarihî gerçeklere yer verilse de edebî tahayyülün bir ürünüdür. Azərbaycan edebiyatında tarihî kişilere ve olaylara yer veren ilk edebî eser olmasa da Molla Penah Vakıf üzerine yazılan ilk manzum piyestir.

Samed Vurgun bu piyesi yazmaktaki amacını “*‘Vaqif’ dramında mən, bizim sosialist nəslimizə mübariz şairin surətini göstərmək, Azərbaycan xalqının yadelli işğalçılara qarşı qəhrəmancasına mübarizəsinin epizodlarını göstərmək məqsədini izləmişəm.*”¹⁹⁶ sözleriyle dile getirmiştir. Bunu yaparken Samed Vurgun, Köroğlu gibi Türk dünyasının ortak bir değerlerine de yer vermiştir.

¹⁹² Vurgun; 1972. C.VI, s. 84

¹⁹³ Age, s. 87

¹⁹⁴ Bahtiyar Vahabzade şairin “*Hürmüz və Əhriman*” poemasını da yarım kalan piyeslerinden biri olarak değerlendirir.

¹⁹⁵ Səməd Vurğun; *Əsərləri, Üçüncü Cild, Pomalar*, (Tərtib edən və redaktörü Osman Sarıvəlli), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1961.

¹⁹⁶ Vurgun; 1972. C.V, s. 119

Molla Penah Vakıf'ın Samed Vurgun'un üzerinde bıraktığı etkiler, "Vaqif" piyesinden önce yazdığı şiirlerinde de kendisini açıkça göstermiş ve piyese hazırlık aşaması olmuştur. Örneğin Samed Vurgun'un 1932'de annesine hitaben kaleme aldığı "Salam", 1935'te yazdığı "Şairin Ölümü", 1933'te tamamladığı "Komsomol Poeması" ve 1936'da yazdığı "Azad İlham" gibi eserlerde Vakıf'tan bahsettiği görülmektedir.

Samed Vurgun 1939'da Hanlar Hasanoğlu Seferaliyev'i işlediği "Xanlar" adlı beş perde, on üç bölümden oluşan piyesini yazar. Eserin tümü "Dram Əsərləri" kitabında ve "Səçilmiş Əsərləri" 2. ciltte yer almıştır. Eserde 1905-1907 yılları arası proletaryanın Çarizme karşı mücadelesi ve devrimci kimliği ile ön planda olan başat kahraman Hanlar'ın işçileri siyasi mücadeleye çağırması işlenir. Bolşevik ve Menşevik mücadelelerine de yer verilen piyeste, Bolşeviklerin mücadeleleri uğrunda silaha sarılmalarının meşru olduğu fikri verilmiştir. "Xanlar" piyesi hakkında yaptığı değerlendirmede Celal Abdullayev bu konuyla ilgili şöyle düşünmektedir: *"Marksist fəlsəfənin silahlı üsyan haqqındakı əsas müddəasını hərəkət proqramı kim qəbul edən, aydın məqsəd uğrunda özünü odlara, alovlara atan inqilabçı kütləsi dramaturqun cəsarətlə səhnəyə çıxardığı, sevə sevə tərənnüm etdiyi başlıca qüvvədir ki, bu da konkret bədii obraz kimi öz təcəssümünü Xanlarda tapmışdır."*¹⁹⁷ Piyes Moskova, Leningrad ve Kiev gibi çeşitli şehirlerde de sahnelenmiştir.

Samed Vurgun 1939-41 yıllarında "Fərhad və Şirin" adlı piyesini, XII. yüzyıl şairi Nizâmî-yi Gencevî'nin "Hüsrev ü Şîrîn" adlı eserinden esinlenerek kaleme alınmıştır. Piyes ilk kez 6 Kasım 1941'de "Məşədi Azizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı"nda sahnelenmiştir.¹⁹⁸ 5 perde ve 10 bölümden oluşan eser, "Dram Əsərləri (1950)", "Dram Əsərləri (1955)" ve "Səçilmiş Əsərləri, III. cild - Dramlar (1955)" adlı kitaplarda basılmıştır. Eserin el yazması ile basımı arasında bazı farklılıklar vardır.

Samed Vurgun'dan önce de bazı Türk şairleri, Nizâmî-yi Gencevî'nin Farsça kaleme aldığı "Hüsrev ü Şîrîn" adlı mesnevisinden esinlenmiştir. XV. yy. Özbek

¹⁹⁷ Celal Abdullayev; **Səməd Vurğunun Sənət Dünyası**, Yazıçı, Bakı. 1986, s. 232

¹⁹⁸ Səməd Vurğun; **Əsərləri**, C.IV, Dramlar, Əliheydər Hüseynov (drl.), M. Arif(Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1963, s. 374

Şairi Ali Şir Nevai'nin Özbek Türkçesiyle yazdığı "Ferhad ve Şirin", XVII. yüzyıl Azərbaycan şairi Kevseri'nin Farsça kaleme aldığı "Şirin ve Fərhad", XIX. yy. Azərbaycan şairi İsmayıl Bey Nakam'ın Azərbaycan Türkçesiyle yazdığı "Ferhad ve Şirin" eserleri buna örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, Nizâmî'nin etkisi altında kalmış olmasına karşın, piyesini bilhassa tematik yönden farklı işlemiştir. Bu farklılıklardan biri, Samed Vurgun'un diğer piyeslerinde görüldüğü gibi, vatanseverlik unsurlarını kullanmasıdır. Bu konudaki düşüncelerini Memmed Arif "...*Səməd Vurğun Fərhad surətində Nizamidən tamamilə fərqli olan əlavələr etmiş, onun vətənpərvərlik ehtirasını ilk plana çəkmişdir...*"¹⁹⁹ sözleriyle ifade etmiş; Bahtiyar Vahabzade ise "Səməd Vurğun" adlı kitabında Rus eleştirmen Petr G. Skosyrev'in²⁰⁰ bu durumu açıklayıcı sözlerine yer vermiştir: "*Me'mar Ferhadın şahzadə Şirinə Məhəbbəti zahirən böyük azadlıq müharibəsi hadisələri ilə əlaqədar deyildir. Lakin Səməd Vurğun'un bütün əsərləri kimi 'Fərhad və Şirin' əsəri sovet xalqını sıx birləşdirmək işinə, vətən müdafiə etmək işinə doğrudan-doğruya xidmət edir. Bu piyesdə xalqa sonsuz məhəbbət, hər cür zülmə, ədalətsizliyə və köləliyə nifrət, xalqın qalib gələcəyinə inam o qədər quvvətlidir ki əsərin bir çox səhnələri sanki xalqı faşizmə qarşı mübarizəyə çağırır və qələbəmizi tərənnüm edir.*"²⁰¹

Samed Vurgun 1945'te "İnsan" piyesini yazmıştır. İlk kez 7 Kasım 1945'te "Məşədi Azizbəyov adına Azərbaycan Dövlət Dram Teatrı"nda sahnelenen piyes, Samed Vurgun'un dördüncü manzum piyesidir. Samed Vurgun, piyeste İkinci Dünya Savaşı'nda SSCB saflarında mücadele eden halkların kahramanlığını, hümanizm anlayışını ve manevi kardeşliğini; özellikle Azərbaycan ve Rus halklarının dostluğunu yansıtmaya çalıştığını ifade etmiştir.²⁰² Samed Vurgun'a göre eserin önemi, konusundan kaynaklanmaktadır.

Adilhan Bayramov, piyesin 1942'de yazılmaya başlandığını ifade etmektedir. Bayramov'un dayanağı, Samed Vurgun'un 1941'in Aralık ayında yaptığı bir

¹⁹⁹ Məmməd Arif; **Səməd Vurğunun Dramaturgiyası**, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1963, s. 126

²⁰⁰ Петр Георгиевич Скосырев (1900-1960)

²⁰¹ Vahabzadə; 1984, s. 312

²⁰² Arif; 1963, s. 154

konuşmadır: “...Ümidvaram ki, uzun zaman çəkməz ki, mənim indiki qəhramanlara həsr olunmuş dördüncü dram əsərimə səhnədə tamaşa edərsiniz.”²⁰³ Bu ifadəlerden eserin 1942’de olabileceği gibi, 1941 Aralık ayında ya da daha geç yazılmaya başlanmış olabileceği de anlaşılabılır. Dolayısıyla eserin ne zaman yazılmaya başlandığı kesin olarak bilinmemekle birlikte, bitiş tarihi 1945’tir. Piyes, sahnələndikdən sonra Memmed Arif, Mehdi Hüseyn, Memmed Cafer, B. Vahabzadə, M. S. Ordubadi, Mirza İbrahimov, Yaşar Karayev və Abbas Zamanov gibi isimlər tərəfindən eleştirilmiş, olumlu və olumsuz yönleriyle ele alınmışdır.

1940-41 arasında yazdığı “İki Səvgi”, “Şairin Həyatı” və ömrünün sonlarına doğru yazdığı bilinen “Böyük Dostluq” eserləri, Samed Vurgun’un yarım kalan tiyatro eserleridir.

Samed Vurgun’un şəhsi arşivində bulunan və daha öncə hiç yayımlanmamış “Şairin Həyatı” adlı eseri, ilk kez altı ciltlik “Əsərləri”nin dördüncü cildində yayımlanmışdır.²⁰⁴ İki bölümdən oluşan piyeste şair çocukluk zamanlarını anlatmışdır. Piyesin başkahramanı "Eloğlu", küçük bir çocukken öksüz kalmış və doğduğu yerden uzakta, uzun bir müddet şehirde yaşamıştır. Bu bağlamda Eloğlu, dış dünyadaki Samed Vurgun’la benzerlikler göstermektedir. Sanatçının bu eserine daha önce yazdığı “Acı Xatirələr” poemasından alıntılar yaptığı da bilinmektedir:

*Qurban bayramıydı, gülürdü dağlar,
Qonşumuz xınalı bir erkək kəsdi.
O bayram günündə anamı ağlar
Görəndə, üstümdən bir çovğun əsdi.*

“İki Səvgi”, “Mahnigar” adlı bir kadının saygı duyduğu eşi “Loğman” ve sevdiği adam “Yunis” arasındaki psikolojik durumuyla ilgilidir. Eserde yaşlı bir ressam olan Loğman’ın, Mahnikar ile yaptığı bir sohbette yaşlılığın bedbin ruh halini yaşadığı görülmektedir:

*Loğman:
Dəmək bizsiz verir dünya hökmünü,
Bir daha qaytarmaz o keçən günü
Eləmi, əzizim?
Mahnigar:*

²⁰³ Bayramov; 2006, s. 177

²⁰⁴ Vurgun; 1963, C.IV, s. 383

*Elədir, Loğman!
Tutub qalmayacaq dünyanı insan!
Hər gülün, çiçəyin öz mövsimi var,
Sabah qış olacaq bugünkü bahar.
Özün bilirsən ki...²⁰⁵*

Samed Vurgun bu piyesinde olduğu gibi şiir ve poemalarının bazılarında hayatı sorgulamış ve sonu olan bir hayatın içinde olmaktan dolayı hissettiği karamsar duyguları yansıtmıştır.

Samed Vurgun'un yarım kalan piyeslerinden biri de "Böyük Dostluq"tur. Sanatçının arşivinde yedi parçası bunan piyes, 1960'ta "Ədəbiyyat və İncəsənət" gazetesinde yayımlanmış; fakat piyese şairin ölümündən sonra derlenen hiçbir kitabında yer verilmemiştir. Eserde Lenin'in siyaseti və Rus Devrim'i öncesinde yaşanan sosializm mücadelesi konu alınmışdır. Birinci Dünya Savaşı'na da yer verilen piyeste, halklar dostluğu gibi sosializmi ilgilendiren meseleler işlenmişdir. Bahtiar Vahabzade bu piyes için " *İnqlab tariximizdən bəhs edən 'Böyük Dostluq' pyesində şair 'Xanlar'da olduğu kimi, şəxsiyyətə pərəstiş əhvali-ruhiyyəsinə uymuş, qələmə aldığı dövrdəki inqilabi mövzunun daha mühüm məsələləri isə kölgədə buraxılmışdır.*²⁰⁶ Piyeste bir karakter olaraq yer alan Lenin, çoxkulu bir şəkildə siyasetini şu sözlerle dile getirir:

*Rusiya! Rusiya! Ah, ana vətən,
Nə qədər sevirəm səni ürəkdən!
Nələr, nə arzular keçir qəlbimdən
Varlığım od tutur min bir diləklə.
Sən bütün dünyanın ilk baharısan
Nə qədər təmizdir, safdır ürəyin!
Görürəm! Sən əzəl bayraqdarısan
Günəşli, gündüzlü bir gələcəyin!
Budur, kommunizmin zəfər bayrağı
Neva sahilində dalğalanır, bax!
Yaxındır dünyanın qurtuluş çağı.
Orda nə zindan var, nə qorxu, nə qan
Nə də çörək dərdi çəkir bir insan.
O böyük dünyanın br qanunu var
İnsanın şöhrəti hünərdir, işdir.
Tünç baltalar kimi köhnə qanunlar
Qədim müzeylərəgöndərilmişdir.*

²⁰⁵ Age, s. 363

²⁰⁶ Vahabzadə; 1984, s. 348

*Görürəm hər xalqın, hər bir millətin
Öz ana dilini, öz sənətini.
O azad insanın azad zəhmətin
Xəyalı sığmayan şe'riyyətini...*²⁰⁷

1.2.4.Kültür, Edebiyat ve Sanat Yazıları

Samed Vurgun şiir, poema ve tiyatronun yanı sıra, çeşitli gazete ve dergilerde dil, edebiyat, sanat, siyaset gibi toplumsal ve kültürel konulara ilişkin fikir yazıları yazmıştır.

Samed Vurgun Türk edebiyatı, Sovyet edebiyatı, çocuk edebiyatı; sosyalist realizm, formalizm, natüralizm; dil, alfabe, tercüme, matbuat gibi konularda yazılar yazmıştır. Bunun yanında savaş teması üzerinde duran Samed Vurgun, savaşın sanat, edebiyat ve yaratıcılık ilişkisini de yazılarında sıklıkla ele almıştır. O, yazılarında şiir, hikâye, roman ve tiyatro gibi edebî türlere ilişkin değerlendirmeler de yapmıştır.

Haçatur Abovyan, Vladimir V. Mayakovski, Sergey İvanov, Vissarion G. Belinski, Aleksandr N. Ostrovski, Andrei A. Jdanov, Aleksandr S. Puşkin, Maksim Gorki; Molla Penah Vakıf, Nizamî, M. Fethali Ahunov, Necef Bey Vezirov, Üzeyir Hacıbeyov, Cafer Cabbarlı ve Süleyman Rüstəm gibi klasik ve çağdaş sanatçılar hakkında yazılar yazan Samed Vurgun, çeşitli konularda kaleme aldığı yazılarında yine Fuzûlî, Hatai, Memmed Rahim, Ahmed Cemil, Mir Celal Paşayev, Süleyman Rahimov, Mehdi Hüseyin ve Musa Celil gibi pek çok sanatçıdan söz etmiştir.

Vurgun'un kaleme aldığı yazılar, Azerbaycan Türkçesi dışında Rusça, Ukraynaca, Gürcüce ve Ermenice gibi dillerde yayımlanmış ve daha sonra Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. Bu yazılar Ədəbiyyat Qəzeti, Pravda, Pionerskaya Pravda, Komsomolskaya Pravda, Gənc İşçi, Kommunist, Azərbaycan Gəncləri, Azərbaycan Pioneri, Yeni Yol, Ədəbiyyat və İncəsənət, Bakinskiy Raboçiy, Literaturnaya Qazeta, Pravda Ukrainy, Vışka, Zarya Vostoka, Sovetakan Hayatsan, Azərbaycan SSR EA Xəbərləri, Trud, Sovetskaya Kirgiziya, İzvestiya, Sovetskoe İskusstvo, Literatura i İskusstvo, Kaspi, Boevoy Listok, Kino gibi gazetelerde ve Elm və Həyat, Oktyabr, İnqilab və Mədəniyyət, Azərbaycan Qadını,

²⁰⁷ Səməd Vurğun, "Böyük Dostluq", *Ədəbiyyat və İncəsənət*, 22.04.1960

Azərbaycan Məktəbi, Vətən Uğrunda, Noviy Mir, Kniga i Proletarskaya Revolyutsiya, Drujba Narodov, Sovetskiy Soyuz gibi dergilerde yayımlanmıştır.

Samed Vurgun'un bazen bir gün içinde, en az biri diğerlerinden farklı bir dilde olmak üzere üç ayrı gazetede birden basılan yazıları/konuşmaları bilinmektedir. Örneğin faşizme karşı yaptığı "Bizim Andımız" adlı konuşması, Ədəbiyyat Qəzeti, Kommunist, ve Rusça olarak "Naşa Klyatva" başlığıyla Vışka gazetesinde aynı gün (25 Ağustos 1942) basılmıştır.²⁰⁸

Yazıların çoğu, 1960-1972 yılları arasında tamamlanan altı ciltlik "Əsərləri"nin son iki cildinde basılmıştır. Beşinci cilt 1925-1946 yılları arasındaki yazıları içerirken, son cilt ise 1946'dan Samed Vurgun'un vefatına kadar olan yazıları içermektedir. 2005'te basılan beş ciltlik "Seçilmiş Əsərləri"nin son cildinde ise Samed Vurgun'un 98 adet yazısı yer almaktadır. Bu derlemede yer almayan daha önce basılmış birçok gazete ve dergi yazısı da mevcuttur.

Samed Vurgun'un fikir yazılarında rasyonel çözümlemelerden çok öznel yargılar ve romantik bir üslup dikkat çeker. Dönemine göre anlaşılır bir dil kullanan Samed Vurgun, yazılarını her zaman Sovyet Rusyası lehine yazmış ve dönemin siyasi (komünist) düzenini asla eleştirmemiştir.

Samed Vurgun'un kültür, edebiyat ve sanat yazıları aşağıdaki gibidir:²⁰⁹

Fatma Xala, Kommunist, 3 Oktyabr 1930.

²⁰⁸ Vurğun; 1972. C.V, s. 418

²⁰⁹ Samed Vurgun'un kültür, edebiyat ve sanat çalışmalarının listesinin oluşturulmasında dağınık olan yazılar toplanmıştır. Bu yazılardan bazıları, aynı içerikte olmakla birlikte, birtakım değişikliklerle ve bazen de farklı dillerde basılmıştır.

Oluşturulan listede, yazıların ilk yayımı dikkate alınmıştır. Listeye Samed Vurgun'un çeşitli toplantılarda yaptığı konuşmaların gazete ve dergilerde yayımlanmış metinleri ve bazı kitaplara yazdığı mukaddimeleri de dâhil edilmiştir. Oluşturulan listede Azərbaycan'da yayımlanan çeşitli gazete ve dergiler yanında, "Səməd Vurğun; **Əsərləri**, Beşinci Cild, Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972.", "Səməd Vurğun; **Əsərləri**, Altıncı Cild, məqalə, mə'ruzə, nitq və oçerklər (1947-1959-cu illər), Kamal Talıbzadə (REd.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972", "Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı – 2005" ve "Mehri Məmmədova, Mərzıyye Paşayeva, **Səməd Vurğun Arxivinin İzahlı Təvsi**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli Adına Əlyazmalar İnstitutu, Bakı, 2010." eserlerinden yararlanılmıştır.

Şeirdə Səmimiyyət, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı – 2005, s.7.²¹⁰

Buxtada, Kommunist, 29 Oktyabr, 1931.

Hədiyyəm, Gənc İşçi, 29 Oktyabr, 1933.

Tənqidçilərə Konkret Vəzifə Tapşırma, Ədəbiyyat Qəzeti, 11 Yanvar, 1934.

Az. ŞYTK Haqq-Hesabı Xüsusunda Nəzərli Yoldaşın Mə'ruzəsi Üzrə Mübahisələrdə Çıxışı, Kommunist, 15 İyun, 1934.

Azərbaycan Nümayəndələri Qurultaya Böyük Ümidlərlə Gedirler, Bakinskiy Raboçiy, 15 Avqust, 1934.

Böyük və Tarixi Qurultay, Ədəbiyyat Qəzeti, 21 Oktyabr, 1934.

Tənqidsiz Tənqid Haqqında, Ədəbiyyat Qəzeti, 21 Oktyabr, 1934.

Oktyabr və Azərbaycan Ədəbiyyatı, İnqilab və Mədəniyyət, Oktyabr, 1934.

Mən Necə Yazıram, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.9.²¹¹

Sənətkar Öldü, Ədəbiyyat Qəzeti, 2 Yanvar, 1935.

Azərbaycan Ədəbiyyat Tənqidi Haqqında, Ədəbiyyat Qəzeti, 3 Aprel 1935.

Qatarımızın Sür'əti Artır, Ədəbiyyat Qəzeti, 9 Avqust, 1935.

Ələkbərlinin Dialektika Dərsi, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.12.²¹²

Pobeda Budet Zavoyevana, Bakinskiy Raboçiy, 11 Mart, 1936.²¹³

Formalizm və Naturalizm Aleyhinə, Ədəbiyyat Qəzeti, 11 Aprel, 1936.

Uçitelı Molodyıx, Literaturnaya Qazeta, 14 Aprel, 1936.²¹⁴

²¹⁰ Yazı, 1930 yılına aittir.

²¹¹ Yazı 1934 yılına aittir.

²¹² Yazı 1935 yılına aittir.

²¹³ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Zafer Kazanılacak” anlamındadır.

²¹⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Gençlerin Öğretmenleri” anlamındadır.

Böyük Sənətkar Puşkinin Ölümünün 100 İlliyi Qarşısında, Ədəbiyyat Qəzeti, 24 May 1936

Sovetskiye poeti o Puşkine, Noviy Mir, 1937 No.1²¹⁵

Puşkini Azərbaycanda Yaxşı Tanıyırlar, Ədəbiyyat Qəzeti, 27 May, 1937.

Ümumazərbaycan Fövqəladə IX Sovetlər Qurultayında Çıxışı, Ədəbiyyat Qəzeti, 16 Mart, 1937.

Böyük Oktyabr Revolusiyasının XX İldönümünə Hazırlıq Haqqında Məruzə, Ədəbiyyat Qəzeti, 6 Aprel 1937.

“Azərbaycan” Epopeyası, Kniga i Proletarskaya Revolyutsiya, 1937, No.4

“Koroğlu” Mirzə Fətəli Axundov Adına Teatrın Səhnəsində, Bakinskiy Raboçiy, 6 May, 1937.

Səhvlərimiz Haqqında, Ədəbiyyat Qəzeti, 9 İyun, 1937.

Rustaveli Poeziyasının Qudrəti Onun Əslə Xəlfiliyindədir, Zarya Vostoka, 31 Dekabr, 1937.

Böyük İnsan, Ədəbiyyat Qəzeti, 30 Mart, 1938.

S Çestuyu Nesti Obyazannosti Deputata, Bakinskiy Raboçiy, 29 İyun, 1938.²¹⁶

Nə üçün Ayrıldılar, Ədəbiyyat Qəzeti, 30 Sentyabr, 1938.

Vaqif Haqqında, Ədəbiyyat Qəzeti, 5 Oktyabr, 1938.

Komsomol Mənə Nə Verdi, Ədəbiyyat Qəzeti, 29 Oktyabr, 1938.

Səməd Vurğunun Yazıçı və Bəstəkarların yaradıcılıq əlaqələrinin Möhkəmləndirilməsinə Həsr Olunmuş Müşavirədə Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.25²¹⁷

Xalqın Doğma Oğlu, Ədəbiyyat Qəzeti, 6 Yanvar, 1939.

²¹⁵ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Puşkin’in Sovyet Şairləri” anlamındadır. Yazı, 12 Ekim 1936’da “Vişka” gazetesinde de yayımlanmıştır.

²¹⁶ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Milletvekilliği görevini onurla yerine getirelim” anlamındadır.

²¹⁷ Yazı 1938 yılına aittir.

Məhəbbətlə Dolu Ürək, Ədəbiyyat və incəsənət, 16 dekabr 1967.²¹⁸

Kənd Təsərrüfatı Staxanovçularının 3-cü Azərbaycan Toplanışında Çıxışı, Ədəbiyyat Qəzeti, 30 Yanvar, 1939.

Yüksək Mükafat Bizi Ruhlandırır, Kommunist, 3 Fevral, 1939.

Sozdadim Boqatıy i Kulturnıy Alfavit, Bakinskiy Raboçiy, 14 May, 1939.²¹⁹

1-ci Çağırılış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin II Sesiyyasında Çıxışı, Azərbaycan SSR Baş Sovetinin 2-ci sessiyası, Bakı, 1940.

Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının Konfransında Çıxışı, Ədəbiyyat Qəzeti, 3 İyun, 1939.

Velikiy Azerbaydjanskiy Poet, Pravda, 23 Avgust 1939.²²⁰

Xalqın Bədii Qudrəti, Ədəbiyyat Qəzeti, 2 Sentyabr, 1939.

Mənim Vaqif Dramım Haqqında, Səməd Vurğun, Əsərləri, C.V., Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər, (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.119 ²²¹

Bessmertıye, Pravda, 14 Aprel, 1940.²²²

Velikiye Obrazı, Bakinskiy Raboçiy, 21 May, 1940.²²³

Ədəbiyyatımızın Bayramı, Kommunist, 3 İyun, 1940

Nizami və Nəvai Yubiley Komitələrinin İclasında Çıxışı, Səməd Vurğun, Əsərləri, C.V., Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər, (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.129

²¹⁸ Yazı 1938 yılına aittir.

²¹⁹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Zengin ve Kültürel Bir Alfabe Yaratalım ” anlamındadır.

²²⁰ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Büyük Azərbaycan Şairi ” anlamındadır

²²¹ Bu yazı ilk olarak 24 Ocak 1940'ta Rusça “О Моей Дrame ‘Вагиф’ ” adıyla, Azərbaycan Dövlət Dram Tiyatrosu evrakları içinde basılmıştır. Yazı 6 ciltlik “Əsərləri”nde (5. Cilt,1972) “Mənim Vaqif Dramım Haqqında” adıyla da basılmıştır.

²²² Rusça yayımlanan yazının başlığı “Ölümsüzlük” anlamındadır.

²²³ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Büyük İmajar” anlamındadır. Yazı Ədəbiyyat Qəzeti'nde (26 Mayıs 1940) “Səhnəmizdə Lenin” adıyla basılmıştır.

Lenin Ordenli Hərbi-siyasi Akademiyada Keçirilmiş Gecədə Mə'ruzə, H. Şərifov, H. Mehdi, Moskovada Azərbaycan Ədəbiyyatı Dekadası, Azərnəşr, Bakı, 1940.

Xurşidbanu Natəvan, Pravda, 23 May 1940.

Sozdadim Nauçnuyu Istoriyu Azerbaydjana, Bakinskiy Raboçiy, 12 Dekabr. 1940.²²⁴

Podnimem Znamya Khudojestvennoy Kritiki, Bakinskiy Raboçiy, 27 Dekabr, 1940.²²⁵

Azərbaycanın Zəngin Ədəbiyyatını və Dilini Öyrənin!, 1 Yanvar, 1941.

Səbuhi, Kino, 3 Yanvar, 1941.²²⁶

Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqının Çağırdığı Ədəbi Tənqid Konfransına Məktub, Ədəbiyyat Qəzeti, 23 Fevral, 1941.

Ədəbi Tənqid Konfransında Son Söz, Ədəbiyyat Qəzeti, 9 Mart 1941.

Otrajati Velikiye Obrazı Naşey Epoxi, Sovetskoe İskusstvo, 30 Mart, 1941.²²⁷

Yaradıcılıq Dostluğu, Səməd Vurğun, Əsərləri, C.V., Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər, (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.176²²⁸.

Bir Şe'r Haqqında, Ədəbiyyat Qəzeti, 26 May, 1941.

Ümumbakı İntelligensiyası Mitingində Çıxışı, Ədəbiyyat Qəzeti, 9 İyul, 1941.

Qorki Haqqında, Kommunist, 18 İyul, 1941.

Faşizmin Dəhşətləri, Ədəbiyyat Qəzeti, 20 Avqust, 1941.

²²⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Azərbaycan'ın Bilimsel Tarihini Yaratalım" anlamındadır. Yazı 6 ciltlik "Əsərləri"ndə (5. Cilt, 1972) "Azərbaycanın Elmi Tarixini Yaradaq" adıyla basılmışdır.

²²⁵ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Edebi Tenkid Bayrağını Göndere Çekelim" anlamındadır. Yazı Ədəbiyyat Qəzeti'ndə (5 Ocak, 1941.) "Bədii Tənqid Bayrağını Yüksəklərə Qaldıraq" adıyla basılmışdır.

²²⁶ M. F. Ahundov adına yazılan yazı, 10 Ocak 1941'de Kommunist gazetesinde de yayımlanmışdır.

²²⁷ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Çağımızın Muhteşem Karakterlerini (obrazlarını) Yansıtalım" anlamındadır.

²²⁸ Yazı ilk kez 10 Mayıs, 1941'de İzvetsiya gazeteinde yayımlanmıştır.

Faşist Bandaları Lenin Şəhərini Görə Bilməyəcəklər, Ədəbiyyat Qəzeti, 31 Avgust, 1941.

Fərhad və Şirin Barədə... Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.67²²⁹

Sovet İttifaqı Qəhrəmanı İsrəfil Məmmədovla Görüşdə Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.72²³⁰

Korəğlu Nəsillərinə Bizim Salamımız, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.73²³¹

Literatura Azerbaydjana i Oteçestvennaya Voyna, Literatura i İskusstvo, 28 Mart, 1942.²³²

Qəhrəman Xalqımızın Adına Layıq Əsərlər Yaradacağam, Ədəbiyyat Qəzeti, 21 Aprel 1942.²³³

Bizim Andımız, Ədəbiyyat Qəzeti, 25 Avqust, 1942.

Azərbaycan Ədəbiyyatı Sovet Hakimiyyəti İllərində, Kommunist, 5 Noyabr, 1942.

Pisateli Azerbaydjana V Dni Voyni, Literatura i İskusstvo, 5 Dekabr, 1942²³⁴

Bir Şəhər, Kommunist, 13 Dekabr, 1942.

Voyna i Poeziya, Sofia M. Khitarova, Kavkaz Nesokruşım, Goslitizdat, Moskva, 1942²³⁵

Müharibə Dövründə Azərbaycan Yazıçılarının Fəaliyyəti Haqqında, Səməd Vurğun, Əsərləri, Beşinci Cild, Məqalə, Məruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s. 219.²³⁶

²²⁹ Yazı 1941 yılına aittir.

²³⁰ Yazı 1941 yılına aittir.

²³¹ Yazı 1941 yılına aittir.

²³² Rusça yayımlanan yazının başlığı “Azerbaycan Edebiyatı ve Anavatan Savaşı ” anlamındadır.

²³³ Yazı bir gün önce Rusça olarak Boevoy Listok gazetesinde yayımlanmıştır.

²³⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Şavaş Günlerinde Azerbaycan Yazarları ” anlamındadır.

²³⁵ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Savaş ve Şiir ” anlamındadır.

²³⁶ Yazı 1942 yılına aittir.

Məhəbbət Barədə, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı – 2005, s.85²³⁷

Qafqazın Mədəniyyəti Ölməzdir, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.86²³⁸

Mən... Öz Yaradıcılığımı Ölənə Qədər Füzulinin, Vaqifin Üzərində Aparacağam, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.87²³⁹

Bir Nəçə Söz, Ədəbiyyat Qəzeti, 13 Fevral, 1943.

Məmməd Rahimin Yaradıcılığı Haqqında, Bakinskiy Raboçiy, 20 Fevral, 1943.

Azərbaycan Ədəbiyyatı Və İncəsənət İşçilərinin Qarşısında Duran Vəzifələr, Ədəbiyyat Qəzeti, 9 Mart 1943.

Gəniş Qəlbli İnsanlar, Bakinskiy Raboçiy 9 İyun, 1943.

Şairin Eşqi, Kommunist, 12 İyun, 1943.

Dövrümüzün Yüksək Sənət Əsərləri Uğrunda, Bakinskiy Raboçiy, 16 İyun, 1943.

Vətən Müharibəsi Və Ədəbiyyatımız, Ədəbiyyat Qəzeti, 18 İyun, 1943.

Taqanroq Qəhrəmanına Eşq Olsun, Trud, 31 Avgust, 1943.

Tərcümənin Yaradıcılığı, Ədəbiyyat Qəzeti, 8 Mart, 1958.²⁴⁰

Bizim Gənclik, Ədəbiyyat Qəzeti, 19 Oktyabr 1943,

Sergey İvanovun Bədii Yaradıcılığı Haqqında, Sergey İvanov, Izbrannie Stih, Bakı, 1943.

Azərbaycan Ədəbiyyatı Haqqında, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.120.²⁴¹

²³⁷ Yazı 1942 yına aittir.

²³⁸ Yazı 1942 yılına aittir.

²³⁹ Yazı 1942 yılına aittir.

²⁴⁰ Yazı, Samed Vurgun'un 2 Ekim 1943'te SSCB Halkları Edebiyatları Komisyonu Bürosunda Rusça yaptığı bir konuşmadır.

²⁴¹ Yazı 1943 yılına aittir.

Moskovada SSRİ Yazıçıları İttifaqının IX Plenumunda Çıxışı, Ədəbiyyat Qəzeti, 1 Mart, 1944.

1-ci Çağırış Azərbaycan SSR Ali Sovetinin V Sessiyasında Nitq, Ədəbiyyat Qəzeti, 15 Mart, 1944.

C. Cabbarlı Böyük Bir Sənətkar Kimi, Vətən Uğrunda, No.7-8, 1944.

Balalarımız Üçün Gözəl Əsərlər Yaradaq, Kommunist, 27 Sentyabr, 1944.

“Azərbaycan Ədəbiyyatı Tarixi” Kitabına Rəy, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.121.²⁴²

Azərbaycan Sovet Yazıçıları İttifaqı Plenumunda Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.128²⁴³

Vətən Eşqi, Kommunist, 15 Aprel, 1945.

SSRİ Yazıçıları İttifaqı İdarə Hey'ətinin X Planumunda Çıxışı, Literaturnaya Qazeta, 22 May, 1945.

Azərbaycan Ədəbiyyatının Gələcək Vəzifələri, Kommunist, 26 İyun, 1945.

Sulh Uğrunda, Təcavüz Əleyhinə, Literaturnaya Qazeta, 11 Avqust 1945.

Gələcək Kitablar, Literaturnaya Qazeta, 8 Sentyabr, 1945.

Böyük Bəstəkar, Kommunist, 18 Sentyabr, 1945.

Mukaddimə, M. Arif (Red.), Vətən Səsi, Bakı, Azərnəşr, 1945

Böyük Sənət Əsərləri Uğrunda, Ədəbiyyat Qəzeti, 31 May 1946.

Azərbaycan Ədəbiyyatının Vəzifələri, Literaturnaya Qazeta, 12 Oktyabr, 1946.

“Leninqrad” və “Zvezda” Məcmuələri Haqqında Jdanov Yoldaşın Mə'ruzəsi Münasibəti ilə Çağırılmış Plenumda Nitq, Kommunist, 13 Oktyabr, 1946.

Vətən Eşqi, Sənət Eşqi, Kommunist, 5 Dekabr, 1946.

Bədii Həqiqət Adından, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.152.²⁴⁴

²⁴² Yazı 1944 yılına aittir.

²⁴³ Yazı 1944 yılına aittir.

Nuşabə Barədə, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.186.²⁴⁵

Gələcək Sizindir, Azərbaycan Pioneri, 1 Yanvar, 1947.

Azərbaycan'ın Görkəmli Şairi, Ədəbiyyat Qəzeti, 5 Fevral 1947.

Verniy Sın Azerbaydjana, Literaturnaya Qazeta, 25 Yanvar, 1947.²⁴⁶

Vozroditı Natsionalımıye Vidi Sporta, Komsomolskaya Pravda, 24 Aprel 1947.²⁴⁷

Azərbaycan Sovət Ədəbiyyatı və Nizami, Ədəbiyyat Qəzeti, 12 İyun, 1947.

Yeni Beşillik və Azərbaycan Ədəbiyyatının Vəzifələri, Azərbaycan Gəncləri, 18 İyun, 1947.

Ədəbi Gəncliyin Tərbiyəsinə Diqqəti Artırmalı, Azərbaycan Gəncləri, 15 İyul 1947.

SSRI Sovet Yazıçıları İttifaqı İdarə Hey'ətinin XI Plenumunda Çıxışı, Literaturnaya Qazeta, 8 İyul, 1947.

Velikiy Azerbaydjanskiy Poet, İzvestiya, 16 Sentyabr, 1947.²⁴⁸

Nizami İrsi və Muasir Dövrümüz, Kommunist, 24 Sentyabr, 1947.

Azərbaycan Zəhmətkeşləri V. Q. Belinskinin Vəfatının 100 İllyinə Hazırlaşirlər, Səməd Vurğun, Əsərləri, Altıncı Cild, məqalə, məruzə, nitq və oçerklər (1947-1959-cu illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.59.

Azərbaycan Sovet Yazıçıları Müşavirəsində Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.204.²⁴⁹

Dahi Sənətkar, İnqilab və Mədəniyyət, 1948. No.4

Sənət Aşiqi, Kommunist, 6 İyun, 1948.

²⁴⁴ Yazı 1946 yılına aittir.

²⁴⁵ Yazı 1946 yılına aittir.

²⁴⁶ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Azərbaycan'ın Sadık Oğlu" anlamındadır.

²⁴⁷ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Ulusal Sporumuzu Canlandıralım." anlamındadır.

²⁴⁸ Rusça yayımlanan yazının başlığı "Büyük Azerbaycan Şairi." anlamındadır

²⁴⁹ Yazı 1947 yılına aittir.

Teatrlarımız Üçün Yeni və Zəngin Repertuar Yaradaq, Ədəbiyyat Qəzeti, 15 İyun, 1948.

Pod Znamenem Proqressa, Literaturnaya Qazeta, 4 Senyabr, 1948.²⁵⁰

X. Abovyanın Vəfatının 100 İlliyinə Həsr Olunmuş Təntənəli İclasda Çıxış, Səməd Vurğun, Əsərləri, Altıncı Cild, məqalə, məruzə, nitq və oçerklər (1947-1959-cu illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.93.

O, Sənət və Sənətkar Dostu İdi, İnqilab və Mədəniyyət, No.9

Jelayu Novıx Pobed, Literaturnaya Qazeta, 4 Dəkabr, 1948.²⁵¹

İnsan Qəlbinin Tərənnümcüsü, Azərbaycan SSR EA Xəbərləri, 1948.

Sulh Müdafiə Edən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresi Haqqında, Azərbaycan SSR EBYC Nəşriyyatı, 1948.

Elmi Şurada Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.206.²⁵²

Qəhrəmanlara Eşq Olsun!, Kommunist, 27 Aprel 1949.

“Solğun Çiçəklər” Haqqında, Kommunist, 19 İyun 1949.

Rus Şe’rinin Günəşi, İnqilab və Mədəniyyət, 1949. No.6

Böyük Ədəbiyyat Uğrunda, Ədəbiyyat Qəzeti, 5 İyul, 1949.

“Othello” Tamaşası Haqqında, Kommunist, 17 İyul, 1949.

Şərəfli Yol, İnqilab və Mədəniyyət, 1949. No.7.

Naş Uçitelı i Druq, Drujba Narodov, 1949 No.3²⁵³

“Abşeron” Romanı Haqqında, Ədəbiyyat və İncəsənət, 19 Aprel, 1959.

Ədəbiyyatımızın Fəxri, Kommunist, 10 Yanvar, 1950.

Vladimir Mayakovski və Şe’rimiz, Ədəbiyyat Qəzeti, 15 Aprel, 1950.

²⁵⁰ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Terakkinin Bayrağı Altında” anlamındadır

²⁵¹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Yeni Zaferler Arzu Ediyorum” anlamındadır.

²⁵² Yazı 1948 yılına aittir.

²⁵³ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Öğretmenimiz ve Dostumuz.” Anlamındadır.

Biz Sülhün Bayraqdarıyq, Kommunist, 15 Oktyabr, 1950.

Ədəbiyyatımızın Yeni Yüksəlişi Uğrunda, Kommunist, 30 Noyabr, 1950.

Şərəfli Vəzifə, Kommunist, Dekabr 1950.

Mayakovskiy i Sovetskaya Mnoqonatsionalnaya Poeziya, Drujba Narodov, 1950, No.2²⁵⁴

Mukaddimə, поэты южного азербайджана: сборник стихов, P. Antokolsky, A. Jarova, R. Rza, Azərneşr, 1950.

Çestı Çelovekiy, Çestı Ero Delam, Trud, 18 Fevral, 1951.²⁵⁵

Yeni Sənət əsərləri Uğrunda, Ədəbiyyat Qəzeti, 15 İyun, 1951.

Qorki Yaşayır, Ədəbiyyat Qəzeti, 26 İyun 1951.

Mir! Etoqo Trebuyut Vse Sovetskiye Lyudi, Sovetskaya Kirgiziya, 21 Sentyabr, 1951.²⁵⁶

Zarya Oktyabrya Nad Mirom, Bakinskiy Raboçiy, 6 Noyabr, 1951.²⁵⁷

Mı Stroim Kommunizm, İzvetiya, 11 Mart, 1952.²⁵⁸

Muğanın Yeni Dövranı, Elm və Həyat, 1966. No.5

Voprosı Bolıšoqo Iskusstva, Oktyabr, 1953. No.2²⁵⁹

M. F. Axundov Bizimlədir, Kommunist, 5 Aprel 1953.

SSRİ Yazıçılar İttifaqının XIV Plenumunda Çıxışı, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.268.²⁶⁰

O Naşey Rodnoy Peçati, Literaturnaya Qazeta, 5 May, 1953.²⁶¹

Prava Pozta, Literaturnaya Qazeta, 5 May, 1953.²⁶²

²⁵⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Mayakovski ve Çok Milletli Sovyet Şiiri” anlamındadır.

²⁵⁵ Rusça yayımlanan yazının başlığı, “İnsanın şerefine, onun yapıtlarına” anlamındadır.

²⁵⁶ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Barış, Tüm Sovyet Halklarının Arzusudur” anlamındadır.

²⁵⁷ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Dünya Üzerinde Ekim Şafağı” anlamındadır.

²⁵⁸ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Biz Komünizmi Kuruyoruz” anlamındadır.

²⁵⁹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Büyük Sanat Meseleleri” anlamındadır.

²⁶⁰ Yazı 1953 yılına aittir.

²⁶¹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Matbuatımız Hakkında” anlamındadır.

Slovo O Moskve, İzvetiya, 4 Noyabr, 1953.²⁶³

Bizim Qardaşlıq, Pravda Ukrainy, 4 Noyabr, 1953

Böyük Qardaşlık, Azərbaycan Pioneri, 4 Dekabr, 1953.

Nizami Gəncəvi, Kommunist, 15 Dekabr, 1953.

Velikiy Qumanist, Pravda, 15 Dekabr, 1953.²⁶⁴

Mənim Qorbunovaya Cavabım, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.153.²⁶⁵

“Sevil” Opera-Tamaşası Haqqında Rə’y, Səməd Vurğun, Əsərləri, Altıncı Cild, məqalə, mə’ruzə, nitq və oçerklər (1947-1959-cu illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.293.

Planı Na Noviy, 1954 Qod, Literaturnaya Qazeta, 7 Yanvar, 1954.²⁶⁶

Naşe Şçastie, Pionerskaya Pravda, 19 Yanvar 1954.²⁶⁷

Reçı Pered İzbiratelyami Kubinskoqo İzbiratelnoqo Okruqa, Bakinskiy Raboçiy, 4 Mart, 1954.²⁶⁸

Za Bolışuyu Podlinnuyu Literaturu, Bakinskiy Raboçiy, 14 Aprel, 1954.²⁶⁹

Minister, Sovetskiy Soyuz, 1954. No.4²⁷⁰

Dostlara Salam, Kommunist, 10 İyul, 1954.

Elmin Gücü, Azərbaycan Pioneri, 31 Avqust, 1954.

Oqni Minqeçaura, 14 Noyabr, 1954.²⁷¹

Yeni 1954-cü İl Planlarım, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.295.²⁷²

²⁶² Rusça yayımlanan yazının başlığı “Şairin Hukukları” anlamındadır.

²⁶³ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Moskova Hakkında Söz” anlamındadır.

²⁶⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Böyük Hümanist” anlamındadır.

²⁶⁵ Yazı 1953 yılına aittir.

²⁶⁶ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Yeni 1954 yılı planlarım” anlamındadır.

²⁶⁷ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Bizim Mutluluğumuz” anlamındadır.

²⁶⁸ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Kuba Seçmenleri Karşısında Konuşma” anlamındadır.

²⁶⁹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “En Hakiki Edebiyat İçin” anlamındadır.

²⁷⁰ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Bakan” anlamındadır.

²⁷¹ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Mingçevir Işıkları” anlamındadır.

M. Quluzadənin “Ədəbi Səyahəti”, Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, V. Cild, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.297.²⁷³

O Sovetskoy Poezii, Vtoroy Vsesoyuzniy Sıyezd Sovetskix Pisateley, Stenoqrafiçeskiy Otçet, Moskova, 1956²⁷⁴

Svetloy Pamyati Nadjaf Beka Vezirova, Bakinskiy Raboçiy, 15 Fevral, 1955.²⁷⁵

Respublikada İctimai Elmlərin İnkişafı və Vəzifələri, Azərbaycan SSR EA-nın 10 illiyi, Bakı, 1957.

Tatar Şairi Musa Cəlilin Anadan Olmasının 50 illiyi Yubileyinde Çıxışı, Səməd Vurğun, Əsərləri, Altıncı Cild, məqalə, məruzə, nitq və oçerklər (1947-1959-cu illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s.408.

Svetlaya Lyubovı k Jizni I Çeloveku, Pravda, 22 Aprel, 1956.²⁷⁶

Listelenen yazılar dışında “Velikaya Poeziya Leninizma”, “Qolos Rodiny”, “O Dramaturgii”, “Voprosı Ideoloqiçeskoqo Fronta”, “Qara Kəfən”, “Qəlbi Böyük İnsanlar”, “Əziz Balalarımız” “Əziz və Unudulmaz Balalarımız”, “Ələkbərlinin Dialektika Dərsi”. “Kamal və Sənət”, “Mən Belinski Nəcə Səvdim”²⁷⁷ vb. pek çok yazısı mevcuttur.

Samed Vurgun’un yazdığı tüm yazılarının bir arada bulunduğu bir bibliyografya bulunmamaktadır. Çoğunlukla Rusça yazılan yazıların Azerbaycan Türkçesine çevirilmiş biçimleri yayımlanmıştır. Rusça yazılan bu yazıların Ekber Ağayev, Mikayıl Rızakuluzade ve Eliheyder Hüseyinov tarafından tercüme edildiği, Samed Vurgun’un altı ciltlik “Əsərləri” adlı derlemesinin son cildinde (1971) ifade edilmektedir. Seçilerek bir araya getirilen yazılarda da bazı çıkarmalar (ihtisarlar) mevcuttur.

²⁷² Yazı 1954 yılına aittir.

²⁷³ Yazı 1954 yılına aittir.

²⁷⁴ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Sovyet Şiiri Hakkında” anlamındadır. Yazı, 17 Aralık 1954’te Literaturnaya Qazeta’da da yayımlanmıştır.

²⁷⁵ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Necef Bey Vezirov’un Kutlu Anısına” anlamındadır.

²⁷⁶ Rusça yayımlanan yazının başlığı “Hayat ve İnsanın Parlak Aşkı” anlamındadır.

²⁷⁷ Mehri Məmmədova; Mərziyyə Paşayeva, **Səməd Vurğun Arxivinin İzahlı Təvsi**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli Adına Əlyazmalar İnstitutu, Bakı, 2010.

1.2.5.Çevirileri

Azerbaycan edebiyatında edebî çeviri (tercüme) çalışmaları esas olarak XIX. yüzyılda Mirza Fethali Ahundov, Abbaskulu Ağa Bakıhanov, Reşid Bey Efendiyev, Ahmed Bey Cevanşir gibi isimlerle kendini gösteremeye başlar.²⁷⁸ XX. yüzyılın başlarında Feridun Bey Köçerli, Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Yusuf Vezir Çemenzeminli; 1920'lerden sonra ise Memmed Arif, Mikayıl Rızakuluzade gibi isimler çeviri faaliyetlerinde bulunur. Edebî çalışmalarında daha çok 1920'lerden sonra etkili olmaya başlayan Samed Vurgun, bu dönemde çevirilerle de meşgul olur.

Rusçayı çok rahat konuştuğu ve Rusça eserleri okuduğu bilinen Samed Vurgun'un Rusçadan çevirdiği A. S. Puşkin'in "Yevgeni Onegin" adlı manzum romanı önemlidir. Çünkü eser, daha önceden kısmen çevilmiş olsa da bir bütün olarak ilk kez Samed Vurgun tarafından Azerbaycan Türkçesine çevrilmiştir. 1936'da tamamladığı iki yıllık çalışması, 1937 yılında basılır. Samed Vurgun bu çeviride ne kadar titizlendiğini Puşkin adına yazdığı şiirinde dile getirir. O, Puşkin'in "Yevgeni Onegin" eserinin çevirisiyle ilgili yazdığı yazıda²⁷⁹ eserin genelinde mısra sayılarını ve kafiye şekillerini bilhassa korumaya çalıştığını ifade eder. Çeviri yaparken Puşkin hakkında topladığı tarihî materyaller, eleştiriler ve bibliyografik çalışmalardan da yararlanan Samed Vurgun, bu şekilde Puşkin'in hangi koşullarda yazdığını anlamaya çalışır.

Samed Vurgun'un bazı arkadaşları anılarında Vurgun'un "Yevgeni Onegin" çevirisinde ne kadar titizlendiğini anlatmışlardır. Örneğin arkadaşlarından Litvanyalı şair Janis Sudrabkalns, Samed Vurgun'un kendisine "*Tərcümə mənim orijinal işimdir, bu mənim öz "Yevgeni Onegin" imdir.*"²⁸⁰ dediğini ve onun çeviri yaptığı dönemde çok yoğun çalıştığını ifade eder. Öte yandan Samed Vurgun'un yakın arkadaşı Resul Rıza bir anısında onun çeviri üzerindeki çalışmalarından söz ederken şöyle der:

*"Tərcümə mətnində düzəlişləri Səmədlə müzakirə edirdik.
Razılaşdığı da razılaşmadığı da olurdu. Bir də görürdün ki,*

²⁷⁸ Bəkir Nəbiyev; Şirindil Alışanlı (Red.), XX. əsr Azərbaycan ədəbiyyatı Məsələləri I kitab, Bakı, 2006.

²⁷⁹ Vurğun; 1972, C.V, s. 58.

²⁸⁰ Məmmədbəyov; 1973, s. 217.

gecənin bir vaxtı telefon zəng çaldı. Yuxulu yuxulu dəstəyi götürürəm. 'Ayə, bu təzdən yatarlar?' Saata baxıb 'Yaman tezdir, saat üçə işləyib' – deyirdim. Səməd gülürdü: 'Ömür elə uzun deyil ki, onun çoxunu yuxuda keçirəsən. Ayə, o gündüz dəyişdiyimiz misralar belə olsa yaxşı deyilmi?' Mən diqqətlə onu dinleyirdim. Çox vaxt yeni variantların daha səlis, daha orijinal olduğunu təsdiq edirdik. Bə'zən də razılığa gelebilmirdik. Səməd mübahisəmizi zərəfatla qurtarırdı: 'Görürəm yuxulusan, gecənin xeyrindənsə, sabahın şəri yaxşıdır.' ”²⁸¹

Görüldüğü üzere Samed Vurgun “Yevgeni Onegin” üzərində yoğun çalışmış; fakat Sudrabkalns’ın da söylediği gibi, Samed Vurgun’un çeviriye kendi “Yevgeni Onegin”i olarak bakması, metnin orijinaline tam anlamıyla bağlı kalamadığı iddiasıyla eleştirilmiştir. Örneğin bu eleştirilerden biri Elçin Efendiyev’e aittir. Elçin Efendiyev, Yevgeni Onegin’i çeviren Eyvaz Borçalı’yı Samed Vurgun’dan daha başarılı bulurken şöyle der: “*Səməd Vurğun professional tərcüməçi deyildi və ilham bəzən onu mətndən uzaqlaşdırırdı. Eyvaz isə eyni zamanda professional tərcüməçidir və yeri gəldikdə ilham pərisini, bir az kobud da desəm, cilovlaya bilir, görünür, elə buna görə də onun tərcüməsi orijinala daha yaxındır.*”²⁸²

Sonuç itibarıyla Samed Vurgun’un “Yevgeni Onegin” çevirisiyle ilgili farklı görüşler mevcuttur. Elbette dilin sanatsal işlevde kullanıldığı metinlerle, göndegesel işlevde kullanıldığı metinlerin çevirileri birbirinden farklıdır. Çünkü dilin göndegesel işlevde kullanıldığı metinlerde esas olan, alıcıya verilmesi hedeflenen ileti(mesaj)dir. Dilin sanatsal işlevde kullanıldığı metinlerde ise esas olan, ileti yanında, o dilin kullanıldığı kültüre ait duygu aktarımlarıdır. Dolayısıyla hedef dile yapılan çevirilerdeki kayıp, her iki çeviri için aynı olmayabilir. Bu bağlamda edebî çevirilerin, sentaksik ve semantik kaygılar ötesinde edebî kaygıları da beraberinde getirebileceği söylenebilir. Manzum bir roman olan “Yevgeni Onegin” çevirisinde de, şiirsel bir kaygı olduğu açıktır. Dolayısıyla çevirinin yeterliliği konusunda kesin ve belirleyici bir sonuca varmak oldukça güçtür.

Samed Vurgun 1937’de Şota Rüstaveli’nin “Vephistkaosani” (Kaplan Postlu Kahraman) adlı eserini Memmed Rahim ve Süleyman Rüstem’le birlikte Azerbaycan

²⁸¹ Əhmədov; 1986, s. 128.

²⁸² Elçin Əfəndiyev; “Bir qartal da havalanıb zirvə qaşından...”, **525-ci Qəzet**, 17 noyabr 2012, s. 20-21.

Türkçesine çevirirler. Çevirmenler Gürcüce bilmediklerinden çevirinin Gürcüceden değil, Rusçadan yapıldığı tahmin edilmektedir. O dönemde zaten eserin Rusça çevirileri mevcuttur. Eseri Gürcüceden Rusçaya ilk çeviren Konstantin Balmont'tur.²⁸³ Eserin Rusçaya Panteleimon A. Petrenko ve 1937'de Georgy Tsagareli tarafından çevrildiği de bilinmektedir. Fakat çevirmenlerin eseri kimin çevirisinden çevrildiğine ilişkin herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.

Özgün dili Gürcüce olan bu eserin 1936'da Ahmed Cevad tarafından daha önce çevrildiği bilinmektedir. Fakat çeviri, dönemin siyasi koşulları nedeniyle hemen basılamaz. Yine de 1936'da tamamlandığı bilinen çevirinin bir kısmı Bakü'de Azerbaycan gazetelerinden birinde yayımlanır.

Ahmed Cevad'ın Gürcistan'da kaldığı dönemlerde Gürcüceyi iyi öğrendiği ve dilin inceliklerine hâkim olduğu kaynaklarda verilen bilgiler arasındadır. Cevad, “Şota Rustaveli Gürcü Edebiyat Enstitüsü”²⁸⁴ ile temaslarda bulunmuş, oradaki edebiyatçılarla iletişime geçmiş ve Şota Rustaveli'nin yaşadığı devirle ilgili bilgiler de edinmiştir. Bu konuda enstitüden kendisine bazı uzmanların danışmanlık ettiği, Ahmed Cevad'ın ifadeleri arasındadır. Cevad çevirisi hakkında şu sözleri söyler: *“Mənim iki dəyərli konsultantım vardır, bunlardan biri S. İordanişvilidir, ən dəyərli rustavelişünaslardan sayılır. İkincisi yenə Rustaveliyə aid bir çox elmi və tədqiqi əsərlər yazmış möhtərəm professor İ. Abuladzadədir ki, onun fars dilini mükəmməl bilməsi, demək olar ki, mənim qolumdan qaldırır.”*²⁸⁵ Ahmed Cevad'ın danışmanlığını yapanlardan Prof. Dr. Solomon İordanişvili de 1936'da “Literaturuli Sakartvelo”da yazdığı bir yazıda Cevad'ın kendisiyle bu konuda görüştüğünden ve bunun rahatlıkla üstesinden geleceğinden söz eder.²⁸⁶ Öte yandan danışmanlarından diğeri Prof. Dr. İ. Abuladzade de 1936 yılının Aralık ayında çevirinin

²⁸³ Susmita Sundaram; **The Land Of Thought: India As Ideal And Image In Konstantin Bal'mont's Oeuvre**, Dissertation, The Ohio State University, 2004, s. 96.

²⁸⁴ Enstitünün adı: შოთა რუსთაველის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი (Shota Rustaveli Institute Of Georgian Literature)

²⁸⁵ Vahid Öməröv; “Azərbaycan - Gürcistan Mədəni intergrasiyası: Ş. Rustavelinin əsərinin Azərbaycan dilinə tərcümələri (Ə. Cavad, S. Vurğun, S. Rüstəm və M. Rahim), **Səs**, 17 Yanvar, 2014, s. 15.

²⁸⁶ Göyərçin Mustafayeva “İstiqlal şairimizin tərcüməçilik fəaliyyəti” **Ədalət**, 26 Aprel 2012, s. 6, <http://www.anl.az/download/meqale/adalet/2012/aprel/247322.htm> (E.T. 03.05.2016)

tamamlandığını ve basıma hazırlanmakta olduğunu ifade eder.²⁸⁷ Buradan Ahmed Cevad'ın danışmanlarıyla konuşmaya başladığı tarihten bir yıl gibi kısa bir süre sonra çeviriyi tamamladığı anlaşılmaktadır.

Ahmed Cevad'ın çevirisi, Samed Vurgun ve arkadaşlarının yaptığı çeviriden farklıdır. Bu konuda görüş bildiren Göyerçin Mustafayeva “*Mütəxəssislərin fikrincə, bu tərcümə orijinalın ‘əks’i, ona daha yaxın olan tərcümə sayılır.*”²⁸⁸ sözleriyle Cevad'ın çevirisinin metnin içeriğine sadık kaldığı gerekçesiyle uzmanlarca daha başarılı sayıldığını ifade eder. Elbette çevirilerde bazı farklılıklar mevcuttur. Bu farklılıklarda dikkat çekenlerden biri, Ahmed Cevad'ın çeviride poemanın “aaaa”, “bbbb” şeklindeki uyak şemasını değiştirerek “aaba” “ccbc” şekline getirmesidir. Bu konuda Samed Vurgun ve arkadaşlarının çeviride biçimsel özgünlüğe bağlı oldukları görülmektedir. Onlar “aaaa”, “bbbb” şeklindeki uyak şemasını olduğu gibi korumuşlardır. Aşağıda aynı dördlüğe ait iki farklı çeviriye örnek verilmiştir:

*Hər aşiqi ərəbcədə “məcnun” deyə çağırırlar,
Yardan ayrı düşənlərdə nə huş qalır, nə də qərar.
Bir parası ilahi bir vüsal üçün göyə uçar,
Gözəllərə pərvanə tək qanad çalan düşkün də var.*²⁸⁹

*Eşqə düşən adamların ərəblərdə ismi “Məcnun”;
Çünkü vəslə çatmayınca divanəlik şüglü onun.
Can ataraq ülvyyətdə aşiq haqqa yaxınlaşır,
Miskinlərsə hər gün, hər an başqasına olur məftun.*²⁹⁰

Eserlerde her iki çevirinin de 16'lı hece ölçüsüne uyulduğu görülmektedir. Ahmed Cevad'ın uyak şemasına uymama nedeni ise, içeriği verirken uyaklanmış şekillerinden vaz geçmek zorunda kalmasıdır.

Çevirideki farklılıklardan bir diğeri ise içeriğe ilişkindir. Yukarıdaki örnekten de açıkça görülebileceği üzere çevirilerdeki anlam (içerik) oldukça farklıdır. Ahmed Cevad'ın Gürcüceyi ve kültürünü çok iyi derecede bilmesi ve eserin çevirisi üzerinde çalıştığı dönemde konunun uzmanlarına danışması,²⁹¹ çeviriyi bu özelliklere sahip

²⁸⁷ Ömərov; 2014.

²⁸⁸ Mustafayeva; 2012.

²⁸⁹ Şota Rustaveli; **Pələng Dərisi Geymiş Pəhlivan**, Səməd Vurğun, Məmməd Rahim, Süleyman Rüstəm (Çev.), Avrasiya Press, Bakı, 2006, s. 13

²⁹⁰ Bəkir Nəbiyev; **Əhməd Cavad, Əhməd Cavadın 120 illik yubileyi münasibətilə**, Bakı-Proqres, 2012, s. 123.

²⁹¹ Age, s. 122.

olmayan Samed Vurgun, Süleyman Rüstəm və Memmed Rahim'in çevirilerinden, içeriğine daha bağlı kalmak açısından, farklı kılmış olabilir. Öte yandan Samed Vurgun ve arkadaşlarının, çevirilerinden ortaya çıkacak muhtemel üslup farklılıklarını gidermek için, çevirdikleri parçaları birirlerine okudukları bilinmektedir. Yine bu durum, çeviriyi üslup açısından bir bütünlük oluşturməsi konusunda Ahmed Cevad'ın çevirisinden farklı kılmaktadır. Bütün bu farklılıkların ne kadar olduğu, ayrı bir çalışma konusu içine girmektedir.

Samed Vurgun 1938'de Maksim Gorki'nin "Devuşka i Smert" adlı eserini Rusçadan Azərbaycan Türkçesine "Qız və Ölüm" olarak çevirir. Vurgun 1941'de yazdığı "Qorki Haqqında" adlı yazısında, çevirisiyle ilgili "*Mən 3 il bundan əvvəl Qorkinin 'Qız və Ölüm' adlı poemasını Azərbaycan dilinə tərcümə etdim. Mən həcm e'tibarilə kiçik, mə'na e'tibarilə çox böyük olan bu əsərdən dünyalar qədər zövq aldım.*"²⁹² diyerek Maksim Gorki'ye olan hayranlığını da dile getirir.

1938'de Samed Vurgun ve Resul Rıza; Ukraynalı şair Taras Şevçenko'nun 125. doğum yılının kutlanması için kurulan komitenin düzenleyicisi seçilirler. 1939'da Şevçenko adına "Seçilmiş Əsərləri" adlı iki kitab basılır. Bunlardan ilkinin redaktörlüğünü Memmed Arif ve Resul Rıza; ikincisinininkini ise Memmed Arif yapar. Bu kitapların ilk cildinde şiirler ve poemalar yer alır. Samed Vurgun, poemalar kısmında Şevçenko'nun 1837 yılında yazdığı "Priçinna" (Причинна) adlı "Reve ta stogne Dnir şirokiy" (Ребе та стогне Днір широкий) dizeleriyle başlayan şiirini Azərbaycan Türkçesine "Səhrayı Qız" adıyla çevirmiştir. Çeviri, 1960 yılında "Səhrayı Qız- Katerina- Çarlar" adlı kitapta, Neriman Hesenzade'nin düzenlemesiyle yeniden yayımlanmıştır.

Poemanın çeşitli yerlerinde hecenin 11'li, 7'li ve 14'lü kalıpları kullanılmıştır. Samed Vurgun'un oldukça sade bir dil kullandığı çeviride; uyak şeması çoğunlukla aa,bb,cc biçiminde seyretmiştir. Çeviriye ilişkin izlenim vermesi açısından şiirin giriş kısmı; orijinali, İngilizce çevirisi ve Samed Vurgun çevirisi olmak üzere karşılaştırmalı olarak verilmiştir:

²⁹² Vurğun; 1972. C.V, s. 184

Причинна	The Bewitched Woman	Səhrayı Qız
Рече та стогне Дніпр широкий, Сердитий вітер завива, Додолу верби гне високі, Горами хвилю підійма. І блідний місяць на ту пору Із хмари де-де виглядав, Неначе човен в синім морі, То виринав, то потопав. Ще треті півні не співали, Ніхто нігде не гомонів, Сичі в гаю перекликались, Та ясен раз у раз скрипів. ²⁹³	The mighty Dnieper roars and -groans, The angry tempest, howling, bends Tall poplars to the very Stones And down the stream great billows sends. The pale moon at that hour of night Kept peering from a cloudy bank And like a ship on waters bright In misty waves it rose and sank. No cock's crow with the darkness strove Or hailed a sky with dawning streaked; The owls were hooting in the grove, The ash-tree without ceasing creaked. ²⁹⁴	Ağlayır, sızlayır geniş Dnepr, Qışqırır saldıqca acıqlı ruzgar, Əyir gövdəsini şam ağacları, At kimi sıçrayır mavi dalgalar Bu vaxt solğun ay da göy üzündə tək, Dumanlar içində göz gəzdirərək Üzür qayıq kimi mavi dənədə, O gah boy göstərir, gah batır yenə. Olmamış xoruzun üçüncü banı, Bir sükut qaplamış eli, obanı, Ətrafında nə səs var, nə də səmər var, Ağaclar çatlaşıp, ötür bayquşlar. ²⁹⁵

Samed Vurgun, Nizâmî-yi Gencevî'nin 1188'de yazdığı "Leylâ ile Mecnun" mesnevisini 1940'ta Azərbaycan Türkçesine çevirir. Fakat Samed Vurgun'un bu çeviriyi, Nizâmî-yi Gencevî'nin Farsça özgün metninden bizzat yapıp yapmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Ayrıca bu çalışmanın dışında Farsçadan başka bir uzun çeviri yapmadığı bilinen Vurgun'un²⁹⁶ çeviri yapabilecek düzeyde Farsçaya hâkim olduğunu söylemek de zordur. Şairin bu çeviriyi nasıl yaptığına dair elimizde kesin bilgiler yoktur. Helil Yusufu, Samed Vurgun'un "Ləyli və Məcnun" çevirisine yazdığı "İnsan Dühasının Əlçatmazlıq Nümunəsi" başlıklı önsözünde, çevirinin Nizâmî-yi Gencevî'nin eserlerinin (Azərbaycan Türkçesine) çevirileri arasında en iyilerinden biri, belki de en iyisi olduğunu iddia eder. Vurgun'un dilinde doğrallık, edebî güç ve akıcılık olduğunu ifade eden Yusufu, çalışmanın içerik açısından özgün metne yakın olup olmadığı konusunda herhangi bir şey söylemez. O, okurların bu çalışmanın çeviri bir eser olduğunu dahi hissetmeyeceklerini düşünür.²⁹⁷

Samed Vurgun'un Farsçaya hâkim olduğunu iddia etmek pek mümkün olmasa da "Leyli və Məcnun" çevirisi pek çok açıdan başarılıdır. Vurgun yaptığı çeviride mesnevinin özgün uyak şemasını (aa, bb, cc) korumuş; aruz ölçüsü yerine,

²⁹³ Taras Şevçenko; **Kobzar**, O. I. Qavrilyuk, S. I. Şevtsova (Red.), Tom. 50, Dnipro, Kiyiv, 1985, s. 17

²⁹⁴ Watson Kirkconnell (Ed.); **The Poetical Works of Taras Shevchenko: The Kobzar**, C. H. Andrusyshen (Trans.), University of Toronto Press, Toronto, 1964, s. 3

²⁹⁵ T. Şevçenko; **Səhrayı Qız- Katerina- Çarlar**, Poemalar, N. Həsənzadə (red.), S. Vurgun, N. Rəfibəyli, B. Qasımzadə, Uşaqgəncnəşr, Bakı, 1960, s. 11

²⁹⁶ Samed Vurgun'un 1939'da Efdaleddin Hakani'ye ait üç rübaiyi çevirdiği bilinmektedir.

²⁹⁷ Nizami Gəncəvi; **Leyli və Məcnun**, Səməd Vurgun (Çev.), Adiloğlu Nəşriyyatı, Bakı, 2011, s. 13

11’li hece ölçüsü kullanmıştır. Şair aynı zamanda sözcük fazlalığından kaçınmış; duruluk ve akıcılağa önem vermiştir.

Türkiye’de ise Mehmet Faruk Gürtunca’nın Samed Vurgun’un çevirisinden 1966’da yaptığı aktarma (ya da uyarlama) haricinde; 1943’te Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan mensur; 2013 yılında Prof. Dr. A. Naci Tokmak ise manzum olarak eseri Türkçeye çevirmişlerdir. Türkiye’de Samed Vurgun’un “Leyli və Məcnun” çevirisine en yakın çeviriyi Tokmak yapmıştır. Aşağıda izlenim vermesi açısından herhangi dört beyitin karşılaştırılması verilmiştir:

Nizâmî	Samed Vurgun ²⁹⁸	Prof. Dr. A. Naci Tokmak ²⁹⁹
ای هفت عروس نه عمارى بر درگه تو به پرده دارى	Yeddi qız, doqquz taxt qapında sənin Olmuşdur daima pərdə çəkənin.	Yedi gezegenle dokuz felek senin emrinde, Bunların hepsi kapıkuludur kapının önünde.
اینست که گنج نیست بی‌مار هر جا که رطب بود خار	Lakin, xəzinələr olmaz ilansız, Yoxdur bu dünyada bir gül tikənsiz.	Amma şunu unutma, hazine yılansız olmaz, Hurmanın bulunduğu yer dikensiz olmaz.
هر نامورى که او جهاداشت بدنام کنی ز همراهان داشت	Kim ki, ad qoymuşdur qoca dünyada, Onu öz dostları vermişdir bada.	Məşhur olan herkese düşmanlık eden olur, Adını kötüye çıxaranlar da yoldaşları olur
یوسف که ز ماه عقد می‌بست از حق برادران نمی‌رست	Ay üzlü Yusifi yad edin bəri, Ona quyu qazdı öz qardaşları.	Aydan gerdanlık takan Yusuf kurtulamadı, Kardeş kıskançlığından kendini kurtaramadı.

Samed Vurgun, ayrıca İlia Çavçavadze’nin iki şiirini, “Vətən” ve “Şair”; Cəmbul Cüməyev’in ise bir şiirini “Ellər Baharı” adıyla Azərbaycan Türkçesine çevirmiştir.³⁰⁰ Samed Vurgun, Çavçavadze’nin 1872’de yazdığı “Çemo kargo kvekanav...” (Բյծո Կարգո Ժջյհնաց...) şiirini “Vətən” adıyla; 1860’ta yazdığı “Poeti” (Քոյժո) şiirini ise “Şair” adıyla Azərbaycan Türkçesine çevirmiştir.

²⁹⁸ Age, s. 48

²⁹⁹ Nizâmî-yi Gencevî; **Leylâ ile Mecnun**, A. Naci Tokmak (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2013.

³⁰⁰ Vurgun; 1960, C.I, s. XLVI

Vətən	Şair
Söylə, əziz vətənim, üzündəki qəm nədir? Gələcəyin işıqlı, keçmişin viranədir. Bil, sabahkı nəslimiz yorulmaz bir qüvvədir. Sənin səadətini, qüdrətini qaytarar... Nəçin, yazıq vətənim, üzündə qüssələr var? Sənin körpə, yenilməz balaların qalxır bax! Onların istəklisi yalnız vətən olacaq. Dünya durduqca onlar senə sadıq qalacaq. Günəş kimi bu yurdda bir gün şəfaqlar saçar Nəçin, şanlı vətənim, üzündə qüssələr var? İgidliklə doludur o dönməyən ürəklər, Onlar gen sinəsini vətənə tutmuş sünər,- Xəyanətdən, riyadan onlarda yoxdur əsər, Uçub-söküləcəkdir bizə düşmən qalalar Nəçin, əziz vətənim üzündə qüssələr var?³⁰¹	Sizə mö'cüz gəlir məndəki hünər, Sanmayın bu bağda mən yad bir quşam. Vətən torağında yalnız nəğmələr Çalıb çağırmağa yaranmamışam! Müqəddəs göylərin elçisiyəm mən, Böyütmüş məni də öz doğma xalqım. Onun mənliliyini sevir ürəkdən İləri çəkməkdir ən böyük haqqım! Tanrı qurbanının odunu hər an, Bağrımın başında tutmuşam, nə qəm- Ki, qardaş dərdinə acıyıb candan Azacıq ona da dərman göndərəm! Duyuram evvəl min həyəcanla Onun fəlakəti - fəlakətimdir, Onun naləsinə şərikəm canla Onun səadəti - səadətimdir. Əgər göy üzünün qığılcımları Uğurlu göstərsə bizə yarını – O zaman nəğməmlə, şe'rimlə barı, Silərəm ellərin göz yaşlarını.³⁰²

Samed Vurgun, “Vətən” adıyla çevirdiği şiiri, 14’lü hece ölçüsüyle yazmış ve tıpkı orijinali gibi, üç beşlikten oluşmuştur. Çeviride şairin dize sayısını koruduğu görülmektedir. Aynı şekilde “Şair” adıyla çevirdiği şiir ise orijinaline uygun olarak beş dörtlükten oluşmakadır. Samed Vurgun şiiri, 6+5 duraklı olmak üzere 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Samed Vurgun, Mikhalkov ve El-Registan’ın yazdığı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği marşını Süleyman Rüstəm, Nebi Həzri ilə Azərbaycan Türkçesine çevirmişlerdir.

Samed Vurgun, Arnavut şair Andon Zako Çajupi’nin ilk olarak 1902’de yayımladığı “Baba-Tomorri” adlı antolojisindeki “Məmədheu” adlı şiirini, 1954’te Azərbaycan Türkçesi’ne “Vətən” başlığıyla çevirir. Şiirin orijinali ve çevirisi aşağıdaki gibidir:

³⁰¹ İ. Q. Çavçavadze; **Dilənçinin hekayəti: hekayələr və məqalələr**, S. Vurğun, D. Əliyeva, Ə. Sabir, M. Aslanov (tərc. ed.), D. Əliyeva (Red.), Yazıçı, Bakı, 1987.

³⁰² **Age**, s. 5

Mëmëdheu	Vətən
Mëmëdhe quhet toka ku me ka rënduar koka, ku me ka dashur mëm' e atë, ku me njeh dhe gur' i thate, ku kam pasure shtëpinë, ku kam njohur perëndinë, stërgjyshet ku kanë qënë dhe varret qe kane vene, ku jam rritur me thërrime, ku kam folur gjuhen time, ku kam fis e ku kam fare, ku kam qeshur ku kam qare, ku rroj me gaz e me shprese, ku kam dëshirë te vdes. ³⁰³	Dünya böyüksə də yurumdur vətən, Orda yaranmışam, yaşayıram mən. Orda gəzmədiyim yər qalmamışdır. Orada hər daş belə mənə tanışdır. Mən orda duymuşam eşqi, ilhamı, Mən orda sevmişəm ata-anamı. Orda ömür sürdü ellər, obalar, Orda dəfn olunmuş bizim babalar. Mən orda sevmişəm öz sevgilimi, Başımın şöhrəti ana dilimi. Dostluğun qədrini orda bilmişəm, Orda ağlamışam, orda gülmüşəm. Mən orda görürəm aləmi bütün, Qoy orda qazılsın məzarım bir gün... ³⁰⁴

Çeviri yapabilecek düzeyde Arnavutça bilmeyen Samed Vurgun, eseri orijinal dilinden değil, muhtemelen farklı bir dilden (Rusça) çevirmiştir. Fakat şairin, orijinali 14 dize olan ve aa, bb, cc şeklinde uyaklanan şiirin dize sayısı ve uyak şemasına olduğu gibi sadık kaldığı dikkat çekmektedir.

Samed Vurgun'un bu çevirisinde biçime içerikten daha bağlı kaldığı görülmektedir. Örneğin A. Z. Çajupi, üçüncü dizede annesini ve babasını sevdiği yerden söz ederken, Samed Vurgun bunu altıncı dizede dile getirmiştir; üçüncü dizeyi ise dördüncü dizenin bir tamamlayıcısı olarak yazmıştır. Yine Samed Vurgun dokuzuncu dizede "*Mən orda sevmişəm öz sevgilimi*" derken, A. Z. Çajupi aynı dizede ekmek kırıntılarıyla (ya da parçalarıyla) büyüdüğü yeri ifade etmektedir. Bununla beraber dördüncü, sekizinci ve on ikinci dizeler gibi, içerik olarak bire bir örtüşen dizeler de vardır. Dolayısıyla Samed Vurgun'un diğer çevirilerinde olduğu gibi bu çevirisinde de daha çok biçimsel özgünlük korunmuştur.

Samed Vurgun XII. yy. şairi Efdaleddin Hâkânî'den 1939'da üç tane rübai çevirmiştir:

Hâkânî	Samed Vurgun
خاقانی از آن شاه بتان طمع گسست در کار شکسته ای چو خود دل بر بست پروانه چه مرد عشق خورشید بود کوراً به چراغ مختصر باشد بست	Əl üzdü Xaqani yardan, gözəldən, Yaralı qəlbini qoymayırdən. Günəş eşq sübhünün pərvanəsidir O da bir چراğa çatmış əzəldən.

³⁰³ Ekrem Ajruli; **100 Vjet Vargje Atdeut**, Arbëria Design, Tetove, 2012, s. 20

³⁰⁴ Nəzirli; 2013, s. 435

Şiirin Farsçasında Hâkânî'nin putların şahından ve kendi içinde kalan birisinden ümidini kestiği; pervanenin güneşe âşık olacak seviyede olmadığı ve onun için küçük bir çıranın/kıvılcımın yeteceği ifade ediliyor.

Hâkânî	Samed Vurgun
در غصه مرا جمله جوانی بگذشت ایام به غم چنان که دانی بگذشت در مرگ خواص زندگانی بگذشت عمرم همه در مرثیه خوانی بگذشت	Müxtəsər gəncliyim sitəmli keçdi, Günüm bildiyim tək çox qəmli keçdi. Böyüklər öldüsə mərsiyə dedim Ömrüm bu minvalla vərəmli keçdi.

Yukarıdaki rübainin Farsça orijinalinde ilk dizede “*benim tüm gençliğim gamla geçti*” diyen Hâkânî, ikinci dizede “*günlerim bildiğin gibi gamla geçti*” der. Bu dize Samed Vurgun çevirisinde “*günüm bildiyim tək çox qəmli keçdi*” şeklinde geçmektedir. Yani şiirin orijinalinde söz konusu dizede şair “(senin) bildiğin gibi” demek isterken, Samed Vurgun çevirisinde aynı dizede “(benim) bildiğim gibi” anlamı vardır. Dolayısıyla bu dizeyi ya Samed Vurgun hatalı çevirmiştir ya da söz konusu dize, gördüğümüz kaynakta hatalı basılmıştır.

Şiirin orijinalinin üçüncü dizesinde “*büyük insanların ölümüyle hayatım geçti*” diyen şair, dördüncü dizede “*ömrümün tümü ağıt yakmakla geçti*” demektedir. Son dizeyi “*ömrüm bu minvalla vərəmli keçdi*” şeklinde çeviren Samed Vurgun, ömrün ağıt yakılarak tükenmesini, belki de veremli olarak bitmeye teşbih etmiştir. Sonuç itibarıyla Samed Vurgun’un son iki dizede, öze bağlı olmak kaydıyla, bir şair olarak dizeleri daha farklı bir üslupta ele aldığı görülmektedir.

Hâkânî	Samed Vurgun
تا ماه بکشتی در، من در خطرم چون کشتی از آب دیده آسیمه سرم زان باد کز او بشادی آرد خبرم چون آب بشییم و چو کشتی ببرم ³⁰⁵	Canan qayıqdadır, qorxuram ondan, Könlüm bir gəməmdir, göz yaşım tufan. Yellər sevgilimdən bir busə versə, Lal axan su kimi sakit olar can. ³⁰⁶

Samed Vurgun diğer rübaierde olduğu gibi bu rübaide de şiirin özüne yakın kalmak kaydıyla çeviride bazı farklı ifadeler kullanmıştır. Hakani’nin “*o güzel (ay) gemide iken ben tehlikedeyim*” dediği dizeyi “*canan qayıqdadır, qorxuram ondan*”

³⁰⁵ Ali Ekber Dehhuda; **Lugat Name**, A-Ebu Said, Tahran, Meclis Yayınları, 1946, s. 121

³⁰⁶ Nəzirli; 2013, s. 434.

şeklinde çeviren Vurgun'un ikinci dizede içerikten biraz daha uzaklaşmış olduğu görülmektedir. Hakanî'nin "*gemi gibi, sudan titriyorum*" dediği dizede, Vurgun belki de sudan titremeyi göz yaşının tufan olmasına teşbih etmek istemiştir. Aynı şekilde üçüncü dizede de "*sevgiliden iyi haber getirecek rügar*" Vurgun tarafından "*yellər sevgilimdən bir busə versə*" şeklinde çevrilmiştir. "*Su gibi kaldır beni, gemi gibi götür*" anlamına gelen son dize ise "*lal axan su kimi sakit olar can*" şeklinde çevrilmiştir.

Samed Vurgun'un diğer çevirilerinde görüldüğünün aksine, bu çevirisinde biçimsel özelliklere bağlı kalmadığı görülmektedir. I. rübaide aaba olan uyak şeması aynen korunurken; II. ve III. rübailerde aaaa olan uyak şeması, Samed Vurgun'da aaba olarak çevrilmiştir.

Samed Vurgun'un çevirdiği bir başka şiir, Ermeni şairi Mikael Nalbandyan'a aittir. "Azadlıq" olarak çevirdiği şiirin orijinali Ermenicedir. Fakat çeviri yapabilecek düzeyde Ermenice bilmeyen Samed Vurgun, eseri muhtemelen başka bir dilden çevirmiştir.

Mikael Nalbandyan	Alice Ston Blackwell	Samed Vurgun
ԱԶԱՏՈՒԹՅՈՒՆ Ազատ աստվածն այն օրից Երբ հաճեցաւ շունչ փչել, Իմ հողանիւթ շինուածքին Կենդանութիւն պարգեւել, Ես անբարբառ մի մանուկ Երկու ձեռքս պարզեցի Եւ իմ անգոր թեւերով Ազատութիւն գրկեցի: Մինչ զիշերը անհանգիստ Օրօրօցում կապկապուած Լալիս էի անդադար, Մօրս թունը խանգարած, Խնդրում էի նորանից Բազուկներս արձակել, Ես այն օրից ուխտեցի Ազատութիւնը սիրել: Թոթով լեզվիս մինչ կապերը Արձակուեցան, բացվեցան, Մինչ ծնողքս իմ ձայնից Խնդացին ու բերկրեցան, Նախկին խոսքն որ ասացի, Չէր հայր, կամ մայր, կամ այլ ինչ, Ազատութիւն, դուրս թռավ Իմ մանկական բերանից: «Ազատութիւն», ինձ կրկնեց Ճակատագիրը վերելից: «Ազատութիւն» ն դու զինվոր Կամիս գրուել այս օրից: Ո՛հ, փշոտ է ճանապարհը, Քեզ շատ փորձանք կը սպասե. Ազատութիւն սիրողին Այս աշխարհը խիստ նեղ է»: -Ազատութիւն,- գոչեցի,- Թող դրոշման իմ զլխին Փայլակ, կայծակ, հուր, երկաթ, Թող դավ դնէ թշնամին, Ես մինչ ի մահ, կախաղան, Մինչեւ անարգ մահու սրուն, Պիտի գոռամ, պիտ կրկնեմ Անդադար. ազատութիւն.³⁰⁷	LIBERTY When God, who is forever free, Breathed life into my earthly frame, - From that first day, by His free will When I a living soul became, - A babe upon my mother's breast, Ere power of speech was given to me, Even then I stretched my feeble arms Forth to embrace thee, Liberty! Wrapped round with many swaddling bands, All night I did not cease to weep, And in the cradle, restless still, My cries disturbed my mother's sleep. “O mother!” in my heart I prayed, “Unbind my arms and leave me free!” And even from that hour I vowed To love thee ever, Liberty! When first my faltering tongue was freed, And when my parents' hearts were stirred With thrilling joy, to hear their son Pronounce his first clear-spoken word, “Papa, mama,” as children use, Were not the names first said by me; The first word on my childish lips Was thy great name, O Liberty! “Liberty!” answered from on high The sovereign voice of Destiny: “Wilt thou enroll thyself henceforth A soldier true of Liberty? The path is thorny all the way, And many trials wait for thee; Too strait and narrow in this world For him who loveth Liberty.” “Freedom!” I answered, “on my head Let fire descend and thunder burst; Let foes against my life conspire, Let all who hate thee do their worst: I will be true to thee till death; Yea, even upon the gallows tree The last breath of a death of shame Shall shout thy name, O Liberty!”³⁰⁸	AZADLIQ Azad allahımın xoş arzusundan Xatirəm yoğruldu torpaqla sudan. O, ana bətnində yetirdi məni, Sonra bu aləmə gətirdi məni. Ah, azadlıq. Səni mən. Dilsiz əməllərimlə, Öz körpə əllərimlə Qulaqladım o gündən... “Azadlıq”. Söylədi taleyim göydən: Madam ki adadlıq əskərsən sən, Bu yolda min ağrı, min dərt var dəyər, Bu gündən hazır ol mübarizəyə. Tələ dedi necə kərə: Bu yolda daş, tikan vardır. Bil ki, geniş dünya dardır Azadlıq sevnələrə. Azadlıq, - deyərək qışqırdım üzün: Qoy başım üstündə şimşəklər çaxsın. Qoy məni ildırım yandırır-yaxsın. Qoy düşməni başıma min fitnə qursun; Bil ki, ənfur ölümün Mənfur qapısınınadək, Bil ki, hər yerdə, hər gün Nə qədər ki mən sağam Ah, azadlıq. Deyərək Qışqıracağam.³⁰⁹

Şairin bir düzeye kadar Ermenice konuşabildiği ve düzgün telaffuzla şiirler söyleyebildiği arkadaşlarının hatıralarında mevcuttur. Örneğin Armais Vartanov, “Səməd Vurğun və Erməni Ədəbiyatı” kitabında şu ifadelere yer vermiştir: “Şairin

³⁰⁷ Haytoug; “Liberty”, Winter, 2004, s. 15

³⁰⁸ Alice Stone Blackwell (Çev.); **Armenian Poems**, Robert Brothers, Boston, 1896, s. 40-41

³⁰⁹ Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, **Erməni Şe’ri Antologiyası**, Bakı, 1954, s. 91

erməni həmkarları onunla görüş zamanı, onun əhvalını soruşarkən onlara S. Vurğunun erməni dilində cavab verdiyini söyləyirlər. O bə'zən şair dostlarına öz şe'rlərini erməni dilində oxumasını xahiş edər, onlara diqqətlə qulaq asar, müəyyən sözləri təkrar edərdi."³¹⁰ Ötə yandan Samed Vurgun, Ermeni arkadaşlarından birine, Yeghişe Çarents'in eserlerini Ermenice okuduğunu söylemiş ve arkadaşının isteği üzerine Çarents'in bir eserinin öndeyişini ezbere okumuştur. Arkadaşı ise bu durumu şu sözlerle değerlendirmiştir: "*O, ermənice yazılmış şe'rin sözlərini düzgün, şirin aksentlə tələffüz edirdi.*"³¹¹ Bu ifadeler, Samed Vurgun'un Ermenice bilgisi hakkında fikir vermektedir.

Samed Vurgun'un Azərbaycan Türkçesine yaptığı çevirinin daha sağlıklı değerlendirilebilmesi açısından şiirin Ermenice orijinali ve İngilizce çevirisi de yukarıda verilmiştir. Şairin yaptığı çalışmada, özgün şiirin biçimsel özelliklerine bağlı kalmadığı görülmektedir.

Samed Vurgun'un Mikael Nalbandyan'dan Azərbaycan Türkçesine yaptığı çeviri yanında; Gegham Saryan da 1934'te Samed Vurgun'un "Cəbhədə" şiirini Ermeniceye çevirmiştir.³¹² Çevirmen olarak tanınan Saryan'ın M. Twain, A. Puşkin, S. Marşak ve T. Şevçenko gibi pek çok sanatçının eserlerini de Ermeniceye çevirdiği bilinmektedir.

Samed Vurgun'un 1956'da Tatar şairi Musa Celil'in 50. doğum günü anısına Kazan'da yaptığı Rusça bir konuşmada, ömrü yeterse onun şiirlerini de Azərbaycan Türkçesine çevirmek istediğini beyan etmiştir. Musa Celil'in bir şiirini Tatar Türkçesiyle okumuştur.

³¹⁰ Armais Vartanov; **Səməd Vurğun və Erməni Ədəbiyyatı**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1976, s. 56

³¹¹ **Ədəbiyyat Qəzəti**, 16 Sentyabr, 1966

³¹² Vartanov; 1964, s. 64

1.3.ÖDÜLLERİ

Samed Vurgun'un aldığı önemli ödüllerden ilki "Lenin Nişanı"dır. Şair, bu ödülü 27 Ocak 1936'da alır. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri'nin 15. yıldönümünde Kremlin'de yapılan toplantıda, Stalin'e hitaben okuduğu "Rəhbərə Salam" şiirinin Vurgun'un bu ödülü almasında etkili olduğu düşünülür. Moskova kayıtlarında ödül alanlar listelenmiştir. Samed Vurgun'un "Lenin Nişanı"nı kazandığı, ödül listesinde değil; ayrı bir sayfada ilan edilir. İlanda "Azerbaycan Şairi Yoldaş Samed Vurgun Vekilov'un Ödüllendirilmesi Üzerine" başlığıyla merkez yönetim komite kararı Samed Vurgun'a "Lenin Ödülü"nü layık görür.³¹³

Spor, sanat, bilim gibi çeşitli alanlarda üstün başarı ve performans gösterenlere verilen "Lenin Nişanı" 1930'da tedavüle girmiş; 1991'de tedavülden kaldırılmıştır. Samed Vurgun bu nişanı hayatında iki kez almıştır. Bunlardan ilkini, 27 Ocak 1936 tarihinde; diğerini ise 24 Mart 1956 tarihinde almıştır. İkinci nişan, Samed Vurgun'un 50. yaşına rast gelir.

Samed Vurgun 1939 yılında SSCB "Şeref Nişanı" alır. Ödül 26 Nisan 1935'te verilmeye başlanan ödül, bilimsel araştırmalarda, edebiyat ve sanat çalışmalarında; sosyal ve kültürel alanlardaki aktivitelerde üstün başarı gösterenlere verilmiştir. Samed Vurgun "Kommunist" gazetesinde yazdığı teşekkür metninde " *'Şərəf Nişanı' ordeni ilə təltif olunmağım haqqında SSRİ baş Soveti Prezidiumunun Fərmanını dərin sevinç duyğusu ilə qarşıladım. Bu, ikinci ordendir ki, hökumət məni təltif edir. Bu yüke mükafat partiya və hökumətimizin sovet yazıçısı fəaliyyətinə nə dərəcə böyük əhəmiyyət verdiyini sübut edir. Bununla mən ölkə və xalqın qarşısında öz gələcək yaradıcılıq işimin məs'uliyətini daha artıq hiss edirəm.*" ³¹⁴ sözleriyle aldığı ödülü değerlendirmiştir.

Samed Vurgun 23 Ocak 1956'da "Azərbaycan SSR xalq şairi" unvanını ilk alan şair olur. Bu unvan, daha sonra 1957'de Memmed Rahim, 1960'ta Resul Rıza, Süleyman Rüstəm, 1977'de Osman Sarıvelli gibi pek çok şaire de verilir. Sovyet Azerbaycan'ı sonrasında "Azərbaycan Respublikasının Xalq Şairi" olarak

³¹³ İbrahimov; 1947, s. 81

³¹⁴ Səməd Vurğun; "Yüksək Mükafat Bizi Ruhlandırır", **Kommunist**, 3 Şubat 1939. No.27

değiştirilen unvan, 1991’de Memmed Araz, 1998’de Söhrab Tahir, 1999’da Vakıf Samedoğlu ve 2005’te Neriman Hesen-zade gibi isimlere de verilir.

Samed Vurgun 1941’de yazdığı “Vaqif” adlı dramı sayesinde “Devlet Stalin Ödülü”nü kazanır.³¹⁵ Samed Vurgun aynı ödülü, 1942’de “Fərhad və Şirin” piyesiyle de alır. Samed Vurgun’un doğumunun 70. ve 100. yıldönümlerinde olmak üzere, adına iki pul basılmıştır. 1976’da basılan pulun üzerinde Rusça “*почта СССР – 1976 / народный поэт азербайджана, 1906- 1956*” (SSBC postası – 1976/ Azərbaycan Ulusal Şairi, 1906-1956) yazılıken; 2006 yılında basılan pulun üzerinde Azərbaycan Türkçesi ile “*Azərbaycan Poçtu / Azərbaycan xalq Şairi, 100*” yazılıdır. Bugün Azərbaycan edebiyatının araştırılması ve Samed Vurgun şiir sanatının öğrenilmesine emeği geçen araştırmacılara Samed Vurgun adına “Səməd Vurğun Mükafatı” verilmektedir. Söz konusu kişi, “*Səməd Vurğunun şəxsiyyəti və yaradıcılığına olan tükənməz sevgisinə, şairin irsinin təbliği sahəsindəki əvəzsiz xidmətlərinə görə*” Samed Vurgun mükafatına layık görülür. 10 Haziran 2014’te tesis edilen ödül, Samed Vurgun müzesi tarafından verilmektedir.

³¹⁵ Devlet Stalin Ödülü (Государственная Сталинская премия) 1941 ve 1954 yılları arasında verilmiştir. Bu ödül, 1966’da SSCB tarafından “SSCB Devlet Ödülü” (Государственная премия СССР) olarak değiştirilmiş ve daha önce “Devlet Stalin Ödülü” alanların ödülleri adları “SSCB Devlet Ödülü” olarak değiştirilmiştir. Bu yüzden Samed Vurgun’un zamanında aldığı Stalin ödülleri, bugün bazı kaynaklarda SSCB devlet ödülü olarak da geçmektedir.

**О НАГРАЖДЕНИИ
ОРДЕНОМ ЛЕНИНА
ПОЭТА АЗЕРБАЙДЖАНА
ТОВАРИЩА
САМЕД ВУРГУН ВЕКИЛОВА**

**ПОСТАНОВЛЕНИЕ
ЦЕНТРАЛЬНОГО
ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
КОМИТЕТА СОЮЗА ССР**

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
СОЮЗА ССР ПОСТАНОВЛЯЕТ:

НАГРАДИТЬ ОРДЕНОМ ЛЕНИНА ПОЭТА АЗЕР-
БАЙДЖАНА ТОВАРИЩА САМЕД ВУРГУН
ВЕКИЛОВА.

ПРЕДСЕДАТЕЛЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
КОМИТЕТА СОЮЗА ССР

М. КАЛИНИН

СЕКРЕТАРЬ ЦЕНТРАЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО
КОМИТЕТА СОЮЗА ССР

Н. АКУЛОВ

Москва, Кремль,
27 января 1936 года

81

Samed Vurgun'un Lenin ödülü ilanı

II.BÖLÜM

SAMED VURGUN'UN SANAT, EDEBİYAT ve DİL ANLAYIŞI

2.1. SANAT HAKKINDAKİ DEĞERLENDİRMELERİ

2.1.1. İlk Dönem Sanat Anlayışı

Samed Vurgun'un sanata bakışını, olgunluk dönemine kadar olan sanat anlayışı ve olgunluk dönemi sanat anlayışı olmak üzere ikiye ayırmak doğru olur.

Babası Yusuf Ağa Vekilov ve kendisini büyüten ninesi Ayşe Hanım, Samed Vurgun'un şiirle ilgilenen yakın çevresini oluşturur. Küçük bir köyde doğan Samed Vurgun, çocukluk yıllarında onlardan türkü, mani, tekerleme gibi sözlü halk edebiyatı ürünlerini dinler. Vurgun'un sanat anlayışının ilk döneminde çocukluk yıllarında eğitim aldığı Kazak Öğretmen Okulu da etkili olur.

Feridun Bey Köçerli tarafından Gori'den Kazak'a getirilen Kazak Öğretmen Okulu'nun eğitim – öğretim faaliyetleri, dönemine göre daha çağdaş bir çizgidedir. Okuldaki edebiyat derslerinde Rus edebiyatından, Klasik ve çağdaş Türk edebiyatından ve Azerbaycan sahası edebiyatından örnekler işleyen Feridun Bey Köçerli, öğrenciler üzerinde oldukça etkilidir.

Feridun Bey Köçerli, Azerbaycan edebiyatının ve Türk dünyasının ünlü simalarıyla dostlukları olan ve eğitimdeki yenilikleri yakından takip eden bir hocadır. Kendisinde M. Elekber Sabir'in nazım ve nesir olmak üzere birçok mektubu bulunan Köçerli,³¹⁶ İsmail Bey Gaspıralı ile de yakın dostluk içerisinde. Ayrıca Abbas Sehhet, Abbas Ağa Nazir, Abdulla Şaik gibi edebiyat alanındaki isimlerle de yakın temaslarda bulunan Ferdun Bey Köçerli; “Molla Nəsrəddin”, “Tərəqqi”, “İrşad”, “İqbal”, “Kaspi” “Səda”, “Məlumat” gibi dergi ve gazetelerde de yazılar yazar.

Öğrencilerini pedagojik anlamda daha çağdaş yöntemlerle yetiştirmek için elinden gelen çabayı gösteren Fridun Bey Köçerli, okulunda tiyatro gösterileri düzenleyen ilk kişidir. Seyfulla Şamilov'un anılarından Köçerli sayesinde okulda

³¹⁶ Şəmistən Nəzirli; **Qoridən Gələn Qatar**, Şərq-Qərb, Bakı, 2011, s. 356

Molier'in "Zoraki Tabip", Neriman Nerimanov'un "Nadanlıq", "Şamdan Bəy", "Nadir Şah"³¹⁷; Sultan Mecid Ganizade'nin "Axşam Səbri Xeyir Olar" gibi eserleri yanında pek çok vodvilin de öğrenciler tarafından sergilendiği anlaşılmaktadır.³¹⁸ Köçerli'nin Gori'de çalıştığı yıllarda da sahne sanatlarına önem verdiği bilinmektedir.

Okulda "anadil" dersi yanında, zorunlu olarak verilen "ilmî ilahi" dersine de giren Feridun Bey Köçerli'nin eğitim anlayışı, öğrencisi Ali Sabri Kasımov'un anılarında şöyle geçer:

*"Mənim yadıma gəlmir ki, beş ilin içərisində Firidun bəy bizə həqiqətdə də şəriət dərsi demiş olsun və bu elmi-ilahi deyilən şeyə əhəmmiyyət versin. Ümumi, dərslərin 90 faizini ana dilinə sərf edir, Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrini bizə öyrədir, təhlil edirdi. O hətta tələbələr arasında dram dərnəyi təşkil etmiş, orada mən Rəcəb Əfəndiyev, Xəlil Hacılarov tamaşaya qoyulan əsərlərdə müxtəlif rollar oynamışam."*³¹⁹

Samed Vurgun'un en yakın hocası olan Feridun Bey Köçerli, onun yetişmesinde ve ilk dönem sanat anlayışında büyük bir paya sahiptir. Samed Vurgun Kazak Öğretmen Okulu'nda okuduğu yıllarda (1918 – 1924) Rus, Türkiye ve Azerbaycan sahası edebiyatları dersleri alır. Klasik Azerbaycan ve Türkiye sahası edebiyatları, teceddüt dönemi Türk edebiyatı ve Rus Edebiyatının Samed Vurgun'un edebiyata bakış açısı üzerindeki etkilerine daha sonra değinilecektir.

Samed Vurgun'un ilk dönem sanat anlayışında görülen biçim yahut muhtevaya ilişkin birtakım geleneksel etkilerin, onun olgunluk dönemindeki bazı eserlerinde de görüldüğünü belirtmek gerekir. Örneğin ilk dönemlerinde aruz ve hece ölçüsüyle yazmayı tercih ettiği bireysel temalı lirik şiirler, olgunluk döneminde de söz konusudur. Fakat sosyalist-realizmden dolayı bu anlayışın çok daha az görüldüğü bu dönem şiirlerinde, toplum için sanat anlayışı hâkimdir. Bu konuya ayrıntılarıyla daha sonra değinilecektir.

Samed Vurgun'un ilk dönem sanat anlayışında, Kazak Öğretmen Okulu'nda tanıştığı Dürre'nin de etkisi olur. Çünkü Samed Vurgun'un ilk kalem

³¹⁷ Məmmədbəyov; 1973, s. 30

³¹⁸ Age, s. 481

³¹⁹ Age, s. 478.

tecrübelerinin kaynağını aşk duyguları oluşturur. Bununla beraber Samed Vurgun 1920'de Komsomol'a da katılır. Bu durum, onun sanata olan bakış açısında yavaş yavaş değişiklikler gerçekleştirecektir. Fakat Vurgun, ilk dönemlerde Sovyet edebiyatı öğretilerini tam anlamıyla benimsemediğinden, olgunluk dönemine kadar Komsomol'daki sosyal faaliyetlerini geleneksel ferdî ve edebî faaliyetleriyle sürdürür.

Samed Vurgun'un sanat anlayışında yapılan tasnifler kesin çizgilerle ayrılmaz. Çünkü bazı araştırma verilerinin aksine, o ilk dönem edebî faaliyetlerinde de Ekim Devrimi'nin olumlu gördüğü kazanımlarına yeşil ışık yakar. 1924'te kaleme aldığı "Şərq Qadınlarına" adlı şiirinde,

*Xəndan cöhrəsindən nurlar saçılınsın,
Qırılsın qəfəsin, zəncir açılınsın,
Qoy əski dünyanın məhvəri sinsin
Oyanın, qəflətin dövrünü getdi.*³²⁰³²¹

sözleriyle Ekim Devrimi'nin kadınlara getirdiği hak ve özgürlük kazanımlarını takdir eder. Yine aynı yıl yazdığı "Cavanlara Xitab" şiirinde,

*Yaşayarsa bəşər yaşar sizinlə,
Soğulmuş çeşmələr axar sizinlə
Zalımlar geridən baxar, sizinlə
İnqilabın qəhrəmanı, cavanlar*³²²

dizeleriyle "İnqilabın qəhrəmanı" olarak adlandırdığı döneminin gençlerini devrim mücadelesine çağırır. Aynı şekilde Ekim Devrimi'yle hareketin ve yenileşmenin gerekli olduğunu vurgular:

*Möminləri çağırardı ucalan 'Allah' səsi
O ənini boğmadaydı zavodların nərəsi
Artık şəhər oyanmışdı... başlanmışdı hərəkət
Harda hərəkət yaşara, orada bərəkət.*³²³

Atıf Zeynallı'ya göre Samed Vurgun ilk dönemlerinde benzer yaklaşımlarda bulunsa da ve kimi zaman yeni hayatı dile getiren şiirler yazsa da ferdî temalara daha

³²⁰ Səməd Vurğun, *Əsərləri*, C. I, Atıf Zeynallı (Red.), Elm, Bakı, 1985, s. 28.

³²¹ Aslan Salmansoy, "Səməd Vurğunun Deyilsə, Bəs Kimindir?" adlı yazısında, bu şiirin Samed Vurgun'a ait olmadığını ifade etmiştir. (Bknz. Aslan Salmansoy, "Səməd Vurğunun Deyilsə, Bəs Kimindir?" *Azərbaycan - Ədəbi-Bədii Jurnal*, No:8, Bakı, 2004. ss.142-147)

³²² Vurğun; 2005, s. 17

³²³ *Age*, s. 70

eğilimli bir sanat anlayışına sahiptir.³²⁴ Bu görüşü kabul etmemek için herhangi bir neden yoktur. Çünkü Samed Vurgun'un ortaya koyduğu şiirlerden de görüldüğü gibi, ağabeyi Mehdihan Vekilov'a da yazdığı mektup da bunu desteklemektedir. Vurgun, ağabeyine yeni olduğunu, bununla da iftihar ettiğini; fakat o güne ait edebiyatı (Sovyet Dönemi edebiyatı) tek düze bulduğunu ve buna karşı olduğunu ifade etmiştir.³²⁵ Buna karşılık ağabeyi Mehdihan ise, Vurgun'a bu düşüncesinde hatalı olduğunu, ilhamını lirizmden değil, Ekim Devrimi'nden alması gerektiğini söylemiş; Lenin ve Plehanov'un kitaplarını okumasını tavsiye etmiştir.³²⁶

Samed Vurgun ilk dönemlerinde duygusal, içli bir sanat anlayışına sahiptir. Bu şiirlerine kaynak oluşturan unsurlardan biri de annesidir. Erken yaşta annesini kaybeden Samed Vurgun, ona olan sevgisini ve buruk duygularını 1927'de yazdığı "Ana" şiiriyle ortaya koymuştur:

*Pək cocuqđum, yerə gömdülər səni,
Həyata qanadsız atdılar məni.
Bax, necə pozulub ömür gülşəni,
Həyat sənsiz mənə zındandır, ana!*

...

*Yıxılıb payinə öpmək istərəm,
Analıq mehrini görmək istərəm,
Səni görmək üçün ölmək istərəm,
Təsəlim ah ilə fəğandır, ana!*³²⁷

Samed Vurgun şiirinin son dizelerinde artık annesine ulaşmak için ölmek isteğini "Səni görmək üçün ölmək istərəm/Təsəllim ah ilə fəğandır, ana!" sözleriyle ifade eder. Samed Vurgun'un ilk dönemlerinde hissettiği karamsarlık ve kırgınlık duygularını, oldukça yoğun yaşadığı görülmektedir.

Samed Vurgun'un okulda tanıştığı Dürre'ye yazdığı ilk dönem şiirlerinde ona derin bir aşk beslediği görülür. Bu dönemdeki sanat anlayışı, duyduğu aşk acısı üzerinde yoğunlaşır. Kimi araştırmacılara göre aşkın verdiği ilham, Samed Vurgun'un iyi şiir yazmasında önemli rol oynamıştır. Bu, Samed Vurgun'u şiir yazmak noktasında tetikleyici bir neden olabilir. Fakat Samed Vurgun'un ilk dönem

³²⁴ Atıf Zeynalli; **Səməd Vurğun Sənəti**, Elm, Bakı, 1989, s. 8

³²⁵ Şəmistan Nəzirli; **Ellər Vurğun, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 222

³²⁶ Vəkilov; 1986, s. 11

³²⁷ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, Şerlər və Poemalar, Adiloğlu Nəşriyyat, Bakı, 2004, s. 24

şiiirlerinde kullandığı şiir dili, hangi temada olursa olsun, dönemin diğer edipleri tarafından da beğenilmiştir. Örneğin Hüseyn Cavid'in "*Səmədin şe'ləri rəvandır, bulaq kimi axır. Onun simasında mən gələcəyin böyük simasını görürəm...*"³²⁸ sözləri, Samed Vurgun'un ilk dönem şiir anlayışına yönelik fikir verebilecek niteliktedir.

Samed Vurgun'un sanata bakiş açısı ilk dönemde ferdidir. Aşk acısı çeken Samed Vurgun, bu şiirlerinde kimi zaman sevgiliye karşı sevgi sözcükleri, kimi zaman kırgınlık ve kızgınlık ifadeleri dile getirir. Vurgun'un ilk dönemlerinde yazdığı tahmin edilen "D. əbədilik pənahgarıma-M.", "Qızıl Xatirə", "Xanım", "Gözlərin", "Vurğunun" gibi tarihi kesin olmayan şiirler; "Sən gələndə bizim eldə yaz olur" ve "Yaxın gəl, gözəl kızı! Yaxın gəl bir az" dizeleriylə başlayan hem tarihi, hem de başlığı bilinmeyen şiirler aşk duyğularını dile getirdiği parçalardır. "Tərlənim", "Unut", "Salyan Güzəli" gibi şiirler isə Samed Vurgun'un çektiği aşk ıstırabına bir isyan niteliğindedir. Vurgun'un 1926'da yazdığı,

*Ev vah, o xəyal pərisi nolmuş?
Ömrüm qəmə həsrət ilə dolmuş...
Fikrim düşünür o əski anı,
Dürrə! Səni sevdiyim zamanı...
Röyamı, nədir bu gördüyüm, ah?!
Xülyamı, nədir bu aləm, ey vah!?
Artıq günəşin ziyası sönsün,
Artıq bu diyar məzara dönsün!
Əflakı ahım dumanı sarsın,
Varlıq sürüşüb zavalə varsın!*³²⁹

dizeleri de Dürre'ye olan umutsuz aşkından çektiği acının bir parçasını göstermektedir. Samed Vurgun, 1931'de yazdığı "Ölən Şe'rlərim" adlı şiirinde, bu dönemindeki sanat anlayışı için boşla geçmiş yıllar; yaşadığı sıkıntıları isə, veremli ve sıtmalı geceler olarak tanımlar. Bu dönemde eserlerinin ağlamış olduğunu söyler. Vurgun'un bu yıllardaki durumuna yönelik Allahverdi Eminov, "*S. Vurgunun təmiz ilhamı və zəngin təxəyyülü üçün məhəbbət müsbət yaradıcı impuls vermişdir.*"³³⁰ der.

³²⁸ Teymur Əhmədov; **Səməd Vurğun**, Işık Nəşriyyatı, Bakı, 1986, s. 67

³²⁹ Vurğun; 1960. C.I, s. 6

³³⁰ Allahverdi Eminov; **Səməd Vurğun Poetikası**, Nərgiz Nəşriyyat, Bakı, 1999, s. 66

Eminov, Vurgun'un bu dönem eserlerindeki "güzellik" anlayışının ve lirizminin verdiği estetik duyguların, onun şiir yazabilmesinin bir vesilesi olduğu fikrindedir.

Samed Vurgun'un bu dönemde aşk acısından beslenmesi, divan edebiyatının bir etkisi olarak da değerlendirilebilir. Aşk, divan edebiyatında acı ve ıstırap dolu, dermansız bir derttir. Fakat divan edebiyatı şairlerinin bu dertten istifade ettikleri de bilinmektedir. Fuzûlî'nin

*Vücludim ney kimi surax-surax olsa, ah etmən,
Məhəbbətdən dəm urdum, incimək olmaz cəfalərdən.*³³¹

dizeleri, buna tipik bir örnektir. Dolayısıyla bu durum, divan edebiyatının, sanatsal faaliyetlerinde ölene dek Fuzûlî ve M. P. Vakıf'dan besleneceğini ifade eden Samed Vurgun'un ilk dönem sanat anlayışı üzerindeki etkisi olarak değerlendirilebilir. Nitekim Vurgun'un ilk dönem şiirlerinde çektiği aşk acılarından beslenmesini, Atababa Musahanlı'nın "*Sxolastik Şərq bəytşünaslığı tə'siri*"³³² olarak değerlendirmesi de bu görüşlerle paralellik gösterir.

Samed Vurgun "*Müəllimlik incə bir sənətdir/ Bu yolu hər gədən olmalı incə*" dizeleriyle başlayarak öğretmenliğin kutsal bir meslek olduğunu anlattığı "Müəllimlik" şiiri ile 1925'te Köçesger köyünde öğretmenlik yaptığı sırada aldığı dişi bir atın kaçmak suretiyle köylülerin bağ-bostanını, pamuğunu telef ettiğini

*Səhərdən axşama gəzdim hər yanı
Bilməm nerdə başı bəlalı maydan?
Dolaşdım piyada bütün obanı,
Səni də görmədim vəfalı, maydan!..*

*Gözümdən ki, gətirdi bir axşam çağı,
Taladın bütüncə bostanı, bağı
Olasan gözündən yaralı, maydan!*³³³

dizeleriyle dile getirdiği "Maydan" şiiri, Samed Vurgun'un ilk dönemlerinde bireysel ve günlük temalarda şiirler yazdığının göstergeleridir.

Samed Vurgun'un sanat anlayışında doğa temalı şiirler de onun ilk dönem ferdî şiirleri arasında yer alır. Çünkü o, doğumundan çocukluk ve gençlik yıllarına;

³³¹ Məhəmməd Füzuli; **Əsərləri**, C.I, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 238

³³² Vahabzadə; 1984, s. 34

³³³ Vurgun; 1960, C.I, s. 7

öğretmenlik yaptığı yıllardan Bakü'ye gelene dek doğa ile sürekli iç içe olmuştur. Onun doğa ile ilgili yazdığı şiirlerinin bazılarında klasik şiir etkisi de görülür. Buna örnek olarak “Şəki” şiiri verilebilir.

Samed Vurgun'un doğa temalı şiirlerinden onun doğanın bir parçası olduğu izlenimi uyanır. Doğa onun için vazgeçilmezdir. Həttâ şairin doğduğu köye duyduğu özlem de doğa unsurlarıyla kendisini göstermiştir.

Doğa temalarında bazen hece, bazen de aruz ölçüsüyle şiirler yazmış olan Samed Vurgun, bu şiirlerinde doğada samimiyet bulur. Süleyman Rüstəm'e ithaf ettiği “Dilican Dərəsi” buna örnek gösterilebilir. Yine “Kür Çayı” şiiri, Samed Vurgun'un doğa unsurlarının bol olduğu ve Hacı Kerim Sanılı'ya ithaf ettiği bir eseridir.³³⁴ Sanat hayatı boyunca pek çok şiirinde olduğu gibi, Vurgun sosyalist-realist akıma uymadığı gerekçesiyle bu şiirinde de eleştirilere maruz kalır.

Samed Vurgun'un ilk dönem sanat anlayışında ferdî duygularının tezahürü olan pastoral ve lirik şiirler, hayatı boyunca dizelerinde hissedilmiştir. Bilhasa ilk dönemlerinde Samed Vurgun, arkadaşı Ekrem Cafer'e yazdığı bir mektupta,

*Bəs necə duymayım təbiəti düz,
Necə bəhs etməyim həyəcanımdan.
Vaxta ki, qarışar gecəylə- gündüz
Dumanlar, tüstülər çıxır canımdan...*³³⁵

derken, ona sanattan hoşlanmayanların, duygu yoğunluğunu eleştirenlerin ileride sanat adına utanç duyacaklarını ifade eder.

Prof. Dr. Nizami Caferov'a göre Azerbaycan edebiyatında 1950'lerin sonu ve 60'ların başından 1980'lerin sonu ve 90'ların başına kadar yaşanan süreç, üç eğilim gösterir. Bunlardan biri; cemiyetin ve dünyanın küresel sorunları üzerine düşünmekten tedricen imtina edilmesi; insanın kendi ferdî dünyasına daha çok ilgi göstermesidir.³³⁶ Bu bağlamda Azerbaycan edebiyatında 1960'larda yoğunluk kazanan köy hasretinin olduğu doğa temalı şiirlere, Samed Vurgun'un ilk döneminde verdiği -yukarıda sözü edilen- doğa temalı şiirler örnek teşkil etmiştir.

³³⁴ Vahabzadə; 1984, s. 40.

³³⁵ Şəmişan Nəzirli; **Ellər Vurğunu, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 220

³³⁶ Cəfərov; 2007, s. 145

2.1.2. Sanatta Marksizm ve Sosyalist Realizm

1925 yılının Aralık ayında kurulan “Kızıl Kalemler” edebî topluluğu, Komünist gazetesi ile birleşerek “Genç Kızıl Kalemler” birliğini oluşturur. Sonraki süreçte Kızıl Kalemler Birliği adını alan oluşumun Şeki, Gence, Lenkeran ve Nahçıvan gibi bölgelerde şubeleri açılır. Oluşumun asıl amacı işçi ve köylüye hitaben bir edebiyat anlayışını yaratmaktır. 1928’de Gence’de öğretmenlik yapan Samed Vurgun, Kızıl Kalemler Birliği’ne de katılır. Ocak ayında Azerbaycan I. Proleter Yazarları Kurultayı gerçekleştirilir. Samed Vurgun bu kurultaya katılamaz. O sırada Gence’de öğretmenlik yapan Vurgun, arkadaşı Süleyman Rüstem’e bir mektup yazar. Daha önce verdiğimiz bu mektupta, Samed Vurgun sanata karşı bakış açısını açıkça dile getirilmiştir. Yazdığı şiirinde kaleminin güzellere ilham almayacağını söylerken aşk şiirlerinin artık önemli olmadığını dile getirir.

Samed Vurgun sanat anlayışında, daha önceden de belirtildiği gibi, sosyal meselelere daha 1924’te yazdığı “Cavanlara Xitab”, “Şərq Qadınlarına” ve 1927’de yazdığı “Əyilme”, “Orda”, “Hazır Olunuz” “Oktyabr” gibi şiirlerle zaten yer vermiştir. Fakat sanat anlayışında değişmekte olan şey, daha önce sosyal meseleler dâhil ferdî konularda da yazan şairin, artık sadece Sovyet edebiyatının kalıplarına göre eserler vermek durumunda kaldığıdır. Örneğin 1929’da yazdığı “Konsert Axşamı” ve “Kür Çayı” adlı şiirleri, şehirden köye dönüş arzusu içerdiği iddiasıyla “Zəngili” mahlaslı biri tarafından sert bir şekilde eleştirilir.³³⁷ Bu durum elbette Samed Vurgun’un sanata anlayışında bazı sıkıntıların ve bocalamaların başlangıcıdır.

1920 – 1930 yılları Azerbaycan’da Sovyet komünizmi rüzgârının yavaş yavaş esmeye başladığı; fakat henüz en sert yüzünü göstermediği değişim dönemidir. Lenin’in Azerbaycan’a girdikten sonra Azerbaycan’ı Bolşeviklere kazandıracak girişimleri ileri götürmek amacıyla oldukça uğraşlı bir süreç geçirdiği bilinmektedir. Öte yandan Ermenistan ve Gürcistan’ı ele geçirmek için çalışmalar yürüten

³³⁷Adilxan Bayramov; *Səməd Vurğun: ömür yolu və yaradıcılığından səhifələr*, Qrifli Nəşr, Bakı, 2015, s. 96.

Bolşevikler, Azərbaycan'da zaman zaman meydana gelen ayaklanmaları bastırmak durumundaydılar. 1920'de Ermenistan, 1921'de Gürcistan bağımsız cumhuriyetlerini alan Bolşevikler, Azərbaycan'daki ayaklanmalarla da 1924'e kadar mücadele ederler.³³⁸

28 Nisan 1920'de Sovyetler Birliği'ne katılan Azərbaycan'ın bu on yıl içinde sosyal ve edebî hayatındaki değişiklikler yavaş yavaş kendini göstermeye başlarken yine de Azərbaycan'daki romantik şairler, bazı eleştirilerle, şiirlerini yazabiliyor; tarihçiler ve araştırmacılar genel Türk tarihi veya edebiyatı ile ilgili araştırmalarını yayımlayabiliyorlardı. Örneğin Reşid İsmayılov'un 1923'te yayımladığı "Azərbaycan Tarixi", Bekir Sıdkı Çobanzade'nin 1924'te "Türk-tatar Lisaniyyatına Mədxəl" adlı eseri başta olmak üzere yayımladığı bir sıra araştırması, Fuat Köprülü'nün 1926'da Bakü'de yayımladığı "Azerî Edebiyatı'na Ait Tetkikler" ve Aziz Ubeydullin'nin 1930'da yayımladığı "10 il içərisində Azərbaycanda Tarix Elminin İnkişafı" gibi eserlerde genel Türk tarihi ve edebiyatı incelemelerine yer verildiği bilinmektedir. Hatta bu dönemlerde milliyetçilik hakkındaki fikirleri öne çıkarılmamak koşuluyla, saygı görmeye devam eden Hüseyinzade Ali Bey, 1926'da Azərbaycan Edebiyat Cemiyeti'ne fahri üye seçilirken aynı yıl Hüseyin Cavid de "Maarif və Mədəniyyət" dergisinde "Azər" eserinden bir parçayla yer almıştır.³³⁹ Fakat bütün bunlar, Stalin'in baskıcı dönemine kadar yavaş yavaş değişmekte olan atmosfer içinde hâlâ görülebilen özgürlüğün olumlu yansımalarıdır.

Lenin siyasetinin edebiyat ve basına yansıyan uygulamalarından görüldüğü kadarıyla proletarya lehine; burjuva aleyhine çalışmak ve üretmek gibi dogma haline gelen ateşli parti kuralları, kutsal kitap doktrinlerine benzer niteliktedir. Bu bağlamda Lenin siyaseti her ne kadar şovenizm ve mistisizm dışında, hatta karşısında olsa da alevli devrim ateşi onun edebiyat sahasında da fanatik bir tutum sergilemesine engel olamamıştır. Bertrand Russell 1920'de Rusya'ya gerçekleştirdiği gezisinde Lenin ve arkadaşlarıyla yaptığı sohbetlerde edindiği ilk izlenimleri de bu yöndedir. Russell bizzat Lenin ve kurmaylarıyla gerçekleştirdiği uzun bir sohbetin ardından vardığı sonucu şöyle özetler: "...yapılan ve yapılması amaçlanan her şey tamamen liberal

³³⁸ Swietochowski; 1988, s. 250

³³⁹ Kengerli; 2008, s. 40

bir bakış açısına sahip bir insanın isteyebileceğinin tamamen tersiydi. Bence rejim hâlihazırda nefret uyandırıcıydı ve zamanla daha da nefret uyandıracağı kesindi. Olumsuzluğun kaynağını fanatizmin doğal bir sonucu olarak demokrasi ve özgürlüğe karşı olan kibir ve küçümsemede buluyordum.”³⁴⁰ Russell’ın bu sözleriyle Richard Pipes’ın fikirleri, Lenin’in fanatik siyaseti konusunda paralellik gösterir. Gerçi Pipes, Lenin’i insanlık için iyi bir gelecek kurma ideolojisinden ziyade, hırs ve tutkunun harekete geçirdiğini düşünürken,³⁴¹ Russell, Lenin’in ve ilk çalışma arkadaşlarının insanlığa fayda sağlamak amacıyla harekete geçtiklerini; fakat felsefî ve politik teorilerindeki hatalarından dolayı cennet yerine bir cehennem yarattıkları kanısındadır.³⁴²

Russell, Lenin’in Marks’tan aldığı doktrinlerin elinde daha kötü bir hale geldiği kanaatindedir.³⁴³ Çünkü Russell’ın Lenin’e yönelik eleştirileri Marks’a kadar gider ve bu anlamda Lenin’e yansıyan Marks felsefesini bir “inanç” olarak değerlendirir. Herhangi bir itiraz getirmeden ona tabii olanları, “*‘İnanç’ denen şeye getirilen itirazların birçoğu hiçbir şekilde söz konusu inancın ne üzerine olduğuyla ilgili olmaz. İncil’in veya Kuran’ın ya da Marks’ın Kapital’inin telkinlerine harfiyen inanabilirsiniz. Bu inanışlardan hangisinin üzerinde durursanız durun zihninizi kanıtlara kapamanız gerekir...*”³⁴⁴ sözleriyle kutsal kitaplara inan insanlara benzetir. Dolayısıyla Russell’a göre Lenin de bunlardan biridir; hatta Bolşevizm de dogmatik öğretilerle oluşturulmuş bir dindir: “*Bolşevizm sadece politik bir öğreti değildir; aynı zamanda dogmaları özenle hazırlanmış ve yazılı metinlerden telkin edilen bir dindir. Lenin bazı önerilerini doğrulamak istediğinde, bunu mümkünse Marks ve Engels’in metinlerinden alıntılar yaparak yapar.*”³⁴⁵ Bu analizleriyle tutarlılık gösteren birtakım örnekler getirdiği “Can Religion Cure Our Troubles?” adlı yazısında Russell, Hristiyanlık ve komünizmin kati uyumsuzluğunun nedenini de buna bağlar: “*Komünist biri, tıpkı bir Hristiyan gibi öğretisinin kurtuluş için bir koşul olduğuna*

³⁴⁰ Bertrand Russell; **Portraits From Memory and Other Essays**, Simon and Schuster, New York, 1956, s. 8

³⁴¹ Richard Pipes; interviews, http://heavenonearthdocumentary.com/interviews_pipes.html (erişim: 15.10.2015)

³⁴² Russell; 1956, s. 35

³⁴³ Bertrand Russell; **The Basic Writings of Bertrand Russell 1903-1959**, Robert E. Egner and Lester E. Denonn (ed.), Routledge Classics, 2009, s. 457

³⁴⁴ Bertrand Russell; **Etik, Toplum, Siyaset**, Funda Sezer (Çev.), Say, İstanbul, 2014, s. 257

³⁴⁵ Russell; 1921, s. 8

*inanır ve kendisi için kurtuluşu mümkün kılacak olan bu inançtır. İşte Hristiyanlığı ve Komünizmi uyuşturmaz kılan, aralarındaki bu benzerliktir.”*³⁴⁶

Bolşevizm’i bir din olarak değerlendiren Russell, bunun yayılmacı bir politikası olduğu kanaatindedir. Hatta bu bağlamda da, Bolşevizm ve İslamiyet’in dinler içinde ortak noktaları olduğunu “*Hristiyanlık ve Budizm mistik doktrinleri ve tefekkür sevdasıyla öncelikle kişisel dinlerdir. Müslümanlık ve Bolşevizm uygulanabilir ve sosyaldır; tinsel değildir ve bu dünya imparatorluğunu elde etme kaygısını taşırlar.*”³⁴⁷ sözleriyle ifade eden Russell, Bolşevizmin bu yayılmacılığına “Unarmed Victory” adlı kitabında tekrar değinir. Russell, bu kitabında Karl Marks’a ve komünist sisteme getirdiği eleştirilerinde “*Komünist rejim, Doğu Avrupa’ya zorbalıkla dayatılmıştır ve hiç şüphesiz, mümkün olsaydı pek çok yere de dayatılırdı.*”³⁴⁸ ifadelerini kullanır.

Dmitri A. Volkogonov’un, Lenin’in biyografisini kaleme aldığı “*Lenin*” adlı kitabında verdiği bilgiler, Lenin’in edebiyata yönelik dogmatik bakış açısını ise şöyle özetler:

“...Sovyet entelektüellerinin eğitimi, Bolşeviklerin esas görevlerinden biri olacaktı ve bu bağlamda program, Lenin’in daha 1905 yılında yazdığı ‘Parti Örgütü ve Parti Edebiyatı’ adlı yazısında planlanmış. Bu, edebiyatın Parti’nin işi olması gerektiğini, gazetelerin Parti örgütünün kontrolü altında olması gerektiğini ve yazarların ise parti üyesi olmak zorunda olduğunu açık bir şekilde gösteriyordu. Lenin iktidarda olduğundan, bu görüş bir politika haline dönüştürülmüştür.

*İlk önce, entelektüeller ayıklanmalıydı. Devrimin taleplerine yanıt veremeyenler -belki de çoğunluğu- sürgüne gönderildi. Pek çoğu bunu hayatıyla ödemiş yahut yurt dışına kaçmış ya da sürülmüştür...”*³⁴⁹

Peki Lenin, kaleme aldığı bu programda edebiyatla ilgili neler söylüyordu? Kendisi parti edebiyatı ilkesini şu sözlerle özetliyordu:

“Parti edebiyatı ilkesinedir? Sosyalist proletarya açısından edebiyat, bireyler ya da topluluklar için bir zenginleşme aracı olmalıdır diyemeyiz sadece; edebiyat, proletaryanın genel davasından bağımsız, bireysel bir girişim olamaz kesinlikle. Kahrolsun partisiz yazarlar!

³⁴⁶ Russell; 2009, s. 582

³⁴⁷ Russell; 1921, s. 114

³⁴⁸ Bertrand Russell; **Unarmed Victory**, 1st Ed. George Allen & Unwin Ltd., London, 1963, s. 16

³⁴⁹ Dimitri Volkogonov; **Lenin - A New Biography**, Harold Shukman (Çev.), The Free Press, USA, 1994, s. 358

*Kahrolsun edebiyatın üstün insanları! Edebiyat, proletaryanın genel davasının bir parçası haline gelmeli, bütün proletaryanın politik olarak bilinçli bütün öncüleri tarafından harekete geçirilen o tek ve büyük Sosyal – Demokrat mekanizmanın ‘küçük bir çarkı ve vidası’ olmalıdır.*³⁵⁰

Lenin’in 1905’te kaleme aldığı söz konusu “Parti edebiyatı” açıklamasından amacının parti yayın organlarının parti denetiminde olmasına karşı çıkan Menşevikleri eleştirmek olduğu ve “edebiyat” olarak çevrilen “literatoura” sözcüğü ile yalnızca edebiyatı değil; partinin beslendiği politik ve ideolojik kaynağı da kastettiği fikri ileri sürülebilir.³⁵¹ Fakat Lenin’in Menşevikleri yayın organlarının parti denetiminde olmasına karşı çıkmaları açısından eleştirmesi, bu organların yine parti denetiminde olması gerektiğini savunduğu anlamına gelir ki bu, Lenin’in parti denetimi dogmasını çürütmez. Öte yandan “literatür” sözcüğü ile yalnızca “edebiyat”ı değil; partinin politik ve ideolojik kaynağını kastettiği iddiası pekala mümkün olabilir; fakat Lenin’in metinde kullandığı deyimlere ve tümcelere bakıldığında, günümüz “edebiyat”ını, yani edebî estetiği kastetmediğini söylemek ancak duygusal bir zorlama olur.³⁵² Dolayısıyla Lenin’in parti teşkilatına ait edebiyata ilişkin yaptığı söz konusu değerlendirmeler, daha sonra Sovyetler Birliği’nin sanat ve edebiyat alanındaki politikasının teorik temelini oluşturacak ve bu bakış açısıyla oluşturulacak edebiyat anlayışı, Sovyetler Birliği’nin dağıldığı güne kadar kendisini gösterecektir.³⁵³ Bu sanat akımı, sosyalist realizm adını alacaktır.

Sovyetler Birliği’nde sosyalist edebiyatın ilk örneklerini 1920’li yıllarda Aleksandr Aleksandroviç Blok, Andrey Belıy, Anna Ahmatova ve Osip Mandelştam gibi devrim öncesi yazarlar vermeye başlar.³⁵⁴ Bu dönemlerde bireyci-simgeciler olarak tanınan Dimitri Merejkovski, Zinaida Gippius ve Kostantin Balmont; bunun yanında Leonid Andrey, Aleksandr İ. Kuprin gibi sanatçılar ülkeyi terk etmek

³⁵⁰ Marks, Engels, Lenin; 2006, s. 197

³⁵¹ Nedim Gürsel; **Başkaldıran Edebiyat**, Doğan Kitap, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2007, s. 70

³⁵² Bu konuda Murat Belge de “Marksist Estetik” adlı çalışmasında “*Metne bakıldığında, Lenin’in bir ‘güzel sanat’ türü olarak edebiyatı değil de, en genel bir anlamda Literatür’ü kastettiğine inanmak güç.*” sözleriyle Lenin’in “edebiyat”ı kastettiği görüşündedir.

³⁵³ Tagızade; 2006, s. 10

³⁵⁴ Age, s. 13

durumunda kalırlarken Aleksandr Blok, Boris Pasternak ve Valery Bryusov gibi sanatçılar ise hayatlarını Sovyetler Birliği'nde devam ettirler.³⁵⁵

1920'de Tüm Rusya Proleter Yazarlar Birliği (VAPP) kurulur; 1925'te ise kurulan başka bir işçi edebiyat örgütü olan Rus Proleter Yazarlar Birliği (RAPP), zamanla “Ya müttefik ya düşman” yaklaşımıyla³⁵⁶ gittikçe uç bir noktaya kayar. İdeolojik olarak aynı yolda olduklarından Gorki, Mayakovski ve Tolstoy gibi sanatçılar “popuçik” olarak nitelendirilir ve bu dönemlerde sanatçılar artık yavaş yavaş kutuplaşmaya başlar.

1920'lerde realist, sembolist veya romantik eserler yazılıp basılır. Edebiyatta çok seslilik olmamakla birlikte Sovyetler Birliği'nin sanat ve edebiyat anlayışı olan sosyalist realizmin temelleri atılır. 1932'de ise sosyalist realizm kavramı yazarlar kurultayca onaylanır. Sovyet edebiyatının temel yöntemi olarak kabul edilen sosyalist realizm, sanatçılardan eserlerini sosyalist bir bakış açısıyla kaleme almalarını talep eder. Yani eserlerde belli bir ideoloji olmalıdır. Pek çok tanımı yapılan sosyalist realizm, Sovyet Rusya'sında politik amaçlar için kullanılmıştır.

Samed Vurgun bu dönemlerde Sovyetler Birliği'nin sanat anlayışına gittikçe entegre olmaya başlar. 1920'lerin sonlarına doğru Sovyet şiir devrimini gittikçe içselleştiren Vurgun, bilhassa dönemin fütürist şairi Mayakovski'den ve Nazım Hikmet'ten etkilenir.

Nazım Hikmet'in edebî etkisi, söz konusu dönemde Azerbaycan şairlerinin pek çoğunda görülür. Nâzım Hikmet'in serbest nazım ve muhteva açısından dönemin Azerbaycan şairlerine olan etkisi, gerek ona yazılan bazı gazete yazılarından gerekse ithaf edilen şiirlerden görülebilir. M. Refili'nin 1929'da “Pəncərə” adlı kitabında yer verdiği “Qızıl Durnalar”, Ali Nazım'ın 1927'de İstanbul Türkçesiyle kaleme aldığı “Karadeniz'i Geçerken”³⁵⁷ ve Samed Vurgun'un 1929'da yazdığı “Hərəkət” şiiri görülen örnekler arasındadır. Bu etki için Aslan Kavlak şu değerlendirmeleri yapar:

“Her ne kadar 20'li yıllardaki Azeri edebiyatına girişini değerlendiren kimi eleştirmenler, serbest şiirin Azeri edebiyatına girişinde Mayakovski'nin etkisinden söz etseler de asıl etkileyici ve

³⁵⁵ Ataol Behramoğlu; **Rus Edebiyatının Öğrettiği**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2008, s. 33

³⁵⁶ **age**, s. 35

³⁵⁷ Kavlak; 2009, s. 55

belirleyici olan Nazım'dır. Azeri gençlerinin Mayakovski şiirlerine göre Nazım'ın şiirini anlamaları ve kavramaları çok daha kolaydır. Çünkü Nazım kendilerinden, içlerinden birisidir; aynı dili konuşmakta, aynı dille yazmakta, aynı şiir geleneğinden gelmektedir. Mayakovski etkisini öne çıkarmaya çalışmak 'milliyetçilik ve halk düşmanı' olmakla suçlanma korkusuyla somut bir değerlendirme yapmamaktan kaynaklanmaktadır."³⁵⁸

Bu değerlendirmeler, Azerbaycanlı genç şairlerin Mayakovski yerine Nazım Hikmet'ten daha çok etkilendiklerini ortaya koymasına bakımdan yetersizdir. Söz konusu dönemde baskı korkusu ve "milliyetçilik ve halk düşmanı" yaftalamaları olduğu doğrudur; fakat bu durumun sanatçılarda yarattığı sessizlik, Nazım Hikmet'in daha fazla etkiye sahip olduğunun bir ispatı olamaz. Dolayısıyla kesin bir yargıya varmak doğru değildir. Öte yandan Nazım Hikmet'in Mayakovski'den haberdar olması söz konusudur. Bu tam anlamıyla edebî bir etki sayılmaz. Her ne kadar Nazım Hikmet'in bu etki konusundaki bazı ifadeleri çelişkili görünse de³⁵⁹ gençlik döneminde biçimsel olarak Mayakovski'yi öykündüğünü kendisi "*Başlangıçta hiçbir şey anlamıyordum ondan (Mayakovski'den), çünkü Rusçam kötüydü. Şimdi de tümüyle anlayabildiğimi söyleyemem. Fakat basamak biçimindeki dizelerini taklit ediyordum.*"³⁶⁰ sözlerle ifade eder. Mehmet Kaplan'a göre ise Nazım Hikmet, kuvvetle V. Mayakovski'nin etkisi altındadır.³⁶¹

Mayakovski sanatsal açıdan Samed Vurgun'u etkiler. Vurgun'un 1930'da kaleme aldığı "Fanar" ve "Raport" şiirleri, bu etkinin bir göstergesidir. Ayrıca Mayakovski, Vurgun'un daha sonra kaleme alacağı "Zencinin Arzuları" poemasında da fikir ve edebî açıdan etkili olacaktır. Mayakovski'nin Amerika ve Batı Avrupa'ya yönelttiği şiirleri, eleştiri üslubu açısından Samed Vurgun'a ilham kaynağı oluşturmuştur. Samed Vurgun 15 Nisan 1950 tarihinde yayımladığı bir yazısında Mayakovski'nin üzerindeki etkisini "*Öz geçediyim yaradıcılık yoluna nəzər salanda aydın görürəm ki, bir şair kimi mənim inkişafımda, heç şübhəsiz Mayakovski*

³⁵⁸ Age, s. 51

³⁵⁹ Nedim Gülrşel; **Nazım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını**, 1. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 34.

³⁶⁰ Age, s. 37.

³⁶¹ Mehmed Kaplan; **Şiir Tahlilleri II, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Baha Matb., İstanbul, 1965, s. 355

poeziyasının nəcib təsiri olmuşdur. Onun poeziyası indi də yaradıcılıq işində mənim yol yoldaşımıdır.”³⁶²sözleriyle dile getirir.

Samed Vurgun 1920’lerin sonu 1930’ların başında, sosializm uğrunda şiddətli sınıf mücadelelerinde və “çürümüş, mahvolmuş burjuva milliyetçilərinə” qarşı mücadele konusunda Mayakovski’nin üzərindəki etkilerini yadsımaz.³⁶³ O dövəndə Mayakovski’nin Rusya’da təmsilçiliğini yaptığı fütürizmdə, eskilərə tamamilə qarşı çıkmak, gələneksel tema və şəkilləri yıkmak vardır; fakat fütüristlərin dile gətirdikləri “*Biz, çağımızın yüziyüz. Çağımızın av borusu, sözcükler sanatında bizimli ses veriyor. Geçmiş daracıdır. Akademi və Puşkin, hiyerogliflərdən daha anlaşılmalıdır. Puşkin’i, Dostoyevski’yi, Tolstoy’u” vb.’ni, çağdaşlık gemisinin bordasından fırlatıp atmak gerekir.*”³⁶⁴ sözlərdən oldukça uç noktada oldukları görülməkdədir. Lenin də Mayakovski’nin fütürizm mensubu olaraq ortaya koyduğu bu uç noktadaki anlayışını təsvip etməmiş və Mayakovski’yi 1921’də Lunaçarski’ye yazdığı bir məktupta eleştirmişdir.³⁶⁵

Samed Vurgun 1930’lu yıllarda yinə bir sürə serbest ölçüdə şiirler yazarkən yiniden hece ölçüsüylə yazmaya davam edər və sonrasında da heceyi bırakmaz. Toplumsal konulardaki şiirlerini, hətta çevirilərini bilə heceylə kalemə alır. Fakat hangi ölçüdə olursa olsun Samed Vurgun için şiirldə anlam hər zaman önəmli olmuştur. Serbest ölçüdə yazdığı şiirlerinde də anlaşılmalıya diqqət ettiğı ve estetik kayğı güttüğü görülr. Nitekim bunu 1931’də serbest ölçüylə yazdığı “Şe’r və Xaltura” adlı şiirində bazı şairlərin,

“Kəndə, kəndə və kəndə
və yənə də kəndə!”³⁶⁶

dizələrini eleştirərək bunları “şə’rin başına turp sıkmak” olaraq niteləndirir. Dolayısıyla bu tip şiirlərdən hoşlanmadığını ifadə edər.

1930’lu yıllarda Samed Vurgun’un sanat anlayışında vatanpərvərlik teması geniş yer alır. Bu vatanpərvərlik, Sovyet doktrinlərinə uyğun Sovyet

³⁶² Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, C.V, Aybəniz Vurğunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.248

³⁶³ **Age**, s. 246

³⁶⁴ İsmail Çetışli; **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**, 8. Baskı, Akçağ, Ankara, 2007, s. 130

³⁶⁵ Gürsel; 2007, s. 69

³⁶⁶ Vurğun; 1960, C.I, s. 131

vatanperverliğıdir. Aslında vatanperverlik teması, Azərbaycan edebiyatında yüzyıllardır mevcuttur; fakat Sovyet edebiyatı doktrinlerine uyğunluk açısından bu tema değışmiştir. Bahtiyar Vahabzade'nin "*Vətənpərvərlik Böyük Oktyabr sosialist inqilabından sonra yeni məzmun və yəni keyfiyyət kəsb etmiş, sovet vətənpərvərliyi şəklində meydana çıxmışdır.*"³⁶⁷ sözleriyle açıklanan Sovyet vatanperverliğı, daha önce ferdî temalarda yahut Azərbaycan tarihi ve o günü hakkında eserler veren şairlerin artık bunları Sovyet çatısı altında, Sovyetler Birliğı'nin getirdiğı edebiyat kurallarına uyğun olarak yapması gerektiğı anlamına gelir. Samed Vurgun'un Bakü maden işçileri için yazdığı "*Raport*"(1930) adlı şiirinin,

...
Gördüm
damarlarımı dolaşan
o köhnə qanın
və onu yaradan
köhnə romantikanın
ən xəstə qurdunu...
Öldürdüm onu!
Öl-
dür-
düm!
Və dedim:
"Tarixi yaradan
insanlar özüdür.
Bu,
ən böyük
ustamızın
ən böyük
sözüdür.
Yenə dedim:
əlimi mən də vermeliyəm
işçilərin əlinə;
Mən də
daş atmalyam
Sosialist
Vətənimizin
təməlinə!"³⁶⁸

dizeleri, bunun tipik bir örneğidir. Yine 1931'de yazdığı "*Ölən Şe'rlərim*"adlı eserindeki,

³⁶⁷ Vahabzadə; 1984, s. 57

³⁶⁸ Vurgun; 1960. C. I, s. 104

*Axsadıgım günlər oldusa bə'zən
mən yıxılmadım,
Tarixə bolşevik yazılsın adım!
Bayrağım
damarlarımdakı qanlar kimi qırmızı.*³⁶⁹

dizeleri ve aynı yıl kaleme aldığı “Cavabımız” adlı şiirindeki,

*Bu gün mən
bütün əməllərimi,
silah tutan əllərimi
və
beynimin qüvvətini
öz sinfimə vərirəm,
Qoruyaraq sovet hökumətini,
Basmasın
ayaqlarını
bizə düşmənlər
və bizə yad
ölkələr
bizim azad
Vətənimiz
SSSR-ə.*³⁷⁰

dizeleri gibi şiirleri, Samed Vurgun’un bu yıllardaki sanat anlayışındaki Sovyet vatanperverliyi temasına örnek teşkil eder.

Sosyalist realizm 1934’te düzenlenen Sovyetler Birliği Yazarlarının birinci kurultayında kendini açıkça gösterir. Sosyalist realizmin tanımı, kurultay tutanağında şöyle geçer:

*“Sosyalist Realizm – Sovyet edebiyatının ve edebiyat tenkidinin esas metodudur. Bu metod sanatçıdan gerçeği doğru, net tarihi bir devinimsel gelişme çerçevesinde göstermesini talep eder. Aynı zamanda bu doğruluk ve tarihi netlik emekçilerin düşünsel değişim ve sosyalizm ruhunu da eğitip yetiştirme meselesiyle birleştirilmelidir.”*³⁷¹

Stalin döneminde oldukça sert uygulamaları görülen Sosyalist realizm, esasında Karl Marks’ın ve Engels’in edebiyat kavramıyla aynı değildir. Terry Eagleton’a göre sosyalist realizmin asıl taşıyıcıları daha ziyade Belinski, Çernişevski ve Dobrolyubov gibi XIX. yüzyılın Rus “devrimci demokratik” eleştirmenleridir.

³⁶⁹ Age, s. 117

³⁷⁰ Age, s. 126

³⁷¹ Tagızade, 2006, s. 18

Edebiyat ise toplumsal gelişmenin bir aracı haline gelmelidir.³⁷² Eagleton, Marks'ın edebiyatın amaca ulaşmak için bir araç olarak gören yararçı fikirlere karşı çıktığını *“Bir yazar yapıtını amaca giden bir araç olarak göremez. Yapıtlarının kendisi birer amaçtır; kendisi ve başkaları ‘çok az’ derecede amaçlar, eğer mecbursa yapıtlarının var olması için kendi varlığını kurban edebilir.”*³⁷³ sözleriyle ifade eder. Marks'ın estetik anlamda güzel olan ile siyasi açıdan doğru olanın kabaca eşleştirilmesi olarak görmediğini düşünen Eagleton yine de Marks'ın realist, eleştirel, radikal yazarlardan hoşlandığını; ama romantizmden iç hoşlanmadığını ifade eder.³⁷⁴

André Bonnard, Sovyet Dönemi'nde sosyalist realizm öğretileri çerçevesinde edebiyatta uygulanan bir sansürün olduğunu kabul eder. Fakat bu sansürün ideolojik olarak rejim karşıtı eserlerde ve rejimin geleceğinden ve yine rejimin ilerleme yeteneğinden kuşku duyanların eserlerinde uygulandığını düşünen Bonnard, bu durumun normal olduğu kanaatindedir.³⁷⁵ Anatoli Lunaçarski'ye göre sosyalist realizm etkindir ve dünyayı tanımaktan çok değiştirmeyi hedefler.³⁷⁶

Politik savaşımın ideolojik savaşımın bir parçası olduğu görüşünde olan Asım Bezirci, edebiyatın da ideolojinin bir parçası olduğunu, dolayısıyla politika ile edebiyat arasında diyalektik ilişkiler olduğunu ifade eder.³⁷⁷ O, edebiyatın açık ya da kapalı desteğiyle istenilen hedeflere ulaşılmasının daha kolay olduğu fikrindedir.

Görülüyor ki sosyalist realizm, bir edebiyat akımı olarak çeşitli boyutlarda tartışma konusudur. Seçimi sanatçının tercihine bırakıldığı takdirde, gerçekçi ve eleştirel olması; devinim ve değişimi içinde bulundurması; edebiyat eserinin gerçeği işlemesi ve yaşama müdahale etmesi gerektiği gibi ilkeleri, kendi içinde tartışılabilir. Burada sorun, yaratılan siyasi otoritenin, bir edebî akım çerçevesinde dönemin sanatçıları zorunlu bir sosyolojiye sokma çabalarıdır. Bilhassa Stalin döneminde

³⁷² Terry Eagleton; **Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi**, Utku Özmkas (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 59

³⁷³ **Age**, s. 60.

³⁷⁴ **Age**, s. 61.

³⁷⁵ André Bonnard; **Yeni bir hümanizmaya doğru - Sovyet Edebiyatı Üzerine**, Serdar Canbolat-Mehmet Erdal (Çev.), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2001, s. 36.

³⁷⁶ Anatoli Lunaçarski; **Sosyalizm ve Edebiyat**, Asım Bezirci (Çev.), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998, s. 83

³⁷⁷ Asım Bezirci; **Halk ve Sosyalizm için Kültür ve Edebiyat**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1997, s. 66

uygulanan sosyalist realist doktrinler, belirlenen ölçütlerde eserler verilmesi gerektiği konusunda oldukça dogmatik bir tutum sergiler. Dönemin sanatçılarından Osip Mandelştam, “açlıkla öldürmek” anlamına gelen Holodomor (Ukrayna kırımı) olayından sonra 1933’te yazdığı “Stalin Epigram”ında ilginç ifadeler kullanır. Elbette sanatçının kaleminden çıkan edebî eserlerden dış dünya gerçekliğine bire bir ulaşmak pek mümkün değildir; fakat döneme ilişkin izlenim edinilmesi açısından önemli olabilmektedir:

*Yaşıyoruz, ama hissetmiyoruz artık
bastığımız toprağı.
On adım öteden duyulmuyor konuştuklarımız.
Oysa ne zaman iki çift laf edecek olsa birileri,
Kremlin'in dağcısını* anmadan edemiyorlar.
Parmakları kalın tırtıllar gibi
ve ağır kurşun gibi dökülüyor ağızından kelimeleri.
Hamamböceği bıyığı sırtıyor
ve pırıl pırıl çizmelerinin üstleri.
İnce boyunlu adamları sarmış çevresini,
bu insan bozuntularının soytarılıklarıyla oyalanıyor.
Biri ıslık çalıyor, biri miyavlıyor, biri inliyor,
Yalnız o parmağını bize sallıyarak kükrüyor.
İnsan karnına, alnına, şakağına, gözüne
nal fırlatır gibi durmadan emirler yağdırıyor.
Bu geniş omuzlu Kafkas Kocası, tatlı bir meyve gibi
dilin üstünde yuvarlıyor her idam kararını.³⁷⁸*

“Kremlin’in Dağcısı” tamlamasıyla Stalin’in kastedildiği “Oysa ne zaman iki çift laf edecek olsa birileri / Kremlin’in dağcısını anmadan edemiyorlar” ifadesi, Samed Vurgun’un Abdulla Şaiq’e söyledikleriyle paralellik gösterir. Kemal Talibzade’nin ifadelerine göre, babası Abdulla Şaik, bir dergiye verdiği bir şiirin yayımlanması için bir yıl sonrasına tarih alır. Samed Vurgun ise Şaik’e şiirine Stalin’in adını kullanarak bir satır eklemesi tavsiyesinde bulunur. Şaik içinde XVIII. yüzyılın geçtiği bir şiirde bunu nasıl yapacağını düşünür; sonuçta eklemenin bir yolu bulunur ve şiir hemen yayımlanır.³⁷⁹

³⁷⁸ Osip Mandelştam; **Vedalaşmaların İlmini Yaptım Ben**, Cevat Çapan (Çev.), Kanguru Yayınları, Ankara, 2012, s. 50-51

³⁷⁹ Kamal Talibzade; “Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works”, Azerbaijan International, 1996, 4.1, 28-29 http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_litcriticism.html (E.T. 01.11.2015)

1930'lu yıllarda içinde bulunduğu Leninist genç komünistler birliği yapılanması ve Komünist Parti'nin etkisiyle komünist ideolojiyi benimseyen Samed Vurgun, artık Stalin'in adına pek çok eserinde yer verir olmuştur. Bu dönemde yalnızca Samed Vurgun değil, pek çok Azerbaycan sanatçısı eserinde Stalin'in adını geçirir. Samed Vurgun'un, "Stalin" (1935), "Azərbaycan" (1935), "Klim Vorosilova" (1936), "Rəhbərə Salam" (1936), "Günəşin Keşiyində" (1936), "Ölüm Xəbərcilərinə" (1937), "Bayrağım" (1937), "Səhər - Səhər" (1937), "On İki Dekabr" (1937), "Rəhbərin Vətəni" (1937), "Aşıq Qardaşıma" (1938), "Çil Toyuğun Tək Yumurtası" (1938), "Xəyrə-Şərə Yaramaz" (1938), "Mavzoley" (1938), "Qızıl əsqər" (1938), "Sədaqət" (1938), "Böyük Bir Kitab Var Bizim Həyatda" (1938), "Kommunist" (1939), "Qəhrəmanın Heykəli" (1939), "Vətənin Keşiyində" (1941), "Ananın Öyüdü" (1941), "Qoca Qəhrəmanın Çıxışı" (1941), "Rus Ordusu" (1941), "Komsomol Marşı" (1941), "Qəhrəmanın Hünəri" (1941), "Bütün Xalqlar, Qəbilələr Od İçindən Çıxacaqdır." (1941), "Sovqat" (1941), "Oktyabr" (1941), "Gələcəyin Toy-Bayramı" (1943), "Nəsibimiz Səadətlə İlk bahardır!" (1944), "Zəfər Bayrağı" (1945), "Zəfər Bayramı" (1945), "Alman Bənnası və Sovet Zabiti" (1947), "Mənim Andım" (1949), "Bütün Bakı Ürəyimdə Bir Şe'r Olur" (1951), "Ölməz Stalin" (1953) şiirlerinde Stalin'in adını bilhassa kullanır. Bu şiirlerden bazıları Stalin'le ilgisizdir; bazılarından da Stalin'in adı sonraki basımlarda çıkartılmıştır. 19 tanesi 30'larda, 15 tanesi 1940'larda, yalnız iki tanesi ise 1951 ve 1953'te yazılmıştır. Sonuncusu, Stalin'in ölümü üzerine yazılmıştır. Tarihlere bakıldığında, Stalin adının şiirlerde en çok 1935-1941 arası kullanıldığı görülür. Bu tarihler, Stalin'in 1936-1939 arasındaki siyasi tasfiyesi ve İkinci Dünya Savaşı'nın Sovyetler'de başladığı yıla denk gelir.

Petre M. Petrov, "Automatic for the Masses: The Death of the Author and the Birth of Socialist Realism" adlı kitabında, Stalin döneminde sosyalist-realist bir yazarın, Sovyet toplumu hayatına tamamen entegre olmak zorunluluğundan söz eder. Petrov, "Stalinist" olarak adlandırdığı döneme ait sosyalist-realizmle ilgili şunları söyler:

"Stalinist sosyalist-realizmde, her türlü realizmin talep ettiği zihinsel berraklık, aidiyete (bağlı olmaya) dayalıdır: Sadece sosyalizm mücadelesinin bir parçası olan,

*dünyayı doğru bir şekilde temsil edebilir. Stalinist ideolojide bir Sovyet adamı, insanoğlunun yeni bir türü olmalıdır; sadece çok çalışan değil, aynı zamanda derin bir şekilde hisseden... Yazmak, sosyalist realizmin doktrinel iskeletinde, dünyanın içkin mantığını açıklamak için bir vesile sağlamaktır; fakat bu vesile yalnızca gerçek bir Sovyet bireyi, 'bizden biri' olan bir yazar için olanaklı olacaktır.*³⁸⁰

Samed Vurgun'un dönemin sanat anlayışını gönüllü ya da gönülsüz kabul ettiği; yahut Stalinist edebiyat ideolojisiyle paralel olmayan birtakım eğilimlerinin olabileceği ayrı bir konu olmakla birlikte, Petrov'un döneme ilişkin ifadelerini Samed Vurgun'da görmek mümkündür. Samed Vurgun'un söz konusu dönemde yazdığı şiirlerden hareketle, onun sosyalist toplum hayatına entegre olmaya çalışan bir sanatçı olduğu söylenebilir. Elbette Stalin dönemi Azerbaycan sanatçıları söz konusu olduğunda, Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad, Mikayıl Müşfik gibi "Stalinist sosyalist-realizm"e uymadığı için cezalandırılan sanatçılar da söz konusudur.

Aynı dönemde, Azerbaycan edebiyatındaki romantik şairlere, sanat anlayışlarına ve (çoğu zaman) milliyetçilik ideallerine sosyalist şairlerin karşı çıkması ve onları ifşa etmeye çalışması, dönemin nefret temelli yaklaşımlarından biri haline gelir. Kimi zaman tahkire varan bu çıkışlar ve ifşalar, sanatçıların kalemlerine yansıyan gerçeklerdir.

1930'da İnkılap ve Medeniyet dergisinde Ekrem Cafer'in Hüseyin Cavid'e yazdığı açık mektupta,

*Şiirlerim şiirlerinle vedalaştı
...gidip girdiler komsomola!*³⁸¹

dizeleriyle Cavid'in eskide kaldığını ifade etmesi; yine Samed Vurgun'un Hacı Kerim Sanılı'ya ve 1926'da "Göygöl" şiirini ithaf ettiği Ahmed Cevad'a istinaden 1932'de yayımladığı "Yoldaş, Hinker, Amxanaqo" şiirinde,

³⁸⁰ Petre M. Petrov; **Automatic for the Masses: The Death of the Author and the Birth of Socialist Realism**, University of Toronto Press, USA, 2015 s. 30 <https://books.google.com.tr/books?id=YNjTBgAAQBAJ&pg=PA26&lpg=PA26&dq=Automatic+for+the+Masses:+The+Death+of+the+Author+and+the+Birth+of+Socialist+Realism&source=bl&ots=6RBSaosjt4&sig=02BX67bqofWdBQQGATuTmPooPcI&hl=tr&sa=X&ved=0CCC0Q6AEwA2oVChMIRLi71fzsyAIVCP5yCh1ucwgT#v=onepage&q&f=false> (E.T. 01.11.2015)

³⁸¹ Kengerli; 2008, s. 52

*Mən nə Saniliyəm, nə də Cavadam,
Onlara düşmənam, onlara yadam.
Döyüşdən yarandım, qolum qırılmaz,
Yollarda axsayıb qalsam da bir az,
Arxam qaranlığa... Günə doğruyam...
Azad bir ölkənin azad oğluyam.*³⁸²

dizeleriyle onlarla ihtilaf içinde olduğunu açıqça ifadə etməsi, dönemin sanatçılar arasındaki kutuplaşmalarını və sanat dünyasında bile birbirlerine qarşı göstərdikləri saldırganlıqları göstərir. Bu kutuplaşmalara bir başqa nümunə də Samed Vurğun'un 1935'te yazdığı 26'lar poemasında göstərilə bilər. Vurğun,

*İndi xəbər vərim verim oxucuma mən
O "millət rəhbəri" Resulzadədən;
Toplamış məclisdə müsəlmanları,
Yağlı və dələlərə tutmuş onları,
Deyir: "Türkiyəni çağırmaq gərək,
Bizə kömək olsun qılınc çəkərək,
Parlasın ədalət, mehri-hürriyyət
Ucalsın Göylərə şərəfi- millət!.."
- Şarlətan!
- Afərin!
- "Rəhbərə" bir bax...
- Vətən yadlara bunlar satacaq!..
- Bir dayan!
- Nə dedin?
- O bir xaindir
Sözünün pərdəsi millətdir, dindir..."*³⁸³

dizeleriyle bu dəfə bir şairə deyil, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti'nin kurucusu Mehmed Emin Resulzadə'ye ağır sözlər yönəltir.³⁸⁴ Bu dizələr, Samed Vurğun'un Resulzadə'ye yükləndiyi ilk dizələr deyildir. 1931'de yazdığı "Hücum" adlı şiirində də Samed Vurğun,

*Bu hücum,
bu yarış
Düşmənin ürəklərə qan qusturacaq*

³⁸² Vurğun; 1960, C.I, s. 133

³⁸³ Vurğun; 1954, C.II, s. 8

³⁸⁴ Mehmed Emin Resulzadə, Samed Vurğun'un kendisine hitabən yazdığı söz konusu kültürücü sözlərlə, kendisini bir şəkildə tarixə keçirdiyini düşünməkdədir və bunu, baskı döneminde başqa seçəneği kalmamış zeki bir şairin işi olaraq dəyərləndirməkdədir. Bu gəbi eğilimlər, gənçlik yıllarında romantik edebî ekoldən bəslənmiş; olgunluk döneminde sosialist-realizm çizgiyi bənimsemiş bir şair için muhtemeldir. Fakət bunların kesinliğıne dair hərhangi bir kanıt yoxtur.

*və ölən kapitalı
bir dəfəlik susduracaq!
Cərgəmizdə
yeri yoxdur
“qəlbi sadələrin”.
bu hücum,
son günüdür
Rəsulzadələrin!*³⁸⁵

dizeleriyle M. Emin Resulzadə'ye çatmışır. Yine Samed Vurgun 1926'da “Sızıltılarım” şiirini “*Möhtərəm və əziz...*” diyerek ithaf etdiyi Hüseyn Cavid'e, 1937'de Edebiyat Gazetesi'nden “Səadət Düşməninə” başlığıyla seslendiği şu satırlar önemlidir³⁸⁶:

*Sən ey böyük günlərin adına böhtan atan
Vətəninə, xalqına xain çıxan şarlətan!
“Gözəllik aşiqiyəm” deyən deyilmədin sən?
Ömründə bir yaqşılıq gəlməmişdir əlindən?
Adına millətçilər dedi “böyük sənətkar”
Gəlin düz araşdıraq, sənə sənətinmi var?
Sən gecələr “Hamidi” vurub cilməyə getdin,
Hərədən bir tük çəkib, kosaya saqqal etdin.
“Azərbaycan şairi” olsa da qorxaq adın,
Soltanların, şahların sinisini yaladın.
Utanmadın Vaqifin, Fizulinin üzündən,
Utanmadın Sabirin “Ay satıram” sözündən
O murdar arzuların torpaqlara gömüldü,*

³⁸⁵ Vurgun; 1960, C.I, s. 139

³⁸⁶ Samed Vurgun'un Hüseyn Cavid hakkındaki ifadələri tutarsızlık gösterir. 1937'de kaleme aldığı şiirinde “*Gəlin düz araşdıraq, sənə sənətinmi var?*” şeklinde seslendiği şairi, 1936'da “*Biz Hüsəyin Cavidin yaradıcılığından istifadə etmiş və edəcəyik. Hüseyn Cavid yaradıcılığında biz şairlər üçün öyrənməli şeylər çoxdur. Lakin Hüsəyn Cavidin yaradıcılığı bizim Azərbaycan xalqı ilə, onun tarixi ilə, onun taleylə bağlı deyildir.*” (Bknz. Səməd Vurgun; **Əsərləri**, C.V, Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s. 50) ifadələriyle dəyərləndirmişdir. Vurgun'un yalnızca Hüseyn Cavid'le ilgili değil, M. Refili, M. Müşfik gibi sanatçılarla ilgili de tutarsız ifadələri mevcuttur. Örneğin Samed Vurgun yine 1936'daki söz konusu yazısında, Refili'yi (R. Rıza ilə birlikdə) “*Bu yoldaşlar həqiqətən talantlı şairlərdir. Lakin bir şey demək lazımdır ki, bu adamlar xalqa sun'i bir şey vermək yolu ilə gedirlər. Suni ədəbi form yaratmaq olmaz.*” sözləriylə yetenekli olduğu fakat suni yazdığı yönündə eleştirmişdir. Buna paralel olaraq Paşa Efendiyev'in anılarına görə, Samed Vurgun, Refili'ye sarılarak basılan şiir kitabı için onu tebrik etmiş ve kullandığı uyaklar için “*Bu qafiyə ixtirasıdır, kəşifdir.*” ifadələrini kullanmışdır. (Bknz. Qurban; 2011, s. 15). Buna karşılık, Samed Vurgun Refili'yi pek çok yerde eleştirmiş; hatta 1952'de kendisine yönelttiği bir eleştiride “*Rəfili yalnız klassiklərə deyil, əvvəllər olduğu kimi indi də müasir yazıçılarımıza, gənc ədəbi-elmi qüvvələrimizə də ləkə vurmağa çalışır. O, 30 illik yaradıcılığı ərzində həmişə xalqımızın ən gözəl ədəbi və elmi irsinə böhtan atmışdır.*” (Bknz. Qurban; 2011, s. 125) sözləriylə onun sanatının halkın edebî ve ilmî geleneklerine leke sürdüyünü iddia etmişdir. Samed Vurgun'un Müşfik için de benzer tutarsızlıkları tarixi kayıtlarda mevcuttur. Edebiyat dünyasındaki bu tutarsızlıkların nedenlerini, dönemin baskı politikalarında aramak gerekir.

*Sənin yaratdıqların özündən əvvəl öldü.*³⁸⁷

Yine Seyfulla Şamilov'un 1937'de Komünist gazetesinde yayımladığı "Ədəbiyyatda Bolşevizm İdeyalığı Uğrunda" başlıklı yazısında Ahmed Cavad'ı suçladığı,

"Əhməd Cavad özünün belə bir mənhus və alçaq keçmişi ilə revolusiyadan sonra yenə də ədəbiyyatımızda iştirak etməkdən məhrum edilməmişdir.

Lakin Əhməd Cavad revolusiyadan sonra da yenə mürtəce şərlər yazmaqdan əl çəkməmişdir.

*("Göy göl" 1923 –cü ildə, " Sən ağlama" 1923-cü ildə, " İşçi" 1927-ci ildə və i.a.)."*³⁸⁸

satırları, Cavad'ı siyasi yönetim karşısında zor duruma sokan bir yazı olması dolayısıyla ayrı bir örnek teşkil eder.

Dönemin sanat anlayışını yansıtan bu çıxışlar, söz konusu siyasi ideolojiye dâhil olmayan kalemleri dışlama eğilimleridir. 1937'de iki sayfasını bu meselelere ayıran Edebiyat Gazetesi, 9 Haziran'da üçüncü sayfasında "Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqını hər cür əksinqilabi millətçi, müsəvatçı tör-töküntülərdən təmizləyəlim!"³⁸⁹ ibaresiyle yayımlanır. Gazetede aynı tarihte Samed Vurgun'un "Səhvlərimiz Haqqında" yazısı basılır. Bu yazıda yine dost-düşman kutuplaşması ve "halk düşmanı" yaftalamaları vardır. Örneğin Samed Vurgun "Demək ki öz bolşevik sayıqlığımızı zəiflədərək qapılarımızı dostla da, düşmənlə də açmışıq. 3-cü plenum açıq göstərdi ki, Ə.Cavad, Yusif Vəzir, Musaxanlı, Sanılı, Simurq və başqaları cərgələrimizdə özlərinə yurt salaraq öz qara keçmişlərindən əl çəkməmişlər və ədəbiyyatımıza az ziyan verməmişlər. Talıblı, Əli Nazim, Hüseyn Cavid, Müşfiq kimi alçaqlar öz kontrrevolüsyon fikirlərini ədəbiyyat sahəsində də aparmışlar."³⁹⁰ sözleriyle daha önce kendilerine şiirler ithaf ettiği Hüseyn Cavid, Ahmed Cavad ve Mikayıl Müşfik gibi sanatçıları sert bir şekilde eleştirir. Bu durum yalnızca Samed Vurgun'da görülmez. Örneğin aynı sayıda "Düşmənlərə Qarşı Amansız Olalım"

³⁸⁷ Səməd Vurğun; "Səadət Düşməninə (Xalq Düşməni Hüseyn Cavidə)", **Ədəbiyyat Qəzeti**, Bakı, 11.6.1937, s. 4.

³⁸⁸ Seyfulla Şamilov; "Ədəbiyyatda Bolşevizm İdeyalığı Uğrunda", **Kommunist**, 12.3.1937.

³⁸⁹ Kamran Əliyev; **Ədəbiyyat Tarixinə Bir Baxış**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu, Gırifli Nəşr, 2013, Bakı, s. 138

³⁹⁰ Səməd Vurğun; "Səhvlərimiz Haqqında", **Ədəbiyyat Qəzeti**, 9.6.1937.

yazısıyla Resul Rıza'nın da “Əhməd Cavad, H. Cavid, Talıblı, Musaxanlı, Sanılı, Yusif Vəzir və bir sıra bunlar kibi hər zaman saxta deklorasiyalarla ortaya çıxıb, əsl həqiqətdə isə bir düşmən kibi dəbiyyatımızda ziyançılıq aparan ünsürlərin ədəbi təşkilatımıza soxula bilmələri Yazıçılar İttifaqı rəhbərliyi və onun işinə məsul olan partiyalı, komsomolçu və partiyasız yoldaşların əbləhlik xəstəliyi olan qayğısızlığa tutulduqlarından iləri gəlmirmi?”³⁹¹ ifadələri dönemin sanatçılarının durumuna ilişkin ayrı bir göstərgedir. Yine Abdulla Faruk “Sonadək İfşa Etməli”, Ağahüseyn Resulzadə “Sıralarımızda Düşmənlərə Yer Yoxdur”, Mehmet Said Ordubadi “Təmizliyə Başlanmalıdır”, Cafer Handan “Sıralarımızı Təmizləyəlim”³⁹² gibi yazılarında kalemleriyle siyasi asimilasyona hizmet etmək durumunda kalırlar. Dönemin edebiyat dünyasında estirdiği siyasiləşmə zorunluluğu, gazetelerinde nefret dolu söylemlerle kendini göstərdiği açıktır. 16 Haziran 1937'de Edebiyat Gazetesi'nde “Qəzəb və Nifrət Mitingi” başlıklı bir yazı, siyasi meselelere dâhil olan sanatçılara ilişkin “...Çıkışta bulunan Əli Məmmədov, H. Mehdi, R. Rıza, M. Rahim və başqa yoldaşlar, faşist köpəklərinin bu murdar, tarixdə misli görülməmiş alçaqlıqlarına qarşı qeyz və nifrətini bildirmişlərdir.” ifadəlerine yer verir.

Terry Eagleton'a göre Stalin dönemi Rusya'sında yaşanan Marksizm farklıdır. Eagleton, çağdaş kapitalist ulusları kölecilik, soykırım ve sömürü tarihinin meyveleri olarak değerlendirirken Stalin'in Sovyetler Birliği'ni de buna benzetir.³⁹³ Bunun nedenini, erken dönemdeki Sovyetler Birliği'nin kötü ekonomik koşullarına bağlayan Eagleton; Stalinizm ve Maoizm gibi uygulamaların dünyanın diğer toplumlarında sosyalizm adına sevimsiz tahayyüller oluşturduğunu ifade eder.

Eagleton, yoksunluk koşullarında sosyalizmin asla kurulamayacağı kanısında olmasa da, maddi kaynakların yokluğunda “Stalinizm olarak bilinen sosyalizmin garip bir karikatürü olma yönünde bozulabileceği”³⁹⁴ kanaatindedir. Öte yandan Eagleton, bağımsız basın ve adalet sisteminin yasaklanmasını da Batı destekli çıkarılan iç savaşlarda ölen militan işçiler yüzünden Bolşevik Partisi'nin sosyal tabanının küçülmesine bağlar. Dolayısıyla sosyalizme ilişkin acımasız uygulamaların

³⁹¹ Rəsul Rza; “Düşmənlərə Qarşı Amansız Olalım” *Ədəbiyyat Qəzeti*, 9.6.1937.

³⁹² *Age*, s. 138

³⁹³ Terry Eagleton; *Marx Neden Haklıydı?*, Oya Köymen (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s. 27

³⁹⁴ *Age*, s. 34

arka planında iç savaş, yaygın açlık ve yabancı işgali olduğunu; bu durumun trajik bir ironi olarak XX. yüzyıla damgasını vurduğunu ifade eder.³⁹⁵ Bu durum Sovyet Dönemi Azərbaycan'ı açısından ele alındığında, Azərbaycan'daki edebî çalışmaların yukarıda sözü edilen unsurların etkilerine maruz kalmış olabileceği düşünülebilir. Fakat bu, çalışmalarda ve basında görülen dogmatik siyasi uygulamaları açıklamak için yetersizdir.

2.1.3.Sanatta Gelenek

Samed Vurgun, *“Həyat haqqında olan bütün düsturlar həyatın hərəkət və inkişaf qanunları təsiri ilə daima dəyişməyə məcburdur.”*³⁹⁶sözüylə açıqça ifade etdiyi gibi sanatta da yenilikçi bir anlayışı benimsemiştir. Bu yüzden Samed Vurgun, sanat anlayışının olgunluk döneminde geleneksel biçim ve muhtevalara karşı olmuştur. Bahtiyar Vahabzade de şairin *“Ölən Məhəbbət”* poemasını örnek göstererek şöyle demiştir: *“Körüldüyü kimi, şair bu əsərində də qədim adətlərə, əsrlər boyu davam edib gələn ehkamlara qarşı çıxır.”*³⁹⁷ Bu karşı çıkış, dönemin edebiyat anlayışıyla paralellik gösterir. Fakat Samed Vurgun, her şeye karşın sanattaki geleneksel değerleri tümünden reddetmeye gitmemiştir. Hatta bu geleneklerin bir kısmını, yenileşme sürecinde sahiplenmiştir: *“...biz M. F. Axundovun, Vaqifin, Zakirin, Sabirin realist demokratik ənənələrinə - Azərbaycan ədəbiyyatında sələflərimizin şanlı ənənələrinə arxalanırdıq.”*³⁹⁸ Elbette “yenilik” kavramı, sosyalist-realist edebiyat anlayışının tasvir etdiyi “eski”ye karşı olmak ve her şekilde bununla mücadele etməkdir. Samed Vurgun, 1928'de “işçi” şiirinde

*O günkü keçmişin məşəli söndü,
Bir yeni kainat çıxdı qarşına.
O qara qüvvələr xəyala döndü,
Beş guşəli yıldız taxdın başına.*³⁹⁹

dizeleriyle eskinin karşısında olduğunu ifade ederken, “Azad İlham” şiirinde kaleme aldığı,

³⁹⁵ Age, s. 35

³⁹⁶ Vurgun; 1972, C.V, s. 322

³⁹⁷ Vahabzade; 1984, s. 136

³⁹⁸ Şirindil Alishanlı; *Ədəbi-Nəzəri Fikrin Tarixiliyi və Müasirliyi*, Elm, Bakı, 2013, s. 163

³⁹⁹ Vurgun; 2005, C.I, s. 62

*Bizimlə getməyən, fəqət sürünən
Vəzifə düşkününü o dəyyusları!
Budur, dövrəmizdə daima "heyhat!" –
Deyib bu dünyadan keçənlər də var.*⁴⁰⁰

dizeleriyle edebiyatta yeni benimsəməyənlərə; kendilerine katılmayanlara yönelik eleştirilər yöneltir. Cahid Kuliye'v'e görə Samed Vurgun yeni şiiri, milyonların sesi, ter kokan nefesi olaraq adlandırır. Ona görə Samed Vurgun yeni dönmnin beynelmilel sesini annesinin ninnilərindən daha hoş bulan bir şairdir.⁴⁰¹Burada Kuliye'v'in, Samed Vurgun'un estetik faaliyyətlərinə ilişkin 1966'da yayımladığı kitabında benzer öznəl ifadelərə sıklıkla yer verdiğı de belirtilmelidir.

Samed Vurgun biçimcilik ve natüralizmle mücadələ edilmesi gerektiğini ele aldığı "Formalizm və Natüralizm Öleyhinə" adlı yazısında biçimciliğın burjuvazi mefkûresi olduğunu iləri sürer. Bu düşüncəsi, Marksist eleştirinin her türden biçimciliğə geleneksel olaraq karşı çıkmasından⁴⁰²kaynaklanır. Biçimle içeriğı bir bütün olarak değərlelendiren Marksist eleştiri, bunu Hegelci gelenekten alır. Hegel'e görə ise, biçimin ve içerik birbiriyle bağlantılıdır.

Yaşamdan uzaklaşmanın aslında bir anlamda biçimciliğə saplanmak olduğunu ifade eden Samed Vurgun, M. E. Sabir'i ve Puşkin'i biçimcilikdən uzak eserler veren sanatçılar olarak örnek verir. O, biçimciliğın hayattan uzaklaşmak olduğunu ifade edərkən dönmnin ediplərindən Hüseyin Cavid'i ve M. Refili'yi bu bağlamda eleştirmişti. Samed Vurgun'a görə asıl sanat, eserin içeriğinde (muhtevasında) olmalıdır. Vurgun, "Kəməl və Sənət" başlıklı yazısında tüm eserlərində öncelikle anlam güzelliğinin peşinde olduğunu ve hiçbir güzelliğın ömrünün anlam güzelliğinin ömrü kadar uzun olmadığını ifade eder.

Bütün bunların yanında Samed Vurgun'un şiirde geleneksel nazım biçimlərindən faydalandığı bir gerçektir. "*Səməd Vurğunun poeziyası öz mahiyəti e'tibarı ilə novator poeziyadır. Ancaq bu novatorluq zahiri görkəmdə, formada, üzdə deyil, esas ruhda, mayada, mahiyyətdədir; həm də bu novatorluq köhnənin, keçmişin müsbət ən'ənlərinin inkarı şəklində yox, davamı, inkişafı təsdiqi zəminəsində*

⁴⁰⁰ Vurğun; 1960, C.I, s. 233

⁴⁰¹ Cahid Quliyev; **Səməd Vurğun Yaradıcılığında Estetika Məsələləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1966, s. 18

⁴⁰² Eagleton; 2012, s. 35

*təzahür edir.*⁴⁰³sözleriyle Samed Vurgun'un sanat anlayışında geleneklerden yararlandığını ifade eden Celal Abdullayev, onun yenilik anlayışının ait olduğu kültürün ruh köküne bağlı; geleneği reddetmek yerine yenileyerek sürdüren bir anlayış olduğu görüşündedir.

Samed Vurgun'un sanat anlayışında her ne kadar “eskiye karşı olmak” söz konusu olsa da eserlerinde Azərbaycan (hatta ortak Türk) halk şiiri geleneğinin izleri görülebilir. Nedim Gürsel, “...*Geleneksel kültüre başkaldıran en radikal hareketler bile bir temele dayanma, belli bir kaynaktan yararlanma gereğini duymuşlardır. Çıkışlarında Fütürizm ya da gerçeküstücülüğün izlerini hatta en aşırı özelliklerini taşıyan Nazım Hikmet ve Aragon'un yapıtları bu savımı doğrular sanırım.*”⁴⁰⁴sözleriyle sanatçının geleneksel kültürden tamamen kopamayacağını ifade eder. Bu görüşe Samed Vurgun'un da katılmaması için herhangi bir neden yoktur. Nitekim Memmed Arif'in “*Səməd Vurğun Azərbaycan klasik poeziyasının ən yaxşı ən'ənlərini özündə birləşdirmişdir. Onun qələmində Nizaminin müdrikliyi, Füzuli lirikasının hərarəti, Vəqif sadəliyi, Sabir kəskinliyi vardır. Onun yaradıcılığında əyni zamanda, Azərbaycan xalqının əsrlərdən bəri yaratdığı xalq poeziyasının dərin mə'nalı, sadə və aydın aşiq lirikasının, aşiq Qurbanın, aşiq Ələsgər qoşmalarının, xalq dastan və nağıllarının da tə'siri vardır.*”⁴⁰⁵ şeklindeki düşünceleri, bunu destekler niteliktedir.

1931'de kaleminin güzellerden ilham almayacağını; 1936'da dumanı duman için, dağı dağ için, ormanları orman için yazmakla “insan”ı unuttuğunu söyleyen sosyalist bir şair olarak Samed Vurgun, 1935'te 8'li hece ölçüsüyle yazdığı

*Dağlarının başı qardır
Ağ örpəyin buludlardır
Böyük bir keçmişin vardır;
Bilinməyir yaşın sənin,
Nələr çəkmiş başın sənin*⁴⁰⁶

dizelerinden oluşan “Azərbaycan” ve 1948'de 11'li hece ölçüsüyle yazdığı,

⁴⁰³ Celal Abdullayev; **Səməd Vurğunun Sənət Dünyası**, Bakı-Yazıçı, 1986, s. 65

⁴⁰⁴ Nedim Gürsel; 2007, s. 198

⁴⁰⁵ Məmməd Arif; **Azərbaycan Xalqının Ədəbiyyatı**, Azərnəşr, Bakı, 1958, s. 68

⁴⁰⁶ Vurgun; 1960, C.I, s. 221

*Yenə də yamyaşıl geyinir dağlar,
Göz kimi durulur qaynar bulaqlar.
Əriyir güneylər döşündəki qar,
Yağış da isladır o göy çəmənini,
Təbiət ilhama çağırır məni!*⁴⁰⁷

dizelerinden oluşan “*Məhəbbət İlhamı Çağırır Məni*” şiirleri, Samed Vurgun’un lirik şiir yazma eğilimindən tam olarak kopmadığını açıkça gösterir. Samed Vurgun sanat hayatına lirik şiirlerle başlar; fakat olgunluk döneminde epik türde eserler de verirken lirizmi sanat hayatından çıkarmaz. Hatta M. Arif, Vurgun’un epik eserlerinde de lirizmin açıkça görüldüğü düşüncesindedir.⁴⁰⁸ Dolayısıyla Samed Vurgun’un lirizmle olan bağlılığı, onun halk şiiriyle yakın olmasını da sağlamıştır.

Samed Vurgun’un yalnızca şiir türlerinde değil, nazım biçimi ve ölçü konusunda da geleneksel kalıpları zaman zaman tercih ettiği görülür. Azərbaycan halk edebiyatı nazım şekillerinden geraylı bunlardan biridir.

Yine halk şiiri nazım biçimlerinden koşmaya çeşitli örnekler vermiş olan Samed Vurgun, Aşık Şemşir’le 1955’te bir atışma gerçekleştirir. Bu atışmada geleneksel koşma nazım biçimi kullanılmıştır. Koşmanın son dördlüğü şöyledir:

*Bəxt məni bu yerə qonaq göndərdi,
Gedirəm, yamandır ayrılıq dərdi;
Demə Səməd Vurğun gəldi-gədərdi,
Unutmaz bu oba, bu mahal məni...*⁴⁰⁹

Celal Abdullayev’e göre Samed Vurgun geleneksel aşık şiirine ait biçimsel örnekleri, aynı zamanda kendinden önceki ustalarını anımsamak ve kendisini onların varisleri olarak görmek; eserlerini halka yakınlıktırmaq için kullanmıştır.⁴¹⁰ O, bilhassa hece vezninin en iyi örneklerini vermiş bir “üstad” olarak değerlendirilir.⁴¹¹ Samed Vurgun’un şiirlerindeki biçimsel incelemelere daha sonra ayrıca yer verilecektir.

Samed Vurgun sanatında folklorik unsurlar da önemli bir yere sahiptir. Hatta Celal Abdullayev’e göre bunlar şiirlerinde olduğu gibi işlenmiştir.⁴¹² Çocukluğundan

⁴⁰⁷ Vurğun; 1960, C.II, s. 225

⁴⁰⁸ Məmməd Arif; **Səçilmiş Əsərləri**, C.II, SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1968, s. 493

⁴⁰⁹ Vurğun; 1960, C. II, s. 295

⁴¹⁰ Abdullayev; 1986, s. 168

⁴¹¹ Cəlal Abdullayev; **Səməd Vurğunun Poetikası**, Bakı- Gənçlik, 1976, s. 119

⁴¹² Age, s. 7

gençlik dönemlerine kadar, Azərbaycan sözlü folk edebiyatının üslup ve biçimsel özelliklerinin Samed Vurgun'u etkilediği bilinen bir gerçektir. O, hayranı olduğu Nizâmî-yi Gecevi'nin "Hüsrev ü Şîrîn" mesnevisine paralel, "Fərhad ve Şîrîn" dramını yazar. Bunun yanında "Komsomol Poeması"nda da folk edebiyatı nazım şekillerinden yararlanır. Yine aynı şekilde "Bəsti" poeması da buna örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, eserlerinde Azərbaycan folk efsanelerine de yer vermiştir. Sanatçının efsanevi motiflere yer verdiği "Aslan Qayası" adlı poeması, bazı tarihî olaylara da yer vermiştir. "Aydın Əfsanəsi" poemsı, efsanenin kendisiyle birlikte Samed Vurgun'un yaratıcılığını da içerir. Bu yaratıcılık, Samed Vurgun'un efsaneye kendi eklediği kurmacalar şeklinde kendisini gösterir.

Samed Vurgun'un folk arasında "Tomris efsanesi" olarak bilinen efsaneye de "Muğan" poemasında yer verdiği görülür. Bir başka örnek olarak "Qız Qayası" adlı poeması verilebilir. Burada efsane kahramanlarına ve efsanelerdeki taş kesilme gibi bazı motiflere

*Qızcığaz qayadan atır özünü.
Lakin deyirlər ki, altdan yuxarı
Qabartmış donunu dağlar ruzgarı.
Qızcığaz ölməyib, sağ düşmüş yerə,
Yayılmış bu xəbər bütün ellərə...
Budur 'Qız qayası' adlanmış qaya,
Sirrini verməmiş ulduza, Aya...' ⁴¹³*

şeklinde yer verildiği görülür. Atıf Zeynelliye göre "Qız Qayası" poeması aynı zamanda Samed Vurgun'un doğduğu yörenin bir yansıması gibidir.⁴¹⁴ Bahtiyar Vahabzade ise yaptığı bir tespitte, Samed Vurgun bu eserinde 26 dizesini efsaneye, 78 dizesini ise Şuşa'da geçirdiği günlerine ve gençlik yıllarına ayırmıştır.⁴¹⁵ Sanatçı efsanevi eserlerinde elbette ki her efsaneyi olduğu gibi vermez; bunları işleyerek kendi bakış açısıyla ortaya koyar.

Samed Vurgun folk efsanelerine özellikle önem vermiştir. Ona göre Azərbaycan folk efsaneleri, halkın yaratıcılığının bir yansımasıdır ve her bir efsane

⁴¹³ Vurgun; 1961, C.III, s. 167

⁴¹⁴ Zeynalli; 1989, s. 116

⁴¹⁵ Vahabzadə; 1984, s. 134

gerçek hayatı, halkın zevklerini; geleceğe olan inanç ve arzularını yansıtır. Bunların çoğunun hâlâ bir yükseliş arzusu olarak yaşadığını ifade eden Vurgun, kendi halk kahramanlarının güçlü bir dille yaratılması gerektiğini ifade ederken bu dilde standart bir biçim olmaması gerektiğinin altını çizerek. Ona göre güçlü bir sanatsal dilin, tek bir biçime sığdırılması mümkün değildir. Halk kahramanlarının güçlü bir dille efsaneleştirilmesinin realizmle çelişmediğine “Biz və Tarixi Keçmişimiz” başlıklı yazısında dikkat çeken Vurgun, “*Ən böyük realist olan Qorkinin ‘Qız və Ölüm’ poeması əfsanə ruhu ilə yazılmamış mı? Lakin Qorki əfsanəsi bizi inandırır, çünki o əsər ədibin realistik həyat anlaqlarından, müşahidələrindən doğmuşdur.*”⁴¹⁶ sözleriyle Gorki’yi de kendisine dayanak gösterir.

Bilindiği üzere Samed Vurgun eserlerinde yalnızca efsanevi motifleri işlememiş, Azerbaycan’da kullanılan atasözleri, deyimler ve çeşitli anlatmalara ilişkin folklorik unsurlara da yer vermiştir. Sanatçı bu unsurları kaleme alırken dönemin siyasi taleplerini de göz önünde bulundurmuştur. Bahtiyar Vahabzade’ye göre Vurgun eserlerini devrinin taleplerini (muhtemelen siyasi talepler) de gözleterek kaleme alır. Vahabzade ise bu durumu oldukça normal değerlendirir: “...*Çünkü sovet şairi nədən yazırsa yazsın həmişə xalqın mənafeyinin, onun duyğu və düşüncələrini, istək və arzularını qələmə alır və götürdüyü mövzuya dövrün tələbləri baxımından yanaşır.*”⁴¹⁷ Buna paralel olarak Cahid Kuliyeu de sanatçının devrin siyasi taleplerini göz önünde bulundurmasının gerekli olduğunu düşünenler arasındadır: “*Əlbəttə sənətkar keçmiş irsdən öyrənərkən bu günün övladı olduğunu yaddan çıxarmamalı, kommunizm əsrinin tələblərini rəhbər tutmalıdır.*”⁴¹⁸ Dolayısıyla Samed Vurgun’un halkın özünden geldiğini ifade ettiği ve halkın yarattığı folklor hazinesinden kaleme aldığı eserlerinde, esere siyasi dönemin talepleri açısından yanaşma eğiliminde olduğu ya da en azından onunla açık bir şekilde çatışmaktan kaçındığı söylenebilir.

Samed Vurgun olgunluk döneminde mistik dinlere, bilhassa İslam dini öğretilerine de karşıdır. Bunun nedeni, komünist dönemin siyasi koşulları olabileceği gibi, Samed Vurgun’un hayata bakışı da olabilir. Komünizm öğretileri henüz Azerbaycan’da kendini göstermeden önce, Samed Vurgun’un Kazak Öğretmen

⁴¹⁶ Vurgun; 2005, C.II, s. 173

⁴¹⁷ Vahabzade; 1948, s. 132

⁴¹⁸ Kuliyeu; 1966, s. 21

Okulu'nda bir öğrenciyken Tevfik Fikret'in mistisizme karşı yazdığı dizeleri ezbere söylediği bilinmektedir. 1920'li yıllarda da Samed Vurgun'un mistik inançlara ilişkin hiçbir eğiliminin olmadığı, bilakis bunlara karşı olduğu dikkat çeker. Örneğin bu fikirler, 1927'de yine Tevfik Fikret'in etkisiyle kaleme aldığı "Ondan da Gözəldir" şiirinde açıkça görülür. Öte yandan şairin 1928'de yazdığı "Qafqas" adlı şiirindeki

*Gələli dünyaya Məhəmməd, İsa,
Qırdı qardaşlığın şah damarını
Onların qoyduğu məscid, kəlisə
Hələ də sormada xalqın varını.*⁴¹⁹

dizeleriyle de Hristiyanlık ve İslamiyet'in kardeşliği yok ettiği, daha çok kutuplaştırma getirdiği fikrini açıkça ifade eder. Bu karşı çıkışlar, Samed Vurgun'un sanat anlayışında dogmatik öğretilere karşılık özgür düşüncüyü rasyonel çerçevede savunmaktan çok, içinde bulunduğu sosyolojik ortamın bir yansıması olarak da değerlendirilebilir. Bu konuda kesin yargılara varmak zordur.

2.2. EDEBİYAT ANLAYIŞI

Samed Vurgun nasıl yazdığını, ne yazdığı ile ilişkilendiren ve bunların arasında önemli bir bağ olduğunu düşünen bir şairdir. Edebiyatta estetik kaygı gütmesine karşın, onu yalnızca "sanat" olarak değerlendirmeyen şair; daha çok toplumsal meselelere dokunmak ve halka ulaşmak için kullanmıştır.

Kendisi için "iyi günler şairi" olduğunu söyleyen Samed Vurgun sevinç, hüznün, keder, kaygı ve hatta nefret gibi duyguları da edebiyata yansıtmıştır. Fakat bu temaların onun elinde işlenmesi için "insan"ı yakından ilgilendirmesi gerekmektedir. Sanatında insanın kayıtsız kalamadığı herhangi bir şeye yer verdiğini ifade eden Vurgun, bir olayı nasıl kaleme aldığını şöyle ifade eder: "*Bən o hadisəni, o insanı günlər, həftələr, aylarca düşünürəm, yaşayıram, onlarla birlikdə səvinir, ağlayır, çirpınır, vuruşur, sonra yazıram. Mən bunu sənətkarın sənətə qarşı samimiyyət kimi yenə idda edirəm və təzə başlamış yazıcılarımıza məsləhət görürəm.*"⁴²⁰

⁴¹⁹ Vurgun; 2005, C.I, s. 58.

⁴²⁰ Vurgun; 2005, C.V, s. 10

Samed Vurgun'un edebiyat anlayışı tüm temalar dâhilinde manzum şekilde başlamış ve inkişaf etmiştir. Tıpkı şiirleri gibi, poema ve tiyatro eserlerini de manzum şekilde kaleme alan Samed Vurgun, özel mektuplarında dahi duygularını daha yoğun aktarabilmek için zaman zaman manzum ifadelerle başvurmuştur. Samed Vurgun'un edebî çalışmaları, biçimsel olarak tamamen manzum ürünler üzerine kuruludur.

2.2.1. Edebî Türler

2.2.1.1. Şiir

2.2.1.1.1. Şiirde Düşünce

Samed Vurgun'un ilk dönem şiirlerinde lirizmin ağırlıklı olduğu bilinen bir gerçektir. Bu dönemde sanatçının çoğunlukla aşk, doğa ve hicran temalı şiirler gibi, duygunun yoğun olduğu şiirler yazdığı bilinir. Samed Vurgun sanatta geçirdiği değişimler kadar, şiire başlangıç noktasıyla da Tevfik Fikret'le benzerlikler gösterir. Tevfik Fikret'in de şiire aşk şiirleriyle başladığı bilinir. Şeyh Vasfi, Muallim Naci, Şeyh Galip ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi isimleri taklit ederek şiire başlamıştır.⁴²¹ Samed Vurgun da şiire geleneksel Türk şiirine ait folklorik unsurlarla; Molla Veli Vidadi, Molla Penah Vakıf, Fuzûlî gibi Azerbaycan klasik şairleri ve dönemin usta sayılan romantik şairlerini öykünerek başlamıştır. Ayrıca, Tevfik Fikret'in kendisi de dâhil olmak üzere Türkiye sahası şairlerden de etkilenmiştir.

Samed Vurgun ilk dönem şiirlerinde de sade bir şiir dili kullanmıştır. Bununla beraber tema açısından genellikle şiiri öğretmek ve öğrenmekten çok, resim gibi hissedilir ve sevilir olarak telakki eden Fikret'e⁴²²benzer. Örneğin Fikret'in,

*Şi'ri semâya benzetir, eylerdim ihtirâz:
Pervâza kabiliyeti yoktu hayalimin;
Aşkın getirdi ruhumu tatlı bir ihtizâz,
Duydum o dem taharrükünü şâh-bâlimin*⁴²³

dizeleriyle kaleme aldığı "Çiçekler İçinde" şiiri, Samed Vurgun'un,

⁴²¹ Kaplan; 1998, s. 113

⁴²² Hüseyin Tuncer; **Arayışlar Devri Türk Edebiyatı - Servet-i Fünun Edebiyatı**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998, s. 40

⁴²³ Tevfik Fikret; "Eski Şeyler 1304-1312", **Rübâb-ı Şikeste**, Abdullah Uçman, Hasan Akay (drl.), Çağrı yayınları, İstanbul, 2012, s. 377

*Bir yaz sabahının ilk azanıydı,
Süzüldü gözlərim xumarlanaraq.
Xilqətin mənalı bir zamanıydı,
Sular səslənirdi dalğalanaraq.*⁴²⁴

dizeleriyle lirizm açısından paralellik gösterir. Elbette sonraki dönemlerinde Fikret'ten farklı olarak şiirde anlamı sanat hayatının sonuna kadar savunacak; kendisini halkın içinden biri olarak görecektir ve halk için halk diliyle şiirler yazacaktır. Samed Vurgun bu anlamda Fikret'ten ziyade Mehmet Emin Yurdakul'a benzer. Anlaşılabilirlik konusunda Fikret'in şiir anlayışından farklıdır. Örneğin Fikret'in şiir üzerine söylediği “*Bugün meselâ Veli dayılar için, münhasıran onların anlayacağı gibi bir lisan-ı tahrir tasavvur edemiyorum. Zaten ümmîler için yazı yazan muharrir yoktur. Amalar için resim yapan musavvir olmadığı gibi...*”⁴²⁵ sözler, Samed Vurgun'un sanat hayatında hiçbir zaman bulunmaz. Yahut Ahmet Haşim “*Şiir Hakkında Bazı Mülâhazalar*” adlı yazısında, şiirde anlamı sorgularken “*‘Fikir’ dedikleri bayağı mütalaalar yığını mı, hikâye mi, mazmun mu; ve ‘vuzuh’ bunların âdi idrake göre anlaşılması mı demektir? Şiir için bunları elzem addedenler, şiiri, tarih, felsefe, nutuk ve belagat gibi bir sürü ‘söz’ sanatlarıyla karıştıranlar ve onu asıl çehre ve alâiminde seçip tanımayanlardır.*”⁴²⁶ şeklindeki ifadeleri, Samed Vurgun'un şiirde ideolojik düşüncelerini yansıtmaması, tarihî konulara yer vermesi ve felsefî irdelemelerde bulunması açısından şiir anlayışıyla ters düşer.

Samed Vurgun, şiirde anlam arar. Ona göre anlam, şiirin vazgeçilmez birinci unsuru olmalıdır. Bu durum, Samed Vurgun'un ele aldığı temalara göre çeşitlilik gösterse de anlam vazgeçilmezdir. Fakat Samed Vurgun'un şiirde anlama bilhassa önem verirken ahengi kaçırdığını ya da bir başka deyişle, ahengi anlama tercih verdiği yargısını getirmek oldukça iddialı olur. Bu, ayrı bir konudur.

Öyleyse şiirde anlam (muhteva/mânâ) ne demektir? Şiirde ahenk ve musiki nedir? İsmail Çetışli, şiirde anlamı “*Manzumenin ilk kelimesinden son kelimesine kadar hangi duygu ve düşünce üzerinde durulduğu (tema); hangi mesele, intiba ve olayın ele alındığı (konu) ve okuyucuya ne söylediğidir (mesaj). Şair ne söylüyor*

⁴²⁴ Vurgun; 1960. C.I, s. 46

⁴²⁵ Kaplan; 1998, s. 138

⁴²⁶ Hüseyin Tuncer; **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul, 2001, s. 139.

sorusunun cevabı şiirin muhtevasını oluşturur.”⁴²⁷ sözleriyle tanımlar. Bu tanım esas alınır, Samed Vurgun’un şiirlerinin çoğunda, belki de hepsinde, anlam söz konusudur. Bununla beraber müzik terimi olarak kullanılan “ritim” ve “armoni”nin şiirdeki karşılığının “vezin” ve “kafiye” olduğu esas alınır ve şiirde ahenk; vezin, kafiye, redif, aliterasyon, asonans gibi ses ve ritim unsurları olarak kabul edilirse⁴²⁸, Samed Vurgun’un şiirlerinin çoğunda ahenk kaygısını taşıdığı yargısına varılabilir. Her ne kadar Samed Vurgun’un şiirleri üzerindeki ahenk unsurlarına daha sonra değinilecek olsa da, onun için şiirin Haşim’in ifade ettiği tanımdan uzak olduğunu; fakat anlam kaygısı taşıdığı şiirlerinde ölçü ve uyak unsurlarına muhakkak yer verdiğini de belirtmek gerekir.

Samed Vurgun’nun şiirdeki anlam ve ahenk başarısına ilişkin kesin yargılarda bulunmak kolay değildir. Ayrıca Haşim’in ifade ettiği gibi, şiirin tamamen ses ve duyuştan oluştuğu da tartışmaya açıktır. Nitekim Mehmet Kaplan, şiir sanatında gerçek ustalığın, yalnızca ses unsurları ise maharet göstermek değil; bu vasıtaların da yardımıyla duygu, düşünce ve şaire ilham kaynağı olan hayallerin istenilen kıvam içerisinde etkili bir şekilde dile getirilmesi olarak değerlendirir.⁴²⁹ Yahya Kemal Beyatlı da paralel bir görüşe sahiptir. Ona göre şair şiirin tüm unsurlarını mükemmel kullansa da anlamı yüreğinde hissetmelidir: “*Şiirin ve nesrin yazı marifetinden başka bir mahiyeti var, duymayanlar lisanda ne kadar üstad olsalar duyuramazlar, düşünmeyenler satırları ne kadar hünerle, zevkle oysalar düşündüremezler...*”⁴³⁰ Bu bağlamda Samed Vurgun’un şiirlerinde anlam yanında ahenk kaygısı da taşıdığı açıktır.

Samed Vurgun 1943 yılında kaleme aldığı “Şairin Eşqi” başlıklı yazısında şiire ilişkin şu görüşlerini dile getirir: “*Şeir ilhamdır! Şeir rübabı əllə qayırılmış çalğı alətlərinə bənzəməz. Bu rübabın simləri insan qəlbinin gözlə görülməyən təlləridir. Bu zərif və incə rübab mahit ustalar ilə çalındığı zaman biz ona valeh oluruq, o, bütün varlığımızı bir ahənrüha kimi özünə çəkir, onun malı və titrək səsi bizi düşündürür..., ağladır, səvindirir, bizi böyük əməllərə, geniz fəzalara çağırır.*

⁴²⁷ İsmail Çetişli; **Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir**, 4. Baskı, Akçağ, Ankara, 2006, s. 42

⁴²⁸ Ali Erol; “Şiir ve Musiki”, **İlmî Araştırmalar**, (Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri), Kerem Ofset, İstanbul, s. 53-60, (2002), s. 54

⁴²⁹ Age, s. 57

⁴³⁰ Yahya Kemal Beyatlı; **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1984, s. 57

Biz belə şe'rləri oxuduğumuz zaman onların dadlı və mənalı səşində insan sözünün böyük qüdrətini görürük."⁴³¹ Samed Vurgun'un şiiri bir duyumsama olarak değerlendirildiği açıktır. Onun şiir yazma geleneğinde bir olaydan ya da durumdan ilham almak, o dönemde yazılan hatıralarda da geçer. Örneğin Samed Vurgun, aralarında Aleksandr Fadeyev'in de bulunduğu bir arkadaş gurubuyla birlikteyken, gurup vaktinde karşıdaki dağlara bakakalır; ufuklara kilitlenen Vurgun orada bir şiir söyler.⁴³²

Samed Vurgun'un şiir dünyasında vatan temalı şiirler önemli yer tutar. Samed Vurgun'un sanatında geçen "vatan" kavramının, Azərbaycan ve Sovyetler Birliğı olmak üzere iki ana kaynaktan beslendiğı söylenebilir. Samed Vurgun'un 1935'te yazdığı

*El bilir ki sən mənimsən,
Yurdum yuvam məskənimсэн,
Anam, doğma vətənimсэн!
Ayrılarmı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!"*⁴³³

dizelerinde "vatan" kavramı Azərbaycan iken, 1947'de yazdığı

*Təyyarənin qanadına yazılmışdır SSSR,
Bu dördcə hərf sinəmdəki nişanda da var mənim.
Ürek deyir: "Salamat qal, ana torpaq, ana yer!
Min il sənsiz yaşasam da, yenə sənsən Vətənim!"*⁴³⁴

dizelerinde ya da 1930'da yazdığı,

*Mən də
daş atmaliyam
Sosialist
Vətənimizin
təməlinə!"*⁴³⁵

gibi dizelerde "vatan" kavramı SSCB olarak geçer. Burada belirtmelidir ki Samed Vurgun'un "doğma vətənim" dediğı Azərbaycan, ondaki "vatan" (yurt) kavramını temel anlamda oluşturan kaynaktır. Başka bir ifadeyle "Azərbaycan", Samed

⁴³¹ Vurgun; 1972. C.V, s. 353

⁴³² Nəzirli; 2013, s. 117

⁴³³ Vurgun; 1960. C.I, s. 220

⁴³⁴ Vurgun; 1960, C.II, s. 214

⁴³⁵ Vurgun; 1960, C.I, s. 104

Vurgun'un eserlerinde "vatan" temasının beslendiği temel kaynaktır. SSCB ise ondaki "vatan" kavramının daha geniş anlamdaki karşılığıdır. Dolayısıyla "vatanperverlik" kavramı için de aynı durum geçerlidir. Ondaki "vatanperverlik" veya "yurtseverlik" duyguları, temel anlamda "Azerbaycan"dan beslenirken, geniş anlamda Sovyetler Birliği'nden beslenir.⁴³⁶ Özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında "vatan", çoğunlukla SSCB'dir ve herkes silahlanıp vatan savunmasına geçmelidir. Örneğin Samed Vurgun 1942'de yazdığı "Salam Moskva" şiirinde, Puşkin'in "Yevgeni Önegin" eserindeki Tatyana Larina'nın bile romanını ve penceresini kapatmış; omzuna tüfek alarak savaşa hazırlanmış olduğunu,

*Budur, bir meydanda rast gəlir mənə
Tatyana Larina, dəyişmiş bütün.
Qızartı çökmüşdür yanaqlarına,
Solğun görünməyir bənizi bu gün.*

⁴³⁶ Bugün artık Sovyetler Birliği çatısı altında bulunmayan Azərbaycan'da, Samed Vurgun hakkında yapılan araştırmaların çoğu, şairin komünizm veya Sovyet vatanperverliği hakkındaki düşüncelerinin yer aldığı şiir veya yazılarını açıkça ortaya koymak konusunda pek eğilim göstermemektedir. Bunlara örnek olarak, şu kitaplar gösterilebilir: 2005 yılında 5 cilt halinde basılan seçilmiş eserleri "Səməd Vurğun, Seçilmiş Əsərləri, Şərq-Qərb, Bakı, 2005" ve Adilhan Bayramov'un 2006'da yayımladığı "Səməd Vurğun: Milli və Ümumbəşəri, Səda Nəşriyyatı, Bakı, 2006" .

Bu kitaplardan "Seçilmiş Əsərləri"nin beşinci cildinde, Samed Vurgun'un "Vladimir Mayakovski və Şərimiz" yazısından en az iki paragraf tamamen kesilmiş; farklı paragraflarda ise iki tümce kesilmiştir. Bir paragrafta da ifadelerin büyük bölümü kesilmiş; alınanlarda ise küçük değişiklikler yapılarak yeni bir paragraf oluşturulmuştur. Çıkarılan söz konusu paragraflar şöyle başlamaktadır: "Mayakovski, kommunizmin istismarcıların kuruluşuna qarşı xalqın qəhəmanlıq mübarizəsinin müğənnisidir..." ve "Biz şairlər bəxtiyarıq ki, Mayakovskinin böyük poeziyası yaşayır və yaşayacaqdır. " (Bknz. Vurğun; 1972, C.VI, s. 189) Diğer paragraflarda kesilen iki tümce ise, Mayakovski'nin şiirleriyle komünizmin yüceliğini ifade ettiğini gösteren tümcelerdir. Büyük çoğunluğu kesilen paragraftaki değiştirilen ifadeler: "Nə üçün Mayakovski bu gün də 'canlı insan kimi' bizimlə danışır, bizimlə yanaşı ilrəliyə və yalnız irəliyə doğru addımlayır." (Vurğun; 1972, C.VI, s. 195) soru tümcesindeki "Nə üçün" sorusu kesilerek, "Mayakovski bu gün də 'canlı insan kimi' bizimlə danışır, bizimlə yanaşı ilrəliyə və yalnız irəliyə doğru addımlayır." (Vurğun; 2005, C.V. s. 251) tümcesi oluşturulmuş; dolayısıyla yanıtı da kesilmiştir. Aynı yerde yeni tümce oluşturmak adına "o öz samimi..." tümcesinde, "o" adılı yerine "Mayakovski" adı getirilerek kısa ve yeni bir paragraf oluşturulmuştur. Eserlerdeki bu kesmeler, yalnızca komünizm veya Sovyet vatanperverliği konusunda değil; "Stalin" adı konusunda da istinasız görülür. Örneğin "Seçilmiş Əsərləri"(2005) ikinci cildindeki "Ananın Öyüdü" şiirinde bunu görmek mümkündür. Şiirde geçen "Sən gedirsən uğur olsun... Stalinlə görüşsən, / Mənim ana ürəyimdən salam yetir ona sən!" (Vurğun; 1960, C.II, s. 68) ikiliği şiirde kesilmiştir. Örnekler çoğaltılabilir.

Adilhan Bayramov da yaptığı bir alıntıda Samed Vurgun'un "...Burada mənim vətənimin iki min illik tarixinin əsas mərhələləri və ona azadlıq gətirən sovet illəri öz əksini tapmışdır." (Vurğun, 1972, C.V, s. 73) sözündeki , "və ona azadlıq gətirən sovet illəri" ifadesini kesmiştir: "...Burada mənim Vətənimin iki min illik tarixinin əsas mərhələləri öz əksini tapmışdır." (Bayramov; 2006, s. 23)

Bu çalışmalarda, Samed Vurgun'un şiirlerinde yer verdiği Stalin ya da komünizm lehindeki sözlerin bir kısmı kesilmiş; söz konusu ifadeler sansürlenmiştir. Bu duygusal müdahaleler; okurun Samed Vurgun'un sanat anlayışına ilişkin istenmeyen yargılara ulaşmasını engellemeye yöneliktir.

*Qapamış Tatyana öz romanını,
Örtmüş pəncərəni o nazlı mələk;
Seyr edir zamanın qəhrəmanını,
Əynində şinel var, çiyində tüfəng.*⁴³⁷

dizeleriylə dile getirirken, şiirin sonunda “vatan”ın hürmetlə ilham ve sanatın hoş nağmesini dinlediğini söyler. Bu şiir, Samed Vurgun’un şavaş döneminde “vatan” kavramını nasıl ele aldığına tipik bir örnek teşkil eder.

Sovyet vatanperverliğı, devrim yolunda her zaman savaşımaya hazır ve ateşlidir. Bertrand Russell’a göre dönemin yenilik yanlısı olan ateşli komünistlerden söz özgürlüğüne inananlar nadiren çıkmıştır. Bunlar inandıkları dava uğruna ölmeyi seve seve göze aldıkları gibi, başkalarını da aynı şekilde hareket etmeye zorlamak yolunu seçmişlerdir.⁴³⁸ Dönemin Sovyet vatanperverliğı bu bağlamda pek çok sanatçıyı da etkilemiştir. Bu durumu Samed Vurgun’un 1931’de yazdığı “Mən də Bir Əsgər Kimi” şiirindeki

Qoy
dəmir barmaqlarımız
Soyuq
və qaranlıq gecələrin
bağrını dəlsin!
Düşmən qüvvələr
qarşı-qarşıya gəlsin
və başlansın
Yerləri,
göyləri
titrədən bir hərbi;
Cənub,
Simal,
Şərq,
Qərb
Bölünsün iki düşmən
və barışmaz cəbhəyə!
O zaman
mən
"dalay istismar!" – deyər,
qızıl süngümü soxmalıyam
piyli və yekə qarınlara!
Vurduğum yara
gərək bir də sağalsın!

⁴³⁷ Vurgun; 1960. C. II, s. 112

⁴³⁸ Bertrand Russell; **İktidar**, Mete Ergin (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 209

*Düşmən ordugahdan
nişan qalmasın!
Nəbilərin,
allahların,
kralların,
şahların
ölümünə qərar yazırıq!
Biz hər b istəmirik,
hər bə hazırıq!..* ⁴³⁹

dizelerinde görmək mümkündür.

Samed Vurgun'un şiirlerinde vatan teması bilhassa İkinci Dünya Savaşı sırasında daha çok kullanılır. Sovyetler Birliği, bu dönemde sanatçılardan düşmanın yenilmesine katkı sağlamaları için çalışmalar yapmalarını talep etmiştir.⁴⁴⁰ Bu yüzden pek çok sanatçı, İkinci Dünya Savaşı yıllarında vatan temalı şiirler kaleme almak durumunda kalır. Tüm Sovyet edebiyatında olduğu gibi Azerbaycan edebiyatında ve özel olarak Samed Vurgun'un şiirlerinde de “vatana sevgi, düşmana nefret” anlayışı ateşli bir şekilde kendini gösterir.

Aleksandr Fadeyev, Victor M. Gusev, Grigol Abaşidze, Nairi Zaryan, Aleksandr Y. Korneyçuk, Avetik S. İsahakyan, Pavlo Tiçina, Valentin P. Katayev, İlya Ehrenburg gibi sanatçıların savaş edebiyatının görevlerini ele aldıkları 26-27 Ocak 1942'de gerçekleştirdikleri SSCB Yazarlar Birliği toplantısında Samed Vurgun da bir konuşma yapar.⁴⁴¹ Dönemin Azerbaycan şiirinde Samed Vurgun yanında, Memmed Rahim, Süleyman Rüstəm, Osman Sarıvelli, Ahmed Cemil, Resul Rıza, Nigar Refibeyli ve Mirvarid Dilbazi gibi edibler de savaş edebiyatına dâhil olmuşlar ve savaş dönemi Sovyet edebiyatı yaklaşımlarından “vatana sevgi, düşmana nefret” içeriğinde şiirler kaleme almışlardır. Samed Vurgun dönemin şairlerinin bu durumunu “*Bunların hər biri dövrümüzün qəhrəmanlık səhifələri, xalqın Vətənimizə böyük məhəbbəti və onun düşmənlərinə hədsiz nifrəti təənnüm olunan onlarca şe'r yaradmışlardır.*”⁴⁴² sözleriyle ifade eder.

⁴³⁹ Vurğun; 1960, C.I., s. 114

⁴⁴⁰ Kenan Koç, Almagül İşina, Bolat Korganbekov; **Kazak Edebiyatı**, I. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 600

⁴⁴¹ Quliyev; 1966, s. 88

⁴⁴² Vurğun; 1972, C.V, s. 192

Şairin kalemiyle “Büyük Vatan Muharebesi” olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı yıllarında nasıl bir tutum sergilemesi gerektiğini gösteren Samed Vurgun, bu konuda katı tutumlar sergiler. O, dönemin savaş çalkantıları içindeki Azerbaycan şiirini “*Vətən öz qəhrəman oğullarını səvir, onları alqışlayır. Şe’r də, şair də qəhrəmanlar dostudur. Qəhrəmana məhəbbət və hörmət, qorxağa namərdə nifrət hissi Azərbaycan şe’rinin humanist ruhudur.*”⁴⁴³ şeklinde romantik bir üslupla tanımlar. Şiirin “müselleh şiir” anlayışına çevrildiği dönemde, şairlerin şiirleriyle askerlere destek ve cesaret aşılamak en aslı görev haline gelir. Elbette dönemde savaş karşıtı olmak, savaşı Kızılordu lehinde desteklememek ya da savaşa duyarsız kalmak pek mümkün değildir. Stalin’in eski Amerika-Moskova Büyükelçisi Averell Harriman’a söylediği “*Sovyet ordusunda geri çekilmek, ilerlemekten daha fazla cesaret gerektirir.*”⁴⁴⁴ sözünden de anlaşılacağı gibi, o dönemde sanatçıların kendilerine biçilen görevleri üstlenmemelerinin pek mümkün olamayacağı da açıktır.

Cephe gerisinde bir şair olarak Samed Vurgun, kalemiyle “vatan savunması”na destek vermiştir. Ahmed Cemil, Mehdi Hüseyn gibi şair arkadaşlarıyla, askerleri cesaretlendirmek göreviyle Azerbaycan dışında da çeşitli cephelere gitmiştir. Bu durum, Samed Vurgun’un cephede savaşan askerlerden aldığı şükran mektuplardan da açıkça görülmektedir. Samed Vurgun’un cephedeki askerler üzerinde ne kadar etkili olduğunun bir başka göstergesi de 26 Mayıs’ta yazdığı “*Mənə Belə Söyləyirlər*” şiiridir. Şiirde, yaralı bir askerin ölürken Samed Vurgun’un “Azərbaycan” şiirini okuması söz konusudur. Bu durum, İlyas Efendiyev’in Mehdi Hüseyn’le birlikte aynı yıl yazdığı “İntizar” adlı piyeste de işlenmiştir. Konusunu İkinci Dünya savaşı’ndan alan piyeste, Haspolat adlı bir çavuş, son nefeslerinde binbaşıya memleketini (köyünü) anlatır. Binbaşıya bahar geldiğinde yamaçları çiçeklerle, kırmızı lalelerle bezenen dağlarını; buz gibi suyu akan derelerini trasvir eder ve ondan kendisini bekleyen sevgilisi Nergiz’e artık gelemeyeceğini söylemesini ister. Bunları binbaşıya söyledikten sonra son sözleri Samed Vurgun’un Azerbaycan şiiri olur.⁴⁴⁵ Bu bağlamda piyeste metinlerarasılık örneği görülür. Bir

⁴⁴³ Vurgun; 1972, C.V, s. 366

⁴⁴⁴ Taşkın İşgören; “Samed Vurgun’un ‘Vaqif’ Piyesinde Molla Penah Vakıf”, **Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi**, S.2 Haziran 2015, s. 99

⁴⁴⁵ İlyas Əfəndiyev; **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Çinar Çap, Bakı, 2002, s. 21

bakıma dönemin edebî çalışmalarında, düşüncenin daha güçlü verilebilmesi için şiir yanında, tiyatro eserlerine de başvurulmuştur.

2.2.1.1.2. Şiirde Biçim

En basit tanımıyla şiirde biçim (şekil ya da form), verilmek istenen iletinin, dilin kullanılması ile okuyucuya ulaştırılma yoludur. İsmail Çetişli'ye göre bu, metni meydana getiren içeriğin dil malzemesiyle estetik bir bütünlüğe kavuşmasıdır.⁴⁴⁶ Nurullah Çetin de buna paralel olarak biçimi, şiirin iç ve dış unsurlarının birbirleri ile anlamlı ilgilere sokarak estetik bir kompozisyona kavuşturmak olduğunu ifade eder.⁴⁴⁷ Burada kullanılan dil malzemesi ise, sanatçıya farklı aktarım biçimleri de sağlar. Yazar ya da şair bunlardan birini seçer ve edebiyat metni meydana getirir. Seçilen biçim, edebiyat metninde içeriğin oluşmasını sağlar ve çeşitli yorumlara olanak tanır.⁴⁴⁸

Samed Vurgun'un, sanat hayatı boyunca şiirlerini çeşitli biçimlerde kaleme aldığı bilinir. O, sürekli manzum eserler verdiğinden şiir onun için çok önemli olmuş ve şiirlerinde biçimsel özellikler, hayata bakış açısı ve işlediği konulara bağlı olarak dönem dönem değişiklikler de göstermiştir.

Şiirde biçim; nazım biçimi, nazım birimi, mısra, ölçü ve uyak başlıklarında ele alınabilir. Geleneksel biçimsel özellikler dışında, Samed Vurgun'un kendine has şiir kullanımlarını da görmek mümkündür.

Samed Vurgun ilk şiirlerini nazım biçimlerinden koşma ile yazmıştır. Örneğin ilk şiirlerden biri olarak bilinen “Şikâsteye Mektub”, 11'li hece ölçüsü ile abab cccb dddb... şeklinde uyaklanmış bir koşma örneğidir:

*Başına döndüyüm əziz Şikəstə!
Dinlə məni halı yaman olmuşam.
Qəlbədən yaralı könüldən xəstə
Nanı zəhər, ruzu fəğan olmuşam.*⁴⁴⁹

⁴⁴⁶ Çetişli; 2006, s. 54

⁴⁴⁷ Nurullah Çetin; **Şiir Çözümleme Yöntemi**, 7. Baskı, Öncü Kitap, Ankara, 2009, s. 131

⁴⁴⁸ Fatma Erkman – Akerson; **Edebiyat ve Kuramlar**, 1. Baskı, İthaki, İstanbul, 2010, s. 162

⁴⁴⁹ Vurgun; 1960. C.I, s. 1

Yine ilk şiirlerinden biri olarak bilinen “Cavanlara Xitap” (1924) da aynı uyak şemasına ve hece ölçüsüne sahip bir koşma örneğidir. Şair son dörtlükte klasik koşma biçimine has olarak mahlasını da geçirmiştir:

*İstəsəniz, ölkəmiz, abad olar,
Ellərin məhbusları azad olar,
Onda da Vurgunun könlü şad olar,
Verər sizə can qurbanı, cavanlar.*⁴⁵⁰

Buna ek olarak “Ana” (1927) şiiri de 11’li hece ölçüsüyle yazılmış bir koşma örneği olarak gösterilebilir. Biçimsel olarak bakıldığında ilk yıllarında halk şiiri nazım biçimlerinden koşmayı kullanmış olan Samed Vurgun, “Yadıma Düştü” (1936), “Aşiq Qardaşıma” (1938), “Bayramınız Mübarək” (1943), “Xavərə” (1951), “Yada Sal Məni” (1955) gibi pek çok şiirinde, koşma nazım biçimini hayatının sonuna dek kullandığı görülür.

Samed Vurgun’un Azərbaycan aşık edebiyatı nazım biçimlerinden geraylıyı da kullanmıştır. Geraylı, sekiz heceyle sınırlı bir koşmadır. Kafiye düzeni koşmayla aynı olan geraylı 3-5 dörtlükten oluşur ve şiirin sonunda aşığın adı ya da mahlası geçer.⁴⁵¹

Azərbaycan sözlü folk edebiyatında “bayatı” terimi, Anadolu’da anonim folk edebiyatı ürünlerinden “manî”nin karşılığıdır. Bayatı, Azərbaycan sözlü folk edebiyatında oldukça sık rastlanan bir nazım biçimidir. Tıpkı manide olduğu gibi, bayatıda da dört dize ve yedili hece ölçüsü kullanılır. Bayatılar, sözlü folk edebiyatı ürünleri olsa da Mehmed Emami, Şah İsmail Hatai, Sarı Âşık gibi isimler Azərbaycan yazılı edebiyatında bu biçimde eserler vermişlerdir. Samed Vurgun da bayatı nazım biçimini kullanmış; fakat bunları müstakil olarak yazmamış, poemalarında kahramanlarının ağzından söyletmiş ya da yaptığı konuşmalarda bizzat kendisi söylemiştir. Örneğin “Hürmüz və Əhriman” adlı poemasında kader perisine,

⁴⁵⁰ Vurgun; 2005, C.I, s. 17

⁴⁵¹ Zeynelâbidin Makas; *Çağdaş Azərbaycan Aşık Şiiri Biçimleri*, Kitabevi, İstanbul, 2000, s. 233

*Hər çiçəyin bir adı,
Hər könülün muradı,
Qovuşsun diləyinə
Bütün insan övladı!*⁴⁵²

dörtlüğünü söyleten Vurgun; 25 Ağustos 1942'de Kafkasya halklarının Tiflis'teki antifaşist mitinginde yaptığı konuşmasına şu satırlarla son verir:

*Partiya- növrağımız,
Lenindir – bayrağımız.
Ağasızdır, qulsuzdur,
Bu Sovet torpağımız!*⁴⁵³

Celal Abdullayev, Samed Vurgun'un yaptığı konuşmalarda bayatı nazım biçimini kullanmasını şairin duygularını, arzularını ve ülkede meydana gelen olaylara ilişkin düşüncelerini hızlı bir şekilde dile getirmek isteğine bağlar.⁴⁵⁴ Fakat bunun nedenini sadece şairin hızlı ifade kaygısına bağlamak doğru olmaz. Çünkü yazdığı mektuplarda dahi zaman zaman manzum anlatım biçimlerini kullanan Samed Vurgun için, ifade estetiğinin daha çok ön planda olduğu açıktır. Estetik açıdan yoğun bir anlatım, içeriği daha hızlı aktarıyorsa bu ayrı bir konudur; fakat bu durum, hızlı ifade kaygısını asıl neden kılmaz. Bununla beraber Samed Vurgun için yalnızca ifade estetiği yeterli de değildir; muhteva birinci dereceden önemlidir. Bu özelliği de onu sembolik bir şair olmaktan uzaklaştırır.

Samed Vurgun, ilk dönemlerinde divan edebiyatı nazım biçimlerine de yer verdiği bilinir. Elbette Samed Vurgun'un şiirde divan edebiyatının klasik biçimlerini kullanmak istemesinde H. Cavid, H. Sanılı, M. S. Ordubadi, A. Şaiq gibi isimler etkili olmuştur.⁴⁵⁵ Bir şairin olgunluk döneminden önceki çalışmalarında, içinde bulunduğu ya da kendisinden önceki dönemin yetkin isimlerinden dil, üslup, biçim ve içerik gibi çeşitli yönlerden etkilenmiş olması bilinen bir olgudur. Örneğin Orhan Veli Kanık, ilk şiirlerinde dil-üslup, biçim ve içerik olarak klasik şiir geleneğinden etkilenmiş ve gazeller yazmıştır.⁴⁵⁶ İçerik, dil ve üslup'ta Necip Fazıl etkisinde olan

⁴⁵² Vurgun; 1961, C.III, s. 277

⁴⁵³ Vurgun; 1972, C.V, s. 201

⁴⁵⁴ Abdullayev; 1986, s. 168

⁴⁵⁵ Age, s. 197.

⁴⁵⁶ Asım Bezirci; **İkinci Yeni Olayı**, Evrensel Basım Yayın, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1996, s. 150

Kanık, dize yapısında Baudelaire'nin etkisindedir.⁴⁵⁷ Yine aynı şekilde Faruk Nafiz de ilk şiirlerinde Cenap Şahabettin ve Yahya Kemal'in etkisinde kalmış ve bu dönem şiirlerinde aruz ölçüsünü kullanmıştır.

XX. yy.ın ilk yarısında Azerbaycan edebiyatında Süleyman Rüstem, Resul Rıza, Eliğa Vahid gibi divan şiirinin etkisiyle gazel nazım biçiminde örnekler veren isimler arasında Samed Vurgun da yer alır. Gazel, Samed Vurgun'un ilk dönemlerinde kullandığı divan edebiyatı nazım biçimlerinden biridir. Fakat bu gazellerin bazıları beyit sayısı ya da uyak şeması gibi biçimsel yönlerden klasik gazel biçimiyle farklılık göstermektedir.

Şairin ilk dönemlerinde gazel haricinde murabba nazım biçimini de kullanmış olduğu görülmektedir. Bu nazım biçimleri, biçimsel inceleme kısmında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Gençlik dönemlerinde aruz ölçülü veya tamamen ölçsüz şiirler yazan Samed Vurgun, sanat hayatı boyunca ağırlıklı olarak, hece ölçüsü kullanmıştır.

Samed Vurgun'un şiirlerinde hece ölçüsü, Azerbaycan edebiyatı tarihi için önemli bir yere sahiptir. Rahim Aliyev, "Ədəbiyyat Nəzəriyyəsi" adlı çalışmasında, Azerbaycan edebiyatında hece ölçüsünün Samed Vurgun'a kadar olumsuz bir imajı olduğunu ifade eder. Aliyev, Vurgun'dan önce hecenin İslam'dan uzak, aruzdan aşağı bir çoban şiiri ölçüsü olarak görülmesinden dolayı önemsenmediğini ifade eder.⁴⁵⁸ Dolayısıyla hece ölçüsü Samed Vurgun'un faaliyetleriyle çağdaş şiir dilinde yeniden doğmuştur.

Şiirlerinde kendine özgü farklı nazım biçimlerine de yer veren Samed Vurgun, bunu hecenin farklı ölçülerini kullanarak yapmıştır. Örneğin 1932'de yazdığı "Aşığın Dərdi" adlı şiirinde, çeşitli hece sayılarını değiştirerek farklı bir nazım biçimi ortaya koymuştur:

11- Üzünə boylanıb baxdılar mat-mat,
11- Bir deyən olmadı: "Yoruldu, get yat"..
14- O gəzdiyin dağların qoynuna gün doğalı,
14- Bir ömürlük sitəmdən insan azad olalı,

⁴⁵⁷ Asım Bezirci; **Orhan Veli: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**, 8. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, 1991, s. 34

⁴⁵⁸ Rəhim Əliyev; **Ədəbiyyat Nəzəriyyəsi**, Mütərcim, Bakı, 2008, s279

7-Sənin də rəngində, bax
 7-Günəş doğmadan qabaq
 7-Bir qızartı parladi;
 7-Onun - həyatdır adı...
 7-Öz alınının tərindən,
 7-Sinənin dəftərindən
 14-Söz qoşursan qəhrəman insanların adına,
 14-Yaşmağını götürüb iclas açan qadına;
 7-Qısdə, yazda və yayda
 7-Hər həftədə, hər ayda⁴⁵⁹

Şiirde aa/bb/cc/... biçiminde bir uyak şeması ve değişik hece ölçüleri kullanılmıştır. Bu durumu Samed Vurgun'un başka şiirlerinde de görmek mümkündür. Örneğin "20 Bahar" şiirinde,

8-Gül açmışdır səhər çağı -----a
 8-Qadınlığın gül yanağı. -----a
 4-Bu bağa gəl - -----b
 4-Ovlağa gəl! -----b
 8-"Açıldıqca könlüm bağı -----a
 8-Söndü ömrün qəm çırağı... -----a
 8-Yarandığı gündən bəri -----c
 8-Hər xəyalın şah əsəri -----c
 4-Qanadlıdır, -----ç
 4-Nə dadlıdır-----ç
 8-Ana yurdun nəğmələri". -----c
 8-Belə yazır gözəl pəri... -----c

uyak şeması aaaa/bbbb... biçiminde sekiz heceden oluşan olan dörtlüklerin arasına, kendi arasında uyaklı dört heceli dizeler eklenmiştir. Tüm bunları hecenin değişik ölçülerini kullanarak yapan Samed Vurgun; hecenin dört, beş, yedi, sekiz, dokuz, an, on bir, on iki, on üç, on dört, on beş ve on altılı ölçülerini de kullanmıştır.

Sərbəst şiir, Azərbaycan edebiyatında 1920 ve 1930'lu yıllarda yaygınlaşır. Bu konuda Azərbaycan edebiyat tarixində Mikayıl Rəfilinin "Sərbəst şeir haqqında ilk söz." makalesi önəmli bir yer tutur. Bu dövəndə R. Rıza, M. Müşfik gibi şairlər yanında Samed Vurgun'un da sərbəst ölçüdə şiirler yazmışdır. İlk olaraq 1929'da "Şairin Andı" şiirini yazan şair, aynı yıl "Səfil Qadın" şiirini de ölçüsüz yazmışdır. Yine "Hərəkət", "Aprel", "Məktub", "Fanar", "Zərərçilər", "Rapot" gibi şiirler

⁴⁵⁹ Vurgun; 1960. C.I, s. 148

ölçüsüz yazılan şiirlerdir. Samed Vurgun'un serbest şiirler yazmasında daha önce de ifade edildiği gibi Mayakovski'nin etkisi olmuştur.

Azərbaycan edebiyatında bu dövəmdə yazılan ölçüsüz şiir çalışmalarında birtakım ortaklıklar olduğu göze çarpar. Bu ortaklıklar bilhassa muhtevadadır. Baba Babazadə, "... *İçtimai həyatın tələblərinə uyğun olaraq bu vəzndə yazılmış şeirlərdə tendensiyaçılıq, sinfi mübarizə ruhu, gələcəyə çağırış motivləri daha güclüdür.*"⁴⁶⁰ sözləriylə dövəmin ölçüz yazılan şiirlərindəki muhteva ortaklıklarına ilişkin fikirlerini ifadə edir. Biçimsel ortaklıklarda isə şiirlərdə hər zaman belirli bir uyak şemasının olmaması və dizələrin farklı uzunluklarda (farklı hece sayılarında) olması en belirgin özelliklərdir. Bu yüzden dövəmin ölçüsüz şiirlərinin estetik açıdan yeterliği də sürekli tartışmalara yol açmışdır. Samed Vurgun bu konuyu "Şe'r və Xaltura" adlı şiirində ele almışdır.

Bu önemde sanatçıların farklı hecelerde, farklı uyak şemalarıyla yazdığı bazı şiirler vardır. Örneğın Samed Vurgun'un 1929'da yazdığı "Çörək Dostu" adlı şiirindəki

11-Bir az yeyər, içər keyfi durular, -----a
5-açılar rəngi, -----b
11-Sonra sərmsət olub, qızar gözləri. -----b
5-Onun sözləri-----b
11-O qədər mənalı olur ki, inan, -----c
5-Hər duyan insan-----c
11-Fəxr edər bəşərin bu övladılə, -----d
11-O da insanlığın böyük adilə, -----d
5-Bizi alqışlar, -----e
5-nitqlər başlar.⁴⁶¹ -----e

dizləriylə Mikayıl Müşfik'in aynı dövəmlərdə yazdığı "Sənətkar" adlı şiirindəki

12-... Nə xoşdur bir hiss kimi qəlblərə girmək-----a
5-səssiz – sorğusuz. -----b
12-Bütün fənalıqları yıxıb devirmək-----c
5-qara-qorxusuz-----b
12-Mən qarşımda yamyayıl çollər görürəm, -----ç
12-Qeyrətli, bacarıqlı ellər görürəm. -----ç
12-Görürəm o dağdakı toyu, düyünü⁴⁶²-----d

⁴⁶⁰ Baba Babazadə; *Ədəbiyyatda Lirik Növ*, Bakı Üniyersiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2008, s. 82

⁴⁶¹ Vurgun; 1960. C.I, s. 81.

⁴⁶² Babazadə; 2008, s. 81

dizeleri, biçimsel açıdan benzerlik göstermektedir. Samed Vurgun 1931'den sonra, 1935 ve 1937'de yazdığı birer şiir dışında ölçüsüz şiir yazmamış; daha sonraki sanat hayatında neredeyse tüm şiirlerini hece ölçüsüyle yazmıştır.

2.2.1.2. Poema

Poema, “eser”, “sanat eseri”, “şiir” anlamlarına gelen Latince kökenli bir sözcüktür.⁴⁶³ Çağdaş Azerbaycan Türkçesinde manzum öykü anlamına gelir. Bu bağlamda poemaya manzum povest de denilmektedir. Poemayı şiirden ayıran onun oylumundan ziyade kahramanın ve olayların azametli ve coşkulu bir şekilde şiir dilinde tasvir ve terennüm edilmesidir.⁴⁶⁴ Çağdaş Azerbaycan edebiyatında “kahramanname” de denen poemanın en önemli özelliği sıradan lirik bir şiirden farklı olarak bir konusu olmasıdır. Azerbaycan edebiyatında Süleyman Rüstem, Mikayıl Müşfik, Resul Rıza Bahtiyar Vahabzade, Memmed Araz, Ali Kerimi, Neriman Hesenazade gibi isimler poema türünde eserler vermişlerdir.

Azerbaycan edebiyatında epik, lirik ve dramatik türlerde poemalar yazılmıştır. Fakat bu türler, birbirinden kesin çizgilerle ayrılamayabilmektedir.⁴⁶⁵ Buna örnek olarak Samed Vurgun'un “Muğan” poeması verilebilir. Bahtiyar Vahabzade'ye göre lirik⁴⁶⁶ olan poema, Oruçeli Hasanov'a göre epik,⁴⁶⁷ Memmed Arif'e göre ise lirik-epiktir.⁴⁶⁸ Dolayısıyla kesin bir ayırım yapılması kimi zaman zor olabilmektedir. Azerbaycan edebiyatında lirik ve epik türde yazılan poemalara, Mehmed Hadi, Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet, Abdulla Şaik gibi romantik sanatçıların yazdığı bazı eserler örnek olarak verilebilir. Geleneğe bağlı olan bu tip poemalardan Samed Vurgun gibi Sovyet Dönemi şairleri de faydalanmıştır.⁴⁶⁹ Dramatik, epik ve lirik poemaları olan Samed Vurgun, eserlerini zaman zaman romantik ve realist akım çerçevesinde kaleme almıştır.

⁴⁶³ Sevan Nişanyan; **Sözlerin Soyağacı**, 4. Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2009, s. 497

⁴⁶⁴ Babazade; 2008, s. 181

⁴⁶⁵ Abdullayev; 1986, s. 152.

⁴⁶⁶ Vahabzade; 1984, s. 211

⁴⁶⁷ Oruçeli Həsənov; **Səməd Vurğun**, Uşaqgəncəşr, Bakı, 1956, s. 112

⁴⁶⁸ Arif; C.II, 1968, s. 485

⁴⁶⁹ Məmməd Cəfər; **Azərbaycan Ədəbiyyatında Romantizm**, Seçilmiş Əsərləri, C.II. Çinar-Çap, Bakı, 2003, s. 53

Azerbaycan edebiyatında realist veya romantik akım içerisinde kaleme alınmış pek çok poema göze çarpar. Mir Celal'e göre, Cafer Cabbarlı'nın romantik poema örneği olarak nitelediği "Qız Qalası" eserinden sonra Azerbaycan'da poema eserleri artmaya başlamıştır.⁴⁷⁰ Realist poemalar ise Sovyetler Birliği döneminde artmaya başlamıştır. Samed Vurgun, Azerbaycan edebiyatı poema geleneği içinde birtakım ilklere imza atması bakımından önemli bir yere sahiptir.

Samed Vurgun 1932'de yazmaya başladığı "Komsomol Poeması"nı hayatının sonuna dek belirli dönemlerde sürdürmüştür. Çeşitli gazete ve dergilerde kısım kısım yayımlanan poema, Samed Vurgun'un yazmaya başladığı ilk poemasıdır. Samed Vurgun 1935 yılında yazmayı bıraktığı poemaya, yirmi yıl sonra, Sadık Şükürov'un poemanın yayımlanmış dağınık parçalarını kendisi için bir araya getirmesiyle tekrar döner ve eser üzerinde İstisu Yaylası'nda istirahat ettiği sırada çalışmaya başlar.⁴⁷¹

Poema bazı araştırmacılarca manzum bir romana benzetilmiştir. Bahtiyar, Geray Bey, Humay ve Celal gibi karakterler poemanın önemli karakterleridir. Samed Vurgun, "Komsomol Poeması"nda, Komsomolun Sovyetler Birliği'ndeki yeni hayatın oluşmasında ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Şair bu poemada olduğu gibi "Şairin Andı", "Fanar", "Pambıqçılar", "Komsomol Marşı" gibi şiirlerinde ve "Muradxan" ve "Xumar" gibi diğer poemalarında da Komsomolun önemine vurgu yapmıştır.

Samed Vurgun ilk olarak bu poemasıyla epik türün ustası olarak değerlendiren Celal Abdullayev, onun bu eseriyle dönemin sosyalist realist taleplerini de karşıladığını ifade eder.⁴⁷² Samed Vurgun bu poemada belirli bir olay örgüsü dahilinde, ana karakter (protagonist) Celâl, yardımcı karakter (supporting character) Bahtiyar, karşıt karakter (antagonist) Geray Bey ile istek nesnesine ulaşmaya çalışır. Celal'in Humay'a ulaşmak istemesi asıl istek nesnesi gibi görünse de bu poema bir aşk poeması değildir. Sosyalist köy ve halk inkişafı için verilen mücadeleler poemada dikkat çeken en önemli unsurdur. Olaylar açık mekân olarak çoğu zaman köyde geçerken zaman 1930'lu yıllardır.

⁴⁷⁰ Asif Rüstəmli; "C.Cabbarlının 'Qız qalası': Mifoloji qaynaqlar və bədii həqiqət", **Ədəbiyyat Qəzeti**, 8.2.2013, s. 6

⁴⁷¹ Vahabzadə; 1984, s. 74

⁴⁷² Adullayev; 1986, s. 150

Poemanın uzunluğu ve biçimsel serbestliğı, Samed Vurgun'un şiirde işlemeye çalışığı muhtevayı, poemalarında çok daha ayrıntılı işleyebilmesini sağlamıştır. Örneğin yeni insan suretini ve sosyalizm ideasını "Komsomol Poeması" dışında yazdığı poemalarda da işlemiştir. Samed Vurgun'un 1932'de kaleme aldığı "Macəra" poemasında genç bir kızın çeşme başındayken bir atlı tarafından ikinci bir eş olarak alınması ve kadının ondan sevdiği bir çobanla dere tepe aşarak bir köye kaçması anlatılır. Poemada çocuklarının adının "Garip" olması ve büyüyünce Bolşevik olup ülkeye ilk komiser olması da eserde bilhassa işlenen örgülerdir.

Hanım Kamberkızı, "*Kənd mövzunda məydana çıxan poemaların əksəriyyəti də məhz lirik səpkidədir. Yalnız bir nəçə əsərin adını çəkmək olar ki, bunlar janr etibarı ilə epik poemaya nümunə ola bilər.*"⁴⁷³sözleriyle, bu konuda yazılan poemaların genelde hangi türde olabileceğı düşüncesini dile getirmiştir. Kamberkızı'na göre köy ve kırsal kesim poemalarının genelinde lirik tasvirler çok olduğundan, bu poemaların geneli lirik türdedir. Fakat karakterlerin ve tiplerin karşılıklı hareketleri ve münasebetleri, poemaya epik mahiyet veren özelliklerdir.⁴⁷⁴Bu bağlamda Samed Vurgun'un poemalarında zaman zaman hem doğa tasvirleri, hem de karakterlerin çatışmaları ve birbirleriyle mücadeleleri söz konusudur. Örneğin Vurgun'un "Talıstan" poeması ayrıntılı doğa tasvirleri ile lirik bir poemayken yukarıda ifade edilen "Komsomol" ve "Macəra" poemaları epik ve publisist poemalardır.

Samed Vurgun "Xanlar", "Vaqif" vb. piyeslerinde olduğu gibi, poemalarında da isimlendirdiğı bazı karakterleri dış dünyadan seçmiştir. "Komsomol Poeması"ndaki Şemistan buna örnek gösterilebilir. Bir başka örnek, Samed Vurgun'un 1933'te yazdığı "Muradxan" poemasındaki başkahraman Muradhan'dır. Eserdeki Muradhan, aslında Samed Vurgun'un memleketi Kazak bölgesinde yaşamış aktif bir Komsomol olan "Muradxan Hacıyev"dir.⁴⁷⁵Eserde Muradhan yeni fikrin bir temsilcisi olarak işlenir. Annesi Esmer Karı, oğlunun değişiminden pek memnun değildir. Çünkü değişiklik, eski düzene alışmış kadını rahatsız etmektedir:

⁴⁷³ Xanım Qəmbərqi; *Ədəbi-Elmi Düşüncələr*. C.I, Elm Nəşriyyat, Bakı, 2012, s. 100

⁴⁷⁴ *Age*, s. 100

⁴⁷⁵ Zeynallı; 1989, s. 161

Üç gündür ki, Əsmər qarı
Sallamışdır öz burnunu...
Düşüdürən nədir bunu?
O deyir ki "Böyük Tanrı!
Övlad bumu? Oğul bumu?
Al elimdən bu oğlumu!
Nə əv bilir, nə güzəran,
Nə dağ bilir, nə də aran.
Özgələri yurd qayırır,
Qardaşlarından mal ayırır;
Mənimki də düşüb yola,
Gədib girib komsomola.
Məsəl var ki; "Gözdən olar
El-gün üçün ağlayanlar".⁴⁷⁶

Samed Vurgun 1933'te yazdığı "Kənd Səhəri" poemasında yine makineleşmiş, emek üreten mutlu hayatlar ideasını; şehirden köye yönelişi ve yenileşmeyi işlemiştir. Toprakla uğraşan, traktör kullanabilen poemanın kahramanı Gülizâr, makyaj yapmayı sevmez ve şaire göre, yüzündeki lekelerin bile kendisini güzelleştirdiği bir kadındır:

Gülzarın gözləri su kimi duru
Andırır qəlbinin saf olduğunu.
Nə bir sancısı var nə öskürməsi,
Nə də qaşlarının qara sürməsi...
Salıncaq qolları ətli və şumal,
Hüsnə yaraşıqdır üzündəki xal.
Deyib-danışmağı canlı bir həyat,
Kitablar kimidir mə'nası qat-qat...
Görsəniz bir onu, bəlkə yüz onu,
Hər vaxt görərsiniz gülzəruz onu.
İndi də radio "Yeni kənd" çalır,
Sənətkar insanın başı ucalır.
Bu səs kəndimizə şəhərdən gəlir-
Günəşli gündüzlü şəhərdən gəlir...⁴⁷⁷

Samed Vurgun'un 1933'te kaleme aldığı başka bir poema da "Xumar"dır. Burada "Kənd Səhəri"nde olduğu gibi yenileşme işlenmiştir ve yine ideal Sovyet kadınının verildiği bir poemadır. Poemadaki kadın karakter Humar da Gülizâr gibi kadınsı özelliklerinin dışarı yansıtılmasını önemsemez. Samed Vurgun'un poemada

⁴⁷⁶ Vurgun; 1961. C.III, s. 101

⁴⁷⁷ Age, s. 126

*Pudradan, boyadan xoşlanmaz Xumar,
Onun qəlbi kadar sadəliyi var.*⁴⁷⁸

dizeleriyle tanıttığı Humar, tahsillidir ve dış görünüşten ziyade karaktere önem veren bir kadındır. Humar'ın akadaşlarından Saray ise dış görünüşü önemseyen bir kadındır. Bir gün Saray, Humar'a örgülü uzun saç modasının geçmiş olduğunu ve onun da saçını kestirip kendileri gibi fötr şapkalarla daha “çağdaş” olabileceğini söylediğinde, Humar çağdaşlığın saçta ya da giyimde olmadığını ifade eder. Ayrıca bunların hiç önemi olmadığını, pekâlâ saçlarının kısa da olabileceğini söyleyen Humar, Saray'ın önemli olan bazı şeyleri göremediğini ekler:

*Əsrində mədəni bir insan olmaq –
Həyatı duymaqdır hər şeydən qabaq!
Yoxsa ki cildini gündə dəyişən
Söhbətlə nazlanan, sazla dəyişən
Xanımlar nə qədər saçsız olsa da,
Onların şərəfi yoxdur dünyada! –*

Eserde, Samed Vurgun Humar üzerinden idealize ettiği Sovyet kadını vermeye çalışmıştır. Fakat eserde, Hasay Efendi'nin Humar'a aşık olduğu için istemeye gitmesi üzerine Humar'ın ona ve elçilerine sert bir asker gibi davranmasının bir abartı olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumu eleştiren Atıf Zeynallı, Hasay'ın sadece “efendi” sıfatından dolayı bu tepkiyi hak etmiş olamayacağını ifade ederken bunun nedenini de Samed Vurgun'un etkisinde kaldığı aşırı solculuk eğilimleri olarak değerlendirir.

Şairin “Muradxan” ve “Kənd Səhəri” poemalarında, emek kahramanlığı üzerinde durulmuştur. Samed Vurgun'un bu konuyu etraflı olarak ele aldığı “Bəsti” gibi başka pemaları da mevcuttur.

“26'lar” poeması yazarın tarihî olaylara kendi penceresinden yer verdiği bir eserdir. Peomada 1918'de İngilizler tarafından öldürülen Bakü Bolşevik komiserlerinden ve onların kahramanlıklarından söz edilir. Eserde bu komiserler, yoksul halkın saadeti için çalışan ve esarete karşı mücadele eden kişiler olarak anlatılır. Samed Vurgun'un,

⁴⁷⁸ Age, s. 107

*Yox, yox, tarix boyu siz parladınız,
Qalın kitablarda durur adınız,
Yaşadır ayılmış bu insanlığı;
Biz sizdən öyrəndik qəhrəmanlığı!..
Sizi unutmadı bu torpaq, bu yer,
Oxuyan komsomol, yazan pioner* ⁴⁷⁹

dizelerinden de görülebileceği gibi, poema hem Bolşevik komiserlere ithaf edilmiş bir ağıttır hem de bu komiserlerin kahramanlıkları üzerinden sosyalizm ideolojisinin bir methiyesidir.

Şair diğer poemalarında da yaptığı gibi bu poemasında da dış dünyadaki tarihî şahsiyetlere ve olaylara yer vermiştir. Eserde geçen Stepan Şaumyan, 25 Nisan 1918 tarihinde Lenin'in emriyle Bakü'ye atanan, Bakü komününün başkanı, Ermeni asıllı bir sosyal demokrattır. Komünizm hareketinin Kafkaslarda en ünlü lideri olarak tanınan Şaumyan, "Kafkaslar'ın Lenin'i" (Caucasian Lenin) olarak da bilinir.⁴⁸⁰

1918 Haziran ayında, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bakü'yü korumak için Kafkas İslam Ordusu'ndan destek almak istemesi sonucunda, Şaumyan 27 Temmuz'da Lenin'e Bakü'yü kurtarmak için Rusya'nın acil olarak ordu göndermesinin şart olduğunu yazar.⁴⁸¹ Zor günler geçiren Şaumyan, İngilizlerin Bolşevikleri saf dışı bırakması sonucunda kaçmak zorunda kalır ve İngilizler tarafından yakalanarak 20 Eylül 1918'de idam edilir.

Eserde Şaumyan haricinde, komiserlerin içinde tek Azerbaycanlı olan Meşedi Azibeyov da geçmektedir. Her ikisi de öldürülürken şairin kaleminden son sözlerini söylerler. Samed Vurgun poemada, M. E. Resulzade'ye ve Türkiye'den (o dönemde Osmanlı) yardım talep edilmesi olayına ilişkin siyasi duruşunu da kaleme almıştır. Samed Vurgun'un poemada İngilizlere ve Pan-Türkizm düşüncesine sert eleştiriler getirmesi, eseri yazdığı yılların siyasi ideolojisiyle paralellik göstermektedir. Bu bakış açısını şairin "Lökbatan" poemasında da görmek mümkündür.

⁴⁷⁹ Vurgun; 1961. C.III, s. 169

⁴⁸⁰ Razmik Panossian; **The Armenians From Kings and Priests to Merchants and Commisars**, Columbia University Press, New York, 2006, s. 211

⁴⁸¹ S. G. Şaumyan; **Izbrannie Proizvedeniya**, T. II, Gospolitizdat, Moskva, 1958, s. 368

Samed Vurgun'un "Lökbatan" poeması, Bakü'nün Karadağ bölgəsində bulunan Lökbatan adlı yerləşim yeriylə ilgilidir. Burası tarihî bir petrol sahasıdır. Samed Vurgun 1933'te kaleme aldığı poemada, petrolden və dolayısıyla Bakü'dən söz edir. Poemanın,

*Bundan on beş il əvvəl
Axtarıb səni əl-əl
Dünya düşmüşdü bəhsə,
Qarışmışdı səs-səsə.
O tərəfdən ingilis
Alnında yeddi qat iz...
Bu yandan da Türkiyə
Mən də şərikəm deyə,
Keçdi Qara dənizi,
Süngüsündə qan izi...
Diplomatlar, paşalar
O, yolkəsənlər ki, var
Bizi soyub taladı,
Qılgıncılar parladı
Atlarının nalından.
Yenə ölüm, yenə qan!..*

dizelerində olduğu kimi siyasi dəyərləndirmələrdə bulunan Samed Vurgun, "1918" başlıklı kısmında 26 Bakü komiserlərindən də söz edir. Onlar üçün hələ bir şiir yazmadığına hayıflanan şair, bəlkə də iki il sonra yazacağı "26'lar" poemasının xəbərini verir.

Samed Vurgun'un olgunluk dönməsi əsərlərində siyasətə bilhəssə yer verdiği bilinen bir gerçektir. Şair, hərhangi birinin Sovyetlər Birliğı'nin dostluğunu qazanması üçün siyasətlə ilgilənmək durumdə olduğunu, "Sulh Müdafiə Edən Mədəniyyət Xadimlərinin Ümumdünya Konqresi Haqqında" yazsıdında açıqça ifadə etmişdir. Sovyet heyətinin bir üyesi olaraq katıldığı "The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace" toplantısında, konuşmasını dinlediği William Olaf Stapledon'u siyasət yerinə, barış və medeniyətdən söz etmək istədiği⁴⁸² üçün eleştirmişdir. Samed Vurgun, bu ifadəyə istinadən "*Biz Sovet İttifaqı haqqında bu cür iki üzli münasibəti səmimi bir münasibət kimi qəbul edə bilmirik; çünki özünü siyasətdən kənar tutan məfkurəsiz bir şəxs Sovet İttifaqının dostu ola bilməz.*"⁴⁸³

⁴⁸² Vurgun; 1972. C.VI, s. 123

⁴⁸³ Age, s. 123

sözleriyle bir sanatçının, barış kongresi çerçevesinde de olsa, bir ülkeyi temsilen siyasetten uzak duramayacağını, aksi takdirde bunun bir ikiyüzlülük göstergesi olacağını ifade etmektedir. Aynı şekilde Stapledon'un atom bombasının ortaya çıkaracağı musibetleri ve azabları tasavvur etmek zorunda olduklarını; aksi takdirde gelecek nesillerin doktrinlerinden dolayı kendileriyle dalga geçeceklerini ifade etmesi üzerine de onu eleştirmiştir. Bu eleştiride Stapledon'u samimi bulmayan Samed Vurgun, onun "İngiltere'de kendin yaşa; başkalarının yaşamasına da izin ver, derler."⁴⁸⁴ ifadesini İngiliz veya Amerikan "emperyalist"lerinin yaşamasına da meşruiyet kazandıracağı düşüncesiyle "çürük" bir düşünce olarak değerlendirmiştir.⁴⁸⁵ Bu eleştirilerden Samed Vurgun'un, durumu Sovyetler Birliği ideolojisinden değerlendirdiği ve siyasi ideolojiyi sanatta vazgeçilmez bir unsur olarak kabul ettiği görülmektedir. Bu yaklaşım, şairin poemalarında da görülmektedir. Bilhassa tarihî poemaları, buna örnek gösterilebilir. Samed Vurgun'un poemalarında tarihî olaylara ve şahsiyetlere bolca yer verdiği bilinmektedir. "26'lar", "Üsyan", "Zamanın bayraqdarı", "Bakının Dastanı", "Macəra", "Dar Ağacı"; hatta Atıf Zeynallı'ya göre emek veya başka konularda yazılmış "Muradxan", "Bəsti," "Talistan", Xumar", Lökbatan", "Kənd Səhəri" ve "Aygün" dâhil poemalarının tümünde Samed Vurgun tarihî bilgilere ve şahsiyetlere yer vermiştir.⁴⁸⁶

Bu noktada belirtilmelidir ki bir sanatçının Sovyetler Birliği'nin dikta ettiği öğretilere koşut eserler vermek zorunda kalması ayrı bir konudur; bu eserlerin içeriğinin ne olduğu ise ayrı bir konudur. Bir başka ifadeyle, yukarıdaki kaidede Samed Vurgun'un sahip olduğu fikirlerde zorunlu olup olmadığı, bu fikirlerin ne olduğundan farklı bir konudur.

Samed Vurgun poemalarında tıpkı şiirlerinde de olduğu gibi lirik motifler ve şiirsel anlatımlara yer vermiştir. Peomaları her ne kadar epik ya da publisistik de olsa bazı fasıllarda sosyal hayatla ve kahramanlıklarla alakasız; tamamen lirik dizeler görmek mümkündür. Dönemin eleştirmenlerinden Belinski, şairlerin subjektif alemini inkâr etmediklerini; ancak bu alemin nasıl olması gerektiği sorusunun önemli olduğunu belirtmektedir. Ona göre, şair cemiyetin, zamanın ve beşeriyetin bir

⁴⁸⁴ Age, s. 123

⁴⁸⁵ Age, s. 123

⁴⁸⁶ Zeynallı; 1989, s. 142

üyesidir. Küçük şariler kendileri için mutlu ya da üzgündür. Bu şairlerin kuşların namelerine benzeyen şarkılarını yalnız kendileri dinler; cəmiyyət və beşəriyyət dinlemez.⁴⁸⁷

Samed Vurgun'un şirlerinde olduğu gibi poemalarında da folklordan yararlandığı bilinmektedir. Bir destana benzeyen "Asyan Qayası" poeması, Köroğlu destanı ile pek çok ortak noktaya sahiptir.⁴⁸⁸ Poemadaki "Ağ at", "Kır at"a; "Aslan", Köroğlu'ya; "Mahnigar" ise "Nigar" Hanım'a benzemektedir. Buradaki at motifi, önemli bir folklorik motiftir. Poemada oluşturduğu efsaneyi kaleme alan Samed Vurgun, bazı gelenekleri eleştirir:

*Daha dilbər, daha xoş,
Yemişlər kimi meyxos
Qızlarımız da varmış
"Böyükklər" almayarmış.
"Gəlin gərək xan olsun,
Böyük ocaqdan olsun.
Quşu tutun yuvadan" –
Bir məsəlmiş o zaman.*⁴⁸⁹

"Aslan Qayası" poemasıyla topluma da bazı eleştiriler getiren Samed Vurgun, "Muğan", "Bulaq Əfsanəsi", "Qız Qayası", "Ölən Məhəbbət" ve "Aydın Əfsanəsi" poemalarında da efsanevi motiflere yer vermiştir. Yine "Zamanın Bayraqdarı" poemasında Yunan efsanesi Orfey'i ve liri telmih etmiştir.⁴⁹⁰

Samed Vurgun "Bulaq Əfsanəsi" poemasında, ölümsüzlük suyuyla ilgili bir efsane anlatır. Poemanın başında, tarihte ölümdən korkan insanlığın, hayallerden teselli bularak yaşadığını belirten Samed Vurgun, efsaneyi anlatmadan önce ölümle ilgili düşüncelerini aktarır. Poema, şairin ölüm konusundaki düşüncelerini ifade ettiği bir denemeye benzer. Sonunda anlatığı efsaneyi de bu düşüncelerle bütünleştirir.

Samed Vurgun poemaya, ölümün insanlığın ilk korkularından biri olduğu düşüncesini vererek başlar. Ölümü açıklarken onun bilinmez; fakat renkli bir hayatın ayrılmaz bir parçası olduğunu,

⁴⁸⁷ Abdullayev; 1986, s. 110

⁴⁸⁸ Zeynallı; 1989, s. 124

⁴⁸⁹ Vurgun; 1961, C.III, s. 173

⁴⁹⁰ Age, s. 526

*Sanma ki, qorxuncdur ölüm daima,
Onda da gizlənir bir canlı mə'na
Onsuz bu dünyanın olmazdı sonu
Səadət və həyat yaratmış onu.
Onsuz açılmazdı şüur və xəyal,
Donardı bir yerdə arzu ildeal,
Onsuz açılmazdı yeni çiçəklər,
Uçmazdı düzlərdə ağ kəpənəklər.
Onsuz deyişməzdi ulduzlar, aylar,
Göylərin altında məğrur saraylar⁴⁹¹*

dizeleriyle ifade eder. Samed Vurgun, sonsuz bir hayatın ne kadar çekilmez olabileceğini,

*Küsərdi hər şeyə könül və insan;
Hər əski ən'anə, hər eski adət,
Məhəbbət, izdirab, gülüş giyafət,
Məncə bıkdırardı bəşəri hər an⁴⁹²*

sözleriyle dile getirirken, Montaigne'nin denemelerindeki ölüm konusundaki düşüncelerini anımsatır. Poemada genel olarak yapılan bu açıklamalarda ve değerlendirmelerde, ölüm sonrası bir hayatın varlığına dair mistik herhangi bir inanç yer almaz; aksine oldukça materyalist ve seküler bir düşünce söz konusudur:

*Onun qüvvətilə düşür xəzəllər,
Şairin ilhamı- dilbər gözəllər
Onun pənçəsilə torpağa dönür,
Parlayan bir həyat onunla sönür.⁴⁹³*

Samed Vurgun'un söz konusu materyalist bakış açısı, diğer poemlarında ve şiirlerinde de görülür. Örneğin "Komsomol Poeması"nda da benzer ifadeler yer alır. Yine "Bəsti" poemasında da örnek olarak idealize edilen karakter Besti'nin tanrı inancından ve dini inançlarından kurtulması hayata karşı takındığı olumlu tutumunun bir parçasıdır:

*Səndə qüdrəti var böyük bir elin,
Təmizdir vicdanın, doğrudur dilin.
Qəlbində qalmamış nə Tanrı, nə din,
Həyata başqadır sualın sən!⁴⁹⁴*

⁴⁹¹ Age, s. 190

⁴⁹² Age, s. 190

⁴⁹³ Age, s. 189

Sanatçı “Bulaq Əfsanəsi” poemasında, insanlığın ölüm korkusuyla birtakım hayaller ve efsaneler uydurduğu düşüncesini dile getirir. Anlattığı efsanenin eski ve gülünç olsa da asırlarca dünyada kendini koruduğundan söz eder. Sonunda ölümsüzlük bulağı efsanesinin oluşmasını da buna bağlar.

Samed Vurgun, poemalarının çoğunda mistik dinlere karşı dururken özellikle İslam’a karşı oldukça eleştireldir. “Dar Ağacı” poemasında, tarihî bir şahsiyet olarak Babek’i ve onun Araplar’ın Kafkasya’daki işgal girişimine karşı koyuşunu işlemiştir. Eserde Azərbaycan’ın tarihî bir kahramanı olarak değerlendirilen Babek, Arap milliyetçiliğine ve İslam’a karşı direniş gösterir. Samed Vurgun poemada, Arapların işgal gerekçesi olarak İslam’ı kullandığını, buna karşılık Babek’in mücadelesini ve ölümünü kaleme alır.

Samed Vurgun’un “Qız Qayası” adlı poeması, Şuşa ve çevresinde anlatılan bir efsaneye dayanır. Poemada geçen efsanenin Kelbecer ve Nahçıvan’da da anlatıldığı bilinir.⁴⁹⁵Efsane, Göyce folklorunda “Gəlin Qaya” adıyla da bilinmektedir.⁴⁹⁶Efsaneye göre kötü karakterde olan bir han, başka birini seven genç bir kızı kaçırmak ister. Kız teslim olmayarak kaçır ve kendisini yüksek bir kayadan aşağı atar. Kızın bol fıstanı, açılarak rüzgâr direnci sayesinde yere çakılmasını önler ve kız kurtulur. Samed Vurgun bu efsaneyi anlatırken tıpkı “Bulaq Əfsanəsi”nde olduğu gibi, efsaneye hazırlık mahiyetinde bir giriş yapar. Poemada efsanenin anlatıldığı dış dünyadaki yerleri anlatan Samed Vurgun Kepez Dağı, İsa Bulağı gibi doğal yerlerin tasvirini yapar. Şairin,

*Mən də həyatımız gənçlik yaşında
Sizə söylədiyim bulaq başında
Süfrəmi açmışam, kəbab yemişəm
Baxıb gözəllərə şe’r demişəm*⁴⁹⁷

biçiminde tasvir ettiği dizelerle bu yerlere özlem duyduğu; fakat gençlik anılarına döndüğü ve acılı aşkını anımsadığı görülmektedir. Bu durum, şairin “Ayın Əfsanəsi”

⁴⁹⁴ Age, s. 231

⁴⁹⁵ Vahabzadə; 1984, s. 133

⁴⁹⁶ Hüseyn İsmayılov; **Azərbaycan Folkloru Antologiyası - III kitab (Göycə Folkloru)**, Səda Nəşriyyatı, Bakı, 1999, s. 178

⁴⁹⁷ Vurgun; 1961. C.III, s. 166

poemasında da görülmektedir. Samed Vurgun bu poemada da çocukluk yıllarına dönmüştür.

“Qız Qayası” poemasında verilen efsanede, zulme uğrayan bir kadının buna karşı çıkması işlenir. Samed Vurgun poemada efsaneyi hiç bozmadan yaşlı bir adamın ağzından doğrudan anlatımla verir ve siyasi konulardan hiç söz etmez.

Samed Vurgun’un “Aydın Əfsanəsi” poeması, ayın yüzeyinde görülen lekelerin nasıl oluştuğunu anlatan eski bir Azərbaycan efsanesine dayanır. Vurgun bu efsane esasında işlediği eserde, güneş ve ayın karşılıklı konuşmalarına yer vermiştir. Poemada ay, güneşin kızıdır. Bunlar yoksuldur ve ay açtır. Ay, annesinin yanına giderek aç olduğunu dile getir:

*Bir gün axşam çağında,
Göylərin qucağında
Anam oturmuşdu tək,
Mənsə yaxın gələrək
Acam, - dedim, - anacan!
Onun qaş-qabağından
Tökülürdü buludlar...
Dedim: - Ana, de nə var,
De nə var ki, belə sən
Dərdlə fikirləşirsən?"
Anam üzümə baxdı,
Qəlbindən qanlar axdı.⁴⁹⁸*

Poemadaki ayın, annesi güneşle gerçekleştirdiği bu konuşma, Samed Vurgun’a çocukluğunu anımsatır. Samed Vurgun annesini anımsar ve annesine beslediği özlem üzerinden “anne” kavramına ilişkin satırlar yazar. Bu satırlar, annelik mertebesini yücelten romantik ifadelerden oluşur:

*Aydın bu sözündən düşərək dərdə,
Asıldı gözümdən bir qara pərdə.
Açıldı qarşımda bir dar pəncərə.
Xəyalım boylandı keçən günlərə,
Yenə körpəliyim düşdü yadıma,
Bir qaya bağlandı qol-qanadıma.
Gözümdə canlandı anam yenidən,
Onu min dəfə də xatırlasam mən,
Min kitab yazsam da, o gül camala,
Yenə də ondakı böyük kamala*

⁴⁹⁸ Vurgun; 1961, C.III, s. 258

*Yol tapa bilməmiş şair qələmi,
Mən şahid tuturam bütün aləmi.
Dünya binasını qoyandan bəri,
De, hansı dahinin xəyal şahpəri
Ucala bilmişdir barı bir kərə
Ana qəlbindəki sonsuz göylərə?*⁴⁹⁹

Samed Vurgun bu poemada olduğu gibi, digər poemalarında da dış dünyadaki hayatına ilişkin anılarını zaman zaman esere dâhil etmişdir və kimi zaman da esere müdahale edərək okuyucuya düşüncələrini aktarmışdır. Mehdi Hüseyn, eserde insana təşbih etdiyi ay karakterindən düşüncələrini aktaran şairi, 9 Haziran 1941'de "Ədəbiyyat Qəzeti"ndə kaleme aldığı "Ədəbi Qeydlər" yazısında eleştirmişdir.

Samed Vurgun efsanevî motiflərlə kaleme aldığı eserində düşüncələrini dile getirirən topluma bazı iqler de vermek istemiştir. Efsaneye göre aydaki lekeler, kızı aya tokat atan eli hamurlu anne güneşin parmak izleridir. Güneş kızına sille vurduktan sonra parmak izleri onun yüzünde kalır ve güneş bunu fark ettiğinde derin bir üzüntü duyar:

*Birdən nə oldusa, rəngi saraldı,
Anam bir daş kimi yerində qaldı.
Sonra qüvvətini yığıb bir təhər,
Bağırdı: - ləkələr, qara ləkələr!
Mənsə heyrləndim sözün doğrusu,
Dedim nə olmuşdur? Nə danışır bu?
Anamın göz yaşı axıb gölləndi,
Sonra saçlarını yolub dilləndi!
- Can bala! Əllərim yanıma düşsün.
Üzüm bu dünyada gülməsin bir gün!
Dedim: - İraq candan! Nə söyləyirsən?
Anam bağırdı ki, günahkaram mən;
Üzündə qalmışdır qara ləkələr...
Bir matəm örtüsü geyindi səhər.
Ah, əlim qurusun!
- Dedim: - Ağlama!
Mənim də qəlbimi söküb dağlama!
Nə olmuş? Üzümdə ləkəmi qaldı?
Anam çıraqla kimi birdən qaraldı,*⁵⁰⁰

⁴⁹⁹ Age, s. 259

⁵⁰⁰ Age, s. 268

Samed Vurgun, poemada ebeveynlerin çocukları üzerinde telafisi olmayacak hatalarının ömür boyu kahredici pişmanlığa yol açabileceğini ifade eder. Şairin bu düşüncelerinden poemadaki didaktizm açık bir şekilde görülür:

*Mən yazım, oxusun eşitsin insan.
İstər ana olsun, istərsə ata!
Bəzən ehtiyatsız, kiçik bir xata
Böyük faciələr yaradır demək!
Sonra ömrü boyu dərd çəkir ürək!*⁵⁰¹

Poemalarındaki bazı efsanevi motiflər fərqlidir. Önreğin Türk halk efsanelerində ayın yere inməsi, alışlagələn bir durum dəğildir; bu olay, Samed Vurgun'un esanedeki kendi kurgusudur. Yine "Ayın Əfsanəsi" poemasında ay, kadındır. Oysa Türk mitolojilərində çoğunlukla ay erkek, günəşə kadın olaraq işlənmişdir. Atıf Zeynallı'ya görə ayın kız olması Azərbaycan efsanelərində də yoktur və bu durum Samed Vurgun'un kızı Aybeniz'le ilgilidir.⁵⁰² Samed Vurgun, poemasının sonunda yine dış dünyaya döner və ağaran günü təsvir edərkən kızı Aybeniz'in uyandığını okuyucuya aktarır. Ona söylədiyi sözlər, poemanın da son dizeleridir:

*Xəzər bir aynaydı üzü ləkəsiz,
Ayıldı yuxudan qızım Aybəniz.
Mən basıb bağrıma bu ayüzlümü,
Bu şirin dillimi, şəkər sözlümü,
Dedim ki: - Aybəniz! O Aya bənzə,
Daima saf yaşa, daima təzə!..*⁵⁰³

Samed Vurgun'un ilk dönm gənçlik şiirlərində, kadın tamamen duyğudur. Şair, kadını ilham verən bir güzəllik yahut bir aşk acısı olaraq nitələr. 1928'de yazdığı,

*Mən də yolçusuydum bir zaman, əlbət,
Bu köhnə dünyanın, fəqət nə gördüm?
Hər gülən dodaqda bir qəmü həsrət,
O qızın saçından mən ilham hördüm.*⁵⁰⁴

⁵⁰¹ Age, s. 269

⁵⁰² Zeynallı; 1989, s. 130

⁵⁰³ Age, s. 269

⁵⁰⁴ Vurgun; 2005, C.I, s. 68

dizeleri, bu duruma örnek teşkil ederken, aynı şekilde “Qadın”(1927) şiirinde de, şairin ilk dönemlerinde kadına olan bakış açısı açıkça görülmektedir:

*Qadın! O sevimli, süslü bir sona,
Mən əsirəm, əlbət, əsirəm ona.
O bə'zən bir mələk, bə'zən iblisdir,
Çünki başdan-başa zövqdür, hissidir;
Onda sevinclər var, iztirablar var.
Bütün mə'nasilə e'tilə, vüqar
Həp ondan, qadıندان, o gözəldəndir,
Bu bir yeni deyil, bu əzəldəndir.⁵⁰⁵*

Bununla beraber onun olgunluk dönemi şiirlerinde, kadının toplumdaki yeri oldukça önemli olmuştur. Dolayısıyla poemalarına bakıldığında da aynı durum söz konusudur. Onun poemalarında, toplumdaki kadının bir birey olarak varlığı önemli yer tutar.

Samed Vurgun'un poemalarında olumlu kadınlar, ideal toplum için karakterize edilmiştir. Poemalarda toplumun genelinde mevcut olan kadınların olduğu gibi verilmesinden ziyade, idealize edilenin işlendiğini söylemek daha doğru olur. Örneğin “Muradxan” poemasında Esmer adlı kadın, geleneksel anlayıştan kurtulamamış ve yeni sosyalist düzene alışmakta zorluk çeken bir kadındır. Kadın, oğlu Muradhan'ın gösterdiği cömertliklere kızmasıyla eleştirilir. Öyle görünüyor ki ne kadının adının “Esmer” olması ne de oğlu Muradhan'ın sofraya davet ettiği dostunun mühendis olması tesadüftür. Burada şairin sosyalist düzene alışamayan geleneksel kadınların tümünün, paylaşım konusunda Esmer kadın gibi olduğu iletisini vermek istediğini iddia etmek de doğru olmaz. Fakat Esmer kadının olumsuz bir tip olarak verildiği açıktır.

“Qız Qayası”nda zulme karşı direnen ve teslim olmayan köylü kızı da idealize edilmiş bir kadındır. Burada üzerinde durulan, kadınların zulme teslim olmamak için canlarından bile vazgeçebileceğidir. Yine “Macəra” poemasında gözüne kestirdiği kızı seçen ve sahip olan ağalara karşı duran ve kendi sevdiği oğlana kaçan kadın idealize edilir. Burada yine kadınların zorbalığa karşı durması işlenirken, sevgisine de sahip çıkma düşüncesi yatmaktadır. Aynı şekilde “Kənd Səhəri” poemasındaki Gülizâr ve onunla sosyalist toplumun idealize ettiği kadının

⁵⁰⁵ Vurgun; 1960. C.I, s. 20

özelliklerini taşıması açısından benzerlikler gösteren, “Xumar” poemasındaki Humar şairin ideal kadınlarıdır.

Samed Vurgun’un “Bəsti” poemasındaki Besti de, sosyal hayatın içinde bulunan güçlü bir kadındır. Şairin sosyalist yeni köy hayatı ve kolhoz konusu üzerinde durduğu poema, Azerbaycan’ın eski dönemlerde kız doğumlarının hoş karşılanmamasının eleştirilmesiyle başlar. Hatta poemanın kahramanı, adını doğduktan sonra annesinin ona “bəsti”⁵⁰⁶ demesinden alır:

*Beləydi qayda bizdə... Qız doğanda analar
Baxıb qara geyərdi su üstündə sonalar;
Yazıq qadın utanıb, qızarardı ərindən,
Min bir varaq qopardı könünün dəftərindən;
Deyərdilər; "Qız nədir? Qazancı yox, varı yox,
Vəfası yox, qəlbi yox, aşiqə ilqarı yox,
Özgə şamı yandırır... Bu gün-sabah gedəcək,
Köçəri quş kimidir, oylağı tərək edəcək".⁵⁰⁷*

Poemada kadınların ikinci plana atıldığı, erkeklerinin ayaklarını yıkadığı günler eleştirilir. Şair, artık o eski günlerin üzerine kalem çektiklerini söyler ve Doğu’nun güzel kadınlarının Besti’nin örnek yükselişini imrendiğini ifade eder.

Samed Vurgun’un toplumdaki kadını; bir eş, bir anne ve aynı zamanda yetenekli bir sanatçı olarak işlemeye çalıştığı eserlerinden biri, 1950-1951 yıllarında kaleme aldığı “Aygün” poemasıdır. Eser, 1952’de yayımlandığı zaman oldukça eleştirilmiş ve tartışılmıştır.

“Aygün” poeması, tıpkı “Komsomol Poeması” gibi hacimli bir eserdir. Eserde başkahraman Aygün ve eşi Emirhan’ın aile ilişkileri ele alınır. Aygün, Samed Vurgun’un ideal bir kadın olarak okuyucuya sunduğu poema karakterlerinden biridir. Konservatuvarda okuyan ve çok iyi bir sese sahip olan Aygün, eşi Emirhan’ın iş durumu dolayısıyla Mugan’a gitmek durumunda kalırlar. Aygün önce eşiyle birlikte gitmek istemez ve Emirhan’ın kadının yanı erinin yanındır, düşüncesini oldukça eski ve geri bulur. Fakat yine de Emirhan’ın ısrarlarına dayanamaz. Okulunu bırakarak onunla birlikte gider.

⁵⁰⁶ Azerbaycan Türkçesinde “bə” sözcüğü “yeter”, “kafi” anlamındadır.

⁵⁰⁷ Vurgun; 1961, C.III, s. 232

Topluma örnek olarak idealize edilen Aygün'ün, sevgisi uğruna okulundan ve sanatından vazgeçmesi; aynı zamanda Emirhan'ın tahsilli biri olmasına karşın erkek olarak kendini ayrıcalıklı gören geleneksel davranışlarda bulunması, beklenmedik gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Şair eserinde bu gelişmeleri bilhassa vererek bir düğüm yaratmıştır. Örneğin Emirhan'ın Mugan'da işlerinin yolunda gitmemesi üzerinde Aygün'le tekrar Bakü'ye dönemeleri ve Emirhan'ın Aygün'le birlikte yeni doğan kızına bigâne kalmaya başlaması, sorunların git gide arttığını gösterir. Emirhan'a olan sevgisi yüzünden ideallerinden vazgeçen ya da onları erteleyen Aygün, en sonunda Emirhan'ın bir sözü üzerine onu terk etme kararı alır. Aygün'ün meşhur bir besteci olursa kendisini terk edebileceğinden kaygılanan Emirhan, onun sanatını devam ettirme ısrarlarına karşı daha sert bir tutum sergiler:

*Məni sevirsənsə doğrudan, Aygün,
Böyüklük fikrini ürəyindən at,
Məşhur olmağı da başından çıxart.
Getsən, birdəfəlik gedəsən gərək...
Mənim bu qərarım dəyişməyəcək!*⁵⁰⁸

Bu sözlerden çok etkilenen Aygün, Emirhan'ın nasıl olur da bunları dile getirdiğini anlayamaz. Aygün'ün Emirhan'ı terk etmesinde, ona beslediği tüm sevgisine ve gösterdiği özverilerine karşılık ondan duyduğu “*Getsən, birdəfəlik gedəsən gərək.*” sözü, bardağı taşıran damla olur. Burada dikkat çeken nokta, Samed Vurgun'un eşlerin ayrılığına yol açan son olayda bardağı taşıran damlanın Aygün'ün okula devam etme konusundaki ısrarı değil; eşler arasındaki sadakat ve aşkı yok sayan bir üslubun olmasıdır.

Eserde sosyal görevler yüzünden yaşanan ayrılıktan söz edilse de, genel olarak ayrılık kavramına ilişkin değerlendirmeler yapılmıştır. Aygün, ayrılıkların hiçbir zaman gerçek bir aşkı yok edemeyeceğini,

*Məncə, öz eşqinə sadıq bir ürək
İllər həsrətilə oda yansa da,
Bir qığılıcım kimi alışıb sönməz...
Yalqızlıq qəm ilə alovlandsa da,
Eşqindən soyuyub, sözündən dönməz...*

sözleriyle dile getirmiştir.

⁵⁰⁸ Vurgun; 1961, C.III, s. 474

Samed Vurgun poemada, Aygün karakterinin aşkta sadakate olan bakışını işlemiştir. Şair, Emirhan'ın her türlü ısrarına sevgisi için katlanan Aygün üzerinden kadınlardaki merhamet ve sevgi derinliğini dile getirmeye çalışmıştır.

Kasım Kasımsade, Samed Vurgun "Aygün" poemasına kadar çağdaş Azərbaycan şiirinde aile hayatına ilişkin bu kadar kapsamlı bir eser yazılmamış olduğuna "*Səməd Vurğunun 'Aygün' poemasına qədər şə'rimizdə müasir ailə-məişət mövzusunda həsr olunmuş belə geniş epik bir əsər yoxdur.*"⁵⁰⁹ sözleriyle diqqət çeker. Bu bağlamda Aygün poeması, yazıldığı dönemde pek çok eleştiri almıştır. Bu eleştiriler daha çok Samed Vurgun'un idealize ettiği Aygün karakterinin Sovyet Dönemi kadınlarına benzemediği düşüncesine dayanır. Çünkü Aygün, aydın bir kadın olmasına karşın, ideallerinden vazgeçebilecek kadar eşine bağlı kalmış ve eşinin geleneksel erkek egemen tutumlarına tahammül etmiştir.

Sonuçta eserin ve eleştirilerin değerlendirilmesi, farklı bir çalışmayı gerektirmektedir. Poema, bağlam içinde değerlendirildiğinde bir aşk poeması olmasa da aşk ve romantizm unsurlarının bulunduğu bir eserdir.

Samed Vurgun'un önemli poemalarından biri de ilk kısmını 1944'te yazmaya başladığı "Bakının Dastanı"dır. Eser, beş bölümden oluşmuştur. Samed Vurgun eserde çeşitli yönleriyle Bakü'yü anlatır. Bunu yaparken tarihten, Bakü'deki petrolden ve petrol işçilerinden ve bazı efsanelerden yararlanır.

"Bakının Dastanı" poeması bir girişle başlar. Şair bu girişte ne zamandır Bakü için bir şiir yazmayı planladığını; ama yazamadığını hayıflanarak ifade eder. Girişte bunu yerine getirdiği için Bakü'ye olan borcunu ödediğini

*Öz borcumu ödəyərsəm bu gün sana,
Gözlərimdə qalmayacaq heç bir kamım!*⁵¹⁰

sözleriyle ifade eder. Fakat "Bakının Dastanı" poeması, beş kısım ile yarım kalmıştır.

Dış dünyadan yer veya kişileri eserlerinde kendi penceresinden işlemek, Samed Vurgun'un sanatında görülen en önemli özelliklerdendir. Şair, şiir, poema veya dramlarında tarihî şahsiyetleri ve yerleri, kendi penceresinden işlemiştir.

⁵⁰⁹ Qasım Qasımsade; *Aşıq Gördüyünü Çağırar*. Gənclik, Bakı, 1969, s. 117

⁵¹⁰ Vurğun; 1961. C.III, s. 289

Şair poemanın dördüncü kısmında İçerişehir'den söz eder. Avrupalı bir seyyaha Bakü'deki yaşanmışlıkları anlatırken Şirvanşah gibi tarihî şahsiyetlerden ve bazı tarihî meskenlerden söz eder. Samed Vurgun, Azerbaycan'ın zengin nimetlerini anlatırken de “*Söylə, səyyah! Sən gəlmisən Avropadan, / Bu nemətin yer üzündə misli hanı?*” diyerek bunlarla iftihar eder. Şair, diğer eserlerinde görüldüğü gibi burada da eski insanlardan söz ederken inançlarından söz açar ve bunlara bazı eleştiriler getirir. Örneğin pusulanın olmadığı zamanlarda insanların tufanlar yüzünden hayatlarını kaybetmelerine kader olarak bakmalarını, bir çeşit teselli olarak değerlendirir. Şair burada kaderciliği eleştirir ve daha sonra “İki Qardaş” efsanesine geçiş yapar.

Samed Vurgun poemada özellikle petrol ve petrol işçilerini konu alır. Eser, bu bağlamda şairin daha önce yazdığı “Lökbatan” poemasına benzer. “Bakının Dastanı” poemasında Usta Murad adında bir petrol işçisi övülür. Bu işçi, şairin daha sonra yazacağı “Köhnə Dostlar” poemasında esas karakterlerden biri olacaktır. Samed Vurgun'un bir eserinde söz ettiği ya da işlediği bir karakterlere, kimi zaman başka bir eserinde de yer verdiği bilinmektedir. Buna örnek olarak Usta Murad karakteri verilebilir. Yine “Muğan” poemasında şairin “Komsomol Poeması”ndaki Humay karakteri geçer. Şair Mugan kızını anlattığı kısımda, onu saçları itibarıyla Humay'a benzettir. Ayrıca şairin, farklı bir sanatçının eserindeki bir karaktere, kendi eserlerinde yer verdiğini görmek de mümkündür. Buna örnek olarak, Puşkin'in “Yevgeni Önegin” eserindeki Tatyana karakteri verilebilir.

Samed Vurgun'un diğer bir poeması “Muğan”dır. Bahtiyar Vahabzade'ye göre Samed Vurgun poemayı 1947'de tasarlamaya başlar. 1948'de yazılan eser, 1949'da tamamlanır. On dokuz kısım ve bir sonuçtan oluşan eser, Muğan'ı anlatır. Poemayı yazdığı dönemlerde sıklıkla ava giden Samed Vurgun, eserde av izlenimlerine de yer vermiştir. Eserde, “Bakının Dastanı”nda olduğu gibi daha çok mekân tasvirleri yer alır. Dolayısıyla poemada olaylar zinciri ve belirli bir kahraman bulunmaz.

Samed Vurgun “Muğan” poemasında tarihî bilgilere, efsanevi motiflere; dış dünyadan asker, hükümdar, yazar ve sanatçılara yer verilir. Şairin Muğan poemasında da metinler arasılık oldukça fazladır.

Şairin Muğan poemasının istediği gibi tamamlanmadığını gösteren ifadeleri vardır. Bahtiyar Vahabzade, eserde bu ifadelerin yayımlanmayan kısımlarını Samed Vurgun'un arşivinden bulmuştur. Onuncu kısmın (nemenin) sonundan kesilen ifadeler, poemanın şairin istediği gibi tamamlanmadığını gösterir:

*Yəqin yol gözləir... Nigaranam mən,
Durub-dincəlməyir sinəmdə ürək.
Gərək söhbət açam Mingəçəvirdən,
Ağzımdan incilər, dürlər tökərək.
Sənsə, ey oxucum, səbr elə bir az,
Çox da tələsdirmə yollarda məni.
Əlüstü əsərin ömrü çox olmaz,
Yarımçıq görürəm söz xəzinəmi.
Vərdiyim və'dəyə ürəklə inan.
Bir yəni zəfərlə görüşərik biz,
Bir aya qurtarar, qurtarar "Muğan",
Oxuyub şad olar nəsilərimiz.⁵¹¹*

Buna paralel olaraq Samed Vurgun, "Muğan" poemasını okuyucularına seslenerek bitirir. O, her küçük sözün kendi dünyası olduğunu; bu yüzden yarım da olsa anlamsız olmadığını ifade ederek okuyucusundan esere sahip çıkmasını ister. Samed Vurgun ayrıca, yazamadığı kısımları daha sonra kaleme aldığı "Aygün" poemasında yazmıştır. Şair "Aygün" poemasında "Muğan" poemasını anımsatarak eksikleri olduğunu

*"Muğan" dastanımda əks olunmadı
O yerdə gördüyüm gözəl bir səhnə;
Sonralar bildin ki, "ilğumdır" adı
Düşsün şerimizin söz xəznəsinə⁵¹²*

dizeleriyle dile getirmiştir. Bahtiyar Vahabzade'ye göre, bu durum tesadüf değildir. Hatta Samed Vurgun, Emirhan'ı özellikle bu yüzden Mugan'a göndermiştir.⁵¹³

"Muğan" poeması, Memmed Arif ve Memmed Said Ordubadi gibi kimi eleştirmenler tarafından Samed Vurgun'un yer yer tekrarlara düştüğü ve istediği düzeyde etkili olamadığı gerekçeleriyle eleştirilmiştir.

⁵¹¹ Vahabzadə; 1984, s. 212

⁵¹² Vurgun; 1961. C.III, s. 504

⁵¹³ Vahabzadə; 1984, s. 226

Samed Vurgun 1949 yılında “Köhnə Dostlar” poemasını yazar. Poema, şairin Stalin’e yetmişinci doğum yılı münasebetiyle ithaf ettiği bir eserdir. Eserdeki Usta Murad karakteri, somut istekleriyle dikkat çeken bir petrol işçisidir. Hazar’ın gelişmesini isteyen Usta Murad, en çok komünizm birliğini arzular. Bu konuyu eski dostu Stalin’le konuşur.

Samed Vurgun eserde tarihî bir şahsiyet olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genelsekreteri Josef Stalin’in kurmaca bir karakterini yaratmıştır. Poemada Stalin, Usta Murad’ın eski dostudur. Usta Murad’ın “Yoldaş Koba” diye hitap ettiği Stalin, bütün dünyanın kendisine gözlerini diktiği bir liderdir. Eserde Bakü şehrini de kalkındıran Stalin, Usta Murad’ın ağzından övülmüştür:

Ustasa bir-bir

*Rəhbərə nəql edir yəniliqləri,
Deyir: - dəyişilib Bakı şəhəri.
Deyir: - üstümüzdən eksik olma sən.
Gördüyün o fəhlə mənzillərindən,
O nəmli, qaranlıq dar otaqlardan,
O uçub tökülən hisli tağlardan
Nişan da qalmayıb.*

Tamam uçurduq.

*Yerində günəşli ağ evlər qurduq.
İndi səliqəli, geniş otaqlar,
Həyat yerindəki bağçalar, bağlar
Adamın üzünə gülür hər səhər,
Uzaq mə'dənlərə gedən fəhlələr
İndi elektrik qatarla gedir,
Elə bil, günəşlə, baharla gedir.
Sağ ol, sən çıxardın bizi o dardan.
Canımız qurtardı zalongalardan.⁵¹⁴*

Samed Vurgun Stalin için yazdığı “Köhnə Dostlar” poemasından bir yıl sonra, Lenin’e ithaf ettiği “Leninin Kitabı” poemsını kaleme alır. Bu poemada şair kendi penceresinden Lenin ve onun inkılap anlayışını dile getirir. Poemada bir olay örgüsü ya da kurgusal bir karakter yoktur.

Samed Vurgun’un 1952’de yazdığı “Zamanın Bayraqdarı” poeması insanoğlunun ideal hayat için mücadelesini konu alır. Eserde zamanın bayraktarı olarak değerlendirilen komünizm ideolojisidir. Diğer poemalarında olduğu gibi bu

⁵¹⁴ Səməd Vurğun; *Səçilmiş Əsərləri*, C.II, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954, s. 109

poemada da Roma İmparatoru Neron; G. Hegel ve George Berkeley gibi bazı tarihî kişilərə və Sovyet İnkılabı gibi olaylara yer verilmişdir. Poemada

*Dildən dilə düşdü inkılab andı
Dünyanın baxtına Lenin yarandı
İyirminci əsrin lap əsrin lap səhər vaxtı...
Sibirdən başlamış Qafqaza qədər
Leninin səsinə bütün ölkələr
Yel kimi yeriyib, sel kimi axdı.⁵¹⁵*

gibi dizelerle yine Lenin'e olan hayranlık dile getirilmiştir.

2.2.1.3. Tiyatro

Şiir ve tiyatronun bir bütün olarak Eski Roma dönemine kadar gittiği bilinmektedir. Q. Horatius Flaccus'un M.Ö. 24-20 yılları arasında yazdığı tahmin edilen "Ars Poetika" adlı eseri, şiir ve tiyatroyu ele almıştır. Horatius eserinde tiyatronun etki ve işlevine değinirken, şiirde ve tiyatroda duyguların vurgulanarak anlatılması gerektiği işlemiştir.⁵¹⁶ Horatius, burada sahnede okunan şiirin etkili olması gerektiği, dinleyicinin oyuncuyla duygu paylaşımı yaşaması gerektiğinden bahsmiştir.

Samed Vurgun bir şair olarak, tüm tiyatro eserlerini manzum biçimde kaleme almıştır. Bunun nedeni, nazımla oluşturduğu biçimlerde daha etkili olabileceği düşüncesi olabilir. Gerçi Samed Vurgun, sanat hayatında nesir türünde hiç eser vermemiştir. Onun gazete ve dergilerde yazdığı sanat ve edebiyat hakkındaki öğretici metinleri dışında, tüm edebî eserleri manzum biçimde yazılmıştır. Nitekim Samed Vurgun da kendisini bir şair olarak değerlendirdiğini; fakat bir dramaturk olarak görmediğini 1941'de yazdığı "Fərhad və Şirin Baredə" adlı yasızında açıkça belirtirmiştir: "...mən özümü hələ də dramaturq hesab etmirəm. Bəlkə şairlik almində bir çoxları ilə yarışa girişə bilirəm. Ancaq dramaturgiya aləmində özümü hələ dramaturq hesab etmirəm."⁵¹⁷

Manzum tiyatro, XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar gider. İlk manzum tiyatro eseri olarak değerlendirilebilecek eser, Ali Haydar Bey'in 1866'da yazdığı

⁵¹⁵ Vurgun; 1961. C.III, s. 531

⁵¹⁶ Sevdə Şener; **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 66

⁵¹⁷ Vurgun; 2005, C.V, s. 67

“Sergüzeşt-i Pervîz” adlı eseridir. Eser, trajedidir. Yine yazarın 1976’da yazdığı “Bir Rüya Oyunu” piyesi ise, Türk edebiyatında ilk komedi manzum tiyatro eseri olarak gösterilebilir.⁵¹⁸ Daha sonraki dönemlerde de Abdülhak Hamit Tarhan’ın “Nesteren” gibi, manzum dram örnekleri görülecektir. Azerbaycan tiyatrosunda ise yazılan ilk manzum dram, Hüseyin Cavid’in 1910 yılında kaleme aldığı “Ana” dramı sayılabilir. Cavid, daha sonra da “Səyavuş” gibi manzum tiyatro eserleri kaleme almış ve kendisinden sonraki sanatçılar için bu türde önemli bir örnek teşkil etmiştir.

Samed Vurgun ilk tiyatro eseri 5 perde ve 11 bölümden oluşur. Piyeste Samed Vurgun sanatsal açıdan etkisinde kaldığı tarihî bir şahsiyet olan XVIII. yüzyıl Azerbaycan şairi Molla Penah Vakıf’ı işlemiştir. Samed Vurgun’un ilk şiirlerini de onun etkisinde kalarak kaleme aldığını bilinmektedir.⁵¹⁹ Daha önce Samed Vurgun’un çocukluk yıllarından itibaren Vakıf’ın şiirlerinin ve şiir dilinin etkisinde kaldığını ve “Vaqif” piyesinden önceki şiirlerinden bunun açıkça görüldüğünü ifade etmiştik.

Samed Vurgun, sanat hayatında dış dünya gerçekliğini kurgusal bir biçimde işlemiştir. Piyeslerinde de takdir ettiği veya etkilendiği gerek tarihî, gerekse çağdaş olan kişileri işlediği görülmektedir. Hanlar Hasanoğlu Seferaliyev için “Xanlar”, İslam Memedov için “İnsan”, V. İ. Lenin için “Böyük Dostluq” piyesleri buna örnek gösterilebilir. Sanatçının II. Dünya Savaşı yıllarında savaşa katılan Sovyet askerlerine ve Komünist Partililere de şiirler ithaf ettiği bilinmektedir. Örneğin Kemal Kasımov’a “Qəhrəmanın Hünəri”, Pilot Mezahir Abbasov’a “İgid Şahin”, İsrafil Memmedov’a “Azərbaycan Balası”, Babaş Dadaşov’a “Partizan Babaş” ve Hüseyin Ejderova’ya ise “Bayraqdar” adlı şiirlerini kaleme almıştır.

Samed Vugun Nizâmî-yi Gencevî’nin “Hüsrev ve Şirin” poemasının etkisiyle “Fərhad və Şirin” piyesini; “Şairin Həyatı” piyesinde de kendi hayatından kesitleri kaleme almıştır.

Samed Vurgun, tarihî şahıs ya da olayları piyeslerine konu alırken onlarla ilgili araştırmalar yapmıştır. Memmed Arif, Samed Vurgun’un “Xanlar” piyesi için

⁵¹⁸ Ayşe Ulusoy Tunçel; “Türk Edebiyatında Manzum Tiyatro Formunun Doğuşu”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, 24, 2007, s. 63

⁵¹⁹ Vurğun; 1972, s. 119

yaptığı değerlendirmede “*Bolşeviklər partiyasının keçdiyi şanlı yol dramda, əsasən, bədii təfəkkürün gücü ilə işıqlandırılrsa da, tarixi həqiqət özünə qarşı böyük diqqət tələb edirdi. Buna görə də S. Vurğun ‘Xanlar’ əsərini yazanda xüsusi bir məs’ulyyət hiss etmişdi.*”⁵²⁰ sözleriyle, onun tarihî gerçeklere olan duyarlılığını vurgular. Bu durum, Azərbaycan edebiyatında başkə sanatçılarda da görülmüşdür. Örneğın Abdurrahim Bey Hakverdiyev, 1907 yılında bitirdiğı “Ağa Məhəmməd Şah Qacar” adlı tarihî piyesini yazmadan önce, tarihî kaynakları iyice araştırmış; tarihî gerçeklere riayet etməye çalışmışdır. Yine 1911’de yazdığı “Xəyalat” piyesi, Mirza Fethali Ahundov’un trajik hayatını konu almışdır. Hakverdiyev piyeste, Ahundov’un zorlu hayatına rağmen milleti için yaptıklarını kaleme almışdır.⁵²¹ Başkə bir örnek, Neriman Nerimanov’un 1899’da yazdığı ve Azərbaycan edebiyatında tarihî dramın ilk örneğı olarak bilinen “Nadir Şah” adlı piyesidir. Afşar Hanedanının kurucusu Nadir Şah’ı konu alan piyeste, tarihî gerçeklere riayet edilmeye çalışılmışdır. Fakat tüm bunlar, yazarın olaylar karşısındaki yaratıcılığıyla vücut bulur. Mesela Nadir Şah, Neriman Nerimanov’un bakış açısıyla anlatılır. Yani kurgu, dış dünya ile özdeş değıldir. Puşkin’in “Boris Godunov” oyunundaki Boris Godunav karakteri, XVI. yüzyılda hüküm sürmüş Çar Boris Godunov’dan farklıdır. Kaçar Hanedanı’nın kurucusu Muhammed Şah Kaçar, Hakverdiyev’in işlediğı M. Şah Kaçar karakteri ve Samed Vurgun’un “Vaqif” piyesindeki M. Şah Kaçar karakterinden oldukça farklıdır. Hatta iki piyesteki M. Şah Kaçar karakterlerinin özdeş olmaması da bunun bir kanıdır. Yine Cafer Cabbarlı, “Ağa Məhəmməd Şah Qacar” ve “Nadir Şah” piyeslerinden etkilənerek yazdığı tarihî piyeste⁵²² İran tarihini araştırmış ve bunun sonucunda da halkın istibdada karşı olan mücadelelerini anlattığı “Nəsrəddin Şah” piyesini kaleme almışdır.

Cabbarlı yazdığı piyeste, Nasireddin Şah’ı kendi bakış açısıyla işlemişdir. Elbette bu farklılıklarda birden fazla değışken söz konusudur. Bunlardan biri edebî yaratıcılık gücüysə, diğeri de kuşkusuz sanatçıların yaşadığı devirin siyasi koşullarıdır. Bu drum, Memmed Cafer’e göre, sanatçılar üzerinde oldukça etkili

⁵²⁰ Arif; 1964, s. 85.

⁵²¹ Hüseyin Ahmadov; “Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Hayatı - Sanatı ve Tiyatro Eserleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2016, s. 115

⁵²² Davud Hacıyev; **Azərbaycan Ədəbiyyatında Tarixi Dram**, Yazıcı, Bakı, 1983. s. 21.

olmuştur. Ona göre, 1917 inklabından önceki devirden gelen Celil Memmedkulizade, Cafer Cabbarlı, Abdürrahim Bey Hakverdiyev vb. kişiler bazı eserleriyle inklabın ilk yıllarında yeni dönemin yazarları olmuşlardır ve yeni toplumun kurulmasına hizmet etmişlerdir. Dolayısıyla eserlerindeki tarihî geçmişe de dönemin bakış açısıyla yaklaşmışlardır.⁵²³ Genel eğilim bu şekilde olmakla birlikte, elbette Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad gibi istisnalar da söz konusudur. Belirtmek gerekir ki dönem, siyasi açıdan kimi zaman sanatçıların sanatsal çalışmalarını etkilese de dünya görüşlerine her zaman biçim verememiştir. Örneğin Bahtiyar Vahabzade'nin "Lenin" poeması, dönemin talebidir. Vahabzade poemayı, Haydar Aliyev'in isteği üzerine ve Şirmemmed Hüseyinov'un yardımlarıyla yazmıştır. Yine ressam Pyotr Petroviç Konçalovski, başlarda sosyalist realizme sarılsa da sonraki dönemlerde bu akımdan uzak olan natürmort ve manzara eserlerinde başarılı olmuştur. Bunun yanında Robert Falk, Aleksandr Grigoryeviç Tyshler gibi ressam, 1930 ve 1940'lı yıllarda sosyalist-realizme dâhil olmayı reddetmiş bağımsız çalışabilen az sayıdaki sanatçılar arasındadır.⁵²⁴

Sanatçıların dünya görüşünde veya tahayyülünde içinde bulundukları siyasi ideolojiler ne kadar etkili olsa da, tarihî şahsiyetlerin ya da olayların yazılan eserlerde bu görüş ya da tahayyülün bir ürünü olduğu muhakkaktır. Memmed Said Ordubadi, "Qılinc və Qələm" eserinde Azərbaycan şairi Nizâmî'yi ve sanatını, içinde yaşadığı dönemiyle işlemiştir. Ordubadi, eserini yazmadan önce tıpkı Hakverdiyev ya da Samed Vurgun gibi, tarihî araştırmalar yapmıştır. Dolayısıyla eserde tarihî verilerle edebî tahayyül birleştirilmiştir.⁵²⁵ Türk edebiyatında Namık Kemal'in 1874'te yazdığı "Celâleddin Harzemşah" piyesi, tarihi bir şahsiyet olan Celaleddin Harzemşah'ın mücadeleleri çevrevesinde ele alınmıştır.⁵²⁶ Azerbaycan edebiyatında Hüseyin Cavid'in XIV. yüzyılda Timurların İmparatoru Timur'u konu alan "Topal Yeymur" ve şair Ömer Hayyam'ı konu alan "Xəyyam" piyesleri de ancak kendi penceresinden şahıs ve olayları değerlendirdiği tarihî piyesleridir.

⁵²³ Age, s. 22

⁵²⁴ John Berger; **Sanat ve Devrim**, Bige Berker (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007, s. 58

⁵²⁵ Məmməd Səid Ordubadi; **Qılinc və Qələm**, Birinci Hissə, Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s.11

⁵²⁶ Kubilay Ünsal; "Nâmık Kemâl: Celâleddin Harzemşah", **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı (39), Erzurum, 2009, s. 115

Gerçek hayattaki şahıs ya da olayları edebî eserlerden olduğu gibi öğrenmeye çalışmak, oldukça eskiye gider. Bu, bir anlamda Sokratik bir sorundur. Bu sorun, Sokrates'in Aristophanes, Platon, Ksenophon ve Aristoteles gibi filozoflar tarafından farklı şekillerde anlatmasıyla ortaya çıkmıştır. Louis André Dorion, bu durumu şöyle tanımlar: “ (...)Bu tanıklıkların çok çeşitlilik göstermesi, bunlardan biri ya da hepsini dikkate alarak Sokrates'in yaşamını, daha önemlisi düşüncesini tarihi bir çerçevede içerisine oturtmanın olası olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Tarihçilerin karşı karşıya kaldıkları ve çözmeye çalıştıkları, Sokrates Felsefi doktrininin tarihi boyutu diyebileceğimiz bu tarihi ve yöntemsel sorun kısaca 'Sokrates Sorunu' olarak adlandırılır.”⁵²⁷ Buradan edebî eserlerden, tarihî olaylara ilişkin veya tarihî şahısların hayatlarına ilişkin bire bir gerçeklerin öğrenilmesinin aslında pek mümkün olmadığı görülmektedir. Okur, tarihî şahsiyetleri veya olayları edebî eserde gördüğü şekliyle kabul etmeli ve onları kurmaca dünya içinden dış dünya gerçekliğine çıkarmamalıdır. Nitekim eser, kurmacadır ve eserdeki gerçeklik de kurmaca bir gerçekliktir.⁵²⁸ Samed Vurgun da “Vaqif” piyesini yazmadan önce Molla Penah Vakıf hakkında araştırmalar yapmış; fakat Vakıf'ı piyese kendi penceresinden yansıtmıştır. Bunu Samed Vurgun'un diğer piyesleri için de söylemek doğru olacaktır. Okur veya izleyicinin, çoğunlukla, eserdeki kurmaca gerçeklikten estetik zevk alabilmesi de Samuel Taylor Coleridge'nin adlandırdığı “suspention of disbelief” (İnançsızlığın askıya alınması) anlaşmasını kabul etmesine bağlıdır.⁵²⁹Örneğin okur “Bir Bilim Adamının Romanı”nda Mustafa İnan'ı Oğuz Atay'ın kaleminden; “Bir Büyük Bürokratin Romanı”nda Memduh Aytür'ü, Ayhan Bener'in kaleminden; “İslamcı Bir Şairin Romanı”nda Mehmet Akif Ersoy'u, Mehmet Emin Erişirgil'in kaleminden öğrenecektir.

Samed Vurgun bu piyeste, yarattığı karakterler üzerinden, Azerbaycan sevgisini de işlemiştir. Vurgun, Molla Penah Vakıf'ı canlandığı “Vaqif” karakteriyle, Azerbaycan'ın içinden çıkmış bir halk kahramanı yaratmak istemiştir.

Şairin “Vaqif” adlı piyesinde, Azerbaycan'ın kültürel değerlerine yer verdiği görülür. Elbette piyeste kültürel değerlerin yer alması, Vurgun'un eseri sosyalist

⁵²⁷ Louis-André Dorion, **Sokrates**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005, s. 21

⁵²⁸ Selçuk Çıkla, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, **Hece**, S.65,66,67. 2002, s. 116

⁵²⁹ **Age**, s. 118

bakış açısıyla işlemediği anlamına gelmez. Memmed Arif ve 1940'ta "Vaqif" piyesini yöneten Yönetmen İsmayıl Hidayetzade, oyunun Sovyet seyircisine göre olduğu kanaatindedir.⁵³⁰ Hidayetzade, "Rejissorun Qeydləri" başlıklı yazısında, *"Vaqif patriotik və internasional ruhda yazılmış bir əsərdir. Bu əsər xalqımızı dərin məhəbbətlə sevməyə, xalqların dostluğunu daha da möhkəmləndirməyə çağırır."*⁵³¹ sözleriyle düşüncelerini dile getirmiştir. Bununla beraber Sovyet Dönemi'nde yapılan bazı eleştiri ve değerlendirmeler, zaman zaman nesnel olmaktan uzak kalabilmektedir. Bu yüzden eleştirilere kuşkuyla yaklaşmak daha sağlıklıdır. Sonuçta nesnel olarak incelendiğinde, piyesin birtakım millî unsurlar içerdiği görülür. Bunun olması, oyunun o dönemde sahnelenmesinde bazı güçlükler ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla "Repressiya Dönemi"nde yazılan piyesin aynı zamanda Azerbaycan millî değerlerini barındırması, onu Azerbaycan Sovyet edebiyatında dikkate değer bir eser haline getirmiştir.

Samed Vurgun Molla Penah Vakıf'ta bulunan bazı özellikleri halk kahramanı olarak yarattığı Vakıf karakterinde göstermek istememiştir. Tarihte İbrahim Han'ın veziri olan olan Molla Penah Vakıf, sarayda yaşar. Fakat şöhrət ve saray yaşamı, piyeste yaratılan Vakıf'ın kişiliğine terstir. Bu yüzden karakterin saraydaki yaşamı farklı bir nedene bağlanır. Buna başka bir örnek, piyesteki Molla Veli Vidadi verilebilir. Molla Veli Vidadi tarihte bir süre Karabağ ve Gürcistan'da sarayda yaşamıştır. Fakat piyeste tıpkı Vakıf gibi, o da sarayı kabul etmez. Çünkü saray, gösteriş demektir. Benzeri durumlar piyesin genelinde görülmektedir. Karakterler, olması istendi gibi verilmektedir.

Piyeste Molla Veli Vidadi, Müslüman bir şairdir. Bu durum, dış dünyadaki M. V. Vidadi ile paralellik gösterir. Piyeste Vidadi, gerçek mutluluğun İslam inancındaki ahirette yaşanacağına inanır. Samed Vurgun bu durumu, idealize ettiği Vakıf karakteri ile eleştirir. Vidadi'nin Vakıf'a söylediği,

*Şair heç aldanma dünya varına,
İnanma dünyanın etibarına
Savab gör, hər zaman yaxşılıq eylə
Dar gündə Allah'a "kərimdir" söylə.*

⁵³⁰ Arif; 1964, s. 75

⁵³¹ İsmayıl Hidayəyətəzadə; "Rejissorun Qəydləri", **Ədəbiyyat Qəzəti**, 11.02.1940.

*Səni bu dünyada boğsa da möhnət
Axırda qismətin olacaq cənnət,
Axirət dünyası qalacaq bizə*⁵³²

dizelerini müteakip Vakıf'ın verdiği yanıt, cennet-cehennem gibi dinî inançlara nasıl baktığını ortaya koyar. Vakıf, piyeste tüm bu öğretilerin seklüler hayatın yaşanmasına birer engel ve insanlığın gözünde birer perde olduğu düşüncesindedir:

*O da bir perdedir gözlərimizə.
Canım nə cəhənnəm nə cənnət vardır,
Bunlar da bir cürə uydurmalarıdır.*⁵³³

Samed Vurgun piyeste sıklıkla Azərbaycan'ı ve değerlerini ele alır. Bu, Vurgun'un eserlerinde alışlagelmiş bir durumdur. Eserde Vezir, Azərbaycan'ı çarıklıların olduğu küçük bir ülke olarak hor gördüğünde, Vakıf'ın buna karşı çıkışı, aslında Samed Vurgun'un şiirlerinde ve poemalarında görülen düşünce dünyasından bir parça ortaya koymaktadır:

*Sizin güldüğünüz çoban torpağı
Nizamilər, Füzulilər yetirmiş!*

Bu düşünce dünyası içinde, Samed Vurgun'un Azərbaycan Türkçesiyle şiir yazma anlayışı da vardır. Samed Vurgun, çok iyi derecede Rusça bilmesine ve bazı eserlerin Rusça çevirilerinde görev almış olmasına rağmen, eserlerini Azərbaycan Türkçesi dışında bir dille yazmamıştır. Üstelik kullandığı dil sadedir. Samed Vurgun'un neden Rusça yazmadığı ayrı bir konu olmakla birlikte, yalnızca halkın kullandığı dilde eserler verdiği Samed Vurgun'un bilinen en önemli özelliklerindendir. Onun bu düşüncesi, piyeste Kaçar'ın Vakıf'a Farsça şiir yazmasını istemesi üzerine tezahür eder:

*Fərsin öz qüdrətli şairləri var.
Nə çoxdur onlarda böyük sənətkar.
Azəri yurdunun oğluyam mən də
Az az uydururam yeri gələndə*⁵³⁴

Samed Vurgun piyeste Koroğlu'nun adına da yer vermiş; onu özgürlüğün ve yiğitliğin sembolü olarak işlemiştir. Piyeste Eldar, Koroğlu'nun kılıcı aracılığıyla

⁵³² Vurgun; 1963. C.IV, s. 14

⁵³³ Age, s. 15

⁵³⁴ Age, s. 87

mirasını alan bir yığittir. Samed Vurgun'un piyeslerinde kahramanlık teması çok işlenmiştir. “Fərhad və Şirin” piyesinde Ferhat, mücadeleci kahramanken, “Xanlar” piyesinde ise Hanlar karakteri, yine Babek ve Köroğlu'nun mirasını devam ettiren yığit olarak işlenmiştir. Bunların ortak özellikleri vatan ideolojisi uğrunda karşılarına çıkan engellerle mücadele etmektir.

Samed Vurgun'un “Vaqif” piyesinde yer verdiği İran hükümdarı Muhammed Şah Kaçar, Karabağ Hanı İbrahim Han, Molla Penah Vakıf ve Molla Veli Vidadi gibi tarihî şahsiyetler onun “Xanlar” piyesinde mevcuttur. Eserde Meşedi Azizbeyov, S. Şaumyan ve Koba (Stalin) gibi tarihî şahsiyetler işlenmiştir. Samed Vurgun'un Meşedi Azizbeyov ve S. Şaumyan'u “26'lar”; Stalin'i ise “Köhnə Dostlar” poemasında işlediğini belirtmiştik. Burada dikkat çeken nokta, Samed Vurgun'un Stalin'i her iki eserde de abartılı bir şekilde işlemesidir. Bu durum, eserdeki başkahraman Hanlar'ın ikinci planda kalmasına neden olmuştur.

Samed Vurgun “Vaqif” piyesinin bir devamı niteliğinde olan “Xanlar”ı yazma amacını *“Bu dram 1907-ci ildə həlak olmuş diqqətəşayan Azərbaycan revolyusioneri, gənc fəhlə-neftçi Xanların şanlı həyatına həsr edilmişdir. Xanların obrazını son dərəcə canlı təsvir etmək istəyirəm ki, gənclərimiz onun mətanətini, sosializmin və kommünizmin gələbəsi uğrunda mübarizə işinə hədsiz sədaqətini yaxşı mənimsəyə bilsinlər.”*⁵³⁵sözleriyle belirtir. Samed Vurgun bu piyeslerin ortak özelliklerini *“Bu pyəslərin hər ikisində Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq səhifələri, onun öz istiqlalıyyəti, azadlıq və xoşbəxtliyi uğrunda mübarizəsi əks etdirilmişdir.”*⁵³⁶şeklinde belirtir. Piyeşte vermek istədiyi iletiyi açıqça ortaya koyan şair, özellikle 1917 inklabının üzerinde durmuştur. Vurgun, “Xanlar” piyesini yazmadan bir yıl önce Memmed Arif'e, Cafer Cabbarlı'nın “1905-ci ildə” adlı piyesini eksik bulduğunu ve onun eserde Azərbaycanlı bir işçiye hiç yer vermediğini teessüfle karşıladığını ifade etmiştir.⁵³⁷ Gerçi Cabbarlı'nın “1905-ci ildə” adlı tarihî piyesinin Samed Vurgun'un sanat anlayışıyla ne kadar paralel olduğu ayrı bir konudur. Fakat bu piyesin eksikliğinin “Xanlar”ın yazılmasında başka bir neden olabileceği de muhtemeldir.

⁵³⁵ Vurgun; 1972, C.V, s. 95

⁵³⁶ Vahabzadə; 1984, s. 307

⁵³⁷ Arif; 1964, s. 83

Samed Vurgun'un piyeslerinde diqqat çeken noktalardan biri de işlenen karakterlerin ahlaki açıdan kötü ya da iyi olmaları, siyasi ideolojileriyle paralellik göstermesidir. Örneğin “Xanlar” piyesinde bulunan Muhtar, cinayete teşvik ettiren kötü karakterdir ve eserde “Kapitalist Muhtar” olarak geçer. Yine kötülerden olan Mamulya, Menşeviklerin lideridir. Öte yandan Vali (Gubernator) özellikle Çar memuru olarak verilir. Kötü karakterler arasında yalnızca Şemistan'ın işçi olması diqqat çekerken, piyeste onun da “satkın” olarak nitlendirilmesi söz konusudur. Tüm bunlara karşılık, ahlaki açıdan mükəmmel karakterler ise her zaman Bolşevik, sosyalistdir veya proletaryaya mensuptur.

Samed Vurgun'un piyeslerinde (bazen poemalarında) işlediği bazı olumlu kahramanların eksiklerini gidermesi ve kendini gerçekleştirebilmesi de Bolşevizm ideolojisine malik olmasıyla sağlanır. Örneğin Doktor Söhbət, önceleri her türlü savaşa karşı olan bir pasifisttir. Söhbət, Meşedi Bey'in mücadele için kendisini komünizme davetini

*Həyata gəldiyim ilk gündən bəri
Qəlbimlə səvmişəm bizim elləri.
Bilirəm igidlər yurdudur vətən;
Babək haqqında da oxumuşam mən.
Lakin o döyüşlər, o axan qanlar,
Güldürə bilmədi ağlar vətəni!
Siz də igidsiniz, əvf din məni,
Yoxdur məsləkimdə nə ölüm, nə qan.
Vican düzəltəcək həyatı, vıdan!*⁵³⁸

sözleriyle reddeder. Mihriban'ın da Söhbət'e vıdanın ve muhabbetin ağladığını; ülkenin savaşa çağırdığını söylemesi üzerine, Söhbət'in “*Mən qana düşmənam, gözəl Mehriban!*” yanıtı, ne olursa olsun silahlı hiçbir mücadeleye dâhil olmak istemediğini gösterir. Fakat piyesin ilerisinde, ölmək üzere olan Hanlar, Söhbət'in de hoşlandığı sevgilisini ona emanet eder. “*Gəlin, qardaş olun rəqibinizə*”, sözü Söhbət'i etkiler. Bu (ve benzeri) davranışlardan etkilenen Söhbət, Hanlar'ı takdir edip “mukaddes” olarak niteler. Ona,

⁵³⁸ Səməd Vurğun; **Dram Əsərləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1955, s. 221.

*Bütün bolşeviklər bənzəsə sizə
Ürəklə gələrəm mən cərgənizə.*⁵³⁹

şeklinde karşılık verir. Buna ek olarak diğer kötü karakterlerin davranışları da doktorun bir Bolşevik olmasında etkili olur. Doktor Söhbət, vicdanı, vatanı, insanı her şeyi Bolşevik saflarında verilecek mücadelenin kurtaracağı kanaatine varır.

Samed Vurgun, “Xanlar” piyesinde olduğu gibi, “Fərhad və Şirin” piyesinde de halkının bağrından çıkan ve vatan savunmasında mücadele eden bir kahraman yaratmak istemiştir. 1941 yılında tamamlanan piyes, Nizamî Gecevî’nin “Hüsrev ü Şîrîn” mesnevisi esas alınarak yazılmıştır; fakat Samed Vurgun, piyesini özellikle “Hüsrev ü Şîrîn” yerine “Fərhad və Şirin” olarak adlandırdığını ifade ederken⁵⁴⁰ bunu, karakter çatışmalarının farklı olmasına bağlar.

Samed Vurgun, Nizamî Gecevî’nin “Hüsrev ü Şîrîn” eserini kendi sanat anlayışı çerçevesinde ele alarak farklı bir eser ortaya koymuştur. Ferhat ve Hüsrev dışında, Meryem, Şîrûye ve Şâpûr gibi karakterlerde de farklılıklar vardır. Eser, İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazılmış ve bu durum da eserdeki vatan savunması düşüncesini körüklemiştir. Zaten Nizamî’de asıl konu olan âşk, Samed Vurgun’da hem âşk, hem vatanperverlik ve kahramanlık konusuna dönmüştür.

Samed Vurgun’un pek çok eserinde olduğu gibi bu piyesinde de Nizamî’nin açık etkileri vardır. Samed Vurgun’un zaten Nizamî’nin menevisinden esinlenerek yazdığı piyesteki romantik üslup, onun etkisi olarak değerlendirilebilir. Fakat piyes, samed Vurgun’un sanat anlayışına özgü motiflerle örülmüştür. Örneğin bilindiği gibi Ferhat Şirin’e âşıktır; fakat piyeste Ferhat karakteri, Nizamî’dekinden farklı olarak aynı zamanda mücadelecisi bir vatanperverdir.

Samed Vurgun, piyesinde Hüsrev’in Şirin’e olan sevgisini, Ferhat’ın şirine olan sevgisinden daha farklı işlemiştir. Ferhat’ın sevgisi karşılıksızdır; hükümdar olan Hüsrev, Şirin’i Azerbaycan’ı ele geçirmek için sever. Şirin’e karşı derin bir sevgi beslemez. Yine de Hüsrev, hükümdar olmasına karşın Şirin’e karşı şöhretiyle etkili olamadığını itiraf eder:

⁵³⁹ Age, s. 253

⁵⁴⁰ Arif; 1964, s. 133

*Nə qədər böyükmüş ondaki vüqar,
Mənə baş əyərəkən dumanlı dağlar,
Mənim kılıncımı öpürkən göylər,
Şöhrətim etməyir o qəlbə əsər.*⁵⁴¹

Piyeşte Hüsrev, güclü bir hökəmdar; Ferhat ise bir sanatçısıdır. Hüsrev emperyalist, Ferhat ise mücadeleci halktan bir karakterdir. Dolayısıyla burada verilən ietilerden biri de tacı-tahtı olan hökəmdarın gerçək sevgiden de uzak olacağıdır. Tıpkı “Vaqif” piyesinde olduğı gibi, burada da saray, taç ve taht topyekûn reddedilir. Çünkü buna sahip olan karakterler muvaffak değıldir; dolayısıyla şöhet ve saadet bir arada olamaz:

...
*Vəzir, söylə bir,
Söylə bu dünyada hansı cahangir
Razı yaşamışdır öz taleyindən?*⁵⁴²

Samed Vurgun’un piyeslerinde karşıt olan güçlerin mücadelesi ve idealize edilenin kazanması, dramın omurgasını teşkil eder. Bu piyeşte de konunun efsanevî olması değıl, mücadelelerin ateşli olması önem taşır. Ferhat’ın amacına başarılı bir şekilde ulaşması üzerine Mağlup olan Hüsrev, kendini oldukça kötü hisseder. Bunun üzerine Şâpûr,

*Dünyanın qaribə oyunları var
Şöhrətsiz, mənsəbsiz sadə bir me’mar
Bizə qalib gəlir öz qüvvətilə.*⁵⁴³

dizeleriyle basit bir mimarın kendi gücüyle galip geldiğini ifade eder. Vəzir ise “Xəyir... Qalib gəlir məhəbbətilə.” şeklinde onu düzeltir. Piyeşte başkahraman Ferhat, Şah’ın karşısında bile eğilmeyen bir sanatçı olarak, emperyalizmi temsil eden taç, taht, saray ve şöhetini yenmiştir.

Samed Vurgun’un 1945’te tamamlanan son manzum piyesi olan “İnsan”, aynı yıl Meşedi Aizbeyov adına Azərbaycan Devlet Dram Tiyatrosu’nda sahnelenmiştir. Bu piyesin “Vaqif”, “Xanlar”, “Fərhad və Şirin” piyeslerinden farkı, hem eşzamanlı olaylar üzerinde durması hem de fütirist olmasıdır. Diğər piyeslerinde tarihî-efsanevî

⁵⁴¹ Vurgun; 1955, s. 342

⁵⁴² Age, s. 339

⁵⁴³ Age, s. 379

şahıs veya olaylara yer veren şair, “İnsan” piyesinde, olayları İkinci Dünya Savaşı’ndan başlatır; fakat piyes, 30 yıl sonrasının ütopyasıyla başlar. Yani kronolojik olarak doğrusal olmayan piyesin ilk bölümü otuz yıl sonrasının tahayyülü ile başlar. Otuz yıl sonrasından piyesin yazıldığı 1940’lı yıllar anlatıldığı için burada ileriye dönük bir anlatma metodu (anticipation) vardır. Bu, Çetin Altan’ın fütirist çalışması “2027 Yılıının Anıları”na benzer. “2027 Yılıının Anıları”nda da eserin yazıldığı yıldan yaklaşık kırk yıl sonrasının tahayyülü vardır. Samed Vurgun’un “İnsan” piyesinde de kurguladığı “Qardaşlıq Şəhəri”, ütopyanın yeridir. Dokuz bölümden oluşan piyesin ikinci bölümünden sekizinci bölümüne kadar geriye dönüş (flashback) metodu kullanılmıştır. İkinci bölüm 1941 yılı ile başlar. Bu, piyesin yazıldığı günün de öncesidir. Daha sonra olaylar İkinci Dünya Savaşı zamanları şeyreder. Piyes, sekiz ve dokuzuncu bölümlerde yine otuz yıl sonrasına gider ve son bulur.

Samed Vurgun’un “İnsan” piyesinde, diğer piyeslerinde olduğu gibi, karşıtlıklar söz konusudur. Samed Vurgun, iyilik ve kötülüğün mücadelesinin insanlık tarihi kadar eski olduğu düşüncesindedir. Şair karşıtlıkların mücadelesinin yer aldığı bazı poemalarında ve tiyatro eserlerinde Zerdüşt’ün kutsal kitabı Avesta; Zerdüştlüğün iyilik tanrısı Hürmüz ve kötülük tanrısı Ehriman’ı hatırlatmıştır. Şair, İkinci Dünya Savaşı yıllarını iyiliğin ve kötülüğün karşılaşması açısından ele aldığı “İnsan” piyesinde de Hürmüz ve Ehriman’ı yine telmih eder.

Samed Vurgun’un bu piyesinde iki esas amacı vardır: İlki, Sovyet halkının manevi, siyasi azametini ve kahramanlığını; hümanizmini ve aklın üstünlüğüne olan inancını göstermektir; diğeri ise, Sovyetler Birliği halklarının manevi birliğini, özellikle Azerbaycan ve Rus halkarı arasındaki dayanışmayı göstermektir.⁵⁴⁴ Şair, bunu yaparken iyiliğin ve kötülüğün karşıtlıklarından faydalanır.

Samed Vurgun’un sanat anlayışının en tipik özelliklerinden biri, eserlerinde olaylara felsefî açıdan yaklaştırmaya çalışmasıdır. Samed Vurgun’un felsefesi, Sovyetler Birliği’nin komünist doktrinlerinden beslenir. Onun “*Sosyalizm və Sovet varlığı daima ədəbiyyatımızın qida mənbəyi olmuşdur. Məhz buna görə də bizim ədəbiyyat öz ideyası e’tibarı ilə ən tərəqqipərvər, mübariz və insanpərvər bir*

⁵⁴⁴ Vurgun; 1972, C.V, s. 353

edəbiyyatdır.”⁵⁴⁵sözleri, eserlerinin temel felsefesi niteliğindedir. Bu durum, “İnsan” piyesinde de açıqça görülür. Keza Memmed Arif’in, “*‘İnsan’ piyesində təsvir edilən cəmiyyət kommunizmin böyük tarixi vəzifələri ilə həmahəngdir.*”⁵⁴⁶değerlendirmesi bununla paraleldir.

Piyesteki kurmacada, esas kahraman olan Şahbaz, Azərbaycanlı bir “filozof” olarak tanıtılır. Galip gelecek mi cihanda kemal, sözüyle mükemmeli arayan Şahbaz karakteri, Samed Vurgun’un hayat felsefesinin eserdeki temsilcisi gibidir. Beşinci bölümde, Şahbaz ile Alman filozof Albert’in konuşmaları; altıncı bölümde Şahbaz ile Dildar’ın konuşmaları buna örnek teşkil eder.

İnsanın savaşlar ve felaketler yüzünden ölmesine karşı olan hümanist karakter Şahbaz, onun yaşaması, üretmesi; hatta ölümden bile korkmaması gerektiği düşüncesindedir:

*Nə vaxısız ölüm var nə vaxrsız həyat!
Yaransız yaşasın qocalsın insan,
Solsun çiçək kimi vaxtı yetişçək.
Ölüm qapısını açtığı zaman
Onun gəlişindən qorxmasın ürək.*

Bununla birlikte eserde idealize edilen Şahbaz’ın Almanları sevmədiği anlaşılrken, onlara karşı beslediği derin nefet, dikkat çekicidir:

*Albert: Belkə Nitseni də sevmirsiniz?
Şahbaz: Bəlkə yox... Başqadır fikirlərimiz.
Albert: Kimi səvirsiniz bəs Almanlardan?
Şahbaz: Birini sevərdim, o da bir zaman...
Albert: O kimdi?
Şahbaz: O- Göte, Faustu yazan.*⁵⁴⁷

Bunun nedeni, eserde dönemin faşist Almanya’sının komünist Sovyetler Birliğı ile savaş halinde olmasıdır. Savaşta insanlık adına tarafsız olduğunu söyleyen Şahbaz, topyekûn Alman halkından nefret etmektedir:

*Dildar: Doğrudan Nə üçün belədir onlar,
Nə üçün qatildir, söyle, Almanlar?
Şahbaz: Qədim tarixi var bu pis adət*

⁵⁴⁵ Age, s. 297

⁵⁴⁶ Arif; 1964, s. 161

⁵⁴⁷ Vurgun; 1963. C.IV, s. 301

*Onlar aşıqıdır hər fəlakətin.
Səadət adlanan gözəl bir pəri,
Yaxud da günəşli al şəfəqləri
Onlara yad kimi görünür, Dildar,
Odur ki, cəlladdır qatil almanlar.*⁵⁴⁸

...

*Dildar: Yaxşı, nə korlamış bəs bu milləti?
Şahbaz: Yalnız qarətçilik... Talana uymaq...
Könüllər mülkünü xaraba qoymaq...
Özgə zəhmətilə yaşamaq fikri,
Alman milletin bu axmaq fikri,
Əsrlərdən bəri azardır, azar-
Hələ nə dərmanı, nə təbibini var!*⁵⁴⁹

Hitler Almaniya'sından dolayı genel olarak Alman halkına karşı olumsuz bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu durumu, Samed Vurgun'un eserlerinde olduğu gibi, fikir yazılarında da görmek mümkündür. Vurgun, İkinci Dünya Savaşı'nda yazdığı bazı yazılarında bu konuda romantik eleştiriler yapar. Friedrich Martin von Bodenstedt'in 1952'de Mirza Şefi Vazeh öldükten sonra, onun şiirlerini kendi şiirleri gibi göstermesini esas alarak Alman sanatçıların "Görünür, xüsusi təyinatlı batalyondan olan alman sanatşünasları oğurluğu hüsusi istedad kimi öz əcdadlarından əxz etmişlər. Artıq bəsdir! Sovet xalqının mənəvi sərvətlərini oğurlamaq faşist alçaqlarına bir daha nəsis olmayacaqdır. Qızıl Ordu onları daramadağın etməyə başlamışdır."⁵⁵⁰ şeklinde eleştirmiştir. Yine 1944'te Alman askerklerini "Mən almana, hər şeydən əvvəl, ona görə nifrət edirəm ki, o məni insan saymır, mənim insanlıq varlığını tapdalayır. Alman, indiki Hitler Almaniyasında bir vətəndaş və saldat olaraq, insanlıq məfhumundan məhrumdur."⁵⁵¹ sözleriyle eleştirmiştir. Bu tutum, sanatçının sanat anlayışına da yansımıştır. Örneğin Samed Vurgun'un 1947'de Berlin'e uğradığında oradaki atmosferden aldığı izlenimlerle yazdığı "Berlin" şiirinde,

*Deyinir küçədə kaftar bir qarı:
"Bu il təbiət də düşməndir bizə.
Berlinin qurumuş şam ağacları
Nizə tək sancılır gözlərimizə".*

⁵⁴⁸ Age, s. 305

⁵⁴⁹ Age, s. 306

⁵⁵⁰ Vurgun; 2005, C.V, s. 87

⁵⁵¹ Vurgun; 1972. C.V, s. 290

*Bəs necə? Bu günü düşündünmü heç,
"Hayl Hitler!" deyib qışqıranda sən?
İndi daş yolları ayaqyalın keç,
Yenəmi cəllada səs verəcəksən?
Öz doğma balanı öyrətmədinmi,
Yüz riyakarlığa, yalançılığa?
Ana əllərinlə sövq etmədinmi
Onu quldurluğa, talançılığa?*⁵⁵²

dizeleriyle kurguladığı yaşlı bir kadını, Hitler'e destek verdiyi ve oğlunu Alman saflarında askere yolladığı için eleştirir. Bununla beraber, aynı yıl yazdığı "Alman Bənnası və Sovet Zabiti" adlı şiirinde, Samed Vurgun'un Hitler'in düşmanca siyaseti ilə Alman halkını ayırdığı da görülmektedir. Şiirde bir Sovyet askeri, Alman işçisine ancak Hitler siyasetindən kurtuldukları zaman yaşayabileceklerini söyler. Bu tabloda Samed Vurgun'un felsefesinə uyğun olarak bir Alman işçisi ve Hitler'i eleştiren bir Sovyet askeri söz konsudur:

*Yenəmi yanğmlar keçirəcək yer,
Alman uşaqları yetim qalacaq?
Təvəriş, yenəmi başqa bir Hitler
Berlini alova, oda salacaq?
Zabit ehtiramla gülümsəyərək:
- Səndən asılıdır... Bir də sənə tək
Bu yeni Berlini yaradanlardan.
Doğma yurdunuzda, elinizdə siz
Fəşistlər nəslini kəsə bilseniz,
Nə Almaniya ölər, nə də bir alman!..*⁵⁵³

Samed Vurgun, şiirinde de kommünizm doktrinlerinden bağımsız değildir. Şiirin ilk yayımında verilen ve sonra kesilen kısmında Sovyet askeri Hitler ve Almanya'yı Stalin'in sözleriyle ayırır:

*Bizə Stalin'in sözü rəbərdir,
O dahi nə desə, nə yazsa haqdır.
O demiş: "Hitler geldi-gedərdir,
Fəqət Almaniya yaşayacaqdır".*⁵⁵⁴

Samed Vurgun'un şiirin bu kısmını daha sonra neden çıkardığına dair herhangi bir bilgi yoktur.

⁵⁵² Vurgun; 1960. C.II, s. 217

⁵⁵³ Age, s. 224

⁵⁵⁴ Age, s. 358

Sonuç itibarıyla “İnsan” piyesindeki Şahbaz, “Vaqif”taki Vakıf, “Fərhad və Şirin”deki Ferhat, “Xanlar”daki Hanlar karakterlerinde Samed Vurgun’un sanat anlayışını oluşturan düşünce dünyasını ve felsefesini görmek mümkündür. Yukarıdaki piyeslerde “insan”ın önemi vurgulanmaya çalışılmış; çeşitli karşıtlıklardan yararlanılarak çatışmalar işlenmiş ve mükemmele ulaşmak amaçlanmıştır.

Samed Vurgun’un poema ve şiirlerinde olduğu gibi, piyeslerinde de düşünce, sanat kaygısının önünde olmuştur. Samed Vurgun eserlerinde kesinlikle sanat kaygısı taşımış; fakat muhtevayı özellikle olgunluk döneminde ilk sırada tutmuştur. Bunu da bağlı olduğu komünizm doktrinlerinden ilham almak suretiyle gerçekleştirmiştir. Sanat kaygısından çok bir “dava” şairi olamak ve bunu da belirli bir öğretiye dayandırmak açısından Samed Vurgun’un Mehmet Akif Ersoy’a benzemesi dikkat çekicidir. Türk edebiyatında İslamcı bir şair olarak bilinen Mehmet Akif Ersoy da ilhamını Kur’an-ı Kerim’den almaya çalışmış; kendinden emin bir şekilde Kur’an’ın öğretilerinin insanlık için inkişaf yolu olduğunu savunmuştur:

*Doğrudan doğruya Kur’ân’dan alıp ilhamı
Asrın idrâkine söyletmeliyiz İslâm’ı*

Samed Vurgun ise insanlığın kurtuluşunu emin bir şekilde komünizm öğretilerinde görmüş ve 1917 devriminin düşünsel temellerini oluşturan Marks felsefesine bağlı olmaya çalışmıştır. Ekim devriminin dünyaya ışıklar saçtığı görüşünde⁵⁵⁵ olan Samed Vurgun, bu görüşlerini eserlerine de yansıtmıştır.

Cemal Güzel’e göre, Karl Popper bilim tasarımının oluşmasını etkileyen dört kuram olduğunu düşünmüştür ve bunlardan biri de Marks’ın tarih kuramıdır. Poper, merkezinde “zora dayalı proletarya diktatörlüğü” olduğunu düşündüğü Marksizmi, eleştirileliliğe karşı dogmatik bir tutum sergilediğini için eleştirir.⁵⁵⁶ Gerçi Bryan Magee’ye göre Popper, Marks’ın teorisine ilişkin savlarını yanlışlanabilir (falsifiable) bulmakta; yanlışlanamayan kısmını ise “Vulgar Marksizm” olarak değerlendirmektedir. Bryan, entelektüel bir ciddiyetle ele alınan Marks’ın kendi

⁵⁵⁵ Vurgun; 1972, C. VI, s. 231

⁵⁵⁶ Cemal Güzel; **Sağ Duyu Filozofu: Karl Popper**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996, s. 9

teorisinin pek çok yanlışlanabilir öngörüsünün olduğunu öne sürer.⁵⁵⁷ Bertrand Russell'ın, "History of Western Philosophy" adlı eserinde Yahudiliğin kalıpları ile Marks'ın sosyalizm anlayışına ilişkin yaptığı karşılaştırma eleştirel olarak bazı dogmaları ortaya koyar:

"Geçmiş ve sonraki dönemleriyle Yahudiliğin tarihi kalıpları tüm zamanlarda talihsiz ve ezilmişler için güçlü bir çekiciliğe sahip olmuştur. Aziz Augustine bu kalıpları Hristiyanlığa, Marks ise sosyalizme adapte etmiştir. Marks'ın felsefesini anlamak için şu sözlük kullanılabilir:

Yahveh (Yaweh) = Dialektik materyalizm

Mesih(The messiah) = Marks

Seçim (The elect) = Proletariya

Kilise (The Church) = Komünist Parti

İkinci geliş (The second Coming) = Devrim

Cehennem (Hell) = Kapitalistlerin cezalandırılması

Milenyum (Millennium) = Komünizm birliği

*Soldaki terimler, sağdaki terimler üzerindeki duygusal içeriği vermektedir ve bu duygusal içerik, Hristiyanlık ve Yahudilik terbiyesine sahip olanlara yabancı değildir ve Marks'ın eskatolojisini mümkün kılar."*⁵⁵⁸

Yaşama, evrene ve cemiyete dinin penceresinden bakan Mehmet Akif ise, Samed Vurgun'un komünizmin değerleriyle yapmaya çalıştığı gibi, İslâm dininin değerleri ile çağdaş medeniyet arasında köprü kurmaya çalışır.⁵⁵⁹ Akif de Samed Vurgun gibi, Batı'nın emperyalist yönünü eleştirir. İkisi de farklı pencerelerden Batı'nın ahlaki değerlerine karşı olumsuz bakar. Hilmi Ziya Ülken'e göre Akif, "‘Medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar’ demesine rağmen medeniyet düşmanı değildir. Bu, daha çok Doğu'yu istilaya hazırlanan emperyalist Batı'dan nefreti ifade etmektedir."⁵⁶⁰ İçtimaî bozuklukların sebebini gelenekten ayrılmada, inançların kaybolmasında gören ve Batıcılığı yıkıcı bir hareket olarak değerlendiren Akif,⁵⁶¹ mükemmele ulaşmak konusunda İslam dininin kutsal kitabı olan Kur'an'ı refans kabul etmektedir. Yani Akif, çözümü "inandığı" kitabın öğretileri dışında

⁵⁵⁷ Bryan Magee; **Popper**, Fonta Press, Great Britain, 1986, s. 96

⁵⁵⁸ Bertrand Russell; **History of Western Philosophy**, George Allen and Unwin, Great Britain, 1947, s. 383

⁵⁵⁹ Mustafa Özbacı; "Batılılaşma Gayretlerimiz ve Mehmet Akif Ersoy", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S. 2, 1987, s. 214

⁵⁶⁰ Hilmi Ziya Ülken; **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979, s. 213

⁵⁶¹ **Age**, s. 156

aramaz. Bu bağlamda her ikisinin de toplumu inkişaf ettirecek reçeteyi “inanç”larında gördükleri açıktır.

Sonuç itibarıyla Samed Vurgun da eserlerindeki sanat anlayışında, kuşkucu olmayan felsefi bir tutum sergilemiş; bunun mutlak doğru olduğunu var sayarak çoşkulu bir üslupla şiir, poema ve triyatrolarını kaleme almıştır.

2.2.2. Edebî Akımlar

Samed Vurgun, eserlerinde görülen edebî akımlar, çeşitlilik gösterir. Samed Vurgun’un ilk dönem yazdığı eserlerinde romantizmin yoğun etkileri vardır. Bilindiği üzere romantizmde insanın duygu tecrübeleri, sanatın özünü oluşturur. Sanatlarına duyguyla yön verme girişimde olan romaniklerin “santimentalist” yaklaşımları en önemli özellikleridir. Söz konusu coşumculuk, Samed Vurgun’un 1929’da yazdığı,

*Bir qəlb ki, çalxanar, hər zaman coşar,
Tufanlar keçirən dəryaya bənzər.
Qafqazda çırpınar, Altaya qoşar,
Dağlardan atılan bir yaya bənzər.*

*Of... Bu yərlər yazık ruhuma dardır,
Kesilmiş yollarım dumandır, qardır.
Vəqta ki, bu hüddud, bu sərhəd vardır,
Ömür dedikləri rəyaya bənzər.*

*Sən ey mərhəmətsiz, duyğusuz casus!
Ey sərvət dünyası, sən sürün, sən sus!
Bəşər qardaşlığı tərk etmiş, əfsus!
Bu əməl dumanlı xülyaya bənzər⁵⁶²*

şiirinde açıkça görülür. Yine aynı şekilde, “romantizmin duygusallığı çoğu zaman hüznü ve melankoliktir. Aşrı hassasiyete sahip sanatkâr gerek kendi iç dünyası ve hayata bakışta gerekse dış dünya ve tabiata bakışta çok belirgin olarak melankolik ve kötümserdir.”⁵⁶³ Buna ek olarak romantik şiirlerde sonbaharın sararmış yaprakları ve tan kızılığının hüznü ezgileri söz konusudur.⁵⁶⁴ Samed Vurgun’un 1929’da yazdığı “Konsert Axşamında” şiirinde geçen,

⁵⁶² Vurgun; 2004, s. 19

⁵⁶³ Çetişli; 2007, s. 74

⁵⁶⁴ Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 32

*-O yerdə ki, günəş gülər, dəniz gülər, göy gülər,
O yerdə ki, sarı bülbül yaz gününü qarşılar,
O yerdə ki, quşlar oxur, söylənilən türkülər,
Andırır ki, o torpağın zəngin təbiəti var;
Axşamları, səhərləri çox xoş olur, o diyar –
Hər könülə ilham verər, hər yolçunu saxlayar.
O, Qafqazdır ki, sairələr vurulmuşdur nazına,
Könül oynar ixtiyarsız təbiətin sazına.⁵⁶⁵*

dizeleri de köye özlemin bir yansımasıdır. Burada, romantik unsurlardan biri olan bu “kaçış” temasını da görmək mümkündür. Yine doğaya olan eğilim, romantizmin ihmal edilmeyen bir başqa önemli tarafıdır. Samed Vurgun’un 1927’de yazdığı “Bizim Dağların” adlı şiiri,

*Əlvan çiçəkləri saralmaz, solmaz,
Baxdıqca onlara köüllər doymaz,
Çəşmələr başından heç əskik olmaz
Zurna-balabanı bizim dağların.*

*Ətrafı taladır, ceyran yuvası,
Ruhları məst edər sərin havası,
Sizin yerdə olmaz, onun səfəsi,
Cənnətdir hər yanı bizim dağların.⁵⁶⁶*

dizeleriyle, buna tipik bir örnek teşkil eder. Dolayısıyla Samed Vurgun’un ilk dönem şiirlerinde, romantizmin duygusallığı; köyden şehire göçüşün ve eski aşkının verdiği melankolizmi ve doğaya yönelme unsurları söz konusudur.

Samed Vurgun, olgunluk döneminin başlarında fütürizmin etkisi altında da kalır. Onun özellikle Mayakovski’nin etkisiyle yazdığı şiirlerin içeriğinde ve biçimsel özelliklerinde bu durum görülebilir. Fütüristler, geleneksel tema ve şekilleri dışlayarak makine gücünün gelecekte sağlayacağı huzuru ele almışlardır. Ölçü ve uyağın olmadığı fütürist şiirlerde dinamizm oldukça önemlidir. Samed Vurgun’un daha önce söz ettiğimiz “Hərəkət” şiiri buna tipik bir örnek teşkil eder.

Samed Vurgun olgunluk döneminde realist çizgide eserler verir. Bu realizm, Maksim Gorki ile adını alan sosyalist realizmdir. Daha önce de ifae edildiği gibi sosyalist realizm, Marksist felsefe üzerine kurulmuş bir edebî akımdır. Akım, toplumsal çatışmaları yansıtırken bunun insan üzerindeki etkilerini ele alır. Eserde

⁵⁶⁵ Vurgun; 2005, C.I, s. 91

⁵⁶⁶ Vurgun; 2004, s. 25

ele alınan olumlu kahraman, eleştirel realizmden farklı olarak, toplumun bir bütünleyicisi gibidir. Samed Vurgun'un olgunluk dönemi sanat anlayışına, Emin Özdemir'in sosyalist realizm (toplumcu gerçeklik) akımı konusunda yaptığı açıklamalar oldukça uygun düşer: *“Toplumcu gerçeklik yazında ideolojik boyutun ağır basması, güzelduyusal ve sanatsal yönlerin arka plana atılması demek değildir. Tam tersine ideolojik ilkelerle güzelduyusal ilkelerin bir kâğıdın iki yüzü gibi ayrılmaz bir biçimde bileşimini içerir. Bu yüzden yaşamı zenginliklerinden soyarak anlatmaya, şematizme ve şablonculuğa temelde karşıttır. İnsanı algılayış ve yansıtış yönünden de böyledir bu. Çünkü insan içinde bulunduğu toplumsal çevrenin ürünü olarak duyan, düşünen, tasarlayan bir varlıktır.”*⁵⁶⁷ Elbette bireyin çevresinde meydana gelen ve onu yok eden koşullara direnmesi açısından, eleştirel realizm de Samed Vurgun'un bazı eserlerinde görülebilir. Fakat eleştirel realizmdeki bireysellik, sosyalist realizmde kitlesel bir nitelik kazandığından⁵⁶⁸ Samed Vurgun'un eserlerinde sosyalist realizm daha nettir.

Samed Vurgun'nun olgunluk dönemi şiirlerinde, romantizm de görülür. Fakat bu romantizm, geleneksel romantizmden farklıdır. Yani eser, tamamen muhayyel de olsa, gerçeğe uygun bir şekilde coşku unsurunu içinde barındırır. İçeriğin aktarılırken üslubun romantik olması söz konusudur. Memmed Cafer *“Sosialist rəalizmində bu realizmin tərkib hissəsi sayılan romantika isə hər şeydən əvvəl sosialist varlığının romantikləşdirilməsinə xidmət etmişdir və edir. Səməd Vurğunun romantika haqqında tədqiqatçılarımızın çoxunun diqqətini cəlb edən fikirləri də bu mənada əhəmiyyətli. Səməd Vuğun sovet ədəbiyyatında yəni məzmunlu romantikanı məhz sovet varlığını romantikləşdirmək mənasında şərh etmişdi.”*⁵⁶⁹ sözleriyle Samed Vurgun'ndaki romantizme değinir. Cafer, aynı şekilde sosyalist realizmdeki bu romantizmin, gerçekliği daha kamil şekilde yansıtılması amacıyla olduğu görüşündedir. Samed Vurgun'sa sosyalist realizmin bir parçası olarak değerlendirdiği romantizmle ilgili *“Böyük Ədəbiyyat Uğrunda”* adlı yazısında şöyle der: *“Bizim müəllimlərimiz göstərmişlər ki sosialist romantikası sosializm realizmin üzvi*

⁵⁶⁷ Emin Özdemir; “Gerçeklik Üzerine Yargılar”, **Türk Dili**, Beşinci Baskı. C. XLII, S.349. Şubat, 2013, 97-138, s. 115

⁵⁶⁸ **Age**, s. 116

⁵⁶⁹ Cəfər; 2003, s. 143

hissəsidir. Sosialist realizmindən uzaq hər cür romantikanın əsası yoxdur, cansız və təsirsizdir. Çünki belə romantika irəli aparmaq gücündən məhrumdur.”⁵⁷⁰

Samed Vurgun, Andrey Jdanov’un 1934’te Sovyet Yazarlar Birliyi Kongresində “Sosialist Realizm” doktrinlərini ifadə edərkən “inklabî romantizm” (revolutionary romanticism) tanımına katılır. Jdanov, konuşmasında “*İnsan ruhunun mühendisi olmak, gerçek hayatın kaideleri üzerinde sıkı bir şekilde durmak anlamına gelir. Bu da okuru gerçek hayatın baskı (oppression) ve rekabetinden (antagonism), ütöpik rüyalar dünyasına götüren hayalî kahramanları ve hayatları tasvir eden eski tip romantizmin yıkıldığına delalettir. Bizim materyalist zeminde sıkı bir şekilde duran edebiyatımız, romantizme düşman olamaz; fakat bu, romantizmin yeni şekli inklabî romantizm olmalıdır.*”⁵⁷¹ sözleriyle inklabî romantizmi tanımlar. İnkabî romantizm, Maksim Gorki içinse sosyalist realizmin takma adıdır.⁵⁷² Azərbaycan edebiyatında da inklabî romantizm terimi, sosyalist realizmin bir parçası olarak değerlendirilir.⁵⁷³ Bu terim, Samed Vurgun’a görə isə Sovyet şiirinin doğasına özgüdür.⁵⁷⁴

Samed Vurgun, romantizme kendi çerçevesindən arka çıxmasının və bunu realizmle birlikte kullanmak istemesinin nedenini “*Şərtləşək ki romantikanı müdafiə edərkən, mən həyatımızın ən çox qəhrəmanlıq və inqilabi təzahürlərinin realistçəsinə göstərilməsini, bizim həyat həqiqətimizin kommünizmin böyük sabahına doğru əzəmətli yürüşünün realistçəsinə göstərilməsini müdafiə edirəm.*”⁵⁷⁵ sözleriyle dile getirmiştir. Samed Vurgun’un, epik unsurların realistçə göstərilməsində romantizme sıcaq bakmasının nedenlerinden biri de üsluptur. Burada, Maksim Gorki’nin coşkunluğu təzahür ettirdiyi tədirdə romantime sıcaq baktığını hatırlatan Samed Vurgun, onunla aynı fikirde olduğunu beyan edir.⁵⁷⁶

⁵⁷⁰ Vurğun; 1972. C.VI, s. 161

⁵⁷¹ Loren David Calder; “Maxim Gorky: A Political History”, **Master of Arts**, The University of British Columbia, The Department of Slavonic Studies, 1956, s. 161

⁵⁷² Montira Rato; “The Decline of Socialist Realism in Post - 1975 Vietnamese Literature”, **Manusya: Journal of Humanities**, Vol.10, No.2. September, 2007, s. 25

⁵⁷³ Kamil Vəli Nerimanovlu; “Sovet Ədəbiyyatı”: Gerçəkliklər, Həqiqətlər, Ziddiyyətlər”, **Türk Dünyası Dil və Edebiyat Dergisi**, S.25, Bahar, 2008, s. 46

⁵⁷⁴ Vurğun; 1972. C.VI, s. 352

⁵⁷⁵ **Age**, s. 354

⁵⁷⁶ **Age**, s. 357

Bir diğeri ise hayal ve fantazidir. Samed Vurgun, dünya şiirinde müsbet hiçbir kahramanın şairinin/yaratıcısının kendi tahyyülünün tamamen dışında kaldığını düşünmez; o kahramanın bir şekilde yaratıcısının ideallerini ve bakış açısını ifade ettiği kanaatindedir. Bu durumun da daha ziyade romantik şairlerin karakteristik bir özelliği olduğunu ifade eder.⁵⁷⁷ Samed Vurgun realizm adına, ideal kahramanların parlak bir şekilde gösterilmesi için romantizm unsurlarının kullanılması gerektiği kanaatindedir.

Belirtmek gerekir ki Azerbaycan'da edebî akımlar Batı'daki gibi etki-tepki sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmamıştır.⁵⁷⁸ Dolayısıyla bu akımlar, başlangıcından beri birbirlerinden kesin çizgilerle ayrılmamıştır. Bu yüzden Azerbaycan edebiyatında realizm ve romantizm akımlarıyla yazılmış birbirine yakın eserler görmek mümkündür.

Daha önce de ifade edildiği gibi biçimciliğe ve natüralizme karşı olan Samed Vurgun şiirde sembolizm, akmeizm, fütürizm gibi diğer akımlara da karşı çıkar. O kendi faaliyetlerinde de biçimcilik ve natüralizmin izleri bulunduğunu ifade ederek özeleştri yapar.

Samed Vurgun'a göre, Ekim inklabından sonraki edebiyat, "sanat için sanat" anlayışının asılsız olduğunu ortaya koymuştur. O, insanlığın edebî görüşlerinin yalnızca büyük idealar esasında inkişaf edebileceğini; felsefi ve siyasi düşünceler dışında hiçbir edebiyatın var olamayacağını düşünür.⁵⁷⁹ Bu görüşler, Oscar Wild gibi sanatçıların estetizm açısından tam anlamıyla karşı oldukları görüşlerdir. Wild'ın 1889'da yazdığı "The Decay of Lying" yazısında, bu bakış açısını açıkça ortaya koyar:

"Sanat kendinden başka hiçbir şeyi dile getirmez. Sanatın tıpkı düşünce gibi bağımsız bir yaşamı vardır ve yalnızca kendi çizgisi üzerinde gelişir. Sanatın, gerçeklik döneminde mutlaka gerçekçi, inanç döneminde mutlaka tinselci olması gerekmez. Çağın yaratısı olmaktan uzaktır sanat; Genellikle karşıt yönde gelişir ve bize yalnızca kendi gelişiminin tarihini sunar. (...) Hiçbir zaman kendi çağını yeniden üretmez sanat. Bir çağın sanatı ile çağ

⁵⁷⁷ Age, s. 356

⁵⁷⁸ Ali Erol; **Azerbaycan Şiirinde Romantizm (1905-1917)**, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir, 2007, s.61

⁵⁷⁹ Vurgun; 1972. C.VI, s. 318.

*arasında bağlantı kurmak tüm tarihçilerin büyük yanılması olmuştur.*⁵⁸⁰

Samed Vurgun'un sembolistlere karşı takındığı tututum da sert olmuş, Mayakovski sayesinde Aleksandr Blok, Valery Bryusov ve Sergey Yesenin gibi şairleri "sembolizmin bataklığından" kurtardığını ifade etmiştir. Bu şairlerden Blok, Bryusov devrim sonrası sembolizmden Sovyet edebiyatına geçiş yapmış; Yesenin ise devrimi önceleri desteklemekle birlikte, devrimin bazı yönlerini eleştirmiştir.

Samed Vurgun, 1917 inkılabının Azerbaycan, Ermeni ve Gürcü edebiyatının yozlaşmış natüralist ve sembolik etkilerden kurtulmasına yardımcı olduğu görüşündedir.

2.2.3. Edebî Eleştiri

Azerbaycan edebiyatında realist-edebî eleştiri, ilk olarak Mirza Fethali Ahundov'la oluşmaya başlar. Onun 1859'da yazdığı "Fihrist-i Kitab", 1862'de yazdığı "Nazım ve Nesir Hakkında" ve "Risale-i İrad"; ayrıca 1866'da kaleme aldığı "Kritika" adlı eleştirileri önemlidir. Öyle ki, Ahundov'un edebî eleştirileri, İran'da da oldukça etkili olmuştur.⁵⁸¹ Mirza Fethali Ahundov'un yanında Feridun Bey Köçerli, Abdurrahim Bey Hakverliyev gibi isimler de realist edebî eleştiride öncü isimler olmuşlardır. Azerbaycan edebiyatında edebî eleştiri, 1920'lerin sonları ve 1930'larda Sovyet Dönemi edebiyatı eleştiri biçimini almaya başlar.

Samed Vurgun 1930 ve 1940'lı yıllarda aktif olarak edebî eleştirinin içinde bulunur. Bu dönemde Azerbaycan Sovyet edebiyatında "Marksist eleştiri" etkindir. Azerbaycan'da 1920'lerden sonra bu eleştirinin etkisi altında olan sanatçılar, edebî eserlere de siyasi cepheden bakmak durumunda kalırlar. Mehdi Hüseyin ve Ali Nazım gibi dönemin sanatçıları bu eleştirinin görevini oldukça sert tanımlamışlardır. Pek çok alanda karşı karşıya gelen kapitalizm ve sosyalizm çatışması kendini edebiyatta da göstermiştir.⁵⁸²

⁵⁸⁰ Şener; 2010, s. 229

⁵⁸¹ İraj Parsinejad; **A History of Literary Criticism in Iran (1866-1951)**, IBEX, Bethesda, Maryland, 2003, s. 44

⁵⁸² Bədirxan Əhmədov; "20-30-cu illər Ədəbi Tənqidində Metodoloji Dəyərləndirmənin Bəzi Aspektləri", Bekir Nəbiyev, Şirindil Aışanlı (Red.), **XX Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri**, Elm, Bakı, 2006, s. 225

Rusya’da devrim sonrasının edebiyat dünyasında çekişmeler olur. Aleksandr Voronski gibi Marksist olmasına karşın Stalin ile sertleşen ideolojiye karşı çıkan sanatçılar görülür. Voronski için sanat, belirli dünya örüşüne sahip bir sınıf için insanların duygularını yönetme işi değildir. Yine Kostantin Fedin de Bolşevizmi desteklemiş; fakat edebiyatın özgürlüğünden yana olmuştur. Dönemin yazarlarından Boris Pilnyak da dayatılan koşullar altında yazmak istemediğini belirtmiştir.⁵⁸³ Bu durum, Azerbaycanda da aynı şekilde çalkantılı olmuştur. Samed Vurgun da edebî eleştiri konusunda bu çalkantı içinde Marksist eleştiriye desteklemiştir.

Terry Eagleton, Marksist eleştiri konusunda şöyle düşünür:

*“Marksis eleştiri, sadece romanların nasıl yayımlanacağı ve işçi sınıfından söz edip etmediği ile ilgilenen ‘sosyoloji edebiyatı’ değildir. Onun amacı, edebî çalışmaları daha iyi açıklamaktır ve bu da biçim, muhteva ve üslûba duyarlı bir ilgi anlamına gelir. Fakat bu, aynı zamanda biçim, üslup ve muhtevaları özel bir tarihin ürünleri olarak kavramak anlamına da gelir. Ressam Henri Matisse, bir defasında tüm sanatların kendi tarihî çağının damgasını taşıdığını belirtmişti; ama büyük sanat, üzerinde bu damganın en derin şekilde izini taşıyan sanattır. Pek çok edebiyat öğretisine başka türlü öğretilir: En iyi sanat, zamanını ve tarihî koşullarını aşandır. Marksist eleştirinin bu konuda söyleyecek çok sözü var; ama edebiyatın ‘tarihî’ analizi, elbette Marksizmle başlamadı.”*⁵⁸⁴

Eagleton’un bu açıklaması kuşkusuz 1930’lardaki “kaba” (vulgar) Marksist eleştiriden farklıdır. Hatta Eagleton bunu eleştirmiştir. O, “edebiyat” ve “ideoloji”yi ortaya koyduğu argümanlara dayanan özel anlamlarda kullanır. Ona göre bütün sanatlar varlığını bir şekilde borçlu olduğu “ideolojiye” borçludur; ama sanatın ilişkisini ideolojiyle nasıl koruduğu sorusuna yanıt vermek de kolay değildir.⁵⁸⁵

Geleneksel Marksist düşünceleri edebiyata uygulayan Christopher Caudwell gibi eleştirmenler, edebî çalışmaların doğrudan sosyo-ekonomik güçler tarafından belirlenmiş olduğunu düşünmüşlerdir.⁵⁸⁶ Bu yaklaşım, bazı edebiyat eleştirmenlerince “vulgar” (kaba) Marksizm olarak değerlendirilmiştir. Eagleton,

⁵⁸³ Age, s. 231

⁵⁸⁴ Terry Eagleton; **Marxism and Literary Criticism**, Taylor & Francis e-Library, 2003, s. 3

⁵⁸⁵ K. Narayana Chandran; **Texts and Their Worlds II**, Foundation Books, New Delhi, 2005, s. 102

⁵⁸⁶ Mark Hawkins-Dady (Ed.); **Reader's Guide to Literature in English**, Fitzroy Dearborn, London, 1996, s. 473

Caudwell'i "Avrupa'nın büyük kısmından kopuk, kendi toplumu içinde bile yalnız kalmış Stalinizm ve idealizme boğulmuş, 'üst yapılara ilişkin bir teori'den mahrum" biri olarak değerlendirmiştir.⁵⁸⁷ Eagleton'a göre kaba Marksizmi, burjuva amprizmi ve romantik idealizmin bir bileşkesi olarak değerlendirdiren Raymond Williams da Caudwell'den ciddi olarak ayrılmıştır.⁵⁸⁸

Öyle görünüyor ki Terry Eagleton gibi eleştirmenlerce 1930'ların Rusya'sında Marksist eleştiri, olduğundan farklı bir biçimde yorumlanmıştır. Bu durumda Samed Vurgun'un ve onun gibi diğer Sovyet Azerbaycan'ı yazarlarının Marksist eleştiri kavramıyla ne tür faaliyetler içinde bulunmuşlardır? Eagleton gibi Marksist teorisyenlerin Marksist eleştiriye getirdiği açıklamalar ayrıca ele alınabilir; fakat Sovyetler Birliği yönetimindeki Azerbaycan'da, özellikle Samed Vurgun'un da aktif olduğu edebî eleştirinin 1930'dan 1950'lerin başlarına kadar olan sürede, yukada ifade edildiği gibi kaba Marksizm biçiminde uygulandığı görülmektedir.

Samed Vurgun'un başka sanatal konularda olduğu gibi, edebî eleştiri konusunda da selefi Mirza Fethali Ahundov'u, zamanının ileri görüşlü bir yeteneği olması dolayısıyla örnek aldığı bilinmektedir. Samed Vurgun, Ahundov'a kıyasla 1940'lardaki edebî eleştirinin yetersizliğini "*Bu nöqteyi-nəzərdən bizim müasir tənqidçilərimizə yanaşarsaq, çox böyük təəssüflə olsa da, cür'ətlə dəməliyik ki, bizim müasir bədii ədəbiyyat tənqidi nəinki qaşısında durmuş böyük vəzifələrə girişməyə bəraət qazana bilmişdir, bəlkə hətta bu ədəbiyyatın quyruğunda sürünür, onun arxasından çatabilmir.*"⁵⁸⁹ sözleriyle belirtir. "*Bədii Tənqid Bayrağını Yüksəklərə Qaldıraq*" adlı yazısında, edebî eleştirinin yetersizliğini dile getirirken bunları altı maddede toplayan Samed Vurgun, eleştirmenlerin üzerine düşen görevleri de sıralar. Ona göre,

1. Eleştirmenlerin çoğunun sanatlarına yeterince sevgi ve saygı duymadığı bir gerçektir. Eleştirmen, sanatıyla hasbelkader değil; sürekli meşgul olmalıdır.

⁵⁸⁷ Terry Eagleton; **Eleştiri ve İdeoloji – Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 23

⁵⁸⁸ **Age**, s. 23

⁵⁸⁹ Vurgun; 1972, C.VI, s. 153

2. Eleştirmenler, edebî eleştiri klasiklerinin ve Marksist klasiklerin zengin mirasının çok azına sahiptir. Ayrıca onların yöntem ve biçimlerine yeterince dikkat etmemektedirler. Eleştiri, öz biçimi, edebî ifadesi ve inandırıcı olması itibarıyla sanatın herhangi bir eserinden aşağıda olmamalıdır.
3. Eleştirmenler, edebî eserleri bazen kişisel ilgileri açısından eleştiriyor; edebiyatın özünden yola çıkarak eleştirmiyor. Oysa eleştirmenler, her türlü sanat eserine objektif yaklaşmalıdır. Çünkü eleştirmen tarafsızlığını kaybettiğinde okuyucu ona olan inancını yitirecektir.
4. Eleştirmenler, çok eskilere kadar uzanan Azerbaycan edebiyatı tarihini yeterince bilmemektedir ve bu edebiyatın çeşitli dönemlerine ait manzaralarından habersizdir.
5. Eleştirmenlerde yaratıcılık kudreti yeterince mevcut değildir. Eleştirmenler kendi özgün fikirlerini ifade etmek yerine gereksizce alıntılar yapmaktadır. Dolayısıyla yeni şeyler söylemek kolay olmamaktadır. Bu yüzden eleştirmen kormamalı; eleştirilerinde akılcı ve cüretkâr olmalıdır.
6. Eleştirmen, kendi halkı ve çağıyla bütünleşebilmelidir. Bunun için de eleştirmen halkının nefesi ile teneffüs etmeli; insan ve sanat sevgisini, inceliği halından almalıdır. Dolayısıyla eleştirmenliğin kalıplaşmış çerçeveleri kırılmalıdır.⁵⁹⁰

Samed Vurgun'un edebî eleştiriye ilişkin tasniflerinde dile getirdiği tarafsızlık ilkesini, doğal olarak zamanın pek çok sanatçısı ya da eleştirmeni dile getirmiştir. Örneğin Memmed Said Ordubadi de gerçek edebî eleştirinin tarafsız olması gerektiği düşüncesindedir. O "*Tənqidin əfv edilməz xətələrindən biri əsərə görə deyil, vaxta görə və şəxsiyyətlərə görə fikir yürütməkdən ibarətdir.*"⁵⁹¹ sözleriyle bunu açıqça dile getirir. Fakat bu dönemlerde edebî eleştiride herhangi bir tarafsızlıktan söz edilemez. Örneğin Samed Vurgun'un "*Partiyamızın Mərkəzi Komitəsinin tənqidin və biblioqrafiyanın vəziyyəti haqqındaki qərarının çox böyük tarixi əhəmmiyyəti vardır. Bu qərar bizim tənqidimizi böyük qüdrət və tə'sir sahibi*

⁵⁹⁰ Vurgun; 1972, C.V, s. 153-156

⁵⁹¹ Cəlal Abdullayev; **Əsərləri**, C.I, Çaşıoğlu, Bakı, 2010, s. 160

*olmağa çağırır, sovet ədəbiyyatının gələcək təşəkkülündəki roluna çağırır.*⁵⁹² sözleri, Komünist Parti'nin bu konuda etkili olduğunun ayrı bir göstergesidir. 1920'lerin sonralında edebiyattaki özgürlüğe getirilen müdahaleler, kendisini belirgin olarak 1932'de Komünist Parti'nin kararı ile daha net göstermiştir. Karar, tüm yazar grup ve teşkilatlarının faaliyetlerinin durdurulmasını ve yalnızca Sovyet Yazarlar Birliği'nin oluşturulmasını kapsamaktadır.⁵⁹³

Öte yandan dönemin edebî eleştirilerinin tarafsız olmadığı gerçeği bir tarafa, oldukça baskıcı ve itham edici olduğu da bilinmektedir. Ahmed Cevad'ın 1928 yılında Türkiye'de "İstiklal Uğrunda" dergisinde bazı şiirlerinin yayımlanması üzerine "karşı devrimci" olarak suçlanması buna örnek verilebilir. Şair, söz konusu suçlamaya "Kommunist" gazetesinden "*Azərbaycan işçi sinifinin sosializm quruluşunda əlimdən gəldiyi qədər iştiraka hazır olduğumu bəyanla yazılarımın Şura hüdudu xaricində nəşri üçün həç bir kəsə və həç bir təşkilata vəkalet vermədiyimi elan edirəm.*"⁵⁹⁴ sözüyle savunma yapmak durumunda kalır. Yine 1937'de şiirlerine yöneltlen sert eleştiriler ve suçlamalar, Mikayıl Müşfik'i idam sehpasına kadar götürmüştür.⁵⁹⁵ Şamil Salmanov, bu yıllarda, baskının eleştiriye sert ve amansız kanunlarına tabii tutarak boğduğunu ve bu koşullarda eleştiride faaliyet göstermenin pek mümkün olmadığını ifade eder.⁵⁹⁶

Edebî eleştirilerde sanatçıya yöneltlen "milliyetçilik", "karşı devrimcilik" veya "müsavatçılık" gibi ideolojik suçlamalar yanında, sanatçının Sovyet Dönemi şiiri kalıplarına uyulmadığı gerekçesiyle zaman zaman itham altında bırakılması da söz konusudur. Bu suçlamalar da edebî faaliyetlere vurulan darbelerin tipik örneklerindendir. Mikayıl Refili'nin durumu, çok sayıdaki örneklerden yalnızca bir tanesidir. Şairin 20 Mart 1945'te "Ədəbiyyat Qəzeti"nde "Göy Maşın", "Şopeni Dinlərkən" ve "Qarlı Qəlin" adlı üç şiiri yayımlanır. Üç gün sonra (23 Mart) aynı gazetede Süleyman Rahimov'un bu şiirlere yönelttiği "Əcayib Ürək" başlıklı eleştirisi yayımlanır. Üçü de üç dördlükten oluşan bu lirik şiirlerden örnek olarak

⁵⁹² Vurğun; 1972, C.VI, s. 156

⁵⁹³ Tagızade; 2006, s. 17

⁵⁹⁴ Əhmədov; 2006, s. 232

⁵⁹⁵ Ali Erol; **Mikayıl Müşfik – Azadlıq Dastanı; Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler**, Azərbaycan Kültür Dərnəgi Yayınları, İzmir, 2007, s. 30

⁵⁹⁶ Elnarə Akimova; **Yeni Təfəkkür və Ədəbi Tənqid**, MBM, Bakı, 2012, s. 18

“Göy Maşın”ı ve bunlara yönətilən eleştirinin bir kısmını ele alalım. Refili’nin “Göy Maşın” şiiri,

*Sərin yaz axşamı yola düşərkən,
Durmuşduq sənənlə platformada.
Son dəfə mənimlə sən gülüşərkən,
O uzaq sevgimiz düşmüşdü yada.
Sən mənim ilk sevgim, göyərçinimdin,
Əcayib əllərə mən verdim səni.
Bir kərə demədim, deyirəm indi,
Mən, ey tutqun günəş, sevirdim səni.
Bir sənən baxışla baxdın üzümə,
Nə yəs, nə təəssüf, nə gizli həsrət.
Vida edərkən sən qaçan ömrümə
Tərpəndi göy maşın, etdi hərəkət⁵⁹⁷*

dizelerindən oluşmaktadır. Rahimov’un şiire yönelttiği eleştiriden bir kısım aşağıdaki gibidir:

“Ədəbiyyat qəzəti”nin 20 mart tarixli 8(408) nömrəsində Mikayıl Rəfilinin ‘Göy maşın’, ‘Şopeni dinlərkən’, ‘Qarlı gəlin’ adlı kiçik ancaq fitnəkar şiirləri çıxmışdır.

Bu şeirlər haqqında M. Rəfilidən soruşduqda və onu bu şeirlərin siyasi məzmunu üçün müttəhim etdikdə, o cavab verir ki, bu şeirlər mənim ürək çırpıntılarımdır.

Biz bu ‘çırpınan ürəyə’ yaxından və diqqətlə baxtıqda onun çox ‘əcayib’ bir ürək olduğunu görürük. Buradan bizim şeir sənətimizin mübariz, şaqraq səsi deyil, kor bayquşun miskin bir nəvası eşdir. Bu səs bizim Azəbycan sovet şeirinin ümumi ahəngindən, məhsuldar yaradıcılıq zəminəsindən deyil, bizə tamam biganə olan aləmdən gəlir.

...

Rəfilinin ‘Göy maşın’ı xəstə bir ruhun çox ziyanlı bir ixtirasıdır. Bu maşına ancaq fitnəkar bir ürək minə bilər. ‘sərin yaz axşamı yola düşən’, ‘son gülüşən’, ‘tutqun günəş’, ‘gizli həsrət’ bu günkü bizim qələbələrimizi, böyük sovet silahının qələbələrini görüb dərk edə bilməyən bir qızdırmalı əhval-ruhiyyənin iniltisi və sayıqlamasıdır!”⁵⁹⁸

Eleştiride ifadə edildiyi gibi, şiirlerin hiçbirinde siyasi herhangi bir ifade ya da ima bulunmamaktadır. Refili, eleştiriye istinaden Mir Cafer Bağirov’a savunma yapmak durumunda kalır. Bu tablo, daha önce de ifade edildiği gibi, Azərbaycan’da

⁵⁹⁷ Qurban; 2011, s. 79

⁵⁹⁸ Age, s. 84-85

1920'lerin sonundan 1950'lerin başlarına kadar olan sürede görülen edebî eleştiri anlayışı hakkında fikir vermektedir. Mikayıl Refili'nin 1958'de, 84 yaşındaki annesine hitaben söylediği bir şiir, tabloyu özetler gibidir:

*Bəzən əyilir başım yərə,
Alınma nöktə qoymaq üçün uzanır barmaq.
Tənqidçilər mənə düşman və mürtəcə.
Burjua və masqalı
Deyə-deyə yordular məni.
Ancaq yenə uzananda əlim tapançaya,
Baltalayır sol əlim sağ əlimi.
Və hə zaman dirçəlib yənindən
Təkrar olunur bir misra türkülərimdən:
Bu gün sevməsələr də, yarın sevelər məni...*⁵⁹⁹

Samed Vurgun'un durumu da benzerdir. O da pek çok kalem arkadaşı gibi, yazdığı eserler yüzünden sıklıkla itham ve suçlamalarla karşılaşmıştır. İmam Mustafayev, arkadaşı Samed Vurgun'un "insan" piyesini yazdıktan sonra aldığı eleştiriler karşısında ne kadar sıkıntı çektiğini anlatırken onun şu sözlerini aktarır: *"Mən gecə gündüz öz xalqımı düşünürəm. Onun keçmişi və gələcəyi məni narahat edir, səadəti, və inkişafı düşündürür. Lakin hər addımda mənə zərbə vururlar. Elə bil ki, mən hardansa azıb gələn bir xəyanətkaram. Belə şəraitdə necə yaşayasan və üstəlik yaradasan."*⁶⁰⁰

Samed Vurgun'un "Aygün" poemasıyla da sert eleştirilere maruz kaldığını ifade etmiştik. Mirza Kuluzade'nin "Kommünist" gazetesinde yayımlanan eleştiri yazısı yüzünden Samed Vurgun da, tıpkı Mikayıl Refili gibi, Mir Cafer Bağirov'a savunma yapmak durumunda kalmıştır.

Samed Vurgun sanat hayatı boyunca bazı edeğerlendirme yazıları da kaleme almıştır. "Hurşid Banu Natəvan"(1940), "Böyük Sənət Əsərləri Uğrunda"(1946), "Sənət Aşığı" (1948), "Rus Şərinin Günəşi" (1949), "Viladimir Mayakovski və Şərimiz" (1950), "Böyük Sənət Məsələləri" (1953), "C. Cabbarlı Böyük Bir Sənətkar Kimi"(1944), "Sovət Poeziyası Haqqında" (1954) gibi yazıları, onun pek çok sanatçının edebî anlayışını değerlendirdiği; edebiyata dair eleştiri ve görüşlerini dile getirdiği örneklerdir.

⁵⁹⁹ Age, s. 137

⁶⁰⁰ Nəzirli; 2013, s. 143

2.2.4. Edebî Sanatlar

Daha önce de ifade edildiği gibi, Samed Vurgun sanat anlayışında halka ulaşmayı esas hedef edinmiştir. Sanatçının şiirlerinde taşıdığı “sanat icra etme” kaygısı, anlamlı (manâlı) eserler yaratma ve halkı tarafından anlaşılabilir olma kaygısının önüne geçmemiştir. Samed Vurgun lirik bir şairdir ve bu lirizmi, gençlik dönemlerinde daha yoğundur. Fakat bu durum, olgunluk döneminde özellikle ele aldığı toplumsal konuları işlerken nispeten daha azdır. Vurgun, olgunluk döneminde de coşkun üslubundan vaz geçmemiş; fakat ilk dönem şiirleri kadar aşk, doğa ve başka güzellikler üzerinde durmamıştır.

Samed Vurgun için “kalıcılık” düşüncesi önemlidir. Onun hedeflerinden biri, eserleriyle hoş bir hatıra olarak kalabilmektir. Bunun için de sanat eserinin içeriği (muhteva) önemlidir. Yalnızca kendi eserlerinin değil, herhangi bir eserin kalıcı olmasını her şeyden önce halkı tarafından anlaşılabilir olmasına bağlayan Samed Vurgun, “Vətən Muharibəsi və Ədəbiyyatımız” adlı yazısında “*Biz söz ustaları şahidi olduğumuz ictimai hadisələrin zahiri şəkillərini deyil, onların mənə lövhələrini yaratmalıyıq. Sənət və yaradıcılıq, hər şeydən əvvəl, mə'na deməkdir. Mə'na gözəlliyi - əbədi gözəllikdir! Mə'nalı sənət əsəri isə əbədi bir gözəl deməkdir.*”⁶⁰¹ sözleriyle bunu açıqça dile getirmiştir. Sanatçı “Kamal və Sənət” adlı yazısında, “*Mən bütün əsərlərimi, hər şeydən əvvəl, mənə gözəlliyi qarşısında pərəstiş etməyə adət etmişəm. Çünki heç bir gözəlliyin ömrü mənə gözəlliyinin ömrü qədər uzun ola bilməz.*”⁶⁰² sözleriyle yine içeriğin önemine vurgu yapmıştır.

Samed Vurgun eserlerinde çoğunlukla dönemini yansıtan yaşama ilişkin unsurlar olması gerektiğini düşünmüş ve bunun nedenini ise yine bulunduğu döneme bağlamıştır: “*Əsrimiz böyük mənalar əsridir. Belə bir əsrin ədəbiyyatı da mənalar ədəbiyyatı olmalıdır. Xalqımızın əsil gözəlliyi də onun həyat və mübarizəsindən doğan progressiv mənalardır.*”⁶⁰³ Dolayısıyla belirtilmelidir ki Samed Vurgun’un eserlerinde asıl amaç, sanatlı sözler icra etmək değil, daha ziyade halka ulaşmak ve onun hayat mücadelesini yine ona anlatmak olmuştur. Fakat toplumsal olaylara

⁶⁰¹ Vurğun; 1972. C.V, s. 260

⁶⁰² Vurğun; 2005, C.V, s. 173

⁶⁰³ Age, s. 174

birinci dereceden duyarlı bir şair olan Samed Vurgun, bunu yaparken hiç şüphesiz eserlerinde sanat kaygısı taşımış ve şiirlerinde ahenk unsurlarına bolca yer vermiştir. Bu unsurlar, şairin eserlerinin ele alındığı bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Dolayısıyla burada onun söz sanatlarına olan bakış açısını yansıtacak bazı örnekler vermekle yetineceğiz. Dipnot verilmeyen örnekler, Samed Vurgun'un 1960-1972 yılları arasında basılan altı ciltlik "Əsərləri" çalışmasından alınmıştır.

Samed Vurgun'un eserlerinde az da olsa cinas örneği görmek mümkündür. 1937'de yazdığı "Şərimizin Ağsaqqalı" şiirinden bir cinas örneği:

*Nə xoş gəldi ömrün yazı,
Pozulmazdır bizim yazı...
Tambur ilə telli sazı
Qabaqlasıb çalaq barı.*

Şairin "Bakının Dastanı" poemasında geçen,

*Mənsə min bir ilham aldım alovlanmaq adətindən,
Azərbaycan torpağına günəş doğdu qüdrətindən.*

dizelerinde ise hüsn-i ta'lil sanatı görülmektedir. Bu sanatın bir benzerini Samed Vurgun'un "Deniz Gezintisi" şiirinde de görmek mümkündür:

*Sevgilim, nə gözəl bahar gecəsi!
Bizə layla çalır dənizin səsi.*

Atasözü ve deyim gibi halka mâl olmuş sözlerle önem veren bir sanatçı olarak, Samed Vurgun'un eserlerinde irsal-i mesel örneklerine rastlamak da mümkündür. "Muğan" poemasından bir örnek:

*Yeridir, bir məsəl desəm yadigar,
Deməsəm ürəyim sıxılacaqdır:
Birinci addımda lovğalananlar
İkinci addımda yıxılacaqdır!..*

Samed Vurgun'un eserlerinde birtakım istiareler de mevcuttur. Aşağıda "Komsomol Poeamsı"ndan verilen dörtlükte şair, "Bir də görürsən ki, açılan solur" dizesinde, "çiçek gibi açan insan/canlı" teşbihinden yararlanarak insanı bir çiçeğe benzetmiş ve çiçeğin bir özelliği olan solmak eylemini kullanılmıştır. Dolayısıyla burada bir kapalı istiare söz konusudur. Aynı dörtlüğün son dizesinde, sırdaşına sır

vermeyen “dünya”, yine bir kapalı istiare örneğidir. Ayrıca dürtlükte “açmak”- “solmak”; “boşalmak”-“dolmak” eylemleri de tezat sanatına örnektir:

*Bir də görürsən ki, açılan solur,
Düşünən bir beyin bir torpaq olur;
Bir yandan boşalır, bir yandan dolur,
Sırrını verməyir sirdaşa dünya.*

Şairin Osman Sarıvelli için yazdığı “Biraz Gülmək Üçün”(1930) şiirinde de tezat sanatından yararlanılmıştır:

*Bəlkə də hər bir ağ gün bir qara gün deməkdir...
Bəlkə də hər şirinlik bir acılıq yeməkdir...
Bəlkə yalandır Günəş, həqiqətdir gecələr,*

Samed Vurgun şiirlerinde istifam sanatını da kullanmıştır. Onun 1928 yılında kaleme aldığı başlıksız bir şiirinde, istifam örnekleri görülmektedir:

*Çəkdiyim ağrılar bir yana dursun,
İnsafi, mürvəti sən atmadınmı?
Mən sənə yar desəm dilim qurusun,
Yarı, məhəbbəti sən satmadınmı?*

Kinaye, Samed Vurgun’un şiirlerinde sık olmasa bile görülebilecek sanatlardan biridir:

*Həyatı görmədimsə, həp gördüyümdən olmuş,
Həyatı sevmədimsə, bu, sevdiyimdən olmuş.⁶⁰⁴*

Sanatçının şiirlerinde mecaz-ı müresel örneklerini görmək mümkündür. 1947’de yazdığı “Yandırılan Kitablar” adlı şiirinde “yürek”lerle insanlardan söz edilir:

*Cəllad sənın qalaq- qalaq yandırdığın kitablar,
Min kamalın şöhrətidir, min ürəyin arzusu...*

Samed Vurgun’un şiirlerinde sık görülen sanatlardan biri de mübalağadır. Çoşkulu bir üslubu olan sanatçı, eserlerinde mübalağa sanatına başvurmuşdur:

*Bir ah çəksem sənsiz kopmaz mı tufan?
Əzizim anacan, gözüm anacan!
Yumuq gözlərini aç da bir oyan,
Şimdi zaman başqa zamandır, ana!*

⁶⁰⁴ Şəmiştan Nəzirli; **Ellər Vurğunu, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 218

Samed Vurgun, 1954'te bir söyleşiye katılır. Burada konuşmacılardan biri mübalağa sanatının gerçeklikten uzak olduğu için şiirde gereksiz kullanıldığını ifade ederek Samed Vurgun'un "Vaqif" piyesinden "*Sənin günəş boyda bir vicdanın var*" örneğini verir. Bunun üzerine Samed Vurgun konuşmacıya "*Bircə dəqiqə, məruzəci yoldaş; təsvir olunan o vicdan nə səndədir nə məndə. O vicdan bəşəriyyətin boynunu bir qılıncla vurmaq istəyən quduz Qacarın qarşısında məğrur dayanan Vaqifdədir, Vaqifdə, yenə də vaqifdə...*"⁶⁰⁵ sözleriyle karşı çıkar. Görüldüğü üzere Samed Vurgun'un romantik üslubu, eserlerinde mübalağa sanatının kullanılmasına uygunluk sağlamıştır. Aynı şekilde nida sanatını görmek de mümkündür. Şairin "Sözün Şöhrəti" şiiri buna tipik bir örnektir:

*Yaz ey Vurğun ki, hər şerin, sözüün yadigar olsun!
Mən olsəm də, vətən eşqim vətən mülkündə var olsun!*

Samed Vurgun'un şiirlerinde geniş yorumlamaların getirilebileceği kısa ifadelerin olduğunu görmek mümkündür. Fakat bunların sanatçının eserlerinin genelinde çok fazla bulunmadığını belirtmek gerekir. Felsefi anlamda sorgulanabilecek dizelerin basit ifadelerine "sehl-i mümteni" sanatı olarak şunlar verilebilir:

*Həyat dedikiəri şübhəli bir şey,
Ölümsə şübhədən çıxmaq deməkdir.
Bu qəmgin tərənə... bu kədərli ney
Varlığı heçlikdə boğub yeməkdir...*⁶⁰⁶

Tecahülüarif, Samed Vurgun'un eserlerinde görülebilecek bir başka sanattır. 1935'te yazdığı aşağıdaki dizeler buna örnek teşkil edebilir:

*Döyür pəncərəmi qışın ruzgarı
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?
Çəkilsin gecənin qaranlıqları...
Ömrə son sözümü deməmişəm mən,
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?*⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Nəzirli; 2013, s. 427

⁶⁰⁶ Azərbaycan yazarlarından Anar, Samed Vurgun'un 1928'de yazdığı bu dillərini sadə, sıradan sözlərdən doğan dərin hikmət və şaşasız, göstərişsiz ifadələrin felsefi müdrikliyi olaraq dəyərləndirir. (Bknz. Anar Rzayev, "Vurğunluq", 525-ci qəzet, 24.04.2013, http://525.az/site/?name=xəber&news_id=7521 [ərişim:28.01.2016.]

⁶⁰⁷ Vurğun; 2004, s. 77

Telmi, Samed Vurgun'un eserlerinde en çok görülen sanatlardan biridir. Daha önce de tarihî kişilere ve olaylara eserlerinde sıklıkla yer verdiğini belirttiğimiz şairin “Azərbaycan” şiirindeki dizeler, buna örnek gösterilebilir:

*Ölməz könül, ölməz əsər
Nizamilər, Füzulilər!
Əlin qələm, sinən dəftər,
De gəlsin hər nəyin vardır,
Deyilən söz yadigardır.*

Samed Vurgun'un özellikle lirik şiirlerinde yer verdiği sanatlardan biri de tenasüptür. Aşağıda Samed Vurgun'un gençlik döneminde yazdığı gazelden bir beyit, tenasüp sanatına örnek olarak verilebilir:

*Girdim günəşin qoynuna, minbir səhərim var,
Bülbül də mənim, gül də, zəmistan ola bilməz.*

Verilen örneklerden de açıkça görüleceği üzere, Samed Vurgun teşbih sanatını bolca kullanmıştır. Ayrıca teşhis ve intak sanatları da Samed Vurgun'da oldukça fazladır. Özellikle “Ayın Əfsanəsi” poeması, ayın ve güneşin sohbetinden oluşur. Dolayısıyla burada bolca teşhis ve intak söz konusudur. Şairin 1945'te yazdığı “Ah, Paxıllar!” şiirinde de intak; dolayısıyla teşbih ve teşhis örneklerini görmek mümkündür:

*Fəqət... durur gözlərimin qarşısında bu iblislər,
Ürəyimdə külək əsir, yarpaq düşür, çiçək solur...
Gəcəm keçir xəyal ilə, sual verir mənə səhər,
Hansı şair, hansı qələm öz vaxtında xoşbəxt olur?⁶⁰⁸*

Tezat, Samed Vurgun'un çok kullandığı sanatlardan biridir. Buna örnek, şairin “Sabahın Türküsü” adlı eserinden gösterilebilir:

*Sən ey qaranlığa çöküb qarışan,
Günəşlə tutuşan, ayla yarışan,
Gah məndən inciyən, gah da barışan,
Yurdumun ayağı sayalı qızı!
Ağzı xeyir sözlü, həyalı qızı!*

Samed Vurgun şiirlerinde boca aktarma, mecaz, yan anlam ve tekrar örnekleri vermiştir. Onun “Bakının Dastanı” poemasında tekrar sanatının çeşitli örnekleri görülebilir.

⁶⁰⁸ Vurgun; 2005, C.II, s. 141

2.2.5. Çocuk Edebiyatı

Azerbaycan edebiyatında çocuk teması XX. yüzyıldan sonra süratle inkişaf etmeye başlar. Çocuk eğitimi pedagojik anlamda önem kazanır. Azerbaycanlı aydınlar, bu dönemde okul müfredatlarında pozitif bilimlerin esas alındığı hazırlıklar yapmaya başlarlar.

Samed Vurgun, çocuk edebiyatı ile meşgul olmamıştır. Sanatçı özellikle bu alanda eserler vermemiş; fakat çocukların edebiyat anlayışları ve edebiyata bakış açılarıyla ilgili birtakım düşünceler beyan etmiştir.

Çocukluk 15 ya da 12 yaşına kadarki dönem; bu yaşlardan 24-25 yaşlarına kadarki dönemse gençlik dönemi olarak kabul edilebilmektedir. Samed Vurgun'un çocukların ve gençlerin eğitime ve edebiyat zevklerine ilişkin fikirleri de bu bağlamda ikiye ayrılmaktadır. Samed Vurgun'un çocuk eğitimi ve edebiyat zevkine ilişkin fikirleri, en fazla 15 yaşa kadar olan dönmi içermektedir.

Çocuğu öncelikle bir insan olarak ele alan Samed Vurgun, yetişkinlerde var olan pek çok duygunun çocuklarda da mevcut olduğu fikrindedir. Gülmek, ağlamak, üzölmek, eğlenmek gibi duyguların; düşünmek ve hayaller kurmak gibi davranışların çocuklarda da bulunduğunu göz önüne alan Samed Vurgun, çocukları yarının gençleri ve yetişkinleri olarak görmektedir. Bu bağlamda o, herhangi bir sağlık problemi olmadığı sürece, çocuklarla tıpkı yetişkinlerle olduğu gibi ciddi bir üslupla konuşulması gerektiğini düşünmektedir. Samed Vurgun'un bu düşüncesi, çocukların “çocuk” olmayı çok çekici bulmadıkları ve olabildiğince yetişkinlere özendiğı gerçeğıyle paralellik göstermektedir.

Samed Vurgun çocukların eğitiminde aile, okul ve pedagojik formasyonun bir bütün olduğunu düşüncesindedir. Ona göre çocuğun çalışması ve başarı elde etmesi, bunların tümünün eş güdümlü çalışmasıyla sağlanabilir. Bu yüzden Samed Vurgun çocukların başarısız veya tembel olmasının altında çevresel başka faktörler de yattığı görüşündedir. Bunların çözölməsi sürecinde ise çocuklara “tembel”, “zekasız” gibi sıfatlar takmanın olumsuz etkileri olduğu kanısındadır.

Michio Kaku, 2010'de Kaliforniya'da yaptığı bir röportajında “*Biz bilim adamı olarak doğarız. Doğduğumuzda dışarıda neler olup bittiğini merak ederiz.*

Güneş hakkında merak duymaya başlarız; hayat, yıldızlar... Okyanusları ve havayı neyin meydana getirdiğini merak ederiz. Biz, bilim adamı olarak doğarız.” der. Dünyada pek çok bilim adamı, merak duygusunun insanlarda doğuştan var olduğundan söz eder. Bu bağlamda Samed Vurgun’un “*Fitrətdə tənbel uşaq var mı? Mən: yoxdur- deyirəm! Belə bir bölgü uşaqlıq aləminə böhtandır. Çünkü hərəkət, dinlemek, maraqlanmaq, sevinib-ağlamaq, düşünüb-duymaq, inkişafa doğru meyl və həvəs bütün uşaqların təbiətindədir!*”⁶⁰⁹ sözlerinden çocukların doğalarındaki merak ve öğrenme isteklerine ilişkin bilim dünyasıyla paralel düşüncelere sahip olduğu görülmektedir.

Samed Vurgun, çocuk eğitime ve onun estetik anlayışına yönelik düşüncelerini ifade ederken dönemin Sovyet ideolojisini dikkate almaz ve dönemin siyasi yapısına uymayan - hatta bazen bununla ters düşen - düşünceler dile getirir. Bu durum oldukça dikkat çekicidir.

1917 Ekim Devrimi sonrasında, Sovyet Rusya’da çocuk edebiyatı komünist ideolojinin hizmetine sunulmaya çalışılır. Bunun için bazı çalışmalar yapılır. Yeni ideolojiye uygun çocuk edebiyatını hazırlamak konusunda Maksim Gorki önemli bir rol oynar. Komünist Parti tarafından 1920’lerde çocuklar ve gençleri örgütlemek adına “Pioneer Hareketi”, “Komsomol” gibi hareketler kurulur; bunlar basın ve yayın yoluyla da desteklenir. Nazım ve nesirde çocuklara Sovyet ideolojisi ve devrim öncesindeki zor yaşamlar aksettirilir.

Otuzlu yıllarda artık çocuk edebiyatında masal ve fantezi kitaplarının sosyalist bir toplumda kabul görüp göremeyeceği üzerine tartışmalar yaşanır. Sovyetler Yazarlar Birliği bu konudaki çalışmaları ilerletir ve 1932’de çocuk edebiyatına yönelik “Detskaya Literatura” çıkar. 1934’te Sovyet yazarlar Birliği’nin ilk toplantısında çocuk edebiyatı üzerine de konuşmalar yapılır.⁶¹⁰ Şiir ve nesirlerde politik ve ekonomik meseleler de yer alır. Bununla beraber çocuklara askeri hazırlık

⁶⁰⁹ Səməd Vurğun; **Əsərləri**, C.V, Məqalə, Məruzə, Nitq, Təbrik Və Oçerklər (1925-1946-cı illər), Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972, s. 312.

⁶¹⁰ 19 Ağustos 1934’te Sovyet Yazarlar Birliğinin ilk toplantısında Samuel Marşak, Sovyet Çocuk Edebiyatı üzerine bir konuşma yapar. Konuşmasında “Çocuk dilinde kitap” tasvirini yapan Marşak, her ne kadar pedagojik açıdan bilimsel değerlendirmeler yapsa da, 1933’te Yazmış olduğu “Mister Twister” adlı şiirinde güçlü politik mesajlar vermiştir. (bkz: James von Geldern ve Richard Stites (ed.), **Mass Culture in Soviet Russia: Tales, Poems, Songs, Movies, Plays, and Folklore 1917 – 1953**, Inda University Press, Bloomington, 1995, s. 201)

öğretilir.⁶¹¹ Sovyet propagandası sırasında 14 yaşında şehit edildiği sanılan Pavel Morozov da çocuklara verilen örnekler arasındadır.⁶¹²

Bütün bu koşullar dâhilinde, Samed Vurgun'un dönemin siyasi ideolojinin belirlediği eğitim stratejisini tasvip etmediği görülmektedir. O, aynı zamanda çevrenin ve edebiyatın çocuklar üzerindeki yaptırımlarını da reddeder. Vurgun "Bə'zən bizim yazıcılarımız yeddi-səkkiz yaşında uşağa herbi paltar geydir, tüfəng və patrondaş verir, onun böyründən bomba da asır, dilinə isə şüarlar verir: 'Yaşasın azadlıq, yaşasın vətən, məhv olsun zalımlar və qəsbkarlar' Bütün bunlarla biz uşaqlarımızda vətənpərvərlik və qəhrəmanlıq hissləri yarada bilmərik. Bu yolla yazılan əsərlər, şübhəsiz ki uşaq təbiətini zorlamış olar, ona vətən və xalqı sevdirə bilməz."⁶¹³sözleriyle çocuklara uygulanan davranışları eleştirir. Ayrıca Vurgun, çocukların ideolojilerden uzak olması gerektiğinin altını ısrarla çizerken çocuklar için hazırlanan bazı şiirleri de eleştirir. Örneğin Samed Vurgun,

*Bu şən, xoşbəxt kəndlilər
Keçmişdə yalavacdı.
Qadını, qızı, dulu
Bir çörəyə möhtacdı.
Ancaq indi yaşayış
Almış başqa bir şəkil,
İndi kənd o köhnə kənd,
Şəhər o şəhər deyil.*

dizelerini çocuk edebiyatı için uygun bulmaz. Halbuki bu dizeler, Çar rejimini eleştirirken, Sovyet rejimini övmektedir. Buna ek olarak Samed Vurgun, kolhoz işçisini anlatan ve Sovyet komünizmini yücelten,

*Kolhozçunun üzünə
Gülümsər gözəl bir yaz
İşıq kəlmış gözüne
Çəkilmış bulud, ayaz⁶¹⁴*

dizelerini de çocuklar için uygun bulmaz. Samed Vurgun'un Sovyet ideolojisini benimsemiş komünist bir sanatçı olmasına karşın, bu şiirlere çocuklar için uygun olmadığını ifade ederek karşı çıkması dikkat çekicidir. Xanım Bayram Qızı

⁶¹¹ Hellman Ben; **Fairy Tales and True Stories**, Brill, Leiden, 2012, s. 427.

⁶¹² **Age**, s. 394.

⁶¹³ Vurgun; 1972, C.V, s. 313.

⁶¹⁴ **Age**, s. 316

Mustafayeva da “Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı” adlı çalışmasında dile getirdiği “*Müharibə dövrü uşaq ədəbiyyatına verilən tələblər də istisna deyildi. S. Vurğun isə yaradıcı bir şəxsiyyət kimi, uşaq zəhnini və fikrini həddən artıq ideoloji məsələlərlə yükləməyi qəbul etmirdi və qeyd edirdi ki, uşaqlar gənclik yaşına çatandan sonra özlərini bir vətəndaş kimi dərk edir, onlarda vətən, xalq məvhumu tədricən genişlənir.*”⁶¹⁵ sözleriyle, paralel bir tespitte bulunur. Elbette Samed Vurgun’un bu eleştirilerini ve karşı çıkışlarını, bilhassa Sovyet rejimine muhalif olmak için ifade ettiğini söylemek zordur. Fakat açık olan, Vurgun’un dönemin ideolojik çocuk eğitimine ve çocuk edebiyatında görülen “erken yönlendirme” anlayışına muhalif olduğudur.

Sosyalist realizm sanat anlayışında, sanat için sanat ilkesi kabul edilmez. Anatoli Lunaçarski “Sanat ve Devrim” adlı çalışmasında “*Sanat ajitasyonun güçlü bir silahıdır ve devrim, sanati, ajitasyon amaçları için kendisine uydurma çabasıındaydı.*”⁶¹⁶ sözleriyle Sovyetler Birliği’nin sanata bakış açısını özetler. Lunaçarski her ne kadar “*Elbette, devletin, sanatçılara devrimci düşünceler ve estetik duygular dayatmaya niyeti yoktur. Böyle bir dayatmanın sonucunda ortaya çıkan sadece devrimci sanatın sahte taklitleri olabilir.*”⁶¹⁷ sözleriyle sanatta dayatma olmaması gerektiği yönünde fikir beyan etse de, Samed Vurgun’un yaşadığı dönemdeki siyasi tablonun Lunaçarski’nin beyanından farklı olduğu açıktır. Dönemin sosyalist realist sanat anlayışı, Azərbaycan sanatçılarını, belirli kalıplarda eserler vermeye zorlaması nedeniyle oldukça sıkıntıya sokmuştur. Yukarıda ifade edildiği gibi Samed Vurgun’un, tüm bunlara karşın çocuk edebiyatında ideolojik fikir ve dayatmalardan imtina ettiği görülmektedir. Onun şiirde ideoloji ve çıkardan çok, hayali ve duyguyu önde tuttuğu görülmektedir. Samed Vurgun, “*Təəssüf ki, uşaqlarımıza aid romantik, bə’zən həyat həqiqətindən uzaq olan xəyali həqiqətlər tərənnüm edən əsərlərimiz yox dərəcəsinədir. Əksinə, torpaq, daş, dəmir, mə’dənlər, ev heyvanları, adi məişət səhnələrinə, adi əsərlərə, həm də heç bir xəyal və arzuya də’vət etməyən əsərlərə daha çox təsadüf edirik ki onlarda həyat və*

⁶¹⁵ Xanım Bayram Qızı Mustafayeva; **Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı**, Elm Nəşriyyatı, Bakı, 2011, s. 155.

⁶¹⁶ Anatoli Lunaçarski; **Devrim ve Sanat**, Süheyla Kaya, Saliha Kaya (Çev.) İnter Yayınları, Ankara, 2000, s. 43.

⁶¹⁷ **Age**, s. 39

həqiqət dediyimiz şeylər bə'zən oldukça bayağı, qaba və quru bir halda təsvir olunur."⁶¹⁸ sözləriylə hayal və fanteziyi, ilköğretim düzeyindeki çocukları hayattan koparmak için değil; bilakis onların yaşlarına uygun olan eğitimi alabilmeleri için gerekli görmektedir. Sosyalist-realist anlayışın aksine, hayal ve romantizmin çocuk için çok önemli olduğunu düşünen Vurgun, "*O, güldən-gülə, çiçəkdən-çiçəğə qonan bir kəpənəyə bənzər. Daim hərəkət uşaq təbiətinin hüsnüdür. Xəyal və romantika bu təbiətin qanadlarıdır.*"⁶¹⁹sözləriylə aslında bir nevi çocuğun edebiyattan zevk alması gerektiği kanısına varır. Samed Vurgun'un bu düşüncəsi, XX. yüzyıl rasyonalistlerinden Bertrand Russell'ın "On Education" adlı kitabında, on dört yaşından önceki çocuklar için edebiyat öğretimi konusunda dile getirdiği "...*Sonuçta iyi edebiyat, zevk (haz) vermeyi amaçlar ve eğer çocuklara edebiyattan zevk aldırılamıyorsa, çocukların bundan fayda sağlamaları pek mümkün değildir.*"⁶²⁰ sözləriylə örtüşmektedir.

Samed Vurgun, çocuk edebiyatı konusunda, çocuklara sunulacak eserlerin içerik (muhteva) ve dil özelliklerine de değinir. Samed Vurgun çocuklara yönelik eserlerde hiçbir didaktik unsurun kesinlikle olmaması gerektiğini savunmamakla birlikte, eğer çocuk edebiyatında didaktik unsurlar bulunacaksa, bunların öncelikle zevk vermesi gerektiği kanaatindedir. Örneğin "vatan" teması ele alınacak ve çocuklara vatan sevgisi kazandırılacaksa, eserdeki ifadeler somut bir üslup ve coşkuyla verilmelidir. Samed Vurgun kavramların eserlerde sade, somut ve anlaşılabilir olması gerektiği kanaatindedir:

*"Uşaq ədəbiyyatı balalarımıza vətənpərvərlik hissləri aşılacağı zaman onların təbiətinə uyğun olmayan mücərrəd və ümumi təsvirlərdən, sözlər və ifadələrdən uzaq olmalıdır. 11-12 yaşlarına qədər olan uşaqları nəzərdə tutsaq, onlarda vətən məfhumu belə bir mənzərə alar: doğma kənd, öz həyatımız, tanış ağaclar, evimiz, əyvanımız, nənəmin nağıl söylədiyi zamanlar bizim biçənək, jaxud zəmi, arx, yaxud kəhriz başı, ata-ana nəvəsi, qardaş-bacı, qohum-əqraba, tanışlar, dostlar, yaşıl yamaclar, yaxın dağlar, məşələr- bir sözlə uşağın yaşadığı ilk muhit, ilk abı-hava"*⁶²¹

⁶¹⁸ Vurgun; 1972. C.V, s. 315.

⁶¹⁹ Vurgun; 1972. C.V, s. 314.

⁶²⁰ Bertrand Russell; **On Education**, Psychology Press, 1985, s. 175

⁶²¹ Vurgun; 1972. C.V, s. 318.

Samed Vurgun'un sözlerinde dikkat çeken önemli bir nokta, sosyalist-realizm akımının aksine, eserlerde hiçbir siyasi ideolojinin mevcut olmamasıdır. Edebî eserde öncelikle hayal ve haz arayan Vurgun, vatan temasında bile çocuğun gözünü açtığı topraklardaki insan ve doğa sevgisinin işlenmesi gerektiği düşüncesindedir. Buradan açıkça görülüyor ki Samed Vurgun, 11-12 yaşlarındaki çocuklara yönelik hazırlanan çocuk edebiyatının içeriğinde, insan sevgisini ve insanın ilk göz ağrısı olan muhitine ilişkin lirizmini öncelikli kılmaktadır. Çünkü Vurgun'un da ifade ettiği gibi “*İnsan bütün ömrü boyu bu ilk təəssüratı unutmur.*” Samed Vurgun bu durumu pek çok kez özünde hissetmiş ve şiirlerinde de dile getirmiştir.

Samed Vurgun çocuk edebiyatına yönelik eserlerde kullanılacak dil konusunda sadelik ve doğallık arar. Bu sadelik, bayağılıktan ziyade anlaşılabilirlik ve çocuğun yaşına uygunluktur. Çünkü çocuğun sıkılmaması için eseri anlayabilmesi ve ondan zevk alması önemlidir. Dolayısıyla Vurgun'a göre, ancak yürekten kopan heyecanlarla yazılan sade eserler gerçekten çocuk edebiyatında yer edinebilir.

Bu çerçevede çocuk edebiyatında verilebilecek eserlerin kaynaklarını Samed Vurgun nağıl ve efsanelerde arar. Çünkü çocuk edebiyatında olması gerektiğini ifade ettiği romantik, muhayyel unsurları, devrindeki eserlerde yeterli görmeyen Vurgun “*Təəssüf ki, ədəbiyyatımız uşaqların təbiətində olan bu yüksək romantika hisslərinin inkişafına kömək etməyi çox zaman unudur. Uşaqlarımız üçün romantik əsərlər yaratmaqdan ötrü ən gözəl mənbələr bizim nağıllarımız və əfsanələrimizdir.*”⁶²² derken her türlü duygu yoğunluğunu içinde bulunduran sözlü edebiyat ürünlerine bilhassa müracaat eder. Vurgun bu açıdan Abdulla Şaik'le hemfikir gibi görünür. A. Şaik, “*Folklor mene xalq dilini, xalq zövqünü, xalq adət və ənənələrini öyrətdi, xalqı və veteni derindən sévdirdi.*”⁶²³ derken, zengin halk edebiyatı unsurlarının çocuklara halkını ve doğup büyüdüğü yerleri sevdiren bir işlevi olduğunu düşünür. Samed Vurgun da Şaik'e paralel olarak, sözlü halk edebiyatı geleneğinden faydalanmanın sadece edebî gelişimleri açısından değil, insanları da sevdirmek açısından çocuklar için etkili olduğunu düşünür. Çünkü Vurgun'a göre başka halkları sevebilmek, öz insanını ve çevresini sevmekle başlar: “*Öz doğma xalqını anlayan, onu səvən, o*

⁶²² Vurgun; 1972. C.V, s. 314

⁶²³ Erol; 1999, s. 205

*xalqdaki qəhrəmanlıq, fədakarlıq, yüksək əməllər və bütün insani sifətləri dərk edən bir gənc, başqa xalqları da sevəcək, anlayacaqdır.”*⁶²⁴

Samed Vurgun bir şair olarak çocuk şiirleri üzerinde yoğunlaşmamıştır. Samed Vurgun'un "Dağlar" (1927), "Bizim Dağların" (1927), "Bahar Şerqisi"(1928) ve "İki Körpə" (1930) gibi şiirlerinin, bilhassa çocuklar için kaleme alındığı konusunda herhangi bir bilgi yoktur. Fakat yukarıda ifade ettiğimiz çocuk edebiyatı kıstasları çerçevesinde bu şiirlerin çocuklar için uygun olabileceğini söylemek mümkündür. Bu şiirler daha çok Samed Vurgun'un gençlik dönemine aittir ve fazla sayıda değildir. "Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası"nın "XX. Əsr Uşaq Şəri" cildinde, Samed Vurgun'a ait "Bahar Şerqisi" ve "Azərbaycan" şiirleri verilmiştir.⁶²⁵

Sonuç olarak XX. yüzyılın ilk yarısında Azərbaycan şiirinde çok etkili olmuş bir isim olarak Samed Vurgun, incelemede ele aldığımız çocukluk dönemi (ortalama 13-14 yaşlarına kadarki süreç) eğitime ve edebiyat anlayışına yabancı kalmamış ve buna ilişkin fikirler dile getirirken gençlik ve çocukluk dönemlerini birbirinden ayırmıştır.

Samed Vurgun, çocukluk dönemine ilişkin fikirlerini dile getirirken yukarıda ortaya koyduğumuz siyasi ideolojinin belirlediği eğitim stratejisinin aksine; bilhassa çocukların yaş özelliklerini dikkate almıştır. Bunu yaparken de şairin dönemine ilişkin siyasi şiirleri uygun olmadığı gerekçesiyle de kabul etmemesi ve eleştirmesi dikkat çekicidir. Çocukların yaşlarına uygun eğitimin verilmesi; çocuk edebiyatının da idelolojilerden uzak, muhayyel olması ve zevk vermesi gerektiği düşüncesi de çağdaş eğitim anlayışıyla paralellik göstermektedir.

Çocuğun ait olduğu yeri ve çevresindeki insanları sevmesiyle, diğer insanları da sevebileceği düşüncesi ve bunun için de sözlü halk edebiyatı kaynaklarından faydalanma yoluna gitmesi şairin hümanist anlayışının bir yansıması olabilir. Onun şair kimliği dışında, Azərbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsünde eğitim almış ve ilköğretim öğretmenliği görevini ifa etmiş biri olarak çocuk edebiyatına içinde

⁶²⁴ Vurgun; C.V, s. 321

⁶²⁵ Qara Namazov; "XX. Əsr Uşaq Şəri", **Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası**, C.II., Öndər Nəşriyyat, Bakı, 2004, s. 92

bulunduğu Sovyet rejimi ideolojilerinden bağımsız bir bakış açısıyla yaklaştığı, yukarıda ortaya koyulan örnekler dâhilinde söylenebilir.

2.2.6. Edebiyat Dünyası

2.2.6.1. Türk Edebiyatı

Samed Vurgun'un Kazak Öğretmen Okulu'ndaki eğitimi, hem Türkiye sahası hem Azerbaycan sahası edebiyatlarının yenileşme dönemleridir. Sosyal hayatla ilişkisi açısından daha çok Rus edebiyatı esas alınırken 1905'ten 1920'ye kadar Azerbaycan edebiyatında modernleşme çalışmalarında dikkatler Batı etkisinde kalan Türk edebiyatına yönelmiştir. 1920 yılına kadar devam edecek olan bu yeni dönem, yenileşme (teceddüt) dönemi olarak adlandırılır.⁶²⁶ İsmail Habib Sevük'ün, "Edebi Yeniliğimiz" adlı eserinde belirttiği gibi Türk yenilenme edebiyatı tarihi de Tanzimat Dönemi ile başlar. Bilhassa 1905'ten sonra Azerbaycanlı aydınların kültürel çalışmalarda Türkiye'ye yöneldikleri ve bunda da XIX. yy'ın sonlarına doğru başlayan yenileşme ve gelişme çabaları yanında millî kültür değerlerinin etkili olduğu bilinmektedir.⁶²⁷ Tüm bunların yanında Samed Vurgun'un Kazak Öğretmen Okulu'ndaki altı yıllık eğitiminin iki yılı Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yıllarına denk gelir. Bu süreçte okulda Türkiye sahası sanatçılarına da edebiyat derslerinde genişçe yer verilmiştir.

Türkiye sahası Türk edebiyatının etkileri, Samed Vurgun'dan önceki Azerbaycanlı aydınların çalışmalarında görülmeye başlanır. Romantik çizgide olan ve yeni Azerbaycan edebiyatının oluşumunda da rol oynayan Hüseyin Cavid, Yusuf Vezir Çemenzeminli, Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Resulzade ve Hüseyinzade Ali Bey gibi isimler İstanbul'a giderek kültürel çalışmalarda da bulunurlar.

Mehmet Emin Resulzade "*Azərbaycan Gəncliyi saf və səmimi bir niyyətlə Türk öyrətmənlərinin tələbəsi oldu. Çox keçmədi ki, Namiq Kamal-Məhəmməd Hadini, Əbdülhaq Həmid-Hüseyn Cavid, Məhəmməd Əmin də Əhməd Cavid*

⁶²⁶ Ali Erol; "Türk Edebiyatının Teceddüt Dönemi Azerbaycan Edebiyatı Üzerindeki Etkileri", I Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, İzmir. 2006 s 805.

⁶²⁷ Erol; 2006, s. 805.

*oğulluğa qəbul etdilər.”*⁶²⁸ sözleriyle Namık Kemal, Abdülhak Hamit ve Mehmet Emin Yurdakul gibi sanatçıların Azərbaycan sahasında derin etkileri olduğunu dile getirmiştir. Tevfik Fikret ise yenilikçi olması ve hümanizme arka çıkmış olmasıyla Azərbaycan’daki sanatçıları etkilemiştir. Memmed Cafer’e göre, Fikret’in Azərbaycan aydınlarınca çok takdir edilmesinin nedeni, onun Türkçülük şovenizmine karşı olması; hümanizmi ve beynelmilelciliğidir.⁶²⁹ Öte yandan çocuk edebiyatıyla da ilgilenen Fikret, bu yönüyle Abdulla Şaik gibi sanatçılar tarafından ilgi odağı olmuştur.

Azerbaycan Edebiyatının Namık Kemal’i olarak tanınan Mehemed Hadi⁶³⁰, İslamcılık ve Türkçülük hareketlerinden etkilenmiştir. Hadi; Recaizade Mahmut Ekrem, Abdullah Cevdet, Ali Süavi, Şinasi, Namık Kemal ve Tevfik Fikret gibi isimlerin fikir ve sanat anlayışlarını takdir etmiş ve onlara ithafen şiirler de yazmıştır. Tanzimat Dönemi edebiyatının önemli isimlerinden Ziya Paşa’dan da etkilenmiş olan Hadi, onun taassuba karşı eleştirel şiirlerine yakın dizeler yazmıştır.⁶³¹

Türk edebiyatının yenileşme döneminin başlangıç çizgisini oluşturan Tanzimat Dönemini ve en etkili üç sanatçısı Şinasi, Ziya Paşa ve Namık Kemal’deki “insan” kavramını sanatçıların metinleri üzerinden incelediği “Türk Edebiyatında İnsan” adlı çalışmasında Nurettin Öztürk, şu saptamaları yapmıştır: “*Bu dönemin insanı metafizikte büyük ve derin bir soyutlaşmaya, buna karşılık fizik alanda geniş bir dünyevileşmeye dayanarak ferd-insan olmaya başlar. O, vehbî ideallere dayalı ruhî terakki yerine, kesbî birikimlere bağlı medenî terakkîye öncelik verir. Bu açıdan insan-ı kâmil kavramının kemâlât-ı insaniye kavramına dönüşüp Tanzimat yazarlarında kullanılması öğretici olmalıdır. Ruhun terakkisi bu önceliğe bağlı olarak sivil ve tabiî şartlar altında gerçekleşecektir.*”⁶³² Tanzimat Dönemi sanatçılarının bu mahiyetteki inkişafının Azerbaycan aydınlarını da yakından ilgilendirdiği görülmektedir. Dolayısıyla Türk edebiyatının, Tanzimat Dönemi ile

⁶²⁸ Məmməd Əmin Rəsulzadə; **Əsrimizin Siyavuşu**, Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi, Gənclik, Bakı. 1991, s. 32

⁶²⁹ Cəfər; 2003, s. 40

⁶³⁰ Abdulla Şaik; **Əsərləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1977, s. 241

⁶³¹ Erol; 2006, s. 809

⁶³² Nurettin Öztürk; **Türk Edebiyatında İnsan**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, Ankara, 2001, s. 454

birlikte kazandığı yeni çehresi ve özellikle de aydınlanmacı ve halkçı çizgisi sayesinde genel olarak Azərbaycan yazar və şairləri üzərində etkili olduğu söylənebilir.

Samed Vurgun'un ağabeyi Mehdihan Vekilov, anılarında Samed Vurgun'un Kazak Öğretmen Okulu'nda okuduğu yıllarda Namık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul, Rıza Tevfik ve Abdülhak Hamit Tarhan gibi şairlerden etkilendiğini ifade eder. Nitekim Azərbaycan edebiyatının yenileşmə döneminde bu sanatçılardan Azərbaycan sahasındaki sanatçıların çoğu etkilenmiştir. Bakü'de Türk edebiyatını yakından takip etme imkanı bulan Ekrem Cafer, arkadaşları ilə birlikdə Tevfik Fikret'in "Rubab-ı Şikeste"sini okumaktan kitabın yapraklarının yıprandığını ifade eder. Maksud Şeyhzadə ilə Mikayıl Müşfik'in bu kitabın delisi olduğunu; fakat sonraları çoğunun edebî kanaatlərinin yetkinləştiğini və dəyiştiğini; yine də Türk edebiyatından Namık Kemal, Tevfik Fikret və Abdülhak Hamit'in birer ma'bed kimi kaldığını ifade edir.⁶³³ Özellikle aydınlanmacı və halkçı görüşlərə sahib olan Tevfik Fikret və Namık Kemal'in takip edilmiş olması anlamlıdır. Samed Vurgun da bu isimlərdən oldukça etkilenmiştir. Okulun edebiyat hocalarından Yusuf Kasımov'un dərslərdə bu şairlərin əsərlərinə sıklıkla yer verdiğini ifadə edən Mehdihan Vekilov, o illəri şöyle anlatır:

*Səməd Tofiq Fikrətin əsərlərini sevə sevə oxuyurdu:
'Cin də bizik, şeytan da bizik, nə cənnə, nə mələk var,*

...

*Torpaq - vətənim, növi-başər, millətim – insan,
Dünya dönəcək cənnətə insanla inandım.*

...

*Səməd Vurğun, Türk inqilabçı demokrati Namiq Kamalın
vətənpərvərliyinin və imperializmə qarşı usyan səsinə ifadəsi olan
iki parçasını da həmişə təkrar edərdi.*

*'Ölərsəm görmədən millətdə ümid etdiyim feyzi.
Yazılsın sənq qəbrimdə vətən məhzun, bən məhzun!'*

Yahud

*'Küləbi zülmə qaldı gezdəyin nəzəndə səhrələr,
Oyan, ey şiri- 'yan, oyan bu xabi-qəflətdən!'*⁶³⁴

⁶³³ Yavuz Akpınar; 1994, s. 245

⁶³⁴ Vəkilov; 1986, s. 46

Samed Vurgun'un Namık Kemal'in "Hürriyet Kasidesi"nden okuduğu dizelerin mahiyeti, yenileşme döneminin onun üzerinde ne kadar etkili olduğunun açık bir göstergesidir. Öte yandan Samed Vurgun'un okul yıllarında Abdülhak Hamit Tarhan'ın "Makber" adlı şiirini de severek okuduğu bilinmektedir. Felsefî derinliği ile tanınan Hamit'in "Makber" adlı eseri, yeni oluşmaya başlayan Avrupa şiir tarzının önemli örneklerinden biri ve birçok şaire de esin kaynağı olmuştur. Tevfik Fikret'in ve M. E. Sabir'in şiirlerini severek okuyan Samed Vurgun, okuldaki edebiyat derslerinde bu sanatçıların şiirlerini sıklıkla okumuştur.

Vurgun'un o yıllardaki sanat anlayışında Tevfik Fikret'in hümanist ve sekülerist tutumlarından hoşlandığı anlaşılmaktadır. Seyfulla Şamilov'un anılarından Samed Vurgun'un okulda kurulan edebiyat kulübünde Tevfik Fikret'in "Gökten Yere" adlı şiirini okuduğu bilinmektedir. "Halûk'un Defteri" kitabında yer alan bu şiir, Tevfik Fikret'in tanrıya insanı "Rabb-ı mümkinat" diye ilan ettirdiği⁶³⁵, insana ve hayata olan güvenini güçlü bir şekilde ifade ettiği bir şiirdir. Samed Vurgun bu şiiri okuduktan sonra edebiyat öğretmeni Yusuf Kasımov, bahçede ya da sınıfta Samed Vurgun'u gördüğünde ona şiirin sonundaki şu mısraları okur⁶³⁶:

Təqdis edin: Bəşər
Təkdīsə müstəhəqdir: Odur Rəbbi xəyrü şər,
*Rəbbi mümkünat!*⁶³⁷

Tevfik Fikret'in Samed Vurgun üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Özellikle Fikret'in yaşadığı değişim süreci bu etkinin özünü teşkil eder. Tevfik Fikret ve Samed Vurgun'daki değişimler bir anlamda paralellik gösterse de bazı açılardan farklıdır. Kaplan'a göre Tevfik Fikret'in hayata bakış açısı 1896'dan sonra oldukça değişir. Bu tarihe kadar hayata ve aşka inanan Fikret, daha sonra hayattan şikâyet etmeye ve Tanrı'ya karşı isyankâr bir tavır takınmaya başlar.⁶³⁸ İçtimaî meselelere yönelir. Samed Vurgun'un da ilk dönemlerinde hayatında önemli bir yeri olan aşkı

⁶³⁵ Mehmet Kaplan; **Tevfik Fikret; Devir-Şahsiyet-Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998,s. 169

⁶³⁶ Bahtiyar Vahabzade, Türkiye'den davet edilen hocalardan İsmail Hikmet Ertaylan'ın "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı çalışmasının Azerbaycan'da yayımlanması sayesinde Azerbaycan'da Türkiye sahası şiirlerinin yayıldığından ve bu durumdan Samed Vurgun'un da istifade ettiğinden söz eder.⁶³⁶ Fakat şunu belirtmek gerekir ki Samed Vurgun, Kazak Öğetmen Okulu'ndan 1924 yılında mezun olurken, Namık Kemal'e Azerbaycan'da o güne dek en geniş çapta yer veren⁶³⁶ "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eser, 1925-1926 yıllarında Ertaylan Azerbaycan'da Bakü Üniversitesi'nde öğretim görevlisiyken kaleme alınmıştır.

⁶³⁷ A. Hüseyinov; **Mən Ellər Oğluyam**, Gənclik, Bakı, 1984,s. 143

⁶³⁸ Kaplan; 1998.

Dürre'den koparak toplumsal meselelere yönəlmək konusundakı eğilimleri, Fikret'inkiylə paralellik g sterir. Elbette bunlar arasında bir bağıntı yoxdur. Yani Samed Vurgun'un, Fikret vesilesiylə D rre'den kopmaq veya topluma y n lm k istediğini s yl mek m mk n değildir. Fakat onun Fikret'i yenil şme s recində bir  rnek olaraq g rd ğ  kesindir. Bu durum Vurgun'un 1927'd  yazd ğı “Ona” adlı şiirin,

...
Yeni bir s hneyi- lf t doğacaq,
Qaralar z hrimi bird n soğacaq.
O zaman Fikr ti t 'qib ed r k
V  yaxın dağları d imd z ged r k,
Oxuyub keğmiş  l 'n t, yaşaram,
Toxunub g yl r  bir g n coşaram
M ni m hv  ts  d  fikrim,  l mim
Yazacaq "Hamleti" coşqun q l mim.⁶³⁹

dizelerində a ık a g r l r. Samed Vurgun'un Fikret't n esinlenerek kaleme aldığını d ş nd ğ m z bir başka şiir de “ yilm ” adlı şiiridir. Fikret şiirine,

Ferda senin; senin bu tecedd d, bu inkıl b...
Her şey senin değil mi ki z ten?.. Sen, ey ş b b,
Ey  ehre-i beh c-i  m d, işte ma'kesin
Karşında: Bir sem -yi seher, s f   b -seh b

dizeleriyl  ge nlere  mit vaded n gelec klerinin olduğunu ifade ed rken Samed Vurgun da,

H yat! O  ox zaman g r n r iyr nc,
Bu s hn d  min bir qanlı p rd  var
S n bu   tinliyə d şş n d , ey g nc,
  ində saxlanan q dr t  yalvar!⁶⁴⁰

d rtl ğ  ile yine ge nlere hitab n hayatta karamsar değil, m cadelec  bir ruha sahip olmaları gerektiğini s yl r. Yine her iki şiird  de ge nlerin gelec k i in inkişaf etmeleri, “i'til lara” ulaşmaları ve bunun i in ellerindən g len her şeyi yapmaları gerektiği Fikret't ,

⁶³⁹Vurgun; 1960,C.I, s 41

⁶⁴⁰Vurgun; 2005, C.I, s. 53

...
Bir ufq-ı i'tilâ açılır, yüksəlir hayât;
Yükselmeyen düşər: ya terakkî, ya inhitat!
Yükselmeli, dokunmalı alnın semâlara;
Doymaz beşer dedikleri kuş i'tilâlara...
Uğraş, didin, düşün, ara. bul, koş, atıl, bağır;
Durmak zamanı geçti, çalışmak zamanıdır!

dizeleriyle verilirken, Samed Vurgun'da ise

*Mən bu sözlərimlə nə dedim bil sən,
Çırpın üfüqlərə, uç etilayə!
Ey gənc! Səadəti bir xəyal bilmə,
Nə olursa-olsun, yalnız əyilmə!*

dizeleriyle ögütlenmiştir. Mikayıl Rızakuluzade 1930'da "İnqilab və Mədəniyyət" dergisinde yazdığı "Yeni Yaradıcılıq Yollarında" adlı yazısında, Samed Vurgun'u "Əyilmə" şiirinde Tevfik Fikret'ten etkilenmiş olduğu için eleştirmiştir. Samed Vurgun'un "Əyilmə" şiiri yanında "Dilican Dərəsi" gibi Türkiye sahası şairlerinden aldığı etkilerle yazdığı şiirleri, daha sonraki yıllarda yine eleştirilmiştir. Aslan Salmansoy "Mətn və Onun Tarixçəsi" adlı makalesinde bu eleştirilerin yerinde olduğunu, Samed Vurgun'un Fikret'ten ve diğer Türk şairlerinden etkilenerek şiirler yazdığını ifade eder.⁶⁴¹

Samed Vurgun'un Fikret'e karşı hayranlığını gösteren bir başka şiir de bizzat Tevfik Fikret'e hitaben yazdığı "Fikrətin Rəsmi Qarşısında" adlı şiirdir. Bu şiir, Tevfik Fikret'in Rezaizade Mahmut Ekrem'in resminin karşısında ona hitaben yazdığı "Resminin Karşısında" şiiri ile gösterdiği benzerlik açısından ilginçtir.⁶⁴² Vurgun yazdığı şiirinde, Tevfik Fikret'i anar ve "büyük həqiqətdir" dediği sanatına olan hayranlığını dile getirir:

*Bu bizim sən'ət aşiqi, o canlı sən'ətdir,
Xəyalı, duyğusu, zövqü- "büyük həqiqətdir,
Bütün bədayə malik bir səhni-xilqətdir,
Bu bizim sən'ət aşiqi-duhayi-Fikrətdir"*⁶⁴³

⁶⁴¹ Salmansoy; 2008, s. 142

⁶⁴² Samed Vurgun'un "Fikrətin Rəsmi Qarşısında" şiirini, Tevfik Fikret'in "Resminin Karşısında" adlı şiirinden öykünerek yazdığını tespit edemiyoruz. Başlıklar ve şiirdeki üslup birbirine çok benzese de kesin bir yargıya varamıyoruz. Kesin olan, Vurgun'un Tevfik Fikret'e olan hayranlığıdır.

⁶⁴³ Vurgun; 1960, C.I, s. 326

Tüm bunlara ek olarak Samed Vurgun'un etkilendiği Türk şairlerinin dünya görüşlerine paralel eserler yazmış olması da kuvvetle muhtemeldir. Örneğin Aslan Salmansoy'a göre Samed Vurgun, Tevfik Fikret'in "Göydən Yərə" adlı şiirinin etkisiyle "Ondan da Gözəldir" şiirini yazmıştır. Bu şiirler karşılaştırıldığında, etkinin oldukça açık olduğu görülebilir. Samed Vurgun'un "Ondan da Gözəldir" şiirinde,

*Allah! O nədir? Məncə təxəyyül cərəyani,
Görmək dilərəm, varsa görünsün o "əyani".
Atəş, su, bulud bir zaman Allah idi əlbət,
Heyhat! Onu məhv etdi xəyalən bəşəriyyət.
Dönmüş, o da dönmüş və dəyişmiş, bunu bildim,
İndiyə onun eşqini çirkab ilə sildim,
Sildim və inanmam ki, bunun hökmü əzəldir,
Torpaqlara can verməyim ondan da gözəldir.*⁶⁴⁴

dizeleriyle, Tevfik Fikret'in

...
*Ezdin başınla taşları, yendin denizleri
Tuttun elinle berki, o gurrende ejderi,
Tuttun ve bağladın; O senin şimdi en mutî,
En canlı âletin; Odur ilkâ-yı ruh eden
Eşbâh-ı kâ'inata senin kudretinle, sen
Bî-şübhe kendi kendine bir „alem-i bedî,
Bir „âlemi şu"ûn u bedâyi"sin....Ey hayat
Ey rûh-ı kâ'inat,
Takdis edin: Beşer
Takdise müstehakdır; Odur Rabb-i hayr ü şer
Rabb-i Mümkinât!*

dizelerinde ölümsüz Tanrının, şimdiye kadar insanları bin bir şekilde denemiş olduğu ve insanoğlunun asırlarca pek çok ızdıraba katlanarak büyük eserler vücuda getirmek suretiyle akıllı ve iradeli bir varlık olduğunu ispat etmesi; dolayısıyla insanın bu dünyada kendisine başka bir "alem-i şuun u bedayi" yaratması⁶⁴⁵ anlayışıyla mistik tanrıyı ret ve beşeriyete inanç paralellik göstermektedir.

Samed Vurgun, Türkiye sahası şairleri, Kazak Öğretmen Okulu'ndan mezun olduktan sonra da takip etmiştir. Samed Vurgun'un ilk dönem sanat anlayışında etkili olan isimlerden biri Nazım Hikmet'tir. Samed Vurgun 1929'da Nazım Hikmet'e

⁶⁴⁴ Age, s. 12.

⁶⁴⁵ Kaplan; 1998

ithaf ettiği “Hərəkət” adlı şiirinde, ilk kez biçimsel kalıpların dışına çıkmış ve kişisel duyguların yerine daha çok toplumsal duygulara yer vermiştir. Yaratıcılığının ilk dönemlerinde, biçimde daha çok hece ve aruzu tercih eden Samed Vurgun, o dönemlerde Vladimir Mayakovski ve Nazım Hikmet’ten etkilenerek hem biçim, hem içerik açısından değişime gitmiştir.

Nazım Hikmet Samed Vurgun’la görüşen ve onunla hayatı boyunca dost kalan Türkiyeli tek şairidir. Bunda Samed Vurgun’un olgunluk dönemindeki sanat anlayışının Nazım Hikmet’in sanat anlayışıyla paralel olmasının payı vardır. Hatta Sovyet Dönemi Azerbaycan sanatçılarının pek çoğu Nazım Hikmet’i sahiplenmiş ve bağırllarına basmışlardır. Örneğin 1930 ve 40’lı yıllarda, yaklaşık yirmi yıl boyunca, Nazım Hikmet Ran’a kapalı olan (Sovyet denetimindeki) Azerbaycan basını, Türkiye ve Fransa’da başlatılan “Nazım’a özgürlük” kampanyasına ve Hikmet’in 1950 Nisan’ındaki açlık grevine sessiz kalamamış, dolayısıyla 26 Nisan 1950’de, Sovyet sanatçılarından Samed Vurgun’un da içinde bulunduğu yirmi iki kişi, Nazım Hikmet’in özgürlüğüne kavuşturulması için bir bildiri yayımlamıştır.⁶⁴⁶ Samed Vurgun da 1950’de kaleme aldığı “Leninin Kitabı” adlı poemasında Nazım Hikmet’in tutsaklığından bilhassa dem vurarak,

*Nazım də ucaltsın haqqın səsinə
Dəmir pəncərəli zindan içindən!
Qatsın nəfəsimə öz nəfəsinə
Qavalas Romadan, Siyao Çindən.*⁶⁴⁷

sözleriye arkadaşına arka çıkmıştır. Hikmet, 1950’de hapisten çıkmış ve bir yıl sonra Moskova’ya gelmiştir. Aynı yıl Bulgaristan’da yapılan Bulgar ve Sovyet halklarının dostluk ve kültür toplantısında Samed Vurgun’la ilk kez bir araya gelmişler ve hayatları boyunca dost kalmışlardır.

Nazım Hikmet, Samed Vurgun’un vefatından bir yıl sonra ailesini Bakü’de ziyaret etmiştir. Samed Vurgun’un küçük oğlu Vakıf Samedoğlu’nun ifadelerine göre kendilerine sıklıkla “*Öz dilinizdə danışın. Dilinizi qoruyun. Azərbaycan türkcəsi*

⁶⁴⁶ Aslan Kavlak; **Bakü’ye Gidiyorum Ay Balam**, Nazım Hikmet’in Azerbaycan’daki İzleri (1921 – 1963), 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2009, s. 130.

⁶⁴⁷ Səməd Vurğun; **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Poəmalar, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954, s. 45

təmizdir, safdır, şiridir.”⁶⁴⁸ ifadelerinde bulunmuştur. Nazım Hikmet, dostu Samed Vurgun’un vefatından sonra oğullarıyla birkaç kez daha görüşmüştür.⁶⁴⁹

Samed Vurgun, olgunluk döneminde sanat ve şiire bakış açısı değişmiş, Hüseyn Cavid, Ahmed Cevad, Mehmed Hadi, Abbas Sehhet gibi gençlik döneminde şiirlerini ezbere bildiği⁶⁵⁰ ve sanatlarından etkilendiği Azerbaycan romantik şairlerinden farklı bir çizgiyi benimsemiştir. Aynı şekilde Türk edebiyatı şairlerine de sanatında daha az yer vermeye başlamıştır.

Samed Vurgun’un 1940-41 yılları arasında yazdığı, yarım kalan tiyatro eserlerinden biri olan “Şairin Həyatı” adlı eseri, ilk kez 1963’te altı ciltlik “Əsərləri”nin dördüncü cildinde yayımlanmıştır.⁶⁵¹ İki bölümden oluşan bu piyeste, şair çocukluk zamanlarını anlatmıştır. Piyesin başkahramanı "Eloğlu", küçük bir çocukken öksüz kalmış ve doğduğu yerden uzakta, uzun bir müddet şehirde yaşamıştır. Bu bağlamda Eloğlu, dış dünyadaki Samed Vurgun’la benzerlikler göstermektedir. Vurgun piyesin ikinci bölümünde Eloğlu’nun sözlerini vermeden önce, “*Eloğlu əlindəki ‘Məqbər’ kitabçasını yerə qoyur və hiddətlə:*”⁶⁵² şeklinde bir açıklama sözü geçirir. Burada Samed Vurgun’un sanatının ilk dönemlerinde hayran olduğu Türk şairi Abdülhak Hamit’i telmih ettiği görülmektedir.

Samed Vurgun 1935’te Azerbaycanlı ilk kadın pilot Leyla Mehmedbeyova adına “Leyla” şiirini yazar. Samed Vurgun bu şiirde Fuzûlî’nin “Leyla ve Mecnun” eserinde yarattığı “Leyla”sı yanında, Yahya Kemal’in “Nazar” şiirinde anlattığı “Leyla”yı da telmih eder. Samed Vurgun, Yahya Kemal’in,

*Gece, Leyla'yı ayın on dördü
Koyda تنها yıkanırken gördü.
"Kız vücudun ne güzel böyle açık!
Kız yakından göreyim sahile çık!"
Baktı etrafına ürkek, ürkek*

⁶⁴⁸ Anar; 2015, s. 961

⁶⁴⁹ 1960’ta Samed Vurgun’un büyük oğlu Yufus’un düğününe katılan Nazım Hikmet, ona hangi isimle şiirlerini yazdığını sorduğunda “Yusif Vəkilov” yanıtını almıştır. Hikmet bunun üzerine “*Onda Hər kəs elə zənn edəcək ki, rüssan. Elə isə atanın adını özünə təxəllüs olaraq götür. Yusif Səmədoğlu ol.*” Sözlerinden sonra “Vəkilov” soyadı “Səmədoğlu” olarak değişmiştir. Vakıf Samedoğlu da bu vesileyle aynı soyadı almıştır. (bknz. Anar; 2015, s. 964)

⁶⁵⁰ Kamal Talıbzadə; *Sənətkarın Şəxsiyyəti*, Yazıçı, Bakı, 1978, s. 111

⁶⁵¹ Vurgun; 1963, C.IV, s. 383

⁶⁵² Age, s. 356

*Dedi: "Tenhada bu ses nolsa gerek?"
"Kız vücudun sarı güller gibi ter!
Çık sudan kendini ıryan göster!"
Aranırken ayın olgun sesini,
Soğuk ay öptü beyaz ensesini,
Sardı her uzvunu bir ince sızı;
Bu öpüş gül gibi soldurdu kızı.
Soldu, günden güne sessiz, soldu!
Dediler hep: "Kıza bir hal oldu!"
...
Bir sabah söyledi son sözlerini,
Yumdu dünyaya ela gözlerini;
Koptu evden acı bir vaveyla,
Odalar inledi: "Leyla! Leyla!"*

dizelerine istinaden Yahya Kemal'i okuduğunu ya da takip ettiğini anladığımız şu dizeleri kaleme alır:

*Kamal soyundurdu Leylanı çılpaq,
Çıxardı sahilə, ay işığına;
Baxdı dönə-dönə, həzlər alaraq,
Açıq bir bədənənin yaraşığına.
Yazıq ki, Leylanı tutan sətəlcəm
Qızcığın qanına işlədi birdən.
Həyatı tərək etdi o taleyi kəm,
Şair "ilham" aldı bu faciədən...
Baharın fəslində soldu bir çiçək,
Gözəl bir insanın boş qaldı yeri.
"Odalar ağladı inildəyərək"...
Matəm qaytarmamış ölənə geri! ⁶⁵³*

Vurgun burada Yahya Kemal'in "Nazar" adlı şiirinde tahayyül ettiği "Leyla'yı, Azərbaycan'ın ilk kadın pilotu için yazdığı "Leyla" şiirinde hatırlatmıştır. O, Yahya Kemal'in tahayyülündeki Leyla'ya acımış ve onun trajedisinden "ilham" alan şaire de ironi yapmıştır. Sonuçta Leyla'ya yaptığı telmihlerden yola çıkarak şair, Pilot Leyla Mehmedbeyova'yı hicran yarası almış kederli biri gibi görmek istemediğini ifade etmiş ve "Bizim qismətimiz göz yaşı deyil/ Bizimdir yaşamaq, gülmək həvəsi" sözleriyle ona ümit vermiştir.

Türkiye sahası Türk şairlerinin etkileri yukarıda belirttiğimiz gibi Samed Vurgun'un şiirlerinde kendisini göstermiş; fakat olgunluk döneminde ise bu etkilere

⁶⁵³ Vurgun; 1960, C.I, s. 203

çok daha az rastlanmıştır. Bunun nedeni Sovyet Dönemi'nin uyguladığı siyasi baskılar ve yasaklamalar olabileceği gibi, Samed Vurgun'un sanat çizgisini belirlemedeki tercihi de olabilir. Fakat kesin olan Samed Vurgun'un gençliğinde etkisinde kaldığı yenileşme dönemi Türk edebiyatından fikrî ve sanatsal anlamda etkilendiğidir. Onun olgunluk dönemine kadar olan yaratıcılığında fikir ve sanat açısından Türkiye sahası edebiyatından etkilenmesi çeşitli nedenlere dayandırılabilir. Azerbaycan şiirinde örnek aldığı Hüseyin Cavid ve Ahmed Cevad gibi seleflerinin Türk edebiyatıyla sıkı ilişkileri olan romantikler olması bunlardan biri olabilir. Bununla beraber Samed Vurgun'un olgunluk dönemine kadar olan yıllarının, 1905'ten 1920 arasındaki Azerbaycan edebiyatının modernleşme çalışmalarına denk gelmesi önemli olmuştur. Çünkü bu dönemde edebiyat alanında Türkiye önemle takip edilmiştir. Dolayısıyla Samed Vurgun'un okuduğu Kazak Öğretmen Okulu'nda Türkiye sahası edebiyatına yer verilmiştir. Tabii okulda okuduğu iki yılın Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yıllarına denk gelmesi de ders müfredatında Türkiye sahası edebiyatına rahatlıkla yer verilmesini de sağlamıştır. Önemli olan bir başka husus da Feridun Bey Köçerli gibi Türk dünyasının gelişmelerini yakından takip eden bir hocanın Kazak Öğretmen Okulu'nda eğitim-öğretim faaliyetlerinde birinci dereceden aktif olmasıdır.

2.2.6.1.2. Azerbaycan Edebiyatı

Samed Vurgun, XX. yüzyıl Azerbaycan Sovyet edebiyatının en aktif ve üretken temsilcilerinden biri olmuştur. Sovyetler Birliği yönetimindeki Azerbaycan'da siyasi çalkantıların en fazla olduğu dönemde eserler veren Samed Vurgun, bu dönemin edebiyat tarihine, özellikle şiir alanında damgasını vurmuştur.

Daha önce ayrıntılı olarak ele aldığımız Sovyet Döneminin siyasi ve sosyal koşulları dâhilinde çalışmalarını sürdüren Samed Vurgun, Sovyet edebiyatı çizgisini benimserken, eserleriyle Azerbaycan klasik edebiyat mirasına sahip çıkmaya çalışmıştır. Azerbaycan şiir geleneğinin bazı etkilerini üzerinde taşıyan; fakat dönemin edebiyat akımına da uyum sağlamaya çalışan sanatçı, sanat hayatı boyunca içerik ve biçim açısından şiirde değişken bir grafik çizmiştir.

Oğuz Türklerinin ve dolayısıyla Azərbaycan edebiyatının da en önemli eserlerinden biri olan Dede Korkut destanının, Samed Vurgun için anlam ve önemi vardır. Dede Korkut, Samed Vurgun'un "Gələcəyin Toy-Bayramı" eserinde

*Dədə Qorqud dediyimiz min bir yaşlı bir ozan da.
Qoca vaxtı öz sazını sinəsinə basacaqdır,
Bütün xalqlar və tayfalar ona qulaq asacaqdır.
O açacaq dəniz kimi tükənməyən ağılını,
Söyləyəcək öz yurdunun qəhrəmanlıq nağılını.
O, məclisə can verəcək ayın, günün camalı ilə,
Azərbaycan torpağının dərya boyda kamalı ilə*⁶⁵⁴

herkesin sözünü dinlediği bir bilge olarak, halkının kahramanlık destanını söyleyen bir ozandır. Celal Abdullayev'e göre Samed Vurgun Dede Korkut'un etkisi altında kalarak "Fərhad və Şirin" piyesindeki "Azər Baba" karakterini yaratmıştır.⁶⁵⁵ Bu, muhtemeldir; fakat kesin bir yargıya varamıyoruz. Kesin olan, Samed Vurgun'un Dede Korkut destanından etkilendiğidir. Bunu bir konuşmasında ifade eden Samed Vurgun, özellikle standaki kadınların durumuna dikkat çekmiştir: "Qəribə burasıdır ki, 'Kitab-i Dədə Qorqud' hekayələrində çox cəsur və nəcib qadınlar təsvir olunmuşdur. Səfərə çıxan bahadırların qadın və nişanlılarına öz toy günlərində əbədilik bir sədaqət və'd edir. Orası da xarakterdir ki, qəhrəmanların həyatında çox arvadlılıq yoxdur; hər bahadının bircə arvadı vardır."⁶⁵⁶ Samed Vurgun'a göre Nizâmî-yi Gencevî de pek çok eserinde Dede Korkut'tan etkilenmiştir.⁶⁵⁷

Fars ve Türk edebiyatlarında birçok şaire örnek olan Nizâmî-yi Gencevî'den Samed Vurgun da oldukça etkilenmiştir. Firdevsî ve Senâ-î Gaznevî'den etkilenen Gencevî; Mevlânâ Celâleddîn-i Rumî, Sa'dî-i Şîrâzi, Fuzûlî, Molla Câmî ve Emîr Hüsrev-i Dihlevî gibi şairleri etkilemiştir.⁶⁵⁸ Samed Vurgun da Nizâmî-yi Gencevî'nin etkisiyle daha önce ifade edildiği gibi "Fərhad və Şirin" piyesini yazmış, Nizâmî'nin Leyla ile Mecnun eserini Azərbaycan Türkçesine çevirmiştir. Nizâmî'nin Azərbaycan edebiyatı üzerinde de oldukça etkili olduğunu "Nizami İrsi və Müasir Dövrümüz", "Dahi Azərbaycan Şairi" gibi yazılarında ve bazı

⁶⁵⁴ Vurgun; 1960, C.II, s. 166

⁶⁵⁵ Abdullayev; 2012, C. VI, s. 59

⁶⁵⁶ Vurgun; 1972, C.V, s. 136

⁶⁵⁷ Age, s. 108

⁶⁵⁸ Mehmet Kanar; "Nizâmî-i Gencevî", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007, s. 183

konuşmalarında dile getiren Samed Vurgun, onun bir Türk şairi olduğunu; fakat döneminde Hâkânî-i Şirvânî gibi Azerbaycanlı şairlerin Farsça yazmak zorunda bırakıldığını ifade etmiştir. Samed Vurgun, Nizâmî'nin bu konuda söylediği bir sözü de (kaynak vermeden) dayanak olarak göstermiştir: “ *Mənim türk olmağım kimə xoş gəlmirsə, yəqin ki, o türklərin doğasının dadını bilmir.*”⁶⁵⁹ Aynı yerde Hâkânî'den de benzer bir alıntı yapan Samed Vurgun'un bu şairlerden çok derin etkilendiği görülmektedir. Bunu, Samed Vurgun'un Nizâmî ve Hâkânî'den yaptığı şiir çevirileri ve şiirlerinde bu şairlere yaptığı telmihler de açıkça göstermektedir. Örneğin “Rustaveli” şiirinin ilk beyiti şöyle başlar:

*Xaqanilər, Nizamilər yetişdirən bir vətənin
Oğlu qızı şer yazır yubiləyinə bu gün sən*⁶⁶⁰

Samed Vurgun'un etkilendiği şairlerden biri de İmaeddin Nesimî'dir. Şair, “Bakının Dastanı”, “Azad İlham” ve “Vaqif” eserlerinde Nesimî'ye de telmihler yapmıştır. “Vaqif” piyesinde, Nesimî'nin öldürülürken neden sarardığını sorduklarında verdiği “*Ben, aşk fecrinden doğan âşıklık güneşiyim. Güneş batarken sararır.*” yanıtı, Vakıf aracılığıyla hatırlatılmıştır. Piyeste Vakıf, şeyhin kendisine neden sarardığını sorduğunda, ona “*Qafil, gün batanda rəngi saralar!*”⁶⁶¹ biçiminde yanıt vermiştir.

Azerbaycan edebiyatında Fuzûlî de Samed Vurgun'u derinden etkileyen şairler içindedir. Samed Vurgun, “Azərbaycan” (1935), “Leyla” (1935); “Bayram Qabağı” (1937), “Yandırılan Kitablar” (1947) gibi şiirlerinde “kalemini kudretli” bulduğu Fuzûlî'nin adını geçirmiştir. Şairin “Füzulinin Dərdi” (1935) şiiri ise Fuzûlî'ye bir nazire gibidir. Fuzûlî'nin “–maz mı” redifli gazelinden aldığı,

*Şəbi-hicran yanar canım, töker qan çeşmi-giryanım,
Oyadar xəlqi əfqanım, qara bəxtim oyanmazmı*⁶⁶²

beyiti dörtlük biçimine getiren Samed Vurgun, şiirini o dörtlüğün hece ölçüsüne ve uyak şemasına paralel olarak yazmıştır. Şairin şiirde Fuzûlî'yi yüceltiği ifadelere rastlamak mümkündür:

⁶⁵⁹ Vurğun; 1972, C.V, s. 137

⁶⁶⁰ Vurğun; 2004, s. 291

⁶⁶¹ Vurğun; 1963, C.III, s. 112

⁶⁶² Füzuli; 2005, s. 290

*Nə odlar görmüsən bilsən,
Əzəldən aşiq oldun sən,
Böyük ruhunla bir türksən,
Muradın şamı yanmazmı?*⁶⁶³

Samed Vurgun çox sevdiyi dostu Müzisyen Üzeyir Hacıbəyov'un vefatı üzerine yazdığı "Eşq Olsun Sənətkara" adlı şiirinde onun yönettiği "Köroğlu" və "Ləyli və Məcnun" operalarından söz eder ve Hacıbəyov'u Azərbaycan edebiyatının ünlü şairleri Köroğlu ve Fuzûlî'nin isimleriyle yüceltir. Samed Vurgun için Köroğlu ve Fuzûlî, Azərbaycan halkının en büyük değerlerindendir.

Şaire göre Azərbaycan edebiyatının en büyük değerlerinden bir diğeri de Molla Penah Vakıf'tır. Daha önceki bölümlerde de Vakıf'ın bir şair olarak Samed Vurgun'un üzerinde ne denli etkiye sahip olduğundan söz etmiştik. Zaten Samed Vurgun, yazdığı "Vaqif" piyesi ile onun tarihî kişiliğine ve sanatına olan hayranlığını işlemiştir. Samed Vurgun'un Vakıf'a büyük hayranlık ve bağlılık duymasının bir nedenini - belki de en önemlisini- yazdığı "Vaqif Haqqında" yazısında şöyle dile getirmiştir: *"Bizcə, Vaqif böyük estetik zövqlər şairi olmuşdur. Lakin bu zövqlər Azərbaycan zəlfının öz doğma zövqləri olduğundan, Vaqifin şe'rləri dillərdə əzbədir. Onlar öz əhəmmiyyətini bugün belə itirməmişdir."*⁶⁶⁴ Samed Vurgun'a göre Vakıf, Azərbaycan şiirinin bir asırlık inkişafını sağlamış ve sonraki nesillere özgün bir isim olarak kalmıştır. Vurgun, "Salam"(1932), "Şairin Ölümü" (1935), "Azad İlham" (1936), "Bənövşə" (1937), "Azərbaycan" (1938), "Bizim Gəncliyə" (1939) gibi pek çok şiirinde Vakıf'ın adını geçirmiştir.

Nizami Caferov'a göre Azərbaycan edebiyatında Fuzûlî ve Vakıf'ın sentezinden Samed Vurgun ortaya çıkmıştır: *"XIX. əsrin sonu, XX. əsrin əvvəllərində xalqın ictimai həyatında mövcud olan əksiklərin estetik təfəkkürdə sinxron şəkildə qabardılması üçün şərait yaranır. Nəticədə XX. əsrin əvvəllərindən etibarən Füzuli düşüncə tərzini Vaqif düşüncə tərzinin sintezləşməsi gedir.- S. Vurğun yetişir..."*⁶⁶⁵ Nizami Caferov'un Fuzûlî ve Vakıf karşılaştırmasından görüldüğü üzere, gerek düşünce tarzı gerekse düşüncelerini ifade ettiği karakteristik

⁶⁶³ Vurğun; 2004, s. 82

⁶⁶⁴ Vurğun; 1972, C.V, s. 85

⁶⁶⁵ Cəfərov; 2007, s. 49

ifadeler açısından Vakıf'ın Fuzûlî'den etkilenmesi söz konusudur. Sonuç itibarıyla Samed Vurgun her ikisinden de etkilenmiş; fakat Vakıf'a dildeki sadeliği ve yaşama daha dönük olması nedeniyle daha yakın olmuştur.

Samed Vurgun, Mirza Fethali Ahundov'un sanat anlayışını ve hayata bakış açısını pek çok yönden takdir etmiş ve yüceltmıştır. Örneğin onun için Ahundov'un edebî faaliyetleri, halkçılığı, hümanizmi; materyalist ve ateist dünya görüşü takdire şayan özelliklerinden bazılarıdır. Samed Vurgun, hayranlık duyduğu Ahundov'u 1953'te yazdığı "M. F. Axundov Bizimlədir" başlıklı yazısında şu sözlerle tasvir etmiştir: *"Mizə Fətəli Axundov xalqlar tarixində nadir yetişən fəvqəladə bir istedad, başdan-ayağa hünər və mənəvi qəhrəmanlıq timsalı olan sarsılmaz bir iradə, alovlu bir məslək eşqilə yaşayan, böyük ideyalar uğrunda tarixin qara qüvvələrilə ömrü boyu çarpışan, qəhrəman və dahi bir şəxsiyyət olmuşdur."*⁶⁶⁶ Ahundov'un Samed Vurgun'a göre örnek teşkil eden bir diğer özelliği, estetik görüşlerinin Doğu şiirinde hüküm süren skolastik, dogmatik öğretilerden ve Sadi Şirazî gibi sanatçıların didaktizminden tamamen ayrılmasıdır.⁶⁶⁷

Necef Bey Vezirov ve Cafer Cabbarlı'nın Samed Vurgun'un yazdığı piyeslerinde etkisi olmuştur. 14 yaşındayken Kazak'ta Vezirov'un "Müsibəti-Fəxrəddin" adlı oyununu izleyen Samed Vurgun, oyundaki Fəhrəddin karakterinin yaklaşımlarını sevecen, saf ve hümanist bulur ve bunlar şairde derin etkiler bırakır. Davud Hacıyev'e göre Vurgun'un "Xanlar" piyesindeki bazı sahneler, Vezirov'un oyunundaki sahnelerle birtakım benzerlikler göstermektedir.⁶⁶⁸

Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden Cafer Cabbarlı'nın Samed Vurgun'da büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Fakat Samed Vurgun, Cabbarlı'nın ölümünün onuncu yılında yaptığı bir konuşmada, onu bir şiirinden örnek vererek yüceltmıştır. Bu şiir, Azerbaycan romantiklerinden biri olarak eserleriyle çağdaş Türkçülüğün gerçekleşmesi yolunda çalışmış Cafer Cabbarlı'nın⁶⁶⁹ 1930'dan sonraki dönemine aittir. Samed Vurgun "inklabî romatizm" olarak tasvir ettiği bu "ilerleme"yi bütün Cafer Cabbarlı yaratıcılığının bir esası olarak

⁶⁶⁶ Vurgun; 2005, C.V, s. 266

⁶⁶⁷ Age, s. 267

⁶⁶⁸ Hacıyev; 1983, s. 78

⁶⁶⁹ Kengerli; 2008, s. 101

değerlendirir.⁶⁷⁰ Fakat yaptığı konuşmasında Cabbarlı'yı "*C. Cabbarlı XIX və XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin ən nadir simalarından biridir. Cabbarlı öz yaradıcılığının vüs'əti, sənət xəzinəsinin zənginliyi e'tibarilə Mirzə Fətəli Axundovdan və Cəlil Məmmədquluzadədən (Molla Nəsrəddin) sonra XX əsr ədəbiyyatının ən görkəmli simasıdır.*"⁶⁷¹ sözleriyle tanımlar. Halbuki Cabbarlı, sanat anlayışında ve eserlerinin içeriğinde tıpkı Samed Vurgun gibi, çeşitli dalgalanmalar yaşamıştır. Samed Vurgun konuşmasına, Cabbarlı'nın söz gücünün üzerinde bıraktığı etkiyi yansıtan bir dördlülükle son verir:

*Bir həqiqət, bəlkə canlı bir xəyal kim
Müqəddəsdir Cabbarlının söz ülvyyəti.
Qanad gərsin üfüqlərə bir qartal kimi,
Xalqımızın böyük qəlbi, böyük sənəti!*⁶⁷²

Samed Vurgun'un Cabbarlı'nın epik üslubundan etkilendiğini düşünen Memmed Arif, onun Vurgun üzerindeki etkisini şu sözlerle ifade eder: "Onun *əsasən qəhrəmanlıq ruhunda olan tarixi dramları C. Cabbarlının 'Od Gəlin' faciəsindən sonra Azərbaycan Sovet səhnəsində xalqların həyatında baş verən və xalqların fəal iştirakı ilə hərəkətə gətirilən mühüm tarixi hadisələri əks etdirmişdir.*"⁶⁷³ Cabbarlı'nın söz gücünü "Bakının Dastanı" poemasında təkid edən Samed Vurgun, Kız Kalesi'nden söz etdiyi birinci bölümde şu satırları dile getirmişdir:

*Sözün düzü, mən acizəm təsvir üçün.
Səkkiz yüz il ömür sürən bu sənəti –
O heykəlin surətini çəkdi bir gün
Cabbarlının məndən böyük söz qüdrəti.*⁶⁷⁴

Samed Vurgun'un üslup olaraq Hüseyn Cavid'dən de etkilendiğini dile getiren araştırmacılar vardır. Örneğin Ramin Ahmedov, Samed Vurgun'un manzum dram yaradıcılığında Hüseyn Cavid mirasını gerçək anlamda sürdüren bir sanatçı olduğu düşüncesindedir.⁶⁷⁵ Ahmedov, bu yargısını desteklemek amacıyla söz konusu

⁶⁷⁰ Vurğun; 1972, C.V, s. 307

⁶⁷¹ *Age*, s. 303

⁶⁷² *Age*, s. 310

⁶⁷³ Arif; 1964, s. 6

⁶⁷⁴ Vurğun; 1961, C.III, s. 295

⁶⁷⁵ Ramin Əhmədov; *Səməd Vurğun Dramaturgiyası; Tarixilik və Müasirlik*, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı, 1996, s. 66

etkiyi ortaya koyacak herhangi bir örnek vermediği gibi, Memmed Arif'in Samed Vurgun ve Hüseyn Cavid'in üslup farklılıkları olduğu ifadesine de karşı çıkmıştır. Memmed Arif bu farklılığı şöyle ifade etmiştir:

“... Lakin H. Cavidin yaradıcılığı metodu sosialist realizminə çox ləng yaxınlaşdığı kimi, onun poetik ifadə tərzı də xəlqilikdən hələ uzaq idi. Həsusən, onun şe'r dili çox ağır idi. Burada ərəb-fars sözləri və tərkıbləri ilə bərabər osmanlı ifadələri də böyük yer tutur, şairin üslubunu ağırlaşdırırdı.

*H. Caviddən sonra Azərbaycan səhnəsi üçün mənsum pyeslər yazan S. Vurgun bunu nəzərə almışdı. Caviddən fərqli olaraq o öz qəhrəmanlarını təmiz və sadə Azərbaycan dilində danışdırmış, ərəb, fars və osmanlı sözlərindən qaçmışdır.”*⁶⁷⁶

Memmed Arif'in Samed Vurgun'un Hüseyn Cavid'den ayrılan üslup özellikleri konusunda haklı olduğu yerler olabilir. Fakat bu sözler, Samed Vurgun'un gençlik dönemlerinde kendisine şiir ithaf ettiği Hüseyn Cavid'den hiçbir şekilde etkilenmediğine de kanıt oluşturmaz. Çünkü Samed Vurgun'un gençlik dönem sanat dünyasında, Azerbaycan'da Hüseyn Cavid gibi romantikler oldukça etkili olmuştur. Fakat Samed Vurgun'un olgunluk döneminde sosyalist-realist bir çizgiye geçtiği gerçeği de ortadadır. Dolayısıyla bu veriler ışığında, Samed Vurgun'un gerçek anlamda Hüseyn Cavid'in edebî vârisi olduğu yargısına varılamayacağı gibi, Hüseyn Cavid'in halka uzak bir sanatçı olduğu veya Samed Vurgun üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığını söylemek de bir o kadar duygusal bir yargı olacaktır. Bu konu, duygusal yargılardan uzak, karşılaştırmalı bilimsel bir çalışmayla ele alınmalıdır.

Samed Vurgun'un Azerbaycan edebiyatında takdir ettiği ve yücelttiği bir diğer isim Mirza Elekber Sabir'dir. Samed Vurgun, Sabir'in zulme ve taassuba karşı kaleme aldığı satirik şiirlere hayrandır. Vurgun, “Çil Tuyuğun Tək Yumurtası” şiiride, Sabir'in eleştirel üslûbuna olan hayranlığını açıkça dile getirmiştir:

*Oxucum, e'tiraf edirəm qəlbən,
Satıra gəlməyir mənim əlimdən.
Bəlkə də çatmayır buna qüdrətim,
Başqa bir ruhdadır şe'rim, sənətim.
Sabir sağ olsaydı bu təmanı mən
Ona bağışlardım candan, ürəkdən.*

⁶⁷⁶ Arif; 1964, s. 216

*Yazardı öz böyük məharətilə,
Bir aslan qəlbinin cəsarətilə,
Biz də oxuyardıq, heyran qalardıq,
Bundan da başqa bir ibrət alardıq.*⁶⁷⁷

Aynı şiirde dönemin şairlerini Sabir'in varisleri olarak değerlendiren Samed Vurgun, "Bakının Dastanı" poemasında ve "Sabirin Şərəfinə" şiirində Sabir'i hatırlatmışdır. Samed Vurgun'un Sabir'in kalemine ne kadar hayran olduğu, oğlu Yusuf Samedoğlu'nun 12 Mayıs 1957'de kaydettiği bir anısından da açıkça görülmektedir. Bu anı, Sabir'in sanatının Samed Vurgun'da ne denli etkili olduğu konusunda fikir verebilir:

"Bir hadisə ömrüm boyu yadımdan çıxmıyacaqdır. Bakıya, yay tə'llərinə gəlmişdim. Axşam saat on bir radələrində bilmirəm, nə üçünsə atamın yanına - kabinetə girdim. Mənim ayaq səslərimi eşidib o, başını qaldırdı. Mən onun yaşarmış gözlərini gördüm. Sözü düzü, özümü itirdim. Hələ indiyə kimi heç bir vaxt atamı gözüyaşlı görməmişdim. O məni yanına çağırıb, elində tutduğu 'hophopnamə'ni stolun üstünə qoydu və kövrəlmiş bir səslə dedi:

- Dəyirəm, görəsən Sabir yüz il yaşasaydı, dünyanın beli qırılardı?! Eh, nəmərd dünya!.. Sən Sabiri oxumusanmı?

Cavab verdim ki, oxumuşam.

*- Oxu, həmişə oxu. Yoldaşlarına da de ki, oxusunlar..."*⁶⁷⁸

Samed Vurgun, duygusal anlamda Azərbaycan'a derin bağlılık hisseden bir şairdir. Daha önce de belirtildiği gibi, onun "vatan" kavramını, temel anlamda Azərbaycan oluşturur. Azərbaycan, Samed Vurgun için yalnızca bir ülke olmaktan fazlasını ifade eder ve şairin yazdığı pek çok şiirin ve yazının en önemli kaynaklarından biridir.⁶⁷⁹ Şair bir konuşmasında " 'Azərbaycan şe'ri isə mənim

⁶⁷⁷ Vurğun; 1960, C.II, s. 9

⁶⁷⁸ Məmmədbəyov; 1973, s. 50

⁶⁷⁹ Bu bağlamda Azərbaycan Milli İlmə Akademisi'nin Samed Vurgun hakkında yayımladığı "Səməd Vurğunun Bədii Dilinin İzahlı Lüğəti"nin herhangi bir bilgi vermemesi yadırganacak bir durumdur. 2011 yılında basılan 670 sayfalık hacimli sözlüğün şairin en önemli ilham kaynaklarından biri olan "Azərbaycan"ı madde başı olarak almaması, Samed Vurgun'un eserlerinde Azərbaycan'ın özel bir anlamının olmadığı ya da yalnızca bir "ülke" olduğu düşüncesini akıllara getirebilir. Sözlüğün girişinde "Lüğəttə 6215 söz və 1753 ifadə vardır. Cəmi 7 968 söz və ifadədir. Şairin dilinin lüğətinin hazırlanmasında əsas məqsəd ədibin bədii əsərlərində istifadə olunmuş leksik vahidlərin miqdarını göstərmək və mənalərini müəyyənləşdirmək olmuşdur." ifadələrindən sözlüğün amacının Samed Vurgun'un edebî eserlerinde kullandığı sözcüklerin anlamsal alanlarını ortaya koymak olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Sözlük, temel anlamlar dışında Samed Vurgun'un eserlerindeki sözcüklerin anlamsal alan genişliğini vermek konusunda yetersiz kalmaktadır. Örneğin "kommunizm" maddesinde "Kommunizm [fr. Kommunizme, əsl. lat. Kommunist – ümumi] köhn. İstihsal alətlərinin

həyatıma, bütün həyat proqramıma uyğundur. Mən nə qədər yaşayıb yaratsam, 1933-cü ildə yazdığım bu kiçik şəra aşıladığım motivləri bütün əsərlərimdə oxuyacaq, duyacaksınız.”⁶⁸⁰ sözleriyle Azərbaycan’ın sanatındaki özel yerini açıkça ortaya koyar.

2.2.6.1.3. Özbek Edebiyatı

Azərbaycan’ın gür sesli Sovyet şairi olaraq Samed Vurgun, digər Sovyet halklarında olduğu gibi, Özbeklər üzərində de etkili olmuştur. Almaz Ülvi’nin “Özbək Poeziyasında Azərbaycan və Səməd Vurğun Mövzusu” başlıklı yazısından, Samed Vurgun’un Özbek halkı tarafından oldukça sevildiği anlaşılmaktadır.⁶⁸¹ Vurgun’un bu dönemde, Azərbaycan edebiyatıyla ortak özellikler gösteren Özbek edebiyatının pek çok şairiyle de edebî müasetbetleri olmuştur. Dönemin sosyalist düzeniyle uyum içinde şiirler yazan Gafur Gulom, Hamid Alimcan, Musa Aybek ve Zülfiyə İsrailova gibi isimler⁶⁸² bunlardan bazılarıdır.

Samed Vugun, tıpkı Nizâmî gibi, XV. yy. Özbek şairi Ali Şîr Nevaî’yi de büyük bir şair olarak nitelendirmiştir. Fakat Nizâmî’den farklı olarak onun başlısını tüm doğu halkları edebiyatından Farsçanın çıkartılması konusunda verdiği mücadelede görür: “*Nəvai xüsusilə bütün Şərq xalqlarının ədəbiyyatından fars dilinin qovulması sahəsində olduqca böyük rol oynamışdır.*”⁶⁸³ Samed Vurgun, Nevaî’nin yalnızca büyük bir edebiyat değil, aynı zamanda büyük bir dil yarattığını da düşünür. Nevaî’yi çok yönlü ve yetenekli bir bilge olarak değerlendiren Samed Vurgun, onu bu yönüyle Nizâmî’ye benzetmiş ve kendisinden daha çok yararlanılması gerektiğini ifade etmiştir:

ümumiləşdirilməsi, sosialist inklabı, proletar diktaturası, istismarcı siniflərin aradan qaldırılması prinsipinə əsaslanan və iki mərhələsi olan yüksək ictimai quruluş// Həmin ictimai quruluşun ikinci, yüksək fazası.” (bknz. İsmayıl Məmmədli, Səməd Vurğunun Bədii Dilinin İzahlı Lüğəti, Elm, Bakı, 2011, s. 355) tanımlaması, Samed Vurgun’un eserlerinde kullandığı “kommunizm” sözcüğünün anlamsal alanlarına yer vermemiştir. Bu durum “Sovet” maddesi gibi pek çok maddede görülmektedir. Sonuç itibarıyla sözlük, Samed Vurgun’un edebî dilinin sözlüğü olmaktan uzak olan bir çalışmadır.

⁶⁸⁰ Vurğun; 1972, C.V, s. 273

⁶⁸¹ Almaz Ülvi; **Azərbaycan - Özbək (Cığatay) Ədəbi Əlaqələri**, Qartal, Bakı, 2008, s. 56

⁶⁸² Aziz Merhan; “Yazılı Özbek Edebiyatı”, **C.Ü. Sosial Bilimler Dergisi**, C.31. No.2, Aralık 2007, s. 167

⁶⁸³ Age, s. 133

“Mən Nəvaini dərya ilə müqayisə etdim və dedim ki, bizim bəzi alimlərimiz onun sahillərinə taxta qayıqlarda üzmək istəyirlər. Mənim zənnimcə, bu dəryaya müasir elm və mədəniyyət əsasında tikilmiş böyük bir gəmi salmaq lazımdır. Nizaminin böyük şəxsiyyəti ilə çiyin-çiyinə böyük Nəvai dayanmışdır.”⁶⁸⁴

Samed Vurgun’un Özbək şairlerden yakın arkadaşı Gafur Gulom ilə edebî sohbetləri olmuşdur. Vurgun, Gulom’la yaptığı özel sohbetlerinden birinde, Özbək halkı və Azərbaycan halklarının tarixdə birbirlerinden çox şey ögrendiyini; fakat binlerce yıl önce atalarının aynı dine ve “gözle görülmeyen bir ilahi yaratıcı” olarak nitelendirdiyi aynı tanrıya kılıç zoruyla inandırıldıklarını eleştirel bir dille anlatmıştır.⁶⁸⁵ Aynı sohbede Muhtar Avezov’a değinen Samed Vurgun, *“Ona eşq olsun, Men Vaqif’i, o da Abayı dirildib.”* sözüyle Avezov’un “Abay Yolu” eserine olan beğenisini dile getirmiştir.

Samed Vurgun’un Gafur Gulom ilə olan dostluğu, edebî münasebetlerinin de devamlılığını sağlamıştır. Gafur Gulom da tıpkı diğer Özbək şairler gibi, dostu Samed Vurgun için şiir yazmıştır. Zeynal Halil’in aktardığı “Qardaşım Səməd Vurğuna” adlı şiir, Samed Vurgun’un ellinci yaş günü için yazılmıştır.

Gafur Gulom’un 10 Nisan 1956’da yazdığı şiir, 12 Mayıs 1956’da “Ədəbiyyat və İncəsənət” gazetesinde yayımlanmışdır. Gazetede 11 dördlük olaraq yayımlanan şiir, 1958’de 13 dördlülükə “Özbək Ədəbiyyatı Antologiyası”nda basılmışdır. Antolojide bulunan üç dördlük, “Ədəbiyyat və İncəsənət” gazetesinde bulunmamakta; gazetede bulunan bir dördlük isə, antolojide bulunmamaktadır. Samed Vurgun’a bir methiye olaraq yazılan şiirde, aynı zamanda Lenin ve Komünist Parti də yüceltilir. 14’lü hece ölçüsüyle aktarılan şiirin ilk və son dördlülükleri şöyledir:

*Qudrətli bir ölkənin geniş asimanını
İri, parlaq ulduzlar bəzəmiş başdan –başə,
Diqqət etsən, yoxlasan tarixin karvanını,
Rast gələrsən burda sən neçə qiyamətli daşə!
...
Ən yaxın dostlarımin salanda bir-bir yada,
Səməd, sənin adını mən anıram vüqarla.*

⁶⁸⁴ Age, s. 133

⁶⁸⁵ Nəzirli; 2013, s. 211-212

*Səninlə bir yaratdım, bir yaşadım dünyada,
Qəlbim rahat döyünür, gözlərim iftixarla!*⁶⁸⁶

Mehdi Hüseyn'in ifadələrinə görə, Samed Vurgun və Cafer Cabbarlı Özbəkistan'da; Gafur Gulom və Musa Aybek isə Azərbaycan'da oldukça sevilen sanatçılardır.⁶⁸⁷ Özbəkistan'da sevilen və şarileri üzerinde etkili olan Samed Vurgun'un eserleri Gafur Gulom, Maksud Şeyhzadə ve Razzok Abduraşidov gibi isimler tarafından Özbek Türkçesine aktarılmıştır.

Samed Vurgun'un Özbek dostları, ölümünden önce ve sonra olmak üzere onun için pek çok şiir yazmışlardır. Bu şiirler, Samed Vurgun'un dostları üzerinde oluşturduğu derin sevgiye ve bıraktığı edebî etkiye örnek teşkil etmektedir. Bunlardan Özbek halk şairəsi Zülfiye İsrailova, müzeyi gezerken Samed Vurgun'un yarım kalmış sigarasından duygulanarak bir şiir yazar. Şiir, Samed Vurgun'un dostarı üzerinde ne denli etkili olduğunu gösteren tipik bir örnektir:

*Qəlbində intizar, gözündə marağ,
Onunla öpüşüb ömrün sonunda.
Papirosda olan etibara bax,
Yarımçıq qalıbdı ömrü onun da.
Yarımçıq papiros gör nələr deyir,
Təkcə od sönməyib onun qorunda.
Ey sözün xaqanı, sərraflı şair,
Neçə nəğmə söniüb dodaqlarında?!⁶⁸⁸*

2.2.6.2. Rus Edebiyatı

Samed Vurgun sanat hayatında sosyal ve siyasi temalara ilişkin düşüncelerini şiirleriyle sıklıkla şiirlerinde dile getirmiştir. Samed Vurgun, Çarlık Rusyası ve Sovyet Rusya'sı olmak üzere hayatı boyunca Rus kültürüyle iç içe bulunmuştur. Olgunluk döneminde içinde bulunduğu ideoloji dolayısıyla Çarlık Rusya'sına sert eleştiriler getirmiştir. Bu dönemde yalnızca Çar Rusyası'na değil; Azerbaycan'da görülen Türkçülük (Pantürkizm veya Turancılık) ideolojisine de karşı olmuştur. Samed Vurgun'un eserlerinde, fikir ve sanat yazılarında bunu açıkça görmek mümkündür.

⁶⁸⁶ İ. Soltan (tərc.), B. Cəfərov; *Özbək Ədəbiyyatı Antologiyası*, Azərnəşr, Bakı, 1958

⁶⁸⁷ Mehdi Hüseyn; "Dostluq əlaqələri", *Ədəbiyyat və İncəsənət*, 24.10.1964

⁶⁸⁸ Ülvi; 2008, s. 66

Sovyet Dönemi Ruya'sında resim, müzik gibi sanatsal çalışmalara kayıtsız kalmayan şair, dil ve edebiyat açısından da Rus kültüründen oldukça etkilenmiştir. Rus edebiyatının Sovyetler Birliği dönemine denk gelen Samed Vurgun'un sanat hayatı, çalışmamızın daha önceki bölümlerinde çeşitli yönleriyle ele alınmıştır.

Sovyetler Birliği'nin sosyalist realizm edebiyat akımı, önceki dönemlerde görülen sembolizm ve biçimciliğe karşı olmuştur. Dolayısıyla Samed Vurgun, sanat anlayışında sosyalist realizm dışında kalan sanatçılara sıcak bakmamıştır. Çarlık dönemi Rus edebiyatından en sevdiği ve kendisi için öğretmen olarak telakki ettiği isim ise Aleksandr Puşkin'in olmuştur. Samed Vurgun, Puşkin'i Rus şiirinin güneşi olarak tanımlamış⁶⁸⁹ ve şiirlerinde kendisinden defalarca söz etmiştir. Gavril Derjavin, Aleksandr Radişçev, Vasili Jukovski, Kostantin Batyuşkov, Nikolay Karamzin gibi sanatçıların Puşkinden önce var olduğunu ve bunları tanımdan Puşkin'i tanımanın da güç olduğunu düşünen Samed Vurgun, her şeye rağmen Puşkin'in seleflerinden aldığı ilham sayesinde, özgün bir üslupla, daha ileriye gittiği sonucuna ulaşmıştır.⁶⁹⁰

Puşkin, Samed Vurgun için oldukça önemli bir şairdir. Hatta Karl Marks'ın "Yevgeni Önegin" eseri için Rusça öğrendiğini ifade eden Vurgun,⁶⁹¹ Sovyet şairlerinin de Puşkin realizmini iyi kavraması gerektiği kanaatindedir. Çünkü Vurgun'a göre insanın düşünce ve duygularını kanatlandıran Puşkin'in romantizmi, realizmi için bütünleyici bir ögedir.⁶⁹² Samed Vurgun, Ahundov'un Puşkin'in ölümü münasebetiyle yazdığı şiirini de, Puşkin sanatının tarihî öneminin ne kadar doğru kavrandığının bir göstergesi olarak değerlendirmiştir. Bunlara paralel olarak da kendisi de 1936'da Puşkin'e,

*Mən səni sevmişəm körpəliyimdən,
Sənsən mehribanım, sənsən ustadım!
Nə qədər bəxtiyar bir insanam mən
Ki, sənin tələbən çağrılır adım.
Mən də bir ölkənin yazan əliyəm.
Bu bayram günündə bəzənməliyəm.*⁶⁹³

⁶⁸⁹ Vurgun; 1972, C. VI, s. 143

⁶⁹⁰ Age, s. 148

⁶⁹¹ Age, s. 152

⁶⁹² Age, s. 151

⁶⁹³ Vurgun; 1960, C.I, s. 242

dizeleriyle seslendiği “Böyük Şairin Şərəfinə” adlı övgü dolu şiirini yazmışdır. Samed Vurgun, her yönden mükəmmel bir sanatçı olaraq dəyərləndirdiyi Puşkin ilə ilgili düşüncələrini “Böyük Sənətkar Puşkinin Ölümünün 100 İlliyi Qarşısında” (1936), “A. S. Puşkinin ‘Yevgeni Onegin’ Poemasının Tərcüməsi Haqqında” (1936), “Puşkini Azərbaycanda Yaxşı Tanırırlar” (1937) və “Rus Şeirinin Günəşi” (1943) gibi pek çok yazısında dile getirmiştir.

Samed Vurgun’un sanat anlayışında etkili olan isimlerden biri Mayakovski’dir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Samed Vurgun’u olgunluk döneminin ilk yıllarında, biçim ve içerik yönünden etkileyen Mayakovski, Samed Vurgun’un sosyalist çizgiyi benimsemeye başladığı ilk dönemlerinde ona bir model oluşturmuştur.

Samed Vurgun’un “Fanar” və “Raport” şiirlerini Mayakovski’nin etkisiyle kaleme aldığını belirtmişdik. Özellikle “Fanar”ı tüm dünyada komünizminin zaferine olan inanç ruhuyla yazan Vurgun, bu şiirinde biraz kuruluk olduğu yönünde özeleştiri yapmış; fakat sanat anlayışını gücləndiren benzer başarılarını Mayakovski’ye borçlu olduğunu da saklamamıştır: “*Mayakovskinin poeziyası olmasaydı mənim üçün beynəlxalq məhiyyətli, mürəkkəb, siyasi mövzulara yiyələnmək ‘26 Bakı komissarı’ və ‘Ölüm kürsüsü’ (Georgi Dimitrov üzərində Leypsiq mühakiməsinə həsr edilmişdir.) kimi əsərləri yazmaq çox çətin olardı.*”⁶⁹⁴

Sovyetlər Birliyi’nin devrim mücadelesində tüm şairlərin kumandanı olaraq dəyərləndirdiyi Mayakovski, Samed Vurgun’a görə yalnızca idealist biri değil, aynı zamanda ikna gücü yüksek bir şairdir. Komünizmin və halkın kahramanlık mücadelesinin savunucusu olan Mayakovski, proletarya lehinə və emperyalizm aleyhində yazdığı eserlərində hiçbir şairdə olmadığı kadar edebî bir güce sahiptir.⁶⁹⁵ Vurgun bu bağlamda Mayakovski’yi anlamadığını veya çarpıttığını düşündüğü Mikayıl Refili gibi edebiyatçıları da sert bir dille eleştirmiştir. Vurgun 15 Nisan 1950’de “Ədəbiyyat Qəzeti”ndə yayımlanan “Viladimir Mayakovski və Şe’rimiz” yazısında Mayakovski’yi coşkuyla övmüş və onunla ilgili fikrini dile getirirken hiçbir olumsuz eleştiri yapmamıştır.

⁶⁹⁴ Vurgun; 1972, C.VI, s. 211

⁶⁹⁵ Age, s. 189

Samed Vurgun'un Rus edebiyatında en çok etkisinde kaldığı isimlerden biri de Maksim Gorki'dir. Vurgun "Qorki Haqqında" (1941) ve "Qorki Yaşayır" (1951) başlıklı yazılarında Maksim Gorki'yi olan hayranlığını dile getirmiştir.

Samed Vurgun, Sovyet milletlerinden biri olarak Maksim Gorki'yi özel bir aşkla sevdiklerini ve kendileri için Gorki'nin mahir bir sanatkâr ve üstad olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹⁶ Hiç kuşkusuz Samed Vurgun'u etkileyen en önemli husus, Gorki'nin felsefik duruşudur. Vurgun'a göre, Gorki'nin mücadeleci siması ve çağdaş medeniyetin yalnızca sosyalizm ile yükselebileceği düşüncesi, her zaman kendilerine yol gösteren bir kılavuz olmuştur.⁶⁹⁷ Onun "Kız ve Ölüm" eserini Azerbaycan Türkçesine çeviren Samed Vurgun, Gorki'nin hümanizminin tüm Sovyet halklarının kalbinde granit bir heykel olarak kalacağına inanmıştır. Vurgun, Gorki'yi sadeliği ve halkçılığı açısından takdir ederken, Boris Paternak'ı ise Gorki'den bu anlamda farklı olduğu için halkın sevgisini kazanamamış olmakla eleştirmiştir.⁶⁹⁸

Sovyet Dönemi Azerbaycan şiirinin en önemli temsilcilerinden biri, belki de birincisi olan Samed Vurgun, döneminin Rus şair ve yazarlarıyla samimi dostluklar kurmuştur. Mihail A. Şolohov, Aleksandr A. Fadeyev, Kostantin Simonov ve Nikolay Tikhonov gibi Azerbaycan edebiyatının inkişafına derin etkileri olan isimler⁶⁹⁹ Vurgun'un yakın arkadaşları olmuştur.

Azerbaycan Sovyet şiirinde en çok Samed Vurgun'u okuduğunu ifade eden Şolohov⁷⁰⁰ onun piyeslerinden de "Xanlar"ı izlemiş ve hayran kalmıştır. Samed Vurgun ise Şolohov'un realist ve halkla iç içe olması dolayısıyla örnek almış ve bu yönüyle onu çağdaş bir model olarak göstermiştir. Samed Vurgun "*Nə üçün Şoloxov böyük yazıçı, dünya yazıçısı kimi tanınır? Ona görə ki, o xalqla qırılmaz tellərlə bağlıdır, gecə-gündüz öz qəhrəmanları ilə birlikdə yaşayır... Hələlik biz öz içərimizdən Şoloxov tipli sənətkar yetirməmişik.*"⁷⁰¹ sözleriyle Azerbaycanlı yazarların da aynı şekilde halka bağlı olmaları gerektiği düşüncesindedir.

⁶⁹⁶ Vurğun; 1972, C. V, s. 183

⁶⁹⁷ Vurğun. 1972, C.VI, s. 226

⁶⁹⁸ Age, s. 366

⁶⁹⁹ Məmməd Arif; *Ədəbi-Tənqidi Məqalələr*, Azərnəşr, Bakı, 1958, s. 196

⁷⁰⁰ Nəzirli; 2013, s. 186

⁷⁰¹ Age, s. 190

Fadeyev'e göre Samed Vurgun, doğu şiirinin mirasını, realist Rus şiiriyle özgün bir şekilde ilişkilendirmiş ve zenginleştirmiştir.⁷⁰² Samed Vurgun'un da benzer ifadeleri vardır. Daha önce de belirtildiği gibi Vurgun, Azerbaycan şiir geleneğini tamamen reddetmemiş; bu şiir geleneğinde döneminin Sovyet edebiyatına uygun olan ya da olabilecek mirası işlemeyi tercih etmiştir. Örneğin devrimin ruhuna ters düştüğü düşünülen sembolik, natüralist veya bireysel temalı romantik eserler ve yazarları reddedilirken; realist olan ya da sosyal temalarda halka hitap eden her türlü sosyalist-realizm ürünü eser desteklenmiştir.

Rus sanatçılardan Konstantin Simonov, Samed Vurgun'un yakın arakadaşlarındandır. Samed Vurgun, Simonov'un "Bekle Beni"⁷⁰³ adlı şiirini geniş kitleleri derinden etkilediği için takdir etmiştir: "*Konstantin Simonovun 'Gözlə Məni!' şe'ri milyonlarla adamı dərindən həyəcanlandırırdı. Çox saf və dərin bir səmimiyyətlə aşılarmış olan bu şe'r, Böyük Vətən muharibəsi iştirakçılarının bir çoxunu düşündürən fikirlərə sanki bir cavab idi.*"⁷⁰⁴ Fakat Simonov'un cephede bir subayken Valentin Serova için yazdığı bu şiirde, hiçbir kahramanlıktan ya da vatan savunmasından söz edilmez. Aksine, tamamen bireysel bir aşktan söz edilmektedir. Katerina Clark, bu durumu, savaşta gösterilen bir ayrıcalık olarak değerlendirir:

*"Anavatanı kahramanca savunma teması, ve benzerleri, metnin hiçbir yerinde görülmez; şiirdeki 'ben'in korkusuz ve kararlı bir savaşçı olduğuna dair herhangi bir gösterge yoktur... Öne çıkarılan bu içten ve özel duygular, savaş sırasında ulusal birleşme için rejim tarafından tanınmış ideolojik bir ayrıcalık göstergesi olarak değerlendirilebilir, ama şiir Stalin sonrası çözümlenin (özgürlüğün) örneğini öngörmektedir."*⁷⁰⁵

Buna paralele olarak, Orlando Figes, bu şiirin bu kadar rağbet görmesini, hayatta kalma umutlarını sevgiliye kavuşma düşüncesine bağlayan milyonlarca askerin duygularına tercüman olmasına bağlar.⁷⁰⁶ Figes, bu düşüncesini, grup askerin

⁷⁰² Cəlal Abdullayev; **Əsərləri**, C. II, Caşioğlu, Bakı, 2011, s. 66

⁷⁰³ 1941'de yazılan şiirin orijinal adı: "Жди меня"

⁷⁰⁴ Vurgun; 1972. C.VI, s. 341

⁷⁰⁵ Katerina Clark; "'Wait for me and I Shall Return': The Early Thaw as a Reprise of Late Thirties Culture?"; Denis Kozlov, Eleonory Gilburd (Ed.), **The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s**, 85-108, University of Toronto Press, Canada, 2013, s. 88

⁷⁰⁶ Orlando Figes; **Karanlıkta Fısıldaşanlar – Stalin Rusyasında Özel Yaşam**, Nurettin Elhüseyn (Çev.), YKY, İstanbul, 2011, s. 438

Mayıs 1942’de bir Simonov’a gönderdikleri mektupla destekler. Askerler, mektupta şöyle yazar:

*“Ne zaman gazetelerde şiirlerin çıksa, alayımızda büyük heyecan yaşıyor. Şiirleri kesiyoruz ve kopyalarını çıkarıp elden ele aktarıyoruz; çünkü yeterli sayıda gazete gelmiyor ve hepimiz şiirleri okuyup üzerinde konuşmak istiyoruz. Hepimiz ezbere biliyoruz. Tam içimizden geçen şeyleri söylüyor bize. Hepimizin evde kalan karısı, nişanlısı ya da sevgilisi var ve hepimiz zaferle dönünceye kadar bizi bekleyeceklerini umuyoruz.”*⁷⁰⁷

Burada belirtilmelidir ki Samed Vurgun, Simonov’un

*Döneceğim, bekle beni
Ve iyilik dileme
Artık unutmak gerektiğini
Söyleyenlere.
Varsın oğlum ve anam
Yok olduğuma inansınlar,
Varsın, yorulup beklemekten
Otursun ateşin başına dostlar
İçsinler o acı şaraptan
Rahmet dileyerek yitene
Bekle. O şaraptan
İçmekte acele etme.*⁷⁰⁸

dizelerinden oluşan şiirini milyonları derinden etkileyen, saf ve samimi bir eser olarak değerlendirirken yine İkinci Dünya Savaşı sırasında genç bir şairin şiirine getirdiği eleştiride, farklı düşünceler dile getirmiştir. Samed Vurgun, genç şair Şirzad’ın tıpkı Simonov gibi hicran temasında yazdığı şiirinin,

*Durmayın gəçin illər, bir kanatlı yel kimi
Barı siz də titrəyin qəlbimdəki tel kimi,
Olsa da min ayrılıq, düşsə də gözdən iraq,
Yaşadır ürəyində o gözü qara məni.
Ay illər, bu səfərdən alını açıq, üzün ağ
Bir bahar sabahında yetirin yara məni!*

kısmını şu sözlerle eleştirmiştir:

“Siz görürsünüz ki, bu qondarma ‘keşikçi’ yalnız öz şəxsi xəyatını düşünən və təz bir zamanda geri qayıtmağa, öz isti yorğan-döşəyinə qayıtmağa can atan bir dezertir əhvali- ruhiyyəsi daşıyır.

⁷⁰⁷ Age, s. 438

⁷⁰⁸ Ataol Behramoğlu; *Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi*, Adam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 193

*Onun varlığına hakim olan yalnız şəxsi hisslərdir! Halbuki sovet keşikçilərinin ən böyük sifəti onlardakı ictimai hisslərin daha üstün və aparıcı olmalıdır. Nə üçün mən Şirzad yoldaşın bu şe'ri üzərində dayanmağı lazım bildim? Çünki bu, təsadüf deyildir. Bu kimi gərəksiz şe'rlər yazmaq son zamanlar moda olmuşdur.”*⁷⁰⁹

Görüldüğü üzere Vurğun'un, şair Şirzad'ın İkinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı şiirine 1941'de getirdiği bu eleştirisi, Simonov'un aynı dönemde yazdığı “Bekle Beni” şiirine 1955'te getirdiği değerlendirmesinden oldukça farklıdır. Sonuçta Samed Vurgun'un da cephedeki askerlerden benzer nitelikte sayısız teşekkür mektubu aldığı bilinen bir gerçektir. Fakat Samed Vurgun'un şiirleri, Simonov'un “Bekle Beni” şiiri gibi bireysel aşk konulu şiirler olmamıştır. Bunun nedeni, Samed Vurgun'un Simonov'un şiirine gösterdiği ayrıcalık olabilir. Nitekim Samed Vurgun, Simonov'un şiirlerini çok yönlü ve Sovyet insanların hislerini kucaklayıcı bulur.⁷¹⁰ Fakat yine de buna ilişkin kesin bir yargıya varmak zordur.

Vurgun'un şiirlerini seven ve bazılarını Rusçaya çeviren Simonov, daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Samed Vurgun için “Arkadaşım Samed Vurgun'un Londra'da Öğle Yemeği Sırasındaki Nutku” adlı şiiri yazmıştır. Simonov, Samed Vurgun'un “Gödəkcə” adlı şiirini kendisi için yazdığını ifade ederken⁷¹¹ aynı şiirin “Əsərləri” kitabında İlyas Abdullayev'e ithaf edildiği ifade edilmektedir.⁷¹² Samed Vurgun, 1955'te yazdığı bu şiirde herhangi bir isim kullanmamıştır.

2.2.6.3. Ermeni Edebiyatı

Samed Vurgun, sanat hayatında Ermeni edebiyatı ve sanatçılarıyla etkileşim içinde olmuştur. Şaire göre Haçatur Abovyan Azərbaycan Ermeni edebiyatları etkileşimi açısından önemlidir. Vurgun bunu, Abovyan'ın vefatının yüzüncü yılı itibarıyla yaptığı bir konuşmasında “*Abovyan, Axundov və Mirzə Şəfinin dostluğu, onların birgə yaradıcılıq və ictimai fəaliyyəti iki qardaş millî mədəniyyətinin inkişafına kömək etdi.*”⁷¹³ sözleriyle ifade etmiştir. Samed Vurgun Abovyan'ın yazdığı “Türk Kızı”⁷¹⁴ hikâyesinin Ahundov'un “Hacı Qara” piyesine bir karşılık

⁷⁰⁹ Vurğun; 1971, C.V, s. 179

⁷¹⁰ Vurğun; 1960, C.VI, s. 341

⁷¹¹ Əhmədov; 1986, s. 331

⁷¹² Vurğun; 1960, C. II, s. 365

⁷¹³ Vurğun; 1972, C.VI, s. 93

⁷¹⁴ Hikâyenin özgün adı: “Թուրքի աղջիկը”

olduğu düşüncesindedir. Abovyan kendi döneminin Ermenistan'ında Türk dili ve edebiyatının etkisini “*Ermenistan’da çocuklar ve kadınlar bile Türk dilini bilmektedirler. Bu yüzden yetenekli Ermeni şairlerinin ve âşıklarının Türk dilinde türkü ve şiirlerinin yazılması ve doğaçtan söylemeleri tamamıyla doğal bir olaydır.*”⁷¹⁵ sözleriyle ifade etmiştir. Sovyetler Birliği döneminde de görülen Ermeni – Azerbaycan dil ve edebiyat etkileşimlerinde, doğal olarak Samed Vurgun da rol oynamıştır.

“Yaradıcılıq Dostluğu” yazısında Sovyet Edebiyatında Ermeni – Azerbaycan edebî etkileşimlerinin önceki dönemlerden daha fazla olduğunu ifade eden Samed Vurgun, Azerbaycan edebiyatı ailesinde Aşot Bagdasaroviç Graşi, Tatul Huryan ve Samvel Avanesoviç Grigoryan gibi önemli şair ve yazarların yetiştiği düşüncesindedir.⁷¹⁶ Bunlar arasında Aşot B. Graşi, 1949’da Samed Vurgun’dan etkilenmiş ve onun bazı eserlerini Ermeniceye çevirmiştir. Aynı şekilde Tatul Huryan da Graşi ile birlikte Vurgun’un “Vaqif” piyesini Ermeniceye çevirmişlerdir. Grigoryan, Samed Vurgun’u sevmiş, takdir etmiş ve ona bir de şiir ithaf etmiştir. Üstelik şiir, Azerbaycan Türkçesinde yazılmıştır:

Azərbaycanın xalq şairi, Səməd Vurğuna,

*Səməd Vurğun - əhsən bu doğma ada,
Vüqarla çəkilir bu ad dünyada,
O, nələr, ah nələr gətirir yada,
Yazdım xoş günlər, xoş çağlar gəlir.*

*Şe’rin nəcə qapı, necə dil açdı,
Ürəkdən ürəyə necə yol açdı
Günəştək qəlblərə şəfəqlər sacdı,
Sənə oğlum deyən analar gəlir.*

*Həmişə çəkəndə o pak adını,
Açır o insanın qol-qanadını,
Unutmaq olar mı şe’rin dadını
Gözlərin yolunda qalanlar gəlir.*

⁷¹⁵ Z. İ. Budagova - V. L. Gukasyan; “Azerbaycan Ermeni Dil Temaları Üzerine”, (Çev. Sevinç Üçgül), **Karadeniz**, S.12, 2011, s. 198

⁷¹⁶ Vurgun; 1972. C.V, s. 176

İncəsənət” gazetesinde “Səmədlə Görüşlərim” başlığında bir yazı yazar. Şair bu yazıda Samed Vurgun’a olan hayranlığından ve onun üzerindeki edebî etkilerinden söz eder.

Suren Ayvazyan’a göre Samed Vurgun’un eserleri, Ermeni halkının arasında Yeghişe Çarents, Gegham Saryan, Nairi Zaryan ve Hovannes Şiraz gibi şairlerin eserleri kadar geniş yer tutmuştur.⁷¹⁹ Buna paralel olarak, yine bazı Ermeni şairleri Samed Vurgun’a şiirler yazmışlardır. Varsenik Ağasyan, Samed Vurgun’un ölüm yıl dönümünde ona şiir yazan şairelerden biridir. Sahyan’ın şiirinde olduğu gibi, Ağasyan’ın şiirinde de Samed Vurgun’un Azərbaycan şairlerine olan sevgisine ve akıcı olduğu ifade edilen üslubuna yapılan vurgu dikkat çeker:

*Bir gün mənə bacı deyib
Sıxdın bərk-bərk əllərimi-
Söhbət açdın insanlıqdan
Doğma, əziz qardaş kimi.
Bir bacı tək söhbətini
Dinlədikçə oldum həyran.
Dedim harda tapmaq olar
Belə şair, belə insan?!
Sən Nizami, Vaqif kimi
Öz adını hişz edərək,
Qalacaksan bu dünyada
Şe’r-sənət mayacağı tək.⁷²⁰*

Sokrat Hanyan da Samed Vurgun için yazdığı “İthaf” şiirinde,

*(...)
Nəğmələrin apardı məni uzaq illərə,
Hər diyarda eşitdim müdrik sözünü sənin.
Bir şirin nəğmə kimi düşmüş idin dillərə,
Hər yerdə ön sırada gördüm özünü sənini⁷²¹*

dizeleriyle onun üslubuna vurgu yaparken, Hripsime Poghosyan da “Gündəlik” adlı şiirinde

*(...)
O yerdə durnalar göyə yüksələr,
O yerə hər bahar durnalar gələr –
Vurgunun şe’rinin dinləyər, gədar.*

⁷¹⁹ Age, s. 28

⁷²⁰ Age, s. 34

⁷²¹ Age, s. 36

*Mənimsə yadımdan çıxmaz o səhər.
Deyirəm sussa da şair ürəyi,
Yenə bizimlədir arzu-diləyi.*⁷²²

dizeleriyle aynı şekilde onu ve şiirini yüceltir. Samed Vurgun'un ardından şiir yazarlar arasında Arşavir Vartanyan da vardır. Şairin yakın arkadaşı olan Vartanyan, "Doğma Yerlər" adlı şiirinde onun ölümünden duyduğu derin üzüntüyü dile getirmiştir. Vartanyan'ın şiiriyle birlikte Ağasyan, Hanyan ve Poghosyan'ın şiirlerini de Azərbaycan Türkçesine Mustafa İsgenderzade çevirmiştir.

Samed Vurgun'un takdir ettiği Ermeni şairler içinde Abovyan yanında Avetik İsaahakyan da vardır. Samed Vurgun, İsaahakyan ile her görüştüğünde onun şiir ve sanat konusundaki görüşlerine hayran kaldığını ifade etmiştir.⁷²³ Markar Davtyan'ın ifadesine göre, yaz aylarında Kislovodsk'ta bir araya gelen Vurgun ve İsaahakyan, şehir parkında dolaşarak sohbet etmişlerdir.⁷²⁴

Sovyet Rusya'sında tek güç olmaya çalışan Sovyetler Birliği milletleri, bazı politik konularda ortak noktada birleşirler. Bu birliktelik, özellikle İkinci Dünya Savaşı yıllarında daha da perçinlenir. Samed Vurgun'a göre Ermeni ve Azərbaycan halkları aynı tecrübeleri yaşamış olduklarından edebî açıdan da ortaklıklara sahip olmuşlardır ve yaşanan bu edebî ortaklıklar, aynı şekilde ilişkileri de perçinlemiştir:

"Eposlarımızın arasındaki bu oxşarlıq onunla izah edilir ki, bizim xalqlar eyni şəraitdə yaşamış, eyni əzabı çəkmiş, eyni düşmənlər və dostla üzləşmişlər..."

*Mənə elə gəlir ki, bu bəzəyişləri yaradan eyni zamanda bu iki qardaş xalqın ədəbi münasibətləri olmuşdur. Aşıq Qərib, Aşıq Ələsgər, Sayat Nova və başqaları tərəfindən söylənilmişdir."*⁷²⁵

Samed Vurgun'un burada söz ettiği halk destanları Sasuntzi Davit ve Tüm Türk dünyasının ortak motiflerinden biri olan Köroğlu'dur. David ve Köroğlu, halkına düşkün olan halk kahramanlarındandır. Samed Vurgun'a göre David Arap işgalcilerine, Köroğlu ise İran hanları ve Türkiye paşalarına karşı mücadele etmiştir.⁷²⁶ Samed Vurgun, bu mücadeleler bağlamında Araplara karşı savaştığı

⁷²² Age, s. 39

⁷²³ Age, s. 48

⁷²⁴ Əhmədov; 1986, s. 246

⁷²⁵ Vurgun; 1972, C. V, s. 114

⁷²⁶ Age, s. 114

bilinen Babek'i de David'e banzetir. Bunların hilekâr, yalancı ve hain olmamaları gibi ortak özellikleri vardır.

Samed Vurgun'un büyük şairler olarak nitelediği Hovhannes Tumanyan ve Hakob Hakobyan, Ermeni halk kültürüne odaklanmış ve bu kültür mirasından yararlanmışlardır. Çünkü Samed Vurgun için "halk kahramanları" oldukça önemlidir. Ermeni edebiyatının Sasuntzi Davit kahramanı bu anlamda onun şiirlerinde de yer almıştır. Onun 1939'da yazdığı,

*David, atdın oxlarını
Bu dağlardan o dağlara
Şimşək kimi gəlib keçdi
Buludları yara yara
Ana yurdu çox çağırdın,
Çox çağırdın ilk bahara,
Salam olsun David kimi
Oğul doğan analara!...*

*Cəlalını sən sürmədin
Bu dağlara yavaş yavaş,
Yollarında dayanmadı
Nə ağ tikan, nə qara daş.
Ermənistan cənnət oldu,
Gəl indi gəz, indi dolaş!
Salam sənə David hinger,
Salam sənə David yoldaş!*

*Çiçək açdı bu dağların,
Bağçaların xəzəlləri,
Nə gözəldir, nə göyçəkdir
Hayıstanın gözəlləri...
Mənim könlüm salamlayır
Həyat quran bu illəri,
Gözəl David! Ana yurdun
Gelib çıxdı ilk bahara,
Salam olsun David kimi
Oğul doğan analara!..⁷²⁷*

dizelerinden oluşan "David" şiirinde, Ermeni halk edebiyatının kahramanı olarak değerlendirdiği Davit'ten ve onun Ermeni halkı için ne kadar önemli olduğundan söz etmiştir.

⁷²⁷ Vurgun; 1960, C. II, s. 47

2.3. DİL ANLAYIŞI

Lenore Grenoble, günümüze değin Sovyetler Birliği'nin dil politikasıyla ilgili yapılan İngilizce çalışmaların en kapsamlısının Glyn Lewis'in "Multilingualism in the Soviet Union" adlı kitabı olduğu görüşündedir.⁷²⁸ Fakat Lewis, sosyal ve politik meselelere değinse de kitapta daha çok dilbilimsel incelemeler yer almaktadır. Lewis, "Sosyal, politik, demografik ve dilbilimsel faktörlerle birlikte eğitim faktörünün etkileşimi, Sovyetler'e olan bakış açımın merkezini oluşturuyor."⁷²⁹ sözleriyle asıl amacını dile getirdiği kitapta, Sovyetler Birliği'nin dilbilimsel heterojenliğini ele almıştır.

Grenoble, "Language Policy in the Soviet Union" kitabında Lewis'ten farklı olarak tarih ve dil politikasının gelişiminin incelenmesi üzerine yaptığı çalışmasını, esasen Sovyetler Birliği'ndeki dil ilişkilerinin toplum ve kültürle olan sorununa dayandırmaktadır. Sovyetler Birliği'nin Baltık, Kafkas, Orta Asya, Slav bölgesi, Moldova ve Sibirya olmak üzere altı coğrafi bölge şeklinde gruplandırılmış olduğunu ifade eden Grenoble, bu coğrafi ayrımların yalnızca uzak Sovyet bölgelerinin ayrımı için faydalı olmadığını, aynı zamanda dilsel uzlaşımın ve akrabalıkların ayrılması açısından da bir gerçeklik ifade ettiğine işaret etmektedir. Grenoble Sovyetler Birliği'nin dil politikasına ilişkin kaleme aldığı çalışmasında "*Birleşik Cumhuriyetlerin dil aileleri açısından değil, politik olarak taksim edilip şekillendirildiği unutulmamalıdır. Aslında Birleşik Cumhuriyetlerin ortaya çıkışı, Sovyet hükümetinin yeni bir ulusal kimlik yaratmak veya eskisini yok etmek çalışmalarıyla ilgilidir.*"⁷³⁰ sözleriyle konuya ilişkin tespitlerini dile getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin 1924 Anayasasında buluna "Türk", "Tatarca" gibi sözcükler, 1936 Anayasasında kaldırılmış; bunun yerine "Azerbaycanca" ifadesi kullanılmıştır. Dolayısıyla, 1936 Anayasası'ndan sonra Azerbaycan'da Türkçe, Türk dili gibi sözcükler resmen kaldırılarak "Azerbaycanlı" ya da "Azerbaycan dili"

⁷²⁸ Lenore A. Grenoble; **Language Policy in the Soviet Union**, Kluwer Academic Press, Dordrecht, 2003, s. 2

⁷²⁹ E. Glynn Lewis; **Multilingualism in the Soviet Union**, Mouton, Hague, 1972, s. 12

⁷³⁰ Grenoble; 2003, s. 5

ifadələri istifadəlməyə başlanmışdır.⁷³¹ Bu durum, dönəmin edebî faaliyetlərində de kendini göstermiş, sanatçılar buna uymaya çalışmışdır. Samed Vurgun da bunlardan biridir.

Samed Vurgun 1936'ya kadar "Türk dili", "Türkçe" ve "Azerbaycan Türkçesi" gibi ifadeler kullanırken, daha sonra (bazı istisnalar dışında) bundan vaz geçmiştir. Örneğin 1935'te "Qatarımızın Sü'rəti Artır" yazısında kendisi için "*Mən, türk şairi şe'r oxuyuram*"⁷³² diyen Samed Vurgun, aynı yıl "Oktyabr və Azərbaycan Ədəbiyyatı" yazısında "*Heç də təsadüf deyildir ki, Nizami Gəncəvi, Mirzə Şəfi Vazeh, Xaqani kimi bir sıra böyük və dahi sənətkarlarımız öz ana türk dillərini buraxaraq, bütün zəngin yaradıcılıqlarını o zamanın hakim fars dilində verməyə məcbur olmuşlar.*"⁷³³ derken isimlerini verdiği tarihî şairlərin dilləri için de "Türk dili" ifadəsini kullanmışdır. Şair aynı şekilde, "*Yalnız Oktyabrdan sonra türk ədəbi-bədii dili böyük inkişaf perspektivi qarşısında durmuşdur. Bugünkü türk ədəbi-bədii dili saflaşmaqda, əcaib qəribə tərkib və təşbəhlərdən, tə'birlərdən yaxa qurtarmaqdadır.*"⁷³⁴ sözlərində görüldüğü gibi, Azərbaycan edebî dilini "Türk edebî dili" olaraq adlandırmışdır. Sonuç olaraq bu örnekler çoğaltılabilir. Fakat bu ifadeler, Samed Vurgun'un pantürkizm ideolojisine sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim bazı şiir ve yazılarında "Azerbaycan" ya da "Azerî" ifadeleri yerine, zaman zaman "Türk edebiyatı", "Türk kızları", "Türk tenkidi", "klasik Türk şiiri", "Türk şairi" gibi ifadeler kullanan Samed Vurgun, 1936'dan sonra bunları kullandıktan da imtina etmişdir. Hatta daha da öteye giderek Azərbaycan Türkçesi için "Türk dili" adlandırmasının da doğru olmadığını 1949'da yazdığı "Şərəfli Yol" yazısında "*Anamızın dilini 'Anamızın kitabını' bizə vaxtilə qadağan etdilər, 'ərəb dili', 'fars dili', 'türk dili' deyər satqın və alçaq pantürkistlər, panislamistlər, müsavətlər bağırışdılar.*"⁷³⁵ sözləriylə ifadə etmişdir. Dolayısıyla Samed Vurgun'un 1936'ya kadar ve 1936'dan sonra olmak üzere dil adlandırmasında farklılıklar görülür. Örneğin 1936'da "*Mayakovski'nin əsərlərinin türk dilinə tərcüməsi mənə qane*

⁷³¹ Gönül Aliyeva; "SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması" (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005) s. 206

⁷³² Vurgun; 1972, C.V, s. 45

⁷³³ Age, s. 21

⁷³⁴ Age, s. 28

⁷³⁵ Vurgun; 1972, C.VI, s. 167

etmir”⁷³⁶ ifadesini kullanan şair, 1950’de benzer bir tümcede “*Mayakovskinin şerlərini Azərbaycan dilinə sanatkarlıqla tərcümə etmiş şair...*”⁷³⁷ ifadesini kullanmıştır.

Samed Vurgun’un kullandığı dil, XX. yüzyıl Azərbaycan Türkçesidir. Şair, gençlik yıllarında Türkiyə sahası Türk edebiyatının etkisiyle, Türkiyə Türkçesinde görülen “qılıyor” (Göygöl [1926]), “siyah” (Şikəstəyə Məktub [1926]), “şu”, “həp”, “xastayım”, (Sızıltılarım [1926]), “gəliyor”, “diyordu” (Zeynal [1926]), “yarın” (Şikayət [1927]) gibi bazı sözcükleri şiirlerinde kullanmıştır. Fakat şairin olgunluk döneminde halkın kullandığı sade bir Azərbaycan Türkçesini benimsediği, gerek eserlerinden gerekse kültür sanat yazılarından açıqça görülmektedir. Ona görə “Türkçe” ya da “Türk dili” ifadeleri, Azərbaycan Türkçesinin karşılıklarıdır.

Şairin dil anlayışının hayat görüşüyle paralellik gösteren Molla Nasreddin dergisine paralel olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim kendisi de dil konusunda Molla Nasreddin ekolü için şöyle der:

“ Molla Nəsrəddin və Sabirin yaratdığı, xırdaca uşaqlardan 60-70 yaşında olan adamlara qədər hamının əzbərlədiyi, kütlənin malı olan satırları biz yarada bilmişikmi? Cür’ətlə deməliyə ki, yaratmamışıq! Bu nöqsanı biz öz boynumuza götürməliyik.

*Bunun səbəbi odur ki, Sabir mənsub olduğu xalqın bütün xüsusiyyətlərini, onun dilini, tələblərini, o xüsusiyyətlərini gözəl bilirdi və o tələblərə, o xüsusiyyətlərə görə də yaradırdı. Odur ki geniş kütlə şairi olmaq istəyən yazıcılarımız yalnız ziyalılar üçün deyil, geniş əməkçi kütlələri üçün yazmağı Molla Nəsrəddindən, Sabirdən öyrənməli və istifadə etməlidirlər.”*⁷³⁸

Samed Vurgun’un dil anlayışında, daha önce de ifade edildiği gibi, halk tarafından anlaşılabilirlik en önemli husustur. Ona göre sanat eserleri sıradan (bayağı) olmamalı; fakat anlaşılır olmalıdır. Vurgun, edebî dilin gerçek ölçütünü halk dilinin kullanılması olarak görmüştür. Sosyalist realizmin gereklerinden biri olarak görülen bu özellik, Samed Vurgun’un dil anlayışının temelini oluşturur.

Samed Vurgun’un, sanat eserlerinin estetiizmi ve dilin edebî olması hususunda bazı esnek düşünceleri olduğu görülür. Bu düşünceler, şairin döneminin

⁷³⁶ Vurgun; 1972, C.V, s. 53

⁷³⁷ Vurgun; 1972, C.VI, s. 212

⁷³⁸ Vurgun; 1972, C.V, s. 25

dogmatik sanat kurallarının dışına çıkmaya çalışması olarak yorumlanabilir. Azərbaycan edebiyatında konu edilen kolhoz işçilerinin ve halk kahramanlarının İngiliz ve Rus klasik eserlerinde görülen kahramanlar gibi yüksek şairane dilde konuşması gerektiğini “Böyük Sənət Məsələləri” yazısında şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Nə üçün sərkərdə Otello yüksək poetik dildə danışa bildi, bizim sərkərdələr isə belə bir dildə danışmamalıdır? Nə üçün Dezdemonə yaxud Tatyana Larina yüksək emosional dillən istifadə edə bilirdilər, amma bizim qəhrəmanlar – kolxozçu qadınlar, müllim və qulluqçu qadınlar belə bir dildən istifadə edə bilməzlər?”*⁷³⁹

Samed Vurgun’un ifadələrinə görə sanatçılar, şiirsel dili etkili olan duygusal kahramanlar yaratmalıdır. Fakat öyle görünüyör ki, bunun için sanatçıların sosyalist realizm sınırlarını aşmaları gerekmektedir. Çünkü Samed Vurgun’un örnek verdiği Puşkin veya Shakespear, kahramanlarını oluştururken siyasi otorite nedeniyle belirli bir akıma bağlı kalmak zorunda olmamışlardır. Üstelik Shakespear, üç birlik kuralına bile uymadan serbestçe yazdığı için klasik eleştirmenlerce eleştirilmiştir. Örneğin John Dryden’e göre Shakespear; tüm şairler, hattâ Antik yazarlar içinde bile en kapsamlı ruha ve doğanın tüm imgelerine sahiptir. Dryden, Shakespear’ın doğayı tanımlamak için okumaya gerek duymadığını; bir sanatçı duyarlılığıyla onu içinde duyumsadığını belirtir.⁷⁴⁰ Öte yandan Puşkin, köylü ve sıradan insanları sade bir dille aktarabilen realist bir sanatçı olmasının yanı sıra lirik bir aşk şairidir.⁷⁴¹ Dolayısıyla Samed Vurgun, sanatçıların kahramanlarını imgesel olarak “derin” yaratmanın sosyalist realizmle uyumsuzluk yaratabileceğinin farkındadır. Bu yüzden Vurgun, zaman zaman bu duruma açıklamalar getirmeye çalışmıştır. 1955’te Sovyet şiiri hakkında yaptığı konuşmada, şöyle bir açıklama yapar:

“Realizm şuarı altında gizlənərək bədii əsərdəki qəhrəmanların dili ilə adi, gündəlik danışiq dili arasında bərabərlik işarəsi qoyub, onları eyniləşdirən yoldaşlar səhv edirlər. Onlar belə suallar verirlər ki, nə üçün şairin qəhrəmanı yüksək bədii sözlər və fəlsəfi

⁷³⁹ Vurgun; 1972, C.VI, s. 249

⁷⁴⁰ Şener; 2010, s. 113

⁷⁴¹ Gatibe Mahmudova; “Ünlü Rus Şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in Şiirlerindeki İstanbul”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 28, Güz, 2009, s. 62

*ifadələr işlədir, halbuki insanlar həyatda çox az hallarda belə danışirlar. Məncə, belə suallar vermək olmaz.”*⁷⁴²

Samed Vurgun’un bu konuşmasında üslup konusunda getirdiği eleştirilere katılan Viktor Vinogradov, şairin isabetli örnekler verdiğini ifade etmiştir.⁷⁴³ Samed Vurgun, bu açıklamadan yirmi yıl önce, “Oktyabr və Azərbaycan Ədəbiyyatı” adlı başka bir yazısında da paralel düşünceler dile getirmiştir. Sosyalizmde lirizmin olabileceğine inanmayanları, bedbin bir ruh haline malik insanlar olarak telakki eden Samed Vurgun, bu kişileri dönemin karakterini ve istikametini anlayamamakla yargılar. Sosyalizm dönemini, kişiliklerin ve onların tüm maharetlerinin parladığı bir dönem olarak değerlendiren Samed Vurgun şu değerlendirmeleri yağımıştır:

*“Bə’ziləri belə düşünürlər ki, sosializm dövründə güya insan zövklərinə, insan hisslərinə ədəbiyyatda yer verilməməlidir. Güya proletariatda, əməkçilərdə dərin hisslər, incə zövklər, ilhamlar yoxdur. Bu, qətiyyəən doğru deyildir. İşçi sinfində həyatı daha dərinədən duyan hisslər, tə’sirlər, zövqlər vardır.”*⁷⁴⁴

Samed Vurgun, tüm ferdî his ve hülyalara, hayata doğrudan ve derinden bağlı olmakla ruhsat vermiştir. Samed Vurgun edebî eserlerde yaratılan kahramanların diline ilişkin düşüncelerini 1955’te Sovyet şiiri hakkında yaptığı konuşmada; “Şairin Hüquqları” ve “Böyük Sənət Məsələləri” gibi pek çok yazısında ifade etmiştir.

Samed Vurgun yazdığı bazı öğretici metinler dışında, edebî eserlerinin tümünü anadilinde yazmıştır. Hayatının her döneminde onun Azərbaycan Türkçesine olan düşkünlüğü dikkat çeker. Samed Vurgun Sovyet halklarının birbirleriyle Rusça aracılığıyla iletişim kurabileceğini ve yine Rusça çevirilerle Azərbaycan şiirini tanıyabileceğini düşünmüş; fakat Azərbaycan’da ise her alanda anadilin destekçisi olmuştur. Ona göre bir halk, en güzel ana dilinde konuşur ve duygularını onunla yaşar. Samed Vurgun, “Komsomol Poeması”nda buna şu satırlarla değinir:

⁷⁴² Vurgun; 1972, C.VI, s. 369

⁷⁴³ Afat Qurbanov; **Səməd Vurğun Bədii Əsərlərin Dili və Üslubu Haqqında**, V. İ. Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Bakı, 1961, s. 35

⁷⁴⁴ Vurgun; 1972, C.V,s. 34

*Nədən söyləməsin ana dililə
Öz odlu nitqini yoldaş komissar?
Türkçə danışmasın sevgilisilə...
Bu mənhus adətdə böyüklükmü var?
Məndən inciməsin yoldaş komissar!*⁷⁴⁵

Samed Vurgun, aynı şekilde gençlerin de anadiline önem vermesi gerektiğini düşünür. Bu düşüncesini “Kamala Yetək” şiirinde,

*Bizim gəncliyin də bir çox dərdi var:
Sevirəm onların həyat səsini.
Əfsus ki, bilməir hələ də onlar
Nə öz dilimizi, nə özgəsini!*⁷⁴⁶

dizeleriyle de dile getirir. Yine “Bizim Gəncliyə” şiirinde, şair gençlerin dillerini çok temiz öğrenmelerini öğütler ve onlara olan güveninden söz eder. Dolayısıyla anadile çok önem veren Samed Vurgun, kendi çocuklarının da Rus okullarında Rusça eğitim almalarını istememiştir.

Azerbaycan Türkçesinin edebî inkişafının sağlanması için halk edebiyatından istifade edilmesi gerektiğine inanan Samed Vurgun, başka dillerden sözcük alınması konusunda da ölçülü olunması gerektiğini düşüncesindedir:

*“Bizim bə’zi yazıcılarımız, bə’zi rus və əcnəbi sözləri işlədərək
ortaya bir ‘yenilik’ çıxarmaq istyirlər. Lakin bunlar bir yenilik
deyil, bunlar bizim şe’rimizi korlamaq, şe’rimizin sahib olduğu
gözəl Azərbaycan Türkçəsini pozan, onu varvarizmə aparan
təşəbbüslərdir ki, biz bunlarla ciddi mübarizə etməliyik.”*⁷⁴⁷

Samed Vurgun’un ana diline olan düşkünlüğü çevirilerinde de görülür. Çevirilerinde Arapça ve Farsça ödünçlemelerin gereksiz olmaması ve olabildiğince halkın dilindeki Azerbaycan Türkçesini kullanmaya çalışması, zamanında çevresindeki sanatçı dostlarının da ilgisini çekmiştir. Bunlardan biri, Kazak yazarı Muhtar Avezov’dur. Avezov, Samed Vurgun’un “Yevgeni Önegin” çevirisi için “Səməd Vurğunun dilində ərəb və fars sözləri necə də azdır.”⁷⁴⁸ değerlendirmesini yapmıştır.

⁷⁴⁵ Vurgun; 1961, C.III, s. 18

⁷⁴⁶ Vurgun; 2005, C.II, s. 237

⁷⁴⁷ Vurgun; 1972, C.V, s. 27

⁷⁴⁸ Quliyev; 1966, s. 167

Samed Vurgun “Yevgeni Önegin” çevirisinde çok titizlenmiştir. “Bədii Tərcümənin Nəzəri və Təcrübi Məsələləri Haqqında” adlı yazısında bu konuya değinen şair, özeleştiri de yapmıştır. Çevirisinin Puşkin dilindeki lirizmi yakalayamamış olabileceğinden kaygılanan şair, elli yaşında çevirisini tekrar gözden geçirmek istediğini ifade etmiştir. Fakat şair bunu yapamadan vefat etmiştir.

Samed Vurgun çevirilerinde mekanik bir yöntem izlememiş, ele aldığı şiirleri bir şair olarak Azərbaycan Türkçesine kendi yorumuyla çevirmiştir. Şair bu bağlamda, Azərbaycan Türkçesine yaptığı çevirilerin artık kendisine ait olduğunu var sayarak onlardan sorumlu olduğunu düşünmüştür.

Samed Vurgun, ödəncəleme konusunda dilin doğasına uyğun davranılması gerektiğini kanaatindedir. Vurgun kültürel etkilerle dile giren sözcüklerin kullanılmasında herhangi bir sorun görmemiş, bilakis bunları dil için bir zenginlik olarak telakki etmiştir:

“Lakin heç bir dil yalnız öz hazinəsi hesabına yaşaya bilməz. Təbiətdə heç bir dil safi təmiz bir dil deyildir, çünki bütün xalqlar arasında iqtisadi, ictimai, siyasi əlaqələr olduğundan dillər bir-birinə tə'sir edir. Burada bir nazik məsələyə toxunmaq istəyirəm. Heç bir vaxt xarici sözlərin dilimizdə işlədilməyi bu dili sıxışdırma bilməz. əksinə olaraq, dil zənginləşə bilər.”⁷⁴⁹

Samed Vurgun süslü bir anlatım sergilemək amacıyla yapılan gereksiz alıntılara karşı olmuştur. Şair, dilde var olan sözcüklerin yabancı karşılıklarının gereksizce dile dâhil edilmesine de karşı olmuştur. Örneğin “kapitalist əhatəsi” veya “kapitalist muhasirəsi” sözləri varken “kapitalizm okrujeniyası”; “səfərbərlik” sözcüğü varken “mobilizasiya”; “maliyyə” sözcüğü varken “finans” sözcüklerinin kullanılmasını gereksiz bulmuştur. Samed Vurgun, dile yerleşen Arapça ve Farsça sözcükler için düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Ancaq bir şeyi unutmak lazım deyil ki, bizim dilimizdə min illərdən bəri vətəndaşlıq hüququnu qazanmış ərəb-fars sözlərini dilimizdən çıxarmamalıyıq. Həqiqət, ədalət, maliyyə sözü işləmişik və bunu bütün xalq bilir. Bədii ədəbiyyatımızda da vardır. Nə üçün bu sözlər dilimizdə qalsın?”⁷⁵⁰

⁷⁴⁹ Vurgun; 1972, C.V, s. 102

⁷⁵⁰ Age, s. 103

Samed Vurgun için dil; halkın namusu, tarihi, vicdanı demektir.⁷⁵¹ Ona göre dil göz “bebeği kadar” önemlidir.

Azərbaycan'da 1939 yılında əlifbə dəyişikliyinə gətilmişdir. Azərbaycan'da kullanılan Latin əlifbəsindən Kiril əlifbəsinə gətilmişdir. Bu dövəmdə Kiril əlifbəsinin Azərbaycan Türkçəsinin fonetik yapısına ne kadar uyğun olduğu bir həyli tartışılmışdır. Samed Vurgun da əlifbə dəyişikliyi məselesində görüşlərini açıqça ifadə edənlər arasında olmuşdur.

Samed Vurgun, Kiril əlifbəsinin Azərbaycan Türkçəsinin fonetiğine uydurulmasını tələp etmişdir. Oluşturulacaq Kiril əlifbəsi için de bəzi öneriləri vardır. Rusçada olmayan, fakat Azərbaycan Türkçəsində olan “ö”, “h”, “g” və “ğ” gibi fonemlərin əlifbəyə sokulmasını; Rusçada olan, fakat Azərbaycan Türkçəsində olmayan “ъ”, “ц”, “ш”, “я” və “ю” gibi fonemlərin isə əlifbədən çıkartılmasını təklif etmişdir.⁷⁵² Ötə yandan Samed Vurgun, Kiril əlifbəsinin uluslararası dil olaraq gördüğü Rusçanın öğrenilmesində de kolaylık sağlayabileceği düşüncesinə sahiptir.

Samed Vurgun ödünç sözcüklərin dil içindeki fonetik yapısına da diqqət etmişdir. Ödünç sözcüklərin dile uyğun olaraq kullanılması için gerekli değişikliklərin yapılmasını önermişdir. Rusçadan ödünçlənən “бюджет”(byudjet) sözcüğünün Azərbaycan Türkçəsinin fonetiğine uydurularak “büdce” biçimində kullanıma sokulması, buna örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, “dilinin sadeliği”nin sıradan “konuşma dili”nin bəyagılığından farklı bir kavram olduğu kanaatindedir. Ona göre dilde “halk ruhu” ya da “halk tefekkürü” önemlidir. Buna örnek olarak Fuzûlî'nın şiirleri verilebilir. Samed Vurgun'a göre Fuzûlî bu yüzden hâlâ okunup sevilmektedir. Vurgun'un “dilinin sadeliği” konusunda ifadə etmək istediği, sözələrin herkes tarafından bilinen basit gösterenlərdən (*İng. signifier*) oluşmasından çok, gösterilənlərin (*İng. signified*) halkın kullandığı kalıpları/yapıları (*İng. pattern*) taşımasıdır. Samed Vurgun'un buradaki amacı, dilin değişimi (*İng. change*) karşısında muhafazakâr bir tutum sergilemek yerine, halkın tümüne ulaşmak olmalıdır. Çünkü Samed Vurgun, daha önce de ifadə edildiği gibi, dilin değişim gerçeğinin farkında olan bir şairdir.

⁷⁵¹ Age, s. 102

⁷⁵² Age, s. 101

Samed Vurgun'un sahne dili de manzumdur. Yazdığı piyeslerde manzum bir anlatım kullanan Samed Vurgun, nazımla oluşturduğu metinlerde seyirci (ya da okur) üzerinde daha etkili olmayı amaçlamış olmalıdır. Fakat Samed Vurgun'un manzum dil kullanma amacı, örneğin tiyatrodaki manzum dil kullanılmasını öngören William Butler Yeats'in bununla gerçekçi tiyatroya tepki oluşturma amacından farklıdır. Yeats,'in manzum dil kullanmak istemesi, gerçekçi tiyatroya bir tepkidir.⁷⁵³

Samed Vurgun, dilin kendisi için ne ifade ettiğini, 1939' yılında SSCB Âli Sovyeti'nin II. oturumunda yaptığı konuşmada şu sözlerle dile getirmiştir: “*Dil xalqın namusu deməkdir, tarixi deməkdir, vicdanı deməkdir. Biz dil məsələsini hər bir yerdə göz bəbəyimiz kimi gözləməliyik.*”⁷⁵⁴

⁷⁵³ Şener; 2010, s. 230.

⁷⁵⁴ Vurgun; 1972, C.V, s. 102

III. BÖLÜM

SAMED VURGUN’UN ŞİİRLERİNDE İZLEK, BİÇİM, DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. KONULAR ve İZLEKSEL (TEMATİK) YAPI

Bu kısımda ele alınan alt başlıklarda “konu” ve “izlek” için farklı anlamlar söz konusudur. Şiirin ele aldığı genel ve evrensel nitelikli nesnel olgularla “konu”; konunun şaire özgü olarak yorumlanması ve değerlendirilişiyle “izlek” kastedilmektedir.⁷⁵⁵

3.1.1. Aşk

Aşırı sevgi ve bağlılık duygusu anlamında ele alındığında, “aşk” konusu, Samed Vurgun’un şiirlerinde çeşitli şekillerde göze çarpar. Bir kadına, insana, vatana, anadiline, klasik şairlerine, komünizm ideolojisine duyduğu bağlılık gibi, Samed Vurgun’un kaleminde pek çok izlekte “aşk” konusu kendini göstermiştir. Biz burada “aşk” kavramıyla, Samed Vurgun’un bir kadına duyduğu beşerî sevgi ve bağlılığı ele alacağız.

Daha önceki bölümlerde Samed Vurgun’un eserlerinde aşk konulu şiirlerin, sanatçının gençlik dönemine denk geldiğini ifade etmiştik. Samed Vurgun’un hayatında ilk aşkı Dürre ve daha sonra eşi olan Havar Hanım, derinden âşık olduğu iki önemli kadındır.

Vurgun, ilk aşk şiirlerinin çoğunu Dürre için yazmıştır. İlk dönemlerinde yazdığı ve kendisi yüzünden “Dəli Səmed” takma adını kullandığı “Vurğunun” şiiri, buna örnek gösterilebilir:

*Yəqinimdir mən varmaram da başa,
Sən ucal, ey Dürrəm, sənciyəz yaşa!
Hərdən qılsın məzarıma tamaşa,
Onda çox sevə məzarı Vurğunun.*⁷⁵⁶

⁷⁵⁵ Çetin; 2009, s. 15

⁷⁵⁶ Vurğun; 1960, C.II, s. 309

Samed Vurgun'un ilk dönem aşk konulu şiirlerinin izleği, kimi zaman aşktan duyulan mutluluk iken çoğunlukla aşktan çektiği ızdıraba dayanır. Şairin ilk dönemlerinde yazdığı isimsiz şiirlerinden,

*Yaxın gəl gözəl qız, yaxın gəl bir az,
Ürəyimdə gizli galmasın sözüm.
Gəl uzaq göylərə edək də pərvaz,
Baxmasın yollara bu yorğun gözüüm.*⁷⁵⁷

dizelerine benzer “Gözlərin”, “Xanım” gibi şiirler, Samed Vurgun'un aşk konulu şiirleridir. Bunlar nispeten coşkulu ve sevgiliye duyulan aşkı ifade eden şiirlerdir.

Dürre yüzünden çok aşk acısı çeken Vurgun, bunu dile getirdiği pek çok şiir yazmıştır. Yine “Düşgün” takma adını kullandığı “Tərlanım”(1926) şiiri buna örnektir:

*Tərlanım tərlanım gözəl tərlanım!
Sənə qurban olsun bu Düşgün canı
Görünsə gözüünə o Dürrə xanım
De ki, Vurğun gədalara dönübdür.*⁷⁵⁸

Samed Vurgun'nun Dürre için yazdığı “Məni”(1927) şiirinde yine bir sitem söz konusudur:

*Zalım əcəl nə təz kəsdi bərəni,
Ziyarət eylərəm yarı görəni.
Vurğunam, görsəniz əgər Dürrəni,
Deyin ki satmasın əğyara məni.*⁷⁵⁹

Samed Vurgun, sevgilisinin Bakü'ye geleceğini öğrenince onu Gence istasyonunda bekler. Başkasıyla evlenmiş olan Dürre, istasyonda şairin yanından bir yabancı gibi geçer. Samed Vurgun, buna çok içerler. Bunun üzerine şu dizeleri yazar:

*Bir axşam darğındım, həm də xəstəhal,
Didirdi qəlbimi o xain qartal...
Ah, o rəzil qadın, o kirli amal
Yad kimsələr kimi keçdi yanımdan,
Dumanlar, tütsülər qalxdı canımdan.
Bu təsadüf məni qəlbimdən vurdu,*

⁷⁵⁷ Vurğun; 1960, C.II, s. 314

⁷⁵⁸ Vurğun; 1960, C.I, s. 5

⁷⁵⁹ Şiirin bu üçüncü (son) dördlüğü, Samed Vurgun'un eserlerinde basılmamıştır. Şiir, Şemistan Nezirli'nin Zaman Gayıbov ile 1973'te yaptığı görüşmede, Gayıbov'un ezberinden ilk kez yazıya geçirilmiştir. (Nəzirli; 2013, s. 33)

*Gözümdə qarışıq səhnələr durdu...
Şeydalar, sa'məmə bir ş'er oxurdu:
"Dürrə, biz gəlirkən böylə üz-üzə,
Neçin qarışmadı gəcə gündüzə?"*⁷⁶⁰

Bu şiirin izləgi, şairin kendisinden kopamadığı vefasız sevgilisi yüzünden yaşadığı acıdır. “Çəkil səni görmək bəladır mənə / Get axtar kəndinə başqa əyləncə!” dizeleriyle bitirdiği şiirine benzer izleklerde pek çok şiiri vardır. Yine geçiş döneminde yazdığı “Camal”(1931) şiirinde de “Nə lazım bu göz ki, hər yerdə qorxmuş?! / Kipriyi Dürrənin xain bir oxumuş.”⁷⁶¹ dizelerinde Dürrə'nin adını anmıştır.

Samed Vurgun Dürrə'den kolay kopamamıştır. Yaşadığı acıları ve sitemleri şair, “İllər Qərinələr Kəçərsə Aləm”, “Adsız Şe'r”(1927), “Sorma aqıl kimsələrdən sorma heç dünya nədir”(1927), “Unut” (1927), “Salyan Gözəli”(1927), “Çəkil”(1927), “Onu Görürkən”(1927), “Ömrümün Pərişan Günləri”(1928), “Çəkdiyim ağrılar bir yana dursun”(1928), “Andım”(1928), “Şe'rim”(1928), “Acı Gülüşlər”(1928), “Ayıq ol”(1929) gibi şiirlerinde yansıtmıştır. Ayrılığında yaşadığı acılar, şiirlerinde ona acı günlerinden kötü birer anı olarak kalmıştır. Fakat Dürrə'yi hiçbir zaman unutmamış, hayatının her döneminde anımsamıştır. Örneğin “Komsomol Poeması”, “Qız Qayası” gibi poemalarında, yaşadığı ilk aşk deneyimini olumsuz anımsamıştır.

Samed Vurgun'un şiirlerinde aşk ve sevgi konuları her zaman yer almıştır. Her ne kadar şair geçiş döneminde bir ikilem içinde olsa da⁷⁶², hayatının sonuna dek, duygusal dizeler yazaktan vaz geçmemiştir. Şair “Komsomol Poeması”nda aşktan vazgeçmenin mümkün olmadığını, “sadakat” ve “muhabbet” kavramlarının gülünç olduğunu düşünen “duygusuz”lara şu sözlerle ifade etmiştir:

*Getsə bir qapıdan eşqin ayağı,
Saralar bağçası, tökülər bağı.
Qafil! Bu sualın kimə gərəkdir? –
Get ürəkdən soruş, sevən ürəkdir.
Gətir xatirinə "Leyli-Məcnunu",*

⁷⁶⁰ Vurğun; 1960, C.I, s. 82

⁷⁶¹ Age, s. 143

⁷⁶² “Geçiş dönemi”yle şairin gençlik döneminden olgunluk dönemine geçişi kastedilmiştir. Bu geçişte Samed Vurgun, sosyal meselelere yönelirken ferdi duygularla yazılan şiirlere karşı olmuştur.

*O dastan qalacaq tarix uzununu.
Ağladı Leylinin gözündə göllər,
Açdı qucağını Məcnuna çöllər.
Bəllidir Şirinin çal-çarpaz dağı,
Fərhad məhəbbətlə uçurdu dağı.
Məhəbbət hər zaman ötən bir quşdur,
Demə bu dastanlar uydurulmuşdur.
Nə olursa olsun... Bunlarda qan var.
Yaşayan, çırpman, sevən insan var.
Getsə bir qapıdan eşqin ayağı
Saralar bağçası, tökülər bağı.⁷⁶³*

Samed Vurgun, eşi Havar Hanım için de aşk şiirleri yazmıştır. Bu şiirlerin izleğini şairin aşktan duyduğu mutluluk oluşturur. Örneğin “Xavər Üçün”(1932) adlı şiirinde, şair yoksul ve daha önce çok sıkıntı çekmiş olsa da aşkın pek çok şeyi düzeltereğine olan inancını dile getirir:

*...
Bu dünyada başımdan nələr keçdi, gözəlim,
Gəl unuttur dərdimi, gəl bərabər gözəlim.
İyrənmişəm həyatın başı soyuqluğundan,
Yorgunam sevdiciyim nəşə, kefyoxluğundan
Gəl avla könlümü sən, inanmışam sözünə,
Bəzən sadə və yoxsul görünsəm də gözüənə.
Bəni əfv et eşq üçün, bütün bunlar düzələr,
İki gəncin payına yalnız səadət gələr.⁷⁶⁴*

Samed Vurgun'un Havar Hanım'a yazdığı şiirlerin izleklerini, kimi zaman “Şairin Sevgilisinə!”(1934) şiirinde olduğu gibi aşktan duyduğu mutluluk, kimi zaman da “Sevgilim Xavərə!”(1932) şiirinde olduğu gibi ona verdiği öğütler oluşturur. Örneğin şair, “Dinlə Xavər”(1949) şiirinde, kendisi öldükten sonra onun mutlu olmasını ister. Ancak o zaman ruhunun şad olacağını ve kabrinin çiçekler açacağını ifade eder:

*Solsa da qüssədən al yanaqların,
Sən bu müsibəti qəlbində saxla...
Dil açsın hər yerdə gül dodaqların
Bir əxlaq, bir sevgi, bir qanacaqla.⁷⁶⁵*

⁷⁶³ Vurgun; 1961, C.III, s. 49

⁷⁶⁴ Vurgun; 2005, C.I, s. 137

⁷⁶⁵ Vurgun; 2004, s. 252

Bir bakıma ölümün de konu edildiği şiirde, şairin ölüm kavramına olan bakış açısı da görülmektedir. Bu şiirde şair sevgilisine ölümünün ardından yas tutmaması gerektiğini; bilakis, hayatını güzel yaşaması gerektiğini öğütler.

Samed Vurgun “Xavərə”(1951) adlı lirik şiirinde de Havar Hanım’a olan aşkını dile getirir. Bu şiirinde izlek, Havar Hanım’ın tek ve vazgeçilmez olduğudur. Vurgun şiirde çocuklarına olan sevgisini de dile getirir:

*Yusifin, Vaqifin görüm var olsun!
Aybəniz hamıdan bəxtiyar olsun!
Yüz il də Vurğuna Xavər yar olsun!
Ən əziz sırdaşım, köməyim sənsən!* ⁷⁶⁶

Sonuç itibarıyla, aşk konusunu çeşitli izleklerde Samed Vurgun’un şiirlerinde görmek mümkündür.

3.1.2.Doğa

Samed Vurgun kendisini doğanın bir parçası olarak görmüştür. Hayatının her döneminde doğayla iç içe olan şair, bunu şiirlerine de yansıtmıştır. Bahtiyar Vahabzade’ye göre doğa, Samed Vurgun’un yalnız gençlik dönemlerinde değil, tüm edebî hayatında şiirinin ziyneti olmuştur.⁷⁶⁷ Fakat şairin daha çok bireysel temalarda şiirler yazdığı gençlik dönemlerinde, doğa konusu elbette daha sık işlenmiştir.

Çocukluğunu Salahlı köyünde geçiren Vurgun, doğduğu yerin doğal güzelliklerini sürekli işlemiştir. Örneğin şairin,

*Yasəmənlər, gül reyhanlar ocağı,
Bizim dağlar bir təbabət qucağı,
Dışlari göynədən soyuq bulağı,
Genişdir meydanı bizim dağların.* ⁷⁶⁸

dizeleriyle anlattığı “Bizim Dağların”(1927) şiirindeki doğal güzellikler, onun doğup büyüdüğü yerlerin tasviridir.

Şairin doğa konulu şiirlerinde izlek, genellikle doğanın güzelliklerine duyduğu hayranlık şeklinde görülür. Bu, doğduğu köy Salahlı ya da başka bir yerdir; fakat şairin doğrudan doğanın kendisinde bulduğu bir haz söz konusudur. Bir de

⁷⁶⁶ Age, s. 258

⁷⁶⁷ Vahabzadə; 1984, s. 37

⁷⁶⁸ Vurğun; 2004, s. 25

şairin doğup büyüdüğü köy Salahlı'ya olan özleminin kabarması vardır ki, bu, doğa unsurları vasıtasıyla olsa da ayrılık teması olarak nitelendirilmelidir. Örneğin doğduğu köyden ayrıldığında Bakü'yü bir gurbet olarak algılayan şair, o dönemlerde köyüne ve doğasına fevkalade bir özlem duymuştur. Buna örnek olarak “El Ayrılığı”(1927) adlı şiiri verilebilir:

*Mən o yaşıl bağların,
Bu yarpızlı dağların
Bəslədiyi bir canım.
Hislərim, həyəcanım
Həp onlara çırpınar.
Ruhum boylu bir çinar
Kimi sevər e'tila...
Of... bu şəhər bir bəla,
Ruha bir zəhərli su...
Ey elimin yolcusu!
Sən nə dərsən bu hala?
Müntəzirəm vüsala.⁷⁶⁹*

Yine şairin köyüne ve doğasına duyduğu özlemi dile getirdiği diğer bir şiir “Ellər Dünyası”(1929)dır. Bu şiirde de doğa unsurları kullanılmış; fakat izlek, şairin köyüne duyduğu özlemdir:

*Al-yaşıl geyinmiş uca dağların
Qartallı qoynundan uzaqlaşmışam;
Könül bulandıran, xəyal küsdürən
Tozlu bir diyarla qucaqlaşmışam...*

*Burada hər tərəf – yerdən göyədək,
Doğrudan yandırır, yaxır insanı;
Acı bir hiss ilə gülümsəyərək,
Deyirəm: gəzdiyim o yerlər hanı?*

*Hanı ağ suların xoş təranəsi?
Burda nə ildirim, nə şimşək çaxar:
Yadıma düşdükçə Dilcan dərəsi
Başımdan tüstülər, dumanlar qalxar...⁷⁷⁰*

“Dilican Dərəsi”(1927), şairin doğa güzellikleri içten bir dille betimlediği bir şiiridir. Şairin çocukluk zamanlarında bulunduğu Dilcan, tarihte Kazak bölgesinin bir yaylası olmuştur. Şair, buradaki Dilcan Deresi'nin büyüsunü dile

⁷⁶⁹ Vurğun; 1960, C.I, s. 19

⁷⁷⁰ Age, s. 80

getirmiştir. Şiirin izleği, Dilican Deresi'nin doğal güzelliklerini dile getirmek de olsa, Adilhan Bayramov'a göre Samed Vurgun, cennet kadar güzel bulduğu bu yerde, tarihte yaşanan "kanlı" bir olaya da değinmiştir.⁷⁷¹

Samed Vurugun'un doğal güzelliklerini kaleme aldığı bir başka kent, Şuşa'dır. Şair, "Şuşa"(1926) şiirinde o dönemlerdeki Şuşa kentinin güzelliklerinden söz etmiştir:

*Bir əcəb gülşəndir torpağın, daşın,
Dumanlı dağlardır həyat yoldaşın,
Bir ağrı gördümü ömründə başın,
Ey fitrən xəlq olmuş təbabət, Şuşa!*⁷⁷²

Yine şairin "Dağlar"(1927) şiiri de dağların doğal ortam içindeki güzelliğinden söz ettiği bir çalışmasıdır. Şiirde, dağların zirvesindeki söğütlerin göklere uzandığından, gölgesinde yolcuların yattığından; ceylanların, geyiklerin bin işve saçtığından söz edilir. Şair, doğal ortamdan aldığı etki ve izlenimleri, yaşam coşkusuna bağlı bir estetizmle verilmeye çalışırken elin, obanın zararından çıkar umanın "al kana" boyanması için beddua eder:

*Mən çox istərdim ki, sənin heç zaman
Örtməsin o dilbər hüsnünü duman.
Elin zərərindən mənfəət uman
Boyansın, demişəm, al qana, dağlar!*⁷⁷³

"Çiçək"(1927), "Kür Çayı" (1929), "İnqilab Yurdu"(1929) gibi şiirler, yine şairin doğa izlekli çalışmalarıdır.

"Kür Çayı" coşkun dalgaları olan büyüleyici bir çay olarak betimlenir. Burada "Tiflisin arxası, Qazağın beli / Hər ikisi sənin, sənə dost eli" dizeleri, çayın dış dünyadaki konumunu da bildir ve halklar dostluğunun bir simgesi olarak göze çarpar.

"İnqilab Yurdu" adlı şiiri, ayrılık ve karamsarlık iddialarıyla eleştirilmiştir. Gerçi Samed Vurgun'un bu dönemde yazdığı birtakım şiirleri, daha önce de

⁷⁷¹ Bayramov; 2015, s. 93

⁷⁷² Vurgun; 2004, s. 9

⁷⁷³ Age, s. 127

belirtildiği gibi, sosyalist realizm taleplerine tam olarak uymadığı iddialarıyla eleştirilmiştir. Örneğin “Kür Çayı” şiiri de buna benzer nedenlerden eleştirilmiştir.

Samed Vurgun’un eserlerinde neredeyse her zaman doğa motifleri yer almıştır. Çünkü onun için doğa, insanî olgunluğun bir göstergesi, yüreklerin heyecanlarıdır. Nikolay Tikhonov, kaleme aldığı anılarında Fadeyev ve Vurgun’un da bulunduğu bir yolculuktan söz eder. Tarlalardan, dağ etekleri üzerinden geçtikleri yolculukta Tikhonov; Fadeyev ve Samed Vurgun gibi doğayı çok iyi hisseden insanların doğadan ayrı yaşayabilmelerinin mümkün olamayacağını dile getirmiştir.⁷⁷⁴ Bahtiyar Vahabzade ise Samed Vurgun’un doğa ile olan münasebetinde şöyle düşünür:

*“Şairin iri həcimli elə bir əsəri yoxdur ki, orada dağlarımızın vüqarından, çaylarımızın, vüs’ət və sur’ətindən çöllərimizin genişliyindən, bu çöllərin şöhrəti olan ceyran və maralların, qırqovul və turaçların gözəlliyindən, vətənin iqlimindən, yay və qışından yaz və payızından az və ya çox dərəcədə, bu və ya digər məsələ ilə əlaqədar toxunulmasın.”*⁷⁷⁵

Buna örnek olarak Samed Vurgun’un “Qız Qayası” poeması verilebilir. Poema, pastoral bir şiir örneği değildir. Eser, baskıya karşı duran bir köylü kızının başından geçenleri konu alır; fakat doğa motifleriyle de dikkat çekicidir:

*Şair, bu yerləri ayağınla gəz!
Göy-gölün üstündə haçadıl Kəpəz
Deyilmi dünyanın bir ilk gözəli?!
Onu bəzəmişdir xilqətin əli.
Dağların döşündə durur Qarabağ,
Xəyalı gəzdirir hər dərə, hər dağ...
Zuy tutur gecələr suların səsi.
Burda çobanların zil şikəstəsi*⁷⁷⁶

Bir başka örnek, şairin “Məhəbbət İlhamı Çağırır Məni” şiiri verilebilir. “Muğan” poemasının giriş kısmını oluşturan şiir, ilk defa “Kommunist” gazetesinde 4 Temmuz 1948’de yayımlanır. Şiirin izleği, doğa güzelliklerinin insan ruhunda uyandırdığı coşku ve yaşama sevincidir. Şaire ilham veren doğal güzellikler içinde,

⁷⁷⁴ Məmmədbyov; 1973, s. 143

⁷⁷⁵ Vahabzadə; 1984, s. 33

⁷⁷⁶ Vurgun; 1961, C.III, s165

şairin hayatında derin izler bırakmış Muğan ve Mil gibi dış dünyadaki mekânlar da yer almıştır. Samed Vurgun'un 1949'da tamamladığı "Muğan" poemasında da benzer betimlemelere rastlanır. Bütün olarak poemanın izleği doğa değildir; fakat doğa unsurları bolca kullanılmıştır. Örneğin şair poemaya doğa betimlemeleriyle başlar:

*Qoy göyün ulduzu, göyə nur saçsın,
Yerin də arzusu yerdə gül açsın...*

*Yenə də yamyaşıl geyinir dağlar,
Göz kimi durulur qaynar bulaqlar.
Əriyir güneylər düşündəki qar,
Yağış da isladır o göy çəmən –
Təbiət ilhama çağırır mən!*⁷⁷⁷

Samed Vurgun'un, 1955'te yazdığı "Yada Sal Məni" şiirinde de hüznü bir ayrılık izleği yer vardır. Şair bu ayrılığın hüznünü, İsti Su yaylasının doğal güzelliklerine duyduğu hayranlıkla dile getirmiştir.

Görülüşü gibi, Samed Vurgun'un şiirlerinde doğa izleğine veya unsurlarına hayatının her döneminde rastlanmaktadır.

3.1.3.Kadın

Kadın konusu, Samed Vurgun'un ilk dönem ve olgunluk eserlerinde nispeten farklı izleklerde ortaya çıkar. Şairin ilk dönem eserlerinde kadın, ilham veren güzellik ya da aşk acısı çektiren bir vefasızken; olgunluk dönemi eserlerinde ise daha çok toplumda çalışıp üreten, bu yolda mücadele eden veya mücadeleye destek veren bir bireydir. Ayrıca toplumun bir parçası olarak kadın, gelişmişliğin bir ölçütü olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tüm bunların dışında, bir anne olarak kadın, Samed Vurgun'un bütün eserlerinde derin bir sevgi ve saygıyla öne çıkmaktadır.

Samed Vurgun "Qadın"(1927) şiirinde, kadını esir olduğu süslü bir suna; bazen melek bazen de şeytan; sevinç ve üzüntüleri üzerinde toplamış ezeli bir olgu olarak değerlendirmiştir. Yine şairin gençlik döneminde yaşadığı aşk yüzünden çektiği acıları "Ömrün Pərişan Günləri"(1928) şiirinde dile getirirken, insanın güzel bir kızın düşüncesiyle yanıp bitmesine razı olmadığı görülür:

⁷⁷⁷ Vurgun; 1961, C.III, s. 371

*Nə rəvadır bir qızın fikriylə məhv olsun bəşər!
Qıyma boğsun Vurğunu ömrün pərişan günləri.*⁷⁷⁸

Bu şiir, şairin artık ilk dönem bireysel aşk konusundan vazgeçip toplumsal hayata yönelmeye başladığı dönemlerde yazılmıştır. İlk dönem bireysel aşk şiirlerinde dile getirdiği coşkular ve acılar, aynı zamanda şairin ilk dönemlerinde kadınlara olan bakış açısını da yansıtır.

Samed Vurgun için kadın, aynı zamanda bir annedir. Annesini erken yaşlarda kaybeden şair, anne özlemini her zaman derinden hissetmiştir. Şiirlerinde anne motifine sıklıkla rastlayabileceğimiz şairin ilk dönemlerinde anne, eksikliğini hissettiği bir yaradır. Buna en iyi örnek, şairin “Ana”(1927) adlı şiiridir:

*Qoynunda bəslənir gözəl diləklər,
Layiqdir səcdəyə sənə mələklər,
Nərdəsən, ah gözlərim həp səni bəklər,
Bax övladın nasıl giryandır, ana!*⁷⁷⁹

Samed Vurgun, annenin çocukların yetişmesinde çok önemli bir role sahip olduğu görüşündedir. Annenin çocukların üzerinde duygusal açıdan da etkili olduğunu ve annesinden ayrı kalan çocukların kalplerinin kırık olduğunu zaman zaman şiirlerinde dile getirmiştir:

*Alagöz, sarısın körpə bir qız
Dörd divar içində ağlayır yalqız.
Gözünü sıxdıqca o gözəl pəri
Göyləri andırır ala gözləri.
Ah! O körpəciyin nə dərdi vardır?
Onu da ağladan bir intizardır...
Alıb gəzdirsə də qızı qonşular,-
Ana nəfəsinin özgə dadı var...
Ağlayır, ağlayır bala qızcığaz,
Qırılır qəlbində sədəfli bir saz.
Anam gələcəkmi xəstəxanadan? -
Körpə bu sözləri dediyi zaman
İslənir kirpiyi yaşlar içində,
O yatır torpaqlar, daşlar içində...*⁷⁸⁰

⁷⁷⁸ Vurğun; 1960, CI, s. 51

⁷⁷⁹ Vurğun; 2005, C.I, s. 34

⁷⁸⁰ Vurğun; 1960, C.II, s. 40

Samed Vurgun'un bu şiirini, iki yaşındaki kızı Aybeniz'den esinlenerek yazdığı düşüncesindeyiz. Nitekim eşi Havar Hanım, küçük oğlu Vakıf'ı dünyaya getirmek üzere hastanede yattığı süre içinde, Samed Vurgun büyük oğlu ve kızı ile birlikte kalmıştır. Şiir, Vakıf dünyaya geldikten iki ay sonra yazılmıştır. Şiirin izleği, küçük bir kız çocuğunun anne özleminden duyduğu sızıdır.

Şair, anne olarak kadının toplumdaki kötü kaderini de eleştirmiştir. Köylerde çocuklarına bakarken evin işlerini üstlenen kadının, üstüne üstlük eşinden gördüğü kötü muamelelerini eleştiren Samed Vurgun, bu durumu “Anamın Dərdi” (1934) şiirinde ele almış ve eleştirmiştir:

*Atam acıqlanıb döyəndə onu,
Durub boylanardı qara qul kimi;
Vaxtına çatmadı ömrünün sonu.
Qaranlıq üstündə qaraul kimi,
Durub boylanardı qara qul kimi.*

*Anamın gözləri baxtıdan qara...
Bə'zən buludlara baxıb daldı.
Dərdini söyləyib qarlı dağlara.
Qəlbini saz kimi tutub çalardı.⁷⁸¹*

Şiirde, kadının (annenin) bir kıskançlık sonucunda eşi tarafından şiddete maruz kalması söz konusudur. Şiirin izleği ise, kıskançlığın ağır sonuçları olabileceğidir.

Samed Vurgun kadının toplumdaki rollerine de değinmiştir. Şairin gelin – kaynana ilişkilerinde eleştirdiği bazı noktalar göze çarpar. “Fitnə”(1939) şiiri, buna örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, olgunluk dönemi eserlerinde özellikle kadının toplumsal konumundan söz etmiştir. Samed Vurgun'un bu dönem şiirlerinde, komünizm ile kadınların kazandığı haklar ve özgürlükler dile getirilirken, eski dönemler eleştirilmiştir. Şairin “Salam” şiiri, buna örnek gösterilebilir. Şiirde sıkıntı çekmenin asırlardır kadına reva görülmesi, kadının her işe koşması eleştirilirken Ekim devrimiyle “zincirlerini kıran” işçi kadınların çiçeklenip boy attığı ve erkekler

⁷⁸¹ Vurgun; 1960, C.I, s. 164

tarafından saygı gördüğü anlatılır. Bu izleğe paralel olarak “Bəsti” poeması da örnek verilebilir:

*Bəsti! Qələm çəkdik o günlərə biz!
Günəşdən pay aldı azad nəslimiz.
Dəyişdi suların əvvəlki səsi,
Dəyişdi dünyanın ilk xəritəsi.
Azad yurdumuzda nə şam qaralır,
Nə dağlar başını duman, qar alır.
Öldü tanrıların səfil rə'yası,
Doğdu ömrümüzün qızıl dünyası.
Sənin də gözünə düşdü aydınlıq,
Ömürlük zindandan çıxdı qadınlıq.
Dahilər yaradan ey böyük ana,
Şe'rimin hər sözü alqışdır sana!*⁷⁸²

Toplumda kadınların baskı ve zorbalıklara karşı durması, Samed Vurgun'un poemalarında sık karşılaşılan bir durumdur. Yine “Qız Qayası” poemasında izlek, bir köylü kadının zulme karşı direnişidir. Bu, Samed Vurgun'un halk efsanesinden yaptığı bir alıntıyla verilmiştir. Aynı şekilde “Macəra” poemasında da kadının özgürlüğüne sahip çıkması ve bunun için mücadele etmesi verilmiştir:

*Bir axşam bəxtinə özün yol açdın,
Bir cavan çobana qoşulub qaçdın.
Dərələr keçərək, dağlar aşaraq,
O kinli gözlərdən uzaqlaşaraq,
Getdikcə getdiniz... yenə getdiniz...
Uzaqda bir kəndi məskən etdiniz.*⁷⁸³

Daha önce de belirtildiği gibi, sosyalist hayatta yenilenen ve özgürlüğüne kavuştuğu anlatılan kadının işlendiği “Kənd Səhəri” ve “Xumar” poemalarında, kadın karakterler sosyalizme uygun bir biçimde, güçlü vermeye çalışılmıştır. Örneğin Gülizâr,

*Gülzar da bir yanda traktor sürür,
Bu canlı sənəti günəş də görür,
Onun cəlalına günəş də həyran!
Rəngi qızarmışdır şadlandığından,
Bu qaynar həyata bağlıdır yaxam,
Onunla çırpınır mənim lirikam.
Traktör çaparaq, dövrələr vurur,*

⁷⁸² Vurgun; 1961, C.III, s. 234-235

⁷⁸³ Age, s. 90

*Gülzarın alnında parlayır qurur.*⁷⁸⁴

dizeleriyle becerikli bir kadın olarak anlatılırken, Humar; biçime değil, öze önem veren, mücadeleci ve ideal bir Sovyet kadını olarak verilmeye çalışılır. Samed Vurgun doğrudan okura seslenerek,

*Oxucu, indi sən, sən özün tanı!
Tanı ki, şe'rimin bu qəhrəmanı
Bu ünün yavrusu, bu əsrin qızı
Küçədə rast gələn hər əxqsızı
Mən, Yesenin kimi, şe'rə salmadım,
Ömrümdə onlardan ilham almadım.
Qoy mənim oğluma Xumar yar olsun,
İkisi birlikdə bəxtiyar olsun!*

dizeleriyle Humar'ı kusursuz bir kadın olarak anlatır. Hatta Vurgun, Humar'ı oğluna bir eş olarak uygun gördüğünü ifade eder. Şiirde bu vesileyle Sergey Yesenin de eleştirilmiştir.

Samed Vurgun'un kadının konu edildiği en önemli eserlerden belki de birincisi “Aygün” poemasıdır. Daha önce de kısaca söz ettiğimiz poemanın izlediği, bir kadının hem eş hem anne hem de toplumun bir bireyi olarak yaşadığı duygusal çatışmalardır. Samed Vurgun bu çatışmaları, Aygün'ün özel hayatında yaşadığı duygusallık ile çağdaş bir toplumda aydın bir kadın olmanın gerekliliklerinin uyuşmazlıkları üzerinde işlemiştir. Poemadaki didaktik unsurlar, kadının toplumdaki yerinin nasıl olması gerektiği üzerinde yoğunlaşır. Samed Vurgun'un penceresinden aktarılan manevi değerler ve Sovyet kadın tipi diğer şiir ve poemalarıyla da koşutluk gösterir.

Sovyet Dönemi eserlerinde, kadınların özgürlüklerini engellediği düşünülen geleneklere karşı çıkılması, pek çok sanatçıda işlenmiştir. Abdurrahim Bey Hakverdiyev, “Qadınlar Bayramı”(1928) piyesinde Cihan karakteriyle ideal Sovyet kadını yansıtmaya çalışmıştır. Cihan, başta eşi Zaman olmakla birlikte pek çok eski kafalı insana karşı çıkan, köyün Sovyet hükümetine bağlı kadın rehberidir. Cihan, yaptığı konuşmalarda tüm dünya kadınlarını düşünür ve onlara seslenir.⁷⁸⁵ Eserde kızların küçük yaşta evlendirilmesine de karşı çıkılır. Cihan'ın başta eşine karşı

⁷⁸⁴ Age, s. 127

⁷⁸⁵ Ahmadov; 2016, s. 169

çıkması ve kararlı davranışları, Aygün karakteriyle paralellik göstermektedir. Aynı şekilde eserlerinde kadın karakterlere sıkça yer veren Cafer Cabbarlı'nın "Sevil"(1928) adlı piyesi de bu dönemde dikkat çeker. Piyeste Sevil karakteri, eşi Balaş'ı sözünden çıkamayacağı "Allah'ın gölgesi"⁷⁸⁶ olarak görmesine karşın daha sonra eşiyle çatışma içine girer ve eşinin rızasına karşın çarşafını çıkarır, atar. Sevil'in kadın olarak eşiyle yaşadığı çatışma, yine Aygün'le paralellik gösterir. Burada Cabbarlı'nın "Sevil" piyesi de gelenek ve inançlara karşı duruşun en güçlü örneklerindendir.⁷⁸⁷ Samed Vurgun'un Aygün poemasında da doğru olmadığı düşünülen geleneklere karşı çıkışlar söz konusudur. Müzisyenlik kariyerine devam etmek isteyen Aygün, eşi Emirhan'ın

*Qadın gərək öz evinin səliqəsilə,
Öz ərinin, övladının xoş nəfəsilə
Ömür sürüb xoşbəxt ola, nə ki, səhnədən
Rast oxuya, min adamın üzünə gülə,
Ər də baxıb arvadına, əti tökülə...*⁷⁸⁸

şeklindeki karşı çıkışlarına aldırılmaz. Samed Vurgun "kınına sığmayan bir kılıç" benzetmesiyle Aygün'ün eşine rağmen konservatuvara ve hocalarının yanına gittiğini ifade eder. Poema, aile konusunu da işlemiştir.

Samed Vurgun, kadın özgürlüğünü engelleyen gelenekler içinde, bazı dinî uygulamaların da olduğu kanaatindedir. Şair, İslam dininde kadınların başlarını örtmek durumunda kalmalarını, toplumda kadın özgürlüğüne vurulan bir zincir olarak değerlendirir. Gerçi Sovyet edebiyatında, kadın tesettürünün kadın özgürlüğü açısından bir engel oluşturduğu görüşü yaygındır. Cafer Cabbarlı'nın "Sevil" piyesi, buna tipik bir örnektir. Sovyet Dönemi şairi olan Samed Vurgun'un da, bu etki altında tesettüre karşı çıkmış olması söz konusu olabilir. Nitekim Adilhan Bayramov gibi araştırmacılar öyle olduğu görüşündedir.⁷⁸⁹ Fakat 1920'li yıllarda Sovyet öğretileri Azerbaycan'da kendini etkin olarak göstermeden önce de Samed Vurgun'un ilahi bir tanrıya veya dine inanmadığı (hâttâ karşı olduğu) ve hiçbir şekilde din öğretilerine bağlı muhafazakâr bir çizgide olmadığı o dönem şiirlerinde

⁷⁸⁶ Cəfər Cabbarlı; **Əsərləri**, C.III. Şərq-Qərb, Bakı, 2005, s. 9

⁷⁸⁷ Edoğan Uygur; "Sovyetler Döneminde Azerbaycan Toplumunun Yeniden Yapılanmasında Edebiyat Adamlarının Rolü", **Türk Yurdu**, C.31, S.287, Temmuz, 2011.

⁷⁸⁸ Vurgun; 1961, C.III, s. 464

⁷⁸⁹ Bayramov; 2006, s. 79

açıkça görülür. Sonuç itibarıyla Samed Vurgun, İslamî bir uygulama olarak tesettürün, kadın özgürlüğüne bir engel teşkil ettiği düşüncesini şiirlerinde dile getirmiştir. Örneğin “Vaqif” piyesinde Vakıf karakteri,

*A qızım, üzündən götür duvağı,
Qoy açıq görünsün ayın qabağı.
Açıq yaşamışdır bizim nənələr,
Kəfəndir, a balam, sərapərdələr.
Nədir gözəllərdə bu pərdə, bu rəng
Can dustaq olanda gülərmə ürək?
Yazın lələsidir al yanaqların.
Yaqut kənarıdır gül dodaqların,
Camalın dünyadır, qucağın cənnət.
Utansın hüsnündən o kor şəriət!..⁷⁹⁰*

sözleriyle gelinine seslenir. Şair, aynı şekilde “Dar Ağacı” poemasında da Arapların Kafaksya’nın işgalinde getirdikleri şəri hükümlere bağlı olarak tesettürün kadına bir engel oluşturduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

*O gündən Qafqazın gelini, qızı
Təpədən dırnağa geyindi qara;
Sakit səhərlərin o dan ulduzu
Örtündü çarpaşlıq, sıx buludlara⁷⁹¹*

Söz konusu örnekler çoğaltılabilir. Samed Vurgun, kadın özgürlüğü ve hakları konusunda İslam’ın bir engel olduğu düşüncesini, çeşitli eserinde dile getirilmiştir.

Samed Vurgun’un eserlerinde yarattığı olumlu kadın karakterler, etik değerler açısından topluma bir örnek teşkil eder. Şair, dış dünyadaki oğluna bir eş olarak yakıştırdığı Humar karakteri gibi, Aygün’ü de kızı Aybeniz’e bir model biçir:

*Sinəmdə dil açıb danışdı ilham:
Ömrümdə ən əziz bir gün olaydı –
Mənim Aybənizim, mənim qız balam
Hünərdə, namusda Aygün olaydı.⁷⁹²*

Samed Vurgun’un kızı Abybeniz’e karşı her zaman özel bir düşkünlüğü olmuştur. Onun yazdığı “Ayın Əfsanəsi” poemasında, daha önce de ifade edildiği gibi, kızı Aybeniz önemli bir yere sahiptir. Şair, anne-kız ilişkilerini ele aldığı

⁷⁹⁰ Vurgun; 1963, C.IV, s. 22

⁷⁹¹ Vurgun; 1961, C.III, s. 198

⁷⁹² Age, s. 458

poemada, ebeveynlerin ihtiyatsız davranışlarının ağır faturaları olabileceğini anlatmaya çalışmışdır. Bu açıdan poemanın izləği, “Anamın Dərdi” şiirinininkiylə paralellik göstərməkdir. Ayrıca poemada bir annenin hangi şəhərlərdə olursa olsun kızına qarşı dərin bir həssasiyyətə və sevgiyə sahib olduğu vurğulanır. Bu vəsilləylə şair, poemada yinə annəlik kavramına dəğinmişdir.

Son olaraq Samed Vurğun’un bəzi əsərlərində kəadının aynı zamanda mücaəleci bir “kahraman” olaraq da işləndiyini bəlirtmək gərekdir. Azərbaycan ədəbiyyatında Bükük Vatan Muhərebesi zamanında, kəadının bu dərurəməyə pek çək örnək göstəriləbilir. Samed Vurğun’un isə “Şəfqət Bacısı”(1941) şiiri, buna tipik bir örnektir:

*Gəl, ana yurdumun qızı, gəlini,
İndi hünər vaxtı, qeyrət dəmidir.
Sən də əsirgəmə kömək əlini,
Hər sözün, söhbətin can məlhəmidir.
Adın şərəflidir sənin, ey qadın!
Dahilər anası çağrılır adın.*

*Əlinlə qurduğun barlı bağçalar
Tufanlar qopsa da saralıb-solmaz.
Bizim bu yerlərdə bir məsəl də var:
“Aslanın erkəyi, dişisi olmaz!”
Cəbhələr çağırır... Gəl düşək yola,
Zəfər bizimkidir, uğurlar ola!..”⁷⁹³*

Kəadını konu alan bu şiirin izləği, kəadınların da ana yurt (Sovyetlər Birliğı) savunmasında aktif rol oynaya biləcləkləri inandırır. Şiirde kəadınlar, Bükük Vatan Muhərebesi’ndə mücaəle etməyə çağırılmaktadır. Şairin “Bütün Xəqlər, Qəbilələr Od İçindən Çıxacaqdır”(1941) şiirində, yinə Bulğaristanlı güzəl bir kəadın, vatan savunmasında gönüllü olduğu gürülməkdədir:

*Yaxşı baxın, nəzər salın Bolğaristan gözəlinə,
Azadlığın bayrağını o da almış öz əlinə.
Deyir: “Mənəm bolğar qızı, Bolğarstan vətənimdir,
Mə’dən mənim, torpaq mənim, qüvvət mənim, söz mənimdir.
Mənim gözəl torpağıma qoy gəlməsin qəsbkarlar,
Hər ananın ürəyində min aslanın qüvvəti var”⁷⁹⁴*

⁷⁹³ Vurğun; 1960, C.II, s. 70

⁷⁹⁴ Age, s. 97

Bu şiirde izlek, Sovyetler Birliğı'nin II. Dünya Savaşı'ndan başarıyla çıkacağı inancıdır. Benzer örnekleri Samed Vurgun'un aynı dönem şiirlerinde görmek mümkündür. Kadın, "Ananın Öyüdü"(1941) şiirinde olduğu gibi, bazen anne olarak; "Məhəbbət"(1941) şiirinde olduğu gibi bazen de güzel bir sevgili olarak II. Dünya Savaşı'nda mücadeleye destek vermiştir.

3.1.4.Aile

Samed Vurgun'un eserlerinde aile konusuna en çok "Aygün" poemasında girilmiştir. Bu eserde kadınların toplum içindeki yerine dikkat çekilerek, karakterler üzerinden bireylerin aile kurumunu nasıl ayakta tutabileceği de sorgulanmıştır. Eserde Emirhan, eski anlayışı; Aygün ise modernizmi ve devimselciliği temsil eder. Eserde Aygün'ün bu zıtlıklar arasında aşkını yaşatma mücadelesi ön plandadır. Emirhan'a göre, aile her şeyden önemlidir ve bunun için de kadının, kocasının yanında olması gerekmektedir. Aygün içinse bu anlayış doğru değildir. Aile yine önemlidir; fakat bu kadının kendisini kocasına adanmasıyla olmak zorunda değildir:

*-Bu nə eşqdir ki, sən qalasan tək,
Mənim də qəlbimi intizar üzə.
Neçin oturmayaq hər gün üz-üzə,
Beş günlük dünyada dövrən sürməyək?
De, niyə tək gedim sənsiz Muğana?
Nə var ki... Məktəb var... Nə bilim nə var...
Sən bu gün qadınsan, sabahsa ana.
Sən kimi düşünsə bütün qadınlar,
Gündə min ev uçar, min ev yıxılar.
Evsiz, ailəsiz məhəbbətmə var?
Nə fikirləşirsən?
- Sənin fəlsəfən
Səmimi olsa da,
bir az köhnədir.
- De görək, sözünün mə'nası nədir?
- Tutaq ki, sən deyən tək yaşadım mən,
Tutaq ki, izlədim səni kölgə tək.
Daima dörd divar içində qaldım,
Nə sənət öyrəndim, nə də elm aldım.
Bəs tay-tuş üstümə gülüşməyəcək?⁷⁹⁵*

Bu sözler, eşlerin sahip olduğu aile anlayışındaki fikir ayrılıklarını ortaya koyar. Fakat Aygün'ün "Bəs tay-tuş üstümə gülüşməyəcək" sözü, karakteriyle

⁷⁹⁵ Vurgun; 1961, CIII, s. 446

çelişmektedir. Çünkü Aygün toplumun geleneksel bakış açısıyla getirdiği yargılara karşı çıkabilen bir kadındır. Eserde, bu sözü Emirhan'ı ikna etmek için kullanmış olabileceği görülmektedir. Emirhan'ın düşünceleri, geleneksel aile düzenini, Aygün'ün düşünceleri ise dönemin model aile düzenini yansıtır.

Samed Vurgun'un bazı şiirlerinde kadının her türlü ağır işe reva görüldüğü ve şiddete maruz bırakıldığı geleneksel aileleri de yansıttığı görülür. Daha önce örnek verdiğimiz “Anamın Dördü” şiirinde, kadının kocasından şiddet gören biri olmasına değinilir. Sonunda ailenin bozulmasıyla adamın pişman olması söz konusudur.

Samed Vurgun, sevgililerin önlerine çıkan engelleri her şeye rağmen aşmaları gerektiğini düşünmüştür. Bu düşüncesini zaman zaman eserlerine de yansıtmıştır. Şairin bazı eserlerinde sevgililer, aşkın önünde engel olarak görülen köhne düşünceli insanlardan kaçarak mutlu olurlar. Örneğin “Macəra” poemasında da aynı durum söz konusudur. Kız, eski kafalı bir adamın eşi olmaya zorlanır; fakat o, sevdiği çobana kaçır ve birlikte mutlu olurlar. Bununla beraber “Komsomol Poeması” bu açıdan farklılık gösterir. Yine poemanın kahramanı Celal, Humay'a babasından habersiz birlikte kaçmayı teklif ettiğinde Humay'ın bunu kabul etmediği, babasına karşı gelmek istemediği görülür. Humay'ın

*-Yox, Cəlal, olmadı. Şahiddir hamı,
Görürkən yuxuda qaçaq babamı
Hönkürüb ağlaram əlimdə yaylıq...
Bəlkə də bir günlük səfərə getmək,
Eşq üçün babamı atıb, tərək etmək
Ölümdən yamandır el-gün içində...*

dizeleriyle karşı çıkması, kimi araştırmacılarca çeşitli yönlerden yorumlanmıştır. Fakat sonuç itibarıyla burada Humay için “aşk” kavramının aile kurmak düşüncesinin önünde olmadığını belirtmek gerekir.

Samed Vurgun için aile önemli bir kurumdur. Buna önem veren şairin, Büyük Vatan Muharebesi zamanında askerlerin ailelerini de sıklıkla ziyaret ettiği ve onlara yardımlarda bulunduğu bilinmektedir.

3.1.5.Yaşam

Bertrand Russell, bir agnostik için yaşamın anlamını sorguladığı denemesinde, öncelikle “yaşamın anlamı”nın ne anlama geldiğini ele alır. Russell, yaşamın genel anlamda bir amacı olmadığı; fakat bireylerin amaçları olabileceği kanaatindedir.⁷⁹⁶ Öyleyse yaşamın, bireylerin kendileri için seçtikleri amaçlardan oluştuğu söylenebilir. Bu durum Samed Vurgun için de geçerlidir. Hayata materyalist bir çerçeveden bakan sanatçı için, yaşamın kendiliğinden bir amacı yoktur; ancak insanların amaçları vardır.

Samed Vurgun daha önce de ifade edildiği gibi, ilk aşkı Dürre'nin etkisinde kaldığı yıllarda, kimi zaman karamsar duygular yaşamış ve bunları şiirlerine de yansıtmıştır. Vurgun'un yaşama olan bakış açısındaki olumlu ve iyimser değişimler, Dürre'den kopmaya başladıktan sonra daha belirgin bir hal alır. Onun “Unut”(1927) şiirinde bu durum açıkça görülebilir. Şiirin izleği, kendisine acı ve ızdırap verdiği anlaşılan sevgiliyi, unutmaya ve umut dolu bir hayata yelken açmaya çalışmasıdır:

*Hər dürlü matəmdən, qəmdən uçurdu,
Xəstə xatirimdə bir həyat qurdu.
Tərk etdim o Qazax adlanan yurdu,
Orda zəhərlədi bir nəfəs məni.*

*Qoy gülsün taleyim, gülsün həyatım,
Silinsin əskimiş hər xatiratım.
Baxdım ki, bu yeni-yeni ayatım
Deyir sıxmayacaq bir qəfəs məni.*⁷⁹⁷

Samed Vurgun'un olgunluk döneminde yaşamın amacı, öncelikle yaşamak ve yaşamın tüm güzelliklerinden faydalanarak insanlık için yaratmaktır. Şair, bu düşüncesini yansıttığı “İnsan” piyesinde; insanın savaşlar, felaketler ve hastalıklar yüzünden erken yaşlarda ölmesine karşıdır. Arif, Vurgun'un bu piyeste yaşama dair vermek istediği düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: “*O yaşamalı, yaratmalı, qocalmalı və çiçək kimi vaxtında solmalıdır. Vaxtında gələn ölüm də həyat kimi şirin olmalı, kədərə və qəm qüssəyə səbəb olmamalıdır, insan həyat kimi ölmü də bir ne'mət kimi, 'dövrünü başa vurmaq' kimi qəbul etməlidir.*”⁷⁹⁸

⁷⁹⁶ Russell; 2009, s. 562

⁷⁹⁷ Vurgun; 1960, C.I, s. 27

⁷⁹⁸ Arif; 1964, s. 165

Şairin pek çok şiirinde yaşamın güzel yaşanması ve verimli geçirilmesi gerektiği izleği görülür. Komünizmi bu amacı gerçekleştirmenin bir reçetesi olarak gören şair, örneğin “Zamanın Bayrakdarı” poemasının “İnsan Ucalır” kısmında bu düşüncelerini dile getirmiştir:

*Mən söhbət açsam da yüz qərinədən
Bu gündən ayrılı bilməyəcəm
Böyük kommunizmin sabahına mən
Sade xatirə tək gəlməyəcəm.
Ellər uzadacaq şair ömrünü;
Görməmiş yazmamış o böyük günü,
Yüz il şaşasam da, ölməyəcəyəm!*⁷⁹⁹

Samed Vurgun “Bayram Qabağı”(1928) şiirinde de aynı izlek üzerindedir. Şiirin izleği, gençlerin hayatlarını yaşamaları gerektiğidir:

*Oxuyum, öyrənin o dühayi siz,
Odur quranımız, odur ayəmiş.
Gənclər! Alovlardan xəlq olunduq biz,
Yaşamaq, yaşamaq, budur qayəmiş.*⁸⁰⁰

Şairin gençlerin kutsal bir kitap gibi okuyup öğrenmesini istediği deha, şiirde söz ettiği “hayata can veren kızıl sancak”tır. Yine şair, “Ordənli Qəhrəman”(1935) şiirinde de yaşamın ve geleceğin aynı emel ile gerçekleştirilebileceği düşüncesini dile getirmiştir. Bu sosyalist realist etkileri, şairin pek çok şiirinde görmek mümkündür:

*Qırmızı bir cahan əməlimizdir
İşığı yandıran öz əlimizdir...
Uğurlar sənə ey qoca kainat.
Yaşasın gələcək! Yaşasın həyat!*⁸⁰¹

Samed Vurgun, hayatı yalnızca neşe ve keyif için yaşadığını düşündüğü kişileri de zaman zaman eleştirmiştir. Dönemin şairlerinden Mikayıl Refili’yi eleştirdiği “Məktub”(1930) şiiri, buna örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, olgunluk döneminde, yaşam coşkusuna yönelik pek çok şiir yazmıştır. Yurdunun insanlarıyla, doğasıyla bir bütün olarak yaşamaktan mutluluk

⁷⁹⁹ Vurğun; 1961, C.III, s. 550

⁸⁰⁰ Vurğun; 2005, C.I, s. 56

⁸⁰¹ Vurğun; 2005, C.I, s. 197

duyduğunu dile getiren şair, yaşamın en güzel şeylerden biri olduğu kanaatindedir. “Həyat Aşığı”(1941), yalnızca yaşamın güzelliğini izlək alan şiirlərdendir:

*Gəl qardaş! Çağırır bizi bu torpaq,
Ölümün gözüne nızələr sancaq.
Qərd olub getsək də qanlar gölündə,
Həyatı qoymayaq ölüm əlində.
Yaşamaq ən gözəl, ən xoş əməldir,
Yaşamaq şirindir, həyat gözədir.⁸⁰²*

Samed Vurgun yaşama baxış açısını, kaleme aldığı “Həyat Fəlsəfəsi”(1942) şiirində yine dile getirmişdir. Şiirde izlək, şairin yaşamı, aydınlığı və özgürlüyü insanlıq adına coşkuyla destekleməsidir:

*Ölüm bir iblistir, həyat bir mələk!
Varlığı izləyir heçlik kölgə tek...
İşıq qaranlıqla pənçələşərək
Yaşatmaq istəyir cahanda bizi,
Günəş salamlayır iradəmizi!
...
Dünyaya bir şöhrət yaranmışıq biz,
Günəş çökməmişdir qaranlığa diz.
Qoy ölsün yamanlık o hain iblis!..
Yaxşılıq çağırınsın hər qəlbın neyi,
Qurtaraq zəncirdən Prometeyi...*

Yaşamı baharla duyumsayan şair, “İlk Bahar və Mən”(1944) şiirində yaşamının, yaratmanın neşəsi və kudretini; özgürlüyü “Yaşa bahar! Yaşa həyat! Yaşa, ey zaman!” nidalarıyla dizelərə dökmüşdür. Şiirin izləgi şairin həyata baxış açısını yansıtmaktadır.

Samed Vurgun, dostu Üzeyir Hacıbəyov’un kırkıncı sanat yılı üçün yazdığı “Böyük Bəstəkar”(1945) şiirində de “həyat aşığı” olaraq dəyərləndirdiyi dostunun bunu yönünü təkdir edər və bu aşkının nəsillərdən nəsillərə gəçməsinə təmənni edər.

Samed Vurgun həyata iyimser bakan bir şair olmasına qarşın, dərin üzüntü duyduğu bazı olaylar qarşısında üzüntüsünü də yaşamışdır. Şairin “Mənə Belə Söyləyirlər”(1943) şiiri, buna örnektir:

⁸⁰² Vurgun; 2004, s. 157

*Yaxşı bilir bunu aləm
Mən ağ günlər şairiyəm.
Ancaq yaman bir xəbərdən
Dəniz kimi bulannam mən...
Açmayır qaş-qabağım
Ağır aylar, illər kimi;
Çiçək açmaz könül bağım
Susuz qalan çöllər kimi.*⁸⁰³

Burada belirtmek gerekir ki şair olgunluk dönemi şiirlerinde, ölüm karşısında yaşadığı derin kedere rağmen karamsarlığa kapılmadan, ölüme meydan okurcasına şiirler yazmıştır. Örneğin Üzeyir Hacıbəyov'un ölümü münasebetiyle yazdığı "Eşq Olsun Sənətkara!"(1948) şiiri, buna örnek gösterilebilir. Vurgun, şiirde Hacıbəyov'a olan sevgisinden, hayranlığından ve onun ölümünden duyduğu derin kederden söz etmiş; fakat bir yandan da ölüm karşısında dik durmaya çalışmıştır:

*Ölüm sevinməsin qoy!.. Ömrünü vermir bada
El qədrini canından daha əziz bilənlər.
Şirin bir xatirə tək qalacaqdır dünyada
Sevərək yaşayanlar, sevilərək ölənlər...*⁸⁰⁴

Samed Vurgun ömrünün son dönemlerinde yazdığı "Mən Tələsmirəm"(1954) şiirinde, lirik bir dille yaşama sevincini yansıtmıştır. Şiirin izleği, yaşamın zevkine ulaşılması gerektiği düşüncesidir. Yardımcı düşüncelerde, şairin sevdiği insanların, yaşadığı anın ve bulunduğu meclisin tadını çıkarmak istediği; ölüme karşı yaşamı seçtiği de görülür:

*Elə zən etmə ki, ağırlaşmışam,
Ayağı sarıqlı, şikest bir quşam...
Qoy dünya böyüsün, zaman uzansın.
Al günəş, gözündən nur yağa-yağa...
Ömrün kitabını tamamlamağa
Çox da can atmasın əlimdə qələm,
Mən tələsmirəm,
Mən tələsmirəm!*⁸⁰⁵

⁸⁰³ Vurgun; 1960, C.II, s. 139

⁸⁰⁴ Age, s. 320

⁸⁰⁵ Vurgun; 2004, s. 276

3.1.6.Ölüm

Samed Vurgun, şiirlerinde pek çok kez ölümden söz etmiştir. Fakat şair, şiirlerinde bir bütün olarak ölüm izləğine daha az yer vermiştir. Şiirlerinde ölüme meydan okuyan bir üslupla sürekli yaşamı, yaşamayı ve üretmeyi terennüm eden Samed Vurgun, ne olursa olsun yaşama karşı olumlu bakmıştır. Yaşar Karayev, “*Lakin bütövlükdə Səməd Vurgun fenomeni poeziyanın ölümə qalib gəldiyinə, əbədi yaşadığına nümunə kimi daha mənalı və nikbin bir həqiqətin ifadəsidir.*”⁸⁰⁶ sözleriyle, Samed Vurgun şiirinin genel olarak “ölüm” kavramına karşı duruşunu dile getirmiştir. Bu ifadeler, sanatçının şiirlerinde ölüme boyun eğmeyip meydan okuması ve yaşama karşı daha nikbin ifadeler kullanması bağlamında doğru kabul edilebilir. Nitekim, “Eşq Olsun Sənətkara!” şiiri yine buna bir örnek oluşturabilir.

Samed Vurgun, ölümü fiziksel bir yok oluş olarak değerlendirir. Bu materyalist bakış açısı, şairin şiirlerine de yansımıştır. Onun “Komsomol Poeması”ndaki

*Bir də görürsən ki, açılan solur ,
düşünən bir beyin torpaq olur ;
Bir yandan boşalır bir yandan dolur,
Sirrini verməyir sirdaşa dünya.*⁸⁰⁷

dizeleri, buna örnek gösterilebilir. Yine şairin “Bulaq Əfsanəsi”(1935) poemasında da ölümün fiziksel bir yok oluş olduğunu görmek mümkündür.

Şair “Bulaq Əfsanəsi” poemasında, ölüm konusunu felsefi alanda ele almıştır. Şiirin izləği, insanların ölüm korkusu karşısında ölümsüzlük bahşeden bir bulağın “gülünç” efsanesine inanmaları ve bu efsaneyi yaşatmış olmalarıdır. Poemada verilen yan düşünceler arasında, insanlığın ölüm üzerine çok tefekkür ettiği ve ölümün aslında yaşamın ayrılmaz bir parçası olduğu iletisi de vardır. :

*Onda qərinələr, onda nələr var!
O məchul aləmi çox aramışlar,
Fəqət, sorağını alan olmamış.
Yenə öz yerində hər bahar, hər qış...
Bəşər xəyallara qapılıb hərdən
Təsəlli bulmuşdur əfsanələrdən...*

⁸⁰⁶ Vurğun; 2005, C.I, s. 14

⁸⁰⁷ Vurğun; 1961, C.III, s. 77

Samed Vurgun her ne kadar “Bulaq Əfsanəsi” poemasında ölümü yaşamın bir parçası olarak dəyərləndirərsə də bəzi şiirlərində yaşamın qarşılığı olaraq dəyərləndirmişdir. Bunu da Samed Vurgun’un bəliş açısına görə şöyle dəyərləndirmək doğru olur: Ölümün hayatın bir parçası olduğı düşüncəsi seküler və rasyonəl; ölümü hayatın bir qarşılığı olduğı düşüncəsi isə metaforik və duyğusaldır. Bu anlamda ölüm, insanın isteyeceğı bir şey değildir. İnsana yaraşan yaşamak və yaratmaktır. Ölüm, karanlık iken; yaşam aydınlık olmalıdır. Şairin “Hürmüz və Əhriman” poemasında bunu görmək mümkündür:

*Ölüm iblisə layiqdir, həyatdır ən şirin nemət,
Qaranlıqdan uzaqlaş ki, işıqdır ən böyük ziynət,⁸⁰⁸*

Samed Vurgun’un yaşama bəlişi, iyimser duyğularla ona bəli kalmaktır. Şiirlərində ölüm korkusu ya da kəygisinə pek yer verməmiş; fakat yine də yaşamının bəliirli dənəmlərində bu duyğuları dizelerinə yansıtmışdır. Örneğın 1935’te yazdığı başlıksız bir şiirin izləğini ölüm kəygisı oluşturmaktadır:

*Döyür pəncərəmi qışın rüzgârı,
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?
Çəkilsin gecənin qaranlıqları...
Ömrə son sözümü deməmişəm mən,
Vaxtsız ölümüdür üstümə gələn?⁸⁰⁹*

Yine şairin “Bir Səs”(1940) şiirinin konusu ölüm kəygisıdır. Şairin şiirde, ölüm kəygisından dolayı duyduğu karamsarlığa meydan okuması söz konusudur. Şair, bu duyğulara uzak olduğunu və daha yaşamda yapacak çok işi olduğunu vurgulamışdır:

*Qərib bir səs geldi bu gün qəlbimden:
Ömrün baharında öləcəyəm mən...
Didib parçaladı bəğrımı bu qəm,
Üzümə boylandı əlimdə qələm!
Of... Bu səs! Ne qədər ömrümə yaddır.
Mənim ki, gəncliyim qəmdən azaddır!
Qayadanmı qopdu bu daşqəlbli səs?
Həyat öz oğlunu vaxtsız itirməz!*

⁸⁰⁸ Vurgun; 1961, C.III, s. 273

⁸⁰⁹ Vurgun; 2004, s. 77

*Dağılın başımdan qara xəyallar,
Hələ arzularım, əməllərim var.*⁸¹⁰

Samed Vurgun 1955 Kasım'ında, Çin seferinde ağır hastalanır. Pekin'de hastaneye yatırılan şair, küçük bir kağıda yazdığı beşlikte ölüm kaygısını somut bir biçimde dile getirir. Memleketinden uzakta, "gurbet elde" ölmek istemediğini, yine ölüme meydan okurcasına ifade etmiştir:

*Vaxtsız əcəl, məndən uzaq dayan, dur,
Qürbət eldə can vermərəm ölümə!
Qılıncını məndən uzaq dolandır,
Onu bil ki, qələm aldım əlimə,
Qürbət eldə can vermərəm ölümə!..*⁸¹¹

Samed Vurgun, daha önce de ifade edildiği gibi son yıllarında yazdığı şiirlerinde her şeye rağmen yaşama sarılmayı ihmal etmemiştir. "Mən Tələsmirəm" şiirinde ölüm kaygısı sezilse de yaşama sarılma, şiirin izleğini oluşturur. Bununla beraber, şairin "Şair Nə Tez Qocaldın Sən"(1953) şiirinde, yine yaşlanmanın getirdiği kaygı söz konusudur. Fakat şair burada da karamsar olmamıştır:

*Saç ağardı, ancaq ürək
Alovludur əvvəlki tək.
Saç ağardı, ancaq nə qəm!
Əlimdədir həhə qələm...
Bilirəm ki, deməyəcək
Bir sevgilim, bir də vətən:
Şair, nə tez qocaldın sən!*⁸¹²

Şairin son yıllarda yazdığı şiirler, politik olmaktan çok, ferdî şiirlerdir. Bu dönemlerinde biraz duygu yoğunluğu içinde olduğu görülen şair, bu durumunu şiirlerine de yansıtmıştır. "Deyin Gülün Övladlarım!"(1949) şiiri buna örnek gösterilebilir. Şiirin izleği, daha önce aile bireyleriyle cıvıl cıvıl, şen olan evini, artık sessiz görmesi ve bundan sızlanmasıdır:

⁸¹⁰ Age, s. 149

⁸¹¹ Vurgun; 1960, C.II, s. 296

⁸¹² Age, s. 289

*Ev o qədər səssizdir ki!.. Nə danışan, nə gülən var.
Kəsilməmişdir uşaqların ağız dolu qəhqəhəsi.
Danışmayır hər zamankı qarmon səsi, kaman səsi.
Bəzən uşaq dünyasını nə anlayan, nə bilən var;
Ev o qədər səssiz ki, nə danışan var, nə gülən var.*⁸¹³

Şair, bu durum üzerine, geçmişte yaşadığı çalkantılı günlerini anımsar. Dolayısıyla çocuklarının ve ev halkının çok daha rahat günlerde olduğunu ima ederek, sessizliğine anlam veremez. “*Mən əzəldən tufanların qoynunda bir ötən quşam / fırtınalar, qasırqalar qucağında doğulmuşam...*” Yine şairin “Lələ”(1954), “Gödəkcə” (1955), “Yada Sal Məni”(1955) gibi şiirleri, son yıllarında yazdığı duygu yüklü şiirlerdir. Samed Vurgun’un söz konusu şiirlerindeki izleklerin duygusallığı, yaşlılığın neden olduğu bir durumdur.

3.1.7.Ahlak

Pratikte insanlar içinde doğdukları toplumun ahlaki değerlerini benimserler. Bunlar içinde, toplumun ahlak tabuları da söz konusudur. Bertrand Russell’a göre tarihte ahlaki tabular, genellikle tutuculuğu ve eski geleneklere bağlılığı, hoşgörüsüzlük ve nefreti kutsallaştırarak büyük zarar vermiştir.⁸¹⁴ Sovyet doktrinleri, bu tabuları yıkmaya; değişen ve sürekli yenilenen sosyalist bir toplum çizmeyi amaçlamıştır. Fakat bu gerçekleştirilirken yıkılmaya çalışılan geleneksel bir ahlak ilkesi, kimi zaman yerini başka bir dogmaya bırakmıştır. Bunun edebiyata yansımalarını da görmek mümkündür.

Sovyet edebiyatında çizilen bir kadın karakterin makyaj yapmaması, altın takılar takmaması, sade olmak isteğinden kaynaklanır. En azından Samed Vurgun’un kadın karakterlerinde bu durum sıklıkla görülür. Fakat aslında bu, ahlaki idealizm olarak da değerlendirilebilir. Georges Politzer, ahlaki idealizmi insanın kendisini bir davaya bir ülkeye adanması olarak tanımlar.⁸¹⁵ Gerçi kadının süslü olmaktan imtina etmesi, ahlak kuralları yüzünden de olsa, yine erdemli bir davranış olarak kabul edilebilir.

⁸¹³ Age, s. 239

⁸¹⁴ Bertrand Russell; **Russell’dan Seçme Yazılar**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012, s. 127

⁸¹⁵ Georges Politzer; **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Eriş Yayınları, 2003, s. 38

Hilmi Ziya Ülken'in "Ahlâk" adlı eserinde John Ruskin'in ahlak anlayışından söz ederken yaptığı tespit, Samed Vurgun'a uymaktadır: "*Wilde'nin tam tersine olarak John Ruskin'in dediği gibi san'atkarın kendisine mahsus bir ahlâkı vardır. San'atkarın eserini yaratması için ancak onun bu yaradış işini bütün ciddiliğiyle alması, bunu bir nev'i ibadet gibi görmesi, yaradış işini sırf bu işe ait olan bir ahlâkî disiplin içinde tamamlaması lâzımdır.*"⁸¹⁶ Burada kastedilen, Samed Vurgun'un sanatının pragmatik olması; topluma hizmet etme amacı taşıması değilse de şiir yazarken mutlaka estetik kaygı taşıması veya örneğin şiir yazacağı zaman iyi giyinmeye dikkat etmesidir. Fakat Samed Vurgun'un şiirinin önemli bir düzeyde propoganda gayesi taşıdığı da kuşkusuzdur. Dolayısıyla şiirlerinde Sovyet toplumunun ahlak ilkelerini görmek de mümkündür. Biz burada, Samed Vurgun'un şiirlerindeki toplum ahlakına yönelik konulara ve motiflere örnekler vermek amacındayız.

Samed Vurgun, toplum ahlakına ilişkin eleştirel olduğu şiirleri vardır. Bu konuda her ne kadar Sovyet doktrinlerinin etkili olmadığını söyleyemesek de şairin her şiirinde Sovyetlerin etkisi olduğu yargısına varmak da doğru değildir. Mistik bir dini inancın –dar anlamda İslam dininin- sosyolojik yansımaları, buna somut bir örnek oluşturabilir. Sovyetlerin bu konudaki politikası malum olmakla birlikte, şairin dinin sosyal hayata olan yansımalarına getirdiği eleştirilerin tamamen bundan kaynaklandığı yargısı kuşku götürür. Fakat örneğin burjuvaya duyduğu nefretin Sovyet doktrinlerinden kaynaklandığı da açıktır.

Samed Vurgun toplumsal ahlaka yönelik eleştirilerinde, bireylerin erdemsiz davranışları üzerinde durmuştur. Örneğin "Karyerist" (1938) şiiri, buna tipik bir örnektir. Şiirin izleği, yalancı ve erdemsiz insanların eleştirmesinden ibarettir:

*Onun kinli gözlərində min tikanlı hiylə var,
Hayla girər hər iclasa, ağızlardan söz qapar...*

*Nahaq yerdən tələ qurar insanların başına,
Bu minvalla keçmək istər bir vəzifə başına.*

⁸¹⁶ Hilmi Ziya Ülken; **Ahlâk**, Ülken Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2001, s. 31

*O, tarix verməmişdir hələ kiçik bir əsər,
Vəcdanı boş bir saraydır, - səhər, axşam yel əsər.*⁸¹⁷

Şiirde kariyer peşində olan kin və kıskançlıq sahibi adamlar eleştirilirken okurun bunlara diqqət etmesi öğütlenir. Samed Vurgun'un diğer satirik şiirlerinde olduğu gibi bu şiirinde de ürün vermeden (ya da bir işte verimli olmadan) kafasını fitneliğe çalıştıranlar eleştirilmiştir. Şairin bu insanların özelliklerinin yalan ve gösteriş olduğu kanısındadır:

*O bilir ki, kasasında nə sənət var, nə hünər,
Utanmadan boşluğunu alim kimi göstərər.
Ağır durar, ağır qalxar, bəzən süzər gözünü,
Əzbərləyər alimlərin böyük-böyük sözünü,
Yerli-yersiz misal çəkər, özü bir boş nağara,
Bir əl vursan, dinqiltısı haray salar dağlara.*⁸¹⁸

Yine şair, “Şe’r və Xaltura” şiirinde aynı şekilde sanattaki riyakâr davranışları eleştirmiştir. Şiirin izleği de bu yöndedir:

*Sevmədim
imzasını görünmək üçün atan,
Qəlbi sablon
və şarlatan
şairlərin
yerində sıllaq atmasını;
Sevmədim
onların sənət adına
xaltura yaratmasını.*

Samed Vurgun'un “İncə Xanım” (1938) şiiri; mahalledeki gençlerin çok hoşlandığı, şairlerin şiirler yazdığı, genç ve güzel bir bayanı konu almıştır. Şiirin izleği, övgülerden hoşlanan ve güzelliğinin farkında olan İnce Hanım'ın geçici güzelliğine değil de sesinin güzelliğine ve şarkı söyleme yeteneğine yatırım yapması gerektiği düşüncesidir.

Şair, İnce Hanım'ın güzelliğinin kadrini anlayamadığını düşünür ve izlediği hayat felsefesini eleştirir:

⁸¹⁷ Səməd Vurğun; **Səçilmiş Əsərləri**, C.I, Şe’rlər – Poemalar, Kamal Talıbzadə(drl.), Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1986, s. 234

⁸¹⁸ **Age**, s. 235

*“Mən bir quşam, uçam gərək.
Bir budaqdan min budağa;
Sığmaz könül, sığmaz ürək
Dörd divarlı bir otağa...”⁸¹⁹*

Samed Vurgun’un burada getirdiği bir eleştiri, İnce Hanım’ın sadece güzelliği ve gösterişi üzerine pervasızca sürdürdüğü yaşamıdır. Öte yandan İnce Hanım’ın saflığından, “gönül bağının çabuk açıldığından” dem vuran şair, onun gönlünü eğlendirircesine sürdürdüğü yaşam tarzı yüzünden itham altında bırakılmaması gerektiğine de özellikle dikkat çekmiştir. Çünkü gönlünce yaşayan İnce Hanım’ın bazen çevresiyle yersiz gülüp konuştuğuna dikkat çeken şair, bunun fesat insanlar tarafından kötü niyetle yorumlanabileceğinin farkındadır:

*Yol üstündə duran gənclər bu dilbərə baxar keçər
Qızın oynaq baxışları simşək kimi çaxar, keçər.
Oxucular, bu qızcığı bənzətməyin pozğuna siz,
Bəzən ona böhtan atır bizim yaman dillərimiz...
Acıyıram bu ceyrana... tez açılır könül bağı,
Bəzən onun yersiz gülüb, yersiz sözlər danışmağı
Şübhə salır ürəklərə, iştahlanır bir çoxları,
İncə xanım beyniqandır, sımamamış dostu, yarı.”⁸²⁰*

“İncə Xanım, nə gözəldir, nə incədir sənin səsin/ Düşündürür qəlbi bəzən xoş avazın, xoş nəfəsin.” dizeleriyle İnce Hanım’ın sesine duyduğu hayranlığı dile getiren Samed Vurgun, bu yeteneğini kullanmasının çevresi için de bir güzellik olacağı kanaatindedir. İnce Hanım’ın güzelliğini “tabiatın vergisi” olarak değerlendiren şair, onun bu güzelliğine göz yumulmasını bir “bedbahtlık” olarak değerlendirir. Ayrıca İnce Hanım’ın güzelliğini yeteneğiyle birlikte sergilemesinin ayrı bir incelik olacağı kanaatindedir. Samed Vurgun’un bu bakış açısı, kadını mutaassıp toplumların ahlak öğretilerinden uzak bir birey olarak ele aldığını göstermektedir:

*Gözlərində xumarlanır Qarabağın mənzərəsi,
Dodağından süzüldükcə o dağların şikəstəsi.
Mənim könlüm qanad çalır eldən gələn bu sənətə,
Gözəlliğin qədrini bil! Hörmət olsun təbiətə!
Bil ki, mənim vəzifəmdir baxıb sənə deyim yenə,
Nə bədbəxtdir göz yumanlar təbiətin vergisinə.*

⁸¹⁹ Vurgun; 1986, s. 239

⁸²⁰ Age, s. 239

*Budur, bizim səhnəmizdə asıq gəzir, saz görünür,
Ancaq, gözəl səhnəmizdə gözəl qızlar az görünür.
Buyur, sənın meydanındır, orda göstər hünərini
Oxu “bizim ellər” - deyə dolğun könül dəftərini!
Biz də səni dinləyərək alqışlayaq, alqışlayaq,
“Bir də! Bir də!” - Çağıraraq, sənə güllər bağışlayaq.*

Mutaassıp toplumlarda “namus” kavramı, ahlaki açıdan hayati bir öneme sahiptir. Samed Vurgun’un “Vaqif” piyesinde de pek çok yerde tabusal ahlak ilkelerine karşı çıktığı görülür. Eserde Huraman, kocası Vakıf’ı İbrahim Han’la aldatır. Bunun pişmanlığını yaşayan Huraman, Vakıf’tan kendisini öldürmesini ister. Hatta öncesinde oğulları Ali Bey de babasına “*Ata, qoy öldürüm o mürvetsizi!*” sözüyle annesinden intikam almak istediğini ifade eder. Fakat Vakıf bunu kabul etmez:

*Əli Bəy, alçaldar cinayət bizi;
Bir bax əllərinə, yaraşar mı qan?
Oğlum, yaşatmağa yaranmış insan.⁸²¹*

Samed Vurgun “Bizim Gəncliyə”(1939) şiirinde, insanların kötü niyetli olamaması gerektiğini, yüreklerinin bulakların suyu gibi temiz olası gerektiğini dile getirmiştir. Şair, gayretsiz kıskançların ömürlerinin de “tok karnına uyku” halinde geçtiğini geçlere hitaben ifade eder.

Samed Vurgun, “Xeyrə-Şərrə Yaramaz”(1938) şiirinde, hiçbir işe yaramayan; fakat bilmişlik taslayan gösteriş meraklısı tipleri eleştirir. Şairin şiirde eleştirdiği insanların tipik özellikleri, Ahmet Mithat Efendi’nin “Felâton Bey” karakterininkine çok benzer. Bilindiği üzere “Felâton Bey ve Rakım Efendi” romanının izleği, Felâton Bey ve Rakım Efendi’nin karşıtlıkları üzerine kurulmuştur. Romanda Felâton Bey karakteri, Batılı olmayı çok şık giyinmek ve Beyoğlu’nda gezerek gösteriş yapmak olarak anlayan bir züppedir. Aynı zamanda bol para harcayan bir mirasyedidir. Gerçi mirasyedilik, özellikle Tanzimat döneminde topluma seslenen eserlerin çoğunda ele alınmıştır. Örneğin Ahmet Mithat Efendi’nin eserleri dışında Namık Kemal’in “İntibah”ında Ali Bey, Nabizade Nazım’ın “Zehra”sında Suphi Bey, Recaizade Mahmut Ekrem’in “Araba Sevdası”nda Bihruz Bey gibi karakterleri görmek

⁸²¹ Vurgun; 1963, C.IV, s. 55

mümkündür.⁸²² Samed Vurgun'un bu şiirinde eleştirdiği kişiler, toplum içinde olmadığı gibi görünen, yalnızca dış görünüşüne ve giyimine çok önem veren, çevresinden saygı görmeyi bekleyen benzer nitelikteki insanlardır:

*Yırğalanar gəlin kimi, bəzək vurar özünə,
Güzgü qoyub min vüqarla baxar təmiz üzünə;
Bir yerində ləkə varsa, düz bir saat deyınər;
Puşkin kimi saqqal qoyub pedant kimi geyinər
Arabir də papaq qoyub bıqlarını uzadar,
O bilir ki, bu dünyada Koroğlunun adı var..*

Şair, yine şiirde insanları etkilemek adına güzel sözler ezberleyen, çalışmaktan çok keyif düşkününü yalancı bir mirasyediyi toplumda olumsuz bir tip olarak tasvir etmiştir:

*İbarələr dolu kimi yağır onun ağzından,
Otuz dəfə məhəbbətə düçar olmuş azından.
O hər axşam kef çəkməyə gedər iclas adına,
Yalan satar evindəki ana olmuş qadına.
Vəzifəsi kiçik bir şey, bu dincliyin yoludur-
O nə qədər xərcləsə də yenə cibi doludur...*⁸²³

Samed Vurgun "Fitnə" şiirinde, aynı evde yaşayan gelin – kaynana münasebetine dem vurmuştur. Fakat Samed Vurgun, şiirde çatışma içinde olmayan bir gelin kaynana ilişkisini değil, kaynanasına nefret duyan bir gelin ve gelini varlığıyla rahatsız eden bir kaynanayı ele almıştır. Şiirin izleği, gelinin kaynanasına için için beslediği nefrettir. Şiirde on yıldır aynı evde birlikte yaşadıklarını; fakat kaynanasının bir türlü ölmediğini dile getiren gelin, onun sandıkta sakladığını düşündüğü ipek kumaşlarına ve giysilerine de göz dikmiştir. Küçük hesaplar peşinde tasvir edilen gelin, annenin oğlu Arife'ye olan düşkünlüğüne de tahammül edemez. Bu tahammülsüzlük, gelinin kaynanasına "Er benimdir, mırıldanma çok" şeklindeki çıkışıyla kendini gösterir. Bunun üzerine yaşlı ve oldukça dayanıksız olan kadın,

⁸²² Berna Moran; **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, C.I (Ahmet Mithat'tan Ahmet Hamdi Tanpınar'a), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s. 53

⁸²³ Vurgun; 1986, C.I, s. 241

*Qızım nə deyirsən, bir insaf elə,
O mənim oğlumdur, anasıyam mən,
Ona süd vermişəm bu döşlərimdən.
Gözümün yuxusu çexilir onsuz,
Oğul anasıyam, deyilem sonsuz!*⁸²⁴

dizeleriylə geline yanıt verir. Şiirin sonunda çılgınlarla yalan yere Arif'in ölüm haberini eve getiren gelin, kaynananın ölmesine neden olur. Eserde geline doğrudan bir eleştiri getirmeyen Samed Vurgun, gelini okurun vicdanına bırakır. Çünkü gelinin kaynanasına gösterdiği davranışlar, nefret dolu ve acımasızcadır.

Samed Vurgun "Sən Utan!"(1939) şiirinde, laf taşıyan ve insanların arasını bozmaya çalışanlara da "Sənsən aralıqda min sözgəzdirən.../Sənsən asta-asta hiylələr quran" dizeleriylə seslenmiştir. Şiirin izleği, toplumda hoş karşılanmayan davranışların eleştirisinden ibarettir.

Samed Vurgun "Belələri də Var"(1953) şiirinde, yalancı ve yanardöner olan, dürüst davranmayan insanları eleştirmiştir. Bununla beraber şair, bu şiirinde de emek vermeyen, ortaya ürün koymayan ve bu vesileyle topluma katkıda bulunmayanların bu eksiklerine dikkat çekmiştir. Yani Samed Vurgun, şiirlerinde ahlaki açıdan ve toplumsal olarak yanlış kabul edilen davranışların yapılması dışında, topluma katkıda bulunacak yararlı davranışların yapılmamasını da eleştirmiştir. Bu bağlamda Samed Vurgun'un eleştirilerinin Bertrand Russell'in ifade ettiği erdem kavramından ibaret olmadığı görülür. Bertrand Russell, "doğru" ve "yanlış" kavramlarının denk olmadığını, "yanlış"ın daha ilkel ve vurgulu olduğunu belirtirken geleneksel ahlakçıların bu konuda oldukça ısrarlı olduklarını şu sözlerle analiz etmiştir:

*"On Emir'den dokuzu olumsuzdur. Eğer hayatınız boyunca adam öldürmekten, hırsızlıktan, zinadan, yalan yere şahitlikten, küfürden ve anne –babanıza, kilisenize ve kralınıza karşı saygısızlık etmekten kaçınırsanız, bir kez bile nazik, cömert veya faydalı bir eylemde bulunmamış olsanız bile geleneksel bakış açısına göre ahlâki bakımdan takdiri hak etmiş olursunuz. Son derece yetersiz olan bu erdem kavramı, tabusal ahlakın bir ürünüdür ve anlatılmayacak kadar çok zararları dokunmuştur."*⁸²⁵

⁸²⁴ Age, s. 244

⁸²⁵ Bertrand Russell; **Etik, Toplum, Siyaset**, Funda Sezer (Çev.), Say, İstanbul, 2014,s. 50

Sonuçta Samed Vurgun'un ahlak eleştirisi, aslında salt yanlıştan kaçınma ve yanlış cezalandırma anlayışından ibaret değildir.

Samed Vurgun “Dargöz” (1938) şiirinde ikiyüzlü olanları eleştirmiştir. Şair “Xeyrə-Şərrə Yaramaz”, “Karyerist” ve “Sən Utan!” şiirlerinde olduğu gibi, bu şiirde de dış dünyadan herhangi bir kişinin adını geçirmemiştir. Bu yüzden şairin hedef kitlesinin, toplumdaki bozuk davranışlı insanlar olduğunu düşünmek mümkündür. Şair “Dargöz” şiirinde “*Üzümə dost kimi bə'zən gülürsən/ Dalda paxıllıqdan yanıb, ölürsən*”⁸²⁶ dizeleriyle bu tip insanların yanlış davranışlarını dile getirmiştir.

Samed Vurgun, aile ve evlilik ahlakını “Aygün” poemasında bir hayli işlemiştir. Aynı şekilde “Komsomol Poeması”nda da aile ahlakına yönelik motifler vardır.

3.1.8.Kültür ve Medeniyet

Kültür ve Medeniyet (civilisation) kavramları üzerine pek çok tanım ve yorum getirilmiştir. Hilmi Ziya Ülken'e göre kültür kavramı, bir milletin içinde bulunduğu, medeniyet şartlarına göre yarattığı bütün dil, ilim, sanat, felsefe, örf ve âdetleri ve bunların mahsulleri toplamıdır.⁸²⁷ Erol Güngör ise kültürü; inanç, bilgi, his ve heyecanlar bütünü olarak değerlendirir. Manevi olan kültür, uygulamalarıyla maddi olarak kendini gösterebilir.⁸²⁸ Medeniyet kavramı, göçebelikten yerleşik düzene geçmek; yani şehirleşmek ya da şehre uyum sağlamak anlamında kullanılmıştır. Bu kavram, kültürden daha genel olarak kullanılmıştır. Yani insanların ortak noktalarda buluşabileceği, bilimsel, teknik gelişmişlik düzeyleri olarak da yorumlanmıştır.

Azerbaycan, kültürel anlamda Batı Avrupa Medeniyeti'ni Rusya kanalıyla tanımıştır.⁸²⁹ Dönemin Mirza Cafer Topçubaşı, Mirza Kazım Bey gibi Azerbaycanlı aydınları, Modern Azerbaycan edebiyatının doğuşunda Rusya kanalıyla etkili olan isimlerdir. Bu dönemdeki edebî temayülleri Yavuz Akpınar 3 şekilde tasnif etmiştir:

⁸²⁶ Age, s. 245

⁸²⁷ Hilmi Ziya Ülken; **Millet ve Tarih Şuuru**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008

⁸²⁸ Erol Güngör; **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, Ötüken, İstanbul, 1996, s. 15

⁸²⁹ Akpınar, 1994, s. 44

*“Bazıları tamamen ‘Batı’ tarzı düşünceleri – ki, dolayısıyla Rus tesirini- reddederek kendi içlerine kapanıp kötümser bir hayat yaşadılar. Bir kısmı da tam tersine dinî ve millî kültürü kısmen veya tamamen reddederek ‘Batıcı’, yenilikçi düşünceleri benimsediler. Bir kısmı da Türkiye’deki aydınları örnek alarak sentezci bir yol tuttular.”*⁸³⁰

Azerbaycan edebiyatında 1905 sonrasında yaşanan gelişmelerde yine Türkiye ve Rusya önemli iki koldur. Dolayısıyla Sovyet Azerbaycan’ı döneminde eserler veren Samed Vurgun’un bu kollardan kültürel olarak etkilenmiş olması söz konusudur. Burada Samed Vurgun’un kültür ve medeniyet anlayışının şiirlerine olan yansımalarına dikkat çekerken onun bu konudaki eleştirilerini de ele alacağız.

Samed Vurgun’un, gençlik dönemlerinde Türkiye Türkçesinde kullanılan sözcüklere şiirlerinde yer verdiğinden ve Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad gibi isimlerin onun üzerinde etkili olduğundan söz etmiştik. Samed Vurgun, şiirlerinde Azerbaycan’ın kültürel unsurlarına sahip çıkmıştır. Dil, bunlardan birincisidir. Vurgun, dili kültürün en önemli ögesi olarak görmektedir. Şiirlerini Azerbaycan Türkçesi dışında bir dilde yazamayan şair, çocuklarını yerel okullarda okutmayı da dilleri açısından daha olumlu bulmuştur. Burada belirtmek gerekir ki Samed Vurgun, Puşkin ve Gorki’nin eserlerinden çevirileri yapabilecek kadar iyi derecede Rusça bilen bir şairdir. Bununla beraber, onun dil ve edebiyat kültürü açısından Azerbaycan halkına olan özel düşkünlüğü dikkat çeker.

Samed Vurgun, bölünen Azerbaycan topraklarının kuzeyinin Çar hükümeti yönetimine geçtikten sonraki dönemi anlattığı 13 kıtalık şiiri, “Aslan Qayası” poemasının son kısmına alınmış olmasına karşın, 1938’de yayımlanmasına izin verilmemiş ve kesilmiştir. Şiir, Samed Vurgun’un kızı Aybeniz Hanım tarafından ilk kez 2004’te kesilmeden yayımlanmıştır. Şiirin bu kısmında, Çarlık Rusya’sının kültüre ne denli zarar verdiğinden söz edilmiştir:

*Çəkdi qamçısını azğın mülkədar
Ver dedi! Ver dedi! Çıxar belindən!
Göydə bir Allahdır, yerdə də bir çar,
Qabrlar tökülsün sənin əlindən.*

⁸³⁰ Age, s. 44

*Satdı mənliyini "əsilzadələr",
Çarın xidmətinə baş aydı Quran.
Bütün gördüyümü danışsam əgər,
Kağızım qurtarar, yorular insan.*

*Yüz il biz ayrıldıq ana dilindən,
Məktəbin adına dedik "uşkola".
Oxucum! Bir daha nəzər yetir sən
Keçdiyin o qanlı, o qorxunc yola.*

*Yüz il Füzuliyə həsrət qalaraq
Doğma anamıza söylədik "mama".
Yüz illik yuxuya birdən dalaraq
Yatdıq gözümüzdən yaş dama-dama.*

*Yüz il nəfəsini çəkə bilmədi
Şairlər oylağı böyük bir ölkə.
Yüz il öz qolunu çəkə bilmədi...
Tarix! Səninkidir bu qara ləkə!*

*Axdı Rusiyaya neft kəmərləri,
Daşdı onları ilk dəmir yolu...
Tarixə hökm edən o gündən bəri,
Çalışdı yadlara Azərin oğlu.⁸³¹*

Şiirde Çarlık Rusya'sıyla gelen medeniyetin özellikle yoksul insanları sömürdüyünü; dil, edebiyat ve hatta inanca bile ciddi zarar verdiğini dile getirmiştir. "Mədəniyyət Sarayı" şiiri, buna bir başka örnektir. Şiirin izləği, Çarlık Ruyası'nın eleştiridir:

*Deyirlər burada, bu sən sarayda,
Vaxtilə güllələr, bombalar varmış.
Duygusuz insanlar qısdə və yayda
Haqq istəyənlərə atəş açarmış.⁸³²*

Elbette burada Çar yönetimini ve politikalarını eleştiren Samed Vurgun, Sovyetler Birliği'yle gelen komünizmi, gerek sanatında olsun, gerekse yazılarında olsun, medeniyetin gelişmesini sağlayan bir kurtuluş olarak görmüştür. Yaşar Karayev gibi bazı araştırmacılara göre Samed Vurgun, komünizm ideolojisini kullanmak suretiyle eserlerinde kendi geleneksel ve millî değerlerini sürekli koruyup saklamıştır.⁸³³ Samed Vurgun'un Azərbaycan kültürel dəğerlerine ilişkin yazdığı şiirler pek çöktür. Fakat komünizm ideolojisini salt bu amaç için bir araç olarak

⁸³¹ Vurgun; 2004, s. 341-342

⁸³² Vurgun; 2005, C.I, s. 80

⁸³³ Age, s. 13

kullandığı yargısı tartışma götürür. Bu konuyla ilgili tartışmalar, çalışmanın önceki bölümlerinde ele alındığından, şimdi şairin söz konusu kültürel değerlere ilişkin şiirlerine örnekler verilecektir.

Samed Vurgun'un anadile olan bakışı, "Komsomol Poeması", "Kamala Yetək" ve "Vaqif" eserlerinde görülmektedir. Buna bir başka örnek şairin "Təbriz Gözəlinə"(1935) şiiri verilebilir. Şiirin konusu, Azərbaycan'ın kuzey ve güney olarak ayrılığı; yani hicrandır. Şiirin izleği ise, bu ayrılığın en kısa zamanda sonlanacağı ümidiyle şairin sevgilisini teselli etmesidir. Şair, her ne kadar Kuzey ve Güney olmak üzere ayrı olsalar da; aynı kültürün insanları olduklarını ifade eder:

...
*Demək ki, dərdimiz-sərimiz birdir,
Həyatın qızıdır məhəbbətimiz...
Gəl duraq diz-dizə, günləri bir-bir
Sayıb, hesablayaq yaşımızı biz.*

*Axşam sularının zümzüməsidir,
Mənim telli sazım, səninsə tarın;
Yazıq bir ananın hicran səsidir
Mənim zil şikəstəm, sənə qatarın.*

*Olub keçənlərə gəl qələm çəkək,
Dünən bu gün üçün bir yadigardır
Bilirəm, sevgilim, bilirəm gerçək,
Sizdə qış günüdür, bizdə bahardır...*

...
*Bir yeni rəng alır Mil də, Muğan da
Bu bayram günündə, bayram ilində.
Alim də, şair də, dağda çoban da
Deyir mahnısını ana dilində.*

*Gülür dodaqlarda yeni bir zəfər,
Zəfərdən-zəfərə qüvvət alalı.
Güdür gözü kimi hər qızıl əsgər
Qanla qazanılan bir istiqlalı.⁸³⁴*

Samed Vurgun, aynı zamanda şiirde "Sizdə qış günüdür, bizdə bahardır..." veya "Güdür gözü kimi hər qızıl əsgər / Qanla qazanılan bir istiqlalı" gibi dizelerden de anlaşılacağı üzere, güzel günleri komünizm ile yaşadıklarını ifade etmiştir. Fakat şair, her iki toplumun da aynı kültürlerin insanları olmasından dolayı, bir gün onların da kendileri gibi, "özgür" olacağını "Azadlıq bayrağı güllü bir yazda/ Təbrizin

⁸³⁴ Vurgun; 1960, C.I, s. 209

üstündə parlayacaqdır.” gibi dizelerle ümit etmiş ve bu ümidini, şiirin son dördlüğünde de dile getirmiştir:

*O bayram gününə inanıram mən,
Araz yol verəcək üstündən bizə.
Pioner oğlumun tutub əlindən,
Qonaq gələcəyəm qoca Təbrizə!*

Şair, “20 Bahar”(1940) şiirinde de Tebrizli oğullara ve kızlara, haksızlıklara uğradıklarını ve özgürlüklerinin bir isyana baktını ifade etmiştir.

Samed Vurgun’un şiirlerinde toplumunun örf ve adetlerine de yer vermiştir. Daha önce de ifade edildiği gibi, Azərbaycan toplumuna (dolayısıyla bazı yönleriyle ortak Türk toplumlarına) ait kültür değerleri, halkçılık ve halkın içinden olmak anlayışıyla işlenmiştir. Şair, bunu “*Lakin yazıçılarımız gərək öz xalqımızın ruhunu, qocaman və zəngin tarixini, gözəl ənənələrini dərinləndirsinlər, ona arxalansınlar, onunla birlikdə yaşayıb-yaratsınlar.*”⁸³⁵ sözleriyle dile getirmiştir. Örneğin “A Köhlən Atım”(1934) şiirinde şair, atına olan düşkünlüğünü ve atın yaşamında ne denli önemli olduğunu anlatmıştır. Şair “Sərgüzəşt” (1934) şiirinde de Kazak’ın atlarından söz eder. Bu şiirde, Azərbaycan’ın kültürel unsurlarına da değinmiştir:

*Qoyunlar, quzular düzdə, böləndə,
Səs-səsə verişib, mər-mər mələrmiş.
Qapıya bir əziz qonaq gələndə,
Xınalı erkəklər qurban gələrmiş.*⁸³⁶

Samed Vurgun, “Yadıma Düşdü” adlı lirik şiirinde, gençlik dönemini anımsarken çevresini, köyünü ve özellikle kültürel değerlerini anlatır. Şair, bunları özlemle dile getirirken memleketinin doğal güzelliklerinden, âşıklık geleneklerinden, düğün derneklerinden, konukseverliğinden ve kızların geleneksel giyimleriyle bayram öncesi saclarda pişirdikleri geleneksel çöreklerden söz eder:

*Töküldü kağıza sinəmin sözü,
O ana yurdumun ocağı, közü,
Ceyranın duruşu, durnanın gözü
Kəkliyin ayağı yadıma düşdü.*

⁸³⁵ Bayramov; 2006, s. 150

⁸³⁶ Vurgun; 2004, s. 72

*Hanı at sürdüyüm boranda, qarda?
Gəzdim aşiq kimi minbir diyarda;
Gülüb oynadığım toyda, mağarda,
Qızların qolbağı yadıma düşdü.*

*Göylərə baş çəkir Göyazən Dağı,
Aksam açıq olur ayın qabağı;
Bizim gəlinlərin bayram qabağı
Fəsəli yaymağı yadıma düşdü.*

*Sən bizim ellərin ruhuna bir bax!
Bizdən inciməmiş bir əziz qonaq.*

*Nişanlı qızların görüşdən qabaq
Telini saymağı yadıma düşdü.⁸³⁷*

Samed Vurgun'un Azərbaycan'ın kültürel motiflərinə dem vurduğu eserləri bir haylidir. Örneğin yazılma tarixi bilinməyən "Novruz Bayramı" bunlardan biridir. Şiirin konusu, Azərbaycan'da ən böyük bayramlardan biri olaraq kutlanan nevruzdur; izləgi isə baharın insanlarda hoş duyğular uyandırmasıdır. Şiirde ən böyük sanat eseri olaraq dəyərləndirilən baharın, bir rəssam edasıyla və ilahi bir muhabbetlə vatan toprağını nəqşetdiyi təsəvvür edilir.

Şairin bir digər şiiri "Xalça"dır. Yazılış tarixi bilinməyən şiirde Azərbaycan'ın gələneksel kilimlərindən söz edilir:

*Baxın, min rəng çalır zərif naxışlar,
Narıqçı, sarıncı, qırmızı, sarı.
Hər ipin, ipliğin öz ölçüsü var,
Qıvrılır tel kimi ağ saçaq⁸³⁸*

Yine bir digəri, ağabeyi Mehdihan Vekilov'a yazdığı "Gəlmədi" şiiridir. Aslında şiir, bir "sitem"den ibarettir. Mehdihan Vekilov, kardeşi Samed Vurgun'a gözəl bir sofrada Şeki'nin yeməklərindən ikram ettikdən sonra, bu yeməklərdən kendisine də göndereceğini söylər. Fəkat bir süre sonra yeməklər göndərilməyincə, Samed Vurgun kâğıda yazdığı bir şiiri, kızı Aybeniz'le kendisine göndərir. Esprili bir üslupla yazılan şiirin izləgi, şairin beğəndiyi yeməklərin kendisine ulaşmaması

⁸³⁷ Vurgun; 1960, C.I, s. 238

⁸³⁸ Vurgun; 2004, s. 296

yüzünden ağabeyine olan sitemidir. Şair şiirde çok beğendiği Şeki'nin yemeklerinden söz etmiştir:

*Yığışdıq evinə vurduk araqdan,
Çox vədlər verdin haqdan-nahaqdan.
Gözüümüz yoldadır, qardaş, o vaxtdan,
Mürəbbənin heç sorağı qəlmədi.*

...

*Görüm abad olsun Şəkinin adı,
Ağzımızda qaldı urufun dadı.
Bizə beçə-plov qismət olmadı,
Düyüsü gəlmədi, yağı gəlmədi.*

*Görünür, bu yalan sizə adətdir,
Badımcın turşusu böyük nemətdir.
Onu da göndərmək bir saxvətdir.
Saraldı gözümin ağı, gəlmədi.⁸³⁹*

Samed Vurgun, Azərbaycan'ın sanat ve sanatçısına çok değer vermiş ve onları gerek yazılarında gerek şiirlerinde işlemiştir. Bilhassa şiir sanatındaki seleflerine pek çok şiir yazmıştır. Bunlara Nizâmî-yi Gennevî için yazdığı “Nizami”(1939), Fuzûlî için yazdığı “Füzulinin Dərdi”(1935), Sabir için yazdığı “Sabirin Şərəfinə”(1936), Hurşidbanu Natevan için yazdığı “Natəvan”(1935) gibi şiirler örnek gösterilebilir. Yine, önemli dramaturg ve şair Cafer Cabbarlı'ya yazdığı “Böyük Ədib”(1935); aynı şekilde çok takdir ettiği müzisyen Üzeyir Hacıbəyov için yazdığı “Eşq Olsun Sənətkara” şiirleri de örnek gösterilebilir.

Samed Vurgun, “*Ey Füzuli şərinin bir bəstəkar qardaşı*”⁸⁴⁰ dediği Üzeyir Hacıbəyov'un şahsına ve sanatına gösterdiği saygı büyüktür. Pavel Antokolski anılarında, Samed Vurgun'un Üzeyir Hacıbəyov'u Azərbaycan musikasının hocası olarak değerlendirdiğini anlatır.⁸⁴¹ Şair, 1948'de kaleme aldığı “İnsan Qəlbinin Tərənnümcüsü” adlı yazısında da Üzeyir Bey'in sanat anlayışını yüceltmıştır.

Samed Vurgun'a göre Azərbaycan'a gelen komünizm, kendisinin sanatsal faaliyetlerini etkileyen önemli bir gelişme olmuştur. Samed Vurgun, bunu “Komsomol Mənə Nə Verdi” yazısında şöyle ifade eder: “*Mənim orta və ali təhsil almamda komsmolun çox köməyi oldu. Yaradıcılıq işimdə də komsomol sistematik*

⁸³⁹ Nəzirli; 2013, s. 436-437

⁸⁴⁰ Vurğun; 2004, s. 247

⁸⁴¹ Məmədbəyov; 1973, s. 44

olaraq kömək etmişdir. Mən ilk şe'rimi komsomola ithaf etmişəm, onda bir çox ictimai sifarişlər alıb poemalar, şe'rlər yazmışam.”⁸⁴²

Lenin komsomolunun kendi yarıtıcılık inkişafında büyük rol oynadığını ifade eden Samed Vurgun, Sovyet edebiyatının da Azərbaycan edebiyatının gelişimine katkıda bulunduğu düşüncesindedir. Elbette bu düşünce, Samed Vurgun’un Azərbaycan sanat ve edebiyatına getirdiği bir eleştiriyi değil; bilakis, zengin bulduğu Azərbaycan sanat ve edebiyatının, Sovyetler Birliği ile birtakım gelişmeler sağladığına olan inancını gösterir. Nitekim bu düşüncesini 1942 yılında kaleme aldığı “Azərbaycan Ədəbiyyatı Sovet Hakimiyyəti İllərində” adlı yazısında açıkça dile getirmiştir. Ona göre Azərbaycan Sovyet edebiyatı, Sovyetlerden önceki Azərbaycan edebiyatının özellikle Rus edebiyatından istifade ederek hatrı sayılır eserler vermesiyle oluşmuştur. Şair aynı yazıda Ekim Devrimi’nden önce yetişen Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Abdulla Şaik ve Süleyman Sani Ahundov gibi isimlerin yaraticılıklarını, Sovyet hâkimiyeti yıllarında tam anlamıyla inkişaf ettirmeye muvaffak oldukları kanaatinde dir.⁸⁴³ Şair, 1947 yılında kaleme aldığı “Azərbaycan Sovet Ədəbiyyatı və Nizami” adlı yazısında da yine Ekim Devrimi sonrasında Azərbaycan edebiyatının “sosyalist medeniyet”⁸⁴⁴ ile üç şekilde inkişaf ettiğini belirtmiştir.⁸⁴⁵ Öte yandan şair, Sovyet edebiyatının Özbek, Türkmen gibi diğer Türk halklarının edebî gelişimine de katkıda bulunduğunu ifade etmiştir.⁸⁴⁶

Samed Vurgun “Böyük Revolyusiya” (1934) şiirinde, yine Çarlık Rusyası’nı eleştirmiş ve gelen Ekim Devrimi’yle Azərbaycan’a medeniyet güneşi doğduğundan söz etmiştir:

*Revolysiya yarandı qanlı vuruşmalardan,
Mərmilərdən qaynayıb coşdu Neva suları.
Petrogradın üfqündə qızardı bir yeni dan,
Qızıl revolyusiya gətirdi ölkəmizə,
İpək damarlarında günəş parıltıları*⁸⁴⁷

⁸⁴² Vurgun; 1972, C.V, s. 87

⁸⁴³ Vurgun; 1972, C.V, s. 203

⁸⁴⁴ “Sosyalist medeniyet”, Samed Vurgun’un kendi ifadesidir.

⁸⁴⁵ Vurgun; 1972, C.VI, s. 10

⁸⁴⁶ Vurgun; 1972, C.V, s. 204

⁸⁴⁷ Vurgun; 2005, C.I, s. 173

Şair, Azərbaycan'da Sovyetler Birliğı hâkimiyetinin 20. yılına armağan ettiği “20 Bahar” şiirinde de komünizmin gelişini kutlamıştır. Bakü'nün baştanbaşa al kumaşa bezendiğini; toprakların ve insanların özürleştğini ifade etmiştir:

*Gözəl Bakı başdan-başa
Bəzənmişdir al qumaşa.
Al bayraqlar eyvanlardan
Baş əymişdir yollar üstə.
Azad torpaq... azad insan
Gelib keçir dəstə-dəstə.
Hər dodaqda bir gülüş var,
Hər baxışdan günəş parlar.
Əldə qarmon, sinədə tar –
Salamlayır yaz elləri.
Yallı gedir qatar-qatar
Ana yurdun gözəlləri.
Gözün aydın, gözəl Bakı,
Toy-bayramdır qoynundakı!.*⁸⁴⁸

Samed Vurgun, Sovyet yönetiminin özgürlük ve saadet getirdiğine ilişkin düşüncelerini, yukarıda verilen örnekler gibi birçok şiirinde ifade etmiştir. Örneğin “Moskova”(1941) şiirinde de Moskova için “ebediyetin canlı heykeli” benzetmesini yapan şair, Rusya'nın nesilden nesile aktarılan bir ağırbaşlılığı ve Puşkin şiiriyle yükselen bir edebiyatı olduğunu dile getirmiştir:

*Moskva basılmaz sənin qüdrətin,
Canlı heykəlisən əbədiyyətin!
Mənim rus qardaşım, səndəki vüqar
Nəsildən-nəsilə qalmış yadigar.
Leninin yurdudur sevdiyin vətən,
Puşkinin şerilə ucalmısan sən.
Ürəyin genişdir, kamalın dərin,
Bilirsən dilini çətinliklərin.
Azadlıq çırağı əlində yanır.*⁸⁴⁹

Şair, emperyalist olarak değerlendirdiği Batı medeniyetini, şiirlerinde eleştirmiştir. “İngilis”(1928) şiiri, buna örnek gösterilebilir. Şiirin konusu Batı'nın eleştirisidir. Şair, şiirde İngilizleri vicdansız, duygusuz ve “insan kılığında şeytan” olarak tasvir etmiştir.

⁸⁴⁸ Vurgun; 1960, C.II, s. 61

⁸⁴⁹ Vurgun; 1960, C.II, s. 102-103

Yine “Qızıl Şərq”(1931) şiirinde konu, Batı emperyalizminin eleştirisidir. Şiirde, Batı dünyası, Doğu’nun zayıflıklarını kullanmakta ve Doğu’yu sömürmektedir. Buna karşı çıkış, şiirin izleşini oluşturur.

“London Qarısı”(1950), Samed Vurgun’un keyif düşkünü Londralı bir kadın üzerinden Batı dünyasını eleştirdiği başka bir şiirdir. Bu şiirde, aileden çok zengin olan Londralı bir kadının, hayatı her durumda maddiyatta araması ve insan sevgisinden uzak kalması eleştirilir:

*Sevənlər oldusa Londonda onu,
Sevmədi, sevmədi o həç bir kəsi;*

*Bir an oxşamadı onun könlünü
Eşqin, məhəbbətin hoş nəşidəsi.* ⁸⁵⁰

Samed Vurgun, “London Qarısı” şiirinde Celal Abdullayev’e göre, o dönemlerde “medeni” olarak telakki edilen Batı’yı nefretle kamçılamıştır. Abdullayev, Londralı kadının şiirdeki “*Ölürəm... Sonsuzam, çox dövlətim var / İtləri saxlayan cəmiyyət üçün*” sözlerinin manidar olduğu kanaatindedir. Abdullayev, hayatı boyunca köpeği ile birlikte yaşamış ve insan sevgisinden uzak kalmış kadının bu vasiyetini, kapitalist toplumların hayvanlara olan kaygısının insanlardan fazla olabileceğinin bir göstergesi olarak değerlendirmiştir. ⁸⁵¹

Samed Vurgun, “Yoldaş Komandan”(1932) şiirinde de Avrupa’yı eleştirmiştir. Şiirde Avrupa’ya karşı bir öfke olduğu görülmektedir. Avrupa’nın ömrünün tükeneyeceğini “*Avropa, meydanın o qədər dar ki / Ömrün tükənəcək ‘vay’ deyə-deyə*” sözleriyle ifade eden şair, Avrupa’nın tutarsız bir politika izlediği kanaatindedir. Silahlarla kardeşlik ve barıştan söz etmelerinin onları güneşli günlere götüremeyeceğini,

*Bilirik, tülküdən daha qurnazsan.
Dilində “qardaşlıq”, əlində silah;
Yüz barışdırıcı kitab da yazsan,
Tutqun üfüqlərdə açılmaz sabah.* ⁸⁵²

⁸⁵⁰ Vurgun; 1960, C.II, s. 267

⁸⁵¹ Abdullayev; 2011, s. 54.

⁸⁵² Vurgun; 1960, C.I, s. 150

dizeleriyle dile getirmiştir. Elbette Samed Vurgun'un "Batı emeryalizmi"ne ve "Alman faşizmi"ne karşı yazdığı şiirlerinin yanında, bazı şiirlerinde de Goethe, Shakespear, Lord Byron gibi sanatçıların sanatlarına duyduğu hayranlığı dile getirdiği bilinir. Şairin "20 bahar" şiirinde de bunun başka bir örneği görülmektedir. Şair, şiirde müziğin gücünden söz ederken, insanların Beethoven'ın müziğinden büyük zevk aldığını özellikle vurgular:

*Musiqi daşları gətirir dilə
Ram olur səsinə vəhşilər belə..
Bu gün də zövq alı hər duyan insan
Böyük Bethovenin simfoniyasından.*⁸⁵³

3.1.9.Vatan ve Hürriyet

Samed Vurgu'nun gerek kültür sanat yazılarında, gerekse şiirlerinde ele aldığı konulardan biri "vatan"dır. Samed Vurgun'a göre "vatan" kavramının iki ana kaynaktan beslendiğini daha önce ifade etmiştik: Bunlardan biri Sovyetler Birliği; diğeri ise sözcüğün temel anlamıyla, halkının yaşadığı, kültürünü oluşturduğu yer, yani Azerbaycan'dır. Samed Vurgun'un bu anlayışının, Namık Kemal'in "vatan" kavramıyla paralel olduğu görülmektedir.

Mehmet Kaplan'ın tasnifine göre, Namık Kemal'de vatan kavramı iki açıdan ele alınmıştır: Biri, Osmanlılığın esâsı olarak, diğeri ise yalnızca mefhum (kavram) olarak vatandır.⁸⁵⁴ Kaplan'a göre Namık Kemal'in Osmalılık fikri, vatanın müşterek olmasına dayanır; fakat bu, Osmanlının yıkılmasıyla yok olurken, diğeri anlamdaki vatan kavramı, sağlam bir şekilde kalmıştır.

Samed Vurgun'un vatan kavramı, Namık Kemal'in bu anlamdaki vatan kavramı ile bazı farklılıklara rağmen paralellik göstermektedir. Namık Kemal bunu şöyle tanımlar:

*"Vatan öyle bir galibin şemşiri veya bir kâtibin kalemiyle çizilmiş
mefhum hatlardan ibaret değil, millet, hürriyet, mefaat, uhuvvet,
tasarruf, hâkimiyet, ecdada hürmet, aileye muhabbet, yâd-ı şebâbet*

⁸⁵³ Vurgun; 1960, C.II, s. 58

⁸⁵⁴ Mehmed Kaplan; **Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri**, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul, 1948, s. 113

*gibi bir çok hissiyat-ı ülvîyyenin ictimâ'ından hâsıl olmuş bir fikr-i mukaddestir.”*⁸⁵⁵

Samed Vurgun ile Namık Kemal'in ayrılan noktaları vardır. Örneğin, Namık Kemal'de vatan kavramının din ve gelenek ile bireştirildiği görülürken, Samed Vurgun'da ise böyle bir durum söz konusu değildir. Vurgun, materyalist ve sosyalist bakış açısıyla bir vatan portresi çizmiş; fakat yine birtakım geleneklere sahip çıkmıştır.

Samed Vurgun'un Namık Kemal ile birleştiği noktalar, vatanın kuru bir toprak ya da bir coğrafya olmadığı; kardeşliğin, ecdada saygının, aileye sevginin; gençliğe ve anılardaki yaşanmışlıklara özlemin olduğu düşünceleridir. Burada belirtilmelidir ki, Samed Vurgun asıl vatani olarak gördüğü Azerbaycan'da, gelenek ve adetleri, sevgi ve kardeşliği; Sovyet doktrinlerini ve bu siyasi düzen içinde oluşan dengeyi göz önünde bulundurarak yaşamıştır.

Samed Vurgun'un vatan kavramına yönelik şiirlerine Azerbaycan ve Sovyetler Birliği olmak üzere iki şekilde örnek verilebilir. Bunlardan Azerbaycan'ı konu alan şiirler, çoğunlukla özlem duygusunun olduğu lirik şiirlerken; Sovyet vatanperverliğini konu alan şiirler ise, daha çok mücadele izleğinin ağır bastığı epik şiirlerdir. Özellikle II. Dünya Savaşı'nda edebiyatın tek konusu haline gelen Sovyet vatan anlayışı, cephe önünde ya da arkasında tam bir kahramanlık, mücadele veya zafer izleğine bürünür. Bahtiyar Vahabzade, savaş yıllarındaki vatan kavramını şöyle özetlemiştir: “*Xüsüsən sosialist Vətənimizin, içtimai quruluşumuzun başının üstünü təhlükə aldığı bir vaxtda, ölüm-dirim məsələsi həll olunduğu bir muharibədə Vətən məfhumu məqsəd, əqidə, and, namus, şərəf, qəhrəmanlıq mənalarını ifadə edirdi.*”⁸⁵⁶ Dolayısıyla II. Dünya Savaşı yıllarında da Sovyet vatanperverliği en üst düzeyde işlenmiştir.

Samed Vurgun'un gençlik dönemlerinde yazdığı “Vətən Həsəti”(1929) şiirinde, doğduğu köy Kazak'a duyduğu özlemi dile getirir:

⁸⁵⁵ Age, s. 113

⁸⁵⁶ Vahabzadə; 1984, s. 154

*Bir şikəstə nəyəm, bir qırıq kaman,
Görmədim bir bəla - həsrətdən yaman.
Vurğun ellər deyib ağlar hər zaman,
Onun qaydasıdır, ağlasın qərək.*⁸⁵⁷

Yine şairin vatanı Azərbaycan için yazdığı en ünlü şiiri “Azərbaycan”(1935)dır. Şair burada Azərbaycan’ı duygusal ve romantik bir üslupla işlemiştir. Şiirin son iki bendi, Samed Vurgun öldükten sonra basılan kitaplarda (Örneğin “Lirika”[1957] ve sonrasında) kesilmiştir. Bu iki beşlik, Samed Vurgun’un Stalin’i yücelttiği dizeleden oluşur. Bununla beraber şiirin bütününde Soyetler Birliği’ne dair herhangi bir gönderme yoktur. “Vatan” kavramı, şiirde tamamen Azərbaycan’dır:

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam, məskənim sən,
Anam, doğma vətənim sən!
Ayrılarmı könül candan?
Azərbaycan, Azərbaycan!*

Sovyet vatanperverliği konusunda “Mən də Bir Əsgər Kimi”(1931) şiiri, ilk örneklerden sayılabilir. Şair, “*Biz hər b istəmirik / hər bə hazırıq!*” sözleriyle, şiire Sovyetler Birliği yolunda bir mücadele izleği vermiştir. Aynı şekilde daha önce söz ettiğimiz “Raport” şiiri, sosyalist vatanı yüceltirken, “Rot Front”(1932) şiiri de özellikle Almanya’ya karşı bir gözdağı sergiler. Benzer konulu şiirlere pek çok örnek verilebilir. İzleği, Sovyet vatanının askerî savunması olan “Komsomol Marşı”(1933), bunlardan biridir. Şiir şu dizelerle başlar:

*Bir yeni qüvvətlə sıçradıqca sən
Baxır qüdrətinə sevinir Vətən.
Dağlar da səslənir, daşlar da birdən:
Hücuma tanklarla keçir komsomol,
Təbiət, təslim ol! Düşmən, təslim ol!*⁸⁵⁸

Şairin “Cəbhədə”(1934), “Vətən Ordusu”(1934) gibi şiirleri de II. Dünya Savaşı patlak vermeden önce vatan kavramı olarak Sovyetler Birliği’nin konu alındığı şiirlerdir.

⁸⁵⁷ Vurğun; 2004, s. 38

⁸⁵⁸ Vurğun; 1960, s. 153

II. Dünya Savaşı'nda tüm Sovyetler Birliği'nde olduğu gibi, Azərbaycan'da da eserler savaş konusuna bürünür. Şiirlerde Stalin'e övgüler yapılır; ne pahasına olursa olsun mücadele etmek, mücadeleden taviz vermemek ve zaferi arzulamak genel olarak şiirlerin izleğini oluşturur.

Savaş patlak verdikten hemen sonra "Kommunist" gazetesinde Samed Vurgun'un "Vətənin Keşiyində" şiiri yayımlanır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, şair kaleminin artık bir süngüye dönüştüğünü ve vatan savunmasına geçtiğini açıkça ifade etmiştir. Şairin bir gün sonra aynı gazetede "Ananın Öyüdü" şiiri yayımlanır. Bu şiirde konu, bir annenin oğlunu savaşa gönderirken ona verdiği öğütlerdir. Anne, "göz bebeğim", "ömür çiçeğim" dediği oğluna, savaşta yılmadan mücadele etmesi gerektiğini öğütlemiştir. Bu şiirden bir gün sonra "Şəfqət Bacısı" şiiri yayımlanır.

"Şəfqət Bacısı" şiirinde konu, vatan savunması için kadınların da cepheye yani Kızıl Ordu saflarına çağırılmasıdır. Şair, kadınların da üzerlerine görevler düştüğü inancıyla bu şiiri kaleme almıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Samed Vurgun'un model olarak işlediği, örnek Sovyet "kadın"ı, pek çok konuda güçlü ve mübarizdir. Dolayısıyla şair, "*Bizim orda bir məsəl də var / 'Aslanın erkəyi, dişisi olmaz!'*" şeklinde seslendiği kadınları da vatan savunmasına çağırmıştır:

*Gəl Qızıl Orduya! Sarıl bu günə!
Parla yaz gününün səhəri kimi.
Tutum üzəngini, qalx at üstünə,
Sən Qaçaq Nəbinin Həcəri kimi.
Hücuma keçdikcə nəvə çəkib sən,
Günəş nur tökəcək üstünə göydən.*⁸⁵⁹

Samed Vurgun "Şəfqət Bacısı" şiirinden bir gün sonra, "Qızıl Şahinlər" şiirini yayımlamıştır. Şair,

*Qoy boğulsun göy yüzündə düşmənlərin təyyarəsi,
Quduz dişli Hitlerin də öz içində batsın səsi.
Aslanların, pələnglərin ovlağıdır mənim yurdum,
Ana Vətən, döşlərindən süd əmmişdir Qızıl Ordum.*⁸⁶⁰

⁸⁵⁹ Vurgun; 1960, C.II, s. 71

⁸⁶⁰ Vurgun; 1960, C.II, s. 72

dizelerinde olduğu gibi, şiirin genelinde de güçlü bir Kızıl Ordu'dan söz etmiştir. Şiirde Kızıl Ordu askerlerinin Hitler Almanya'sına karşı yılmaz ve mücadeleci olması gerektiği öğütlenmiştir.

Şairin 28 Haziran'da yayımladığı bir diğer şiiri, “Qoca Qəhrəmanın Çıxışı”dır. Bu şiir, bir kolunu kaybetmiş yaşlı bir gazinin yeniden cepheye katılmak arzusunu konu alır. Oğlunu cepheye göndermiş biri olarak, gazi de ne pahasına olursa olsun gerekirse vatan savunmasına katılmak istemektedir:

*Oğlum bugün cəbhədədir nəyə çəkir bir nər kimi,
Mənim gənclik illərimdə göstərdiyim hünər kimi.
Gözlərim də uzaq görür bir alıcı tərlən kimi
Döyüşməyə qüdrətim var cəbhələrdə aslan kimi
Yad ellərə vermərəm mən dəzgahımı, zindanımı,
Lazım gəlsə bu uğurda verəcəyəm öz qanımı.*⁸⁶¹

Görüldüğü gibi Samed Vurgun, “Büyük Vatan Muharebesi”nde vatan savunması için şiirleriyle her kesime ulaşmaya çalışmıştır. Sevgililerini bırakıp orduya katılan gençlerden, oğullarını cepheye gönderen yaşlı annelere; toplumdaki kadınlardan, yaşlı gazilere kadar herkesi vatan savunması davasına dâhil etmiştir. Samed Vurgun, yalnızca cepheye katılanlara değil, cephe arkasındakilere de ulaşmaya çalışmıştır. Örneğin cepheye gerekli gıdayı göndermesi için sorumluluk hissedenlere “Tarla Nəğməsi”(1941); cephedeki sevgilisine giyecekler gönderen kadının ağzından “Sovqat”(1941), cephedeki askerlerin çocuklarının durumlarının güvende olduğunu anlatan “Uşaq Bağçası”(1941) şiirlerini yazmıştır. Yine “Təzə İl Sovqatı”(1943) da cephedeki dost için yazılmış bir iftihar şiiridir.

Halkın cephedeki askerlere çeşitli eşyalar ve hediyeler göndermesinin o zamanlarda önemli bir destek veya bir sevgi gösterisi olduğunu belirten Bahtiyat Vahabzade, Samed Vurgun'un yanında Osman Sarıvelli, Mehdi Hüseyn ve Mirza İbrahimov gibi diğer şairlerin de aynı izlekte şiirler yazdıklarına dikkat çekmiştir.⁸⁶²

Bunlara ek olarak Samed Vurgun, elindeki 2000 Manat parayı devlete bağışlayan Kazaklı kolhoz işçisi Kızhanım için “Qızhanımın Hünəri”(1943); Sovyetler Birliği'nin Stalingrad çarpışmasında kazandığı zaferler için “Göz

⁸⁶¹ Vurğun; 1960, C.II, s. 73

⁸⁶² Vahabzadə; 1984, s. 169

Aydınlığı”(1943) şiirlerini yazmıştır. Samed Vurgun’un cephə gerisindeki olayların nabzını tutan bu tür şiirleri, cephədəki askerləri motive etmək konusunda oldukça etkili olmuştur. Bunları cephədəki askerlerin Samed Vurgun’a yazdığı birçok mektupta açıqça görmək mümkündür. Örneğin şairin “Qızxanımın Hünəri” şiirini, bölük arkadaşlarına okuyan Onbaşı Habib Kasımoğlu, operasyondan henüz gelmiş olmalarına karşın, şiirin kendilerinde yeni duygular ve büyük bir coşku yarattığını ifade ederek mektubuna ekler: “*Sizin şe’riniz bizə deyirdi: ‘Azərbaycanlı döyüşçü! Öz xalqının adına layiq qəhrəmanlıqlar göstər. Düşməyə qarşı amansız ol!’*”⁸⁶³

Samed Vurgun “Sözün Şöhrəti”(1944) şiirinde, insanla bir bütün olduğunu düşündüğü “söz”ü tanımlamıştır. Şiirin konusu, sözün kötü ya da iyi açılardan değerlendirilmesidir. Şiirde söz, kucağında bahar olan gül yüzlü bir seher, hakikatlerden meydana gelmiş mukaddes bir tarikat olarak anlatılmıştır. Ayrıca haklı sözün gücünden, haksız sözün ise olumsuz yanlarından söz edilmiştir. Şaire göre bu “söz”ü yaratan da insandır. Bu şiirinde “adalet”, “hakikat”, “kemal”, “muhabbet”, “güzellik”, “saadet” ve “vatan” gibi bazı sözlerin (kavramların) kendisi için ne ifade ettiğini açıklayan şair, “vatan” kavramı için şu dizeleri yazmıştır:

*Vətən! Namus da, vicdan da yaranmış şanlı hüsnündən!
Vətən qoynunda bəslənmiş əməllər, arzular, şəksiz,
Vətənsiz yurdsuz insanlar yaşar aləmdə məsləksiz!”
Bu sözlər bənim eşqim, bu mə'nalar baharımdır,
Bu qüdsiyyət, bu şe'riyyət mənim laləzarımdır.
Bütün aləm çiçək dərsin, ətir çəksin bu gülşəndən,
Zamanın, varlığın, hüsnün rübabından yarandım mən!
Yaz ey Vurğun ki, hər şerin, sözün bir yadigar olsun!
Mən ölsəm də, vətən eşqim vətən mülkündə var olsun!*⁸⁶⁴

Samed Vurgun, “Sözün Şöhrəti” şiirinde olduğu gibi, kısa süre önce yazdığı “Dört Söz” (1944) şiirinde de bazı kavramları ele almış ve kendi penceresinden değerlendirmiştir. Şiirde “muhabbet”, “saadet”, “vatan” ve “zafer” kavramları üzerinde duran şair, “vatan” kavramını “ana kucağı” anlamına gelen “ilahi bir söz” olarak tanımlamıştır.

⁸⁶³ Şəmiş Nəzirli; **Ellər Vurğunu, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996, s. 300

⁸⁶⁴ Vurğun; 1960, C.II, s. 179

“İyirmi Beş Bahar”(1945), şiirinde ise vatan kavramının Azərbaycan olması muhtemeldir. Bir dağın bağrında atın kişnemesi, bir köy evinde yanan çıra, bir aşığın saz şikestesi; Muğan ovasındaki kınalı keklik, Fuzûlî şəhrinin bülbülü, al giyinmiş Bakü ve çocuk sesləri, şiirin Azərbaycan için yazılmış olduğunu göstərməkdir.

Şairin “Qərinədən qərinəyə”(1945), “Zəfər Bayramı”(1945) gibi şiirleri, yine vatan konulu şiirlərdir.

Samed Vurgun’un vatan konusunda yazılmış şiirlərinə pek çok örnek verilebilir. Son olaraq, onun aynı konuda yazdığı “Nəsibimiz Səadətə İlk Bahardır” şiirini örnek göstərebiliriz. Şiir, Stalin’in emri ilə 1 Mayıs’ta yazılmışdır. Baharın gəlişi münasebetiylə yazılan şiirdə, şair savaşıñ kan lekələrinin hâlâ çiçəklərin üzərində bulunduğunu təsvir etmişdir. Fəkat yine də baharın Kızıl Ordu’yu zafer ilə qarşıladığını söyleyen şair,

*“Zəfər!”, “zəfər!” - Məncə bu söz yaşamağın mə’nasıdır;
Tarix deyir: ölməmişdir, ölməyəcək qəhrəmanlar.
Vətən eşqi insanlığın bir əbədi sevdasıdır,
Bu eşq ilə yaşamağın, yaratmağın cəlalı var!*⁸⁶⁵

dizələrində olduğu gibi, vatan aşkı və zafer coşkusunu işləmişdir. Ayrıca şiirdə Sovyet vatanı için güzel günler gören şair, “Yurdumuzun taleyi var gedən qanlı davalarda, / Qan-tər təkək – ‘zəfər’ deyə, şöhrət olaq, yerə, göyə!” şəklindəki dizlərlə, yine kanlı davanın (savaşıñ) vatanın kədrində payı olduğunu və ne pahasına olursa olsun, vatanın zafərə ulaşması gerektiğini ifadə etmişdir.

Samed Vurgun, şiirlerinde vatan toprakları olaraq dəğərləndirdiği SSCB’de özgür bir yaşam olduğunu dile getirmişdir. Daha önce də ifadə edildiği üzere Samed Vurgun, Azərbaycan’ın Çarlık Rusyası’nın baskılarından Sovyetlər Birliğı ilə kurtulduğunu çeşitli şiirlerinde işləmişdir.

Samed Vurgun, Azərbaycan’ın millî uyanışına Sovyet demokrasisi sayəsində nail olduğu düşüncesindedir. Şair bu düşüncesini “Azadlıq və Səadət Bayrağı Altında”(1948) yazısında şöyle ifadə etmişdir: “Azərbaycan yaratdığı qədim mədəniyyət öz tarixində həç bir zaman böyük sovet demokratiyası sayəsində olduğu

⁸⁶⁵ Vurgun; 1960, C.II, s. 175

kimi coşqun milli intibah dövrü keçirməmişdir.”⁸⁶⁶ Aynı şəkildə, Komünist Parti’nin Azərbaycan’a saadet və bağımsızlık getirdiği yönündeki kanaatini de “Bizim Andımız”(1942) yazısında “*Azərbaycan xalqının əsrlərdən bəri davam edən qəhrəman tarixini, onun milli dövlətini və istiqlaliyyətini yenidən canlandıran, ona səadət və azadlıq vermiş olan Lenin partiyasıdır.*”⁸⁶⁷ sözleriyle ifade etmiştir. Şair, Sovyetler Birliği’nin özgürlükler ülkesi olduğu inancını şiirlerinde de dile getirmiştir. Örneğin “Azad İlham” şiirinde benzer ifadelere rastlamak mümkündür:

*Ey bizim çəmən sirdaşı quşlar,
Çiçəkdən çiçəyə uçuşun siz də!
Saatlar, əsrlər azad olmuşlar
Bizim bu sosialist Vətənimizdə!*⁸⁶⁸

Samed Vurgun, 1948’de katıldığı “The World Congress of Intellectuals in Defense of Peace” konferansında konuşan müstemleke ülkelerin ifadelerinden yola çıkarak millet özgürlüğüne ilişkin düşüncelerini şöyle anlatmıştır: “*Milli-azadlıq və istiqlaliyyət olmayan yerdə mədəniyyət və zəka azadlığının olmadığı və ola bilməyəcəyi haqqında onların səmimi ətiqadına mən də şərikəm və bu e’tiqadı alqışlayıram.*”⁸⁶⁹

Samed Vurgun, Azərbaycan’ın Sovyetler Birliği çatısı altında medeni və özgür olduğu inancındadır. Bunu yazılarında da sıklıkla dile getirmiştir. “İnsana, Onun Əməllərinə Eşq Olsun”(1951) yazısındaki “*Böyük Oktyabr sosialist inqilabı bizim uçsuz-bucaqsız Vətənimizin xalqlarının maddi və mə’nəvi mədəniyyətinin inkişafı tarixində yeni bir dövr açdı.*”⁸⁷⁰ ifadələri, buna örnek göstəriləbilir. Bu düşüncesini çeşitli şiirlerinde de işleyen Samed Vurgun, özgür olmayan halkların da özgürlük mücadelesi vermeleri gerektiği inancını sıklıkla yineler. Şairin özellikle İran’daki Azərbaycanlıların bağımsızlık mücadelelerini, “20 Bahar”, “Təbriz Gözəlinə” şiirlerinde desteklediği görülür. “Qəhrəmanlara Eşq Olsun”(1979) yazısında “*qan qardaşım*” diye seslendiği İran Azərbaycanlılarına özgürlük mücadelesi vermelerini söyler ve onlar için zaferlər arzular.

⁸⁶⁶ Vurgun; 1972, C.VI, s. 89

⁸⁶⁷ Vurgun; 1972, C.V, s. 198

⁸⁶⁸ Vurgun; 1960, C.I, s. 234

⁸⁶⁹ Vurgun; 1972, C.VI, s. 91

⁸⁷⁰ Age, s. 219

Burada belirtmek gerekir ki Samed Vurgun, gözü açık halkların ebedi kurtuluşunun ve ebedi özgürlüğünün emperyalizmin yok olmasıyla sağlanacağı kanaatindeydi. Ona göre bu kaçınılmazdır ve tüm yollar komünizme varacaktır.⁸⁷¹ Şair, “özgürlük” mücadelesi veren vatan savunmasındaki Sovyet askerlerini de büyük saygıyla anmış; özellikle bu mücaelede hayatını kaybeden adsız askerlere “Adsız Qəhrəman” şiirini yazmıştır. Şair şiirde, odlar ülkesinin adsız erleri olarak nitelediği askerleri, özgürlük meşalesine kurban olmuş pervanelere benzetmiştir.

3.1.10.Savaş ve Barış

Savaş ve barış kavramlarını Samed Vurgun’un şiirlerinde sıklıkla görmek mümkündür. Şiirlerinde bu konulara sıklıkla değinse de, özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda savaş konulu şiirlere çok yer vermiştir. Sanatçı Sovyetler Birliği’nin politikasıyla paralel olarak, gerek yaptığı konuşmalar, gerekse yazdığı yazılar ve şiirlerle mücadeleyi sonuna dek hararetle desteklemiştir. Bu dönemde yalnızca Samed Vurgun değil; “And”, “Ana və Poçtalyon” gibi şiirleriyle Süleyman Rüstəm; “And”, “Əsgər Anasının Sözləri” gibi şiirleriyle Resul Rıza; “Müqəddəs Kədər”, “İkiqat Cinayət” gibi şiirleriyle Memmed Rahim “Büyük Vatan Muharebesi” olarak adlandırılan seferberlik için Sovyetler Birliği’ne destek vermişlerdir.

Samed Vurgun’un savaş dönemi edebiyatında şiirde en gür sesli isimlerden biri; belki de birincisi olduğu söylenebilir. Sıklıkla cephelere giden ve askerlerle görüşen sanatçı, cephe arkasında da askerlerin aileleriyle görüşmüştür. Cephedeki asker ziyaretlerinin merkezinde Samed Vurgun’un olduğunu söyleyen Resul Rıza, bir anısında şu ifadeleri kullanmıştır: “*Bizim çıxışlarımız, xüsusən Səmədin çıxışları hər yerdə əsgərlər arasında böyük ruh yüksəkliyi doğururdu. Adətən Səməd öz çıxışlarını şe’rlə, bə’zən hətta bu çıxış ərəfasində yazdığı şe’rlə qurtarırdı. O, şe’ri sərbəst oxuyur, nadir hallarda pafosa keçirdi.*”⁸⁷² Aynı şekilde şairin en yakın arkadaşlarından biri olan Möhsün Poladov da Samed Vurgun’un yalnızca cesaretlendirici şiirler yazmadığını, aynı zamanda cephelerde coşkulu konuşmalar

⁸⁷¹ Age, s. 137

⁸⁷² Məmmədbəyov; 1973, s. 210

yaptığını ifade etmiştir.⁸⁷³ Bu durum, Süleyman Rüstəm'in şair için yazdığı bir şiirinde de ifade edilmiştir:

*Dostum! Sənin həyatın xeyli mənalı keçdi.
Şeirlərin xalqının ürəyindən su içdi.
Mən döyüş meydanında mərd tanıyıram səni,
Yox, yox, qocaltmayacaq o coşqun ilham səni.*⁸⁷⁴

Samed Vurgun savaşın patlak verdiği ilk gün, artık kalemler Kızıl Ordu'yu desteklemeye; Nazi Almanyası'nın istilalarına karşı büyük nefret uyandırmaya başlamıştır. Samed Vurgun 25 Ağustos 1942'de yaptığı bir konuşmasında, Almanyanın istilasını değerlendirmiştir. Burada Almanların Kafkaslara girmeye can attığını; Azerbaycan'ın uçsuz bucaksız kolhoz tarlalarına, Gürcistan'ın meyve bağlarına, Ermenistan'ın üzüm bağlarına girmeye çalıştıklarını ifade eden Vurgun, Alman istilasına karşı sert olunması gerektiğini vurgulamıştır: "...Əlinə ölüm bayrağını alıb torpağımızı, yurdumuzu viran etməyə gələn qatillərə ölüm! Qana-qanla, ölümə-ölümlə cavab verməliyik!"⁸⁷⁵ Şair, konuşmasını şu dördlülkle tamamlamıştır:

*Partiya – Növrağımız,
Lenindir – bayrağımız.
Ağasızdır, qulsuzdur,
Bu sovet torpağımız!*

Şairin daha ilk dönemlerinde savaşın her türlüsüne karşı olduğu, ağabeyi Mehdihan Vekilov'un anılarında geçmektedir. Vekilov, Samed Vurgun'u ilk dönemlerinde kanatları yeni sertleşen genç bir şahin gibi dünyada saadet arayarak uçtuğunu ifade etmiş ve bunun bir yansıması olarak da Samed Vurgun'a ait olduğunu ifade ettiği şu dördlülü yazmıştır:

*"Vətən", "Millət" deyə bir yığın cəllad,
Bəşərin qanından içdi doymadı.
Köylərin qatına ucaldı fəryad,
O qırğın Qafqazda tutar qoymadı.*⁸⁷⁶

⁸⁷³ Age, s. 189

⁸⁷⁴ Süleyman Rüstəm; C.I, 2005, s. 89

⁸⁷⁵ Vurgun; 1972. C.V, s. 200

⁸⁷⁶ Vəkilov; 1986, s. 180

Samed Vurgun'un şiir kitaplarında rastlayamadığımız bu dörtlüğün, onun gençlik dönemlerinde bile sık görülemeyecek bir bakış açısını yansıttığını belirtmemiz gerekir. Çünkü şair, İkinci Dünya Savaşı'ndan önce de savaşa karşı olduğunu ifade etmişse de gerektiğinde savaşa hazır olduklarını açıkça belirtmiştir.

Şairin 20 Ekim 1942'de Grozni ziyaretinde, Almanlar'ın şehirde yarattığı dehşet üzerine "Yanğın" şiirinde intikam yemini ettiğinden söz etmiştik. Savaşın yıkımını konu alan şiirde; özellikle savaşın ardında bıraktığı yıkımın anlam verilemez derecede insanlık dışı olduğu anlatılır:

*Gözəllər dolmadan hüsnə, camala
Yanır od içində min incə pəri.
Bəlkə də yətməmiş dünya kamala?
Bəlkə də görməyir bu dəhşətləri?..*⁸⁷⁷

Yine şairin "Göğərcin"(1943) şiiri de konusunu, İkinci Dünya Savaşı'nda Ukrayna'da meydana gelen felaketlerden almıştır. Şairin, şiiri Melitopol şehrini gezerken edindiği gözlemler sonucu yazdığı bilinmektedir. Şiirde savaş sonrasında arda kalan şehrin resmi çizilmiştir:

*Burada nə bir insan nə səsi,
Nə bir bağca, nə bir bağ var.
Nə mal, qoyun mələşməsi,
Nə də isti bir ocaq var!*

*Hara baxsan, nəyə baxsan,
Sanki bütün dünya laldır...
Yaranmamış, bəlkə, insan
Bəlkə, ömür bir xəyaldır?*⁸⁷⁸

Samed Vurgun "Qızıl Ordu"(1945) şiirinde, Sovyet ordusuna savaşta düşman askerlerine, ya da şairin ifadeleriyle "cellatlara", amansız olmayı öğütlerken ve onlardan intikam almasının bir kutisyeti olduğunu ifade ederken diğer yandan ölümün ve fitneliğin son bulmasını temenni etmiştir:

*İblis kimi yerə batsın ölüm ilə fitnəkarlıq,
Həyat ilə zinət tapıb nəfəs alsın bütün varlıq!*⁸⁷⁹

⁸⁷⁷ Vurgun; 1960. C.II, s. 120

⁸⁷⁸ Age, s. 151

⁸⁷⁹ Age, s. 190

Samed Vurgun'un "Qəhrəmanın Hünəri", "İgid Şahin", "Azərbaycan Balası" ve "Partizan Babaş" gibi şiirlerini, savaşta çapışan askerler için yazdığını belirtmiştik. Şiirlerde vatan aşkıyla dolu olduğu ifade edilen askerler Samed Vurgun'un kaleminden kahramanlaştırılarak yüceltilir.

"Zəfər Bayrağı"(1945) şiiri, Sovyet askerlerinin Berlin'e girmesinden sonra yazılmıştır. Samed Vurgun, şiirde "serkerdemiz" ve "şanlı rehberimiz" dediği Stalin'e, zafer dolayısıyla övgüler yöneltmiştir. Şiirdeki zafer bayrağı, Berlin'e asılan Sovyet bayrağıdır.

Zaferden söz edilen bir başka şiir "Reyxstaq"(1947)dır. Şiirin konusu, Almanya'daki Reichstag binasının başından geçenlerdir; izleğini ise, şairin binanın savaş sırasında aldığı tahribattan yola çıkarak, Moskonva'nın Berlin'e karşı kazandığı üstünlüğünü anlatması oluşturur:

*O gözəl mə'nadan ilham alaraq,
Uçdu Moskovanın təyyarələri.
Berlinə neçə min bomba salaraq,
Zəfərlə qayıtdı sovet əsgəri.*⁸⁸⁰

Samed Vurgun, barışın, tıpkı özgürlük gibi ancak emperyalizmin ve faşizmin yok edilmesiyle elde edilebileceği kanaatindedir. Örneğin faşizme karşı yazılan "Bütün Xalqlar, Qəbilələr Od İçindən Çıxacaqdır" şiirinin sonunda da barışın ancak bu yolla gelmiş olduğu dikkat çekmektedir. Şair, Alman faşizmi gibi, Japon faşizmini de özgürlük, barış ve saadetin önünde bir sorun olarak görmektedir: "*Bütün gücümüzü və iste'dadımızı yapon faşizmini darmadağın edilməsi işinə, gələcək nəslin azadlığı və səadəti şərəfinə, sülh şərəfinə, həyat yaratmaq şərəfinə verəcəyik.*"⁸⁸¹

"Sülh Bütün Sovet Adamlarının Arzusudur."(1951) adlı yazısında, millet olarak savaşın sonuçlarını gördüklerini ifade eden şair, "*Biz bilirik ki, muharibə təhlükəsi çox böyükdür, amma xalqların müharibə təhlükəsinin qarşısını almaq əzmi ondan da qüvvətlidir. Sülh cəbhəsinin gücü gündən-günə artır.*"⁸⁸² sözleriyle savaştan kaçınmanın önemini de vurgulamıştır.

⁸⁸⁰ Age, s. 219

⁸⁸¹ Vurgun; 1972, C.V, s. 352

⁸⁸² Vurgun; 1972. C.VI, s. 230

3.1.11.Hümanizm

Hümanizmin temeli, ilkçağ felsefesi ve felsefecilerine dayanır.⁸⁸³ Hümanizm felsefesi, çıkış noktası itibarıyla “Hristiyan” olsa da insanî değerlerini Yunan ve Roma medeniyetlerinden almıştır. Zaman içinde Avrupa’da gelişen hümanizm, sanat akımı olarak da Antik Yunan ve Latin sanatlarından beslenmiştir.

Hümanizm, insan-merkezciliktir; yani insanı her türlü otorite ve doktrinin üzerinde, asıl değer olarak kabul etmektir. Dolayısıyla bu anlayış, mistik inançlarla da ilgilenmez; seküler ve rasyonel bir çizgidedir.

Yukarıda söz edilen hümanizmin Samed Vurgun’un içinde bulunduğu Sovyet komünizmi açısından ne kadar kabul gördüğü tartışma götürür. Şairin bulunduğu dönem için daha kolektif, mücadeleci ve proletaryanın lehine düşünülebilecek olan “sosyalist hümanizm” kavramı düşünülebilir. Sonuç itibarıyla Marks’ın hümanizm anlayışında da çeşitli görüşler vardır. Örneğin Erich Fromm’un “Marks’ın İnsan Anlayışı” eserinde hümanist çizgilere yaklaştırdığı Marks, Louis Althusser’e göre bütünsel olarak değerlendirildiğinde hümanist değildir.

Samed Vurgun, eserlerinde insanseverlik şeklinde kendi penceresinden değerlendirdiği “hümanizm”i, genellikle örnek Sovyet insanında bulunabilecek bir özellik olarak düşünmüştür. Hümanizm, Samed Vurgun açısından değerlendirildiğinde, ancak sosyalizmi benimsemiş toplumlarda inkişaf edebilecek bir felsefe olarak ortaya çıkar. Öte yandan şairin eserlerinde bedenen çalışan ve bunun yan etkilerinden (bedensel yorgunluk ve deformasyon) onur duyan, sosyalizm için mücadele veren, emperyalizm ve faşizmden nefret eden insan tip ya da karakterlerini görmek mümkündür.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra insanın öneminin ne kadar arttığı, kendisini eserlerde de göstermiştir. Buna örnek şairin “İnsan” piyesi verilebilir. Memmed Arife’e göre şair, birbirine zıt olan iki kavramı, “hümanizm” ve “anti-hümanizm”i, burada işlenmiştir: “*Alman faşizminin insana nifrət, ifrat fərdiyyətçilik, qatı irqçilik*

⁸⁸³ Çetişli; 2007,s. 48

nəzərriyyəsinə əsaslanan mürtəcə dünya görüşünü damğalayan müəllif sovet adamlarının böyük hümanizmini, bu hümanizmin qələbəsini göstərmək istəmişdir.”⁸⁸⁴

Hümanizm, çıxış noktası itibarıyla örneğin milliyetçilik gibi bazı fikir akımlarıyla uyumsuzluk sergiler.⁸⁸⁵ Bu bağlamda, Sovyetlerde yaşanan komünizmin de aynı hümanizm tanımına izin vermediği açıktır. Daha önce de belirtildiği gibi, bunun izleri şairin bazı eserlerinde görülebilir: proletaryanın diktatörlüğü, burjuvaziye duyulan nefret, zenginlerin ahlaki değerlerden yoksun olduğu görüşü vb. Bertrand Russell komünizmin demokratik olmadığına ilişkin düşüncelerini açıklarken şu ifadelere yer vermiştir: “*Komünizm demokratik değildir. ‘proletaryanın diktatörlüğü’ denen şey aslında, sonradan oligarşik bir yönetici sınıf haline gelen küçük bir azınlığın diktatoryasıdır. İktidarı kaybetme korkusunun etkisi altında kalındığı durumlar dışında, hükümetlere her zaman yönetici sınıfın çıkarlarına uyacak biçimde yön verildiğini tarih bize göstermektedir.*”⁸⁸⁶ Nitekim Samed Vurgun’un yaratıcılık yıllarında, Sovyet Azerbaycan’ındaki siyasi yaşantılar, bu durumun ayrı bir göstergesidir.

Samed Vurgun’un hümanizminde, dünyada acı çeken tüm insanların bu acılarından kurtulmaları gerektiği anlayışı vardır. Bu da yine komünizm birliğiyle sağlanabilecektir. Burada dönemin siyasi etkisi görülmektedir. Fakat şairin bu duruma çözüm getirmek istemesi, mutlak mevcut siyasi etkinin sonucu olmak zorunda değildir. Bizce Samed Vurgun’un insan merkeziliği, ağabeyi Mehdihan Vekilov’un anılarından da örnek verdiğimiz gibi, herhangi bir ideolojiden bağımsız olarak, yakın çevresi tarafından şekillenmiştir. Sonraki dönemlerinde etki altında kaldığı doktrinler, özellikle çözüm konusunda olmak üzere olaylara bakış açısında da belirleyici olmuştur. Şairin ilk dönem şiirlerinden “Uzaqlara Doğru”(1928), buna örnek gösterilebilir:

*Arkadaş, deyirlər Əfqanda, Çində
İnsanlar boğulur qanlar içində.
Yenə də hökm edir xain istismar,
Ağrıyan başların bəlaları var.*

⁸⁸⁴ Arif; 1964, s. 156

⁸⁸⁵ İbrahim Kafesoğlu; **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970, s. 196

⁸⁸⁶ Bertrand Russell; **Aylaklığa Övgü**, Mete Ergin (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 88

*Hər gün yeni bir dərd, yeni bir ələm,
Qartal pəncələrdə qəhr olur aləm.
Qəhr olur insanlıq, qəhr olur insan.
Get-gedə tərk olur, alçalır vicdan;
Həm də, gözdən iraq, gəlinlər qızlar
Əlləri qoynunda zarıyar, sizlər;
Sizlər qoca Şərqi məhkum yavrusu
Çoxunun bir parça əkmək qayğusu
O qarlı dağlara kim açacaq yol?
Komsomol ... komsomol ... yalnız komsomol...*⁸⁸⁷

Şiirde kahrolan insan və insanlığa yine komsomol yardımcı olacaqdır. Bu durumu, digər Azərbaycan şairlərində də görmək mümkündür.

Samed Vurğun'da bütün ögretildən bağımsız saf insan sevgisini görmək də mümkündür. Örneğin şairin “Matəm Nəğməsi”(1928) şiirində insana duyulan kayğı diqqət çekmektedir. Şiirde sebepsiz bir cinayete üzölən şair, bu cinayeti işleyen insanlığı sorgulamıştır:

*Ey insan! O yazıq, o tökdüyün qan
Deyilmidir səndən, deyilmidir can?!
O alçaq işləri duyduqca vicdan,
İnsanın həyata qalmır həvəsi.*⁸⁸⁸

Samed Vurğun'un düşünce dünyasında doğanın və yaşamın insanın gözünden güzel olduğı ve insanın bunun bir parçası olarak gurur duyması gerektiğı görülür. Bu düşüncesini şiirlerine de yansıtan şair, bunun alt yapısının ise çocukluk çağlarından edebiyatla oluşabileceğı kanaatindedir.

Şair “Azad İlham” şiirinde “*Bəşərdir torpağın, göyün təməli / Bəşərsiz günəş də yerə alçalır.*” dizeleriyle her şeyin insanla güzel olduğunu dile getirmiştir. Şairin “20 Bahar” şiirində de insanın büyüklüğünden ve kudretinen söz ettiğı görülür. Buna paralel olaraq “Təzə İl”(1940) şiirində, insanın öneminden ve yaşama sevincinden dem vurmuştur:

⁸⁸⁷ Vurğun; 1960, C.I, s. 59

⁸⁸⁸ Age, s. 69

*Gəlib dolansa da min bahar, min qış,
Yaşamaq eşiylə çırpınır ürək!
Alqış, bu müqəddəs diləyə alqış!
İnsan əməlilə dövran sürəcəkdir,
Yaşamaq eşqilə çırpınır ürək!*⁸⁸⁹

Samed Vurgun, II. Dünya Savaşı sırasında yazdığı “Gələcəyin Toy-Bayramı” şiirinde, savaşın sona ermesinin getireceği vuslatı, heyecanı ve mutluluğu işlemiştir. Savaşın hiç gelmemek üzere sona ereceği ve insanların mesut olacağı inancı, şiirin izleşini oluşturmuştur. Şair şiirin bazı yerlerinde, tüm dünya insanlarına seslenmiştir:

*İllər gəlib dolandıqca qərinələr keçəcəkdir,
Bütün aləm qurtuluşun şərbətindən içəcəkdir.
Min bir kitab bağlanacaq yenə ömrün camalına,
Ulduzlar da baş əyəcək insanlığın kamalına.
...
Bir ananın döşlərindən süd əməcək bütün bəşər,
Düşmən olub qalmayacaq tarix boyu xeyirlə şəf.*⁸⁹⁰

Bunlarla beraber Samed Vurgun, şiirlerinde “intikam” kavramını de kullanmıştır. Şair, “düşman”, “faşist” ve “hain”lerden intikam alınmasının yerinde olduğu inancındadır. Örneğin daha önce söz ettiğimiz “Ziyafət” şiirinde bu kavram vardır. Yine daha önce örnek verdiğimiz “Matəm Nəğməsi” şiirinde, şair bir sevgiliye acımadan kıyan bir cellada “aşkın inikamı”nın yaşayacağından söz etmiştir. Bir başka örnek “İstiqbal Təranəsi”nde geçer.

Samed Vurgun, “Nizami Gəncəvi”(1953) yazısında, Nizâmî-yi Gencevî'nin hümanizminden söz etmiştir. Vurgun'a göre her türlü yapaylığı reddeden Gencevî'nin hümanizmi, kaynağını dinî inanç ve ırk anlayışından bağımsız olarak bütün halklara duyduğu büyük sevgiden almıştır.⁸⁹¹ Samed Vurgun, Nizâmî-yi Gencevî'nin bu özelliğinin onu kendilerine daha çok yaklaştırdığı kanaatindedir. Dolayısıyla ne Samed Vurgun'un Nizâmî-yi Gencevî'de gördüğü söz konusu hümanist özellikler, ne de Vurgun'un şiirlerinde görülen benzer hümanist özellikler, daha önce söz ettiğimiz İlk Çağ Yunan ve Latin kültüründen beslenen hümanizmle ilgili değildir. Fakat Samed Vurgun'un şiirlerinde görülen insan merkezçiliği, kendi

⁸⁸⁹ Vurgun; 1960, C.II, s. 63

⁸⁹⁰ Age, s. 165

⁸⁹¹ Vurgun; 1972, C.VI. s284

“hümanizm”ini; yani kendi penceresinden insanlığa ilişkin bakış açısını göstermektedir.

3.1.12. Komünizm ve Faşizm

Daha önce pek çok kez ifade edildiği ve örneklendirildiği gibi, Samed Vurgun’un yaşamında ve sanatının olgunluk döneminde, komünizm önemli yer tutmuştur. Aynı şekilde, İkinci Dünya Savaşı ile Azerbaycan’da etkili olarak görülen faşizm, şairin şiirlerinde büyük bir nefretin kaynağı olmuştur. Burada komünizmin ve faşizmin Samed Vurgun cephesinden nasıl değerlendirildiği kısaca ele alınacak ve kaleme aldığı eserlerden çeşitli örnekler verilecektir.

Yakın arkadaşlarından Mirza İbrahimov, bir anısında Samed Vurun’u “*Bütün ömrü boyu kommunizm ideallarının qüdsiyyətini tərənnüm etmiş və hər cür parazitlərə qarşı mübarizə aparmış şair...*”⁸⁹² sözleriyle tanımlarken, diğer bir yakın arkadaşı Besti Bağirova da “*Səməd Vətənə, xalqa, doğma Kommunist Partiyamıza böyük məhəbət bəsləyirdi.*”⁸⁹³ sözleriyle değerlendirir. Elbette şairin yakın şair dostlarının benzer ifadeleri çoğaltılabilir.

Samed Vurun’un eserlerinde insanların özgürlüğü, ülkelerin medenileşmesi komünizm ile mümkündür ve bir gün her ülke bu yoldan geçecektir. Şair, bu düşünceleri şiirlerinde de görülebilir. Buna örnek “Qoca Şərqə Günəş Doğur” (1950) şiiri verilebilir:

*Öz baxtma bütün insan
Bircə ulduz seçəcəkdir;
Kommunizmin dünyasından
Bütün aləm keçəcəkdir...*⁸⁹⁴

Yine bu düşüncenin şairin “Zamanın Bayraqdarı” şiirinde de geçtiğini ifade etmiştik. Şaire göre özgürlüğün ve medeniyetin tek reçetesi olan kommünizm, aynı zamanda halkları büyük yıkıma uğratan faşizm için de bir son olacaktır. Fakat şaire göre kommünizm düşüncesi, halklara zorla dayatılmamalı; ancak sevdirilerek benimsetilmelidir: “*Biz kommunizm idəyasını yaxud kommunizm quruluşunu həç bir ölkəyə yaxud xalqa süngü vasitəsilə calamaq istəmiriq. Çünkü kommunizm, sənət dili*

⁸⁹² Məmmədbəyov; 1973, s. 74

⁸⁹³ Age, s. 82

⁸⁹⁴ Vurgun; 1960, C.I, s. 256

ilə desək, böyük bir ilham hissi kimi hər xalqın hər ölkənin öz ürəyindən qopmalıdır.”⁸⁹⁵

Samed Vurgun, Azərbaycanlı filozofların və kalemlerin, hiçbir ilmi yanı olmadığını ve tarhi gerçekleri yok ettiğini düşündüğü faşizmle mücadele etmeleri gerektiği kanaatindedir. Samed Vurgun, “Faşizmin Dəhşətləri”(1941) yazısında faşizmi net olarak şu sözlerle değerlendirmiştir: “*Faşizm xalqlara zəncir və ölüm gətirir. O, istila etdiyi bütün ölkələrdə milli azadlıqdan, milli dövlət quruluşundan əsər qoymayı.*”⁸⁹⁶ Şairin tüm bu düşüncelerini eserlerinde de görmek mümkündür.

Samed Vurgun “Azərbaycan Ədəbiyyatı və İncəsənət İşçilərinin Qarşısında Duran Vəzifələr” (1943) yazısında, faşist ordusu olarak nitelendirdiği Alman ordusunun bayrağına “kan” ve “ölüm”; Kızıl Ordu’nun bayrağına ise “hayat” ve “saadet” yazılmış olduğunu ifade etmiştir.⁸⁹⁷ Samed Vurgun bu karşıtlıkları, sanatına da taşımıştır.⁸⁹⁸ Örneğin Şairin “Yazla Qışın Deyişməsi” (1937) poemasında da kış, yazın karşısında duygusuz ve amansızdır. Alegorik olan eserde kış, kendisini “*Adım qışıdır, özüm faşit*” şeklinde tanıtır.

Bahtiyar Vahabzadə’ye göre Samed Vurgun’un faşizme karşı yazdığı şiirlerin ilki “Rot Front”, sonuncusu “Zafər Bayramı” şiiridir. Bu şiirler arasında anti-faşist şiirler yazmış olduğunu belirtmiştir.⁸⁹⁹ Gerçi “Rot Front” şiirinden önce yazdığı “Ölən Şe’rlərim”de de faşistlere karşı kullandığı ifadeler vardır; gerçi Samed Vurgun’un değişme dönemlerinde yazdığı şiirin izleği, artık eski duygsal ve lirik şiirlerinden vazgeçip bir Bolşevik olarak sosyal konularda yazmaya başladığının beyanıdır. Fakat belirtmek gerekir ki daha bu yıllardan Samed Vurgun için faşizm, kültür sanat yazılarında ve edebî eserlerinde kötülüğün ve nefretin bir simgesidir. Bunun tersi durumda olan komünizmin de şair için aynı dönemlerden mükemmelliğin bir simgesi olarak görülebilir.

⁸⁹⁵ Vurgun; 1972. C.V, s. 242

⁸⁹⁶ Age, s. 186

⁸⁹⁷ Age, s. 239

⁸⁹⁸ Kamal Talıbzadə’ye göre “qəzəb - məhəbbət; nəfrət - rəğbət; inkar - təsdiq” karşıtlıkları, Samed Vurgun’un şiir anlayışının hayata bakış açısının bir yansımasıdır. (bknz. Talıbzadə, 1978, s. 79)

⁸⁹⁹ Vahabzadə; 1984, s. 141

Samed Vurgun'un "Ölüm Kürsüsü" poeması, Reichstag binasının yanmasından sorumlu tutulan birkaç kişiden biri Georgi Dimitrov'un 1933 yılındaki mahkeme duruşmasından oluşturulmuş bir kurgu eserdir. Poemanın konusu, Dimitrov'un yargılanmasıdır. Şiirde Dimitrov, bir komünist olarak Alman yargısının önünde haklı çıkar. Poemada mahkeme esnasında faşizme karşı sert sözler söylenir; geleceğe ve insana karşı umutla bakılır.

Samed Vurgun faşizmin yalnızca askeri değil, manevi mağlubiyetinden de söz eder.⁹⁰⁰ Burada komünizmin insanlığın ve tarihin geleceğine olan inancı ve felsefi bakış açısıyla faşizmi de manevi anlamda mağlup edecektir. Bu durumu şairin şiirlerinde görmek de mümkündür. Örneğin "Sədaqət" şiirinde, faşistler kötü ahlakın temsilcileridir. Küçük bir sır için bin tümeni satabilecek kadar bozuk ahlaklı verilen faşistler karşısında, proletarlar örnektir:

*Sinəmdə söz qatar qatar,
Vidənımızda günəş yatar.
Qoy faşistlər çatlasın ki,
Şe'r yazır proletar.*

...

*Hazırlansın qoy insanlar
Başlamışdır imtahanlar,
Bizim yerdə sədaqətin
Həmişəlik hörməti var.*⁹⁰¹

Samed Vurgun'un faşizmin aleyhine yazdığı satırlar bir haylidir. Yukarıda ele aldığımız vatan veya savaş konulu şiirlerin bazılarında aynı zamanda faşizm de eleştirilmiştir. Bir başka örnek "Pionər Marşı"(1941) şiiridir. Vatan savunmasının konu alındığı şiirde, şair bunu yaparken faşizme olan nefretini ortaya koymuştur:

*Əsgərliyə düşmüş yaşım...
Dünən getdi öz qardaşım.
Faşistlərə ölüm yazar
Mürəkkəbim, qələmdaşım.*⁹⁰²

Son olarak belirtmek gerekir ki İkinci Dünya Savaşı yıllarında Azərbaycan şairlerinde faşizme karşı topyekün bir karşı duruş sergilenmiştir. Samed Vurgun

⁹⁰⁰ Age, s. 158

⁹⁰¹ Vurgun; 1960, C.II, s. 26-27

⁹⁰² Age, s. 84

yanında, Resul Rıza, Süleyman Rüstem, Abdulla Şaik, Eliğa Vahid, gibi şairler faşizme karşı şiirler yazmışlardır. Nesirde M. S. Ordubadi, Süleyman Rahimov, Ebülhesen Eliesgerzade; piyeste ise Mirza İbraimov, Mehdi Hüseyin, İlyas Efendiyev, Zeynal Halil gibi isimler örnek verilebilir.

3.2.BİÇİM ÖZLLİKLERİ

3.2.1.Nazım Biçimleri

Samed Vurgun'un şiirlerinde ağırlıklı olarak halk şiiri nazım biçimleri kullanılmıştır. Bunlar koşma, geraylı, mani biçimindeki şiirlerdir. Aynı şekilde şairin ilk dönemlerinde klasik edebiyatın etkisiyle gazel, muhammes gibi klasik şiir biçimlerini de kullanmıştır. Bunun yanında serbest nazımla yazılmış şiirlerini de görmek mümkündür.

Koşma nazım biçimi, İslamiyet öncesinde yazılan koşuk nazım biçiminin bir uzantısıdır. Türk halk şiirinde en çok kullanılan nazım biçimi, 11'li hece ölçüsüyle ve dörtlüklerle yazılmıştır. Koşmanın uyak şeması dört şekilde kümelenebilmektedir:

abab/cccb/dddb/eeeb/fffb

abcb/dddb/eeeb/fffb/gggb

aaab/cccb/dddb/eeeb/fffb

aaaa/bbba/ccca/ddda/eeee⁹⁰³

Samed Vurgun'un şiirlerinde düz koşma örneklerini bolca görmek mümkündür. İlk şiirlerine koşma biçimiyle başlayan şair, hayatı boyunca koşma nazım biçiminden vazgeçmemiştir. “Sızıltılarım”, “Maydan”, “Müəllimlik”, “Bəlkə” gibi şiirler, koşma biçimiyle yazılmıştır. Örneğin “Göygöl” şiiri, şairin 11'li hece ölçüsüyle yazdığı koşma biçimine tipik bir örnektir:

⁹⁰³ Mehmet Yardımcı; **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Aşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yayınları, Ankara, 2002, s. 325.

Qucağında bir vaxt bəslədi sizi, ----- a
Görmədi sizləri vəfalı Göygöl. -----b
Nişan vermə ona ayı, ulduzu, -----a
Artıq unutmuş o xəyalı Göygöl. -----b⁹⁰⁴

Əsrlərdən bəri ömrü xar idi. -----c
Zülm əlindən həyatdan bizar idi. -----c
Özü bir yoxluqkən, adı var idi, -----c
Görməmiş ömründə bu halı Göygöl.⁹⁰⁵ -----b

Samed Vurgun koşmanın çeşitli nazım birimlerini və uyak şemalarını da kullanmıştır. Örneğin üç dörtlükten oluşan ve yine 11'li hece ölçüsüyle yazılan “Şəki Maralı” şiiri, aaab/cccb/dddb biçiminde uyaklanmış bir koşmadır.

Şairin kullandığı nazım biçimlerinden birinin de geraylı olduğunu belirtmiştik. Samed Vurgun'un “Dağlar” şiirindeki,

Üstündən karvan yeriməz,
Sıxdır dumanların, dağlar!
Yayda-qışda həç ərməz
Quzeylərdə qarın, dağlar!

O qız jaldan tək aşanda,
Saç kəməyə dolaşanda,
Atdan düşüm yol aşanda
Mən olum zəvvarın, dağlar!⁹⁰⁶

dizeleri ve “Şikayət” şiirindeki

qulaq asın, dost-aşnalar,
Bir pərişan kamanım var.
Bu rübabın hər telində
Yüz ahım var, amanım var.

Nə tez geçti ilk baharım,
Xəzən asdı, soldu barım,
Nə dövrəyə e'tibarım,
Nə insana gümanım var.

dizeleri gibi muhtemelen ilk dönemlerinde yazdığı şiirler, buna örnek gösterilebilir. Şair, Komsomol Poeması'nda da Âşık Veli'nin ağzından bir geraylı örneği verir:

⁹⁰⁴ Dörtlükte “sizi” ve “ulduzu” sözcüklerinin sonlarındaki “i” ve “u” sesleri, aynı görevde (belirtme durum eki) olduklarından rediftir. Dolayısıyla “z” sesi de yarım uyak olarak değerlendirilebilir. Bu yüzden ilk dörtlükteki uyak şeması “abcb” değil, “abab” olmalıdır.

⁹⁰⁵ Vurgun; 1960. C.I, s. 2

⁹⁰⁶ Vurgun; 1960, C.II, s. 302.

*Heç gülmədi aşiq Vəli
Haqqa müsafir gələli,
İmamların kömək əli
Bizdən uzaqlaşdı yenə...*⁹⁰⁷

Yine “Gülə-Gülə” şiiri, 8’li hece ölçüsüyle yazılmış bir geraylıdır. Koşma uyak şemasıyla yazılan geraylıda, âşık şiiri geleneğinde görülen “dedim-dedi” biçimine de yer verilmiştir. Şiirin ilk üç dördlüğü şöyledir:

*Maral çıxdı dağ döşünə,
Səhər vaxtı gülə-gülə.
Sol əliylə sağ döşünə
Bir gül taxdı gülə-gülə.*

*Bilərziyi ağ altundan,
Yerə düşdü göy atından...
Ala gözlər qaş altından
Süzüb axdı gülə-gülə...*

*Dedim: “Ay qız, nədir adın?”
Dedi: “Mənəm, gözün aydın!”
Dedim: “Bizə dost olaydın!”
Dönüb baxdı gülə-gülə.”*⁹⁰⁸

Samed Vurgun’un bayatı nazım biçimini kullanmış olduğunu; fakat bunları müstakil şiir olarak yazmaktan ziyade, poemalarında kahramanlarının ağzından söyletmiş olduğunu belirtmiştik. Örneğin “Hürmüz və Əhriman” poemasında kader perisine bir bayatı söyleten Samed Vurgun; “Komsomol Poeması”nda ise bağır yanık bir anneye, oğlunun arkasından şu bayatıyı söyletmiştir:

*Qızıl gül olmayaydı,
Sarılb solmayaydı,
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmayaydı*⁹⁰⁹

Samed Vurgun yaratıcılık faaliyetlerinin ilk yıllarında, gazel nazım biçimiyle şiirler de yazmışdır. Celal Abdullayev “Klasik şe’r şəkillərindən biri olan qəzəl forması da S. Vurğunun cəlb etmişdir. Onun poeziyasında bu şəklin də mükəmməl bədii nümunələrinə rast gəlirik. Şairin ‘Sorma aqıl kimsələrdən sorma həç dünya nədir’, ‘Ömrün pərişan günləri’, ‘Ey könül! Min namə yaz bir gül’üzarın eşqinə’, ‘hər

⁹⁰⁷ Vurğun; 1961, C.III, s. 64

⁹⁰⁸ Vurğun; 1960, C.II, s. 126

⁹⁰⁹ Vurğun; 1961, C.III, s. 24

bağın, hər bağçanın bir bülbülü-şeydası var., *Məysiz məzəsiz can ilə canan olabilməz.*, *Eger səndən dönər isəm nəsibim ahu-zar olsun*, *Aləmin seyrinə gəl, gör nə gözəl fətrəti var*’ mətləli gazəlləri buna misal ola bilər.”⁹¹⁰ sözləriylə Samed Vurgun’un yazdığı gazəl nümunələrinə əlaqəli fikirlərini ifadə etmişdir. Bu nümunələrdə, klassik gazəlin biçimsel xüsusiyyətlərinə diqqətlə uyulduğu görünür.

Gazəllər ümumən 5-15 beyit arasında, aa/ba/ca/da/... uyak şemasıyla və aruz ölçüsüylə yazılır. Türk ədəbiyyatında 3 və 61 beyitlik nümunələri də görünən gazəlin dörd beyitliyi yox dənəcək qədər azdır. Bu gazəllərin yarım mı qaldığı yoxsa eksik mi yazıldığı isə soru işarətidir.⁹¹¹ Bu açıdan Samed Vurgun’un gazəlləri lazım beyit sayısı, lazım uyak şeması açıısından da çeşitlilik göstərməkdədir. Abdullayev’in söz etdiyi “Sorma aqıl kimsələrdən sorma heç dünya nədir” adlı şiir, uyak şeması dışında klassik gazəl biçiminə uymağa. Samed Vurgun’un 1927’de yazdığı beş beyitlik şiirin tamamı şu şəkildədir:

*Sorma aqıl kimsələrdən, sorma heç dünya nədir,
Böylə bir düstur qocalmış ideal olsun gərək!*

*“Hər kimin vicdanı pakdırsa o bir divanədir”, -
Bu kəlamın barəsində qılıqal olsun gərək!*

*Çünki boşdur nalə qılmaq, çünki boşdur ahuzar,
Göz yaşından gözlənən məlhəm mahal olsun gərək!*

*Aqıl olmaq istəyənlər bir-birindən küsməsin,
Əhli-haldan dəm vuran kəs əhli-hal olsun gərək!*

*Hər bəlaya şir tək görməkdəyəm mən sinəmi,
Vurgunun "Düşkün" adı Rüstəmi-Zal olsun gərək!”⁹¹²*

Beyit əsasına görə yazılan və ab/ cb/ db şemasında uyaklanan şiirdə, aruzun fəilâtün/ fəilâtün/ fəilâtün/ fəilün kalıbı istifadə edilmişdir. Dolayısıyla şiir, -uyak şeması dışında- gazəl nazım biçiminin biçimsel xüsusiyyətlərini göstərməkdədir. Yine 1928’de yazılan “Ömrün Pərişan Günləri” adlı şiir, uyak şeması və beyit sayısı dışında gazəlin biçimsel xüsusiyyətlərinə uymağa. Şiirin tamamı dörd beyitten oluşmaktadır:

*Açılıb gülsün, əzizim, hər çəmən, hər lələzar,
Solmasın, yavrum, a Leyla, novbaharın gülləri.*

⁹¹⁰ Abdullayev; 1986, s. 186.

⁹¹¹ Filiz Kılıç; “V. Nazım Şekilleri”, Mustafa İsen (Ed.), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, 207-250, Grafiker, Ankara, 2009, s. 216

⁹¹² Vurgun; 1960. C.I, s. 27

*Serimin qəlbi qədər qoy saf olub gülsün həyat,
Oxşasın hər ruhu, qəlbi gülşənin bülülləri.*

*Özgə bir aləm olub hökm eyləsin hər ürəyə,
Ellərin məsum həyatı, çöllərin sünülləri.*

*Nə rəvadır bir qızın fikriylə məhv olsun bəşər!
Qıyma boğsun Vurgunu ömrün pərişan günləri.*⁹¹³

Görüldüğü üzere ab/cb/db uyak şemasıyla ve aruzun feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/ feilün kalıbıyla yazılan şiir, beyit sayısı ve uyak şeması bakımından klasik gazel nazım biçiminden farklı olsa da bir gazel örneğidir.

Samed Vurgun'un 1943'te yazdığı 7 beyitlik "Qəzəl" başlıklı "-İn eşqinə" redifli şiirinde ise uyak şeması klasik gazel biçimine uymaktadır. Şiir, aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılmış klasik bir gazel örneğidir.

Samed Vurgun'un "Qəzəl" başlıklı "-sı var" redifi şiiri; aa, ba, ca...uyak şemasında ve aruzun fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Şiir, beş beyitten oluşmaktadır. Uyak şeması, ölçü ve beyit esasına göre biçimsel açıdan kalsik bir gazel sayılabilir. Şiir, konu itibarıyla da gazele uygundur. Bunlara ek olarak, şairin,

*Meysiz məzəsiz can ilə canan olabilməz!
Sevda dediyin hər kəsə məydan olabilməz!*⁹¹⁴

dizeleriyle başlayan, aa/ba/ca/... uyak şemasıyla ve aruzun mef'ûlü/ mefâilü/ mefâilü/ feûlün kalıbıyla yazılan yedi beyitlik "Qəzəl" başlıklı şiiri örnek verilebilir. Yine şairin,

*Aləmin səyrinə gəl, gör nə gözəl fitrəti var,
Hər gülün, hər çiçəyin öz adı var, surəti var.*⁹¹⁵

dizeleriyle başlayan, aa/ba/ca/... uyak şemasıyla ve aruzun fâilâtün/ feilâtün/ feilâtün / feilün kalıbıyla yazılan altı beyitlik "Qəzəl" başlıklı bir başka şiiri, gazel nazım biçimine örnek oluşturmaktadır.

Samed Vurgun'un tıpkı gazel nazım biçimi gibi beyit esasıyla ve aruz ölçüsüyle; fakat gazelinkinden farklı bir uyak şemasıyla şiirler yazdığı da

⁹¹³ Age, s. 51

⁹¹⁴ Vurgun; 1960, C.II, s. 305

⁹¹⁵ Age, s. 306

bilinmektedir. Örneğin onun yedi beyitten oluşan “Nizami” adlı şiiri, aa/bb/cc/dd... uyak şemasıyla ve aruzun mefʿûlü/ mefâîlü/ mefâîlü/ feûlün kalıbıyla yazılmıştır.

Samed Vurgun’un uyak şeması ve nazım birimi açısından gazele benzeyen; ama heceyle yazılmış şiirleri de vardır. 1944’te on üçlü hece ölçüsüyle yazdığı “Dərman Verin” şiiri buna örnek gösterilebilir:

*Mənə dərman, dərman verin, qəlbim yanmasın,
Günəş təbim şö’lə çəkib alovlanmasın...*

*Üzüqoylu torpaqlara cürünüm ki, mən,
Tərlən könüm ağ buluda havalanmasın.*

*Yaşamağın yaratmağın min bəlası var...
Bu dərdimə inanmayan qoy inanmasın.*⁹¹⁶

Samed Vurgun gazel yanında murabba nazım biçimini de kullanmıştır. Vurgun, aaaa/ bbba/ ccca uyak şemasıyla toplam üç bendde kaleme aldığı şiirinde aruzun feûlün/ feûlün/ feûlün/ feûlün kalıbını kullanmıştır. Şiirin ilk bendi aşağıdaki gibidir:

*Əgər səndən dönər isəm nəsimim ahu zar olsun!
Baharım qar tökən qışlar, açılmaz bir diyar olsun!
Çəmənzarım, bağım-bağçam saralsın, hepsi xar olsun!
Məzarım od tutub yansın, bu eşqim aşikar olsun!*⁹¹⁷

Celala Abdullayev, bu şiiri gazel örnekleri arasında göstermeştir. Şiir, her ne kadar 1960’ta “Qəzəl” başlığıyla basılmış olsa da, nazım biçimi olarak bir murabba örneğidir.

Samed Vurgun serbest biçimde şiirler de yazmıştır. Daha önce de belirttiğimiz üzere şairin ilk serbest şiiri, “Şairin Andı”dır. Daha sonra belli bir nazım biçimi olmadan kaleme aldığı şiirlere, şunlar örnek gösterilebilir: “Səfil Qadın”, “Konsert Axşamı”, “Hərəkət”, “Aprel”, “Məktub”, “Fənar”, “Zərərçilər”, “Rəpot”, “Mən də Bir Əsgər Kimi”, “Ölən Şe’rlərim”, “Qızıl Şərq”, “Cavabımız”, “Tikanlı Sözlər”, “Şe’r və Xaltura”, “Oktyabr Günləri”, “Hücum”, “Lenin”...

⁹¹⁶ Vurgun; 1960. C.II, s. 174

⁹¹⁷ Age, s. 307

3.2.2.Nazım Birimleri

Türk şiirinin gelenksel ve yaygın bendlerinin beyit ve dörtlük olduğunu belirten İsmail Çetişli, bu çerçevede bendi “nazım birimi”yle de karşılamının mümkün olduğu kanaatindedir.⁹¹⁸ Samed Vurgun, şiirlerinde beyit ve dörtlük dışında üç, beş, altı ve daha fazla sayıda dizeden oluşmuş bendler kullanmıştır.

Samed Vurgun’un şiirlerinde nazım birimi kavramına ilişkin divan şiiri geleneğinden beyit ya da halk şiiri geleneğinden dörtlük örnekleri vermiştik. Bunun yanında şairin şiirlerinde çeşitlilik gösteren nazım birimleri de mevcuttur.

Şairin beşliklerle yazılan şiirlerine ünlü “Azərbaycan” şiiri örnek verilebilir. 23 beşikten oluşan şiir, aaabb, cccdd, eeeff uyak şemasıyla ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bir başka örnek, “Sabahın Türküsü” şiiridir. 5 beşlikten oluşan şiir, aaabb, cccdd, eeeff uyak şemasıyla ve 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır

Şairin altılıklarla yazılan şiirlerine “Şəfqət Bacısı” şiiri örnek verilebilir. 8 altılıktan oluşan şiir, ababcc/ dedeff, ghghkk uyak şemasıyla ve 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Yine bir başka örnek “Lenin” şiiri verilebilir. 6 altılıktan oluşan şiir, (3 altılıkta düzenli olmakla birlikte) genelinde düzensiz bir uyak şemasına sahiptir. Şiir 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Samed Vurgun’un “Şair, Nə Təz Qocaldın Sən” ise yediliklerle yazılan bir şiiridir. 5 yedilikten oluşan şiir, aabbacc, ddeedff, gghgu uyak şemasıyla ve 8’li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Şairin dörtlük, beşlik, altılık ve yedilik gibi değişken birimlerle yazılan şiirleri dışında, çoğu şiiri bb, bb, cc şeklinde uyaklanan ikiliklerle yazılmıştır. Fakat bunlar, divan şiiri geleneğinden gelen “beyit”lerden farklıdır; çünkü neredeyse hepsi hece ölçüsüyle yazılmış ve (çok önemli olmasa da) şiir kitaplarında birbirleriyle bitişik basılmıştır. Bununla beraber bu ikiliklerin anlamları bazen kendi içinde tamamlanmakta; bazen de tamamlanmamakta ve diğer ikiliklere geçmektedir. Örneğin “Qafqaz” şiirinde, “*Dəli Qafqaz! O, baharsız bir qış– / Deyə təsvir olunarmış hərdən*” dizeleri arasında anlam tamamlanmaktayken, çoğu ikilik kendi arasında bir bütünlük oluşturmuştur. Fakat ikilikler arasında da olsa, konu birliği söz

⁹¹⁸ Çetişli; 2006, s. 56

konusudur. Bu serbestliğin, şairin uzun anlatımlarında ona kolaylık sağladığı muhakkaktır. Durumun daha iyi görülebilmesi için aşağıdaki şiirde, orijinal basımından farklı olarak, ikilikler şeklinde verilmiştir:

*Uçurur fikrimi boşluqlara, bax:
Göyü xəncər kimi dümdüz yararaq
Uzanan dik qayalar, silsilələr;
Qara yellər ona dörd yandan əsər.
Ağ buludlar onu bərk-bərk sarmış.
Dəli Qafqaz! O, baharsız bir qış–
Deyə təsvir olunarmış hərdən;
Torpaq olmuş o keçən günlərdən
Sadə izlər görürəm daşlarda...
Ağ dumanlar ağarır qaşlarda.
Hələ dağlar, uçurumlar, dərələr,
O gözəlliklə gülən mənzərələr
Saxlayır yolçunu yoldan gecələr,
Sayrısır göydəki ulduzlu səhər...⁹¹⁹*

Samed Vurgun'un nazım birimlerinde görülen bu ikilik dizgesi, poemalarında daha çox görülür. Uzun anlatımlı olması dolayısıyla bu durumun poemalarda daha sık görülmesi doğaldır. Fakat belirtmek gerekir ki poemalarında da şair bu dizge arasına zaman zaman kafiyesiz dizeler de sokmuştur. Bu duruma “26’lar” poemasından örnek verilebilir. Şiirde,

*... kainatdan -----a
...həyatdan -----a
...var -----x
...şaraq-ha-saşaq... -----y
...qan -----b
...Şaumyan:⁹²⁰ -----b*

biçiminde seyreden ikilikteki uyak düzeni bozulmuş; fakat daha sonra aynı şekilde devam etmiştir. Yine “Macəra” poemasında, nazım birimi uyak şemasına göre taksim edildiğinde şöyle bir tablo çıkmaktadır: 11 heceden oluşan bir dördlük, iki ikilik, üç dördlük, bir ikilik, bir dördlük, üç ikilik, bir dördlük, bir ikilik, bir dördlük, bir ikilik, bir dördlük, on dördlük; araya sıkıştırılan,

⁹¹⁹ Vurgun; 1960. C.I, s. 180

⁹²⁰ Vurgun; 1961, C.III, s. 159

*Uşaq da qoynunda bir balıq kimi*⁹²¹

dizesi ve sonrasında yirmi yedi ikilik gelmektedir. Daha sonra şiire 8’li hece ölçüsüyle 17 adet ikilikle devam eden şair, yeniden 11’li hece ölçüsünün olduğu bir beşlik koyarak aynı ölçüye sahip dört adet ikilikle poemayı bitirmiştir. Şair bu tarz nazım birimlerini sık kullanmıştır.

Sonuçta uyak şemasına göre, söz ettiğimiz biçimde ayrılabilir ikiliklerin, şairin tüm poemalarında ve çoğu şiirinde görülebilen bir birim dizgesi olduğu söylenebilir. İfade edildiği üzere, şair, kimi zaman bu dizgeyi değişik uyak şemaları kullanmak suretiyle değiştirmiştir (ya da bozmuştur). Yine “Rəhbərə Salam” şiiri, buna örnektir. Şiirde; aa, bb, cc... uyak şemasıyla oluşturulan 26 ikilikten sonra, son dört dizenin çapraz uyak şemasıyla (xyxy) bir dörtlük oluşturduğu görülmektedir.

3.3. DİL ve ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda Samed Vurgun’un eserlerindeki dil ve üslup özellikleri örneklerle ele alınacaktır.

3.3.1.Dil

Samed Vurgun, hem bir halk şairi olarak hem sosyalist – realizm akımında yazan bir sanatçı olarak şiir dilinin, yazıldığı döneme göre anlaşılabilir olması gerektiğini düşünmüştür. Fakat içeriği süslü ve sanatlı bir dile kurban etmek istemeyen sanatçı, halk tarafından anlaşılabilir bir düzeye kadar estetik anlayıştan ve şiirsellikten vaz geçmemiştir. Bu bağlamda şairin şiirlerinde, yer yer halkın gündelik konuşma diline de yer vermiş olduğu görülmektedir.

Şairin konuşma diline yönelik kullanımlarında ünlemlerin bol olduğu görülmektedir. Samed Vurgun’un samimi lirik şiirlerinde; bazı satirik şiirlerinde ve güçlü bir Sovyet şairi olarak yazdığı epik şiirlerde bu örnekler oldukça fazladır. Şairin “Xeyre-Şere Yaramaz” şiirindeki dizeler, buna örnek oluşturabilir:

⁹²¹ Age, s. 91

*Oxu mənim bu şe'rimi, xeyrə-şərə yaramaz!
Aynaya bax, sifətindən utan bir az, öl bir az!*⁹²²

Samed Vurgun'un şiirlerinde samimi hitaplar da bir haylidir. Şairin ünlü şiiri “Azərbaycan”da geçen “Ayrılırmı könül candan? / Azərbaycan, Azərbaycan!” dizeleri, buna en tipik örnektir.

Samed Vurgun'un şiirlerinde deyim ve atasözleri çok kullanılmıştır. Şairin “Dargöz” şiiri bu açıdan oldukça zengindir. Şiirin ilk dördlüğünde geçen

...
*Yaxşı söyləmişdir bizim atalar:
"Müxənnət adamda düz ilqar olmaz!"*⁹²³

dizeleri, atasözü için açık bir örnektir. Aynı şiirde “İlandan, iblisdən, aşna yar olmaz!” atasözü de başka bir örnek olarak verilebilir. Bir başka atasözü örneği de “20 Bahar” şiirinden,

*Bir məsəl var bilsən eger:
"Zər qədrini zərgər bilər."*⁹²⁴

dizeleri verilebilir. Atasözleri, şiirde daha etkili veya samimi bir anlatım sergilemeye yönelik söylenmiştir. Öte yandan “kem bak-”, “göze gel-” gibi halk ağızlarında kullanılan deyimler de şairin şiirlerinde bolca yer alır. Yine “Çəkdiyim ağırlar bir yana dursun” dizesiyle başlayan başlıksız şiirinde “kolu kanadı kırıl-” deyimini “Qırdın qanadımı, qırdın qolumu” şeklinde kullanılmıştır. Samed Vurgun bazı atasözleri ve deyimleri, kmi zaman şiirdeki yerine göre de değiştirmiştir.

Terry Eagleton, şiir dili konusunda, Rus biçimcilerine göre dilin yabancılaşmasının bir şiirsellik olduğunu ifade ederken, bu yabancılaşmanın ne olduğu konusunu tartışır ve sonuçta dildeki edebiliğin de bir anlamda görel bir kavram olduğu sonucuna ulaşır.⁹²⁵ Eagleton,

“ ‘Bath’ sözcüğünü sesli harfini uzatarak telaffuz etmek Bath’de doğrudur ama Seattle’da değildir. ‘Konuşmak peşinde olduğunuz kişi kendisi mi?’ gibi bir cümle Brooklyn’de tuhaf kaçabilir ancak Kerry’de gündelik konuşmanın bir parçasıdır. Bir bakış açısına

⁹²² Vurgun; 1960, C.II, s. 16

⁹²³ Age, s. 17

⁹²⁴ Age, s. 56

⁹²⁵ Terry Eagleton; **Şiir Nasıl Okunur**, Kaya Genç (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011, s. 77

*göre, dilin yoğun şekilde kendinin farkında olması anlamına gelen şiir, bir başka insanın gündelik konuşması olabilir. Arkaik dil çoğunlukla bize şiirsel gelir ancak özgün kullanıcılarına hiç de böyle gelmeyebilir.”*⁹²⁶

sözleriyle yabancılaşmanın da, sosyolojik yaşam alanına göre de değişebileceği kanaatindedir. Fakat Eagleton, yine de yabancılaşmanın değişkenlik gösterse de edebî olduğu yönünde hemfikiridir.

Samed Vurgun’un şiir dilinde kullandığı tümceler bu bağlamda iki şekilde ele alınmalıdır. Bunlardan ilki yabancılaşmadan uzak, nesire yakın bir günlük konuşma dilidir. Daha çok poemalarında kullandığı bu dil, özellikle diyaloglarda veya bir öyküleme amaçlandığında görülmektedir. Karşılıklı konuşmaların olduğu bu yerlerde, poema nesre yaklaşmıştır. Bununla beraber şair tümceleri devrikleştirmeye ve uyaklarla bir ahenk yakalamaya çalışsa da; zaman zaman dizeleri hüküm ifadeleriyle bitirdiğinden, anlatımı nesre yaklaştırdığı dizeler birden çoktur. Dolayısıyla Samed Vurgun’un konuşma diline yakın olan bu anlatımları, “edebî” olmaktan uzak olarak değerlendirilebilir. Şairin “Aybəniz” poemasından bir örnek vermek gerekirse, şu tablo dikkat çekicidir:

*Çıxartdı bir parça pendirlə çörək,
- Ye! - dedi, - can qızım!
Mənsə gülərək
Soruşdum: - Bu nədir?
Dedi:-Çörəkdir!
Qonaqsız boğazdan ötməyəcəkdir!
Ye, qızım! Bununla yaşayır insan,
Ye, rəngin düzəlsin, görürəm acsan!
Verdiyi çörəkdən kəsərək bir az,
Dilimin üstünə mən qoyar-qoymaz
Ağzıma dad gəldi, qoluma qüvvət.
Dedim: - Nə şirindir bu gözəl nemət!
Dedi: - İnsan əli yaradır bunu,
Bu çörək yaşadır insan oğlunu.”⁹²⁷*

Şairin bu anlatımlarında aynı zamanda birden fazla dizenin bir tümce yarattığı da görülmektedir: 9, 10 ve 11. dizeler bir tümce oluşturmaktadır. Bu durumu şiir dili için bir zafiyet olarak değerlendiren Ataç, “Cümlelerin üçten fazla mısraya taşması,

⁹²⁶ Age, s. 78

⁹²⁷ Vurgun; 1961, C.III, s. 262

genellikle o cümleinin anlatımının anlaşılmasını güçleştirir ve okuyucu anlam bütünlüğünü kaybeder.”⁹²⁸ sözleriyle okuyucunun şiiri tıpkı bir nesir gibi okumasına ve anlamak için düşünmesine neden olacağını ifade eder. Benzer bir örnek “Konsert Axşamı” şiirinden verilebilir:

Gecəydi...
Moskva hər günkü kimi
insan dalğasilə dalğalanırdı.
Kim bilir, fikrim
nələr düşünürdü, nələr anırdı?
Yorğun-arğın insanlar
işdən sonra
Yığılmışdı, divarları
daş aynalı bir salona.
Konsert olacaq!..⁹²⁹

Bu duruma bir başka örnek de “Aygün” poemasından verilebilir:

Aygün dönüb Əmirxana deyir bu dəm:
- Eşidirsən? Tay-tuşlarım verib səs-səsə,
Hey çalırlar, oxuyurlar nəfəs-nəfəsə;
Mənsə baxıb ürəyimdə həsəd çəkirəm.
- Fikrin nədir?
- Oxumaqdır!
- Harda oxumaq?
- Necə harda? Sən ki, bunu yaxşı bilirsən!
Bəstəkarlıq işindir həvəsim, ancaq.
De, gülməli nə vardır ki, niyə gülürsən?
- Gülürəm ki, çox qərribə iştahın vardır,
Yer üzündə hansı qadın, de, bəstəkardır?⁹³⁰

Karşılıklı konuşmaların olduğu bu dizelerde, tıpkı bir nesir gibi günlük konuşma dilinde kuralı tümceler söz konusudur.

Bu toblo, şairin poemalarında görülen genel bir durumdur. Fakat belirtmek gerekir ki, manzum hikâye tarzında yazılan bir tür olarak poemalar, halk hikâyelerine benzer ve genellikle bir olay anlatır. Burada asıl amaç, okuyucuya ileti vermektir. Dolayısıyla dil, göndergesel işlevine daha yakın kullanılmaktadır. Bu yüzden Samed Vurgun, zaman zaman anlatımı daha coşkun ve etkili kılmak adına poemalarına

⁹²⁸ Ataç; 2009, s. 191

⁹²⁹ Vurgun; 1960, C.I, s. 73

⁹³⁰ Vurgun; 1961, C.III.

çeşitli nazım şekillerinde ve birimlerinde şiirler erklemiş; bunları (anlatıcı olarak) bazen kendisi söylemiş, bazen de kahramanlarının ağzından söyletmiştir.

Samed Vurgun'un şiir dilinde kullandığı tümce türlerinden ikincisi ise sembolizmden uzak durmak kaydıyla, daha estetik tümcelerdir. Yani nesre özgü tümce kuruluşundan uzaktır. Bunlar Samed Vurgun'un yaratıcılık gücünü gösteren nisbeten daha duygusal veya epik; fakat samimi bir havayla yazılmış şiirlerinde görülebilmektedir. Örneğin "Bizim Dağların" şiiri,

*Ətrafı taladır, ceyran yuvası,
Ruhları məst edər sərin havası,
Sizin yerdə olmaz, onun səfəsi,
Cənnətdir hər yanı bizim dağların.*⁹³¹

gibi nesirden uzak olan, şiirsel; yahut "Yada Sal Məni" gibi koşmaları tam halk şiiri tarzı şiirlərdir:

*Gəlmişəm gəzməyə sizin dağları,
Baxım yaylaqlara doyunca bari.
Bu yerə şairin düşdü güzəri,
Gözəl qarşıladi xoş iقبال məni*⁹³²

Samed Vugun, bazı şiirlerinde bitakım kısaltmalara gitmiştir ve eskiltili ifadeler kullanmıştır. Şairin "Ana və Körpə" şiirindən bir örnek:

*Yay günü... Yol üstü... Ağac kölgəsi...
Kölgədə bir gəlimn oturmuş yalqız;
Od töküür başına göyün nəfəsi,
Yatır qucağında südəmər bir qız.*⁹³³

Şairin eksiltili gibi görünen; fakat devrik olan tümceleri de bir hayli fazadır. Buna örnek "Şe'r və Xaltura" şiiri örnek verilebilir:

*Məncə bu "şe'r"
Açıqça deyir:
İçəriyə pəncərələrdən
göz atanların
Görüb yaşamadığı
Həyat səhnəsini
və qəlbini pula satanların*

⁹³¹ Vurğun; 1960, C.I, s. 31

⁹³² Vurğun; 2004, s. 281

⁹³³ Vurğun; 1960, C.II, s. 248

Ən aciz səsini...

Özel ad çağrışımlarından yararlanma, Samed Vurgun'un şiirlerinde zaman zaman görülen bir yöntemdir. Şair şiirlerinde, dönemin Azərbaycan toplumunun zihinlerinde bulundurduğu birtakım etkili özel adların geniş tasarım veya çağrışımlarından faydalanarak daha kısa anlatımlar sergilemiştir. Örneğin

*O sabah da bizimlə addımlayır yanaşı,
"Köroğlu"dan oxuyur yenə zəfər ordumuz.
Ey Füzuli şe'rinin bir bəstəkar qardaşı,
Şöhrət tapdı admla bizim ana yurdumuz.*⁹³⁴

dizelerinde geçen Fuzûlî ve Köroğlu gibi adlar, şairin eserlerinde zaman zaman kullandığı özel adlardır. Bu adların tarihî ününe telmih ederek güçlü ve geniş bir anlatım yakalamaya çalışan şair, aynı şekilde M. P. Vakıf, Vidadi; Lenin, Stalin, Moskova vb. gibi adları da şiirlerinde yer yer kullanmıştır.

Samed Vurgun'un şiir dilinde oluşan sözcük haznesinde dağ, bulak, ceylan gibi doğa unsurlarının yanında "məhəbbət", "hoşbəxt", "azadlıq", "vətən" ve "kommunizm" gibi sözcükleri de fazlaca görmək mümkündür.

3.3.2. Üslup

Bu kısımda üslup sözcüğü, bir sanatçının görüş, duyuş, anlayış ve anlatıştaki özelliği, biçem anlamında ele alınacak ve bu bağlamda Samed Vurgun'un eserlerinde görülen çeşitli konulardaki görüş ve anlatış biçimleri örneklendirilecektir.

Şiirde üslup ve içeriğinin bir bütün oluşturduğu; üslubun ise duygu ve düşüncelerin bir yansıması olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla üslup ve kişilik arasında da sıkı bir bağ olduğunu düşünen Mehmet Kaplan, Tevfik Fikret incelemesinde bu düşüncelerini dile getirirken, (Recaizade Mahmut Ekram'ın "üslûb-ı beyan aynıyle insan" biçiminde çevirdiği) Buffon'un "Le style c'est l'homme même" sözünü tanık göstermiş ve üslubun taklit edilemez olduğunu ifade etmiştir.⁹³⁵ Kaplan bunu ifade ederken de Fikret'in şiirde işlediği konuları, izlekleri ve hatta hayallerin bir kısmını bile başkalarından alığını; fakat bu kaçınılmaz taklit veya öykünmeler dışında şairi özgün kılan en önemli unsurun üslup olduğunu

⁹³⁴ Age, s. 231

⁹³⁵ Kaplan; 1998, s. 192

vurgulamıştır. Dolayısıyla bu değerlendirmeler, Samed Vurgun için de geçerlidir. Çünkü şairin üslup özelliklerinin, kişilik ve yaşam tarzının bir yansıması olduğu açıktır. Samed Vurgun; M. P. Vakıf, Fuzûlî, Mayakovski gibi şarilere öykünmesinin yanısıra, döneminin sosyalist realist akımına uyan bir Sovyet şairi olarak kendi kimliğini oluşturmuştur.

Samed Vurgun lirik, epik gibi türler yanında satirik şiirler de yazmış bir şairdir. Satirik üslubu olmasına karşın, bu türde çok fazla şiir yazmadığından kendisini satirik bir şair olarak görmeyen Samed Vurgun, şiirlerinde Azerbaycan'ın ünlü satirik şairi Sabir'i örnek almıştır. Daha önce adlarını verdiğimiz satirik şiirleri yanında “Əhli-Qələm” şiirinde, açgözlü ve kendini beğenmiş bir şairin (ya da şairlerin) dilinden onları eleştirmiştir:

*“Pul vərin! Çox verin! Mən sənətkaram!
Yoxsa siyasətlə pozular aram...
Mənəm məmləkətin yol göstərəni,
Siz tay əlinizlə tutmayın məni!
Şairəm imzamı hər yerə atın!”⁹³⁶*

Samed Vurgun'un eleştiri üslubunda “Xeyrə-Şərrə Yaramaz” şiirinde olduğu gibi karikatürize etme söz konusudur. Burada eleştirdiği tiplerin bazı özelliklerini yererek ve gülünç duruma getirerek anlatmıştır. Öte yandan şairin bazı eserlerinde sert ifadeler de görülür. Şairin eleştirilerinde özellikle faşistlere karşı çok sert olduğu bilinmektedir. Bunun yanında eleştirdiği bazı kişi ve çevrelere de zaman zaman sert ifadeler kullanmıştır. Örneğin daha önce söz ettiğimiz “Səadət Düşməninə” şiirinde şairin Hüseyin Cavid'e karşı takındığı üslup, buna somut bir örnektir. Yine 26'lar poemasında Şaumyan'ın dilinden müstemleke ülkeler,

*Bu uçsuz dənizlər uçsuz ölkələr,
Yərdən baş qaldıram müstəmləkələr
Nifrətlər deyəcək hər zaman sizə,
Tarix tüpürəcək pis üzünüüzə!*

dizeleriyle eleştirilirken, poemadaki kurmaca içinde canlandırılan insanların ağzından Mehmed Emin Resulzade'ye de sert sözler yöneltlmıştır. Samed Vurgun,

⁹³⁶ Vurgun; 1960, C.I, s. 193

dış dünyadaki tarihî şahısları şiirlerinde kimi zaman yücelttiği gibi, kimi zaman da sert bir biçimde eleştirmiştir. Bunlardan biri de Şah Kaçar’dır.

Samed Vurgun “Vaqif” piyesinde, Şah Kaçar’ın ne denli zalim olduğunu göstermek için, bir nevi onu kendi ağzından abartılı bir üslupla eleştirmiştir:

*Üzsün qan içində gəlinlər, qızlar,
Yerdə göyərçinlər, göydə ulduzlar.
Ana qarnındaki o qandanam mən...
Bütün kainata qan olsun kəfən!
Mənim vicdanım da, qəlbim də qandır,
Dünya qan üstündə bir xanimandır...⁹³⁷*

Samed Vurgun’un eleştirilerinde zaman zaman “alçak”, “şarlatan”, “şerefsiz”, “domuz”, “hain”, “satkın”, “it”, “köpek”, “köpek oğlu”, “muhanne” gibi itham eden ağır ifadeler de geçmektedir.

Samed Vurgun’un eleştiri üslubunda alaya alma da söz konusudur. “İstihza” ya da “ironi” anlamlarında kullanılan bu kavram, şairin gördüğü yanlışlıklar ve olumsuzluklarla alay etmesi; fakat doğrusunu ortaya koyma gereği duymamasıdır.⁹³⁸ “Belələri də Var” şiirindeki üslubu buna örnek gösterilebilir:

*“Tilsilmidir o qəhrəman”,
Qan da axmaz yarasından,
Odun-suyun arasından
Üzə çıxar asta-asta...⁹³⁹*

Olgunluk dönemindeki yaşam felsefesinde, karamsarlığa neredeyse hiç yer vermeyen şair, yaşamın kısa olduğunun farkındadır. Bu yüzden şair yaşamın kendi başına önemli olduğu kanaatinde. Örneğin şairin 1935’te yazdığı “Təranə” şiirindeki,

*Sevgilim, insann ömrü gödəkdir,
Ömür bir quş kimi uçacaq eldən.
Bizə də belə bir gün gələcəkdir,
Dünya bu hökmünü vermiş əzəldən.*

⁹³⁷ Vurgun; 1963, C.IV, s. 76

⁹³⁸ Çetin; 2009, s. 206

⁹³⁹ Vurgun; 1960, C.II, s. 287

*Gəl duraq yanaşı, xəyala varaq,
Bizə layla desin suların səsi;
Dünyadan xoş keçən bir gün aparaq,
Qazandır gençliyin hər xoş nəğməsi.*⁹⁴⁰

dizeleri, Ömer Hayyam'ın üslubunu anımsatır. Fakat burada belirtilmelidir ki seküler bir şair olarak Samed Vurgun için anı yaşamak önemli olsa da, o, hayal yüklü bireysel şiirler daha az; toplumsal şiirler daha çok yazmıştır ve hiçbir zaman gelecek günlerin insanlar ve insanlık için güzel olacağına ilişkin ümidini yitmemiştir.

Samed Vurgun'un şiirlerinde hararetli söylev (hitabet) üslubunu görmek mümkündür. Söylev üslubu, şairin en belirgin özelliklerinden biri; belki de birincisidir. Özellikle vatan konulu şiirlerinde; asker, komünizm lehine ya da faşizm aleyhine yazdığı şiirlerinde bu üslup açıkça görülür. Örneğin “Sabahın Türküsü” şiiri, baştan sonra bir söylev örneğidir:

*Ey səhər, ey Günəş, ey ulu qüvvət!
Sən ey şafəqlərdə çimən təbiət!
Sonsuz üfüqlərə yol açan sənət!
Ey bütün bəşərin sabahkı yolu!
Yaşasın torpağın qəhrəman oğlu!*⁹⁴¹

Samed Vurgun, şiirlerinde iç konuşma üslubunu da kullanmıştır. İç konuşma üslubu, bir şairin kendi kendisiyle hasbihalidir.⁹⁴² Bir nevi monologtur. Samed Vurgun'un pek çok şiirinde görülen iç konuşma üslubuna, 1946'da yazdığı bir dörtlük örnek verilebilir:

*Bu gün qəzetədəki öz əksimdə mən
Gördüm gəncliyimin gülər üzünü.
Bir arzu dil açıb dedi qəlbimdən,
Ah, belə qalaydım ömrüm uzununu.*⁹⁴³

Lirik şiir, şairin içten gelen heyecanlarını, coşkulu bir dille anlattığı duygusal şiir türüdür.⁹⁴⁴ Samed Vurgun, bu türde pek çok şiir yazmıştır. Şairin “Bahar və Mən” şiirinde geçen,

⁹⁴⁰ Vurgun; 1960, C.I, s. 199

⁹⁴¹ Age, s. 176

⁹⁴² Çetin; 2009, s. 210

⁹⁴³ Vurgun; 2004, s. 223

⁹⁴⁴ Cem Dilçin; **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 2009, s. 395

*Bahar nə xoş gəlir, ruha dad verir.
Xəyala, duyğuya qol-qanad verir;
Var olsun şe'rimiz, şairlərimiz! –
Hər gülə, çiçəyə təzə ad verir.*

*Çıxır dağ döşünə körpə quzular,
Tərlənin səsinə əks edir sular.
Səhər yuxusundan ayıldır məni
Sənəmə sığmayan böyük duyğular.*⁹⁴⁵

dizeleri, lirik üslubuna örnek oluşturur. Yine şairin “Çəkdiğim Ağrılar Bir Yana Dursun”, “Dönüş”, “Keçdi Günlər ki, Sənin Hüsnünə Pərvanə”, “Cinayət”, “Sevgi,” “Sevirəm”, “Sevgilimin Qılığı”, “Təranə”, “Danışaq”, “Bənövşə”, “Samur Çayı”, “Lezgi Qızı”, “Bülbül”, “Ala Gözlər”, “Bahar Düşüncələri” gibi şiirlerinde de lirik bir üslup söz konusudur. Celal Abdulayev, şairin lirik üslubunun güçlü olduğu düşüncesindedir. Abdulayev bu durumu şöyle açıklamıştır: “S. Vurgun yaradıcılığında lirikanın bu qədər güclü olması qanunauyğun bir haldır. Bu da malumdur ki, lirika şairin daha çox fərdi duyğuları ilə bağlı olur və özünü həmişə gənclik çağlarında göstərir.”⁹⁴⁶ Samed Vurgun’un gençlik dönemlerinde fərdi duyğularına bağlı olarak takındığı lirik üslubu, birçok coşkulu şiirinde kendisini göstermiştir. Aynı zamanda bir Sovyet şairi olarak Samed Vurgun, pek çok şiirinde döneminin önemli kabul edilen simalarına övgü şiirleri de yazmıştır. Bunlar arasında Lenin, Stalin gibi liderlər; K. Voroşilov gibi general ve savaşta mücadele eden Kızıl Ordu askerleri; Azərbaycan başta olmak üzere, Sovyetlər Birliğı ve az sayıda da Batı medeniyetinin edebiyat ve sanat tarihinde saygı duyulan sanatçıları vardır.

Samed Vurgun’un övgü üslubu güçlüdür. Stalin’in karşısında okuduğu “Rəhbərə Salam” şiirindən dolayı “Qırmızı Əmək Bayrağı” nişanı almayı beklerken, daha prestijli bir ödül olan “Lenin Nişanı”nı alması, önemli bir göstergedir. Elbette Samed Vurgun’un o anda Stalin’le yaptıkları kısa sohbetin de bu ödülü almasında etkili olmuş olabileceğı düşünülebilir. Sonuç itibarıyla, Samed Vurgun’un övgü üslubu, bir anlamda övülen unsuru coşkun bir dille anlattığı romantik üslubudur; yani şairin romantik üslubunun bir unsuru övmesiyle ortaya çıkan bir tarzdır.

⁹⁴⁵ Vurgun; 1960, C.I, s. 269

⁹⁴⁶ Abdullayev; 1986, s. 110

Samed Vurgun'un şiirlerinde saf, soyut ve sembolist şiirlerde görülen soyutlama üslubu görülmez. Şair, olgunluk döneminde bu türdeki şiirlere özellikle karşı olmuştur. Yine aynı şekilde şairde yakarış üslubu da yoktur. Yakarış; yalvarıp yakaran, niyaz eden, dileyen bir üslup olduğundan⁹⁴⁷ Samed Vurgun'un genel olarak hayata bakış açısı ve felsefesinden uzaktır. Dolayısıyla bu üslup, Samed Vurgun'da görülmez.

Samed Vurgun, her türlü duygu yoğunluğunu coşkulu ve hararetli bir üslupla dile getirebilen bir şairdir. Epik, lirik, satirik ve biraz istihzai şiirler, şairin üslubunun önemli özellikleridir.

3.4.AHENK UNSURLARI

Ahenk, musiki ile şiirin birbirine yakınlığından doğan ortak bir noktadır. Edebiyat incelemecilerince aralarındaki fark, şiirin söze dayalı olmasıdır. Dolayısıyla şiirde ahengin farkına varılabilmesi için, müzikten farklı olarak, anlamlı dizelere ihtiyaç duyulması söz konusudur. Nurullah Çetin bu konudaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir: *“Her ikisi de kulağa hitap eder. Ancak musiki, kişinin ruhsal durumlarını dile, kelimeye dökmeden sesle yansıtabilir. Şiir ise şairin içinde bulunduğu ruh halini anlamlı kelimelerle vermek zorundadır.”*⁹⁴⁸ Buna paralel olarak İsmail Çetişli de aynı fikirdedir: *“Şiirde muhteva/mânâdan bağımsız bir ahenk/musiki düşünülemez veya kelimelerin ses değeri, mânâ değerinden ayrı değildir. Üstelik mânâdan soyutlanmış bir sesin kendi başına estetik değerinden de söz edilemez.”*⁹⁴⁹ Öyleyse şiirde ahenk, söz ve musikin ortak ürünüdür.

Özellikle Ahmet Haşim gibi şairlere göre genel kanı, şiirde musiki, yani duyumsamanın; söze, yani anlama baskın olması gerektiğidir. Eğer saptanabilen nesnel ölçütler ölçü, ritim, uyak, redif, armoni ve ses yinelemeleriye, bu durumda bu ölçütlerin benzer olduğu birden çok şiirde hangi şiirin daha ahenkli olduğu tartışma götürülecektir. Dolayısıyla ahenk konusunda, öznel bir değerlendirme söz konusu olabilir. Pek çok Sovyet şairi gibi Samed Vurgun, musiki ve şiirin ortak paydasını kabul etmekle birlikte, şiirde musikin ya da duyumsamanın söze baskın olması

⁹⁴⁷ Çetin; 2009, s. 233

⁹⁴⁸ Age, s. 237

⁹⁴⁹ Çetişli; 2006, s. 34

gerektiği düşüncesine karşı olmuştur. Bu yüzden biz burada Samed Vurgun'un şiirlerinde görülen somut ahenk unsurlarına dikkat çekeceğiz.

3.4.1.Ölçü ve Ritim

Terry Eagleton' göre ölçü, vurgu ve vurgusuz hecelerin oluşturduğu düzenli bir motifken, ritim biçime daha az bağlı olan şiirin düzensiz salınımı ve akışı anlamına gelir.⁹⁵⁰ Doğan Aksan ise ölçü ve ritim arasındaki ilişkiyi şöyle açıklar:

“Ritm adı verilen şey, hecelerin belli sayıda öbekleşmeleriyle, vurgulu ve vurgusuz, uzun ya da kısa hecelerin düzenli dizilişleriyle sağlanır. Aruz ölçüsü, Arapçanın ses dizgesine uygun olan ve temelde, hecelerin uzun ve kısa (ya da kapalı ve açık) oluşuna dayanan bir ritm meydana getirir. Örneğin ‘fe’ilâtün, fe’ilâtün, fe’ilâtün, fe’ilün’ kalıbında iki açık (kısa) ve iki kapalı (uzun) heceden oluşan bir hece öbeği üç kez yinelenir; iki açık bir kapalı heceyle sona erer. Böylece müzikteki gibi düzenli ses oluşumları elde edilerek söze müzik ögesi eklenmiş olur. Hece ölçüsünde ise belli duraklarla ayrılan belli sayıdaki hece dizileriyle ritmik anlatım sağlanır.”⁹⁵¹

Doğan Aksan'nın ifade ettiği gibi, aruzlu şiirlerde belirli hece öbeklerini yinlemesi; heceli şiirlerde ise belirli bölgülerin yapılması şiirde ritmi sağlar. Samed Vurgun her iki ölçüyü de kullanmıştır. Daha önce söz ettiğimiz gibi, Samed Vurgun gençlik dönemlerinde aruz veznini kullanmış; fakat sanat hayatı boyunca heceyle devam etmiştir.

Samed Vurgun'un aruz ölçüsüyle yazdığı şiirlerinden daha önce söz etmiş ve bunlarla ilgili birtakım değerlendirmeler yapmıştık. Burada ise aruz ölçüsüyle yazdığı bazı şiirlerdeki ölçü ve ritim ilişkisine bazı örnekler vermek yerinde olacaktır. Aşağıda şiirin Latin alfabesine aktarılışındaki transkripsiyonu korunduğundan “dünyâ”, “vicdân” gibi pek çok uzun ünlü gösterilmeden yazılmıştır. Ayrıca aruz ölçüsünün nasıl kullanıldığını daha iyi gösterebilmek için yapılan takti çalışmasında, sözcükler hecelere noktalarla ayrılmış; uzun heceler “-”, kıza heceler ise (.) ile gösterilmiştir.

Şairin Nizâmî-yi Gencevî için yazdığı “Nizami” şiirinden, aruzun mef’ûlü/ mefâîlü/ mefâîlü/ feûlün kalıbıyla yazılan dizelere örnek:

⁹⁵⁰ Eagleton; 2011, s. 214

⁹⁵¹ Doğan Aksan; *Şiir Dili ve Türk Şiir Dili*, Engin Yayınevi, Ankara, 1999, s. 234

...
Öl.məz bu gö.zəl a.lə.mə id.rak.la gə.lən.lər,
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
Mə.nə e.vi.nin sir.ri.ni vic.dan.la bi.lən.lər.
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
 ...

Xoş gəl.di-n ə.zi.zim, gə.li.şin.dən a.na yur.du
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
Dün.ya e.vi.nə bir ye.ni söz məc.li.si qur.du...
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
 ...

Ay.dan.mı gü.nəş.dən.mi ya.ran.dın, de, nə.dən sən?
 - - . / . - - . / . - - . / . - -
Xal.qın gö.zü də, qəl.bi de, vic.da.nı da sən.sən.
 - - . / . - - . / . - - . / . - -

Şiir incelendiğinde aruzun uygulanan kalıbı, okunuşta vurgulara göre bir ritm yaratmaktadır. 1. ve 2. dizelerde “idrak-la” ve “vicdan-la” sözcüklerindeki edatlar beyite ayrıca ritmik bir özellik kazandırmıştır. Şiirin tüm beyitlerindeki redifler ölçü yanında ritme katkıda bulunmuştur.

Şairin daha önce söz ettiğimiz fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazılan “-İn eşqinə” redifli gazeli de ritim bakımından bir örnek teşkil edebilir:

Ey kö.nül! Min na.mə yaz bir gül'ü.za.rın eş.qi.nə,
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
Can evindən seyrə çıx bir xoş gü.za.rın eş.qi.nə.
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Han.sı rəs.sa.mın ə.li.lə can.la.nır dün.ya e.vi?
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -
Hər çə.mən min qön.çə aç.mış nov.ba.ha.rın eş.qi.nə!
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Gəl, gəl, ey sev.da.lı bül.bül, gəl gə.zək gül.şən.lə.ri,
 - - - - / - . - - / - . - - / - . - -
Sən gü.lün eş.qi.lə dil.lən, mən də ya.rın eş.qi.nə
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Məc.nun öz. şu.ri.lə çox da a.lə.mə səs sal.ma.sın,
 - - - - / - . - - / - . - - / - . - -
Han.sı na.mərd can ə.sir.gər bir in.ka.rın eş.qi.nə?
 - . - - / - . - - / - . - - / - . - -

Gün ke.çir, döv.ran ke.çir... Öz hök.mü.nü ver.miş za.man;

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Hey tu.tul.sun, ba.də gəl.sin ru.zi.ga.rın eş.qi.nə?

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

İn.san oğ.lu can ve.rər pər.va.nə tək a.təş.lə.rə

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Düz sözün, düz ilqarın, düz e'tibarın eşqinə!

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Vur.ğū.nun öz a.lə.mi, öz qəl.bi, öz il.ha.mı var

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

*Meh.ri-ül.fət.dən ya.ran.mış bir di.ya.rın eş.qi.nə!*⁹⁵²

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Şiirin ilk beyitinde, birinci dizedeki “gülizarın aşqinə” ve ikinci dizedeki “xoş güzarın aşqinə” söylemleri bir ritim yaratmıştır. Üçüncü beyitin ilk dizesinde yinelenen “gəl” sözcüğü, ikinci dizedeki “sən” ve “mən” adıları yine ritme dayalı bir ahenk kazandırmıştır. Buna paralel olarak beşinci beyitte “keçir” yüklemli; altıncı dizedeki “düz” sıfatlarının tekrarı yine aruz kalıbının ritmine dayalı olarak bir ahenk yaratmıştır. Son beyitte yinelenen “öz” sözcükleri de buna dâhil edilebilir.

Samed Vurgun'un daha önce de adını geçirdiğimiz, fâilâtün / fâilâtün / fâilâtün / fâilün kalıbıyla yazdığı “-sı var” redifli gazeli de aruzlu eserlerindeki ritme örnek gösterilebilir. Şiirin ilk beyitindeki birinci ve ikinci dizelerdeki “hər” sözcüklerinin yinelenmesi; “şeydası” ve “səvdası” sözcüklerinin aruz kalıbı içinde bir ritim yarattığını söylemek mümkündür. Buna paralel ikinci beyitin ilk dizesinde geçen “Ruhu oxşar, qəlbi oxşar” sözleri ile, ikinci dizesindeki “Gah gülər, gah ağlayar” sözlerinin beyti ritim açısından güçlü kıldığı görülmektedir. Son beyitte yinelenen “bir” sözcükleri de ölçü içinde bir ritim vermektedir.

Hər ba.ğın hər bağ.ça.nın bir bül.bü.li-şey.da.sı var.

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Hər du.yan qəl.bin, ə.zi.zim, giz.li bir səv.da.sı var.

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Ru.hu ox.şar, qəl.bi ox.şar in.cə bir ca.nan sə.si,

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Gah gülər, gah ağlayar, hər dəmdə bir mə'nası var.

- . - - / - . - - / - . - - / - . -

...

⁹⁵² Vurgun; 1960, C.II, s. 162

Böy.lə bir söz var ki, Vur.ğün in.di bir Məc.nun o.lub,
- . - - / - . - - / - . - - / - . -
*Şe'r.ü-sən.ət ad.la.nan na.zən.də bir Ley.la.sı var.*⁹⁵³
- . - - / - . - - / - . - - / - . -

Bir başka aruzlu örnek “Bir Gün Məni Lap Boğdu Bu Hicran” şiirinden verilebilir:

...
Rö.ya.mı, nə.dir bu gör.dü.yüm, ah?!
- - . / . - . - / . - -
Xül.ya.mı, nə.dir bu a.ləm, ey vah!?
- - . / . - . - / - - -

Aruzun mef'ûlû / mefâilün / feûlün kalıbıyla yazılan şiirde uyaklar dışında, birinci dizedeki “röyamı nədir bu”, sözüyle ikinci dizedeki “xülyamı nədir bu” sözü ritmi güçlendiren unsurlardır.

Sanat hayatında aruzlu şiirlere fazla yer vermeyen Samed Vurgun, yazdığı heceli şiirlerde ise ritmi, belirli duraklarla sağlamıştır. Bu duraklardan yararlanan şair, bazen birtakım sözcük ve sözcük grubu yinelemeleri de kullanmıştır. Nitekim ölçünün sağladığı ritmin gücünü yinelemelerin (*İng. Anaphora*) daha da arttırdığını düşünen Aksan, sesteki uyumun da buna eklenince sözün adeta müziğe dönüştüğünü ifade eder.⁹⁵⁴ Samed Vurgun’un heceli şiirlerinde bu duruma örnekler gösterilebilir; fakat tüm şiirlerinde belirli duraklar bulunmaz; ritim ise nisbeten daha azdır.

Samed Vurgun 7’li hecenin 4+3, bazen de 3+4 duraklarını kullanmıştır. Şairin bu ölçüde yazdığı ritmik şiirleri “Aslan Qayası” poemasında da görmek mümkündür. Poemanın çeşitli bölümlerinde değişik heceli şiirler yazan şair, 7’li hece ölçüsü kullandığı bazı yerlerde ritmik ahenge uyduğu görülüyor:

Bir gün tora / saldılar,
Məni səndən / aldılar.
Gəl, ey qaçaq / Aslanım!
Gəl, ey qoçaq / Aslanım!
Gəl ki, meydan / sənindir.
*Tülək tərlən / sənindir.*⁹⁵⁵

⁹⁵³ Age, s. 304

⁹⁵⁴ Aksan; 1999, s. 235

⁹⁵⁵ Vurgun; 1961, C.III, s. 177

Samed Vurgun 8'li hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerinde daha çok 4+4 biçiminde duraklandırmıştır. Şairin “Dostluq Hədiyyəsi” şiirinde geçen,

*Getdik, dedim.../ Yox, inanma!
Mənzil yarı, / ömür yarı!
Mən dayansam, / sən dayanma!
Qartal kimi / dağlar aşsın,
Buludlarla / qucaqlaşsın
İlhamının / qanadları!⁹⁵⁶*

dizelerindeki, “Mənzil yarı, ömür yarı!”, “Mən dayansam, sən dayanma!” sözləri, şiirde ritim sağlamaktadır. Özellikle ilk üç dizede dörder heceye bölünerek sıra tümceler oluşturan anlatım ritmi güçlendirmektedir. Yine 4+4 duraklı 8'li hece ölçüsüyle yazılan “Belələri də Var” şiiri, ritim bakımından dikkat çekicidir. Özellikle şiirin ilk dördlüğündeki tekrarlar, ritmik açıdan bir ahenk sağlamaktadır:

*Göz aldadan / bir su kimi
Gah lal axar / asta-asta,
Gah da mələr / quzu kimi,
Ürək yaxar / asta-asta...⁹⁵⁷*

Samed Vurgun'un 9'lu hece ölçüsüyle yazdığı şiirlerden biri, “Marş” şiiridir. 5+4 biçiminde duraklara ayrılabiləcək şiirin ilk dördlüğü, ritmik açıdan başarılıdır. Şiirde ilk dizde yinelenen “cərgə-cərgə”, “qatar qatar” ikilemeleri; ikinci dizedeki “...de var”, “... da var” tekrarları, bende bir ritim katmıştır:

*Gəl, cərgə-cərgə, / qatar qatar,
Qüvvətin də var,/ qanın da var.
Dağlara qalxan / zəfər səsi
Qoy səndən qalsın / bir yadigar.⁹⁵⁸*

Samed Vurgun hecenin en çok 11'li kalıbını kullanmıştır. Bu kalıpta en sık kullandığı duraklar ise 6 + 5'tir. Şairin bu ölçüdeki bazı şiirleri, ritmik açıdan başarılı kabul edilebilir. “Bahar Düşüncələri” şiirinin son dördlüğü, buna örnek gösterilebilir:

⁹⁵⁶ Vurgun; 1960, C.II, s. 298

⁹⁵⁷ Age, s. 285

⁹⁵⁸ Age, s. 316

*Min il ömür sürsək / səninlə qoşa
Bir canda döyünən / iki ürək tək,
Min il nəfəs verək / toprağa, daşa,
Nəsildən-nəsilə / təzələşərək...*⁹⁵⁹

Şairin aynı ölçüde yazılan şiirlerinden biri de “Ukrayna Partizanları”dır. 6+5 biçiminde duraklarla yazılan şiir, ritmik açıdan oldukça başarılıdır. Şiirin son dördlüğü buna örnek gösterilebilir:

*De, kimdir adına / qardaş dediyim?
Qənimə, nəş'əmə / sirdaş dediyim?
De, kimdir vətəndaş, / yoldaş dediyim? –
Bizim Koroğlu tek / pəhləvanlardır,
Bizim ukraynalı / partizanlardır!*⁹⁶⁰

Samed Vurgun 11’li hece ölçüsü yanında, 4+4+4 duraklı olmak üzere 12; değişik duraklarla olmak üzere 13 ve 14 heceli şiirler de yazmıştır. 13 heceli şiirlerinden biri, “İlk Bahar və Mən” şiiridir. Şiirde çoğunlukla 4+4+5 biçiminde duraklar ve bir ritim olduğu görülmektedir:

*Yaşa bahar! / Yaşa həyat! / Yaşa, ey zaman!
Halal zəhmət / şərəfini / öz alnına yaz!..
Azad yaşar / bu qüdrətə / güvənən insan,
Nə düşməyə, / nə də dosta / o möhtac olmaz!*⁹⁶¹

Dörtlüklerden oluşan şiirin ilk dizelerinde çoğunlukla söylev üslubu vardır. “Yaşıl donlu dağlar dөşü! Ey ağ çadırlar!” “Qurban kişi, qara torpaq, çalışqan kotan...”, “Vətən yurdu, doğma ocaq! Bəxtiyar insan!” gibi ilk dizelerin de duraklara göre bir ritmi olduğu görülür.

Samed Vurgun’un 15’li hece ölçüsüyle birçok şiir yazmıştır. Bunlardan biri, “Samur Çayı”dır. 4+4+4+3 duraklarıyla yazılmış şiirde, ölçüye uygun ritimler görülür. Aynı ölçüyle yazılan bir diğer şiir, “Xeyrə - Şərə Yaramaz”dır. Şiirde yer yer heceye uygun ritim görülür:

⁹⁵⁹ Age, s. 285

⁹⁶⁰ Age, s. 107

⁹⁶¹ Age, s. 171

Ya bir dəfə / insan olub, / daşa dönmə / sükutla,
Ya bilmərrə / heyvan olub / biyabanda / ot otlə!
Sən içində / yellər əsən / viranə bir / otaqsan,
Sən ağacda / bir qurumuş, bir meyvəsiz / budaqsan.⁹⁶²

Samed Vurgun'un 16'lı hece ölçüsüyle yazdığı birçox şiiri mevcuttur. Şair bu şiirlerde çoğunlukla 4+4+4+4 duraklarını kullanmıştır. Şairin bu şiirlerde zaman zaman ölçüyə uyğun olarak ritmi çok iyi yakaladığı görülmektedir. Örneğin “Qızıl Esgər” şiirinde,

Şaqqıldatdın / şaşqanı sən – dağ bir yana, / daş bir yana,
Şaqqaladın / şaşqınları – leş bir yana, / baş bir yana.⁹⁶³

dizelerinde olduğu gibi; ya da “Bizim Gəncliyə” şiirindeki,

Bu gəncliyin / ağ alnında / açılmışdır / ay qabağı,
Bu gəncliyin / əllərilə / qurumuşdur / sənət bağı;
Nə xoşbəxtdir / vətən oğlu, / nə xoşbəxtdir / vətən qızı,
Bu gəncliyin / sinəsinə / çəkilməmiş / hicran dağı...⁹⁶⁴

dizeleri gibi, şairin yinlemelerle bir ritim olduğu görülmektedir. Aynı hece ölçüsüyle yazdığı “Gələcəyin - Toy Bayramı” şiiri de ritmik açıdan başarılı sayılabilir. Örneğin şiirde geçen

Bütün varlıq / ruhlanacaq / bir mabədin / səcdəsindən,
Bütün qəlblər / titrəyəcəkdir / bir kamanın / xoş səsindən.⁹⁶⁵

dizelerinde yinelen sözcükler ve ekler, ölçü ve duraklarla birlikte şiirde bir ritim oluşturmaktadır.

Samed Vurgun şiirlerinde çeşitli nazım biçimleri görüldüğünü ifade etmiştik. Şairin kullandığı değişik nazımlardan biri, “Yazla Qışın Deyişməsi” poemasında görülür. Şair, 16 heceli dizeler arasına, 8'li ölçülerle 4 ya da 5 dize eklemiştir. Benzer bir nazım biçimi “Mavzoley” şiiri için de geçerlidir. 16'lı hece ölçüsüyle yazılan şiirin aralarında kendi arasında uyaklı olan 8'li ölçülerle dördlükler eklenmiştir. Yine “Bütün Xalqlar, Qəbilələr Od İçindən Çıxacaktır” şiirinde 8'li ölçülerle bir dördlük ve ikilik eklenmiş; aynı şekilde “İncə Xanım” şiirinde de 8'li

⁹⁶² Age, s. 16

⁹⁶³ Age, s. 21

⁹⁶⁴ Age, s. 35

⁹⁶⁵ Age, s. 165

ölçüyle 2 dörtlük eklemiştir. Şairin baka şiirlerinde de değişik ölçülerle benzer nazım biçimini kullandığı görülmektedir.

3.4.2. Uyak ve Redif

Edebiyat alanında uyak ve redif konusunda yapılan birçok çalışma vardır. Samuel Levin, Geoffrey Leech, Rolf Klopfer, Günter Heintz, Jürgen Link; Tahir Olgun ve Cem Dilçin gibi isimlerin uyak konusunda yapmış olduğu çalışmardan söz eden Doğan Aksan, genel olarak uyağı, “*sesin yinelenmesi olayı*” olarak tanımlar.⁹⁶⁶

Elbette ses yinelenmelerinin nitelikleri de edebiyatta tartışma konusu olmuştur. Örneğin sözcüklerin semantik unsurlardan bağımsız olarak, salt fonetik benzerliklerinin oluşturduğu uyaklar ya da semantik açıdan aralarında yakınlık olan sözcüklerin fonetik benzerliklerinin oluşturduğu uyaklar gibi...⁹⁶⁷ Öte yandan şiirde uyağın ustaca kullanılması gerektiğini ve uyağın musikinin bir parçası olduğunu düşünenler yanında, Garipçiler gibi uyağı, şairin söylemek istediklerini sınırladığı için gereksiz ve zararlı görenler de olmuştur. Her ne kadar uyağın şairi sınırlandırmaması gerektiği ve şairin dizelerinde esas belirleyici unsur olmaması gerektiği bilinse de uyak kullanan şairlerin ahenk açısından uyak kaygısı taşımadıklarını düşünmek de pek mümkün değildir. Alıcıya şiirdeki uyağın yönlendiriciliğini hissettirmemek ya da az hissettirmek şairin ustalığına kalmış bir durumdur. Nitekim Doğan Aksan, Bakî'nin bile çok güçlü olduğunu ifade ettiği “Kânûnî Mersiyesi”nde, “eng” sesiyle uyak bulma gereği nedeniyle zorlandığını ifade etmiştir.⁹⁶⁸

Samed Vurgun'da yalnızca fonetik benzerliklerden oluşan uyaklar gibi, sözcükler arasında tenasüp oluşturan uyaklar görmek de mümkündür. Bütün bunlarla birlikte şair, uyağı şiirde bir ahenk unsuru olarak görmüş; fakat ahenk için uyağı yeterli görmemiştir. Örneğin yakın arkadaşı Möhsün Poladov'un şiirlerini zayıf bulan Samed Vurgun, arkadaşının “cepheden yazılan yürek sözleri” olarak nitelediği ve bir kısmı,

⁹⁶⁶ Aksan; 1999, s. 188

⁹⁶⁷ Aksan; 1999, s. 192

⁹⁶⁸ Aksan; 1999, s. 190

*Yanacaq Reyxstaq, bir daha sönməyəcəkdir:
Kommunist Marşı gedən addımlar,
geriyə dönməyəcəkdir!*⁹⁶⁹

dizelerinden oluşan şiirine, istihza ilə "...*bu şe'r in də qabaqkı şe'rlərin kimi bisavad yazılmışdır. Burada heç bir şe'riyyat yoxdur, yaxşısı budur ki, sən düşmələri qırmaqla məşğul ol, nə qədər şe'r yazmaq lazım olsa, biz özümüz yazacağıq.*"

yanıtını vermişdir. Samed Vurgun, hissetmeden, uyak kaygısıyla şiir yazanları "Şe'r və Xaltura" şiirində de eleştirmişdir:

*və şe'rdə
şe'rlik izi qoymayan
bu qafiyəli dəllallar!
Sən 'ətin bazarına sürülməsin
bu saxta mallar!*⁹⁷⁰

Samed Vurgun şiirlerinde uyak kaygısı taşımış ve her türlü uyağı kullanmıştır. Şair, belirli bir uyak şemasına yer vermediği ölçüsüz şiirlerinde bile (belki de ahnenk kaygısıyla) yer yer uyaklar kullanmıştır. Buna, yukarıda "Şe'r və Xaltura" şiirindən verilen parça gösterilebilir. Şair, "uyak tellallığı" yapan sözde şairleri eleştirdiği ölçüsüz şiirinde bile "dəllallar" ve "mallar" sözlerini kullanmak suretiyle redif ve tam uyak kullanmıştır.

Uyak ve redif, bir halk şairi olarak Samed Vurgun şiirlerinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Bu kısımda Samed Vurgun'un şiirlerindeki uyak ve rediflerin çeşitleri, örneklerle ele alınacaktır. Ses sayılarına göre yarım, tam ve zengin olarak kullanılan uyak çeşitlerine; bu çeşitlerin dizelerin içerisinde (ya da başlarında) kullanılmasıyla elde edilen iç (ay da baş) uyaklara ve ayrıca özel çeşitler olarak kullanılan tunç ve cinaslı uyaklara da örnekler verilecektir. Bu kısımda örneklendirilen rediflerin altı çizilecek, uyaklar ise bold biçiminde gösterilecektir.

Samed Vurgun'un şiirlerinde belli bir uyak şeması vardır; fakat uyak ya da redif dizgesi yoktur. Şiirlerinde çeşitli redif ve uyakları bir arada kullanan şairin, aynı şiirde yarım, tam; hatta zengin uyak kullandığı da görülür. Bu durum, redifler için de

⁹⁶⁹ Məmmədbəyov; 1973, s. 193

⁹⁷⁰ Vurgun; 1960, C.I, s. 132

geçerlidir. Şairin ünlü “Azərbaycan” şiirinden rastgele seçilen iki beşlikte, bu durum gözlenebilir:

*Nazlandıqca sərin külək
Sahillərə sinə gərək,
Bizim Bakı - bizim ürək!
İşıqdadır qüvvət sözü,
Səhərlərin ülkər gözü.*

*Gözəl Vətən! O gün ki, sən
Al bayraqlı bir səhərdən
İlham aldın...yarandım mən.
Gülür torpaq, gülür insan
Qoca Şərqin qapısısan!⁹⁷¹*

Şiirden verdiğimiz beşliklerin ilkinde, (“r” ve “l” birirleriyle uyak olarak değerlendirilmezse) “-ək” sesleri tam uyaktır. İlk bendin birbiriyle uyaklı son iki dizesinde “ü” III. tekil kişi iyelik eki, redif; “-öz” sesleri ise yine tam uyaktır. İkinci beşliğe bakıldığında, ilk üç dizede görülen “-ən” seslerinin tesadüfi olarak yine tam uyak olduğu görülür. ⁹⁷²Son iki dizede ise redif olmadığı gibi, “-san” sesleri de zengin uyak oluşturmuştur.

Şair, şiirlerinde ek, sözcük ve öbek olmak üzere üç çeşit redif kullanmıştır. Yukarıdaki bendde geçen “ü” iyelik eki, ek rediflere örnek gösterilebilir. Samed Vurgun’un “Şairin Sevgilisində” adlı şiirinin,

*Sevgilim! Xavərim! son bahar çağı
Uçub tökülürdü ömrümün bağı...
Həyata küsmüşdüm sözümün sağı,
Üzümə ilk dəfə gülən sən oldun,
Şairin qədrini bilən sən oldun.⁹⁷³*

bendindeki ilk üç dizede bulunan “-ı” sesleri yine ek rediftir. Son iki dizede geçen “-ən sən oldun” ise birden fazla sözcükten oluşmuş, öbek biçiminde redif örneğidir. Bu tip redifleri çok sık kullanan şair, bunları zaman zaman gazel şemasına benzer biçimde bendlerin sonunda yinelemiştir. “Kür Çayı” şiirinin her dördlüğünün sonunda adlarla tamlama oluşturan “-ın senin” buna örnek gösterilebilir. Şair bu

⁹⁷¹ Vurgun; 1960, C.I, s. 223

⁹⁷² Genel olarak aaabb, cccdd, eeeff şemasında uyaklanan şiirin diğer bendlerinde ilk üç dize kendi arasında her zaman tam uyak oluşturmamış; kimi zaman zengin uyaklar kullanılmıştır. Hatta şiirin ilk bendinde olduğu gibi, bazı bendlerde de redifler kullanılmıştır.

⁹⁷³ Vurgun; 2004, s. 63

öbekleri bazen de ikileme biçiminde kullanmıştır. Örneğin “Gülə-Gülə” şiirinin her dördlüğünün sonunda eylemlere gelen “-dı gülə gülə” ikilemesi kullanılırken, “Bələləri də Var” şiirinin her dördlüğünün sonunda yine eylemlerden sonra “-(a)r asta-asta” ikilemesi getirilmiştir.

Samed Vurgun; abab, cccb, dddb şemasında uyaklanan “Dağlar” şiirinin ilk dördlüğünde sözcük olarak redifler kullanmıştır,

*Yenə nə durursan pəhləvan kimi,
Çirməyib qolunu mərdanə, dağlar!
Könül yenə bəhri-bipayan kimi
Səslənir çalxana-çalxana, dağlar!*⁹⁷⁴

Çapraz uyaklanmış olan ilk dördlüğün dize sonlarında geçen “kimi” ve “dağlar” sözcükleri rediftir. Ayrıca “-an” sesleri tam uyak oluştururken, “-ana/ə” sesleri de zengin uyak oluşturmuştur. Aynı şiirin son dördlüğünde “-əndə” ekleri redif olarak kullanılırken, “ç” sesi ise yarım olarak kullanılmıştır:

*Çox gözəl olursan ellər köçəndə,
Suyundan gəlinlər, qızlar içəndə;
Qıy vurub tərlənin yel tək keçəndə,
Bir vəlvələ düşər hər yana, dağlar!*

Samed Vurgun’un şiirlerinde rediflere; özellikle tam ve zengin uyağa pek çok örnek gösterilebilir.

Şiirlerinde tunç ve cinaslı uyak çeşitlerini kullanan şair, iç uyağa da yer vermiştir. Şairin “Bülbül və Bağaban” şiirindeki,

*Qabardı tükləri şeyda bülbülün,
Dedi: "Aşiqiyəm bu doğma gülün,
Bu bağlar, bağçalar, ellər mənimdir
Bunlar öz vətənim, öz vətənimdir.
Doğma oylağımdır bu daş, bu torpaq,
Anamdır, yuvamdır bu gül, bu yarpaq.
Mən burdan almışam şeri, ilhamı,
Andıma, əhdimə şahiddir hamı.
Azaddır ilhamım, azaddır səsım,
Mən burdan ayrılısam, donar nəfəsım.*

⁹⁷⁴ Vurgun; 1960, C.I, s. 28

*Get alçaq! Dediyn böbtandır **mana**,
Doğma balasını atarmı **ana**".⁹⁷⁵*

dizelerinde “-ül” ve “-əs” sesleri tam uyakken, “-ənim” ve “-rpaq” sesleri zengin uyaktır. Ayrıca “ilhamı” ile “hamı” ve “mana” ile “ana” sözcükleri tunç uyak örnekleri olarak gösterilebilir. Şiirde altı çizili kısımlar ise redifdir. Üçüncü ikilikte de dize içi redifler olduğu görülmektedir.

Öte yandan şairin “Sədaqət” şiirinin son dördlüğünde, cinas kullanılmış olduğu görülmektedir:

*Bir bülbüləm yar aşığı,
Tərlən könül, **yara şığı**.
Stalin bayrağıdır
Bu dünyanın **yaraşığı**!⁹⁷⁶*

Samed Vurgun şiirlerinde seyrek de olsa, iç uyak kullanmıştır. Örneğin “Gələcəyin Toy- Bayramı..” şiirinde geçen,

*Yenə **gəlin** camalını açacaktır bizim dağlar,
Bu **ellərin** sinəsindən gedəcəkdir odlı dağlar...*

dizelerinde “-in” sesleri tam uyak oluştururken “-acaktır/-əcəkdir” ekleri ise rediftir. Aynı şekilde “İlham Pərisi” şiirindeki,

*Sənin həyat dəftərindən nə dövrənlər gəlib keçdi,
Sənin sənət bulağından neçə nəsil şərbət içdi!..⁹⁷⁷*

dizelerinde “sənin” sözleri dize başı rediflere; “-ından” ekleri ise, dize içi rediflere örnek oluşturmaktadır. (Bunlar aynı zamanda hem ek, hem de sözcük olarak kullanılan rediflere birer örnek teşkil eder.) Bu dizelerdeki “-at” ve “-ət” sesleri ise tam uyak oluşturmaktadır. Aynı şiirdeki,

*O müzəyyən bir aləmdir... Hər tərəfi şölə çıraq,
O aləmdən nur tökülür hər vicdana qucaq-qucaq.*

...

*İlham sənət rübabıdır, sim istəyir bizdən o saz...
O bir dövlət quşudur ki, eyvana uçub qonmaz.*

⁹⁷⁵ Vurgun; 2004, s. 127

⁹⁷⁶ Vurgun; 1960, C.II, s. 27

⁹⁷⁷ Age, s. 136

dizeleri de benzer örnekler teşkil eder. Şairin “Talistan” şiirinde ve “Aslan Qayası” poemasında yine dize içinde kullandığı birtakım redif ve uyaklara rastlamak mümkündür. Fakat belirtmek gerekir ki şairin iç uyak kullanma eğilimi olmadığından bunlar oldukça seyrekdir. Bunun yanında dizelerin içinde veya başlarında nispeten daha sık redif kullandığı dikkat çeker.

Samed Vurgun, her ne kadar yazılışları aynı olmasa da telaffuzları çok yakın olan sözcükleri, kulağa uygun uyaklar olarak kullanmıştır. Örneğin “Azad İlham” şiirindeki,

*Sən ey ülkərimiz, sönməz sənətkar!
Əsrlər boyu gördü gözlərin;
Tarixlər boyunca qaldı yadigar
Ölməz fikirlərin, ölməz sözlərin!..*

dizelerinde görülen zengin uyakta, “k” ve “g” sesleri birlikte alınmıştır; yine “Azərbaycan” şiirinde,

*Könlüm keçir Qarabağdan,
Gah bu dağdan, gah o dağdan.
Axşamüstü qoy uzaqdan
Havalansın Xanın səsi,
Qarabağın şikəstəsi.*

dizelerinde görülen tam uyakta, “ğ” ve “q” sesleri birlikte alınmıştır. Bu iki ses, şairin “Lenkeran Şe’rleri” şiirinde

*Hər qapıda kiçik bir bağ,
Evcikləri boydan alçaq,⁹⁷⁸*

dizelerinde olduğu gibi tam uyak içinde birlikte kullanılmıştır.

Samed Vurgun şiirlerinde “x” ve “q” seslerini de sık sık birbiriyle uyaklı olarak kullanmıştır. Örneğin bu durum “Azərbaycan” şiirindeki bir beşlikte, açıkça görülmektedir:

*Bir dön bizim Bakıya bax,
Sahilləri çıraq-çıraq,
Buruqları hayqıraraq
Nəə salır boz çöllərə,
İşıqlanır hər dağ, dərə!*

⁹⁷⁸ Vurgun; 2004, s. 107

Şairin “x” ve “q” seslerini “Azad İlham”, “Yadıma Düşdü”, “Bir Arzu” ve “Kariyerist” gibi pek çok şiirinde de biririyle uyaklı olarak kullandığı görülmektedir.

Samed Vurgun “t” ve “d” seslerini de birbiriyle uyak oluşturabilecek biçimde kullanmıştır. Bu iki ses, “Salam, Dostum!” şiirindeki,

*Ona can vermişdir, ey mahir üstad!
Yaşasın məhəbbət yaşasın həyat!*

dizelerinde tam uyak içinde birlikte alınmıştır. Buna ek olarak, şairin “a” ve “ə”; “e” ve “i” seslerini de birbirine yakın olduğundan kimi zaman uyak olarak bir arada kullandığı görülmektedir. Buna “Ömrümün Gündəliyindən” şiirinde geçen

*Yaxşı demişlər ki, şirindir **bala**,
Bizə çəkdirsə də min dərd, mi **bəla**.⁹⁷⁹*

dizelerindeki “bala” ve “bəla” sözcükleri örnek olarak verilebilir. Bir başka örnek, “Zərdüştün Xülyaları” şiirinden verilebilir:

*Üç min il keçəcək dönəcək zaman,
Batacaq yaslara xain Əhrimən⁹⁸⁰*

dizelerindeki “Əhrimən” ve “zaman” sözcüklerinde “-mən” ve “-man” ekleri tam uyak olarak kullanılmıştır. Şair, “Gələcəyin Toy-Bayramı” şiirinde ise

*Yenə böyük kaşanələr yüksələcək **calal ilə**
İnsan oğlu! Zəhmətini öz yurduna **halal elə**,*

dizelerinde “i” ve “e” seslerini yakınlıkları dolayısıyla zengin uyak içinde kullanmıştır.

Sonuçta şiirlerinde her türlü uyak çeşidini kulağa uygun olarak, belli bir ahenk içinde kullanan şairin, baştan sona redif ya da uyak dizgesi oluşturma kaygısının olmadığı da görülmektedir. Bu da şairin uyaklar vasıtasıyla, kusursuz bir ahenk arayışında olmadığını göstermektedir.

⁹⁷⁹ Vurgun; 2004, s. 131

⁹⁸⁰ Age, s. 70

3.4.3.Armoni ve Tekrarlar

Armoni, ses uyumundan doğan ahenktir. Ses uyumu ise birden fazla dizede seslerin belli bir amaca göre uyumlu bir sıralanış içinde bulumasıdır. Dolayısıyla armoni, aynı sese sahip harflerin birden fazla kullanılmasıyla oluşmaktadır.⁹⁸¹ Bu kısımda, ses uyumu açısından Samed Vurgun'un şiirlerindeki ses tekrarları örneklerle ele alınacaktır.

3.4.3.1.Aliterasyon

Aliterasyon bir mısradaki ünsüzlerin birden fazla yinelenmesidir. Bu anlamda bakıldığında, aliterasyonun uyağı da kapsadığı söylenebilir. Çıkış noktası itibarıyla Eski Yunan ve Roma dönemlerine kadar giden bu ses yinelenmeleri, ilk zamanlar sözcüklerin ön seslerindeki eşlik için kullanılmıştır.⁹⁸² Bugün artık dizenin herhangi bir yerindeki sessiz harflerin yinelenmesi olayıdır. Samed Vurgun'un şiirlerinde dize başlarında, sonlarında ya da ortalarında bu ses yinelenmelerini görmek mümkündür. Buna şairin “-İn eşqinə” redifli gazelinden bir örnek verilebilir:

*Gəl gəl, ey sevdalı bülbul, gəl gəzək gülşənləri,
Sən gülün eşqinə dillən, mən də yarın eşqinə.*

Beyitte geçen “g” sesi 6, “l” sesi 11, “n” sesi ise 8 kez yinelenmiştir. Beyitteki “g” ve “l” sesleri ağırlıklı olarak ilk dizede yinelenirken, “n” sesi ise daha çok ikinci dizede yinelenmiştir. Bunun yanında dizede “ə” ünlüsünün de bir asonans olduğu dikkat çekmektedir.

Bir başka aliterasyon örneği, şairin “Bizim Dağların” şiirinden verilebilir:

*Şeh düşər otların üstə gecədən,
Doymaq olmaz orda xoruz-beçədən,
Dəyəsi qurular qalın keçədən
Dərdlərin dərmanı bizim dağların.*

Dörtlükte “d” sesi 10 kez kullanılmıştır. Özellikle son dizede “d” sesinden oluşan bir aliterasyon vardır. Tek dizede kullanılan ses yinelenmeleri sık görülmektedir. Örneğin şairin “Leylasız” şiirinin son dörtlüğünde geçen “İnan ki,

⁹⁸¹ Çetin; 2009, s. 239

⁹⁸² Aksan; 1999, s. 205

şairə, şe'r yaraşar."⁹⁸³ Dizesinde "ş" sesi yine bir aliterasyon örneği olarak verilebilir.

Celal Abdullayev, Samed Vurgun'un alitrasyonlardan çeşitli amaçlar için yararlandığı kanatındadır: "O, *bə'zən həzinlik, bə'zən sentimentallıq, bə'zən isə üsyankarlıq kimi hissləri ifadə etmək üçün səs, söz, misra və beytin əmələ gətirdiyi alliterasyalar yaradır. Məsələn, döyüş ruhunu vermək üçün şair 'ş' səsinin əmələ gətirdiyi alliterasiyada şe'rlərinin birində bu cür istifadə etmişdir.*"⁹⁸⁴ Abdullayev, "ş" sesi dışında, Samed Vurgun'un hangi amaçlarla hangi sesleri aliterasyon olarak kullandığını belirtmemiştir. Ayrıca şairin "ş" sesini isə niçin savaş için kullandığı da açık değildir. Nitekim şair, "ş" sesi ile aliterasyon oluşturduğu "Axar Çaylar" şiirinde, konu ve izlek savaştan tamamen farklıdır:

*Gəzər dağ-dağ, tepə-tepə,
Çəmənləri öpə-öpə.
Dalğa-dalğa, ləpə-ləpə,
Aşib-daşar, daşib aşar,
Pıçıl-pıçıl pıçıl-daşar,
Şəlalələr qardaşıdır
Sərçəşmələr sirdaşıdır.*⁹⁸⁵

Bu bendde birden fazla sestən oluşan aliterasyon ve asonanslar bulunmaktadır. Fakat son dört dizeye bakıldığında, "ş" sesinin dokuz kez kullanılarak bir aliterasyon yapılmış olduğu görülmektedir.

3.4.3.2.Asonans

Asonans dize içinde ya da bendlerdeki ünlü yinelemelerinden oluşur. Şairin şiirlerinde pek çok yerde asonans örneklerine rastlamak mümkündür. Yukarıda bir bendini örnek verdiğimiz "Axar Çaylar" şiirinde "a" ve "ə" seslerinin sık yinelandığı dikkat çekmektedir. Yine şairin "Ana və Körpə" şiirinin üçüncü dörtlüğünde kullanılan "a" ve "ə" ünlüleri de bir asonans oluşturmuştur:

⁹⁸³ Vurgun; 1960, C.I, s. 60

⁹⁸⁴ Abdullayev; 1986, s. 296

⁹⁸⁵ Vurgun; 2005, C.II, s. 242

*Axışib atlılar, arabalılar
Kəndlərə qayıdıb gedir şəhərdən.
Nə hava tərpənir, nə meh, nə ruzgar...
Quşun da nəfəsi tənqiyr hərdən.*

Burada ilk dizede 7 kez yinelenen “a” sesi, dörtlüğün genelinde on iki kez; ikinci dizede 6 kez yinelenen “ə” sesi, dörtlüğün genelinde ise on beş kez yinelenmiştir. Aynı şekilde, şairin “Zərdüştün Xülyaları” şiirinde geçen,

*Nəbilər, dahilər, ərlər, ərənlər,
Həyat meydanında çapmış atını.
“İşıqlı bir günə yol göstərənlər”,
Tapdamış bəşərin xatiratını⁹⁸⁶*

dörtlüğünde yine “ə” sesi on beş kez; “a” sesi ise dokuz kez yinelenmiştir. Şairin “Aydın Əfsanəsi” poemasının bazı yerlerinde ve “-sı var” redifli gazeli gibi, yazılma tarihi bilinmeyen çeşitli gazellerinde de asonans örnekleri görmek mümkündür.

3.4.3.3. Sözcük ve Sözcük Öbeği Tekrarları

Şiirde yinelenen sözcükler ya da sözcük öbekleri, ahenk sağlamak yanında, vurgu da meydana getirmektedir. Bunlar bazen bir dize içinde bazen de dizeler arası yinelenmektedir. Dizeler arası yapılan sözcük ya da sözcük öbeği tekrarlarında, dize başı ve sonu tekrarları, redif kapsamında da değerlendirildiğinden çalışmamızın uyak ve redifle ilgili kısmında, bunlara ilişkin birtakım örnekler vermiştik. Burada tekrarları göstermek açısından, aynı dize içinde ya da dizeler arası yapılan gerek sözcük gerekse sözcük öbeği biçimindeki tekrarlar ele alınacak ve altı çizilerek gösterilecektir.

Samed Vurgun, şiirlerinde dize başı, içi ve sonu sözcük ve sözcük öbeği tekrarlarını sıklıkla kullanmıştır. Örneğin “Macəra” poemasındaki şu dizeler, şairin dize başı ve içi sözcük tekrarlarına tipik bir örnek oluşturur:

*Q böyük dəstədə Qərib də vardı,
Q bizim ölkədə ilk komissardı.
Onun hünərindən, onun adından
Açıldın gül kimi və şadlığından
Göylərə uçmağa qanad aradın...
Dəyişdi şöhrətin, dəyişdi adın,*

⁹⁸⁶ Vurgun; 2004, s. 75

Dəyişdi ömrünün əski səhnəsi,
Dəyişdi dünyanın əvvəlki səsi...

Burada görüldüğü üzere “o” ve “dəyişdi” sözcükleri dize başı təkrarlara nümunə oluşturunca, “onun” sözcükleri də bir dize içində yinelenmiştir. Dize başı təkrarlar, şairin çox çox şiirində olduğu kimi “Hürmüz və Əhrman” poemasında da sıq sıq görülməkdədir. Hürmüzü’ün bir konuşması buna tipik bir nümunə təşkil edir:

Sən uğursuzsan, a zalım! Bilirəm hiyləni mən,
Sən ki varsan, göz açılmaz dediyin faciədən!
Yenə evlər yıxacaqdır o sənin murdar əlin,
Yenə qanlar tökəcəkdir o şərfəsiz əməlin!
Yenə yurdlar, yuvalar tapdalanıb xar olacaq,
Yenə güllər tökülüb, nazlı çiçəklər solacaq!

Buna paralel dize içində ya da dizələr arası olmaq üzərə başta, ortada ya da sonda yinelenen sözcük öbeklerine, ikilemələrə; hətta tümce və yan tümcelərə də nümunələr verilebilir. “Aslan Qayası” poemasından şu dizələr sözcük öbeklerine nümunə təşkil edir:

Yüz il nəfəsini çəkə bilmədi
Şairlər oylağı böyük bir ölkə.
Yüz il öz qolunu çəkə bilmədi...
Tarix! Səninkidir bu qara ləkə!

Yine “Ayn Əfsanəsi” poemasından şu dizələr yan tümce yinələməsinə nümunə təşkil edir:

Bircə gün görməsəm insan oğlunu,
Bircə gün görməsəm, görməsəm onu

Şairin “Samimiyət Yolçusu” şiirindən isə şu dizələr tümce yinələməsinə nümunə təşkil edir:

Bu varlıq yaşadır əzəldən bizi,
Bu varlıq yaşadır gənc nəslimizi.⁹⁸⁷

Aynı şiirdən zarf olaraq kullanılan bəzi ikilemələrin təkrarına da nümunə verilebilir:

Könül xumarlandı ay dönə-dönə,
Qəlbın vurğusunu say dönə-dönə.

⁹⁸⁷ Vurğun; 1960, C.I, s. 236

Şair benzer bir zarf ikilemesini “Gülə-Gülə” şiirinde de kullanmıştır. Şiirde her dörtlük, “gülə-gülə” ikilemesiyle bitmektedir.

Samed Vurgun’un yalnızca bir dize içinde yapılan sözcük tekrarlarına “Bütün Xalqlar Qəbilələr Od İçindən Çıxacaktır” şiirinden örnek verilebilir:

*Deyir: “Mənəm bolqar qızı, Bolqanstan vətənimdir,
Mədən mənim, torpaq mənim, qüvvət mənim, söz mənimdir.
Mənim gözəl torpağıma qoy gəlməsin qəsbkarlar,
Hər ananın ürəyində min aslanın qüvvəti var”*

Şiirde görüldüğü üzere “mənim” sözcükleri ikinci dizede dört kez yinelenmiştir. Ayrıca “m” ve “n” seslerinin oluşturduğu aliterasyonlar da dikat çekmektedir.

Samed Vurgun’un şiirlerinde bazen tek bir dize, bir sözcük, sözcük öbeği; hatta bir seslenme tümcesi tekrarından oluşabilir. Örneğin “Qoca Şərqə Günəş Doğur” şiirindeki bazı tekrarlar böyledir:

*Ah ölən qəhrəmanlar!
Yer d, göy dəqara geyir,
Qisas deyir, qisas deyir
O sel kimi axan qanlar!*

...

*Avrupada qadağandır!
Bu zülmətə “cənnət” deyən,
Yerdə “allah” donu geyən
Vatikandır, Vatikandır!*

Şairin şiirlerinde dize sonu tekrarlarına birçok örnek verilebilir. Fakat şair genel olarak redif ve uyaklardan yararlanmayı tercih etmiştir. Tekrarları ise daha çok tüm bendlerin son dizlerinde kullanmayı tercih etmiştir. Bu tip tekrarlar, Samed Vurgun’un şiirlerinde bir hayli kullanılmıştır. Örneğin şairin “Kəklik” şiirinde her bendin son dizesi “kəklik” sözcüğü ile son bulur. Bu tekrarın aynısı “Xavərə” şiirinde de görülür. Şiirde her bendin son dizesi “sənsən” sözcüğü ile son bulur. Bu tekrarlar, bazı şiirlerde ise bir sözcük öbeği olarak göze çarpar. Şairin “Məhəbbət İlhamı Çağırır Məni” şiirinin her bendinin son dizesi “...ilhamı çağırır məni” öbeğiyle son bulur.

Samed Vurgun'un şiirlerinde dize sonunda geçen bir sözcüğün bir sonraki dizenin başında yinelenmesi, örneği olmakla birlikte, çok görülen bir durum değildir. Yine dizenin başında geçen bir sözcüğün aynı dizenin sonunda yinelenmesi de çok rastlanan bir durum değildir. Bunlar için şairin “Aslan Qayası” poemasının “epiloq” kısmında geçen şu dizeler örnek gösterilebilir:

*Onun sinəsində oxuyur bir quş,
Quş deyil, bir qızıdır adı "qurtuluş".*

...

*Vətən torpağının azadlığından.
İnsan - azadlıqdır, azadlıq - insan!*

Sonuç olarak, Samed Vurgun istediği ahengi ve vurguyu yakalayabilmek adına sözcük ve sözcük öbeği tekrarlarını ya tek bir dize içinde ya da dizeler arası olmak üzere kullanmıştır. Bunlar bazen ditzelerin başında, bazen ortalarında ve bazen de sonlarında görülmektedir.

3.4.3.4.Dize Tekrarları

Şiirlerde hiç değişiklik yapılmadan iki veya daha çok kez tekrarlanan dizelere nakarat denir. Nakaratlar bendlerin başında, ortasında, sonunda; kimi zaman bir bendin başında ve sonunda olmak üzere çeşitli konumlarda bulunabilmektedir.

Samed Vurgun, hiçbir değişiklik yapmadan bazı dize ya da dizeleri şiirlerinin çeşitli yerlerinde nakarat olarak yinelemiştir. Örneğin “Şair Nə Tez Qocaldın Sən?!” şiirinde bunu görmek mümkündür. Şiirde her bend “Şair nə tez qocaldın sən” dizesiyle bitmektedir. Aynı şekilde “Cinayət” şiirinde de “Mən bu həqiqəti səndən öyrəndim”⁹⁸⁸ nakaratı her bendin sonunda yinelenir. Bir başka örnek şairin “Müxənnət” şiiridir. Şiirin her bendi, “Yaman getdi... getdi ‘şəfin’, müxənnət, / Din, necədir indi kefin, müxənnət?”⁹⁸⁹ dizeleriyle son bulur. Yalnızca son bendde, “Yaman getdi... getdi” kısmı yerine “olmayacaq bir də” getirilmiştir.

Samed Vurgun, nakaratları her zaman düzenli kullanmamıştır. Şairin her bendde olmasa da bazı bendlerde yinelediği, nakarat sayılabilecek dize ya da dizeler de mevcuttur. Örneğin “Sevgi” şiirinde, düzensiz dize tekrarları söz konusudur. Bu

⁹⁸⁸ Vurgun; 1960, C.I, s. 155

⁹⁸⁹ Vurgun; 2004, s. 277

şiiirin ilk beşliğinde, ikinci ve beşinci dizeler; ikinci beşliğinde, birinci ve beşinci dizeler; üçüncü beşliğinde, ikinci ve beşinci dizeler; dördüncü beşliğinde, ikinci ve beşinci dizeler; beşinci ve son beşliğinde, yine ikinci ve beşinci dizeler olduğu gibi yinelenmiştir.

Düzensiz dize tekrarlarına bir başka örnek “Bütün Xalqlar, Qəbilələr Od İçindən Çıxacaqdır” şiirinden verilebilir. Şiirde dört dize birden; iki kez ortada ve bir kez sonda olmak üzere, toplam üç kez yinelenmiştir.⁹⁹⁰ Fakat ilk nakaratta “demək” sözcüğü yerine, “fəqət” sözcüğü yazılmıştır.

Sonuç olarak Samed Vurgun, istediği ahengi elde edebilmek için bazen her bendin sounda düzenli bir biçimde bir ya da daha fazla dizeden oluşan nakaratlar kullanmış; bazen de her bendin kendi arasında nakaratlar oluşturmuştur. Şair, bazen de şiirlerinin çeşitli yerlerinde düzensiz bir biçimde nakarat kullanma yoluna gitmiştir.

3.4.3.5. Metin Tekrarları

Metin tekrarı, bağlam içinde bütün olarak bir metnin yinelenmesidir. Bu durum, şiir içinde bir bölüm ya da bir bend olarak değerlendirilebilir. Samed Vurgun’un şiirlerinde ses, sözcük ya da dize(ler) dışında bendler de yinelemiştir. Buna örnek olarak şairin “Tarla Nəğməsi” şiiri verilebilir. Şiirin ilk bendini oluşturan

*Üfüqlər qızarıb, güləndə səhər,
Bülbül öpə-öpə oyatsın gülü.
Çirməyib qolunu qızlar, gəlinlər,
Yığsın qucağına sarı sünbülü.
Torpağa düşməsin havayı bir dən, -
Çörək bol olarsa, basılmaz Vətən!*⁹⁹¹

dizeleri, son bend olarak yinelenmiştir. Bir başka örnek şairin “Lenin” şiirinden verilebilir. “Lenin” şiirinde geçen bir altılık, şiirin ikinci ve son bendlerini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu iki bend, şiirde yinelenen metinlerdir. Bu tekrarlar, şairin “Eşq Olsun Sənətkara” şiirinde de görülür. Bu şiirde de üçüncü ve sondan bir önceki bend aynıdır.

⁹⁹⁰ Vurgun; 1960, C.II, s. 97

⁹⁹¹ Age, s. 75

SONUÇ

Samed Vurgun, 1906 yılında Azerbaycan'ın Kazak bölgesinin Yukarı Salahlı köyünde doğmuştur. Öz annesini altı yaşında kaybeden Vurgun, çocukluğu boyunca ağabeyi Mehdihan Vekilov, babası Yusuf Ağa Vekilov, üvey annesi Tükezban Hanım ve anneannesi Ayşe Hanım ile birlikte yaşamıştır.

Çocukluk yıllarında yakın çevresi Samed Vurgun'un üzerinde etkili olmuştur. Saza ve şiire düşkün olan Yusuf Ağa Vekilov, bu yönüyle Samed Vurgun'u etkilemiştir. Şair, çocukluk yıllarını Yusuf Ağa Vekilov ve Ayşe Hanım'ın sazlı ve şiirli sohbetleriyle geçirmiştir. Aynı zamanda Samed Vurgun'un eğitimiyle de ilgilenen Yusuf Ağa Vekilov ve Ayşe Hanım, onu köylerindeki Rus-Tatar okuluna göndermiş; daha sonra da "Qazax Müəllimlər Seminariyası"na yazdırmıştır.

Samed Vurgun'un hayatı, yaşadığı birtakım önemli olaylar nedeniyle üç ana döneme ayrılabilir: Birincisi, çocukluk evresidir; doğumundan 1921-1922 yıllarına kadar olan süreci kapsar. Bu dönemde babasından, anneannesinden ve çevresinden edindiği ilk sanat tecrübeleri söz konusudur.

İkinci dönem, 1921-1922'den 1927-1929 yıllarına kadar olan süreci kapsar. Bu dönem, "Qazax Müəllimlər Seminariyası"nda okuduğu ve öğretmenlik yaptığı yıllara denk gelir. Bu yıllarda şairin hayatında birçok önemli gelişme yaşanmıştır. Şair, "Qazax Müəllimlər Seminariyası"nda Feridun Bey Köçerli'nin öğrencisi olmuş; aynı zamanda Osman Sarıvelli, Seyfulla Şamilov gibi yaşamı boyunca yanında olan şair arkadaşlarıyla tanışmıştır. Bu dönemde yaşadığı en önemli olay ise şairin Dürre Mustafayeva'ya âşık olmasıdır. Bu âşk, Samed Vurgun'un kendisine "Vurğun" takma adını almasına neden olmuştur. Daha önce "Vəkilov" soyadını kullanan şair, Dürre'ye olan aşkıdan sonra aldığı "Vurğun" takma adını yaşamının sonuna dek kullanmıştır. Gerek Feridun Bey'in öğrencisi olması, gerek okuduğu okulun atmosferi ve gerekse Dürre Mustafayeva'ya olan aşkı, Samed Vurgun'un ilk dönem sanat faaliyetlerinde oldukça etkili olmuştur.

Bu dönemde Samed Vurgun'un okuduğu ve etkilendiği bazı önemli şairler vardır. Bunlar arasında Fuzulî, M. V. Vidadî, M. P. Vaqıf, M. E. Sabir, H. Cavid; A. Puşkin, V. Mayakovski; N. Kemal, T. Fikret, R. Tevfik, A. Hamid gibi isimler söz

konusudur. Bu ilk dönem kalem tecrübelerinde, ferdî temalara daha çok yer veren şair, artık bu dönemin sonralarına doğru yavaş yavaş bir değişim sürecine girmiş; sosyal temalara yönelmeye başlamıştır.

Üçüncü dönem ise, 1927-1929 yıllarından şairin hayatının sonunda kadar olan süreci kapsar. Samed Vurgun, “olgunluk dönemi” diyebileceğimiz bu süreçte artık daha çok sosyal temalarda şiirler, poemalar ve piyesler yazmaya başlamıştır. Olgunluk döneminde sosyalist realizm çizgisine geçen Samed Vurgun, gür sesli bir komünist şair olarak 1930’lu yıllardan ölümü 1956’ya kadar edebî faaliyetlerini sürdürmüştür.

Samed Vurgun’un sanat anlayışını genel olarak iki dönemde değerlendirmek doğru olur: İlki, gençlik dönemi sanat anlayışı; diğeri ise olgunluk dönemi sanat anlayışıdır. Fakat bu dönemleri kesin çizgilerle ayırmak pek mümkün değildir.

Olgunluk dönemine kadar olan sanat anlayışında şiirde geleneksel kaynaklardan beslenen Samed Vurgun, Dürre’nin de etkisiyle daha çok ferdî temalarda şiirler yazmıştır. Bu dönemlerde, tamamen Sovyet doktrinlerine dayalı bir edebiyat anlayışı, Samed Vurgun için tek düzedir. Şair bunu ağabeyi Mehdihan’a yazdığı mektupta da açıkça dile getirmiştir. Fakat şairin 1920’de Komsomol’a katılmış biri olarak, toplumsal konulara da tamamen duyarsız olmadığını görmek gerekir. Örneğin şair 1924 yılında kaleme aldığı “Şərq Qadınlarına” ve “Cavanlara Xitab” gibi şiirlerinde, Ekim Devrimi’ne göndermeler yapmıştır.

Samed Vurgun’un sanat anlayışındaki olgunluk dönemi, Dürre’den koptuktan sonra ve sosyal temalara yönelmesiyle oluşmuştur. Elbette bu yönelimlerde devrin siyasi ve sosyal yapısı çok etkili olmuştur. 1920’lerin sonunda Mayakovski ve Nazım Hikmet’ten etkilenen Samed Vurgun, özellikle 1930’lu yıllarda sosyalist-realizm çizgisini benimsemiş ve bu akıma bağlı eserler vermiştir.

Samed Vurgun gençlik dönemlerinde aruz ölçüsüyle veya ölçüsüz şiirler yazmıştır. Fakat şair, olgunluk döneminde (bazı istisnalar dışında) sürekli hece ölçüsünü kullanmıştır. Şiirlerinde kendine özgü nazım biçimlerine de yer veren Samed Vurgun, bunları hecenin farklı ölçülerini kullanarak yapmıştır

Samed Vurgun şiirlerini hangi konuda ve izlekte yazarsa yazsın, sanat yaşamı boyunca estetik kaygı taşımıştır. Bu konuda kendisine ait ifade, eleştiri ve hâttâ şiirleri de vardır. Örneğin “Şe’r və Xaltura” bu konuda kaleme aldığı bir şiiridir. Fakat Samed Vurgun için yalnızca ifade estetiği yeterli değildir; muhteva kesinlikle en önemli unsurdur. Bu özelliği de onu sembolik bir şair olmaktan uzaklaştırmıştır.

Samed Vurgun eserlerinde dış dünya gerçekliğini de işlemiştir. Şairin, eserlerinde kurgusal olarak canlandığı gerek tarihî, gerekse çağdaşı olan dış dünyadaki karakterleri, kimi zaman yücelttiği gibi, kimi zaman da sert bir biçimde eleştirdiği görülmektedir. Şair bazen de anlatıcı olarak bu karakterleri doğrudan yüceltmış ya da eleştirmiştir. Öyleyse Samed Vurgun’un dış dünya gerçekliğini eserlerine iki şekilde taşıdığı görülmektedir. Birincisi, karakterleri şiir, poema ya da özellikle piyeslerinde kurgusal olarak canlandırarak; ki buna “26’lar” poeması; “Vaqif”, “Xanlar” piyesleri gibi eserler örnek verilebilir. Diğeri ise anlatıcı olarak kendisi yapmıştır. Buana da “Məktub” şiiri gibi pek çok örnek verilebilir.

Olgunluk dönemine kadar yazdığı şiirlerinin çoğunda romantik olan Samed Vurgun, olgunluk döneminin başlarında fütürizmin etkisi altında kalmıştır. Bu durumu Hüseyin Cavid, Ahmed Cevad ve Mayakovski’nin etkisiyle yazdığı şiirlerinde görmek mümkündür. Üstelik şair bu etkileri, bazı kültür sanat yazılarında da açıkça ifade etmiştir. Olgunluk döneminde ise sosyalist ve Marksist olarak realist çizgide eserler veren sanatçı, yine de romantik üslubunu terk etmemiş; hayal ve fantaziye ideal kahramanların parlak bir şekilde gösterilmesi için kullanılması gerektiğini düşünmüştür.

Sanatta kalıcılığa önem veren Samed Vurgun, eserleriyle sonraki nesillere ulaşabilmeyi amaçladığı için muhtevaya her şeyden daha çok önem vermiştir. Bununla beraber estetik kaygı da taşımıştır. Dolayısıyla şairin şiirlerinde söz sanatlarının hoşça gidebilecek örneklerini görmek mümkündür. Teşbih, cinas, hüs-n-i ta’lil, irsal-i mesel, istiare, tezat, istifam, kinaye, mübalağa, tecahülüarif ve telmih gibi saatlara buna örnek gösterilebilir.

Şairin çocuk edebiyatı konusunda aktif olmadığı bilinen bir geçrektir. Yine de kaleme aldığı bazı yazılarında çocukların edebiyat anlayışları ve edebiyata bakış

açılarıyla ilgili birtakım düşünceler beyan etmiştir. Bu düşüncelerinde en dikkat çekici yön, şairin siyasi ideoloji ile çocuk edebiyatının birbirinden ayrılması gerektiği düşüncesidir. Samed Vurgun kendi benimsediği Sovyet ideolojisi dâhil, hiçbirinin çocuklara aşılması taraftarı değildir. Aynı zamanda çevrenin de çocuklar üzerindeki ideolojik yaptırımlarını reddeden şair, çocuğun didaktik unsurlardan çok, şiirlerde zevk ve tahayyül bulması gerektiği kanaatindedir. Bu bağlamda şair, şiirdeki insan ve doğa sevgisinin doğal bir varlık olarak çocuğa daha uygun olduğunu ifade etmiştir. Şair bu şiirlerin dil özelliklerinde de yaşa uygunluk ve doğallık aramıştır.

Samed Vurgun sanattaki gelenekçi olmamakla birlikte; Azerbaycan edebiyatının geleneksel değerlerinin çoğuna sosyalist-realizmin sınırları dâhilinde sahip çıkmıştır. Gençlik yıllarında klasik Azerbaycan (divan edebiyatı) şiirinden de etkilenen şair, olgunluk dönemlerinde yenilikçi ve dinamik olsa da halk şiiri geleneklerinden kopmadan Azerbaycan sözlü edebiyat ürünlerinden de yararlanmıştır. Bunun en temel nedeni, Samed Vurgun'un kendisini samimi olarak halkının içinden gelen bir birey olarak görmesidir. Şair, kültürün en önemli ögesi durumunda olan dil meselesine de özellikle önem vermiş; yaşamı boyunca şiirlerinde Azerbaycan Türkçesinin en arı örneklerini vermeye çalışmıştır.

Şairin eserlerinden ve ifadelerinden anlaşıldığına göre, gençlik dönemlerinde Türkiye sahası şiirinden geniş ölçüde etkilendiği görülmektedir. Bu etki, onun ilk dönem şiir anlayışında önemli rol oynamıştır. Bunun yanında şair, sanat hayatının her döneminde, Azerbaycan dışındaki edebiyatlarla da etkileşim içinde olmuştur.

Samed Vurgun aşk, doğa, kadın, aile, yaşam, ölüm, ahlak, kültür, medeniyet, savaş, hümanizm, faşizm gibi konu ve izleklerde şiirler yazmıştır. Tüm bunlar yanında Samed Vurgun'un en önemli özelliği, bir vatan şairi olmasıdır. Vatan kavramı Samed Vurgun'un fikir hayatında ve sanat anlayışında iki biçimde ele alınmıştır. İlki Samed Vurgun'un doğduğu topraklar, yani Azerbaycan; diğeri ise Sovyetler Birliği'dir. Azerbaycan'ı konu alan şiirler, çoğunlukla lirik şiirlerdir. Bu şiirlerde şairin sevgileri, coşkuları, özlemleri ve yaşantıları oldukça samimi bir üslupla işlenmiştir. Sovyet vatanperverliğinin işlendiği şiirler ise, daha çok mücadelenin olduğu epik tarzda şiirlerdir. Özellikle "Büyük Vatan Muharebesi" olarak adlandırılan İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Sovyet vatanperverliği, cephe

önünde ya da arkasında kahramanlık, mücadele veya zafer haykıran şiirlerde kendisini göstermiştir. Bu bağlamda Samed Vurgun, Azerbaycan Sovyet Dönemi edebiyatında “Büyük Vatan Muharebesi” için mücadele eden en gür sesli şairlerinden biri olmuştur.

Samed Vurgun’un şiirlerinden ve kültür sanat yazılarından çıkan önemli sonuçlardan biri, medeniyetin ancak komünizmin yayılmasıyla inkişaf edeceğine inanmış bir şair olduğudur. Şairin Sovyet Dönemi’ndeki sanatsal faaliyetlerinin neredeyse tümünü (1953’ten sonra yazdığı az sayıda şiir dışında) Stalin iktidarında gerçekleştirdiği için, özellikle represya (baskı) döneminde büyük sıkıntılar yaşadığı bir gerçektir. Fakat Samed Vurgun’un, Sovyet doktrinlerine bağlı, komünist bir şair olması, yalnızca Stalin baskısıyla açıklanamaz. Elbette ki 1937 yılı represyası, Samed Vurgun’un sözcük seçimlerine kadar sanatsal faaliyetlerinde büyük ölçüde etkili olmuştur. Fakat bu etki, şairin fikir beyanatı veya dönemin siyasi taleplerine uygun eserler vermesi konusunda zorlayıcı olsa da güçlü ve samimi bir şiir üslubu oluşturma konusunda yetersiz kalacaktır. Nitekim Samed Vurgun’un üslup özellikleri ve yaratıcılığı değerlendirildiğinde, tüm bunların bir zorlamayla değil; derin bir ilhamla gerçekleştirdiği sezilmektedir. Kuşkusuz ki bu değerlendirme, şiirlerin konularına bağlı olarak farklılıklar gösterecektir. Örneğin Samed Vurgun’un konusu “Büyük Vatan Muharebesi” olan “Vətənin Keşiyində” gibi, bir gün içinde yazıp yayımladığı şiirleri de vardır. Fakat şiirlerin talep üzerine yazılmasıyla ortaya çıkan nitelik düzeyi ayrı bir konudur. Bu durumda görünen o ki, şairin bazı şiirlerinde samimiyet sezilirken bazılarında mekaniklik ya da yüzeysellik sezilebilir. Fakat yaratıcılık havuzundan gelen şiirlerin niçin ve nasıl yazıldığını müellifin beyanatı olmadan bilmek pek mümkün değildir; açıkçası gerekli de değildir.

Olgunluk döneminde tutarlı bir sanat çizgisi izleyen şair, her ne kadar yaşamının son dönemlerinde nispeten bireysel temalı şiirler yazmış olsa da, bu, şairin sanata ilişkin çizgisinin veya fikirlerinin değiştiğine yönelik herhangi bir kanıt oluşturmaz. Üstelik şairin buna ilişkin herhangi bir şiiri ya da beyanatı da yoktur. Bu durum, şairin son dönemlerinde daha çok duygusal bir atmosfere girdiği gerekçesiyle açıklanabilir.

Şair, yaşamı boyunca en az 350 şiir, 17 poema ve üçü yarım kalmış olmakla birlikte 7 piyes yazmıştır. Şiirlerini yalnızca anadilinde yazan şair, Sovyet Dönemi Azerbaycan şiirinin en güçlü temsilcilerinden biri olmuştur. Dolayısıyla şairin, genel olarak XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının ilk yarısına damgasını vurmuş bir şair olduğu da söylenebilir.

Samed Vurgun, sanat yaşamı boyunca çeşitli sanatçılardan çeviriler de yapmıştır. Çok iyi derecede Rusça bilen Samed Vurgun; Puşkin, Nizâmî-yi Gencevî, Hâkânî, Maksim Gorki, Şota Rüstaveli, Taras Şevçenko, Andon Zako Çajupi ve Mikael Nalbandyan gibi şairlerden çeviriler yapmıştır. Dolayısıyla şairin çevirilerinin bazılarında, şiirlerin orijinal dilleri dışında, Rusça çevirilerinden de yararlanmış olabileceği düşünülmektedir.

Samed Vurgun 27 Ocak 1936'da "Lenin Nişanı", 1939'da SSCB "Şeref Nişanı", 1941 ve 1942 yıllarında "Devlet Stalin Ödülü" ve 24 Mart 1956 tarihinde yine "Lenin Nişanı" almıştır. Şair, aynı zamanda 23 Ocak 1956'da "Azərbaycan SSR xalq şairi" unvanını alan ilk şair olmuştur.

Çalışmanın omurgasını, Samed Vurgun'un tarihî gerçekler altında nesnel bir biçimde incelenmesi oluşturmuştur. Bu çizgide Samed Vurgun, içinde bulunduğu dönem de göz önünde bulundurularak, sanat hakkındaki görüşleri ve ortaya koyduğu eserleriyle olduğu gibi yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu yüzden şairin incelenen şiirlerinin hiçbirisi ihtisara uğratılmamış; bazı şiirlerinin de farklı basımları zaman zaman dipotlarla verilmiştir. Bunula beraber pek çok durumda kesin yargılardan kaçınılarak, kuşkucu bir yaklaşımla karar okuyucuya bırakılmıştır.

KAYNAKLAR

- ABDULLAYEV, Cəlal, **Əsərləri**, C.II, Cəfəroğlu, Bakı, 2011.
- _____, **Əsərləri**, C.VI, Elm və Təhsil, Bakı, 2012.
- _____, **Əsərləri**, C.I, Cəfəroğlu, Bakı, 2010.
- _____, **Səməd Vurğunun Poetikası**, Bakı- Gənclik, 1976.
- _____, **Səməd Vurğunun Sənət Dünyası**, Yazıçı, Bakı. 1986.
- ACAT, Bahattin, **Aile İçi Uyumlu Etkileşim**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, 2003
- AHMADOV, Hüseyn, “Abdurrahim Bey Hakverdiyev, Hayatı - Sanatı ve Tiyatro Eserleri”, **Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, 2016.
- AJRULİ, Ekrem, **100 Vjet Vargje Atdheut**, Arbëria Design, Tetove, 2012.
- AKERSON, Erkman Fatma –, **Edebiyat ve Kuramlar**, 1. Baskı, İthaki, İstanbul, 2010.
- AKİMOVA, Elnarə, **Yeni Təfəkkür və Ədəbi Tənqid**, MBM, Bakı, 2012.
- AKPINAR, Yavuz, **Azerî Edebiyatı Araştırmaları**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1994.
- AKSAN, Doğan, **Şiir Dili ve Türk Şiir Dili**, Engin Yayınevi, Ankara, 1999.
- ALIŞANLI, Şirindil, **Ədəbi-Nəzəri Fikrin Tarixiliyi və Müasirliyi**, Elm, Bakı, 2013
- ALİYEVA, Gönül, “SSCB Döneminde Azerbaycan'da Dil Planlaması” (**Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005)
- ANAR, “Reading Between the Lines Personal Reflections on the History of Alphabet Reform in Azerbaijan”. **Azerbaijan International**, Spring 2000, 8(1): 54.
- _____, “Vurğunluq”, 525-ci qəzet, 24.04.2013.
http://525.az/site/?name=xeber&news_id=7521

_____, **Kərəm Kimi (Nazım Hikmətin həyatı və yaradıcılığı haqqında anılar, düşüncələr romanı)**, Elm Nəşriyyat ı, Bakı, 2015.

ARİF, Məmməd, **Azərbaycan Xalqının Ədəbiyyatı**, Azərnəşr, Bakı, 1958.

_____, **Ədəbi-Tənqidi Məqalələr**, Azərnəşr, Bakı, 1958.

_____, **Səçilmiş Əsərləri**, C.II, SSR EA Nəşriyyatı, Bakı, 1968.

_____, **Səməd Vurğunun Dramaturgiyası**, Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1963, s.126

Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, **Erməni Şe’ri Antologiyası**, , Bakı, 1954, s.91

BABAZADƏ, Baba, **Ədəbiyyatda Lirik Növ**, Bakı Universiteti Nəşriyyatı, Bakı, 2008.

BAĞIROV, Bağır, **Orta Məktəbdə Səməd Vurğun Həyat və Yaradıcılığının Tədrisi**, Maarif Nəşriyyatı, Bakı, 1970.

BAYRAKCI, Mustafa, “Sosial Ögənme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması”, **SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 14 , Ekim 2007, s.198-210

BAYRAMOV, Adilxan, **Səməd Vurğun: Milli və Ümumbəşəri**, Səda Nəşriyyatı, Bakı, 2006.

_____, **Səməd Vurğun: ömür yolu və yaradıcılığmdan səhifələr**, Qrifli Nəşr, Bakı, 2015.

BEHRAMOĞLU, Ataol, **Çağdaş Rus Şiiri Antolojisi**, Adam Yayınları, İstanbul, 2000.

_____, **Rus Edebiyatının Öğrettiği**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2008, s.33

BEN, Hellman, **Fairy Tales and True Stories**, Brill, Leiden, 2012.

BERGER, John, **Sanat ve Devrim**, Bige Berker (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2007.

BEYATLI, Yahya Kemal, **Edebiyata Dair**, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul, 1984.

BEZİRCİ, Asım, **Halk ve Sosyalizm için Kültür ve Edebiyat**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1997.

_____, **İkinci Yeni Olayı**, Evrensel Basım Yayın, Dördüncü Baskı, İstanbul, 1996.

_____, **Orhan Veli: Yaşamı, Kişiliği, Sanatı, Eserleri**, 8. Basım, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1991.

BLACKWELL, Alice Stone, **Armenian Poems**, Robert Brothers, Boston, 1896.

BONNARD, André, **Yeni bir hümanizmaya doğru - Sovyet Edebiyatı Üzerine**, Serdar Canbolat- Mehmet Erdal (Çev.), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2001.

BUDAGOVA, Z. İ. - V. L. Gukasyan, “Azerbaycan Ermeni Dil Temasları Üzerine”, (Çev. Sevinç Üçgül), **Karadeniz**, S.12, 2011. 197-211

BÜNYADOV, Teymur, “Qazax Müəllimlər Seminariyasının Yaradılması”, *Mədəniyyət*, 21.08.2013, s.12,13; <http://www.anl.az/down/meqale/medeniyyet/2013/avgust/322379.htm> (E.T. 20.08.2014)

BÜNYADOV, Ziya, **Stalin Döneminde KGB Arşivlerinde Kırmızı Terör**, IQ Kültürsanat Yayıncılık, Sebahattin Şimşir(akt.), İstanbul, 2004.

CABBARLI, Cəfər, **Əsərləri**, C.III. Şərq-Qərb, Bakı, 2005.

CALDER, Loren David, “Maxim Gorky: A Political History”, **Master of Arts**, The University of British Columbia, The Department of Slavonic Studies, 1956.

CƏFƏR, Məmməd, **Azərbaycan Ədəbiyyatında Romantizm**, Seçilmiş Əsərləri, C.II. Çinar-Çap, Bakı, 2003.

CƏFƏROV, Nizami, **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Elm, Bakı, 2007.

CHANDRAN, K. Narayana, **Texts and Their Worlds II**, Foundation Books, New Delhi, 2005.

CLARK, Katerina, “‘Wait for me and I Shall Return’: The Early Thaw as a Reprise of Late Thirties Culture?”, Denis Kozlov, Eleonory Gilburd (Ed.), **The Thaw: Soviet Society and Culture during the 1950s and 1960s**, 85-108, University of Toronto Press, Canada, 2013.

ÇAVÇAVADZE, İ. Q., **Dilənçinin hekayəti: hekayələr və məqalələr**, S. Vurğun, D. Əliyeva, Ə. Sabir, M. Aslanov (tərc. ed.), D. Əliyeva (Red.), Yazıçı, Bakı, 1987.

ÇETİN, Nurullah, **Şiir Çözümeme Yöntemi**, 7. Baskı, Öncü Kitap, Ankara, 2009.

ÇETİŞLİ, İsmail, **Batı Edebiyatında Edebî Akımlar**, 8. Baskı, Akçağ, Ankara, 2007.

_____, **Metin Tahlillerine Giriş/1 Şiir**, 4. Baskı, Akçağ, Ankara, 2006.

ÇIKLA, Selçuk, “Romanda Kurmaca ve Gerçeklik”, **Hece**, S.65,66,67. 2002.

DEHHUDA, Ali Ekber, **Lugat Name**, A-Ebu Said, Tahran, Meclis Yayınları, 1946.

DİLÇİN, Cem, **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, TDK Yayınları, Ankara, 2009.

DORİON, Louis-André, **Sokrates**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2005.

EAGLETON, Terry, **Eleştiri ve İdeoloji – Marksist Edebiyat Teorisi Üzerine Bir Çalışma**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.

_____, **Marksizm ve Edebiyat Eleştirisi**, Utku Özmakas (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2012,

_____, **Marx Neden Haklıydı?**, Oya Köymen (Çev.), Yordam Kitap, İstanbul, 2011.

_____, **Marxism and Literary Criticism**, Taylor & Francis e-Library, 2003.

_____, **Şiir Nasıl Okunur**, Kaya Genç (Çev.), Agora Kitaplığı, İstanbul, 2011.

Ədəbiyyat Qezəti, 16 Sentyabr, 1966

ƏFƏNDİYEV, Elçin, “Bir qartal da havalanıb zirvə qaşından...”, **525-ci Qəzet**, 17 noyabr 2012. 20-21, s. 20-21. <http://www.anl.az/down/meqale/525/2012/noyabr/278017.htm> (E.T. 04.05.2016).

ƏFƏNDİYEV, İlyas, **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Çinar Çap, Bakı, 2002, s.21

ƏHMƏDOV, Bədirxan, “20-30-cu illər Ədəbi Tənqidində Metodoloji Dəyərləndirmənin Bəzi Aspektləri”, Bekir NƏBİYƏV Bekir, Şirindil ALIŞANLI (Red.) **XX Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri**, Elm, Bakı, 2006.

ƏHMƏDOV, Ramin, **Səməd Vurğun Dramaturgiyası; Tarixilik və Müasirlik**, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi, Bakı, 1996.

ƏHMƏDOV, Teymur, **Səməd Vurğun**, Işık Nəşriyyatı, Bakı, 1986.

ƏLİYEV, Kamran, **Ədəbiyyat Tarixinə Bir Baxış**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Folklor İnstitutu, GİRİFLİ Nəşr, Bakı, 2013.

ƏLİYEV, Rəhim, **Ədəbiyyat Nəzəriyyəsi**, Mütərcim, Bakı, 2008.

EMİNOV, Allahverdi, **Səməd Vurğun Poetikası**, Nərgiz Nəşriyyat, Bakı, 1999.

ENVƏROLU Himalay; **Azərbaycan Şeirinin Poetikası**, Bakı, 2008.

EROL, Ali, “Şiir və Musiki”, **İlmî Araştırmalar**, (Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri), Kerem Ofset, İstanbul, 2002, s.53-60

_____, “Türk Edebiyatının Teceddüt Dönemi Azerbaycan Edebiyatı Üzerindeki Etkileri”, I Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı, İzmir. 2006. 805-811

_____, **Azərbaycan Şiirində Romantizm (1905-1917)**, Azərbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir, 2007.

_____, **Mikayıl Müşfik – Azadlıq Dastanı; Hayatı, Sanatı, Eserlerinden Seçmeler**, Azərbaycan Kültür Derneği Yayınları, İzmir, 2007.

ESCARPIT, Robert, **Edebiyat Sosyolojisi**, Hüseyin Portakal (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1992

FİGES, Orlando, **Karanlıkta Fısıldaşanlar – Stalin Rusyasında Özel Yaşam**, Nurettin Elhüseyin (Çev.), YKY, İstanbul, 2011.

FİKRET, Tevfik, “Eski Şeyler 1304-1312”, **Rübâb-ı Şikeste**, Abdullah Uçman, Hasan Akay (drl.), Çağrı yayınları, İstanbul, 2012.

FÜZULİ, Məhəmməd, **Əsərləri**, C.I, Şərq-Qərb, Bakı, 2005.

GELDERN, James von ve Richard STİTES (ed.), **Mass Culture in Soviet Russia: Tales, Poems, Songs, Movies, Plays, and Folklore 1917 – 1953**, Indiana University Press, Bloomington, 1995.

GƏNCƏVİ, Nizami, **Leyli və Məcnun**, Səməd Vurğun (Çev.), Adiloğlu Nəşriyyatı, Bakı, 2011,

GENCEVÎ, Nizâmî-yi, **Leylâ ile Mecnun**, A. Naci Tokmak (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 2013.

GRENOBLE, Lenore A. **Language Policy in the Soviet Union**, Kluwer Academic Press, Dordrecht, 2003.

GRİGORYAN, Samvel, Azərbaycanın xalq şairi, Səməd Vurğuna, **Ədəbiyyat və İncəsənət**, Bakı, 24 Oktyabr 1986.

GÜRSEL, Nedim, **Nazım Hikmet ve Geleneksel Türk Yazını**, 1. Baskı, Adam Yayınları, İstanbul, 1992.

_____, Nedim, **Başkaldıran Edebiyat**, Doğan Kitap, 2. Baskı, Doğan Kitap, İstanbul, 2007.

GÜNGÖR, Erol, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre Devlet, Ankara, 1980.

GÜZEL, Cemal, **Sağ Duyu Filozofu: Karl Popper**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.

HACIYEV, Davud, **Azərbaycan Ədəbiyyatında Tarixi Dram**, Yazıcı, Bakı, 1983.

HAWKINS-DADY, Mark (Ed.), **Reader's Guide to Literature in English**, Fitzroy Dearborn, London, 1996.

HAYTOUG, "Liberty", Winter, 2004.

HƏSƏNOV, Orucəli, **Səməd Vurğun**, Uşaqgənclənəşr, Bakı, 1956.

HİDAYƏYƏTZADƏ, İsmayıl, "Rejissorun Qəydləri", **Ədəbiyyat Qəzəti**, 11.02.1940.

HİKMET, Nazım, **Bütün Şiirleri**, 4. Baskı, YKY, İstanbul, 2008

HÜSEYN, Mehdi, "Dostluq ələqələri", **Ədəbiyyat və İncəsənət**, Bakı, 24.10.1964

HÜSEYNOV, A., **Mən Ellər Oğluyam**, Gənclik, Bakı, 1984.

İBRAHİMOV, Mirzə (Red.), **MOSKVA Moskovanın 800 İlliyinə Həsər Olunmuş Ədəbi Almanax**, Azərnəşr, Bakı, 1947.

İSMAYILOV, Hüseyin, **Azərbaycan Folkloru Antologiyası - III kitab (Göyçə Folkloru)**, Səda Nəşriyyatı, Bakı, 1999.

İŞGÖREN, Taşkın, "Samed Vurgun'un 'Vaqif' Piyesinde Molla Penah Vakıf", **Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi**, S.2 Haziran 2015. 94-110

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1970.

KANAR, Mehmet, "Nizâmî-i Gencevî", **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 33, İstanbul, 2007.

KAPLAN, Mehmed, **Namık Kemal, Hayatı ve Eserleri**, İbrahim Horoz Basımevi, İstanbul 1948.

_____, **Şiir Tahlilleri II, Cumhuriyet Devri Türk Şiiri**, Baha Matb., İstanbul, 1965.

_____, **Tevfik Fikret; Devir-Şahsiyet-Eser**, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1998.

KARAMAN, Erdal, “Dünden Bugüne Azerbaycan’da Alfabe”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C.5, S.2, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, 130-143.

KARAOSMANOĞLU, Yakup Kadri, “Moskova Edebiyat Kongrasında”, **Kadro**, C.3, S.33, Eylül, 1934.

KAVLAK, Aslan, **Bakü’ye Gidiyorum Ay Balam, Nazım Hikmet’in Azerbaycan’daki İzleri (1921 – 1963)**, 2. Baskı, YKY, İstanbul, 2009.

KENGERLİ, Aybeniz Aliyeva, **Azerbaycan’da Romantik Türkçülük**, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2008, s.40

KILIÇ, Filiz, “V. Nazım Şekilleri”, Mustafa İsen (Ed.), **Eski Türk Edebiyatı El Kitabı**, 207-250, Grafiker, Ankara, 2009.

KIRKCONNELL, Watson (Ed.), **The Poetical Works of Taras Shevchenko: The Kobzar**, C. H. Andrusyshen (Trans.), University of Toronto Press, Toronto, 1964.

KOÇ, Kenan, Almagül İŞİNA, Bolat KORGANBEKOV, **Kazak Edebiyatı**, I. Baskı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007.

KURBANOV, Babek, Sanat Eğitimi ve Problemleri Üzerine Düşünceler, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 2010, S.14(2).1-10

LEWIS, E. Glynn, **Multilingualism in the Soviet Union**, Mouton, Hague, 1972.

LUNAÇARSKİ, Anatoli, **Devrim ve Sanat**, Süheyla Kaya, Saliha Kaya (Çev.) İnter Yayınları, Ankara, 2000.

_____, **Sosyalizm ve Edebiyat**, Asım Bezirci (Çev.), Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1998.

MAGEE, Bryan, **Popper**, Fonta Press, Great Britain, 1986.

MAHMUDOVA, Gatibe, “Ünlü Rus Şairi Aleksandr Sergeyeviç Puşkin’in Şiirlerindeki İstanbul”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, S. 28, Güz 2009. 59-67.

MAKAS, Zeynelâbidin, **Çağdaş Azərbaycan Aşık Şiiri Biçimleri**, Kitabevi, İstanbul, 2000.

MANDELŞTAM, Osip, **Vedalaşmaların İlmini Yaptım Ben**, Cevat Çapan (Çev.), Kanguru Yayınları, Ankara, 2012.

MARKS, ENGELS, LENİN, **Sanat ve Edebiyat**, 2. Baskı, Aziz Çalışanlar (Çev.), Evrensel Basım Yayım, İstanbul, 2006, s.197

MƏMMƏDBƏYOV, Cavid, **Qalacakdır Dünyada, S. Vurğun Haqqında Xatirələr**, Xatirələrimdən Səhifələr, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1973,

MƏMMƏDOVA Mehri, Mərziyyə PAŞAYEVA, **Səməd Vurğun Arxivinin İzahlı Təvsi**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Məhəmməd Füzuli Adına Əlyazmalar İnstitutu, Bakı, 2010.

MERHAN, Aziz, “Yazılı Özbek Edebiyatı”, **C.Ü. Sosial Bilimler Dergisi**, C.31. No.2, Aralık 2007. 157-170

MORAN, Berna, **Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış**, C.I (Ahmet Mithat’tan Ahmet Hamdi Tanpınar’a), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.

MUSTAFAYEVA, Göyərçin “İstiqlal şairimizin tərcüməçilik fəaliyyəti” **Ədalət**, 26 Aprel 2012 (E.T. <http://www.anl.az/down/meqale/adalet/2012/aprel/247322.htm>)

MUSTAFAYEVA, Xanım Bayram Qızı, **Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı**, Elm Nəşriyyatı, Bakı, 2011.

NAMAZOV, Qara, “XX. Əsr Uşaq Şeri”, **Azərbaycan Uşaq Ədəbiyyatı Antologiyası**, C.II., Öndər Nəşriyyat, Bakı, 2004, s.92

NƏBİYEV, Bəkir, **Əhməd Cavad, Əhməd Cavadın 120 illik yubileyi münasibətilə**, Bakı-Proqres, 2012.

_____, Şirindil ALIŞANLI (Red.), **XX. Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri I Kitab**, Bakı, 2006.

NERİMANOĞLU, Kamil Vəli, "Sovet Ədəbiyyatı": Gerçəkliklər, Həqiqətlər, Ziddiyyətlər", **Türk Dünyası Dil və Edebiyat Dergisi**, S.25, Bahar, Ankara 2008. 33-81

NƏZİRLİ Şəmistan, **Beş Günlük Qonaq**, Oka Ofset, Bakı, 2013.

_____, **Yaddaşlarda Yaşayan Vurğun**, Şərq-Qərb, Bakı, 1996

_____, **Ellər Vurğunu, Vurğun Ömrü Məktublarda**, Səməd Vurğun Fondu, Azərbaycan Mədəniyyətinin Dostları Fondu, Bakı, 1996.

_____, **Qoridən Gələn Qatar**, Şərq-Qərb, Bakı, 2011.

NİŞANYAN, Sevan, **Sözlerin Soyağacı**, 4. Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2009.

ORDUBADI, Məmməd Səid, **Qılınc və Qələm**, Birinci Hissə, Şərq-Qərb, Bakı, 2005.

ÖMƏROV, Vahid, "Azərbaycan - Gürcistan Mədəni integrasiyası: Ş. Rustavelinin əsərinin Azərbaycan dilinə tərcümələri (Ə. Cavad, S. Vurğun, S. Rüstəm və M. Rahim), Səs, 17 Yanvar, Bakı 2014.

ÖMEROV, Vahid, "Azərbaycan-İran mədəni-mənəvi integrasiyası (XX əsrin 30-60-cı illərində)", Səs Qəzeti, 04.02.2014, <http://sesqazeti.az/az/news/analytics/391558> (E.T. 24.10.2014)

ÖZBALCI, Mustafa, "Batılılaşma Gayretlerimiz ve Mehmet Akif Ersoy", **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C.2, Samsun 1987. 189-220

ÖZDEMİR, Emin, "Gerçeklik Üzerine Yargılar", **Türk Dili**, Beşinci Baskı. C. XLII, S.349. Şubat, Ankara 2013. 97-138.

ÖZTÜRK, Nurettin, **Türk Edebiyatında İnsan**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı yayınları, Ankara, 2001.

PANOSSIAN, Razmik, **The Armenians From Kings and Priests to Merchants and Commisars**, Columbia University Press, New York, 2006.

PARSINEJAD, Iraj, **A History of Literary Criticism in Iran (1866-1951)**, IBEX, Bethesda, Maryland, 2003.

PETROV, Petre M., **Automatic for the Masses: The Death of the Author and the Birth of Socialist Realism**, University of Toronto Press, USA, 2015, <https://books.google.com.tr/books?id=YNjTBgAAQBAJ&pg=PA26&lpg=PA26&dq=Automatic+for+the+Masses:+The+Death+of+the+Author+and+the+Birth+of+Socialist+Realism&source=bl&ots=6RBSaosjt4&sig=02BX67bqofWdBQQGATuTmPoPcI&hl=tr&sa=X&ved=0CC0Q6AEwA2oVChMIrLi71fzsyAIVCP5yCh1ucwgT#v=onepage&q&f=false> (E.T. 01.11.2015)

POLİTZER, Georges, **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, Altıncı Baskı, Sol Yayınları, Ankara, 1976.

QASIMZADƏ, Qasım, **Aşiq Gördüyünü Çağırar**. Gənclik, Bakı, 1969.

QƏMBƏRLİ, Gülnaz, “Olmayan Xəyanət”, **El**, 13. Nəşr, Dekabr, Bakı 2003.

QƏMBƏRQIZI, Xanım, **Ədəbi-Elmi Düşüncələr**. C.I, Elm Nəşriyyat, Bakı, 2012.

QULİYEV, Cahid, **Səməd Vurğun Yaradıcılığında Estetika Məsələləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1966.

QURBAN, Teyyub, **Düşmənlərindən Güclü Şəxsiyyət**, Birinci Kitab, Şirvan nəşr, Bakı, 2006.

_____, **Həqiqət Olduğu Kimi**, Adiloğlu, Bakı, 2011.

QURBANOV, Afat, **Səməd Vurğun Bədii Əsərlərin Dili və Üslubu Haqqında**, V. İ. Lenin adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu, Bakı, 1961.

QZIYEV, M., “Xanlar 1944”, **Kommunist**, 31 Ekim 1985; <http://kulis.az/news/6996> (E.T. 18.09.2014.)

PIPES, Richard, interviews, http://heavenonearthdocumentary.com/interviews_pipes.html (E.T. 15.10.2015)

RATO, Montira, “The Decline of Socialist Realism in Post - 1975 Vietnamese Literature”, **Manusya: Journal of Humanities**, Vol.10, No.2. September, 2007. 24-40

RƏSULZADƏ, Məmməd Əmin, **Əsrimizin Siyavuşu**, Çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatı. Çağdaş Azərbaycan tarixi, Gənclik, Bakı. 1991.

RUSSELL, Bertrand, **Aylaklığa Övgü**, Mete Ergin (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul, 2008.

_____, **Etik, Toplum, Siyaset**, Funda Sezer (Çev.), Say, İstanbul, 2014.

_____, **History of Western Philosophy**, George Allen and Unwin, Great Britain, 1947.

_____, **İktidar**, Mete Ergin (Çev.), Cem Yayınevi, İstanbul, 2014.

_____, **Eğitim Üzerine**, Alişan Uğur (Çev.), Cem Yayınevi, Birinci Basım, İstanbul, 2014.

_____, **Portraits From Memory and Other Essays**, Simon and Schuster, New York, 1956.

_____, **Russell'dan Seçme Yazılar**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2012.

_____, **The Basic Writings of Bertrand Russell 1903-1959**, Robert E. Egner and Lester E. Denonn (ed.), Routledge Classics, 2009.

_____, **The Practice and Theory of Bolshevizm**, George Allen & Unwin LTD. London, 1921.

_____, **Unarmed Victory**, 1st Ed. George Allen & Unwin Ltd., London, 1963.

_____, **Why I am not a Crhristian**, Roudledge, Taylor & Francis e-Library, 2005.

RUSTAVELİ, Şota, **Pələng Dərisi Geymiş Pəhlivan**, Səməd Vurğun, Məmməd Rahim, Süleyman Rüstəm (Çev.), Avrasiya Press, Bakı, 2006.

RÜSTƏM, Süleyman, **Seçilmiş Əsərləri**, C.I. Şərq-Qərb, Bakı, 2005.

RÜSTƏMLİ, Asif, “C.Cabbarlının ‘Qız qalası’: Mifoloji qaynaqlar və bədii həqiqət”, **Ədəbiyyat Qəzeti**, 8.2.2013.

RZA, Rəsul, “Düşmənlərə Qarşı Amansız Olalım” **Ədəbiyyat Qəzeti**, 9.6.1937.

SALMANSOY, Aslan, “Mətn və Onun Tarixçəsi”, Şirindil Alişanlı (drl.), **XX Əsr Azərbaycan Ədəbiyyatı Məsələləri, II**, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası, Nizamnı adına Ədəbiyyat İnstitutu, Əlm Nəşriyyatı, Bakı, 2008.

_____, “Xalq Şairi Səməd Vurğunun Ömür-Gün Yoldaşına Yazdığı Şeirlər Haqqında” **525-ci qəzet**, Mart, 2012.

SAMADOGLU, Vagif, “Stalin’s Personality Cult” **Azerbaijan International**, AI 7.3, Autumn 1999. 27-29, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/73_folder/73_articles/73_stalin.html (E.T. 01.05.2016)

SOLTAN, İ. (tərc.), B. CƏFƏROV, **Özbək Ədəbiyyatı Antologiyası**, Azərnəşr, Bakı, 1958.

SUNDARAM, Susmita, **The Land Of Thought: India As Ideal And Image In Konstantin Bal’mont’s Oeuvre**, Dissertation, The Ohio State University, 2004.

SWIETOCHOWSKI, Tadeuzs, **Müslüman Cemaatten Ulusal Kimliğe Rus Azərbaycanı 1905-1920**, Nuray Mert (Çev.), Bağlam Yayınları, Ankara, 1988.

ŞAİQ, Abdulla, **Əsərləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1977.

_____, **Əsərləri**, C.5, Yazıçı, Bakı, 1978.

ŞAMİLOV Seyfulla, “Ədəbiyyatda Bolşevizm İdeyalığı Uğrunda”, **Kommunist**, 12.3.1937.

ŞAUMYAN, S. G., **Izbrannie Proizvedeniya**, T. II, Gospolitizdat, Moskva, 1958.

ŞƏMŞİR, Aşıq, **Səməd Vurğun və Aşıq Şəmşir Dastanı**, Füzuli Ramazanoğlu (Red.), Qrifli Nəşr, Bakı, 2014.

ŞENER, Sevdâ, **Dünden Bugüne Tiyatro Düşüncesi**, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

ŞEVÇENKO, Taras, **Kobzar**, O. I. Qavrilyuk, S. I. Şevtsova (Red.), Tom. 50, Dnipro, Kiyiv, 1985.

ŞEVÇENKO, T., **Səhrayı Qız- Katerina- Çarlar**, Poemalar, N. Həsənzadə (red.), S. Vurğun, N. Rəfibəyli, B. Qasımzadə, Uşaqgənclənəşr, Bakı, 1960.

TAGIZADE, Leyla, “Sosyalist Realizm: Kökeni, Oluşum Süreci ve Kavramı”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.3, S.4, Aralık, 2006. 7-24.

TALIBZADƏ, Kamal, **Sənətkarın Şəxsiyyəti**, Yazıçı, Bakı, 1978.

TALİBZADE, Kamal, “Literary Criticism in Azerbaijan A New Look at Soviet Works”, *Azerbaijan International*, 1996, 4.1, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/41_folder/41_articles/41_litcriticism.html (E.T. 01.11.2015) 28-29.

TUNCER, Hüseyin, **Arayışlar Devri Türk Edebiyatı - Servet-i Fünun Edebiyatı**, Akademi Kitabevi, İzmir, 1998.

_____, **Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı**, Ders Kitapları Anonim Şirketi, İstanbul, 2001.

TUNÇEL, Ayşe Ulusoy, “Türk Edebiyatında Manzum Tiyatro Formunun Doğuşu”, **Tiyatro Araştırmaları Dergisi**, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tiyatro Bölümü S.24, Ankara, 2007, s. 43-67.

UMUTLU, İsmayıl, **Salahlı Eli**, Apostroff, Bakı, 2011.

USER, Hatice Şirin, **Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri**, Akçağ Yay. Ankara, 2006.

UYGUR, Erdoğan, “Füyûzat ve Molla Nasreddin Dergilerinde Edebî Dil Tartışmaları”, **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.4, Aralık, Ankara, 2007, s.53-64

UYGUR, Edoğan, “Sovyetlər Döneminde Azərbaycan Toplumunun Yeniden Yapılanmasında Edebiyat Adamlarının Rolü”, **Türk Yurdu**, C.31, S.287, Temmuz, Ankara 2011.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Ahlâk**, Ülken Yayınları, İkinci Baskı, İstanbul, 2001.

_____, **Millet ve Tarih Şuuru**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1979.

ÜLVİ, Almaz, **Azərbaycan - Özbək (Cığatay) Ədəbi Əlaqələri**, Qartal, Bakı, 2008.

ÜNSAL, Kubilay, “Nâmık Kemâl: Celâleddin Harzemşah”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı (39), 2009, s.113-117.

VAHABZADE, Bəxtiyar, **Səməd Vurğun**, Gənclik Nəşriyyatı, **Bakü**, 1984.

VARTANOV, Armais, **Səməd Vurğun və Erməni Ədəbiyyatı**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1976.

VƏKİLOV Mehdihan, **Ömür Dedikləri Bir Karvan Yolu**, Yazıçı, Bakı, 1986.

VOLKOGONOV, Dimitri, **Lenin - A New Biography**, Harold Shukman (Çev.), The Free Press, USA, 1994.

VURĞUN, Səməd, “Böyük Dostluq”, **Ədəbiyyat və İncəsənət**, Bakı, 22.04.1960

_____, “Səadət Düşməninə (Xalq Düşməni Hüseyn Cavidə)”, **Ədəbiyyat Qəzeti**, 11.6.1937.

_____, “Səhvlərimiz Haqqında”, **Ədəbiyyat Qəzeti**, 9.6.1937.

_____, **Dram Əsərləri**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1955.

_____, **Əsərləri**, C.I, Şe’rlər, 1924-1937, Osman Sarıvəlli (Red. ve drl.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1960.

_____, **Əsərləri**, C.II, Şe'rlər, 1938-1956, Osman Sarıvəlli (Red. və drl.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1960.

_____, **Əsərləri**, C.III, Pomalar, Osman Sarıvəlli (Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1961.

_____, **Əsərləri**, C.IV, Dramlar, Əliheydər Hüseynov (drl.), M. Arif(Red.), Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, Bakı, 1963.

_____, **Əsərləri**, C.V, Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik və Oçerklər, 1925-1946-cı illər, Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972.

_____, **Əsərləri**, C.VI, Məqalə, Mə'ruzə, Nitq, Təbrik və Oçerklər, 1947-1959, Kamal Talıbzadə (Red.), Elm Nəşriyyatı, Bakı, 1972.

_____, "Yüksək Mükafat Bizi Ruhlandırır", **Kommunis**, Bakı, 3 Şubat 1939. №.27

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, C.I. Aybəniz Vurqunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı – 2005.

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, C.II. Aybəniz Vurqunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı – 2005.

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, Adiloğlu Nəşriyyatı, Bakı, 2004.

VURĞUN, Səməd, **Seçilmiş Əsərləri**, Aybeniz Vurgunqızı (Red.), Adiloğlu Nəşriyyatı, Bakı, 2004.

_____, **Səçilmiş Əsərləri**, C.I, Şe'rlər – Poemalar, Kamal Talıbzadə (drl.), Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1986.

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, C.II, Poemalar, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954.

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, C.V, Aybəniz Vurqunqızı (Red.), Şərq-Qərb, Bakı, 2005.

_____, **Seçilmiş Əsərləri**, **Üç Cildə 2 Cild, Poemalar**, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1954.

WITTNER, Lawrence S., **The Struggle Against The Bomb, Vol.I: One World Or None**, Stanford University Press, 1993.

XRAMÇAYLI, Vəli; “Babam Stalinin məktəb yoldaşı idi” *Müsahibə*, 07.07.2013, Lent.az. <http://news.lent.az/kulis/news/5839> (E.T. 08.12.2015)

YARDIMCI, Mehmet, **Başlangıcından Günümüze Halk Şiiri, Aşık Şiiri, Tekke Şiiri**, Ürün Yayınları, Ankara, 2002.

YETKİN, Suut Kemal Yetkin, **Edebiyatta Akımlar**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

YUSİFOVA, Ture, “Səməd Vurğun’un Bədii Tərcümə Yaradıcılığı”, (Red): ALIŞANLI, Şirindil, **XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı Məsələləri, II Kitab (XX əsr Azərbaycan poeziyasının müasirdərkisi)**, Elm Nəşriyyatı, Bakı, 2008. 262-270

YUSUİFLİ, Vaqif, Sənət Məbədimiz (Azərbaycan Yazıçılar Birliyi – 80), Ədalət, S.14, 14.06.2014. <http://anl.az/down/meqale/adalet/2014/iyun/377385.htm>, (E.T. 01.05.2016)

ZEYNALLI, Atıf, **Səməd Vurğun Sənəti**, Elm, Bakı, 1989.

DİZİN

A

Abaşidze, Grigol.....	157
Abbasov, Mezhahir.....	50, 187
Abbaszade, Bayrameli	3
Abdullayev, Celal ..	80, 85, 146, 147, 161, 166, 309, 363
Abdullayev, İlyas.....	253
Abdurəşidov, Rəzzok.....	247
Abovyan, Haçatur.....	89, 253, 254, 257
Abuladzade, İ.....	105
Ağamalıoğlu, Samed Ağa	4
Ağaoğlu, Ahmet	2, 227
Ağasyan, Varsenik.....	256
Ahmatova, Anna.....	130
Ahmet Mithat Efendi	297, 298, 383
Ahundov, Mirza Fethali	4, 83, 103, 188, 208, 210
Ahundov, Süleyman Sani	5, 307
Akpınar, Yavuz.....	3, 6, 229, 300
Aksan, Doğan	348, 351, 355, 362
Akünel, Ahmet Kemal	2
Ali Haydar Bey.....	186
Ali Şir Nevai.....	86
Alimcan, Hamid	245
Aliyev, Rahim.....	162
Andrey, Leonid.....	130
Aragon, Louis	58
Araz, Memmed	117, 165
Arif, Memmed.....	46, 87, 103, 107, 146, 165, 184, 187, 191, 193, 198, 242, 243
Aristofanes.....	40
Arşaruni, Arşalyus	43, 255
Aşık Şemşir	66, 67, 147
Âşık Veli.....	330
Atay, Falih Rıfkı	33
Avezov, Muhtar	246, 264
Aybek, Musa.....	245, 247
Ayşe Hanım.....	14, 15, 16, 20, 23, 119, 369
Ayvazyan, Suren.....	256

B

Bağırov, Mir Cafer	43, 45, 46, 49, 54, 55, 63, 65, 213, 214
Bakıhanov, Abbaskulu Ağa	103
Balmont, Kostantin.....	105, 130
Bandura, Albert	17

Baudelaire, Charles.....	162
Bayamov, Adilhan	86
Bely, Andrey.....	130
Belinski, Vissarion Grigoryeviç.....	40, 89, 135, 172
Benda, Julian	60
Beyatlı, Yahya Kemal	153, 162, 235, 236, 376
Bezirci, Asım	136, 161, 162, 382
Blok, Aleksandr Aleksandraviç	130, 131, 208
Bonnard, André	136
Borçalı, Eyvaz	104
Brecht, Bertolt	58
Bryusov, Valery.....	131, 208

C

Cabbarlı, Cafer.....	5, 33, 83, 89, 166, 188, 189, 193, 241, 247, 281, 306
Cabbarzade, Zeynal	11
Cafer, Ekrem.....	125, 139, 229
Cafer, Memmed	65, 87, 188, 205, 228
Caferov, Nizami.....	XI, 2, 125, 240
Caudwell, Christopher	209, 210
Cavid, Hüseyn ..	2, 3, 5, 9, 12, 31, 34, 76, 123, 127, 139, 141, 142, 145, 165, 187, 189, 227, 235, 237, 242, 243, 301, 343, 371, 398
Celil, Musa	89, 115
Cemil, Ahmed.....	89, 157, 158
Cevad, Ahmed	5, 9, 34, 105, 106, 107, 139, 142, 189, 212, 235, 237, 301, 371
Cevanşir, Ahmed (Bey)	103
Cevdet, Abdullah	2, 228
Churchill, Winston.....	57
Clark, Katerina.....	251

Ç

Çajupi, Andon Zako.....	110, 111, 374
Çarents, Yeghişe	115, 256
Çavçavadze, İlia.....	109, 110
Çemenzeminli, Yusuf Vezir .	5, 12, 33, 35, 103, 227
Çetin, Nurullah	159, 347
Çetişli, İsmail.....	133, 152, 153, 159, 203, 322, 335, 347
Çobanzade, Bekir Sıdkı	31, 127
Çukovski, Korney	33

D

Dadaşov, Babaş 50, 51, 187
Davtyan, Markar 257
Derjavin, Gavril 248
Diderot, Denis..... 40
Dilbazi, Mirvarid 46, 49, 157
Dimitrov, Georgi 249, 328
Dobrolyubov, Nikolay Aleksandroviç 40, 135
Dryden, John..... 262
Dürre (Mustafayeva) 18, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 120,
122, 123, 231, 268, 269, 270, 286, 369, 370, 398

E

Eagleton, Terry.. 135, 136, 143, 145, 209, 210, 338,
339, 348
Efendiyev, Emin 69, 70
Efendiyev, Fuad..... 69
Efendiyev, Hacı Yusuf..... 19
Efendiyev, İlyas 11, 12, 158, 329
Efendiyev, Mehdi 27, 28
Efendiyev, Mirkasım 69, 70, 71, 72
Efendiyev, Mirkasım Ömeroğlu 23
Efendiyev, Reşid Bey 33, 103
Efendizade, Hacı Yusuf..... 19
Ehrenburg, İlya 33, 157
Ejderova, Hüseyin.....50, 187
Elekber Sabir 1, 2, 3, 22, 31, 44, 110, 119, 145, 146,
230, 243, 244, 261, 306, 343, 369, 378, 398, 400
Elekberli, Memmed Kazım..... 33
Eli Nazmi.....1, 3, 33
El-Reghistan, Gabriel 50, 110
Ersoy, Mehmet Akif 190, 201, 202, 384
Eshilos 40
Euripides..... 40
Eyislisi, Ekrem 12

F

Faruk, Abdulla 11, 143
Fedin, Kostantin 209
Figes, Orlando 251
Fikret, Tevfik31, 150, 151, 228, 229, 230, 232, 233,
342, 381, 398, 400
Firdevsi 22, 28
Flaccus, Q. Horatius 186
Fuzûlî.... VIII, 89, 124, 151, 235, 238, 239, 240, 266,
306, 316, 342, 343, 400

G

Gayıbzade, İbrahim Efendi 21
Gemkisar, Elikulu 3
Gippius, Zinaida 130
Goethe, Johann Wolfgang..... 40, 310
Gorki, Maksim. 33, 40, 89, 107, 131, 149, 204, 206,
221, 250, 301, 374
Graşi, Aşot Bagdasaroviç 254
Grenoble, Lenore 259
Grigoryan, Samvel Avanesoviç 254, 255
Gulom, Gafur.....245, 246, 247
Guramişvili, David 68
Gusev, Viktor, M. 157
Gülmemmedov, Ahmed Ağa 19
Güngör, Erol 300
Gürsel, Nedim..... 130, 146
Gürtunca, Mehmet Faruk 109
Güzel, Cemal 201

H

Hacıbeyov, Üzeyir 3, 50, 56, 89, 240, 288, 289, 306
Hacıyev, Davud 188, 241
Haçaturyan, Aram..... 50
Hadi, Mehmed 2, 165, 228, 235
Hâkânî, Efdaleddin 111, 112, 239, 374
Hakobyan, Hakob 258
Hakverdiyev, Abdurrahim Bey ..3, 5, 103, 188, 189,
280, 307, 375
Halil, Zeynal 246, 329
Hanyan, Sokrat 256
Harriman, Averell 158
Haşim, Ahmet.....152, 153, 347
Hatai, Şah İsmail..... 89, 160
Havar Hanım.. 34, 35, 36, 41, 42, 47, 68, 70, 71, 72,
268, 271, 272, 278
Hayyam, Ömer..... 189, 345
Hazri, Nebi 12
Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 145, 186
Hesenzade, Neriman 107, 117, 165
Hikmet, Nazım... 31, 32, 62, 64, 71, 72, 73, 74, 131,
132, 146, 233, 234, 235, 370, 380, 382, 398, 400
Hitler, Adolf..... 48, 58, 199, 200, 314, 399, 401
Hugo, Viktor M. 40, 58
Huluflu, Veli..... 6
Huryan, Tatul..... 254
Huxley, Aldous..... 58
Huxley, Julian 58, 60
Hüseyinzade Ali Bey 1, 2, 3, 127, 227

Hüseyn, Mehdi 7, 9, 11, 33, 34, 42, 77, 87, 247, 329
Hüseynov, Cengiz..... 12
Hüseynov, Eliheyder 102
Hüseynov, Gülhüseyn.....12, 54, 55
Hüseynov, İsa 12

i

İbrahim Han.....191, 193, 297
İbrahimov, Mirza..... 7, 10, 11, 34, 56, 314, 326
İlkin, Gilman..... 64
İordanişvili, Solomon 105
İsahakyan, Avetik S. 157, 257
İsgenderzade, Mustafa 257
İskenderoğlu, Ahmed..... 52
İsmayılov, Reşid 127
İsrailova, Zülfiye 245, 247

K

Kaku, Michio..... 220
Kamberkızı, Hanım 167
Kanık, Orhan Veli.....161, 162
Kaplan, Mehmet 132, 153, 230, 310, 342
Karamzin, Nikolay..... 248
Karaosmanoğlu, Yakup Kadri 33, 382
Karayev, Yaşar 77, 78, 87, 290, 302
Kasimov, Kemal 50, 187
Kasımzade, Büyükağa 11
Kasımzade, Kasım..... 182
Katayev, Valentin P. 157
Kavlak, Aslan 62, 131, 234
Kısakürek, Necip Fazıl 161
Korneyçuk, Aleksandr Y. 59, 157
Kosalı, Mirzalı Ağa 16
Köçerli, Feridun (Bey)..... 16, 19, 20, 21, 22, 26, 76,
103, 119, 120, 208, 237, 369
Köprülü, Fuat..... VIII, 127
Kuliyev, Cahid.....145, 149
Kuluzade, Mirza 64, 65, 214
Kuprin, Aleksandr, İ. 130

L

Lenin, Vladimir İlyiç ... 3, 30, 39, 70, 88, 93, 94, 95,
116, 122, 126, 127, 128, 129, 130, 133, 170,
185, 186, 187, 189, 246, 263, 307, 317, 334,
335, 342, 346, 368, 374, 385, 389
Lermontov, Mihail..... 31

Lessing, Gotthold Ephraim 40
Lewis, Glyn 259
Lukács, Georg..... 58
Lunaçarski, Anatoli.....133, 136, 223

M

Mahbube Hanım 14, 16
Mandelştam, Osip 130, 137
Marks, Karl 3, 32, 58, 128, 129, 130, 135, 136, 201,
202, 248, 322
Mayakovski, Vladimir ... 31, 32, 33, 63, 89, 99, 100,
131, 132, 133, 155, 164, 204, 208, 214, 234,
249, 260, 343, 369, 370, 371, 398
Mehmetkuluzade, Celil 2, 6
Memmedov, İsrail 50, 187
Merejkovski, Dimitri 130
Mevlânâ 238
Mikhalkov, Sergey..... 50, 110
Mirza Kazım Bey..... 300
Molotov, Vyacheslav 37
Montaigne, Michel de 174
Muallim Naci 151
Muhiddin, Behri..... 20
Mustafayev, Ahmed Ağa 14, 19
Mustafayeva, Göyerçin 106
Mümtaz, Salman 3, 33
Müşfik, Mikayıl . 7, 8, 9, 34, 39, 139, 142, 164, 165,
212, 229, 379

N

Nakam, İsmayıl Bey 86
Nalbandyan, Mikael 113, 114, 115, 374
Namık Kemal..... 31, 189, 228, 229, 230, 297, 310,
311, 381, 398, 400
Natevan, Hurşidbanu 306
Nazir, Abbas Ağa..... 18, 119
Nazmi, Eli..... 2
Nerimanov, Neriman 4, 120, 188
Nesimî, İmaeddin..... 239
Nevai, Ali Şîr..... 245
Nezirli, Şemistan 15, 19, 25, 269
Nizâmî-yi Gencevî.... 22, 48, 85, 108, 109, 348, 374
Nuriyeva, Sona 37
Nurulla Efendi 20

O

- O'Neill, Eugene 60
Oleša, Yuri..... 33
Orconikidze, Grigol (Sergo) 37
Ordubadi, Memmed Said. 3, 5, 33, 51, 87, 143, 161,
184, 189, 211, 329

Ö

- Özdemir, Emin 205
Öztürk, Nurettin..... XI, 228

P

- Pasternak, Boris 17, 33, 131
Paşayev, Mir Celal..... 7, 10
Peresypkin, İvan T. 53
Petrov, Petre M. 138, 139
Picasso Pablo 58
Poghosyan, Hripsime 256
Poladov, Möhsün 15, 19, 21, 25, 318, 355
Politzer, George 293
Popper, Karl..... 201, 202, 380, 382
Puşkin, Aleksandr.. 22, 31, 39, 40, 89, 92, 103, 115,
133, 145, 155, 183, 188, 248, 249, 262, 265,
298, 301, 308, 369, 374, 382, 398

Q

- Qayıbov, Ferruh Ağa 18

R

- Rahim, Memmed 7, 9, 11, 49, 89, 104, 107, 116,
157, 318
Rahimov, İsmihan..... 54, 55, 56
Rahimov, Süleyman..... 65, 66, 67, 89, 212, 329
Râzî, Eli 3
Recaizade Mahmut Ekrem..... 2, 151, 228, 232, 297
Refibeyli, Nigar 11, 46, 157
Refîli, Mikayıl 33, 39, 131, 141, 145, 163, 212, 213,
214, 249, 287
Resulzade, Mehmed Emin 2, 140, 141, 143, 170,
227, 343
Rıza, Halil..... 255

- Rıza, Resul... 7, 8, 11, 39, 46, 49, 51, 103, 107, 116,
143, 157, 162, 165, 318, 329
Rızakuluzade, Mikayıl 7, 232
Rızayev, Anar 8, 12, 46, 73, 74, 218, 235
Ruskin, John 294
Russell, Bertrand 6, 62, 127, 128, 129, 156, 202,
224, 286, 293, 299, 323, 386
Rustaveli, Şota 92, 105, 106, 239
Rüstem, Sülayman 7, 8, 11, 29, 49, 50, 89, 104, 107,
110, 116, 125, 126, 157, 162, 165, 318, 319, 329

S

- Sabir, M. Elekbir 2
Sahyan, Hamo..... 255, 256
Salmansoy, Aslan XI, 29, 30, 35, 44, 232, 233
Samedoğlu, Yusuf..... 12, 244
Sanılı, Hacı Kerim 125, 139, 142, 143, 161
Sarivelli, Osman 7, 19, 21, 25, 26, 65, 71, 80, 81,
116, 157, 217, 314, 369
Sartre, J. Paul 60
Saryan, Gegham..... 115, 256
Seferaliyev, Hanlar Hasanoğlu 45, 85, 187
Sehhet, Abbas 1, 2, 39, 119, 165, 235
Senâ-i Gaznevî 238
Serova, Valentin 251
Shakespear, William 262, 310
Siao, Emi 63
Simonov, Konstantin M... 57, 58, 70, 250, 251, 252,
253
Skriabin, Aleksandr Nikolayeviç 17
Sofokles 40
Stalin, Jozef VII, 5, 10, 11, 36, 37, 38, 39, 41, 45, 46,
48, 49, 50, 60, 65, 74, 79, 83, 116, 117, 127,
135, 136, 137, 138, 139, 143, 155, 158, 185,
193, 200, 209, 251, 312, 313, 316, 321, 342,
346, 359, 373, 374, 377, 380, 387, 398, 400
Sudrabkalns, Janis..... 103, 104
Sur, Abdulla..... 2
Süavi, Ali..... 228
Swietochowski, Tadeusz..... 1

Ş

- Şamilov, Seyfulla..... 21, 42, 119, 142, 230, 369
Şaumyan, Stepan 170, 193, 336, 343
Şerbakov, Aleksandr 50
Şerifov, Kurbaneli..... 3
Şevçenko, Taras..... 107, 108, 115, 374
Şeyh Galip 151

Şeyh Vasfi	151
Şeyhzâde, Maksud	247
Şihli, İsmail	12, 55
Şinasi, İbrahim	228
Şiraz, Hovannes	256
Şolohov, Mihail	33, 59, 250

T

Tahirova, Tahire	37
Talıbzade, Abdulla Şaik. 2, 5, 11, 21, 25, 33, 34, 35, 69, 119, 137, 165, 225, 228, 307, 329	
Talıbzade, Kemal	137
Tarhan, Abdülhak Hamit . 2, 31, 187, 228, 229, 230, 235	
Tarlan, Ali Nihat	VIII, 109
Taylor, Alan J.P.	58, 60, 61
Tevfik, Rıza	31, 229
Tiçina, Pavlo	50, 157
Tikhonov, Nikolay	250, 275
Tokmak, A. Naci	109, 380
Tolstoy, Lev	17, 33, 131, 133
Tomris (efsane)	148
Topçubaşı, Mirza Cafer	300
Topçubaşov, Mustafa	69
Tsagareli, Georgy	105
Tumanyan, Hovhannes	258
Tükezbhan Hanım	14, 369

U

Umudlu, İsmayıl	17
Uşaklıgil, Halit Ziya	2

Ü

Ülken, Hilmi Ziya	202, 294, 300
Ülvi, Almaz	245

V

Vahabzade, Bahtiyar ... XI, 12, 18, 24, 27, 55, 84, 86, 134, 144, 148, 149, 165, 183, 184, 189, 230, 272, 275, 311, 327	
Vakıf, Molla Penah	15, 22, 40, 41, 47, 84, 85, 89, 151, 158, 187, 190, 191, 193, 240, 381
Vartanov, Armais	114, 115, 255
Vartanyan, Arşavir	257
Vekilov, Mansur Ağaoğlu	17
Vekilov, Mehdihan ..	4, 6, 14, 15, 22, 23, 26, 30, 32, 40, 41, 42, 71, 122, 229, 305, 319, 323, 369
Vekilov, Yusuf Ağa	14, 15, 16, 17, 119, 369
Vekilova, Aybeniz	301
Velizade, Mirza Mehdi	24
Vezirov, Necef (Bey)	89, 102, 241
Vidadi, Molla Veli	15, 151, 191, 193, 342
Vinogradov, Viktor	263
Voronski, Aleksandr	209
Voroşilov, Kliment	50

W

Wild, Oscar	207

Y

Yurdakul, Mehmet Emin	152, 228, 229
Yusuflu, Helil	108

Z

Zakir, Kasım Bey	31
Zaryan, Nairi	157, 256
Zeynalli, Attıf	121, 122, 169, 172, 178
Zeynalov, Heyder	23
Ziya Paşa	228

ÖZGEÇMİŞ

30 Kasım 1983 tarihinde İzmir’de doğdum. Turan Çakın İlköğretim Okulu’nu bitirdikten sonra, 2001 yılında İzmir Şemikler Lisesi’nden mezun oldum. Aynı yıl Dokuz Eylül Üniversitesi Türkçe Eğitimi Bölümü’ne başladım. 2005 yılında Türkçe Eğitimi Bölümünden mezun olduktan sonra, aynı yıl özel kurumlarda Türkçe-edebiyat öğretmeni olarak göreve başladım. 2007 yılında Kayseri Jandarma Bölge Komutanlığı’nda askerlik görevimi tamamladım. 2008 yılında Pamukkale Üniversitesi’nde yüksek lisans eğitimime başladım.

2011 yılında “Türkçenin Etimoloji Sözlükleri Üzerine Bir İnceleme” adlı tezimle yüksek lisans eğitimimi tamamladıktan sonra, aynı yıl Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Edebiyatı Anabilim Dalı’nda doktora eğitimime başladım. Haziran 2014 tarihinde ise tez konuma ilişkin Bakü’ye araştırma yapmaya ve veri toplamaya gittim. Topladığım veriler ve yürüttüğüm çalışmalar dâhilinde doktora tezimi kaleme aldım.

ÖZET

Samed Vurgun, XX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının ilk yarısına damgasını vurmuş bir halk şairidir. Kuşkusuz Sovyet Dönemi Azerbaycan şiirinin en güçlü temsilcilerinden biri olan şair; yaşamı boyunca en az 350 şiir, 17 poema ve üçü yarım kalmış olmakla birlikte 7 piyes kaleme almıştır. Sovyet Dönemi'nin baskı dolu yıllarında, eserlerinde Azerbaycan Türkçesinin en arı ve zengin örneklerini vermeyi başaran şair, eserlerinin tümünü anadilinde yazmıştır. Ayrıca Rusçadan Azerbaycan Türkçesine de çeviriler yapmıştır.

Samed Vurgun'un sanat anlayışı, kesin çizgilerle ayırmak mümkün olmamakla birlikte, genel olarak iki dönemde değerlendirilebilir. Birincisi, gençlik dönemi sanat anlayışı; diğeri ise olgunluk dönemi sanat anlayışıdır. Şairin gençlik dönemlerinde Azerbaycan, Türkiye ve Rusya edebiyatlarının şiirlerinde etkili olduğu görülmektedir. Bu dönemlerinde Fuzulî, Molla Penah Vaqıf, Mirza Elekber Sabir, Hüseyin Cavid; Namık Kemal, Tefik Fikret, Nazım Hikmet; Aleksandr Puşkin ve Viladimir Mayakovski gibi isimler, şairin üzerinde etkili olan şairlerdir. Bu yıllarda Azerbaycan edebiyatının geleneksel kaynaklarından beslenen Samed Vurgun, ilk aşkı Dürre'nin de etkisiyle daha çok ferdî temalarda şiirler yazmıştır. Şairin olgunluk dönemi ise, Dürre'den koptuktan sonra ve sosyal meselelere yönelmesiyle başlamıştır. Samed Vurgun'un bu yöneliminde devrin siyasi ve sosyal koşulları oldukça etkili olmuştur. 1930'lu yıllarda sosyalist-realizm çizgisini benimseyen şair, bu akıma bağlı eserler vermiş ve hayatının sonuna dek komünizm öğretilerine bağlı kalmıştır.

Samed Vurgun sosyalist bir şair olarak “sanat toplum içindir” ilkesini benimsemiş; şiirde estetiğe önem vermekle birlikte, muhtevanın vazgeçilmez bir unsur olduğuna inanmıştır. Eserlerinde dönemin siyasi taleplerine uymasına karşın Stalin'in “represya” yıllarında oldukça sıkıntılı günler geçirmiştir.

“Büyük Vatan Muharebesi” olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı yıllarında, Azerbaycan'ın en gür sesli “vatan” şairlerinden biri, belki de birincisi olarak değerlendirilen Samed Vurgun, eserleriyle gerek cephedeki, gerekse cephe

gerisindeki m¼cadelelere destek vermiş; ¼zellikle 1941-1945 yılları arasında Hitler faşizmine karşı nefret uyandıran şiirler yazmıştır.

Samed Vurgun eserlerinde “vatan” kavramını, iki biçimde ele almıştır: İlki, t¼m hayatı boyunca kendisinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ettiği ve b¼y¼k bir romantizmle sevdiği Azerbaycan; diğeri ise d¼nyada medeniyetin inkişafını sağlayacağına inandığı Sovyetler Birliği’dir.

ABSTRACT

Samed Vurgun is a folk poet, who left his mark on the first half of XX. century Azerbaijan literature. The poet, who is no doubt, one of the most powerful representatives of Azerbaijan USSR literature, wrote at least poems, 17 long-poemas and 7 dramas in his lifetime. In the political repression years of USSR, Vurgun, who could manage to give the most pure and rich samples of Azerbaijan Turkish wrote his all work in his mother tongue. He also made some translation from Russian into Azerbaijan Turkish.

The evolution of Samad Vurgun's poetic sense, though it can not be demarcated with sharp dividing lines, can be treated by examining two periods: First, his youthful career; and secondly, his mature period. In his youth, it is evident that Azeri, Turkish and Russian literatures had an impact over his perspective. In this period Fuzûlî, Molla Penah Vaqif, Mirza E. Sabir, Huseyin Javid; Namık Kemal, Tevfik Fikret, Nazım Hikmet; Alexandr Pushkin and Viladimir Mayakovsky etc. were poets who influenced him. In these years, Samad Vurgun benefiting from the traditional source of Azerbaijan, wrote a lot of poems in individual themes, with the effect of his first love Durre. The mature period of the poet began after breakin' up with Durre and with showing tendency to social issues. For this tendency of him, social and political conditions of the era were quite effective. Samad Vurgun, who adopted to socialist-realism in the 1930'th years, wrote his poetry based on this literary movement and stayed loyal to doctrines of communism.

As a socialist poet Samed Vurgun, accepted the principle "art is for people" and he although cared for estheticism in poetry he believed "content" was the essential and indispensable component in poetry. Even though he obeyed the rules of political wills in his works, yet he had hard times because of the "repression" under Stalin's regim.

In the Second World War, which is also known as the "Great Patriotic War", Samad Vurgun, considered one of the greatest Azerbaijan patriot poets, perhaps the greatest one, supported the Red Army and its struggle either in the front or behind

the front with his poetry, and especially wrote poems which awakened hatred against Hitler's fascism between 1941 and 1945.

Samed Vurgun considered the concept of "homeland" from two respects: First one is Azerbaijan, where he considered as an inseparable part of himself and he loved dreamfully; and second one is USSR, where he believed to provide a great deal of development for the civilisation of the World.

